

רבי יעקב חזן מלונדרץ

עץ חיים

הלכות פסקים ומנהגים

יוצא לאור על-פי כתב-יד יחיד בעולם
עם הערות וציוני מקורות

על-ידי

הרב ישראל ברודי

כרך שני

הוצאת מוסד הרב קוק • ירושלים

כל הזכויות שמורות למוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ד

Copyright by Mosad Harav Kook, Jerusalem 1964

דפוס התחיה בע"מ, ירושלים

Printed in Israel

התוכן

[illegible]

הלכות פדיון

פרק ראשון¹

מצות עשה, אף בזמן הזה אף בחצה לארץ, לפדות בנו בכור לאמו ישראלית — כשהשלים שלשיח יום, ואפילו מת אחר שלשים קודם פדיונו וכת'² : מבן חדש תפדה — שנאמר³ : אך פדה תפדה את בכור האדם. עבר האב ולא פדה כשיגדיל יפדה עצמו. והוא קודם לפדיון בנו, ואפילו אין לו אלא פדיון אחד⁴, שנאמר⁵ : כל בכור בבניך תפדה, ואחר כך, לא יראו פני ריקם. הואיל ואשה אינה בת פדיון פטורה לפדות בנה. כשפודה בנו מברך : אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון הבן, ואחר כך מברך, שהחיינו, ואחר כך נותן לכהן הפדיון. ואם פדה עצמו מברך, 'לפדות הבכור' ושהחיינו. והפדיון חמש סלעים, בין בכסף בין בשוה כסף, מן מטלטלין ולא מקרקעות ועבדים, מדבר שגופן ממון ולא בשטרות, שאם כתב לכהן שטר חוב שחייב לו חמש סלעים חייב ליתן לו, ובנו אינו פדוי. אבל נתן לו כלי שאין שוה חמש סלעים וקבלו הכהן בנוי פדוי (נתן לו כלי שאין שוה ה' סלעים בשוק בנו פדוי). אמר רב אשי⁶ : דווקא באדם גדול דצריך ליה סודר בראשו, אבל לאדם אחר לא. איתא בתוספתא⁷ : טלית זה בפדיון בני, אין בנו פדוי, טלית זה בחמש סלעים לפדיון בני, בנו פדוי, ומייתי דין זה בה"ג⁸.

כהן סומא מותר לפדות הבכור.

נתן חמש סלעים לעשרה כהנים, בין בבת אחת בין בזה אחר זה, יצא. רצה הכהן להחזיר לו פדיון מחזיר לו. ולא יתן לכהן בדעת שיחזירו לו, שאם כן אינו פדוי אם החזיר לו, עד שיגמר בלבו מתנה גמורה. פירש ונתן על מנת להחזיר פדוי. כהנים ולוים, וישר' הבא מכהנת ולוייה פטורין : שאם⁹ פטרו ישראל במדבר דין הוא שיפטרו עצמן. לוייה המעוברת מן פטור¹⁰ וכהנת המעוברת מן הגוי בנה חייב לפדות עצמו (שלא זכה האב), שהרי נפסלה אמו על ידי בעילת גוי. כהן שנולד לו חלל, מת האב בתוך שלשים יום הבן חייב לפדות עצמו, כי לא זכה האב בפדיונו.

1 רמב"ם, הלכות בכורים, פרק יא.

2 במדבר יח, טז. וצ"ל : דכתיב. 3 שם שם, טו.

4 הדברים מקוטעים וצריך להשלים עלפי הרמב"ם (הלכה ד) : היה בנו לפדות והגיע עת לעלות לרגל ואין לו כדי לזה ולזה, פודה את בנו ואחר כך עולה לרגל.

5 שמות לו, כ. ושם : בכור בניך.

6 קדושין ת, א. 7 בכורות פרק ו, הלכה ד.

8 = בהלכות גדולות, הלכות בכורות, מהדורת ווארשא, עמ' 277. וגם הדין הבא אחריו לקוח מבה"ג שם.

9 הדברים מוסבים על כהנים ולוים. ואילו בישראל הבא מן הכהנת ומן הלוייה נאמר טעם אחר, שאין הדבר תלוי באב אלא באם, שנאמר : פטר רחם בישראל.

10 צריך לומר : מן הגוי בנה פטור.

שפחה שנשתחררה ונכרית שנתגיירה כשהן מעוברות וילדו, כיון שנולדו בקדושה חייב, שהרי מקוים בו פטר רחם בישראל. ספק אם קודם שנתגיירו ילדו, המוציא מחבירו עליו הראייה. וכן כל ספק חייב פדויה¹¹, כגון ילדה זכר ונקבה וספק מי יצא ראשון, או אפילו שניהם זכרים ומת אחד בתוך שלשים ולא ידוע איזה בכור, בכל זה המוציא מחבירו עליו הראייה. ואם ילדו בגיותן וכשנתגיירו ילדו אחר, פטור. וכן הבא אחר נפל שאמו טמאה לידה, שאין זה פטר רחם. אמו טהורה לידה, כגון הפילה דגים וחגבים, הבא אחריו חייב בפדיון. התך העובר ויצא אבר אבר, הבא אחריו פטור. בן שמנה חדשים שהוציא ראשו והוא חי והחזירו המת¹², וכן בן תשעה שמת והוציא ראשו ורבו¹³ והוחזרה ואחר כך יצא אחיו וילדה, פטור בראשו של ראשון. ומשתצא הפדחת פטר הבא אחריו. יצא דופן פטור, שאין זה רחם. והבא אחריו דרך רחם פטור, שקדמו אחר.

מי שפדה בנו תוך שלשים יום, אם אמר מעכשיו אינו פדוי, אמר לו אחר שלשים בנו פדוי ואפילו אין מעותיו קיימין לאחר שלשים. מת האב תוך שלשים בחזקת שלא נפדה עד שיביא ראייה שנפדה, מת אחר שלשים בחזקת נפדה עד שיביא ראייה שלא נפדה. וכתב הר"ם מקוצי¹⁴, שאם מת הבן בתוך שלשים, ואפילו ביום שלשים עצמו, כחכמים פרק יש בכור¹⁵, אף על פי שכבר נתן פדיונו לכהן יחזיר לו הכהן. ואם פדאו תוך שלשים הלכה כשמואל¹⁶ דאמר אינו פדוי.

ילדה שני זכרים ואין ידוע מי בכור נותן חמש סלעים. מת האב אפילו אחר שלשים¹⁷ אפילו משחלקו האחין יתן מן הנכסים לכהן, שנתחייבו כבר הנכסים. שתי נשיו בכרו, נותן עשר סלעים לכהן. מת אחד מהם בתוך שלשים, אם לכהן אחד נתן יחזיר חמש סלעים, לשני כהנים, כל אחד יאמר קח מחבירי ולא יחזור. שתי נשיו שבכרו זכר ונקיבה או שני זכרים ונקיבה נותן חמש סלעים, שאי איפשר שלא האחד בכור. ילדה¹⁸ שתי נקבות וזכר או שתי נקיבות ושני זכרים וספק מי נולד תחילה, המוציא מחבירו עליו הראייה. שתי נשים, אחת ילדה כבר, וילדו שתיהן עתה שני זכרים ונתערבו, נותן חמש סלעים. מת אחד מהם תוך שלשים פטור מכלום. מת האב יתן חמש סלעים מן הנכסים. ילדו זכר ונקיבה, שני זכרים ונקיבה ונתערבו, המוציא מחבירו עליו הראייה.

שתי נשים של שני אנשים שילדו בכורות¹⁹ ל, לשני כהנים אין יכולין להוציא מידן, ואם לכהן אחד, האחד עושה חבירו מורשה ויוציא מן הכהן חמש סלעים. ילדה¹⁸ זכר ונקיבה ונתערבו האבות פטורים, אבל הבן חייב לפדות עצמו. וכן מבכרת שלא שהתה אחר בעלה²⁰, וילדה ספק בן תשעה לראשון ושבעה לאחרון. אבל [ב'] נקיבות וזכר או ב זכרים וב' נקיבות ילדה¹⁸, אין בהן לכהן כלום.

11 צ"ל : פדיון. 12 צ"ל : ומת.

13 אולי צ"ל : רוב ראשו. ראה בכורות מו, ב.

14 סמ"ג, עשין קמא. 15 בכורות מט, א. 16 שם, עמ' ב.

17 ברמב"ם (הלכה כ) : בין בתוך שלשים בין אחר שלשים.

18 צ"ל : ילדו.

19 הדברים מקוטעים וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (הלכה כו) : ונתערבו זה נותן חמש סלעים וזה נותן חמש סלעים. נתנו ואחר כך מת אחד מן הבנים בתוך.

20 שם (הלכה כו) : אחר בעלה שלשה חדשים.

שתי נשים של שני אנשים אחת בכרה כבר [ו]ילדו שני זכרים, ובגלל רבו²¹, זה שלא בכרה (כבר) אשתו נותן חמש סלעים. ילדו זכר ונקיבה לא יתן. וכן אם ילדו שתי נקיבות²². ילדו שני זכרים ונקיבה, זה שלא בכרה אשתו נותן חמש סלעים, שאין נפטר אלא בשני ספיקות, אם אשתו ילדה זכר בלבד חייב, ואם ילדה זכר ונקבה אם לא ילדה נקיבה תחלה, הואיל והדבר רחוק, יתן פדיונו.

פרק שני¹

מצות עשה, בכל מקום ובכל זמן לישראל, ולא לכהנים ולוים, לפדות פטר חמור לזכר². משילד עד שלשים יום, בשה חי. בין ליתנו לכהן תם בין בעל מום בין נקבה³, בין גדול בין קטן. פרט לעגל וחיה ושה שחוט וטרפה וכלאים וכוי ופסולי מוקדשין. ואם אין לו לפדותו, או אחר שלשים לא רצה לפדותו, עורפו בקופיץ מאחוריו, לא במקל וקנה וקורדום ומגירה וקופיץ⁴, או לא⁵ ינעלנו וימות מעצמו, שנאמר⁶: ופטר חמור תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו.

פטר חמור שמכרו או מת קודם פדיון או עריפה דמיו אסורין שאסור בהנאה עד שיפדה. וכן⁷ אם נתנו לכהן קודם פדייה אסור לכהן ויקברנו או יפדנו בשה. ולפי שהכהנים חשודים על דבר זה אסור לישראל ליתן לכהן פטר חמור, אם לא פדאו הכהן בפניו.

הפריש פדיון פטר חמור ומת השה קודם נתנו לכהן אין חייב אחריותו⁸, אך יתן לכהן הנבילה ליהנות.

אין פודין בשה הדומה למין אחר ואם פדה פדוי ובבן פקועא⁹. שה שלקחו מדמי שביעית אין פודה בו ודאי, אבל ספק פודה, אין לו שה לפדות פודה בשויו ונותן דמיו לכהן, לא אמרה תורה שה אלא להקל, שיכול לפדות חמור בן עשרה זוזים בשה שוה ה'. וזה, כשהיו דמי פטר חמור מג' זוזים ומעלה, אבל דמיו פחותים מג' זוזים אין פודין אותו אלא בשה, או בג' זוזים בבינוני, ועין רע בחצי סלע, ועין יפה בסלע. הפודה פטר חמור מברך: על פטר חמור ושהחיינו. הפודה פטר חמור חבירו פדוי, והחמור לבעליו. הלוקח עובר חמורו של נכרי¹⁰, אף

21 "ובגלל רבו" טעות היא וצ"ל: ונתערבו.

22 המקרה האחרון פשוט הוא ולא היה צריך להשמיענו. ואולי יש כאן חסרון.

1 רמב"ם, הלכות בכורים, פרק יב; סמ"ג, עשין קמה—קמו.

2 צ"ל: זכר. 3 צ"ל: בין זכר בין נקבה.

4 צ"ל: אלא בקופיץ. 5 צ"ל: ולא. 6 שמות לה, כ.

7 ברמב"ם (הלכה ד): קודם פדיון או שערפו יקבר, מפני שהוא אסור בהנאה אף לאחר עריפתו, הואיל ולא נפדה. לפיכך.

8 צ"ל: באחריותו.

9 ברמב"ם (הלכה ט) שלפנינו: ופודין בבן פקועה. בדפוס ויניציאה: ואין פודין בבן פקועה. ונוסח זה היה גם לפני הרדב"ז. וראה הגהת המגיה בדפוס וילנא. ודברי מחברנו סתומים הם.

10 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עלפי הרמב"ם (הלכה טו): או המוכר עובר חמורו לנכרי.

על פי שאין רשאי, פטור מן הבכורה. היה הנכרי שותף באם, אפילו באבר אחד, שאם יחתך יהא בעל מום ואפילו באלף ממנו¹¹, או בבכור פטור. ואם היה נחתך חלקו ולא יפסל חייב בבכורה. וכן המקבל חמור מן הגוי להטפל בה, או נכרי שקבל מישראל והוליד¹² ביניהם פטור, שנאמר: בישראל¹³, עד שיהא כולו ישר.

גר שנתגייר אפילו ספק ילדה חמורו קודם גירותו חייב לערוף או לפדות בשה, והשה של גר, שהמוציא מחבירו עליו הראייה. גוי שהפריש פטר חמור מורים אותו שאינו חייב, וחייב¹⁴ בגזה ועבודה.

מביא הר"ם מקוצי¹⁵ ההיא דרב מרי¹⁶, שהיה אומר לגוי משוך פרה זו לקנות עוברה¹⁷, שזה כמו המקנה דקל לפירותיו. ומפרש ר"י¹⁸: שכלו בהמותיו מפני שהיה יכול לעשות בענין אחר, שמותר להטיל מום בבכור קודם שיצא לאויר העולם¹⁹, ובהכי שפיר טפי מלהקנות לגוי להוציא לחולין. אבל אנו שאין אנו בקיאים לעשות כך אין אנו נענשין אם הינו עושין כרב מרי.

פרה שילדה כמין חמור, או חמור ילדה כמין סוס פטור, דכתיב: ופטור, שתי פעמים²⁰, עד שיהיה הולד והאם חמור. ואם יש בו מקצת סמני אילו²¹ חייב בבכורה. חמור שלא בכרה וילדה שני זכרים נותן לכהן ראשון²². ילדה זכר ונקבה מפריש טלה אחד כדי להפקיע קדושה ממנו עד שיהא מותר בהנאה, שמא הזכר נולד תחלה. וטלה זה שפירש לבעלים ואינו לכהן, שהמוציא מחבירו עליו הראייה. שתי חמורות ילדו שני זכרים נותן שני טלאים. זכר ונקיבה או שני זכרים ונקבה נותן טלה אחד לכהן. ילדו שתי נקבות וזכר או שני זכרים ושתי נקבות אין כאן לכהן כלום ואין צריך להפריש טלה אפילו עצמו²³. אחת בכרה ואחת לא בכרה וילדו שני זכרים ונתערבו נותן טלה לכהן. זכר ונקיבה מפריש טלה אחד לעצמו ולא לכהן, שהמוציא מחבירו עליו הראייה. וכן הלוקח חמור מגוי וספק בכרה בכר²⁴ וילדה זכר פודהו בטלה לעצמו, והמוציא²⁵ מחבירו עליו הראייה.

מי שהיו לו עשרה טלאים והפרישן על ספק פטרי חמורים, כחולין לכל דבר ומתעשרין כשאר בהמות. ישראל שהיו לו עשרה פטרי חמורים ודאים שנפלו לו מבית אבי אמו כהן, ואותו אבי אמו כהן נפלו לו מבית אמו²⁶ ישראל, מפריש עליהן והן שלו. בה"ג²⁷ מפרש: לפי שסייעו החמורים ישרא' בצאתם ממצרים לשאת כספם וזהבם, זכו למצוה זו יותר מסוסים ושאר בהמות.

11 צ"ל: ממנה. 12 צ"ל: והולד.

13 לשון המשנה, בכורות יג, א. ברמב"ם: שנאמר (שמות יג, ב): פטר רחם (במקרא: פטר כל רחם) בבני ישראל באדם ובבהמה.

14 צ"ל: ומותר. 15 סמ"ג, שם.

16 בכורות ג, ב. 17 צ"ל: אוזן עוברה.

18 = ר' יצחק, וראה תוספות, בכורות שם ד"ה דקא מפקע להו.

19 תמורה כד, ב. 20 שמות יד, יג; שם לד, כ. 21 כלומר, סימני חמור.

22 ברמב"ם (הלכה יט): נותן טלה לכהן. 23 צ"ל: לעצמו.

24 צ"ל: כבר. 25 צ"ל: שהמוציא. 26 צ"ל: אבי אמו.

27 = בהלכות גדולות, סוף הלכות בכורות, מהדורת ווארשא, עמ' 279.

הלכות מילה¹

פרק ראשון

מצות עשה למול בנו ביום השמיני. עבר ולא מל בטל עשה ואין חייב כרת. ובית דין מלין אותו בעל כרחו. לא מלו אותו, כשיגדל ימול עצמו. ואם לא ימול, כל יום שיעבור עליו ולא ימול בטל עשה. ולא חייב כרת עד שימות והוא ערל במזיד. אין מלין בן ישראל שלא מדעת אביו, אלא אם גמנע למולו. נולד מהול צריך להטיף ממנו דם ברית, דלא כה"ג². אנדרוגינוס ויוצא דופן ומי³ שיש לו שתי ערלות מלין שתיהן ביום ח. ואין דוחין השבת, אלא מלין אותו באחד בשבת יום תשיעי ללידתו.

אין מלין אלא ביום אחר עלות השמש, בין בזמן מילה שהוא יום ח בין שלא בזמנה, שנאמר⁴: ביום השמיני, ביום ולא בלילה. מל אחר שעלה עמוד השחר כשר. וכל היום כשר למילה, ומצוה להודרו להתחיל בתחלת היום.

מילה בזמנה דוחה את השבת ושלא בזמנה אין דוחה אפילו יום טוב. ואם בהרת בעור הערלה, אף על פי שקציצת צרעת בלאו, ידחה עשה דמילה אפילו שלא בזמנה לאו [ד]צרעת.

נולד בין השמשות, ספק ביום ספק בלילה, מונין מן הלילה, ונמול לתשיעי שהוא ספק שמיני. בין השמשות של ערב שבת ידחה עד אחד בשבת, שאין מילת ספק דוחה שבת. הוציא ראשו בין השמשות, אף על פי שלא יצא כלו אלא בליל שבת, אין דוחה שבת.

נולד לשמונה חדשים ושערו לקוי ואין צפורניו שלמים, נפל הוא ולא דוחה שבת. (ולא) ואסור לטלטלו, דבקופ⁵, אבל אמו שוחה עליו ומניקתו, שאינו חי, ואם שהה שלשים יום דוחה⁶, שיצא מכלל נפל. וכן אם שלם בשערו ובצפורניו, כבן שבעה חדשים השלם⁷ הוא שדוחה שבת, אלא שנשתהה ומותר לטלטלו.

מפר' בה"ג⁸: דלא משכחת בן שמת⁹ ודאי כי אם בבטולה שלא נבעלה כי אם יום אחד ומת בעלה ביום ההוא, אבל על הטבילה אין לסמוך כלל, כי שמא מעוברת היתה מטבילה אחרת.

ספק בן שבעה בן שמנה מל אותו בשבת ממה נפשך, שאם בן שבעה ושלם, בדין דוחה, ואם בן שמנה הוא מחתך בבשר הוא, לפי שהוא נפל.

כל שאין דוחה שבת אין דוחה יום טוב ראשון, אבל דוחה יום טוב שני, ולא יום טוב שני של ראש השנה. וכן מילה שלא בזמנה לא דוחה שני ימים של ראש השנה.

1 רמב"ם, הלכות מילה; סמ"ג, עשין כח.

2 = כהלכות גדולות, הלכות מילה, מהדורת חארשא, עמ' 46.

3 צ"ל על-פי הרמב"ם (א, ז): אנדרוגינוס צריך למול אותו בשמיני וכן יוצא דופן. ומי.

4 ויקרא יב, ג. ושם: וביום.

5 תיבה זו אינה מובנת ואולי צ"ל: ובה"ג. ראה הלכות גדולות, שם. וראה שבת קלה, א.

6 כלומר, דוחה את השבת, שמפקחין עליו את הגל.

7 צ"ל: שלם.

8 = הלכות גדולות, שם. ורבינו לקח את הדברים מהסמ"ג, שם.

9 צ"ל: שמנה.

חולה, כמו שחלצתו חמה וכיוצא בזה, מונין מעת שיחי¹⁰ מחליו שבעה ימים מעת לעת ואחר כך מלין אותו. אבל אם כאבו עיניו, כשיפתחו וירפאו מלין אותו מיד. וכן אם נמצא ירוק או אדום ביותר משאר גזרים הבריאים, אין מלין אותו עד שירפאו. וכן אם מל בנו ומת מחמת מילה שהכשילה כחו, וכן השגי, לא ימול השלישי עד שיתחזק כחו. כלל הדבר, אין שום דבר סכנת נפשות נדחה מפני מילה, שאיפשר למול ביום אחר ואי אפשר להחזיר נפש מישראל לעולם.

הכל כשרים למול, ואפילו ערל ועבד ואשה וקטן מלין במקום שאין איש, אבל גוי לא ימול, ואם מל יצא. בכל מולין ואפילו בצור וזכוכית וכל דבר שכורת. ולא ימול בקרומית של קנה, מפני הסכנה. ומצוה מן המובחר למול בברזל בין בסכין בין במספרים. ונהגו כל ישראל בתער¹¹.

כיצד מוהלין, חותכין הערלה כל עור המחפה העטרה עד שתתגלה כל העטרה, ואחר כך פורעין הקרום הרך שלמטה מן העור בצפורן ומחזירו לכאן ולכאן עד שיראה בשר העטרה. ואחר כך מוצץ המילה עד שיצא הדם, שלא יבא לידי סכנה. וכל מל שלא מצץ מעבירין אותו. ואחר שמוצץ נותן האספלגית ורטייה.

ציצין המעכב¹² המילה, כגון אם נשאר מעור הערלה עור החופה רוב גובה של עטרה, ערל כמות שהיה. ואם לא נשאר אלא מעט שאינו חופה רוב גובהה של עטרה, זהו ציצין שאין מעכב.

קטן שבשרו רך ומדולדל, או שהיה בעל בשר עד שיראה כאלו אינו מהול, רואין אותו בעת שנתקשה, אם נראה שהוא מהול¹³ חוזרין וקוצצין הבשר המדולדל מכאן ומכאן עד שתראה העטרה גלויה בעת קשוי. ודבר זה מדברי סופרים, אך מן התורה אף על פי שהוא נראה כערל¹⁴ ומל אין צריך למול פעם שנייה.

כשיצא¹⁵ הנער לבית הכנסת יאמרו הקהל: ברוך הבא בשם יי¹⁶, כי 'הבא' עולה ח' רמז לח' ימי מילה¹⁷. ולוקחו הבעל ברית, והמל יברך קודם שיכרות: ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה. ופסק רש"י¹⁸ ור"י¹⁹ אפילו מל בנו. אבל המימוני²⁰ כתב שמברך האב למול את הבן. ואחר שמלהו²¹ לוקחו בידיו, ומברך: ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להכניסו

10 ברמב"ם (א, טז): שיבריא.

11 שם (ב, א): בסכין. 12 צ"ל: המעכבין.

13 יש כאן השמטה עליידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם ה"ה): אינו צריך כלום וצריך לתקן את הבשר מכאן ומכאן מפני מראית העין. ואם בעת שיתקשה לא נראה מהול.

14 צ"ל: הואיל ומל. 15 צ"ל: כשיכנס. 16 תהלים קיח, כו.

17 שבלי הלקט השלם, הלכות מילה, סי' ת, עמ' קפט.

18 פסחים ז, ב, ד"ה והלכתא על ביעור.

19 במקורות שלפנינו לא מצאנו, ובהגהות מיימוניות (פרק ג, אות ב), מובאים הדברים משם רש"י ור' שמחה.

20 פרק ג, הלכה א.

21 זו היא דעת רב שר שלום גאון, מובאת בהלכות גדולות, דפוס ברלין, עמ' 106; ודעת רבינו תם, ספר הישר (חזין תקע"ה), סי' רלב (דף כה, א); מהדורת שלזינגר (ירושלים תשי"ט) סי' רפה (עמ' 180) ומובאים בשמו בתוספות שבת קלז, ב, ד"ה אבי הרמב"ם בהלכות מילה (שם) כתב בסתם: "ואבי הבן מברך" ולא פירש אם לברכה לפני המילה או לאחריה. אולם בתשובותיו,

בבריתו של אברהם אבינו. והעומדים שם אומרים: כשם שהכניסתו לברית כך תכניס(ת)ו²² לתורה לחופה ולמעשים טובים. אין שם אביו יש שהורו לברך אותה בית דין או אחד מן העם, וטעות הוא, שאין אחר מצוה רק הוא למולו.

וחזור המל ומברך²³: בורא פרי הגפן. ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדש ידיד [יצחק]²⁴ מבטן חוק בשארו שם [יעקב] וצאצאיו [השבטים] חתם באות ברית קדש, על כן בשכר זאת אל חי חלקנו וצורינו צוה להציל ידידות שארנו מרדת שחת²⁵ למען בריתו אשר שם בבשרינו ברוך אתה יי כורת הברית²⁶. אלהינו²⁷ ואלהי אבותינו קיים את הילד הזה לאביו ולאמו, ויקרא שמו בישראל פלוני בן פלוני, ישמח האב ביוצא חלציו ותגל האשה בפרי בטנה, כאמור²⁸: ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך, ונאמר²⁹: ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמיך חיי. וטובל פי הנער מן היין, ואומר³⁰: וימל אברהם את יצחק בנו בן שמנת ימים כאשר צוה אותו אלהים. ונאמר³¹: וזכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור, ונאמר³²: אשר כרת את אברהם ושבועתו לישחק. ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם. ונאמר³³: הודו ליי צבאות כי לעולם חסדו, פלוני הקטן גדול יהיה, כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה לחופה ולמעשים טובים ולמצות.

נולד מהול ואנדרוגינוס אין צריכין ברכה. והמל אדם גדול יכסה ערותו עד שיברך, ואחר כך יגלהו ומל אותו.

פרק שני

המל בשבת¹: כל זמן שעוסק במילה חוזר בין על ציצין המעכבין בין על ציצין שאינן מעכבין, אחר כך לא יחזור כי אם על ציצין המעכבין. וכל שלא פרע המילה כאלו לא מל.

עושין כל צרכי מילה בשבת, מולין ופורעין ומוצצין, ונותן אספלגית. כל מכשירי

פרימן סי' קיט, הוא כותב: אותה הברכה מאחר שאין נסתתה וצונו לעשות יכול לברכה מקודם או אח"כ. ואילו ר' אברהם בנו אומר (קובץ ליפסיא, עמ' 52): „ואבא מארי ד"ל דעתו שתהיה קודם המילה וכזה הורה ונעשה הלכה למעשה“.

22 ברמב"ם (שם הלכה ב): כשם שהכניסתו לברית כן תכניסהו. ראה מחזור ויטרי, עמ' 622, הערה ט.
23 ברמב"ם (הלכה ג): ואחר כך מברך אבי הבן או המל או אחד מן העומדים. ראה שבלי הלפט, הלכות מילה, סי' ד, עמ' קפז.

24 הפירושים שבגליון מדברי הסמ"ג הם.

25 ברמב"ם (שם): שארנו משחת.

26 ברכת, שהחינו' הנאמרת, לדעת הרמב"ם (שם), בברית מילה לא הביא המחבר. אולם היא נזכרת לעיל, בהלכות ברכות (חלק א, עמ' קפט—קצ).

27 השווה מחזור ויטרי, עמ' 627—626.

28 משלי כג, כה. 29 יחזקאל טז, ו. 30 בראשית כא, ד.

31 תהלים קה, ח. 32 שם שם, ט—י.

33 שם קיה, א. וצ"ל: הודו לה' כי טוב.

1 מדברי הרמב"ם (פרק ב, הל' ד, ו) נראה, שאף בחול אינו צריך לחזור על ציצים שאינם מעכבים. ראה כסף משנה שם. ומדברי מחברנו כ"ה בסמ"ג, שם.

מילה שאיפשר לתקן מבערב אינן דוחין אפילו שבות דשב[ו]ת, כגון להביא סכין מחצר שאינה מעורבת אכ"ש² ברשות הרבים. ואין שוחקין הסמנים, ואין מחמין חמין, ואין עושין אספולנית, ואין טורפין יין ושמן.

לא שחק מבערב לועס בשניו ונותן. לא טרף יין ושמן נותן לזה בעצמו ולזה בעצמו. ואם שכחו להביא ולתקן המכשירין ידחה המילה עד אחד בשבת התשיעי. אבל אם מלו הקטן בשבת ואחר כך נשפכו החמין או נאבדו המכשירין³ עושין הכל, מפני סכנת הנער.

שכחו להביא סכין אומר לגוי להביאו דרך רשות דרבנן⁴ ולא רשות הרבים. כלל הדבר, כל שאסור לנו לעשותו מן התורה בשבת אסור לומר לגוי לעשותו בשבת, וכל שאסור מדרבנן מותר לומר לגוי לעשותו, לעשות מצוה בזמנה.

וכתוב בה"ג⁵: והיכא דאייתי איזמל ממעלי שבתא ונאבד או נפגם שרי לומר לגוי לתקנו, או להביא אחר, מההיא ינוקא פ' הדר⁶. והגיה ר"ת⁷: ולא דרך רשות הרבים ולא יתקנו, וזהו כמו המימון. אך פוסק ר"י⁸: דדווקא משום מילה, דהיא גופה דחיא שבת, התירו אמירה לגוי בדבר שאסור מדרבנן, אבל משום מצוה אחרת, כגון להביא ספר דרך מבוי וכרמלית, אסור לומר לגוי להביאם. כן הורו לי⁹ רבני צרפת על הפטרה אחת שלא היה ספר בבית הכנסת, והורו לי לילך לקרותה במקום החומש. וכל דין זה ביום טוב, אך שוחקין סמנין וטורפין יין ושמן ביום טוב, שראוי לקדירה.

ומרחיצין הקטן בשבת ביום המילה, או בשלישי שלה, אפילו בחמין שהוחמו בשבת, מפני שסכנה היא לו, ואפילו כל גופו.

מצוה על הרב למול עבדיו, בין נולד ברשותו בין לקחו מן הגוי, אלא יליד בית נמול לשמונה והנלקח אפילו ביום שנולד מל ביום לקיחתו, שנאמר¹⁰: יליד בית ומקנת כסף. לא מל, בית דין מצוין למולו. לקח שפחה ולקח עובריה עמה וילדה, אף על פי שהעובר מקנת כסף נמול לשמונה, הואיל וקנה אמו קודם שתלד. ודוחה שבת. לקח שפחה לעובריה, או שלקחה על מנת שלא להטבילה לשם עבדות, אף על פי שנולד ברשותו נמול ביום שנולד, שהרי העובר מקנת כסף לבדו ואין קרוי יליד בית. ואם טבלה אמו אחר שילדה נמול לשמונה, ולא דוחה שבת.

לקח עבד גדול מן הגוים¹¹ אין מקיימין אותו יתר מי"ב חדש ערל, אלא חוזר ומוכרו לגוים. ואם התנה כשהוא אצל רבו גוי שלא ימול אותו, אם קבל עליו שבע מצות יהיה כגר תושב, לא קבל יהרג מיד. ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג.

2 צ"ל: וכ"ש.

3 ברמב"ם (שם הל' ח): או נתפורו הסממנין, וכצ"ל.

4 כלומר, דרך רשות האסורה בטלטול מדרבנן.

5 = בהלכות גדולות, הלכות מילה, מהדורת ווארשא, עמ' 46. ומחברנו לקח את הדברים מהסמ"ג, שם.

6 עירובין סז, ב. 7 מובא בסמ"ג, שם.

8 = ר' יצחק, מובא בסמ"ג, וראה תוספות, גיטין ה, ב ד"ה אע"ג.

9 עיין מרדכי, עירובין, פרק ו, רמז תקיג.

10 בראשית יז, יב. ברמב"ם (א, א), שנאמר חסרה. בסמ"ג כנוסח מחברנו.

11 הרמב"ם (שם הל' ו) מוסיף: ולא רצה העבד למול.

גר שנכנס להיות יהודי חייב מילה. ואם היה מהול כשהיה גוי צריך להטיף ממנו דם ברית ביום ח' ¹² שנתגייר.

המל הגרים אומר: ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם למול הגרים ¹³ ולהטיף מהם דם ברית, שאלמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר ¹⁴: אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת. וכשמל עבדו מברך ¹⁵ על מילת העבדים במקום למול הגרים. גר שמל קודם שנתגייר אין צריך ברכה כשמטיף ממנו דם ברית. גוי שצריך לחתוך ערלתו מפני רפואה, אם נתכון למצוה מותר לישראל למולו, לא נתכון כי אם לרפואה אסור למולו, שהגוים אין מעלין אותן מן הבור.

כמה מאוסה הערלה שנתגנו בה רשעים ¹⁶, שנאמר ¹⁷: כי כל הגוים ערלים. לא נקרא אברהם אבינו שלם עד שמל, שנאמר ¹⁸: והיה תמים. ואתנה בריתי. וכל המושך ערלתו או הניח עצמו ערל, אף על פי שיש בידו מעשים טובים, אין לו חלק לעולם הבא. ונכרתו עליה שלש עשרה בריתות, ובכל שאר התורה לא נכרת כי אם שלש בריתות. לא נתלה למשה רבנו, אף על פי שהיה בדרך, אפילו שעה אחת מפני המילה.

הלכות שילוח הקן¹

הלוקח אם מעל הבנים, אפילו למצוה כגון למצורע, לטהרתו, ושחטו [לוקח]; הבשר מותר באכילה. ולוקח אם לא שלחה, אפילו שלחה אחר, או ברחה שלא מדעתו, או אם מתה קודם ששלחה. וכן כל מצות לא תעשה שנתק לעשה אם לא קיים עשה לוקח. כיצד משלחה, אוחו בכנפיה, כרב יהודה פרק שלוח הקן ², ומבריחה³. חזרה חייב לשלחה אפילו עד ארבע וחמש פעמים, שנאמר ⁴: שלח תשלח. ולא ישלח הבנים ויקח האם, כי החיוב מן האם, שנאמר תשלח את האם. שלחה וחזרה וצדה מותר, לא אסרה תורה אלא לצודה ואינה יכולה לברוח⁵ מפני הבנים שמרחמת⁶ עליהם שלא ילקחו. לקח בניה והחזירן לקן ואחר כך חזרה האם עליהן פטור לשלחה. נטל האם מעל הבנים וקצץ אגפיה כדי שלא תעוף ושלחה מכין אותו מרדות, ומשהה אותה אצלו עד שיגדלו

12 האות, ח" מיותרת ויש למחקה.

13 ברמב"ם (ג, ד): מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו למול את הגרים.

14 ירמיה לג, כה.

15 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם הל' ה): אשר קדשנו במצותיו וצונו למול את העבדים ולהטיף מהם דם ברית, שאלמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ. ואם

מל עבד של אחרים מברך.

16 כן בסמ"ג. ברמב"ם (שם הל' ח): הגוים.

17 ירמיה ט, כה. 18 בראשית יז, א—ב.

1 רמב"ם, הלכות שחיטה, פרק יג.

2 חולין קמא, ב.

3 ברמב"ם (הלכה ה): ומפריחה. 4 דברים כב, ז.

5 ברמב"ם (הלכה ז): לפרוח.

6 שם: שהיא מרחפת.

כנפיה ומשלחה. ברחו או מתה לוקה, שלא קיים העשה. בתוספתא ז': נטל האם ולא הספיק לנטול הבנים עד שימותו, או שנעשה טריפה, פטור לשלח. נטל האם ואחר כך את הבנים חייב לשלח הבנים; להפך פטור. אחד נטל האם ואחד הבנים, נטל האם חייב. שלוח אין נוהג בעוף טמא רובץ על ביצי עוף טהור או להפך, עד שיהא האם והבנים טהורים. היתה רובצת על בצים שאינן מינה, אפילו טהורין, אם לא שלחה לא ילקה, אבל מצוה לשלח. היתה האם טרפה⁸, או יושבת בין האפרוחים והבצים ולא נוגעת בהן, או מעופפת ואין כנפיה נוגעות בקן, פטור לשלח.

היו שני סדרי בצים וכנפיה נוגעות בסדר העליון, אם⁹ תהיה רובצת על בצים מזורות ותחתיהן בצים יפות, או שתהיה אם על גבי אם, או שיהיה הזכר על הקן והאם על הזכר — לא ילקה, ואם לקח ישלח ואם לא שלח לא לוקה. היתה רובצת על אפרוח אחד או על ביצה אחת חייב לשלח. היתה על שני בדי אלן והקן ביניהן, רואין כל שאלו ינטלו הבדים תפול על הקן חייב לשלח. ואם היתה בצד הקן וכנפיה נוגעות בקן פטור לשלח.

אין נוהג אלא בשאין מזומן, כיוני שובך ועלייה ועופות שקננו בפרדס, שנאמר¹¹: כי יקרא. אבל המזומן ואווזין¹² ותרנגולין ויונים שקננו בבית פטור לשלח. היו האפרוחים מפורחין¹³ שאין צריכין לאמן, והבצים מזורות, או אפרוחים טרפות, פטור לשלח. זכר שנמצא רובץ על הקן פטור לשלח.

שחט מקצת סמגין בתוך הקן קודם שיקחנה ישלח, ואם לא שלחה לא לוקה. היה מטלת או כנפים חוצצין בין כנפיה לקן משלח, ואם לא שלחה לא לוקה. המוצא קן על פני המים, או על גב בעלי חיים, חייב לשלח, והוא שנאמר¹¹: בכל עץ או על הארץ, דבר בהוה.

אסור לזכות בבצים כל זמן שהאם רובצת עליהן. ואם היו רובצין בחצירו לא קנתה לו חצירו, וחייב לשלח.

אין נוהג במוקדשין, כגון הקדיש עוף לבדק הבית, ופרח ומצאו רובץ על בניו, לוקה הכל ומביאו ליד גזבר, שנאמר¹⁴: תקח לך, פרט להקדש שאין שלו. עוף שהרג הנפש פטור לשלחו, שמצוה להביאו לבית דין לדון אותו.

הלכות שחיטה

פרק ראשון¹

מצות עשה לרוצה לאכול בשר בהמה חיה ועוף לשוחטם. ולברך תחלה אשר קדשנו במצותיו וצונו על השחיטה. שחט ולא בירך, אפילו במזיד, שחיטתו כשירה, וכן פסק

7 חולין, פרק י, הלכה ב. 8 צ"ל: שמחו או שנעשו.

9 הדברים צ"ע, כי תלמוד ערוך הוא בחולין (קמ, א) וכן פסק גם הרמב"ם (שם הלכה יא), שאם היתה האם טרפה חייב לשלחה.

10 צ"ל: או. 11 דברים כב, ו. 12 צ"ל: כגון אוזין.

13 צ"ל: מפריחין. 14 דברים כב, ז.

1 רמב"ם, הלכות שחיטה, פרקים א—ב; סמ"ג, עשין סג.

ה"ג², והירושלמי³ פוסל. דגים וחגבים דיין באסיפה בלא שחיטה ואם מתו מאליהן מותרין ואוכלן אפילו חיים.

מקום השחיטה בצואר, בושט, מתחלת המקום שכשחותכין אותו מתקבץ⁴ עד מקום שישעיר ויתחיל להיות פרצים ככרס. שחט למעלה ממקום זה בתרביץ הושט ששעורו בבהמה וחיה שתי אצבעות ובעוף לפי גדלו וקטנו עד הזפק ולמטה ממקום זה בקרקבן תחלת המעים⁵ שחיטתו פסולה. ובקנה מקום השחיטה משפוי⁶ כובע עד ראש כנף הריאה. שחט במקום שחיטה בצואר ונמצאת השחיטה שלא במקום שחיטה על ידי שאנסה הבהמה, או השוחט, הסימנין ונמשכן⁷, ספק נבלה, דבנקב משהו מיטרפא⁸. ולכתחלה ישחוט באמצע הצואר. שחט מן הצדדין שחיטתו כשירה.

שיעור שחיטה שני סמנין, הקנה והושט לגמרי לכתחלה אפילו בעוף, ודיעבד רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה וחיה כשירה. ואפילו משהו יתר על חצי של שניהם בבהמה. אבל האחד כלו והשני חציו בבהמה פסולה. וחציו של זה וחציו של זה אפילו בעוף [פסול]. וצריך לזהר בורידין כר' יהודה⁹ [וזה] בעוף הואיל וצולוהו כולו כאחד אבל בבהמה שמתחת אין לחוש. ואם לא שחט הורידין בעוף (אין) [לא] פסולה בכך, אף על גב דבתוספתא¹⁰ תניא פוסל, פי' אוסר. ושהייה ודרסה אין פוסלת בורידין דיכול לנקב בקוץ. קנה חתוך חציו ושחט משהו ונעשה רובו אפילו התחיל לשחוט במקום השלם, ופגע בחציו החתוך כשירה.

אם לא בדק הסמנין לאחר ששחט [לראות] אם שחט יפה ונחתך הראש נבילה. ואפילו השוחט מהיר וזריז, שהבהמה בחייה בחזקת אסור עד שנדע בודאי שגשחטה כראוי. שוחטין בכל דבר החותך שפיהו חד בלא פגם, אפילו בזכוכית ובקנה האגם. [לא]¹¹ היה פגום אלא מעט בצד זה לא ישחט בו. ואם שחט בצד אחר שאין בו פגם כשירה. פגם הנכר דרך הבאה ולא דרך הולכה, שחט בו בהולכה בלא הבאה כשירה, עם הבאה פסולה. סכין עולה ויורד בלא פגם, ופיה חלק ואין חדה, אפילו להוליך ולהביא כל היום שוחטין בה לכתחלה. וכן סכין חדה בלא פגם שמסתבך באצבע כשבלת [שוחטין בה]. שוחטין בקנה ושוין וצפורן תלושין החדין בלא פגם. נעצן בקרקע, בדיעבד אם שחט בהן כשהן נעוצין כשירה, מחוברין מתחלת ברייתן אפילו בלא פגם פסולה. שוחט [אדם] בשן המחובר ללחי התלוש לכתחלה. [ואם בלחי] הרבה שנים פסולה, שזה כמגל. סכין בצד אחד מגל, לא ישחוט אפילו בצד היפה, גזירה אטו צד רעה; [אבל] בדיעבד כשירה שחיטתו בצד

2 = הלכות גדולות, הלכות שחיטת חולין, מהדורת חארשא, עמ' 250.

3 אין בירושלמי. והמחבר התכוון בודאי להלכות ארץ ישראל = הלכות אלדד הדני. השוה סמ"ג, שם (מובא להלן בפרק שלישי): "ואותו חכם שכתב הלכות א"י אמר כמה חומרות מדעתו, שכמו כן כתב שחט ולא בירך או ערום ששחט שחיטתו פסולה ואין הלכה כן". ראה כתבי ר' אברהם עפשטיין (הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תש"י), כרך א, עמ' קלב, קמז.

4 צ"ל: מתכוץ.

5 ברמב"ם (א, ו): למטה ממקום זה והוא מתחלת בני מעים.

6 צ"ל: ונמשכו.

7 התיבות "דבנקב משהו מיטרפא" חסרות ברמב"ם (שם) שלפנינו. וראה מגיד משנה, שמביא "מקצת נוסחאות" כנוסח רבינו.

8 ברכות ה, ב. 9 חולין פרק ב, הלכה א. 10 ראה רמב"ם שם ה"ל טו—טז.

היפה. וכתב רבנו ברוך ¹¹ (אבל) [ש]אם יש פגימה בראש הסכין שהוא ארוך, מותר לכרוך מטלית על הפגימה ולשחוט, דאין לחוש גזירה ישחוט בפגם, דאיכא היכרא גדולה. לבן סכין באור אף על פי שחדודה קודם שריפת החום את הסימן, מכל מקום הצדיק שורפין ופסולה ¹².

וצריך לבדוק פי הסכין ושני צדדיו בהולכת והבאת אצבעו וצפרנו ¹³. ואחר השחיטה כמו כן צריך לבדוק. מצא פגם אחר ששחט ספק נבילה, שמא בעור נפגם ושחט הסמנים בסכין פגום. לפיכך השוחט הרבה בהמות צריך לבדוק בין כל אחת, שאם לא בדק ובאחרונה בדק ונמצאת פגומה, אפילו הראשונה ספק נבילה. בדק תחלה ולא בסוף ושובר עצם או עץ בסכין כשירה, דתלינן הפגימה בעץ ובעצם שקשין מן הסמנים. וכן אם לא בדק בסוף ונאבדה הסכין כשירה.

טבח שלא בדק סכין לפני חכם ושחט לעצמו, בודקין בסוף סכיננו, נמצאת יפה מנדין אותו, שלא יסמוך פעם אחר על עצמו ותהיה פגומה. נמצאת פגומה מנדין ומעבירין אותו ומכריזין כל בשר ששחט טריפה. כתב הר"ם ¹⁴: בזמן הזה ראיתי גדולי הדור שאין מקפידין בטבח שאין מראה סכיננו להם, וגם אין נוהרים לאכול משחיטה שאינו ידוע שבקי בהלכות שחיטה, שרוב מצויין אצל שחיטה מומחין הן.

שיעור הסכין כל שהוא והוא שלא יהיה דק כראש אוזמל ¹⁵ שנוקב ולא שוחט. שוחטין אפילו בלילה בנר ואבוקה ¹⁶, ואם שחט באפלה כשירה. השוחט אפילו בשבת ויום הכפורים, אף על פי שאלו הויד מתחייב בנפשו, כשירה. בה"ג ¹⁷ מפרש: השוחט בשוגג בשבת, ימתין בכדי שישחט למוצאי שבת. [שחט] במזיד, לו אסור לעולם, ולאחרים בכדי שישחט.

הנותן ¹⁸ [בהמה] לטבח לשחוט ונבלה, אומן פטור, הדיוט חייב; בשכר אפילו אומן חייב.

בכל מקום שוחטין חולין חוץ מן העזרה, שנאמר ¹⁹: כי ירחק המקום וזבחת, ולא בקרוב מקום. שחט בעזרה הבשר טהור ואסור בהנאה, וטעון קבורה ואפרו אסור, ואפילו שחט לרפואה ולגוים ולכלבים, אבל הנוחר והמעקר וגוי ששחט ושוחט ונמצאת טרפה ושוחט מין טמא [בעזרה] מותרין בהנאה. ואפילו כל דבר, כגון פירות ובשר שחוטתו, אסור להכניס בעזרה; הוציאן מותרין ²⁰. וכל השוחט חולין בעזרה, ואוכל מבשר שנשחט

11 ספר התרומה, הלכות שחיטה, סי' ב, והובא בסמ"ג בשם יש מתירין.

12 ברמב"ם (שם הלכה כב) שלפנינו: שחיטתו כשרה. וכבר כתב המגיד משנה שם: ראיתי אריות שואגים בנוסחת רבינו, קצתם מצאו בדבריו שחיטתו פסולה וכן כתבה הרא"ש משמו וכ"כ הרבה מגדולי המורים משם רבינו, והרבה ג"כ כתבו משמו שחיטתו כשרה, וכן כתבה השר מקוצי משמו וזולתו, ולא יכולתי להכריע איוז היא הנוסחת המדויקת שבדבריו.

13 ברמב"ם (שם הלכה כג): מוליכה ומביאה על בשר אצבעו ומוליכה ומביאה על צפורנו. וראה מגיד משנה שם.

14 ר' משה מקוצי, סמ"ג, שם. 15 צ"ל: איזמל.

16 מדברי הרמב"ם (שם הלכה כח) מוכח, שרק נגד אבוקה בלבד אפשר לשחוט בלילה, אבל לא נגד אור של נר. ועיין ברמ"א, יורה דעה, סי' יא, סעיף א, ששתי נרות חשובין כאבוקה.

17 = בהלכות גדולות, הלכות שחיטת חולין, מהדורת ווארשא, עמ' 252.

18 רמב"ם, הלכות שכירות, פרק י, הלכה ה.

19 דברים יב, כא. וצ"ל: כי ירחק ממך המקום וגו' וזבחת.

20 ברמב"ם (פרק ב, הלכה ג): אם עבר והכניסם מותרין באכילה.

שם, מכין אותו מכת מרדות. האומר בהמה זו שלמים וולדה חולין, כיון שאין יכול לשוחטה חוץ לעזרה ושחטה שם, וולדה מותר באכילה. וכל דבר זה דברי קבלה. אין שוחטין לתוך ימים ונהרות ולא בכלי מלא מים, שלא יאמרו עובד המים וצורה שראה בה. ולא לתוך הכלים ולתוך הגומא, שכן דרך עובדי עבודה זרה. עבר ושחט כשירה. ואומר ר"י²¹, דמדבר בגומא מנוקה מעפר, ומכל מקום צריך ליזהר אפילו בשאינה מנוקה, מדדחיק [תלמודא]²² למצא היתר חוץ לגומא והדם שותת לגומא, מכלל דבענין אחר אסור.

שוחטין לתוך כלי מלא מים עכורין שאין הצורה נראית. וחוץ לגומא והדם יורד לגומא — ולא בשוק; ואם שחט בשוק בגומא פסולה, עד שיבדוק אם מין הוא. ושוחטין על דופן הספינה, והדם שותת לדופן ויורד למים. ושוחטין על גבי הכלים.

פרק שני¹

חמשה דברים פוסלים השחיטה: שהיה, דרסה, חלדה, הגרמה, עיקור. [שהיה], כגון שהתחיל לשחוט בקנה רובו, או בושט כל שהו, ושהה כדי הגבהת ורביצת ושחיטת בהמה כיוצא בה, דקה לדקה וגסה לגסה, ובהמה דקה לעוף. וכן פסק ר"ח². אבל רש"י³ פסק עוף לעוף וכן הה"ג⁴. וכתב הר"ם מקוצי⁵, שכך נתפרש הלכה למעשה⁶, ולא נשער כלל כשיגביהנה וירביצנה.

ואם שהה כשיעור, בין שחזר אחר שהייתו וגמר הכשר שחיטה, ואפילו עשה שיעור שהיה לסירוגין ששחט ושהה, שחט ושהה פסולה⁷. שהה כדי הגבהת ורביצת ושחיטת מיעוט סימנין, ספק נבילה. פחות מכן כשירה. שהה קודם רוב שחיטת הקנה, חוזר וגומר. שחט הכשר שחיטה, שהה ושחט [אם ירצה], דהוי כמחתך בשר. אבל בעוף אין [דין] שהיה בקנה, שאם שחט רובו הרי שחט הכשר שחיטה, לא שחט רובו, שהייתו לא כלום. שחט העוף ושהה וספק אם ניקב הושט ופסולה, או לא. חוזר ושחט הקנה לבדו במקום אחר ומניחו עד שימות ובודק הושט מבפנים, אם לא נמצא [בן] טפת דם בידוע שלא נקב וכשירה.

דרסה, [כגון] שלא הוליד ולא הביא, שחתך בבת אחת כחותך צנן. ופסק ר' יהודאי גאון בה"ג⁸, שרוב דרסות מחמת שכרות, הלכך שכור לא ישחוט.

21 החלק הראשון של הדברים מובא בסמ"ג שם ובתוספות, חולין מא, א ד"ה אין, בשם ר"ת (= ר' יעקב), והחלק השני מובא בסמ"ג בשם רבינו יצחק, ובתוספות — בסתם.

22 חולין מא, ב.

- 1 רמב"ם, הלכות שחיטה, פרקים ב—ג; סמ"ג, עשין סג.
- 2 מובא בסמ"ג שם ובתוספות, חולין לב, א ד"ה ושמואל. אך שם מובא בסתם: בהמה לעוף (כלשון הגמרא שם).
- 3 חולין שם, ד"ה דקה לדקה.
- 4 = הלכות גדולות, הלכות שחיטת חולין, מהדורת ווארשא, עמ' 250. ומובא בסמ"ג ובתוספות שם. וראה ר' אברהם שמעון טרויב, הגהות ובאורים לבה"ג, שם עמ' 295.
- 5 סמ"ג, שם. 6 שם: הלכה למעשה בהלכות גדולות.
- 7 לדעת הרמב"ם (פרק ג, הלכה ד), אם שהה בסירוגין הרי זו ספק נבילה.
- 8 = בהלכות גדולות, שם, עמ' 251. והדברים מובאים בסמ"ג ומשם לקחם מחברנו.

חלדה, כגון שהכניס הסכין בין סימן לסימן. הכניסו תחת העור או תחת צמר הבהמה או תחת מטלית, ספק נבילה, הואיל ואין הסכין גלויה, וטוב ליוהר כשחם על קרע העור ומושך הסכין, שלא יכנס ראש הסכין תחת העור, אבל אם שחט בסכין באמצעו אין לחוש. אבל הר' אליעזר ממיץ⁹ מחמיר בכל ענין, מהר"ם מקוצי⁵. שחט מיעוט הסימנים בחלדה וגמר שלא בחלדה ספק נבלה.

הגרמה, [כגון] השוחט בקנה למעלה במקום שאינו ראוי לשחיטה. וכמו שני חטים יש בגוף¹⁰ הקנה למעלה בטבעת הגדולה. שחט בתוך החטים, אם שייר כל שהו למעלה כשירה, לא שייר מוגרמת [היא] ופסולה. שחט רוב האחד או רוב השנים והשלים בדרסה או בהגרמה כשירה. הגרים שליש והשלים בשחיטה כשירה. שחט שליש והגרים שליש ושחט שליש כשירה. אבל פסק רש"י¹¹ שאפילו שחט רוב השחיטה בהכשר, ואפילו לא הגרים כי אם שליש בתחלה פסולה, ואין ההלכה ממחת¹² כן. אבל בע[י]ן שישחט רוב השחיטה קודם ההגרמה, כך כתוב בספר הר"ם מקוצי⁵. הגרים שליש ושחט שליש והגרים שליש פסולה. ואם דרס או החליד בין בשליש האחרון¹³ בין בשליש אמצעי פסולה. עקור, [כגון] שנעקרה הגרגרת, והיא הקנה, או הושט ונשמט ממקומו קודם גמר שחיטה. אבל פרש"י¹⁴: עקור שנעקר רוב הגרגרת, כלומר פסיקת גרגרת ברובה. אבל ר"י¹⁵ וה"ג¹⁶ הק' לפי' ופי' כמו המיימון¹⁷: נשמט הסימן. שחט הכשר שחיטה ונשמט סימן השני כשירה. שחט אחד מהם ונמצא השני שמוט וספק אם קודם שחיטת הראשון נשמט או אחר, ספק נבלה. נמצא הסימן השחוט שמוטה, אם לא תפס הסימנים בידו כששחט בידוע שלאחר שחיטה נשמט, שאלו קודם היה מתדלדל ולא היה שוחט¹⁸. אבל תפס הסמנים בידו, ספק נבלה. אבל פסק רבי' ברוך¹⁹ כר' יוחנן²⁰ דאם לא הקיף פסולה, פי' ²¹: יחתוך בסימן הנשמט במקום אחר, אם דומין מראהו פסולה, ואם לאו כשירה.

כיצד שוחטין, מותח הצואר ומוליך הסכין ומביא עד ששוחט, בין רבוצה בין עומדת אחז בערפה וסכין בידו למעלה שחיטתו כשירה²². וכן נעץ סכין בכותל והעביר הצואר תחתיו עד שנשחט כשירה. [העביר] עליו פסולה, שמא מכובד הגוף תרד על הסכין ותחתוך בלא הולכה והבאה, אבל עוף הקל אפילו למעלה עליו כשירה. פרק מפנין²³

9 יראים השלם, סי' תנו.

10 ברמב"ם (פרק ג, הלכה יב): בסוף.

11 חולין ל, ב ד"ה תיקו.

12 תיבה זו נמחקה עלידי קוים ותוקן בגליון: משמע. בסמ"ג: ואין ההלכות מוכיחות כן.

13 ברמב"ם (שם הלכה יג): הראשון. ורבים נתחבטו בפירושה של הלכה זו. ראה כסף משנה, שם, וש"ך יורה דעה, סי' כד, ס"ק יח.

14 חולין ס, א ד"ה שהיה.

15 = ר' יצחק (ב"ר שמואל). מובא בסמ"ג שם. וראה תוספות, חולין שם, ד"ה כולהו.

16 = והלכות גדולות, שם. 17 רמב"ם, שם הלכה יד. 18 צ"ל: נשמט.

19 ספר התרומה, הלכות שחיטה, סי' ז.

20 חולין נד, א. 21 רש"י, שם ד"ה ויקיף.

22 ברמב"ם (פרק ב, הלכה ז): בין שהיתה עומדת ואחז בערפה והסכין בידו מלמטה ונשחט הרי זו כשרה.

23 שבת קכח, ב.

[איתא]: צריך לזהר כששוחט העוף להרחיק מן הכותל רגליו ומן הקרקע, פן ינעוץ רגליו בכותל או בקרקע ויתנבל.

אם יש בסכין מלא שני צוארי הנשחט ושחט בהולכה בלא הבאה או בהבאה בלא הולכה כשירה, אין בו שיעור זה פסולה. שחט שני ראשין כאחד ושנים שאחזו בסכין אפילו זה כנגד זה כשירה. ואם נתכון אחד לשם כונה [שהיא] פסולה, כמו שיתבאר, אם היה בה שותפות פסולה; לא היה בה שותפות [כשירה ש] אין אדם אוסר דבר שאינו שלו. ושנים ששחטו בשני סכינים אפילו בשני מקומות בבת אחת, ושחיטה כקולמוס ומסרק כשירה. שחט במתעסק בלא כוונה, ואפילו נתכוון לנעוץ סכין בכותל והלך הסכין ושחט כראוי, או חרש שוטה וקטן ושכור, שאינן בני כונה, ואחרים רואין אותן ששחטו כראוי כשירה. ודווקא בקטן שידוע לאמן ידו, ובלא אחרים פסולה.

השוחט בשנים [או שלשה] מקומות כשירה, ופירש בשאלתות²⁴ כגון בטבעת אחת, אבל בשני טבעות פסולה, וכן כתב ר' אלדד הדני²⁵.

אבל נפל סכין ושחט פסולה, שנאמר וזבחת²⁶, בענן שיהא הזובח אדם. סכין הנעוצה בגלגל ושם צואר הבהמה כנגדה ונשחט בסביבת אדם, או בסבוב מים הראשון שפתחן אדם כשירה שנשחט מכח אדם. [שחט] בסבוב שני במים פסולה.

שחט לשם הרים וגבעות, ימים ונהרות, אפילו אין כונתו לעובדן כי אם דרך הבאי או רפואה, [שחיטתו] פסולה. לשם מזל הים והנהר או לכוכבים ומזלות, אסורה בהנאה כתקרובת עבודה זרה. שחט לזרוק הדם ולהקטיר לעבודה זרה אסורה. שחט ואחר כך חשב לזרוק ולהקטיר לעבודה זרה אסורה מספק, שמא חשב כך מתחלה. שחט לשם קדשים שמתנדבין ונודרין אותן, כגון לשם עולה, לשם שלמים, לשם תודה, לשם פסח, הואיל והפסח יכול להפריש בכל עת בשנה, פסולה, שזה כשוחט קדשים בחוץ. לשם חטאת ואשם ודאי ותלוי, בכור ומעשר, תמורה, כשירה, שאין מתנדבין אותן. ואם חייב חטאת ואמר לשם חטאתי, או היה לו קרבן ואמר לתמורת זבחי, פסולה. אשה ששחטה לשם עולת יולדת ואמרה זו לעולתי, כשירה, שאין עולת יולדת באה בנדר ונדבה והיא אינה יולדת שחייבת בעולה. ואין חוששין שמא הפילה, שכל המפלת יש לה קול. אבל שחט לשם עולת נזיר, אף על פי שאינו נזיר, פסולה, שמא נדר בנזיר.

ישראל ששחט לנכרי אין חוששין לכוונת הנכרי אלא למחשבת הזובח. אבל נכרי ששחט לישראל, אפילו היה קטן ואפילו לא עובד עבודה זרה, בין שחט ישראל עמו ובלבד שישחוט הגוי דבר העושה נבילה ברוב הקנה (אם) [אן] משהו בושט. ומשומד לעבודה זרה [ומחלל] שבת בפרהסיא ומין הכופר בתורה, חוששין לכוונתם כיון שהם זובחים ופסולה.

פרק שלישי

כל מקום שאמרנו בשחיטה, פסולה, נבילה ו[ה]אוכלה לוקה. וכל [שנשמט] ירך שלה

24 בהעלותך, שאילתא קכד.

25 מובא בספר התרומה, שם, סי' ת, ובסמ"ג, שם. ראה כתבי ר' אברהם עפשטיין, חלק א, עמ' קמז—קמח. 26 דברים יב, כא.

1 רמב"ם, הלכות שחיטה, פרקים ג—ד.

וחללה עמה עד שתראה חסירה כשתרביץ, או נשברה מפרקת ורוב בשר עמה, או שנקרעה מגבה כדג, או שנפסק רוב הקנה, או שנבק נקב מפולש משני צדדין כדי שיכנס אסר לרחבה, כל זה נבילה. ואם נסדקו לארכו, אפילו לא נשתייר מן המקום הראוי בו לשחיטה אלא משהו למעלה ומשהו למטה כשירה. ואם נקב נקבים קטנים שאין בהן חסרון, מצטרפין לרובו. יש בהן חסרון, ונטל ממנו רצועה, מצטרפין לכאסר. ובעוף כל שאלו מקפל הרצועה או הנקבים שיש בהן [חסרון] ² ומניחו על פי הקנה, אם חופה רובו נבילה ואם לאו כשירה. נקב ואין ידוע אם קודם שחיטה נקב או אחר, נוקבין נקב אחר, ואם נדמה לו מותרת. ואין מדמין לא מחוליא גדולה לקטנה ולא מקטנה לגדולה. וכן ניקב הושט במשהו בשני עורותיו, החיצון האדום והפנימי הלבן, ואפילו זה שלא כנגד זה נקב, נבילה. נקב אחד מהם בלבד כשירה. נקב הושט ועלה בו קרום וסתמו נבילה. נמצא קוץ עומד בושט ספק נבילה, שמא נקב הושט ועלה קרום במקום הנקב ואינו נראה. אבל אם נמצא קוץ בושט לארכה אין חוששין לו, שרוב הבהמות המדברות ³ אוכלות הקוצים תמיד. ושט אין לו בדיקה מבחוץ אלא מבפנים. כיצד, הופכו ובודק, אם נמצא עליו טפת דם בידוע שהוא נקוב.

ישראל שאין יודע הלכות שחיטה — ולא רוצה לומר ⁴ כל עקרי ההלכות, שהרי התלמוד עצמו מסופק בכמה דברים, אלא רוצה לומר הפשוטות — ושחט בינו לבין עצמו, אפילו שחט כבר הרבה פעמים היטב, מכל מקום כיון שאין יודע איפשר שיששה וידרוס ולא ידע והוי ספק נבילה. ישראל היודע ⁵ לא ישחוט לכתחלה בינו לעצמו עד שיהא רגיל וזריז לשחוט בפני חכם פעמים רבות. ואם שחט בדיעבד כשירה. וכששחט הרבה פעמים נעשה מומחה ושחט אפילו לכתחלה בינו לבין עצמו. ואפילו נשים [שוחטות]. ובירושלמי ⁶ פוסלם, שמא יתעלפו, ואין הלכה כן, דכמו כן פסק שחט ולא ברך שחיטתו פסולה ואנן קיימא לן דברכות אין מעכבות. ואפילו עבדים [שוחטין].

מי שספק לנו אם יודע והלך לו; וכן האומר לשלוחו צא ושחט ומצא הבהמה שחטה, וספק אם אחר שחטה שאין יודע, כשירה, שרוב [העולם] מומחין אצל שחיטה. אבד גדייו ותרנגוליו ומצאן שחוטין, בבית, מותרין, בשוק או באשפה שבבית אסורין, שמא נתבללו ולפיכך הושלכו שם.

מומחה שנשתתק ומבין ושומע, שחט לכתחלה. הסומא לא ישחוט אם לא באחרים רואין, ואם שחט [שחיטתו] כשירה. משומד לעבירה אחת, המומחה שחט לכתחלה ויבדוק ישראל סכיניו שאין המשומד טורח לבדוק יפה. משומד לתיאבון שחט בינו לבין עצמו ⁷. הצדוקים שאין מאמינין [ב]תורה שבעל פה שחיטתן אסורה, אם לא שחטו בפנינו. לא נצטוו ישראל על השחיטה אלא משנכנסו לארץ, אלא שלמים בלבד, אלא היו נזחין ואוכלין. בתוס' ⁸: שחיטת הקוף פסולה, שנאמר ⁹: וזבחת.

2 השלמנו על-פי הרמב"ם (פרק ג, הלכה כג).

3 צ"ל: המדבריות. 4 השווה יראים השלם, סי' תנו.

5 בגליון נוסף: כאיכא דאמרי דרבינא (חולין ג, ב).

6 = הלכות ארץ ישראל. ראה לעיל, פרק א, הערה 3.

7 עיין רמב"ם ובנושאי כליו, פרק ד, הלכה טו. וצ"ע.

8 תוספתא, חולין פרק א, הלכה א. 9 דברים יב, כא.

פרק רביעי¹

השוחט אותו ואת בנו ביום אחד, הבשר מותר באכילה ולוקה על שחיטת האחרון, ואפילו שחט חבירו הראשון. נחר או נתנבל האחד, פטור. חרש שוטף וקטן ששחטו בינן לבין עצמן הראשון, מותר לשחוט השני אחריהן. שחט הראשון והרי הוא ספק גבילה אסור לשחוט השני, ואם שחט אינו לוקה. שחט הראשון שחיטה שאין ראויה לאכילה, כחולין בעזרה, או טריפה ושור הנסקל ועגלה ערופה ופרה אדומה, או ששחט לעבודה זרה ובא האחרון ושחט השני, לוקה. וכן אם שחט הראשון האחד ובא האחרון ושחט השני (לכל אלה) לעבודה זרה והתרו בו למלקות ולא למיתה לוקה. אבל אם התרו בו למיתה אינו לוקה, דקם ליה בדרבה מיניה. השוחט לגוים לכלבים לרפואה חייב משום אותו ואת בנו. אותו ואת בנו נוהג בכל מקום ובכל זמן, בחולין ובמוקדשין, אפילו אין נאכלין, לפיכך [שחט] הראשון בחוץ והשני בעזרה ואפילו אחד חולין ואחד קדשים, השני לוקה. אין אותו ואת בנו [נוהג] אלא בבהמה טהורה, שנאמר²: ושור או שה. ונוהג בכלאים, כגון צבי שבא על העז ושחט העז ובנה לוקה. אבל עז שבא על הצביה אסור לשחוט אותה ובנה, ואם שחט אינו לוקה. פרה ובנה אסרה תורה ולא צביה ובנה. היתה בת הצביה נקבה וילדה בן ושחט את הנקבה בת הצביה לוקה. וכן כלאים הבא ממין כבש וממין עז, בין מן הכבש עם העז בין מן העז עם הכבשה לוקה. רבינו ברוך³ אוסר להנהיג שני פרדות בקרון אם אין באין מאב ומאם אחד, דאין הלכה כחנניה⁴ דאמר [חוששין] לזרע האב.

מותר לשחוט המעוברת, [ש]עובר אבר אמו הוא. ואם יצא העובר חי אחר שחיטתה והפריס על הקרקע אין שוחטין אותו ביום אחד ואם שחט אינו לוקה. איסור אותו ובנו נוהג בנקבות, שזה שבנה ודאי; ואם נודע שהוא אביו ודאי אין שוחטין שניהן. שחט, הואיל וספק אם נוהג בזכרים, אינו לוקה. שחט הפרה ואחר כך שני בניה לוקה שמונים. שני בניה ואחר כך היא לוקה אחת. בתה ובת בתה לוקה שתים, בת בתה ובתה לוקה אחת, בין הוא בין אחר.

שנים שלקחו זה האם וזה הבת ובאו שניהם לדין, הלוקח ראשון ישחוט היום וחברו למחר. ואם קדם השני ושחט זכה וימתין הראשון עד למחר. בתוספתא⁵: הלוקח מבעל הבית הוא קודם לבעל הבית, שמתחלה לא לקחו אלא על מנת כן. ובה"ג⁶ איתא: אי איכא עגלא או גדיא דאי שחיט אמיה ביומא ואיערב בהדי אחריניה ולא מכירן, ליעייל בדוכתא וכל דפריש מרובא פריש, וכד פיישי תרי לא לישחטינהי עד למחר.

בארבעה פרקים בשנה המוכר בהמה לחבירו צריך להודיעו ולומר לו כבר מכרתי בתה או אמה לאחר וישחטנה היום ותמתין עד למחר, אם רואהו נחפו לקנות בסוף היום, שחזקתו שהוא שוחט עתה. ואלו הן: ערב יום טוב האחרון של חג וערב יום טוב הראשון של פסח וערב עצרת וערב ראש השנה. והמוכר האם לחתן והבת לכלה צריך להודיעו, שודאי ביום אחד שוחטין. וכן כל כיוצא בזה.

1 רמב"ם, הלכות שחיטה, פרק יב; סמ"ג, לאוין קמט.

2 ויקרא כב, כח.

3 ספר התרומה, הלכות איסור והיתר, סי' לו.

4 חולין עה, ב—עט, א. 5 שם פרק ה, הלכה א.

6 = בהלכות גדולות, הלכות אותו ואת בנו, מהדורת ווארשא, עמ' 267.

יום אחד של אותו ובנו היום הולך אחר הלילה. כיצד, שחט הראשון בתחלת ליל רביעי לא ישחוט השני עד תחלת ליל חמשי. שחט הראשון בסוף יום רביעי קודם בין השמשות, שחט השני בתחלת ליל חמשי. שחט הראשון בין השמשות של ליל חמשי, לא ישחוט השני עד ליל ששי, ואם שחט ביום חמשי, אינו לוקה.

הלכות כסוי הדם¹

מצות עשה לכסות דם שחיטה של חיה טהורה או עוף טהור. ואם על פי דכתיב²: כי יצוד, דבר בהמה ונוהג³ אף במזומן, ובחולין ולא במוקדשין, אפילו קדשי בדק הבית. כלאים הבא מן בהמה וחיה וספק בהמה וחיה מכסה בלא ברכה. השוחט מיני עופות וחיה הרבה, כסוי וברכה אחת לכולן.

דם שנתערב במים ואין בו מראה דם פטור, יש בו חייב. נתערב ביין או בדם בהמה רואין אותו כאילו מים ואם יש כשיעור שאם היה מים היה לו מראית דם חייב לכסותו ואם לאו פטור.

כסה ונתגלה אין צריך לכסותו. כסהו הרוח אין חייב לכסות. נתגלה אחר כסוי הרוח חייב. דם הנתז⁴ ושעל הסכין אם אין שם דם אלא הוא חייב. שחט ונבלע הדם בקרקע אם רשומו ניכר חייב, אין נכר כמו כסתו הרוח הוי ופטור.

אין חייב כסוי אלא דם שחיטה הראוי לאכילה. לפיכך השוחט טריפה וחולין בעזרה וחיה ועוף אחר שנגמר דינם לסקילה ושוחט ונתנבלה וחרש שוטה וקטן בינו לבין עצמו, אין חייבין לכסות. ומברך על שחיטת טריפה⁵ ולא על כיסויה.

במה מכסין, בסיד ובכפסס⁶, בזבל דק ובחול דק שאין היוצר צריך לכתשו ובשחיקת אבנים וחרשים ובנעורת פשתן דקה ובלבנה וחרסים⁷ ומגופה שכתשה, שכל אילו מין עפר. אבל אם כפה עליו כלי או כסהו באבנים אין זה כסוי, שנאמר⁸: וכסהו בעפר. לפיכך אין מכסין בזבל גס וחול גס וקמח וסובין ומורסן ושחיקת כלי מתכות, חוץ משחיקת זהב שנקרא עפר, שנאמר⁹: ועפרות זהב לו, ונאמר¹⁰: אשר דק לעפר. מכסין בשחור והוא פיה הכבשן, ובכוחל ובנקרת הפסילים, פי¹¹: עפר שמנקרים מן הרחים, ובאפר, בין אפר עצים ובגדים ואפר בשר. ומותר לכסות בעפר הנדחת.

צריך שיתן עפר תיחוח למטה וישחוט בו ואחר כך יכסה בעפר. אבל לא ישחוט בכלי ויכסה בעפר. והשוחט הוא יכסה ואם לא כסה וראהו אחר חייב לכסותו, ובתוספתא¹² קאמר: ואפילו ביום טוב, שזו מצוה בפני עצמה ואין תלויה בשוחט

1 רמב"ם, הלכות שחיטה, פרק יד; סמ"ג, עשין סה.

2 ויקרא יז, יג. ושם: אשר יצוד.

3 בגליון הוגה בטעות: כסוי הדם נוהג. השווה רמב"ם שם, הלכה ב.

4 בגליון נוסף: מעל הגומא-ראה רש"י חולין פו, ב, ד"ה דם הניתן.

5 השווה אור זרוע, חלק א, הלכות כסוי הדם, סוף סי' שפז.

6 ברמב"ם (הלכה יא): בגפסית. 7 צ"ל: וחרסית.

8 ויקרא יז, יג. 9 איוב כח, ו. 10 דברים ט, כא.

11 רש"י, חולין פה, ב ד"ה נקרת. 12 חולין פרק ו, הלכה ב.

הלכות טרפות

לבדו. ומעשה¹³ באחד ששחט ובא חברו וקדם וכסהו וחייבו רבן גמליאל עשרה זהובים שכר הברכה שגזל הימנו. אבל עתה לא מגבינן קנסות, דבמילתא דליכא חסרון כיס לא עבדינן שליחותיהו¹⁴. ומעשה¹⁵ באחד שנולד לו בן ונתנו למוהל אחד ובא מוהל אחר וקדמו, בא הראשון ותבעו לדין על שכר הברכות. והשיב ר"ת, שאפילו תפס הקנס מפקינן מיניה, שהיה לו לענות אמן וגדול העונה מן המברך¹⁶ ואיהו דאפסיד אנפשיה. אבל אין לפוטרו מטעם ליתן לו תרנגול לשחוט, דר"ג מאי טעמא לא עביד הכי, אלא זו היא מצוה אחרת והראשונה אודא ומעוות לא יוכל לתקון. ולענין קריאת התורה אם עמד אחד לקרות אפילו במקום כהן לפני כהן אין חייב לו כלום, שכולם שוין בקריאת התורה.

ולא יכסה ברגל, משום כבוד המצוה, אלא בידו או בסכין או בבלי. וכששוחט לא ידבר בין ברכת השחיטה לברכת הכסוי¹⁷. וזה ברכת הכסוי: יברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על כסוי הדם. ואם שוחט הרבה בהמות ברכה¹⁸ אחת לכולן. ולא ידבר בנתיים ואם דבר יברך פעם אחרת. וא"כ אם דבר עבירה היא. ומכל מקום צורך שחיטה כגון תן לי סכין, אחוז הצואר מותר לדבר, דהוי כמו גביל לתורי דהמוציא¹⁹. וכל מקום שצריך לברך, חייב לכסות מה ששחט כבר, וכן פוסק הר"י²⁰ וה"ג²¹ ומותר²² לדבר בין שחיטה לכסוי.

השוחט בשבת חייב לכסות אחר השבת. השוחט בי"ט מכסה בי"ט. שחט ספק חיה ספק בהמה, מכסה לאחר י"ט.

הלכות טרפות

פרק ראשון

כל האוכל כזית טרפה לוקה². ואלה מיני הטרפות: דרוסה, שטורף ארי הבהמה והנץ את העוף. ואין דריסה בבהמה וחיה גסה רק בארי וזאב כרבינו ברוך³. ומצא ראייה מן התוספתא⁴: דרוסת הזאב לבי"ה⁵ פסולה. הבהמה⁶ וחיה דקה, מן הזאב ולמעלה. ובגדיים

13 בבלי שם פז, א. 14 בבא קמא פד, ב.

15 מרדכי, חולין פרק כסוי הדם, רמז תרנ"ג; רא"ש, שם סי' ח. וראה אור זרוע, שם, סי' שצט; תוספות, בבא קמא צא, ב ד"ה וחייבו; חולין פז, א ד"ה וחייבו.

16 ברכות נג, ב. 17 להלן מובא שמותר לדבר, וצ"ע.

18 ברכת שחיטה. 19 ברכות מ, א.

20 ראה תוספות, חולין פז, א ד"ה ומכסי.

21 = והלכות גדולות, הלכות כסוי הדם, מהדורת ווארשא, עמ' 271.

22 ספר התרומה, הלכות איסור והיתר, סי' לט. וראה לעיל הערה 17.

1 רמב"ם, הלכות שחיטה, פרקים ה-ו; סמ"ג, עשין סג.

2 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פרק ד, הלכה ו.

3 ספר התרומה, הלכות טריפות, סי' כה. והראיה מהתוספתא אינה נמצאת שם.

4 חולין, פרק ג, הלכה ב.

5 = לבית החלל. 6 רמב"ם, הלכות שחיטה, פרק ה, הלכה ד.

וטלאים אפילו גמיה וחתול ושועל יש להן דריסה בעופות, אפילו בעוף גדול⁷. ועוף טהור לא דריס⁸ ושאר עופות הדורסים יש להם דרסה בעוף כיוצא בהן ולא בעוף גדול הימנו, ויש לחולדה דריסה בעופות, וכלב אין לו דריסה כל עיקר, לא בבהמה וחיה ולא בעוף. והנץ בגדיים וטלאים והוא שיקום⁹ בצפורניו לבית החלל.

אין דריסה רק ביד הטורף, אבל ברגלה אין חוששין ליה. ואין דריסה רק בצפורן, אבל בשן אין חוששין לה אם לא נקב לבית החלל, ובודקין שמא נקב אחד מן האיברים שנטרפת בהן בנקיבתן. ואין דריסה רק בכוונת הטורף, אבל אם נפל הטורף על הגטרף אין דריסה. ואין דריסה רק מחיים, אבל אם דרס ונהרג ועדיין ידו בדריסה ולא ישמט צפורניו ממנה אלא אחר מותו. אין חוששין לו.

כל מקום¹⁰ חוששין לה, שוחטין את הגטרף ובודקין כל החלל שלו מכף הירך ועד הקדקד, אם נמצאת כולה שלמה מכל מיני טרפות ולא נמצא בה רושם הדריסה מותרת, נמצא בה אסורה. וזה רושם הדריסה, שמאדים הבשר כנגד בני מעים, ואם נמוק הבשר כנגד בני מעים עד שנעשה כבשר שהרופא גררו מן החבורה, רואין אלו בשר כאלו חסר וטרפה. ואם דרס בסמנים, משיאדימו טרפה ודריסתו במשהו, כיון שהאדימו בהן, כל שהו מחמת דריסה טרפה.

ספק דרוסה, כמו ארי שנכנס בית¹¹ שוררין ונמצא צפורן בגבו של אחד מהן, חוששין שמא ארי דרסן ואין אומרין שמא בכותל נתחכך, וכן שועל או גמיה שנכנס לבית¹² העופות והוא שותק והן מקרקרין חוששין שמא דרס, אבל חתול וחולדה אין חוששין, אבל אם גוהם והן מקרקרין, מיראת נהימתו הן מקרקרין. וכן קטע ראש אחד מהן הגה נח רגזו, וכן אם הוא שותק והן שותקין אין חוששין, שאלו דרס היו מקרקרין. הר"ם מקוצי¹³: חתול שהכה אחד מן התרגולין אם במקום צר שאין יכולין לברוח, שמא כמו כן הכה האחרים ואסורין. ספק דרוסה שנתערבה עם בהמות אחרות, אף על פי שכל אחת ספק ספקא, ר"י אוסרם, דבריא לא בטלה. ואם¹⁴ צואר בהמה מלוכלך מדם מהכאת זאב, או חתול בעוף אסור, ואפילו בקנה הוי במשהו, ואי מקוץ מלוכלך, בבהמה טריפה.

ספק נכנס לכאן טורף, או ראינוהו נכנס וספק אם הוא מן הטורפין, וכן עוף שנכנס בין העצים ובין הקנים ויצא וראשו מנטף דם או צוארו, אין חוששין לטורף, ומה אמרינן בעצם¹⁵ ניזק.

נקובה מסמני טרפות היא. תרבץ הושט שנקב לחללו כל שהוא טרפה. ואם נקב קרום עליון מן המוח והסמוך¹⁶ לעצם בלבד מותרת; נקב גם¹⁷ התחתון הסמוך למוח טריפה. ומשיתחיל המוח להמשך לשדרה, והוא מחוץ לפולין שהן תחלת העורף, יהיה לקרומו

7 שם (הל' ד-ה): יש להן דריסה וכל שכן בעופות. והנץ יש לו דריסה ואפילו בעוף גדול ממנו.

8 ראה חולין נג, א ובתוספות שם ד"ה שאר; מגיד משנה, הלכות מאכלות אסורות פרק א, הלכה טו.

9 צ"ל: שיקוב.

10 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה ח): כל מקום שאמרנו.

11 שם (הלכה יא): לבין. 12 שם: לבין. ובסמ"ג כנוסח מחברנו. 13 סמ"ג, שם.

14 ספר התרומה, שם, עיין שם. 15 ברמב"ם (שם הלכה יב): בעצים. 16 צ"ל: הסמוך.

17 ברמב"ם (פרק ו, הלכה ג) שלפינו חסרה תיבה זו. אולם המגיד משנה מביא נוסחה ישנה בספרי הרמב"ם ושם כנוסחת מחברנו, עיין שם, וכ"ה בסמ"ג, שם.

דין אחד ¹⁸. ואם נקב חוץ לפולין מותר. המוח עצמו שניקב או שניתמעץ והקרום קיים כשירה; ואם נשפך כמים או כדונג ¹⁹ טריפה. הלב שניקב לבית חללו, (בית לחלל גדול בשמאל) בין לחלל גדול בשמאל בין לחלל קטן בימין טרפה. אבל אם נקב בשר הלב ולא הגיע לחללו מותר. וקנה הלב, והוא המזרק הגדול שיוציא ממנו לריאה, הרי הוא כלב ואם נקב לחללו במשהו טרפה. מרה שניקבה וכבד סותמתה מותרת. ואם לא נסתם הנקב, אף על פי שהוא סמוך לכבד, טרפה. כויה ²⁰ שנמצאת במרה, כגרעין תמרה שאין ראשה חד מותרת, כגרעין זית שראשה חד אסורה, שהרי נקבה כשנכנסה. וזה שלא יראה הנקב, מפני שהוגלד פי המכה.

קני הכבד והם המזרקים שבו הדם מתבשל, אם נקב אחד מהן במשהו טרפה. לפיכך מחט שנמצאת בחתוך הכבד, אם היתה מחט גדולה והיה קצה חד שלה בפנים בידוע שנקבה כשנכנס, העגול לפנים, דרך סמפונות ומותרת. היתה מחט קטנה, ששני ראשיה חדין, טריפה. וכל מחטין שלנו הן ²¹. ואומר ר"י ²²: כי בסמפוני הריאה, אם באת לפנינו שלימה, יש להם ריוח גדול ואין חלוק בין מחט קטנה לגדולה ובין ראש העב לצד פנים או לצד חוץ. נמצאת בסמפון הגדול שבכבד, והוא הקנה הרחב שבאמצעיתו שבו נכנס המאכל לכבד, מותרת. כבד שהתליע מותרת.

קיבה שניקבה וחלב טהור סותם את הנקב מותרת. וכן כל הנקב שהבשר או החלב ²³ וקרום שעל הלב כולן ²⁴ והמחיצה שבאמצע הבטן המבדלת בין אברי המאכל ואברי הנשימה, והוא שקורעין אותה ואחר כך תראה הריאה, והיא הנקראת טריפה הכבד ²⁵, שבאיברין אילו אינן מגינין לפי שהן קשין ונקב שנסתם באחד אינו כסתום. וחלב חיה, זה שכנגדו בבהמה אסור, אינו סותם אף על פי שהוא מותר באכילה.

כתוב בספר הר"ם מקוצי ²⁶: הילכך כל נקב ששומן סותמו כגון אם נקבו הדקין, סותמתן ²⁷ וכיוצא בזה כשר, ומעשה בא לפני ר"י ²⁸ בקורקבן שניקב במחט ושומן סותמו והכשירו. אמר רב נחמן ²⁹ חלב העשוי ככובע אינו סותם, הלכך חלב כרב ³⁰ שאמר אינו סותם.

כרס שניקב טרפה ואין לו דבר שיסתם אותו, שהרי החלב שעליו אסור הוא. וכן המסס ובית הכוסות שניקב אחד מהן לחוץ טרפה; ואם נקב אחד מהן לתוך חלל חבירו מותרת.

18 צ"ל: אחר.

19 ברמב"ם (שם הלכה ד): או נמס כדונג. בסמ"ג כנוסח מחברנו.

20 ברמב"ם (שם הלכה ז) דפוסים ראשונים: גוייה. בדפוסים המאוחרים הוגה: גויה. ופירושה: גרעין, ולפני המגיד משנה היתה הנוסחה: גרעינה.

21 בסמ"ג: במחטים קטנים כאותן שלנו בכל ענין טרפה.

22 = ר' יצחק. מובא בסמ"ג. וראה תוספות, חולין מה, ב ד"ה אי.

23 חסרון יש כאן וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה י): המותר באכילה סותם אותו הרי זה מותר, חוץ מחלב הלב.

24 צ"ל: כולו.

25 הרמב"ם (שם) מוסיף: והמקום הלבן שבאמצעה וחלב המעי האחרון.

26 סמ"ג. 27 צ"ל: ושומן סותמתן.

28 = ר' יצחק. מובא בסמ"ג ובתוספות, חולין מט, ב ד"ה חלב חיה.

29 חולין שם. 30 הדברים משובשים ויש לתקנם על-פי הסמ"ג.

מחט שנמצאת בעובי בית הכסות³¹ כשרה. ואם נקבה נקב מפולש לתוך חלל בית הכסות ונמצאת טפת דם במקום הנקב טרפה, שודאי קודם שחיטה ניקב. אבל אם אין דם במקום הנקוב מותרת, שמא אחר שחיטה דחקה מעט וניקבה³². ומחט שנמצאת מחוץ להמסס ובית הכסות בחלל הגוף אפילו לא ניקב כלום ר"ת³³ אוסר.

איכא בה"ג³⁴: מחט שנמצא בלב אף על גב דלא אינקיב טריפה. וה"מ כי נמצאת בסמפון הלב בפנים שאין מקום לצאת ורישה לתתא, דכמה דאתיא נקובי מנקבא, טרפה. אבל לתתאי לא עייל אלא בסמפון גדול תלינן דשיע ולא³⁵ פלטא ולא מחזקינן באיסורא.

בהמה שהלעיטה דבר הנוקב בני מעיה, כגון קורט של חלתית וכיוצא בו, טרפה, שודאי ניקב. ואם תוך ג' ימים³⁶, ספק ניקב ספק אינו ניקב תבדק. כל אחד מבני המעים שפסולת המאכל סובבת בהן והן הנקראין דקין שנקבו טרפה. והדר כנתא³⁷ אם נקב אחד מהן לחבירו כשירה, שהרי חבירו מגין עליו. ומעים שנקבו ולחה סותמין טריפה, שאין סתימה זאת עומדת.

בני מעים שבא זאב וכלב ונטלן ונמצאו נקובים אחר שהניח, תולין בזאב ואין חוששין שמא במקום נקב נקב. נמצא נקבים וספק אם קודם שחיטה נקב או אחר שחיטה, נוקב נקב אחר ומדמין לו. אם היה הנקב הראשון כמותה כשירה, ואם משונה קודם שחיטה ניקב וטרפה. ואם משמשו הידים בנקב הספק, צריך למשמש בנקב הדמיון.

בני מעים שיצאו לחוץ ולא ניקבו מותרת ואם נתהפכו, אף על פי שלא ניקבו, טרפה, שלא יכולים לחזור כמות שהיה ואינה חיה.

המעי האחרון שהוא שוה ואין בו עיקום שהרי יוצא כן³⁸ מן הערוה והוא דבוק בין עיקרי הירכים היא הנקראת חלחולת, אם ניקב במשהו טריפה כשאר המעים אם ניקב לחלל הבטן, אבל אם ניקב במקום הדבוק לירכים מותרת. ואפילו ניטל ממנו מקום הדבוק כולו מותר, והוא שישתייר מארכו כשר³⁹ כמו ארבע אצבעות.

העוף אין לו כרס ולא מסס ובית הכסות, אבל יש לו כנגדו זפק וקורקבן. וכל הטרפות שוות הן בבהמה חיה ועוף. חפק שניקב גגו במשהו טריפה. וזה הוא גגו של זפק, זה שימתח בשוה עם הושט כשיאריך העוף צוארו. אבל שאר הזפק התלוי למטה שניקב מותר.

שני כיסין יש בקורקבן, החיצון אדום כמו בשר והפנימי לבן כמו עור. ניקב זה בלא זה מותר, עד שניקבו שניהם במשהו אסור. ואם נקבו שניהם זה שלא כנגד זה מותר. ואומר ר"י⁴⁰: שאם נמצאת מחט בקורקבן מצד אחד מבפנים אפילו במחט קטן כשר.

31 ברמב"ם (שם הלכה יב) גוסף: מצד אחד.

32 שם: שודאי אחר שחיטה דחקה המחט ונקבה.

33 ראה סמ"ג ותוספות חולין מה, ב ד"ה אי; ג, ב ד"ה מחט.

34 = בהלכות גדולות, הלכות טריפות, מהדורת ווארשא, עמ' 254.

35 צ"ל: דשיעולא (בתבה אחת) וכן הוא בבה"ג דפוס ברלין, עמ' 523. ראה שם הערה ז.

36 „ואם תוך ג' ימים" חסר ברמב"ם (שם הלכה יג) שלפנינו. ונוסחת מחברנו מובאת במגיד משנה שם, בטור יורה דעה, סי' נא, וברדב"ז. ועיין בכסף משנה שם.

37 ברמב"ם (שם): הדרא דכנתה.

38 שם (הלכה טז): והוא שהרעי יוצא בו. 39 צ"ל: בשור.

40 מובא בסמ"ג שם. וראה תוספות, חולין מה, ב ד"ה אי.

ואם נכר המחט מבחוץ משני צדין או הנקב או ⁴¹ נמצא קורט דם כנגד נעיצת המחט מבפנים טרפה.

הטחול אינו מן האברים שנקיבתו במשהו אלא משונה. כיצד, ניקב בראש העבה נקב מפולש טרפה, נקב שאינו מפולש ונשתייר תחתון ⁴² כעובי דינר זהב מותרת, פחות מכאן כמפולש וטרפה.

כל אלה שאמרנו שאם ניקב במשהו טרפה, בין בעוף בין בבהמה, כך אם ניטל כולו טרפה, בין שניטל בחולי או ביד או שנברא חסר. וכן אם נברא בשני אברים שהאחד יתר הוי כנטול וטרפה. כיצד, ניטל אחד מן המעיים או המרה, או נמצאו שנים מעים ושנים מרות טרפה, וכיצא במ. אבל נטל הטחול או נמצא שנים מותרת, שאינו מכלל המנויין. המעי היתר שהיא טרפה בעבורו, שנמצאו שני מעים מתחלתו עד סוף זה בצד זה, או שהמעי יוצא בעוף מן הכוס ⁴³ והרי הוא מובדל, בין בעוף בין בבהמה. אבל אם חזר ונתערב עם המעי ונעשה אחד משני ראשין והרי שניהם מובדלין באמצע מותרת ואין כאן יתר.

פרק שני¹

קנה שניקב מן החזה ולמטה במשהו טרפה. התחיל בשחיטה ושחט כל הקנה ואחר כך נקבה הריאה ואחר כך גמר השחיטה טרפה, הואיל וקודם גמר השחיטה נקב.

ששני² קרומות יש לריאה, נקב זה בלא זה מותר, נקבו שניהם טרפה. אפילו הקרום העליון כולו הלך לו כשירה. אחד מסמפוני הריאה שניקב ואפילו לחבירו, וריאה שניקבה ועלה קרום במכה ונסתם הנקב טרפה.

נקבה האום של ריאה, אף על פי שדופן סותמתה, טרפה. ואם נקבה במקום חתוך האונות שלה וסתם מקום הנקב שבאונות בשר³, אבל אם נסמך הנקב לעצם אינו מגין, ורבינו גרשם⁴ אינו מחלק, ואם היה נקב האונות בעצם ובבשר מותרת.

האום של ריאה שנמצאת סמוכה לדופן, בין שהעלת צמחין בין שלא העלת, חוששין לה שמא נקבה. וכיצד עושין בה, מפרקין אותה מן הדופן ונוהרין בה שלא תנקב. אם נמצאת נקובה ונמצא בדופן מכה במקום הנקב, תולין במכה ואומרים אחר שחיטה⁵ כשנפרקה מן המכה. ואם אין מכה בדופן, בידוע שנקב זה בריאה היה קודם השחיטה וטרפה. ורבי⁶ יהודה מתיר כל ריאה הסמוכה לדופן במקום חתוך כל האונות בלא שום בדיקה. ובתש' ר"ת⁷: שבמקום שכלה הצלעות הוא החזה הניתן לכהגים, אין מועלת שם סתימה. ובתש' רב שלום גאון⁸ פסק שאין הלכה כרבינא⁹ דבעי סביך וסריך, כי אפילו לא יהא שם סירכא כלל באונות שנקבו ודופן סות' כשירה כרב נחמן, שאין זה רבינא סוף הוראה, שהרי רב יוסף הקדמון משיב על דבריו.

41 שיבוש יש כאן ויש לתקן על-פי הסמ"ג.

42 צ"ל: תחתיו. 43 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה כא): כענף מן הבר.

1 רמב"ם הלכות שחיטה, פרקים ז—ח: סמ"ג, עשין סג.

2 צ"ל: שני. 3 צ"ל: בשר כשר.

4 מובא בסמ"ג שם ובתוספות, חולין מח, א ד"ה אמר.

5 צ"ל: אחר שחיטה ניקבה. 6 מובא בסמ"ג. ושם: ומורי רבינו יהודה.

7 מובא שם. 8 שם. והשוה תוספות חולין שם. 9 חולין שם.

ריאה שנמצאת בה מקום אטום כל שהוא שאין הרוח נכנסת בו ואינו נתפח, הרי זו כנקובה וטרפה. וכיצד בודקין, קורעין מקום שלא נתפח בשעת נפיחה, נמצאת בו ליחה מותרת, שמחמת הליחה לא נכנס הרוח, לא נמצאת יתן מעט רוק או תבן וכנף ונופחין¹⁰ . . . . כשירה ואם לאו טרפה. שאין הרוח נכנסת לשם.

ריאה שנשמע בה הברה כשנופחין אותה, אם ניכר מקום שממנו תשמע ההברה יתן מעט רוק וינסה כאשר פי', לא ניכר יתנה בפושרין אם בקבק המים טרפה, ואם לא קרום תחתון בלבד נקב והרוח בין שני הקרומות וזהו ההברה.

ריאה שנשפכה כקיתון וקרום עליון בלבד קיים בלא נקב, נוקבין אותה ושופכין אותה בכלי שוע באבר, נראה בו חוטים לבנים טרפה, שנמוקו הסמפונות, לא נראה כשירה, שלא נמוק רק הריאה בלבד.

נמצאו בריאה אבעבועות מלאים לחה סרוחה ומים עכורין טריפה, מלאים רוח ומים זכים ולחה הנמשכת כדבש או לחה יבשה וקשה כאבן, כשמוציא הליחה בודק הסמפונות¹¹, לא נמצא נקוב כשירה, נמצא נקוב טריפה. אבעבועות אם יש לריאה סמוכות זו לזו טרפה, שיש נקב ביניהן. אחת נראית לשנים נוקבין האחת, אם שפכה לה האחרת אחת היא ומותרת ואם לאו טרפה. בה"ג¹²: בועץ בשיפולי ריאה ממש בחוד שלא נשאר כלל מן הבשר, דומה כאלו שתי בועות, הואיל ונראית משני צדין וטרפה. ריאה שנמצאת שלימה וכשתולין אותה תפול חתיכות חתיכות, נתמסמסה נקראת וטרפה. נמצאת הריאה נקובה במקום משמוש ידי הטבח, תולין במשמושן וכשירה. שלא במקום משמושן וספק אם קודם שחיטה, מדמין מנקב ריאה אחרת¹³ דקה לדקה וגסה לגסה ולא גסה לדקה ודקה לגסה. וי"מ¹⁴: דקה אונא גסה אומא. נמצא הנקב באבעבוע טריפה.

נמצא מחט בריאה נופחין אותה, אם לא יצא ממנה רוח, דרך הסמפונות נכנסה וכשירה, נתחתכה הריאה קודם נפיחה טרפה, שקרוב לומר שנקבה כשנכנסה המחט. תולעת שיצאה מן הריאה דרך נקב, חזקתה שנקבה אחר שחיטה ויצאה.

היתה משונה במראה אפילו מקצתה, שחורה כדיו, ירוקה ככשות, כחלמון ביצה, ורשא בלע"ז, וכמראה בשר, כעין חריות דקל¹⁵, נופחין וממשמשין אותה בידו אם נשתנית למראה המותר, כגון שחורה ככוחל, ירוקה כחציר, ואדומה ככבד, ואפילו טלאים טלאים נקודות נקודות מארבע מראות אלו כשירה. לא נשתנית, הואיל ומשונה במראה הרי בשרה חשוב כבשר המת וחשוב כנקב וטרפה. וכן בשאר האברים, כעוף שנפל לאור והוריק לבו או כבדו או קרקבנו או שהאדימו המעים, ואפילו לא נפל לאור¹⁶ ונמצאו כך, שולקין ומורסין אותן, עמדו בשנויים טרפה. ולא עוד אלא בני

10 בכתביהיד יש כאן מקום פנוי כסימן לחסר. וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ז', הלכה ו'): אותה אם נתנדב.

11 שם (הלכה י'): הסמפון שתחתיה.

12 = בהלכות גדולות, הלכות טרפות, מהדורת ווארשא, עמ' 256. והובא בסמ"ג. והשוה תוספות, חולין מז, א ד"ה אי.

13 כלומר, אפילו מריאה אחרת.

14 רש"י, חולין נ, א ד"ה מדקה לדקה, בלשון שני. והובא בסמ"ג שם.

15 ברמב"ם (שם הל' יז—יח): או כעין חריץ. . . נמצאת כעין חריות של דקל אוסרין אותה מספק.

16 כלומר, אפילו לא ראינו שנפל לאור. ראה חולין נו, ב וברמב"ם שם הלכה כא.

מעים של עוף שלא נמצא בהן שנוי וכששלקן הוריקו האדומים, בידוע שנפל לאור ונחמרו וטרפה. וכן ושט עוף ובהמה שעור חצון לבן ופנימי אדום טריפה, דהוי כמי שאינו.

חמש אונות יש לריאה, כשפני הריאה נגד פניו שלש מימין ושנים משמאל. ובצד ימין, שלא בצד האונות, אונה קטנה והיא בתוך כיס בפני עצמה ונקראת וורד. חסר מניין האונות, שיש אחת משמאל ושתיים מימין טרפה. נמצא בימין שתיים וזו הוורד מותר. אבל רש"י¹⁷ אומר, דלא מצטרפת. אם נמצאו להפך שלש משמאל ושתיים מימין בלא ורד, או שהורד עם השלש משמאל טרפה. נמצא הכל כסדר וחסר הורד כשרה, שיש בהמות שאין להם ורד; אבל ר"י בר"א¹⁸ אוסר.

נתוספו האונות במניינם, אם האונא היתרה מצד האונות או מלפני הריאה שהיא עומת החלים¹⁹ מותרת, על גבה שהיא לעומת הצלעות טרפה, שיתר כחסר, אם היא כעלה של הדס, אבל פחות מזה אינה אונא ומותרת.

אונא הדבוקה בחתוך הסמוכה לחברתה²⁰ כשרה בכסדרן. וכן פסק ר"י ור"ת²¹ ומנהג קצה ישראל²². אך טוב להתמיר, כי רבינו גרשום ורבינו יוסף טוב עלם ורש"י²³ אוסר, דאין סירכא בלא נקב וצריך בדיקה ברוק וכנף כמו שפי'. וריב"א¹⁸ היה מחמיר כמו הגדולים, אך כשהיה רואה שקרום יש בין אונא לאונא מעיקרו עד אמצע' אמר אין לחוש, שאין זה סירכא, שכן רגילות למצוא בהרבה בהמות. ופסק הערוך²⁴ בשם ר"ח, דחלון בין אונא לאונא, כגון שיש סירכא באמצעה דטריפה. ור' יהודה²⁵ מכשיר וכן המיימון²⁶, ונכון להתמיר.

נסמכו שלא על הסדר כמו ראשונה לשלישית, אפילו במקום חתוך טרפה. נמצאו שתי אונות כאונה אחת ואין נראות כשתיים דבוקות, אם היה ביניהם כמו עלה ההדס בין בעיקרן בין בסופן בין באמצען שיהיה ניכר שהן שתיים דבוקות מותרות, ואם לאו אסורה. נמצאת כולה שתי ערוגות ואין לה חתוך אונים טרפה. חסר גוף הריאה, אפילו לא נקבה, או נמצא מקום יבש שנפרך בצפרן בריאה ואפילו כל שהו, חסירה היא וטריפה. נמצאת נפוחה כעיקר חריות דקל אסורה מספק, שמא התוספת חסרון בגוף. נמקה²⁷ וקרובה להיות יבישה, שמין אותה במים מעת לעת. בקור בפושרין בכלי שאין מתמצת²⁸ מגבו ונחלים כדי שלא יצננו במהרה. בחום בצנונין בכלי שהמים מתמצין מגבו, כדי שישארו קרים. חזרה לברייתה, אם כן באה לה זה מחמת פחד שמים, כגון רעמים, ומותרת. לא חזרה, מחמת פחד אדם ששחט בהמות אחרות בפניה וטרפה.

17 חולין מה, א ד"ה אפילו כטרפא דאסא.

18 = ר' יצחק ב"ר אברהם. מובא בסמ"ג, שם. 19 צ"ל: הלב.

20 רמב"ם (פרק ח, הלכה ה) וכגירסת המגיד משנה, עיין שם. ברמב"ם שלפנינו: און שנמצאת דבוקה בחברתה הסמוכה לה.

21 מובאים בסמ"ג, שם.

22 צ"ל: קצת ישראל. בסמ"ג: וכן נוהגים ברוב גליות אדום ובארץ ישמעאל.

23 הובאו בסמ"ג ובתוספות, חולין מו, ב ד"ה היינו. ודברי רש"י נמצאים בחולין שם, ד"ה לית להו בדיקותא.

24 ערך אן (ערוך השלם, חלק א, עמ' קלג).

25 מובא בסמ"ג ובתוספות שם ד"ה אבל. 26 רמב"ם שם פרק יא, הלכה ז.

27 שם (פרק ח, הלכה ט): צמקה. 28 צ"ל: שאין המים מתמצין.

בהמה [ש]חסרה רגל בתחלת ברייתה או יתירה רגל, טרפה. אבל היו לה שלש ידיים או יד אחת כשירה. לפיכך אם נחתך ידה מותרת. נחתך הרגל מן הארכובה, שהיא סוף הירך הסמוך לגוף, ולמטה מותרת. ושאר דיני שבירה פי' בסוף הלכות טרפות.

פרק שלישי

שלשה אברים הן שאם נטלו טרפה: צומת הגידין וכבד ולחי העליון. אבל נטל תחתון ולא נעקרו הסמנין כשרה. ובאלו שלשה אף על פי שאין בהן דין נקב וחסרון טרפה. נחתך בבהמה האחד העבה לבדו, או שנים הדקין מותרת, שלא נחתך רק מיעוט הצומת. נחתך רוב של כל אחד, וכל שכן נחתכו כולן ונטלו כולן, טרפה. ובעוף אפילו נחתך רוב של אחד מן היי' טרפה. ועוף שנשתכרו אגפיו מותר, כבהמה שנחתכו ידיה.

כבד שנטל כלה ולא נשתייר כזית במקום שהוא תלוי בו וכזית במקום מרה, ואפילו השאר קיים², טרפה. נשתייר מותרת. מפוזר מעט בכאן ומעט בכאן או ארוך כרצועה, נראה למיימוני³ שאסורה. גדלדלה ומעורה בטרפשא מותרת.

כל אבר שנאמר בו אם ניטל טרפה שאם היה חסר טרפה⁴ אינה נאסרת אם לא נחתך אותו אבר, אבל אם נבראת חסירה אותו אבר מותרת, דאם לא כן נמצאת החסירה והנטולה אחת. וכל שכן אבר שנאמר בו שאם נטל מותרת, שאם חסר מתחלת ברייתא מותרת.

בהמה שניטל בית רחמה או כליותיה מותרת. לפיכך נבראת בכוליא או בשלש כליות, או ניקב כוליה שלה מותרת. נמצאת הכוליא קטנה, בדקה עד כפול בגסה עד כענב, או לקתה ובשרה כבשר מת שהבאיש ואם תאחז במקצתה יתמסמס ויפול והגיע חולי זה על⁵ לובן שבתוך הכוליא, או נמצא בה לחה אפילו לא סרוחה או מים עכורין או סרוחין, טרפה. נמצא בה מים זכים כשירה.

חוט השדרה תחלתו מחוץ לפולין שבתחלת העורף עד סוף פרשה שנייה, שלא ישאר אחריה אלא שלישית הסמוכה לתחלת האליה. ובעוף עד בין אגפים. נפסק עורה החופה המוח ברוב הקיפו טרפה, אבל נסדק העור לארכו או נשברה השדרה ולא נפסק חוטה, או נתמעך מוח שבתוך החוט ונתנכד⁶, הואיל ועורו קיים מותרת. הומרך המוח ונשפך כמים או כדונג שנמס והחוט כשמעמידו אינו עומד טרפה. אם לא יכול לעמוד מפני כובדו ספק ואסורה. למטה מפרשה שנייה ואגפים בין נפסק בין הומרך מותרת.

בשר החופה רוב הכרס, והוא מקום שאם יקרע יצא הכרס, אם נקרע רוב עובי הבשר, אפילו לא הגיע לכרס, באורך טפח ובקטנה רוב אורכה, אפילו לא נקרע טפת, או נקדר בעוגל אם יתר כסלע, שהוא כדי שיכנס בו ג' גרעיני תמרה זו בצד זו בדוחק, שאם ימתח יהיה הקרע טפת, טרפה. וכן אם ניטל אותה בשר.

1 רמב"ם, הלכות שחיטה, פרקים ח-י; סמ"ג, עשין סג.

2 כלומר, אם ניטל מהכבד מקום שהיא תלויה בה ומקום המרה, כזית ממקום זה וכזית ממקום המרה, ואפילו השאר קיים.

3 = רמב"ם פרק ה, הלכה כב.

4 הדברים משובשים ומסורסים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (שם, הלכה כד): כל אבר שנאמר בו שאם היה חסר טרפה כך אם נטל טרפה, אבל אבר שנאמר בו אם נטל טרפה.

5 שם (הלכה כו): עד. 6 צ"ל: ונתנכד.

בהמה הגלודה שנפשט עורה בין ביד בין בחולי ולא נשאר מן העור רחב סלע על פני כל השדרה ורחב סלע על הטבור ורחב סלע על ראשי אבריה טרפה, ואם נשאר מותרת. או לא נשאר⁷, ושאר העור קיים נראה למיימוני⁸ להתיר.

בהמה שנפלה מגבוה עשרה טפחים ונתרסק מאברי חלל גופה עד שנפסד הצורה, אף על פי שלא נקב ולא נסדק ולא נשבר, או הכה אותה באבן או במטה ורסק אחד מאברי חלל גופה טרפה. נפלה מן הגג והלכה או קפצה מעצמה, הניחה למעלה ומצאה למטה, זכרים מנגחין זה את זה ולא נפלו לארץ ובהמה המגררת רגליה וגנבים שגונבים טלאים וזורקים לאחוריהם⁹ הדיר, אין חוששין לה. נפלה מן הגג ולא הלכה וזכרים המנגחים ונפלו לארץ, וגנבים שהחזירו הטלאים לדיר, מחמת יראה חוששין לה, מחמת תשובה, כונתם להשיבם שלמים ומותרין.

הרביץ שור לשוחטו ונפל נפילה גדולה, אין חוששין שנועץ צפורניו ומתחזק עד שמגיע לארץ, וכתב הר"ם מקוצי¹⁰: אותם עופות שנלכדים במצודה אם קשרי המצודה קרובים זה לזה חוששין.

הכה בהמה על ראשה והלך המטה כלפי זנבה או איפכא, ואפילו הכה במטה על השדרה, אין חוששין, ואם יש חליות במטה, או הגיע ראש המטה למקצת השדרה, או הכה לרוחב השדרה חוששין, עוף שנחבט על דבר קשה חוששין, על דבר רך אין חוששין, נדבקו כנפיו בשעת צידה ונחבט, בכנף אחד אין חוששים; נחבט בגופו ונאחז בשתי כנפיו חוששין, נחבט על המים, אם שט מלא קומתו ממטה למעלה לעומת המים אין חוששין, מלמעלה למטה עם הלוך המים, אם לא קדם תבן וקש ההולך על פני המים חוששין, שמחמת המים שט.

כל מקום שאמרנו „אין חוששין“, מותר לשוחטה מיד בלא בדיקה. „חוששין“, אם שחטה צריכה בדיקה כנגד כל החלל כולו מקדקד הראוי¹¹ עד הירך, אם מצא בה טרפה מן הטרפות שמנינו, או אפילו נתרסק אבר שאם נטל כולו כשירה, כגון טחול וכליות, טריפה. חוץ מבית הרחם שאם נתרסק מותרת, וסמנין אכן¹² צריכין בדיקה, שאין הנפילה ממעכתן.

נפלה מן הגג ולא עמדה אסור לשחטה עד מעת לעת וצריכה בדיקה אחר שחיטתה, אבל עמדה אין צריכה שהייה רק בדיקה כיון שלא הלכה, וכן פסקו ה"ג¹³ ופרש"י¹⁴. וכן מי שדרס ברגל על העוף, או דרסתו בהמה ומפרסם, שוהין מעת¹⁵ ושוחטין ובודקין שחטם קודם מעת לעת טרפה.

סמנין שנדלדלו ברובן — פר"ח¹⁶, שנפרד הושט מן הקנה — ואפילו שלא מחמת נפילה, או נתקפלו שאין ראויין לשחיטה טריפה. אבל אם נפרק רוב תרביץ הושט מן הלחי מותרת, שאין התרביץ ראוי לשחיטה.

צלעות הבהמה י"א מכאן וי"א מכאן, נשתברו שש מכאן ושש מכאן, אם הן הצלעות

7 במקומות הנז'.

8 רמב"ם שם פרק ט, הלכה ו. 9 סמ"ג שם. וראה חולין נא, ב.

10 צ"ל: הראש. 11 צ"ל: אין.

12 = הלכות גדולות, הלכות טרפות, מהדורת ווארשא, עמ' 258.

13 חולין נא, ב. 14 צ"ל: מעת לעת.

15 מובא בסמ"ג ובתוספות, חולין מב, ב ד"ה סימנין.

גדולות שיש בהן מוח טרפה¹⁶, ואם לאו, אפילו הן רוב ואפילו נשתברו כלפי השדרה, מותרת. וכן נעקרו רוב צלעותיה; ואפילו צלע אחת וחצי חולייתה עמה טרפה. בהמה שנשמט ירכה מעיקרו ויצא מן הכף שלו, אם נתאכלו ניבין והם היתירות שבעצם הכף שיוצאות על עצם הזכר ואוחזות אותו טרפה. ועוף שנשמט יריכו טרפה. נשמט בכפו¹⁷ מעיקרו, בודקין אותו שמא נקבה ריאתו ואחר כך מותר. אבל בהמה שנשמט ידה מעיקרה מותרת, ואין חוששין. גלגלת בהמה ח(י)יה שניטל ממנה כסלע, ונקבים שיש בהן חסרון מצטרפין לכסלע, וגלגלת שנחבס רוב גובהה ורוב הקיפה, ואפילו קרום המוח שלם, טרפה. ואפילו רוב הקיפה בלא רוב גובהה, או רוב גובהה בלא רוב הקיפה, נראה למיימוני¹⁸ שאסורה. עוף מים, כמו אוהין, אם נקב עצם גולגלתו אפילו לא ניקב קרום המוח טרפה, שקרומו רך. עוף היבשה שנגף ראשו או קובה¹⁹ מניח ידו בתוך הנקב ונועץ, או לתוך פיו ודוחק למעלה, אם יצא המוח מן הנקב, נקב הקרום וטרפה, ואם לאו מותר. בהמה שאחזה [דם]²⁰ או מעושנת או מצוננת, או ששתת מים רעים או אכלה סם המות מותרת. אבל אכלה סם המות לאדם או שנשכה נחש אסורה משום סכנת נפשות ולא משום טרפה.

פרק רביעי¹

כל בהמה או עוף שנולד בהם ספק טרפות ושהא הזכר י"ב חדש בחזקת שלימה, ונקיבה עד שתלד. ובעוף זכר י"ב חדש ונקבה עד שתלד כל בצים של טעינה ראשונה והטעון² טעינה שניה ותלד. ואסור למחר³ ספק טרפה זו וביצינה⁴ לגוי בתוך זמן זה, שמא ימכרנה לישראל. כל הבהמות בחזקת שלמים ומותר לשוחטן ולאכלן בלא בדיקה אם לא נולד ספק בה, כגון נפלה או נחבטה, כאשר פי', חוץ מן הריאה, שמנהג פשוט כך הוא, כששוחטין הבהמה וחיה קורעין טרפם הכבד ובודקין הריאה במקומה אם לא נמצאת תלויה בסירכא, או שנמצא הסירכא בין מאונא לאונא מאוני הריאה⁵ ולבשר שבמקום רביצתה בין בשר שבין הצלעות בין בשר שבחזה, או שנמצאת סירכא מאונא לאונא על הסדר או מן האום לאונא הסמוכה לה מותרת. וכן התיר ר' יעקב ב"ר יקר לרש"י⁶, ובאשכנז ובספרד נהגין היתר, ור"ת⁷ אסור, שאין חלוק בין אומא לאונא, וכן פסק

16 אם נשברו מחצין של מול השדרה. ראה רמב"ם שם פרק י, הלכה א.

17 צ"ל: כנפו. 18 רמב"ם שם הלכה ו.

19 תיבה זו אינה מובנת. ברמב"ם (שם הלכה ז): עוף היבשה שהכתו חולדה על ראשו או שנגף באבן או בעץ.

20 השלמנו עליפי הרמב"ם (שם הלכה ח).

1 רמב"ם, הלכות שחיטה, פרקים י—א; סמ"ג, עשין סג.

2 צ"ל: ותטעון. 3 צ"ל: למכור.

4 כן ברמב"ם (פרק יא, הלכה ב) דפוסי וינציאה רפ"ד, ש"י ושי"א. וכן היה לפני הכסף משנה. ברמב"ם שלפנינו חסרה תיבה זו.

5 צ"ל עליפי הרמב"ם (שם הלכה ז): בין אוני מאוני הריאה.

6 באונה הסמוכה לאומה. ופסקו של ר' יעקב ב"ר יקר מובא ברש"י, חולין מו, ב ד"ה היינו רביתיהו, בסמ"ג ובתוספות שם.

7 ספר הישר, ויין תקע"א, סי' שסב (דף לו, א); מהדורת שלזינגר, ירושלים תשי"ט, סי' תמט (עמ' 266). ומובא בסמ"ג ובתוספות שם.

רב' משה גאון מפויאה והוא נזכר בערוך⁸, ונותגין בצרפת ובארץ האי אסור. ואם נמצא חוט יוצא מן האום של ריאה לאיזה מקום שימשך ואפילו כחוט השערה אסורה. וכן אם היה מן הריאה חוט משוך ללב או לטרפש הכבד או לכיס הלב או לוורד, בין שהיה החוט מן האוזן⁹ של ריאה בין שהיה מן האוזן ואפילו כחוט השערה אסורה. וכן חוט היוצא מאונא לאונא שלא על הסדר. אבל אם מצאו סירכא מן האונא לבשר ולעצם שבצלעות והסירכא דביקה בשתיהן אבי המיימוני אסור, והוא מתיר¹⁰. ואפילו נדבקה בעצם לבדו יש מתירין, ומיימוני אסור¹¹.

ובהמה שימצא בה שתי ורדים רש"י¹² טורף, ורבינו אפרים¹³ מתיר וכן הריבר"א¹⁴. ואם נמצאת על גב הריאה הוורד טרפה. ופסק רש"י¹⁵ שהוורד בכל מקום שנסרכה טרפה, שכל האונות שלא כסדרן לה.

מי ששחט הבהמה וקרע הבטן קודם בדיקת הריאה ובא כלב או גוי ונטל אותה והלך מותרת. שאין מחזיקין איסור אלא הרי היא בחזקת היתר עד שיודע לך במה נטרפה, וכן כתב רש"י¹⁶. ודבר זה אין מגלין אלא לצנועין. אבל כתב רבינו ברוך¹⁷, שאין לסמוך על זה כי אם בגדיים וטלאים שאין טרפות שכיח, אבל בהמה גסה שטרפות שכיח, אסורה אם ניטלה בלא בדיקה. ומעשה והכשיר ר"י¹⁸ בגדיים.

בא הגוי והוציא הריאה קודם שתבדק וקיימת, נופחין ובודקין אותה. וכתב רבינו שמשון¹⁹, שבכל מקום שאמרנו בודקין — טורפין, לפי שאין אנו בקיאים בבדיקה ובנפיחה. וספק רסוקי אברים ימתין עד שילך ובכך סגי.

מן הדין אם נמצאת הריאה תלויה בסרכות כמו חוטי²⁰ מן האומ' של ריאה ולדופן או ללב ולטרפש הכבד, חותכין הסירכא ובודקין בנפיחה. אך כיון שאין אנו בקיאים אוסרין הכל, ואין לנו להתיר מטעם שנחטה הותרה²¹ אלא דבר שיש לתלות בהיתר, כגון בא זאב ונטל בני מעים. ומעשה²² בא לפני ר"ת שנשבר העצם למעלה מן הארכובה וחזר ונקשר ונתרפא והתירו, שודאי לא יצא העצם לחוץ.

ואלה דיני השבירה כאשר מצאתי בשם ר"י²³: בהמה שנחתכו רגליה מהארכובה ולמעלה טרפה, מהארכובה ולמטה כשירה. נשבר העצם ויצא לחוץ דרך נקב קטן²⁴ שאין עור ובשר חופין רוב השבירה טרפה. ודווקא ברגל שלאחריה אבל בשלפניה אפילו נחתך כולו למעלה מן הארכובה כשירה, דאמר רב²⁵: בעלת שלש בעלת חמש ברגל טרפה, ביד כשירה. אבל לגבוה הוי מום. נשבר העצם מרגל אחרונה ולא יצא לחוץ בין למטה

8 מובא שם. ראה מבוא לערוך השלם, עמ' xxxviii.

9 צ"ל: האום. 10 רמב"ם, שם הלכה י.

11 חולין מז, א ד"ה אפילו כטרפא דאסא. 12 מובא בסמ"ג ובתוספות שם ד"ה כל.

13 = ר' יצחק ב"ר אברהם. מובא בסמ"ג.

14 חולין מז, ב ד"ה היינו רביתייהו. מובא בסמ"ג.

15 שם יב, א ד"ה פסת. 16 ספר התרומה, הלכות טרפות, סי' יט.

17 בספר התרומה ובסמ"ג: רבנו שלמה.

18 מובא בסמ"ג. ושם: רבינו שמשון מארץ ישראל בשם ר"י.

19 צ"ל: חוטיין. 20 חולין ט, א. 21 מובא בסמ"ג.

22 השווה סמ"ק, סי' רא, דין נשמת ירך. וראה ספר התרומה, סי' כג—כד, וסמ"ג שם.

23 השווה רש"י, חולין עו, ב ד"ה רוב עוביי.

24 חולין נח, ב.

מן הארכובה בין למעלה ולא נחתך לגמרי הכל כשר, בין אבר בין בהמה. נשבר עצם ויצא לחוץ למעלה מהארכובה ולא נחתך, אם רוב בשר קיים שהעור ובשר חופין עצם רוב עוביו ורוב הקפו, שיהא רוב עוביו נכסה שלא יצא השבירה לחוץ, אלא מיעוט חלל העצם נגלה ורובו נכסה, ושיהא רוב היקף הבשר סביבות העצם קיים או כשר הכל בין אבר בין בהמה, דבענן שלא יצא רוב חלל העצם דרך הנקב ושיהא רוב היקף בשר שעל השבר קיים. אבל ²⁵ אם רוב היקף הבשר סביב השבירה מגולה, אפילו כיוונה ראש השבירה לצד בשר הקיים טרפה, אף על פי שעתה כל חלל העצם נכסה. וכן אם יצא רוב חלל דרך נקב קטן אף על פי שעור ובשר חופין רוב השבירה אסור, בין אבר בין בהמה. ואם נשבר עצם ויצא לחוץ למטה מהארכובה. בהמה כשירה ואבר אסור משום אבר מן החי לרבנן ²⁶. ואסור למולחו עם בשר, ואסור להושיטו לבני נח מדרבנן. ונ"מ אם יש ספיקא אזלינא לקולא. כדתנ' פרק אמרו לו ²⁷. עור משלים לבשר אם רוב הכסוי בשר למיעוטו ²⁸ עור, העור משלים עמו להצטרף בין שניהם לכסות העצם להכשירו. אבל חציו עור וחציו בשר לא מצטרף, זולתי בבר גזאל דרכיך ²⁹. וכן גידין הרכין אין מצטרפין לבשר לכסות רוב העצם השבור, הואיל וסופן להקשות. נשבר עצם ויצא לחוץ אף על פי שנתעכל מן העצם ונפל לארץ כשר, אם עור ובשר חופין את רובו ובלבד שלא נתמסמס הבשר, דהא קיימא הבעיא בתיקו ³⁰. ויש אומרים ³¹, דנתמסמס נמי כשר, אי ליכא נקב דשליט ביה אוירא. ואין נראה כן.

נחתכו רגליה אחרונים מן הארכובה ולמטה כשירה, היא רכובה תחתונה הנמכרת עם הראש, אבל מן הארכובה ולמעלה כל מקום שיחתוך טרפה, אף על פי שהגידין כולן קיימין. וכן אם ניטל צומת הגידין אפילו הארכובה קיימת והעצם קיים, כלישנא קמא דרב פפא בהמה המקשה ³² דמחמיר.

וצומת הגידין ³³ מתחיל מעילוי ערקומא והוא עצם קטן המחבר את הפרקים ומה שיש מן הגידין למעלה הימנו עד מקום שהן מתפשטין ומתפצלין זה מזה קרי צומת הגידין, וכל מקום שיחתכו שם טרפה, דהאי שיעורא נפיש מכולהו, שהוא מתחיל מיד מן הערקום ולמעלה והוא למטה מסוף העצם האמצעי. ואם נחתך בין עצם אמצעי לאותו ערקום טרפה. כי שלש עצמות (ש)יש בירך: התחתון הוא העצם הנחתך עם הפרסות כשמפשיטין הבהמה והיא רכובה הנמכרת עם הראש, למעלה הימנו עצם האמצעי ובו צומת הגידין בתחתיתו סמוך לפרק הארכובה הנמכרת עם הראש, והעליון הוא הקולית התחוב באליה, ונקראין צומת לפי שהן צמותין יחד. ובבהמה איכא תלת חוטי צומת הגידין ובעוף שיתסר חוטי הווי צומת הגידין, ואי איפסיק חד מיניהו או רובו טרפה בין בעוף בין בבהמה.

נשברו רגלי העוף מהארכובה ולמטה, או אפילו למעלה ולא יצא העצם לחוץ כשירה. אבל נשבר העצם ויצא לחוץ דרך נקב קטן שאין עור ובשר חופין רוב השבירה טריפה. נפחתה גלגלת בהמה, העצם, ולא ניקב הקרום כשירה ³⁴. עוף מים כאווז, נשבר עצם

25 צ"ל: מדרבנן. 26 כריתות טו, א.

27 צ"ל: ומיעוטו. 28 חולין עו, ב. 29 שם עו, א.

30 עיין תשובת הראב"ד, מובאת בכל בו, הלכות איסור והיתר, סי' קא.

31 חולין עו, א. וצ"ל: כלישנא קמא דרב.

32 לשון רש"י, שם ד"ה דעילוי ערקומא.

33 עיין רש"י ותוספות, חולין נה, ב ד"ה כסלע; מגיד משנה, הלכות שחיטה, פרק י, הלכה ה.

של ראש אפילו לא ניקב הקרום טרפה שקרמו רך, אבל תרנגולת יש לבדוקא בשימשא³⁴ או במיא או בגילא דחיתתא אם ניקב הקרום. וטוב להחמיר כי לא בקיאנא בבדיקה.

כל טרפות שבארנו מאברי בהמה באלו אברים בעוף נוהגין, חוץ מטרפות כוליא וטחול ואונות ריאה, מפני שאין לעוף מניין ידוע באונות, וטחול עוף עגול כעינב. ושתי טרפות בעוף יתר על הבהמה, שנשתנו בני מעיו מחמת האור ועוף המים, כגון אור, שניקב עצם ראשו. ואין להוסיף על טרפות אלה, שבאלה הסכימו כל בתי דיני ישראל, ואפילו נודע לנו דרך רפואות שאין סופו להחיות³⁵. ואין לגרוע, ואפי' נודע לנו דרך רפואות שיכול לחיות, שנאמר³⁶: על פי התורה אשר יורוך.

כל טבח שידוע הלכות טרפות אלה והוא בחזקת כשרות מותר לו לשחוט ולבדוק לעצמו, שעד אחד נאמן באסורין אפילו יש לו הנאה בעדות. ואין לוקחין בשר מטבח ששוחט ובודק לעצמו בחוצה לארץ או בארץ ישראל בזמן הזה אם לא מומחה.

הלכות אסורי אכילה

פרק ראשון¹

האוכל כזית דם בהמה וחיה ועוף במזיד חייב כרת, בשוגג חטאת קבועה בין טמאין בין טהורין. כגון דם שיוצא בשעת שחיטה ונחירה או בהתזת הראש כל זמן שיש בו אדמומית, ודם הכנוס בתוך הלב ודם הקזה כל זמן שהוא מקלח. אבל כל זמן שהוא שותת בסוף הקזה כשיתחיל הדם לפסוק, הרי הוא כדם האברים, כגון דם טחול ודם כליות ודם בצים ודם המתכנס בלב בשעת שחיטה, ודם הנמצא בכבד וכגון דם התמצית, שאין חייבין כרת עליהם שאין הנפש יוצאה בהם. אבל לוקין עליהם אם פירש, שנאמר²: וכל דם לא תאכל, ובחייב כרת כת³: כי נפש הבשר בדם הוא, כלומר דם שנפש יוצאה בו. ואם לא פירש דם האיברים מותר, כמו שמוכיח פרק מפנין⁴ ופ"ק דחולין⁵, שאדם מותר לאכול בשר חי בלא מליחה.

דם דגים וחגבים טהורים מותר באכילה, אפילו כנסן בכלי, וה"ג⁶ אסר' כי כנסן. דם טמאים אסור, שדמן תמצית גופן. ודם שקצים כבשרן. דם האדם אם פירש אסור, אבל דם השניים בולעו. נשך בפתו ומצא דם גורר הדם שהרי פירש, ואחר כך אוכל הפת. דם השליל כדם הבהמה, לפיכך דם הכנוס בתוך לבו בכרת, ושאר דמו כדם האיברים.

הלב בין לצלי בין לקדירה קורעו ומוציא דמו ומולחו. ואם בשלו בלא קריעה,

34 חולין נו, א. 35 צ"ל: לחיות. 36 דברים יז, יא.

1 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פרק ו' סמ"ג, לאוין קלוי.

2 ויקרא ז, כו. ושם: לא תאכלו.

3 שם יז, יא. 4 שבת קכח, א. 5 טו, ב.

6 = והלכות גדולות, הלכות דם, מהדורת ווארשא, עמ' 265.

קורעו לאחר שבשלו ומותר. ומוסיף רבינו ברוך ז': לא מבעיא אם פי קנה חוץ לקדירה דאז הדם יוצא חוץ לקדירה ואין הלב בולע מבפנים מפני שהלב שיע, אלא אפילו פי הקנה לפנים לקדירה מותר; דכי היכי דשיע מבפנים שיע מבחוץ. ור"ת⁸ אומר, דווקא לצלי הלב מותר בקריעתו לאחר צלייתו, אבל אם בשלו עם דמו בקדירה, אם אין בה ששים אסור⁹ עם הלב ולא סגי בקריעה. וגם¹⁰ העוף מותר שיש בו ס' מדם לבו. ואם¹¹ העוף מחותך לנתחים ונמצא לבו באחד מהנתחים שאין בה ששים של דם הלב, מה שבקדירה הכל מותר שהרי יש ששים ברוטב ובחתיכות לבטל דם הלב. וכשהוציאו הנתחים ונתנום בקערה והחתיכות נוגעות זו לזו, חמו' אותה חתיכה קטנה שהלב דבוק בה ואין בה ס' לבטל הלב אסורה, אבל שאר חתיכות מותרין, לפי שאיסור הבלוע בחתיכה ממקום אחר אינו נפלט מחתיכה לחתיכה כי אם על ידי רוטב. החתיכה ראשונה שנעשית נבילה אינה אסרת שאר החתיכות, כיון שהאיסור הנבלע בו אינו יכול ללכת בשאר חתיכות, דיותר לא יהיה לה כח לאסור מן הדבר שאסר אותה. אבל כשהנתחים בפשטיא¹² (א) ובא השמנונית והוליד דם שבחתיכה האסורה בכל שאר החתיכות ואין ששים לבטל אותה החתיכה, ועוד השמנונית הוא מועט בתחלה כמו שמטפטף מעט מעט בתוך העיסה, וא"כ נאסרו תחלה שנים או שלשה חתיכות סמוך לחתיכה שהלב דבוק בה. וכשגדל השמנונית והלך בכל העיסה ונגע בשאר החתיכות נאסרו כולן, שהרי אין בהן ששים לבטל שלש החתיכות.

[ואם] לא קרע [הלב] אם הוא לב בהמה שיש בדם הלב כזית, חייב כרת אף לאחר בשולו כפירש"י¹³ ור"י — והדאמר דם שבשלו אינו עובר¹⁴, היינו בחטאות הפנימיות דבענן דם ראוי לזריקה, אבל רבינו ברוך¹⁵ אינו מודה להם — אבל אם הוא לב עוף פטור מכרת, לפי שאין בדמו כזית. הר"ם מקוצי¹⁶ הביא [בספרו] מעשה בטלה אחד שנמלח ונתבשל עם הלב ולא קרעוהו, והשיב ר"י¹⁷: אם יש¹⁸ בין המים והטלה כנגד דם הלב מותר אם היה הלב כל שעה מכוסה במים, אך לא נתיר עתה מטעם זה, שרש"י היה משער בכל החתיכה אף על פי שהכל מכסה במים. בתשוב' הגאונים: לב שנתבשל בתרנגולת, אם אין בתרנגולת ס' מן הלב אסרת אפילו אלף תרנגולת, דנעשית נבילה ובריא לא בטלה. אבל לעולם יש בעוף ששים כלבו, וזורקו והשאר מותר.

הכבד אם חתכה [והשלכה] לתוך החומץ או לתוך מים רותחים, או הבהבה באור כמנהג¹⁹ כל ישראל, מותרת לבשל אותה אפילו [עם] דבר אחר. ואם לא עשה כך ובשלה, הכל אסור אפילו מה שבישל עמה. אבל רבינו ברוך כתב²⁰, שהכבד אם מלחו והדיחו קודם שבשלו מותר, דתנן בתרומות²¹ הכבד אסרת ואינה נאסרת לפי שיש

- 7 ספר התרומה, הלכות איסור והיתר, סי' נו.
- 8 מובא גם בסמ"ג ובתוספות חולין קט, א ד"ה הלב.
- 9 השוה מרדכי, חולין פרק ת, רמז תרצט.
- 10 השוה סמ"ק, סי' רה; מרדכי, שם.
- 11 חולין קט, א ד"ה הלב קורעו.
- 12 מנחות כא, א. 13 ספר התרומה, שם, סוף סי' נה.
- 14 סמ"ג. 15 = ר' יצחק ב"ר שמואל.
- 16 צ"ל: אם יש ששים. 17 עיין רמב"ם שם הלכה ז.
- 18 ספר התרומה, שם, סי' נח. 19 פרק י, משנה יא.

בה רוב דם פולטת ואינה בולעת, אבל הבשר אסור שנבלע הדם בבשר. ואפילו לבשל לבדו לא טוב, שאוסר הכלי שבו לוע הדם שפולט הכבד. ואומר ר"ת²⁰, דזה בשלא נמלח הכבד, אבל אם נמלח כדין הכל מותר, וכי היכי דאם נצלה הכבד מותר לתתו במחבת לטגן, כך אם נמלח. ואם צולוה על הגחלים צריך לקרעו שתי וערב והחתך יהיה למטה, שיזוב ממנו הדם הכנוס בסמפונות. אבל טחול אין בו סמפונות ואין צריך קריעה אפילו לקדירה, שהרי [בית] שמואל²¹ היו עושין לו תבשיל טחול שלם אפילו לקדירה ביום הקזה. כתוב בה"ג²²: אם לא קרע הכבד מתחלה קורעו לאחר בשולו ומותר ויצא דם הכנוס בתוך הסמפונות ואין לחוש שמא דם הסמפונות חזר ונבלע בדבר אחר, מפני שטרודה לפלוט, ועוד דכבולעו כך פולטו.

וכתב ר"א²³: האידנא לא בקיאנן בחלטא, וספק אסורא לחומרא ולא שרי למיכל כבדא שליכא אלא היכא דטוו ליה מעיקרא, ואי שלקי מעיקרא אסיר, אבל טחלא שומנא בעלמא הוא.

ואם נתבשל או נצלה כבד בעוף שלם ויש בו ס' לבטלו, יזהר להפרידו קודם שיחתוך העוף לחתיכות, שאם יחתכנו וישאר הכבד והחתיכה אחת והוא רותח יאסרנו מתוך שאין בו ס'. ורש"י²⁴ הורה על כבד נפרד מבושל או שלוק עם החתיכות ויש בו ס' שהכל מותר.

ומותר לצלות הכבד עם בשר בשפוד, ויצלה הכבד למטה לכתחלה. מפרש הר"ם מקוצי בספרו²⁵, שהדם נשרק ונופל מעל הכבד לארץ. ואין לחוש אם שמנונית הבשר נופל על הכבד ונדבק שם, מאחר שקרעוהו שתי וערב. ובקדירה עם בשר נמי מותר אם קרעוהו (לכתחילה), ואם עבר לצלות הכבד למעלה אוכלה. ומוסיף הר"ם מקוצי: אף על פי שיוצא בשפע הדם על הבשר, מכל מקום משרק ונופל לארץ. ובתנורים שלנו, שהשפודים מושכבים ופעמים שראש זה עליון או תחתון, אסור לצלות לכתחלה הכבד עם בשר, ובדיעבד מותר, והוא הדין במליחה. ואין לנו ליתן כלי לקבל השומן של צלי, כמו אוזנין ותרנגולין, אלא אם כן שהא הצלי שיעור מליחה במלח קודם שנתנוהו אצל האש [והודח פעמים]. ואף על פי שמתיר [התלמוד]²⁶, ה"מ בנתינת תרי גללי מלחא והדם נגרר אצל המלח לשולים והשומן צף למעלה ומניחין בתוך הכלי כל מראה האדמומית. ומפרש בה"ג²⁷: תרי גללי מלחא, כלומר מעט ולא יותר, ואנו אין בקיאין בדבר. ואפילו בימיהם תחת הכבד אסור אף על ידי מלח, לפי שדם שלו צף תמיד. ואין להתיר אפילו דם צונן שנפל לתוך הצלי אם מטעם משרק שריק, דתתאה גבר ואוסר כדי קליפה או נטילה. ונכון ליזהר [שלא] לחתוך הבשר או הכבד הצולה בסכין לנסות אם חי או צלוי והחתך מלא דם חם שלא נגמר עדיין לצלות ואוסר הסכין, דליכא למימר שם משרק שריק.

מנהג פשוט להבהב מוח הראש קודם בשולו או צליתו.

20 מובא בספר התרומה שם; בסמ"ג; ובתוספות, חולין קט, ב ד"ה כבדא.

21 חולין קיא, א. 22 = בהלכות גדולות, שם עמ' 267.

23 = רב אלפס, חולין, פרק כל הבשר, רמז תתנ.

24 ראה תשובות רש"י, מהדורת אלפנביין, עמ' 173—172.

25 סמ"ג. 26 חולין קיב, א.

27 = בהלכות גדולות, שם, עמ' 266.

טחול מבשלו אפילו עם בשר, שאינו אלא בשר הדומה לדם. השובר מפרקת בהמה קודם שתצא נפשה, הדם נבלע באברים ואסור לאכול ממנה בשר חי ואפילו חלטו, אלא יחתוך החתיכה וימלח יפה ויבשל או יצלה. והשוחרט ולא יצא דם מותר.

צריך להדיח בשר מפני דם הקרוש על החתיכה, ועל ידי מלח נבלע קצת בחתיכה ואינו יכול לצאת. ולמולחה יפה בכלי מנוקב ובמלח גס, שהדק נבלע בבשר הוא מאד ולא יוציאם. ויכול אפילו כמה חתיכות בבת אחת ומה שבולעת אחת פולטת, שדם משרק שריק. ויניחנה במלחה כדי מיל, וינפץ הבשר מן המלח כבר דימי²⁸. וידיחנה עד שיצאו מים זכים, פי': שתי הדחות, אחת להעביר המלח הבלוע מן הדם, ואחרת להעביר אותן המים האסורין מהדחת מלח שנשארו על הבשר. וצריך²⁹ ליתן המים תחלה בכלי ואחר כך הבשר והדיח³⁰, אמנם אי בדיעבד נתן הבשר תחלה לא נאסר בכך, שהבשר כבר שהוא שיעור מליחה. וישליכנה מיד לתוך מים רותחים אבל לא בפושרין, כדי שילבן מיד ולא יצא דם. וכתב הר"ם מקוצי³¹ ור' ברוך³²: ואם גוי או עבד שמו בשר בקדירה ואין ידוע אם הדיחו הבשר או לאו, או מכל דבר אסור והיתר, אף על פי שכתב רב ה"י גאון שאין סומכין על דברי גוי לא לאסור, דתניא פרק בתרא דיבמות³³: גוי שהוא מוכר פירות בשוק ואמר פירות הללו של ערלה, של נטע של רבעי³⁴ לא אמר כלום, לא נתכוון זה אלא להשביח מקחו שהם מאילן בחור, ולא להתיר, מדאמר רב³⁵: בשר שנתעלמה מן העין אסור, א"ה³⁶ מותר כאן אם יודע הגוי מנהג ישראל ויש ישראל יוצא נכנס או שום קטן בר דעת בבית שירא פן יגיד הדבר. ועוד איתא פרק אין מעמידין³⁷: גוים נהי דלא קפדי אאסור אנקיות קפדי, וזהו נקיות להדיחה אחר מליחה. וריב"א³⁸ אומר, שיטעים קפילא ארמאה אם יש בקדירה טעם מלח יותר מדאי, ואין להתיר דם בענין אחר.

ואם³⁹ מלח בכלי שאינו מנוקב אפילו לא שהוא כדי פליטת כל דמו, אם לא על דף שיכול לפלוט הדם, הכל אסור בין הכלי בין הבשר, לפי שהדם נבלע בכלי וחוזר ונבלע בבשר שאין מקום לילך ליפול. ובה"ג⁴⁰ איתא: שרי לממלח עלה בודיא וארבלא, כללא דמילתא כל מידי דאי שדית מיא עילויה דייב, שרי לממלח עליה.

וכל זה לבשול אבל לצלי מולחו וצולחו מיד. וכן כתב רבינו גרשום בספרו⁴¹ גבי ונותן עליו מלח ומעלהו, ואומר אביי וכן לצלי, פרק הקומץ רבה⁴², וכן נראה לריב"א⁴³. אבל לקדירה לא סגי אלא במליחה שישפשף בידיו שיבלע בו המלח. אבל אומר ר"י⁴⁴ דאין צריך מליחה לצלי, וגרים וכן לקדירה, שהרי לצלי אין חששא שדם

28 חולין קיג, א. וצ"ל: כרב דימי.

29 ספר התרומה, שם, סוף סי' סב; אור זרוע, חלק א, סי' תעד.

30 צ"ל: זידיח. 31 סמ"ג. 32 ספר התרומה, שם, סי' סו.

33 קכב, א. 34 צ"ל: של נטע רבעי. 35 חולין צה, א.

36 = אפילו הכי. 37 עבודה זרה ל, א.

38 = ר' יצחק ב"ר אברהם. מובא בסמ"ג. 39 ספר התרומה, שם, סי' סב.

40 = בהלכות גדולות, שם עמ' 265.

41 בסמ"ג: ובסדר קדשים כתב יד רבי' גרשם מאור הגולה גרים וכן לצלי. ובתוספות, מנחות כא, א ד"ה וכן: ובספר רבינו גרשם כתוב וכן לצלי.

42 מנחות שם. 43 = ר' יצחק ב"ר אברהם. מובא בסמ"ג.

44 מובא בסמ"ג 'בתוספות, פסחים עז, א ד"ה האי.

האברים כל זמן שלא פירש מותר, ואם פירש הרי נופל לארץ. מטעם זה אמר שמואל פרק כל הבשר⁴⁵: ככר שחתך עליה בשר אסור, לפי שמתוך דוחק הסכין נפלם דם שבתוך הבשר בתוך הככר. אבל הבשר מותר כל זמן שלא נפלם עדיין כל דמו, שדם האיברים מותר כל זמן שלא פירש. ומה אין הלכה כשמואל שאוסר הככר, אלא כרבא שמתירו, הואיל והבשר נצלה כל צרכו. ומה שיש פ"ק דביצה⁴⁶: ושנין שמולחין עליו בשר לצלי, לאו משום דבעי מליחה לצלי, אלא ר"ל מותר למלוח (דוחק) עליו ביום טוב כמו שעושין לצלי להסיר טעם תפל ואין כאן אסור עבוד, ונראה לריב"א ופירש דוחק. ומה שמביא מדם האברים⁴⁷ אין ענין טעם זה באוואז או בתרנגול, שהם חלונלים ופורש מלמעלה למטה והוי כאילו פירש מחתיכה לחתיכה, ופעמים שהעוף נצלה יפה מצד אחד ולא מצד אחר ולא פלט בצד זה הדם שלה. ואם כן נכון למי שרוצה לצלות עוף שלם, שימלחנו מבחוץ ומבפנים וישא כשיעור מליחה, ואחר כך ידיחנו ויצלה אותו. ולאכול חי מולחו ומדיתו או חולטו בחומץ ואוכל. חומץ שחלט בו מותר לשתות, שאין החומץ מוציא דם, ולא יחלוט בו שנית. חתיכה שהאדימה בתוך החומץ, היא והחומץ אסורין עד שימלח אותו יפה יפה ויצלה. ובשר שהאדים, וכן ביצי בהמה וחיה בקלף⁴⁸ שעליהן, וכן העורף שבו המזרקים שהם מלאים דם, אם חת(י)כו ומולחו כדת מותר לבשלו, ואם לא(ו) חתכו וצלאו בשפוד וצלה העורף ופיו למטה, או שצלאן כולן על הגחלים מותרין.

ראש הבהמה שצלהו בתנור או בכבשן, אם תלהו בית שחיטתו למטה מותר, שהדם שותת ויוצא. ואם היה בית השחיטה למעלה, המוח אסור שהדם מתקבץ לתוכו, ושאר הבשר שעל העצמות מבחוץ מותר. הניח חוטמו למטה, אם הניח בו גמי או קנה כדי שישאר פתוח ויצא דמו דרך חוטמו מותר, ואם לאו מוחו אסור. ואומר הר"ם מקוצי⁴⁹, דה"מ הראש, שיש עצמות המעכבים הדם לצאת, אבל תרנגולת ורגלי בהמה מותרין בכל עניין להסיר הנוצה וטלפים, אפילו להניח על הגחלים בלא הדחה ומליחה בכל צד שירצה להפוך, וכן פסקו הלכות גדולות⁵⁰ ורבינו ברוך⁵¹, ומולחם קודם צלייתם. פסק רבינו ברוך⁵²: דעירוי מים רותחים בכלי ראשון ובולע ומבשל כדי קליפה ולא יותר, דתתאה גבר. ואם עירה מים רותחין עלי תרנגול, מכלי ראשון כשמולגין אותה, או קודם שנמלחה, אסור בה כדי קליפה, שהרי בטל⁵³ [בה] דמה. ואם התרנגולת שוכבת בכלי באותו ענין שהנוצה למעלה מותרת לגמרי, לפי שהנוצה מפסקת בין המים לבשר יותר מכדי קליפה, אבל אם ראשי הנוצה למעלה אסורה כדי קליפה. ולכתחלה צריך למלוג בזה הענין: לערות תחלה המים בכלי ריקן ואחר כך ישים התרנגולת במים.

45 חולין קיב, א. 46 יא, א.

47 ז"ל הסמ"ג: והטעם שאמר למעלה שצלי אין צריך מליחה מפני שדם האיברים מותר כל זמן שלא פירש ואותו שפירש נופל לארץ.

48 צ"ל: בקליפה. 49 סמ"ג, שם.

50 ראה בסמ"ג, שהאסמכתא מההלכות גדולות (שם עמ' 267) היא על הדין שהראש עצמו מותר.

51 ספר התרומה שם, סי' מו. ומה שכתב מחברנו "ומולחם קודם צלייתם" התכוון, כנראה, לדעת היש מחמירין המובאת שם בסוף הסימן. עיין שם.

52 שם הלכות שבת, סי' רלז. וראה תוספות, עבודה זרה עג, ב ד"ה דרש.

53 צ"ל: בישל.

פת שחתך עליה בשר צלי מותר, שאין זה רק שומן אדום, וכן כתב ר"א⁵⁴. דגים ועופות שמלחן זה עם זה, וכל שכן עם בהמה וחיה, אפילו בכלי מנקב הדגים אסורים, שהדג רפה לבלוע דמם וצירים היוצא מהם, כשמואל פרק כל הבשר⁵⁵. ומוסיף הר"ם מקוצי⁵⁶: אבל הבשר מותר מטעם משרק שריק אם מלוחין בכלי מנוקב. ולהכי אמר לשון שמלחן זה עם זה, שאלו נקט דגים שמלחן עם עופות היה משמע שאפילו העופות תפל והדגים מלוחים עמהם אסורין, כמו דג טהור שמלחו עם דג טמא⁵⁷, וזה אינו כי בענין זה אף הדגים מותרין. ובמה דברים אמורים דגים ובשר, אבל בשר ובשר מעשים בכל יום שמולחין חתיכות הרבה יחד זו אחר זו. והדבר פשוט כשמולחין חתיכה אחרונה שכבר שהתה הראשונה שיעור מליחה ואף על פי [כן]⁵⁸ מותרות, לפי שדם משרק שריק, ואפילו יש גומות בחתיכות שאין יכול להיות נשרק, מכל מקום הואיל וישמו חתיכה שנייה על חתיכה ראשונה על⁵⁹ שלא גמרה פליטת דמה, וכן השלישית על השנית הם לעולם [פתוחות]⁶⁰ ומה שבולעות פולטות. ועוד אומר ר"י⁶⁰, שאפילו נסתמה חתיכה ראשונה מלפלוט דם, מכל מקום פתוחות לפלוט ציר יום או יומים ובתוך הזמן הזה כל מה שבולעות פולטות.

ואם שהתה הבשר במלח כדי שיעור צליה על דף אחד ואחר כך שמוהו בגגית והיה שם כל הלילה, ולמחר נמצא בתוך הכלי מן הליחה⁶¹ שיצא מן הבשר, אירע מעשה בבית רש"י⁶² והתיר, דמאחר ששהתה הבשר שיעור מליחה במלח טרם שהושמה בגיגית והיתה ראויה להדיחה ולבשלה בקדרה, אם כן כל מה שפולט מכאן ואילך אין זה כי אם מוחל הבשר ולחלוחיתו. ועל [כרחינן]⁵⁸ אין איסור באותו מוחל אלא מחמת מלח שעל הבשר שנמוח בתוך המוחל והמלח בלוע מדם. ואין לאסור מכח דם שהמלח יעשה כרותה, שאם כן נאסור כל הבשר שבעולם שמניחין אותו במים שבתוך כלי להדיחו, שנמוח המלח שעל הבשר בתוך המים ועושה אותו כרותה. וכן החתיכות המלוחות זו על זו תמצא בהן לאחר שמונה ימים או יותר גומות מלאות ציר בין חתיכה לחתיכה והמלח נמוח לתוכו וכבר נסתמה כל פליטתו והיה לו לאסור כדי קליפה בחתיכה, אלא ודאי צריך לומר שדם המלח נתיבש בו ואין עוד כח לצאת. ועוד טעם אחר, מאחר שנתן המלח בבשר והפליט דמה פסק כחו ומחמת אותו מלח לא יחשב כרותה עוד, ולא דמי לגוול שנפל בכותח⁶³ שנחשב כרותה אם לא היה הכותח נאכל מחמת מלחו, אף על פי שהכותח היה מלוח ימים רבים, שהרי לשם לא פסק כח המלח שהרי לא הפליט שום דבר. אמנם אין להקל בבשר שנמצא [בציר]⁵⁸ שכבר נהגו העם לאסור. ויש נוהגים בחתיכות בשר מלוח שמלוחה יותר מדאי, וצריך לשרותה במים קודם שיתנוה לקדירה, להדיחה קודם השרייה, כי שרייה מבלעת דם שבמלח בתוך החתיכה. ואין זה אם לא שורין יום אחד שלם ואז שרייתה מבלעת. והקערה שמולחין על גבה כשהיא כפויה אין נאסרת, ששורק הדם לארץ. ואם יש גומא בגב הקערה נאסרת דמליח כרותה.

54 = רב אלפס, חולין פרק כל הבשר, רמז תתנט.

55 חולין קיב, ב. ולפינו: רב נחמן. בכתביד מיינכן: רב נחמן אמר שמואל. בסמ"ג כנוסח מחברנו.

56 סמ"ג. 57 חולין קיג, א. 58 השלמנו על-פי הסמ"ג.

59 צ"ל: עד. 60 = ר' יצחק ב"ר שמואל. מובא בסמ"ג.

61 שם: נמצא הכלי מלא מן המליחה.

62 ספר הפרדס לרש"י, מהדורת עהרענרייך, עמ' קנד.

63 חולין קיב, א.

רבא⁶⁴ אסר בבית רב מרי בר רחל בשר שחוטה שמלחו עם בשר טרפה בכלי מנוקב שאין לחוש לדם, מדתניא: הטמאים, שכתו' בשרצים⁶⁵, לאסור צירן ורוטבן וקיפתן, פי': פונדרייל"ץ בלע', וציר נוח לבלוע יותר מן הדם. ואף על פי שהשחוטה טרודה לפלוט בולעת, ציר ואם ספק לחומרא. אבל דג טהור שנמלח עם דג טמא אסור מדרבנן, כדא': פרק כל הבשר⁶⁶: ציר דגים זיעה בעלמא הוא. ואם ספק לקולא, כמו הרינץ ומקרייו"ץ ומורואה⁶⁷, שגוים מוכרין מלוחין וספק אם מלחו עמהם דגים טמאים ונהגו העם לאוכלם שמותרין מספק, אף על פי שבת"כ⁶⁸ דורש גבי דגים טמאים, שקץ הם לכם⁶⁹ לאסור צירן ורטבן, אסמכתא בעלמא. שתי חתיכות בשר זו על גב זו והעליונה מלוחה ופולטת על התחתונה, חוזר ממלח התחתונה והכל מותר. עד כאן לשון הר"ם מקוצי.

עופות שלמים שמלא חללן בשר ובצים ובשלן אסורות, שהרי הדם יוצא לתוכן, ואפילו מלחו יפה, ואף על פי שהיה הבשר שבתוכו מבושל או צלוי, ואם צלאן הרי אלו מותרות, אף על פי שהבשר שבתוכו חי ואפילו פיהם למעלה, לשון המיימון⁷⁰. אבל ר"ת מתיר אפילו בבישול, פרק כיצד צולין דאמ' האי מלייתא שריא⁷¹, וכן פרש"י.

בני מעיין שמלאן על דרך זו אפילו לבשל מותרין, שאין להחזיק דם בבני מעים, וכן הורו הגאונים. שם עופות בין שלמים ומחותכין בבצק סלת גסה אפילו האדים זבצק מותר, שבעבור שגסה הסלת מתפרקת ויוציא הדם. אבל בקמח חטים דקה, האדים אסורה, לא האדים ולבן ככסף מותרת. בשאר קמחים האדימו אסורים, לא האדימו מותרין.

סכין ששחט בה אסור לאכול בה רותח עד שיתלבן הסכין או ישחיזנה במשחות או ינעצנה עשר פעמים בקרקע קשה, ואם חתך בה רותח מותר. וכן אינו חותך בה צנן וכיוצא בו מדברים חריפים לכתחלה. ואם הדיח הסכין או קנחה בכלי מותר לחתוך בה צנן אבל לא רותח.

סכין⁷² שחתך בה בשר צלי וחזר וחתך בה דברים חריפים כצנן ושומין ובצלים וראשי כרישין, אסור לאוכלן בכותח. בספר רבינו ברוך⁷³: וכן אם חתכן בסכין חולבת אסור לתתן עם בשר ואפילו בהדחה, ואם שגג ונתן אותם בקדירה בשר רותחת מותר בששים לבטל טעם סכין הבלוע בהם, אבל אם חתכן בסכין גוי צריך ששים של כלם עצמן, דנעשית כחתיכה נבילה⁷⁴, ואין חלוק בסכין, אלא אפילו אינו בן יומו הם ממתקים טעמן, והוה ליה נותן טעם לשבח כדא' ⁷⁵ גבי קורט חלתית של גוים דאסור

64 שם עמ' ב. 65 ויקרא יא, לא.

66 צ"ל: גיד הנשה (חולין צט, ב).

67 בסמ"ג: כמו הרינגי וציפלי וסלמון.

68 תורת כהנים, שמיני, פרשת שרצים, פרשה ג.

69 ויקרא יא, י. 70 רמב"ם, שם הלכה יז.

71 פסחים עד, א. וראה תוספות שם ד"ה כבולעו.

72 רמב"ם שם פרק ט, הלכה כד.

73 ספר התרומה, הלכות איסור והיתר, סי' ט.

74 שם: צריך ששים בקדירה שיעור כל הירק דחתיכה עצמה נעשית גבלה.

75 עבודה זרה לט, א.

אף על גב דסתם כליהם אינו בן יומן. אבל עליון כרישין וכרוב אינו חריפים ולא בעו רק הדחה. ואם חתך לפת מותר לחתוך אחרי כן אפילו צנון, שטעם הלפת מבטל טעם הנפלט מן הסכין, ודווקא לפת, אבל לחם או ירק אחר לא. חתך דברים שאין חריפים כקישות, גורר מקום החתך ואוכל השאר בחלב.

שחט ⁷⁶ בסכין טריפה ידיחה בצונן או יקנחה בבלאות בגדים. ודיו לשחוט פעם אחרת, או ⁷⁷ לחתוך בה רותח. שחט או חתך קודם שתקנה כך, מדיח מקום החתך ובצונן, ואף על גב דבית השחיטה רותח, או אגב לדחק דסכינא בלעה, ה"מ לגבי הכי שהבשר ששוחט או חותך רותח שבולע הבשר בקל יותר מה שעל הסכין, ולהכי כי לא הדיחו תחלה ושחט בה קולף, והיינו כשמואל דאמר פרק כל הבשר ⁷⁸ : סכין ששחט בה אסור לחתוך בה רותח עד שיגעיל הסכין תחלה בחמין. אבל ⁷⁹ לקח סכין מגוים לאכול בה צונן די לה בנעיצה עשר ולחמין או לשחוט מלבנה או משחיזה כולה. ואם שחט בה בלא תקון מדיח מקום השחיטה, והקולף משבח. ורבינו ברוך ⁸⁰ מצריך קליפה. ואם רוצה לחתוך גבינה צוננת בסכין שחתך בה בשר או איפכא, או מסכין של גוים, צריך הסכין תחלה נועצה ⁸¹ פעמים בקרקע. ואם יש בסכין גומות שאינו חלק, לא סגי בנעיצה עשר אלא לשפשפו באבן דק ⁸² או בפיחם שיכנס בגומות וסגי. והני מילי לחתוך צונן אבל לחתוך רותח ר"ת ⁸³ אומר דדי בהגעלה דרוב תשמישו אינו בולע על ידי האש אלא על ידי חמין, לכך לא צריך לבון. והרב ר' יצחק ⁸⁴ מצריך ליבון, לפי שרוב פעמים מהתך בו בשר שצלה על גבי גחלים, וגם חותך בשר בשפוח לגסות אם נצלה היטב או לא. ור"י מכריע, דבסכינים גדולים שרגילין לצלות עלי צריכין לבון, אבל סכינים קטנים שאין דרכן להשתמש לאור כי אם בחמין סגי בהגעלה. ואסור לבתחלה להפשיט בהמה בסכין גוים.

קערה שמלח בה בשר אפילו היתה שועה באבר אסור לאכול בה רותח לעולם, שכבר נבלעה הדם בחרסיה, כשמואל דאמר ⁸⁵ : מליח כרותח וכבוש כמבשל.

פרק שני

האוכל כזית חלב שור ועז, בין שחוטים בין נבילות וטרפות שעל גבי ההמסס ובית הכסות הקרב ² והכליות והכסלים בחלב שבעיקרי הירכות מבפנים, במזיד חייב כרת, בשוגג חטאת קבועה. שאר בהמה וחיה, בין טמאה בין טהורה, חלבה כבשרה. וכן גפל שור כשב עז חלבו כבשרו ולוקה משום אוכל נבילה.

76 רמב"ם שם פרק יו, הלכה ח ; ספר התרומה שם, סי' ע.

77 השווה ספר התרומה שם. ויש לתקן דברי רבינו עליפי הנאמר שם.

78 חולין קיא, ב. 79 רמב"ם שם הלכה ז.

80 ספר התרומה שם. ועד "סגי בהגעלה" לקוח משם.

81 צ"ל : נעיצה. 82 שם : רך.

83 ראה תוספות, עבודה זרה ע, ב ד"ה אמר.

84 בספר התרומה : והר' יצחק אחיו. ועיין בתוספות שם.

85 חולין קיא, ב.

1 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פרק ז ; סמ"ג, לאוין קלו—קלת.

2 צ"ל : הוא החלב שעל הקרב.

שחט בהמה ומצא שליל, אפילו מצאו חי, כל חלבו מותר, מפני שהוא כאבר ממנו. ואם שלמו לו חדשיו ומצאו חי, אף על פי שלא הפריש³ על גבי קרקע ואין צריך שחיטה, חייב כרת על חלבו ומוציאין ממנו כל חוטין וקרומיו כשאר בהמות. הושיט ידו למעי בהמה וחתך מחלב העובר שכלו לו חדשיו, החדשים גורמים לחייב על החלב כמו חלב האם. חלב האליה וחלב הקיבה המשוך כמו יתר וחלב שהבשר חופה אותו, שעל הכסלים כתיב ולא בתוך, וחלב הלב ומעים שהם הדקים מותרין באכילה. ופסק רבינו ברוך⁴, דהשתא אפילו חלב הקיבה המשוך כמו יתר אסור, וצריך להסיר הקרום.

נוטל אדם לבן שבתוך הכוליא. כמאן דאסור⁵, ואחר כך אוכל אותה ואין צריך לחטט אחריו. ובשאלתות פרשת וישב⁶ פוסק כאביי המתיר לובן כוליא שבתוך החרץ. וכתב רש"י⁷: לובן כוליא הלך אחר המחמיר לשרש אחריו.

חלב שעל גבי הקבה העקום כקשת אסור. חטין שבחלב אסורין ופטורין מכרת. יש כמו שתי פתילות של חלב, שבעיקרי המתנים, שקורין להנבאץ, סמוך לראש הירך, כשהבהמה חיה חלב זה נראה במעיו וכשתמות ידבק בבשר ויתכסה חלב זה ואינו נראה עד שיתפרק הבשר מן הבשר, הרי זה אסור, שאין זה חלב שהבשר חופה אותו. ובכל מקום שתמצא בו חלב תחת הבשר והבשר מקיף אותו מכל סביביו ולא יראה עד שיקרע הבשר, הרי זה מותר. ראש המעים הסמוך לקיבה שתחת בני המעים חלבו⁸ זה החלב שעל הדקין שאסור, ואומ' מקצת הגאונים⁹, שראש המעים שצריך לגררו הוא המעי שיצא בו הרעי שהוא ראש¹⁰ המעים.

חמשה חוטין בכסלים: שלשה מימין הם מתפצלין כל אחד לשלשה שלשה¹¹ כלן אסורין משום חלב. וכן חוטי הטחול וכליות וקרומות שבתוכם וקרום שעל הכסלים וקרום תחתון של כוליא, אסורין משום חלב¹². וקרום שעל דד הטחול וקרום העליון של כוליא חייבין כרת עליהם משום חלב. וכל אלה בכל עניין צריך לבטלן^{12*} מן הבהמה. ולקדירה¹³ לחתכם ולמלחם, לצלי לחתכם ואין למלחם.

כל חוטי חלב והיד והעוקץ ולחי התחתון ושבצד¹⁴ הלשון מכאן ומכאן וחוטין הדקין שהן בתוך חלב הדקין כמו בית עכביש מסובבין¹⁵ זה את זה, וקרום שעל המוח שהוא

3 = הפריס.

4 ספר התרומה, הלכות איסור והיתר, סי' מג. 5 חולין צב, ב.

6 כן גם בסמ"ג, לאוין קלח. ואין בפרשת וישב. וצ"ל: פרשת וישלח (שאלתא כד). וכך צויין בתוספות, חולין שם ד"ה אמר אביי.

7 שם צג, א ד"ה ובלובן.

8 ברמב"ם (הלכה ט): שסמוך לקיבה שהוא תחלת בני מעים שצריך לגרור החלב שעליו.

9 שם: ויש מן הגאונים שאומר. 10 צ"ל: סוף.

11 הדברים משובשים וצ"ל על-פי הרמב"ם (הלכה יא): חמשה חוטין יש בכסלים, שלשה מן הימין ושנים מן השמאל. השלשה שמן הימין מתפצל כל אחד מהם לשנים שנים, והשנים שמן השמאל מתפצלין לשלשה שלשה.

12 שם (הל' יא-יב): וכן קרום שעל הטחול וקרום שעל הכסלים וקרום שעל הכליות אסורין משום חלב. ... ושני קרומות יש לכוליא, העליון חייבין עליו כרת. ... והתחתון הרי הוא כשאר קרומות וחוטין שבהן אסורין ואין בהן כרת.

12* צ"ל: לנטלן.

13 עד סוף הפיסקה הוא לשון ספר התרומה, שם סי' מד. אך הרברים מוסבים על חוטי דם ולא על חוטי חלב. וכנראה שהשתרבבו לכאן בטעות.

14 צ"ל: שבצד. 15 צ"ל: מסובכין.

בקדקד וקרום שעל הבצים, אסורין משום דם. וצריך לנטלן ואחר כך ימלח ויבשל הבשר, ואם חתכן ומלחן או לצלי, אין צריך לנטלן.
 כיצד גדי או טלה שלא שלמו בתוך שלשים יום¹⁶ מותרין לבשולן בלא קליפה, לאחר שלשים יום, אם נראו בהן חוטיין דקין אדומים לא יבשל עד שיקלוף, או עד שיחתוך וימלח כמו שבארנו שבידוע שהלך בהן הדם, ואם עדיין לא נראין בהן החוטיין האדומים מותרין.

וכל בני מעים שהמאכל טוב בחללן אין מחזיקין דם בהן ליאסר אם לא גמלחו. ואלו הבני מעים: כרס ובית הכוסות והמסס ודקין הסובבים הכנתא שקרוי אינטריי"ל בלע"ז וכרכשא שקורין טבחיא, אבל הלב והכבד והריאה וכנתא גופה יש בהן דם וצריך מליחה. וכתב רב יהודאי גאון¹⁷, שיש וורידין קטנים של דם בכנתא ואף על פי שחתכן ומלחן, עד שיוציא הוורידים הקטנים אסור. ואף על פי שבוורידים צואר דיין בחתך ומליחה, אילו קטנים מאד ואין יוצא מהם דם אף בחתך ומליחה. וכתב רבינו ברוך¹⁸: השתא הדקים שהם בעוגל אם מלחן בקערה אין כלום וכן הקיבה והטבחיא וכן אם נתנום בקדירה רותחת בלא מליחה. אבל השומן שסביב הדקין צריך למלוח. מפני זה השומן יש ליזהר למלוח הדקין בקערה ולתתם בקדירה קודם מליחה, לפי שאינו יודע לנקות כל השומן שלא ישאר קצת בהם. ואין לאסור הדקין למולחן עם בשר שיש בו דם אף על פי שאין בהן דם, כי מנהג הוא למלוח קיבה ודקין וטבחיא עם בשר כי לא רפו קורמיהו כדגים¹⁹ לבלוע דם מן הבשר, אף על פי שאין בהן דם כדי לפלוט, כי מה שפולט הבשר עליהם משרק שריק לארץ.

לדברי ה"ג שומן האווז שקורין אלווג"א אף במליחה אסור, ואנן לא קיימא לן הכי ומותר למולחו אף עם בשר אחר. אבל כבד אין מולחין אותו עם בשר אם לא הטח הדף לצד הכבד.

אפילו אם תמצי לומר שהחוטיין והקרום אלו מן התורה בכלל כל חלב וכל דם לא תאכלו, אין לוקין עליהם אלא מכת מרדות כחצי שיעור, אבל נראה למיימוני²⁰ ע"ה שהן אסורין מדברי סופרים.

אין מולחין הבשר קודם הסרת חוטיהן וקרומי' האסורין, ואם מלחן מסירין אחר מליחתם, ואפילו היה בהן גיד הנשה.

סכין שחתך בה חלבים וכלי שהדיח בהן לא ישתמשו לבשר (אפי'). לפיכך צריך לטבח ג' סכינים, אחד לשחוט ואחד לחתוך הבשר ואחד לחתוך חלבים. ושני כלים, אחד להדיח בו בשר ואחד להדיח בו חלב, אם מנהג שהטבח מדיח הבשר בחנות. ואסור לפרוש חלב הכסלים על הבשר כדי לנאותו, שהקרום שעל החלב דק ויתמעך ביד הטבח ויזוב החלב ויבלע בבשר. ואם נעשו דברים אלה לא נאסר הבשר ואין מכין אותו, אלא מלמדין אותו שלא יעשה. טבח שדרכו לנקות הבשר ונמצא אחריו חוט או קרום, מלמדין אותו שלא יולול באסורין. אבל אם נמצא אחריו חלב כשעורה מעבירין אותו. כזית אפילו במקומות הרבה, מכין אותו מרדות, גם מעבירין אותו, מפני שכל טבח נאמן על החלב.

16 ברמב"ם (הלכה יד): שלא השלים שלשים יום.

17 הלכות גדולות, הלכות דם, מהדוהת ווארשא, עמ' 266. ומובא בסמ"ג, לאוין קלוי.

18 ספר התרומה, שם סי' סה. 19 חולין קיב, ב. 20 רמב"ם, שם הלכה טו.

פרק שלישי

האוכל גיד הנשה הפנימי סמוך לעצם שעל הכף, בין של ירך ימין או של שמאל, בין מבהמה וחיה טהורות ואפילו נבילות וטרפות, או של שליל ושל קדש, בין נאכל בין לא נאכל, לוקה בכזית, או בכל גיד² שעל הכף אפילו פחות מכזית, מפני שהוא בריה בפני עצמו. ואם אכל שתי גידין של ימין ושל שמאל או גיד נבילה או גיד טרפה, או גיד גדולה³ חייב שתיים. חלב הגיד וכל גיד החיצון והפנימי העליון⁴ וגיד העוף אפילו יש לו כף ירך, וגיד בהמה שכף ירכה ארוך כשל עוף אסור, ואם אכלו במכת מרדות, גיד טמאה כבשרה ולא חייב משום גיד⁵. גיד עוף מותר שאין לו כף כי אם⁶ עגול. צריך אדם לחטט בגיד שלא ישאר כלום, וצריך⁷ לנקר יריכי החיות כמו ירכי הבהמות.

נאמן הטבח עליו ועל החלב, אין לוקחין בשר אלא מטבח מוחזק בכשרות ששוחט לעצמו ומוכר ונאמן. בחוצה לארץ, אבל בארץ ישראל בזמן נטילה⁸ לישראל לוקחין מכל האדם. יצאה מכר⁹ נבילה וטרפה מיד טבח הנאמן למכור בשר יחזיר הדמים לבעלים, ומנדין אותו ומעבירין אותו עד שילך למקום שאין מכירין ויחזיר אבידה בדבר חשוב, או יוציא טרפה לעצמו בממון חשוב, או ודאי שב בלא ערמה ונאמן ליקח ממנו בשר. וכתב הר' ר' יוס' מניקול: דווקא אם הוא בקי כך הדין, ואם לא בקי ושוב נעשה בקי, אין צריך יותר¹⁰. וכל הבשר והכלים שנעשו בממכרו מותר. ואם יש עדים שלא בדק בו כל חדא וחדא, או שהודה מעצמו, הבשר והכלים הכל אסור. ואם אמר אני בדקתי בין כל חדא וחדא ויפה הוא, ונמצא סקינו שאינו יפה, הבשר שמכר לעולם מותר אף מה שאמר מסכין זה שחטתיו, ובשריה מכריני¹¹ טרפה, אף מה שאמר מסכין אחר ויפה היה שחטתיו.

שליח ישראל אפילו עבד ואמה ועם הארץ נאמנין לישא בשר למשלחתם ולא יחליפו, אבל לא גוי, שמא יחליף.

תשע חנויות שחוטה ואחד נבילה ולא ידע מאיזה מהם לקח אסור, שכל קבוע כמחצה על מחצה הוא. אבל מצא בשר בשוק או ביד גוי, אם רוב המוכרים גוים אסור, ישר' מותר, דכל דפריש מרובה פריש. וכבר אסרו חכמים¹² בשר שנתעלמה מן העין בין ביד גוי או בשוק ואפילו בביתו, ואפילו כל המוכרים והשוחטים ישר', אם לא היה מכירה בודאי שהיא זו בסימן וטביעות עין, או צרור וחתום שאז מותר. ואפילו תלה כלי מלא חתיכות ונפלו החתיכות ומצאם ולא מכירם אסור שאני אומר בשר אחר הוא

1 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פרק ח. 2 צ"ל: הגיד.

3 „או גיד גדולה“ אין ברמב"ם שם. ואולי התכוון מחברנו, שאכל גיד גדולה שיש בו שני זיתים. ראה רמב"ם שם פרק יד, הלכה ז.

4 הרברים משובשים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם, הל' א—ב.

5 ברמב"ם (הלכה ה): האוכל גיד הנשה מבהמה וחיה טמאים פטור... ואינו כאוכל משאר גופה, שאין הגידים מכלל הבשר.

6 שתי התיבות „כי אם“ מיותרות ויש למחקן. ראה רמב"ם שם הלכה ד; סמ"ג, לאוין קלט.

7 דבר זה כבר הזכיר מחברנו בתחלת הפרק. 8 צ"ל: שכולה.

9 תיבה זו מיותרת. 10 ראה תשובות הרא"ש, כלל כ, דין כט.

11 חולין צה, א.

וגרר חיה בשר שהיה בכלי. לשון המיימון¹² כרב¹¹ אבל רבינו ברוך¹³ כתב בשם ר"ת, דאין הלכה כרב, מדפריך הספר¹⁴, ורב היכי אכיל בשרא ולא קאמר אנן היכי אכלינן, הלכך אין איסור בחתיכה שהניחה והלך לשוק ומצאה במקום שהניחה. אבל מצאה במקום אחר, או אפילו במקומה שהניחה בשוק בין הגוים, אסורה אם לא בסימן וטביעות עין. ובתוספתא¹⁵ איתא: בשר הנמצא ביד גוי מותר בהנאה, ביד מין אסור בהנאה כזבחי מתים. ומתיר הר"ר יוסי מניקול בשר או גבינה שהביא גוי לישראל לדורון מאת ישראל אחר בחותם אחד, ואוסר במכר. ור"ת¹⁶ מתיר בכל עניין בשר בחותם אחד, חוץ מעל יד ישראל משומד.

גיד הנשה מותר בהנאה, לפיכך מותר לשלחו לנכרי. ואם שלח הירך עם הגיד מותר לשלוח בפני ישראל. שמקומו ניכר ואין חוששין שמא יאכלנה הישראל. אבל לא חתוכה, עד שיטול הגיד, שלא יאכל ממנה הישראל שאין מקומו ניכר. כל מקום שנאמר: לא תאכל, לא תאכלו, לא יאכל, לא יאכלו, אפילו בהנאה אסור, עד שיפרש הכתוב כמו בנבילה: או מכור לנכרי¹⁷, ובנבלה¹⁸: יעשה לכל מלאכה; עד¹⁹ שיפרש בתורה שבעל פה, כגון שקצים ודם, אבר מן החי וגיד הנשה, מפני הקבלה מותרין בהנאה.

ואף על פי שמותרין בהנאה, אסור לעשות סחורה בהם ולכוון בהם מלאכתו, חוץ מן החלב שנאמר בו: יעשה לכל מלאכה, וכן כל שאסורו מדברי סופרים, כמו חלב שחלבו גוי וגבנותם. נודמנו לצייד דגים טמאים, אף על פי שאסורן דאורייתא לאכילה, מותר למוכרן, אבל לא יכון מלאכתו בהם. ובירושלמי²⁰ מתיר לעשות סחורה בסוסים ובחמורים, כיון שעשוי למלאכה ולא לאכילה. ואם נהנה באסורי הנאה ולא אכל, מכין אותו מדרות ולא ילקה.

פרק רביעי

האוכל בשר בהמה טהורה שבשלה עם חלב בהמה טהורה וכן השליל, או המבשלם כזית משניהם לוקה, שנאמר²: לא תבשל גדי בחלב אמו, כלומר אפילו בישול אסור וכל שכן אכילה. דגדי רוצה לומר כל בהמה טהורה, מדלא כתב גדי עזים, ודבר בהמה. ומיעט בהמה טמאה, חיה ועוף אפילו טהורין, בין שהבשר בין שהחלב מהם. אבל אסור חכמים באכילה גזירה משום בשר בחלב דאורייתא. בתוספתא³: בשר בחלב נוהג בארץ ובחוצה לארץ, בפני הבית ושלא בפני הבית, בחולין ובמוקדשין. דגים וחגבים וביצים גמורות הנמצאים בעוף מותר לאוכלן בחלב, המעושן והמבושל בחמי טבירים או בחלב מתה ודם, ושליא ועור וגיד ועצם ועיקרי קרנים וטלפים

12 רמב"ם שם, הלכה יב.

13 ספר התרומה, הלכות איסור והיתר, סי' מז.

14 חולין צה, ב. 15 שם פרק ב, הלכה ו.

16 תוספות, עבודה זרה לא, א ד"ה דאמר, ומובא בסמ"ג, לאוין קמת.

17 דברים יד, כא. 18 צ"ל: ובחלב. ויקרא ז, כד.

19 צ"ל: או עד. 20 בבא קמא, סוף פרק ז.

1 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פרק ט; סמ"ג, לאוין קלו, קמ—קמא.

2 שמות כג, יט. 3 חולין פרק ז, הלכה א.

הרכים בחלב, או בשר במי חלב וחלב זכר או בשר מתה או חלב בחלב אין לוקין על בשולן [ולא על אכילתן לבד בשר מתה וחלב בחלב שלוקה על בשולן] ולא על אכילתן, שאין אסור בשר בחלב חל על אסור נבלה וחלב, שאין כאן לא אסור כולל ולא אסור מוסיף ולא אסור בת אחת.

בשר בחלב אסור. בהנאה וקוברין אותו ואפרו אסור כאפר כל הנקברים. ואף על פי כן קדירה שנאסרו מחמת בשר בחלב, אומר רבינו ברוך⁴, דאף על גב דגבי חרס הדרייני⁵ אסור ליתן אותו לסמוך כרעי המטה, לפי שאסור בהנאה, מכל מקום מותר ליתן בקדירה זאת דבר צונן, מידי דהוה אחיבת של יין נסך, דאמרו פרק אין מעמידין⁶: רמא ביה גוי חמרא שרי לישראל למירמי ביה שכרא. וחרס הדרייני טעמא דאסור — שרוצה בקיומו מפני יין הבלוע בו.

אבל מאכל האסור משום בשר בחלב אסור לתתו אפילו לגוי שדא ראה מעולם מדי דהוה אמגבאי דפרק הדר⁷: דקא': שמע מינה חמץ⁸ לאחר פסח מותר בהנאה מדנותן לו ר"ג ואפילו שלא היה מכירו מעולם. ואפילו לכלב לא יתן⁹.

בשר שנפל לתוך חלב רותח ונתבשל עמו, אם קדם והוציא הבשר קודם שתפלוט חלב שבלע, שיעורו בנותן טעם. כיצד, טועם גוי הקדירה ואם אמר שיש בה טעם אסורה ואם לאו מותרת והבשר אסור: לא מצא גוי שיעורו בששים, שאחד מששים מותר פחות מששים אסור. אבל אם לא קדם להוציא הבשר, או בכל ענין בששים, שחלב שבלע הבשר חזר ופלט עם שאר החלב וחלב שבלע נאסר.

נפל חלב לתוך בשר בקדירה, טועמין הבשר שנפל עליו, אם אין בה טעם חלב הכל מותר ואם יש בה טעם חלב, אף על פי שאם תסחט לא ישאר בה טעם, הואיל ויש בה עתה טעם חלב, נאסרה. ומשערין בכלה, שאם היה בכל מה שיש בקדירה מן כל החתיכות והמרק והתבלין כדי שתהיה חתיכה זו אחד מששים מן הכל, החתיכה אסורה והשאר מותר. ואומר רש"ם ור"ת¹⁰: שצריך ששים גמי מן הרוטב הנבלע בחתיכה שנגעשית נבילה מחמת הטפה. אבל ר"י¹¹ אומר: שאין צריך רק מן החתיכה.

וזה אם לא נער או לא כסה הקדירה בתחילה כשנפל החלב אלא בסוף, אבל אם נער או כסה מתחלה ועד סוף, הרי זה כנותן¹² טעם. וכן אם נפל חלב לתוך הקדירה ולא יודע לאיזה חתיכה מן החתיכות נפל, ינער כל הקדירה עד שהכל יתערב אם יש בקדירה כלה טעם חלב, אסורה; ואם לאו, מותרת.

וכתב רבינו ברוך¹³: שאף על פי שחתיכה היתר שנאסרה מחמת טפת חלב או אסור אחר ולא היה בה ס' לבטל, אפילו נתחבה החתיכה ברוטב של היתר שצריך ס' לבטל כל החתיכה, שחתיכה עצמה נעשית נבילה, אפילו הכי אם מלחו בשר היתר שהמלח אסור מבליעת הדם הנפלט, אין אותו מלח כחתיכת נבילה ליתן טעם בבשר, שאין דם מפעפע. להכי המלח האסור מכוחו לא יהא חמור ממנו. ומטעם זה, במקום שהצריכו

4 ספר התרומה, הלכות איסור והיתר, סי' נה.

5 עבודה זרה לב, א. 6 שם לג, ב. 7 ערובין סד, ב. ושם: מבגאי.

8 צ"ל: חמץ של נכרי. 9 עיין ט"ז, יורה דעה, סי' צד, סעיף קטן ד.

10 = רבינו שמואל ורבינו חם. מובאים בספר התרומה, שם סי' נב, ובסמ"ג, עיין שם. והשחה תוספות, חולין קח, ב ד"ה אמאי.

11 = רבינו יצחק. מובא שם. 12 צ"ל: בנותן.

13 ספר התרומה שם. וראה תוספות, חולין צו, ב ד"ה אפילו.

חכמים קליפה מחמת נגיעת אסור, ולא הצריכו יותר לומר קליפה נעשית נבילה ואוסרת השאר, ואף על גב דלא אמרו קליפה אלא במקום שאין האסור מפעפע, מכל מקום פעמים שבקליפה יהיה שומן המפעפע ולמה לא יאסור. אלא היינו טעמא, דלא יהא הקליפה חמורה מן האסורה שאין מפעפע. וכן פעמים יש בגיגית שמולחין בשר ושמין עצים להפסיק בין הבשר ושולי הגיגית בעבור הציר¹⁴, ופעמים מוצאין מקצת החתיכה בציר, ואותו מקצת פשיטא. אפילו לית בה פילי, אסור דחשוב ככבוש שהוא כמבושל, ומנהג לחתוך אותו מקצת כל שיש בציר ומעט קליפה מן הנותר, ואין דם הציר האוסר אותו מקצת אסור הקליפה לעשותו נבילה ולאסור שאצלו וכן הכל עד שיאסור כל הבשר, דאין דם מפעפע, ולא יהא חמור הנאסר מדם האסור, אף על פי שפעמים יש שמנונית באותה קליפה המפעפע ואפילו¹⁵ למעלה בחם לתוך חם כגון זה המליח כרותח. אבל רבינו אפרים אומר¹⁶: דלא אמרינן חתיכה עצמה נעשית נבילה בשאר אסורין חוץ מבשר בחלב, נחא הכל. אבל אין הלכה כדבריו להקל, וכך סוברים כל הקדמונים. ומלח¹⁷ שבלוע מדם, כגון שיורין מליחת בשר ונתנוהו בקדירה, אף על פי שהמלח נעשה נבלה ודינו לאסור אפילו באלף, שנותן טעם בקדירה כמלח הקדש ועבודה זרה האוסר עד שיתן טעם שזה יותר מאלף, מכל מקום לא יהא חמור מן הדם האוסרו דסגי בס' ויבטל המלח נמי בס'. ומלח שבלוע בבשר¹⁸ או תבלין שדכו במדוכת בשר ונתנו המלח והתבלין בתבשיל חלב או איפכא, וליכא למישרי משום גותן טעם בר גותן טעם, דמלח ותבלין חריפין והרי טעם ממש, אפילו הכי אין צריך אפילו ס' במלח, כי אם ס' כמה בבלוע שם הטפה של חלב או השמנונית¹⁹ ולא יותר. דודאי היכא שההיתר בלע מעט אסור ואחר כך נתנוהו בקדירה צריך ס' לבטל כל החתיכה הראשונה, לפי שהיתה אסורה תחלה לאכול על ידי הבליעה לפיכך נעשית נבילה להצריך ס' כמוה. ואין ריב"א ורבינו שמשון²⁰ מודי' בשיורי מלח שנתנוהו בקדירה, כי עושים כאלו הדם כולו מלוח²¹, כיון שהמלח נימוח עם הדם ומתערב בכל הקדירה ואסורין כל הקדירה אפילו באלף.

קדירה שבשל בה בשר, לא יבשל בה חלב. ואם בשל, בגותן טעם. הכחל אסור מדברי סופרים, שאין בשר שנתבשל עם חלב שחוטא אסור מן התורה, כמו שבארנו. כחל שקרע ומרק החלב שבו, מותר לצלותו ולאוכלו. ואם קרעו שתי וערב וטחו בכותל עד שלא נשאר בו לחלוחית חלב, מותר לבשל עם בשר. וכתב רבינו ברוך²²: דין כחל לרש"י²³, לצלי בעי קריעה שתי וערב לכתחלה. ואם לא קרעו כלל מותר לצלי בדיעבד, דחלב הנפלט נופל לארץ, ואותו שלא פירש מותר בדיעבד כלישנא קמא דרב פרק כל הבשר²⁴ ולא כרב גחמן דאמר: זויקו ליה כחלי, כלומר שלכתחלה מותר

14 בספר התרומה: ונותנין עצים ואבנים בשולי הגיגית להפסיק בין הדם והציר הנוסף מן הבשר. הדברים משובשים ויש לתקנם על-פי ספר התרומה.

16 המשך דברי ספר התרומה. ורבינו אפרים מובא גם בסמ"ג ובתוספות שם.

17 ספר התרומה שם ס"י ג. ומובא בסמ"ג. וראה תוספות חולין קח, ב ד"ה אמאי.

18 שם: מבשר.

19 הלשון מגומגם. בספר התרומה: כי אם ס' מן הבלוע שם מן הטפה של חלב או הטפה של שמנונית.

20 מובאים בסמ"ג. ושם: ורבינו יצחק ברבי אברהם וגיטו (צ"ל: וגיסי) רבינו שמשון.

21 צ"ל: מלח. 22 ספר התרומה, שם ס"י נו. 23 חולין קט, ב. 24 שם.

לצלי אף בלא קריעה כלל. ולקדירה אם קרעו שתי וערב וטחו בכותל מותר בלא בשר עמו לכתחלה. וכן לעשות פשטיד"א. ואם לא קרעו שתי וערב אסור אף בדיעבד. אף בלא בשר עמו, שהחלב נפלט וחוזר ונבלע וכיון שפירש איקרי חלב דרבנן וכי נבלע אסור בשר הכחל. ואם יש ששים במים עם הכחל שיתבטל עם החלב שנפלט אז מותר ועם הבשר אסור לכתחלה אפילו קרעו שתי וערב. ולר"ת²⁴ : כי קרעו שתי וערב אף עם הבשר בקדירה מותר אף לכתחלה. ואם לא קרעו רק קצת מותר בדיעבד, כלישנא קמא דרב. אבל לצלי מותר לכתחלה בקריעה מועטת²⁵, כדרך נחמן דאמר זויקו כו'; ורב נמי לא פליג עליה. והוא הדין לקדירה בלא בשר, ואפילו בפשטיאה מותר לכתחלה בלא קריעה שתי וערב²⁶, כי מעט החלב הנפלט אף על פי שחוזר ונבלע, אין בכך כלום, כיון שלא נשתנה טעמו מחמת בשר אחר. ונהגו העולם כרש"י²⁷. והכחל שנצלה או שנתבשל מותר לחתכו לכתחלה בסכין של בשר. ומותר ליתן הכחל רותח בתוך קערה שהיה בה בשר, כי לאחר שנצלה או שנתבשל אין בו טעם חלב כלל. וכתב הר"ם מקוצי²⁸ : שלכאורה הלכה כרב נחמן שמיקל יותר ואומר שאין צריך קריעה לכתחלה לצלי שהרי עשה כן מעשה ומעשה רב, ועוד בשל סופרים הלך אחר המיקל. כחל אפילו של קטנה שלא הניקה שלא קרעו אסור לבשלו. עבר ובשלו בפני עצמו מותר לאוכלו. עם בשר אחר, משערין אותו בששים וכחל מן המגנין. כיצד, אם היה הכל עם הכחל כמו ששים בכחל, הכחל אסור והשאר מותר, בפחות מששים הכל אסור. ובין כך ובין כך אם נפל לקדירה אחרת אסר אותה ומשערין בו בששים כראשונה, שהכחל עצמו שנתבשל נעשה כחתיכה אסורה. ואין משערין אותו אלא כמות שהוא בעת שנתבשל ולא כמות שהיה בשעה שנפל.

אין צולין את הכחל שחתכו למעלה מן הבשר בשפוד — וכתב הר"ם מקוצי²⁹ : ובשפודינו ששוכבים ופעמים שראש העליון תחתון ותחתון עליון אסור לכתחלה אפילו תותי בשרא, כדפרישית לעיל גבי כבד²⁹ — ואם צלהו הכל מותר.

קיבה שבשלה בחלבה שלה מותרת, שאינו חלב אלא טינופת, שהרי ישתנה במעיה. אסור להעמיד הגבנה בעור קיבת שחוטה ואם העמיד טועם את הגבנה, אם יש בה טעם בשר אסורה ואם לאו מותרת, מפני שהמעמיד דבר היתר הוא שקיבת שחוטה הוא ואין כאן אלא אסור בשר בחלב ששיעורו בנותן טעם. אבל המעמיד בעור קיבת נבילה וטריפה וטמאה, הואיל והעמיד בדבר³⁰ האסור בפני עצמו, נאסרה הגבנה עליו³¹, לא משום בשר בחלב.

כתב רבינו ברוך³² : ואנו שלוקחין גדיים וטלאים מגוים ומעמידים אנו מן הקיבה גבנות, לא חיישינן שמא ינקו מן הטמאה ומן הטרפה. ואם לקח מקיבה של נכרית³³ בחנות מן הבהמה שהגוי הרג, לכתחלה אסור ובדיעבד מותר. ואם נמלחה הקיבה בעורה, כמו שהגוים רגילין לעשות, אז פשיטא שאסור. אבל אם שחט גדי או טלה ונמצא

24 מובא גם בסמ"ג ובתוספות שם ד"ה ההוא.

25 בספר התרומה : אפילו בלא קריעה כלל. בסמ"ג ובתוספות כלפנינו.

26 בספר התרומה : בלא קריעה כלל.

27 שלש התיבות האחרונות אינן בספר התרומה.

28 סמ"ג לאוין קלו. 29 בפרק ראשון, עמ' לו.

30 ברמב"ם (הלכה טו) : והמעמיד דבר. 31 שם : משום נבלה.

32 ספר התרומה, שם סי' עב—עג. 33 צ"ל : נכרי.

טריפה והעמיד בקיבה, יש מתירין אפילו לכתחלה ודבר מכוער הוא שיאמרו אוכל נבילות וטריפות הוא³⁴. אבל מכל מקום אם העמיד בה דיעבד או עירבה עם קיבת אחרת מותר, ואפילו הקיבה שראינו שהגדי ינק מן הטמאה והטרפה³⁵ אם העמיד בה גבנות מותרות, דמשום כשמעמידין כבר נקשר חלב הקיבה דאין דרך להעמיד מחלב צלול כי אם מקרוש, אם כן כיון שנקשר אין שם חלב אלא כרפש³⁶ וטיט ומותרת. ואי משום פורתא חלב שלא נקשר בטל בס' מן הגבנה, ואסור לשרות הקיבה עם עורה במים בכלי זמן ארוך כדי לקרוש הלח, שטעם לחלוחית של קיבה נכנס בעור וחוזר ופולט והוא ליה בשר בחלב³⁷, ואף על גב דצונן הוא, יש למ' שרייה גדולה מבלעת. ומגבנות שנעשו מבהמה ואחר כך שחטוה ונמצאת טריפה רשב"ם³⁸ התיר מטעם חזקה דהשתא דנטרפה. אף על פי דלא מקריא חזקה דלא נודע מתי היה, יש לסמוך על דבריו, וכן עמא דבר. וכן מתיר בה"ג³⁹. והני מילי בטרפות סירכא, אבל בטרפות שבא מן הבשר⁴⁰, כגון ביתרת שלא בדרא דאוני⁴¹ וכיוצא בזה הגבנות אסורות. והיכא שבא הטרפות מחמת שהוגלד פי המכה, וספק⁴², אם הגבנות שנעשו ג' ימים לפני שחיטה אסורות, כיון דליכא חזקה לבהמה להתיר עד שתות השחיטה⁴³, או שמא מותרין מכל מקום⁴⁴ יש להם חזקת היתר שלשה ימים לפני שחיטה. ורבינו חיים כהן⁴⁵ אוסר הגבינות, כיון שאין החזקה מבוררת. ורבינו יוסף קאצון⁴⁶ אומר: כיון שהוכחנו בעלמא שהולכין בממון אחר הרוב עושה החזקה מבוררת והגבנות מותרין.

אסור בשר בחלב על ידי בשול או שנפל חם לתוך חם או צונן לתוך חם, אבל חם לתוך צונן, קולף הבשר כלו שנגע בו החלב ואוכל השאר. צונן לתוך צונן מדיח החתיכה ואוכלה. לפיכך מותר לצרור בשר וגבנה בלא נגיעה במטפחת, ואם נגעו מדיח שניהם ואוכלם. מליח שאינו נאכל מחמת מלח כרותח, נאכל אינו כרותח. פר"ת⁴⁷: כגון כל מליחות שאנו עושים לקדירה, מדפי' בה"ג⁴⁸: שיעור מליחה כשיעור צלייה לפי שיוצא הדם על ידי מליחה כמו על ידי צלייה דמליח כרותח דצלי, ועוד מביא ראיות אחרות. אבל ה"ר ישראל⁴⁹ פי': כגון שנמלח כעבוד, וכגון שצריך להוליך הבשר בדרך רחוק.

34 הדברים מגומגמים. בספר התרומה: ונמצא טריפה והעמידו בקיבה אפי' לכתחלה מותר, ומיהו בדבר זה יש שמחזיקו לדבר מכוער ובולין לכתחלה, לפי שנראה כאוכל טריפות ונבילות.

35 שם: מן בהמה שנמצאת טרפה. 36 שם: כפרש.

37 שם: דטעם העור נכנס בחלב הקיבה והוא בשר בחלב וגם חלב הצלול הנכנס בעור חוזר ונפלט ואוסר כל הקיבה.

38 בתשובה. מובאת בספר התרומה שם.

39 = בהלכות גדולות, הלכות גיד הנשה, מהדורת ווארשא, עמ' 269. בספר התרומה: בהלכות גדולות של רב יהודאי בהלכות אותו ואת בנו. ראה הלכות גדולות מהדורת הילדסהיימר, עמ' 565, הערה a לט.

40 בספר התרומה: הבטן. 41 חולין מז, א. 42 בספר התרומה: מספקא לן.

43 שם: להיתר עד שעת שחיטה. 44 צ"ל: דמכל מקום.

45 מובא בסמ"ג שם בסופו. ודברי ר' חיים מוסבין על היתרו של הרשב"ם.

46 שם: והרב רבי יוסף איש ירושלים. ראה ש"ח קוק, עיונים ומחקרים, חלק ב (הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ג), עמ' 258—262.

47 מובא בספר התרומה, שם סי' סא; בסמ"ג ובתוספות, חולין קיב, א ד"ה הני מילי.

48 = בהלכות גדולות, הלכות דם, מהדורת ווארשא, עמ' 266.

49 בספר התרומה: הר' יעקב. בסמ"ג לאוין קלו ובתוספות: הר"ר יעקב ישראל. ראה אורכך, בעלי התוספות, עמ' 101.

ורש"י⁵⁰ פי': שאינו נוח ליאכל על ידי מלחו, אם לא בהדחה כעין מליחת בשר להצניע. ולפי ר"ת צריך למלוח הבשר לקדירה עד שלא יהא הבשר נאכל מחמת מלחה. עוף שחוט תפל שנפל לחלב תפל⁵¹, אם חי מדיחו, ואם צלי קולפו ומותר. ואם היו פלחים או מקובל⁵² בתבלין אסור. לפי שתבלין מבככין⁵³ אותו ומבליע ואם היה העוף או החלב נמלח כראוי שיחשב כרותח הכל אסור עד ס' אפילו עוף חי. מהר"ם מקוצי⁵⁴.

אסור להעלות העוף, אף על פי שאסורו מדרבנן, עם הגבנה על השלחן שהוא אוכל, גזירה משום הרגל עבירה שמא יאכל זה עם זה. אבל שני אורחים שאין מכירין זה את זה מותרין לאכול בשולחן אחד זה בשר זהה גבנה, שלא יאכל זה עם זה. אבל בשולחן שסודר התבשיל עליו מותר ליתן זה בצד זה. ואפילו בשולחן שאוכל אפילו במכירין, כתב הר"ם מקוצי⁵⁵: שדי בהפסקת לחם או קנקן כמנהג העולם; וכן מוכיח פ' ר' ישמעאל⁵⁶, שקורא שתי תפיסות כשיש הפסק בנתיים.

אין לשון העיסה בחלב, שמא יאכל בה בשר. ואין טשין התנור באליה, שמא מפת הנאפה בה יאכל בחלב. ואם לש וטש הפת אסורה, עד שיהיה ניכר החלב והבשר⁵⁷ או עד שיוסק התנור. בספר רבינו ברוך⁵⁸: וכן אם אפה עוגה קטנה בצד פשטיאה או פלאון⁵⁹ אסור לאכלה אפילו במלח. פן יאכלנה עם האסור, כגון מבשר לחלב או מחלב לבשר. ואם תחת כלי אופה, אסור העוגה אפילו לא יגעו זה בזה, דאזיל האי ומפטם האי. ואין להתיר מטעם נותן טעם בר נותן טעם, חד בפשטיאה ומשם בעוגה, דשמה היינו דווקא פליטת טעם כלי אבל מאוכל לאוכל חשוב טעם אחד; ועוד דרוב פעמים יוצא השמנונית ונוגע בעוגה ממש⁶⁰. וכל שכן שתי פשטיאין אחת בשר ואחת דגים אסור לאפותן יחד תחת כלי אחד שרוב פעמים זבין לחלוחית מזה לזה וקשה לדבר אחר. אבל בתנורים גדולים שיכול לאפות י"ב עשרונים קבל הר"י מקורבווי"ל⁶¹, שאין להקפיד בפת שאפאה עם הצלי. ואם צלה דג עם בשר אין אסור רק הדג, אבל הבשר אומר הר"ר מנחם מלונדרקין, שמותר, דגרע דג מבשר כחוש דלא מפטם.

פת שאפאה עם הצלי ודגים שצלאן עם הבשר אסורין לאכול בחלב, וכן פסק ר"ת⁶². אבל רש"י⁶³ מתיר, דסבר ריחא לאו מילתא היא.

דגים שעלו בתוך קערה רותחת שאכלו בה בשר מותר לאוכלן בחלב. כתב בספר רבינו ברוך⁶⁴: משום דהוי נותן טעם בר נותן טעם ואפילו נתבשלו דאיכא ג' נותני טעם, שהטעם הראשון מתפשט בקערה ומשם במים ומשם בדגים ואכתי היתר הוא. אבל נצלו בשפוד דליכא מים אסורין לאוכלן בכוחה. וכן בצים או ירקות או קטנית

50 חולין שם ד"ה ואינו נאכל מחמת מלחו.

51 לאו דווקא תפל, אלא אפילו מלוח מעט.

52 צ"ל: מתובל. 53 צ"ל: מרככין. 54 סמ"ג, שם.

55 שם לאוין קמ—קמא. 56 עבודה זרה ג, א.

57 כלומר, עד שיהיה ניכר בצורת הפת שלא יאכל בה לא בשר ולא חלב.

58 ספר התרומה, שם סי' סא. 59 שם: פשטיא... פלדון.

60 עד כאן מספר התרומה

61 השוה סמ"ק, סי' ריג; סמ"ג, שם; תוספות, פסחים עו, ב ד"ה אסרה; עבודה זרה טו, ב ד"ה רבא.

62 תוספות, שם ושם. 63 פסחים עו, ב ד"ה אמר לך רב.

64 ספר התרומה, שם סי' ס—סא.

שנתבשלו במחבת חולבת בת יומא מותר לתתם עם בשר אפילו בפשטיאה של בשר. או אם נתבשלו במחבת של בשר בת יומא מותר לתתם עם חלב או עם פלאון ופטרץ⁶⁵ אם (ה)נקייה המחבת מבשר או מחלב. וכן קערות שאכלו בהן רוטב רותח של בשר היום ונקיות מן המרק והבשר והודחו במים רותחין במחבת חולבת שאינה בת יומא, לא מבעיא הקערות שהם מותרות, שלא קלטו רק טעם חלב מכלי שאין בן יומו שהוא לפגם, אלא אפילו המחבת מותרת לבשל בה חלב עוד, משום דאיכא ג' נותני טעם: מן הבשר בקערה ומשם במים ומן המים במחבת, ואכתי היתר הוא כיון שאינה בת יומא. וכן הדין אם הוא איפכא, קערות חולבות בנות יומן ונקיות מחלב והן במחבת שלא היתה בת יומא מבשר. אבל אם המחבת בת יומא פשיטא דאסור הכל, דטעם הקערות של בשר נפלט במים וטעם המחבת של חלב נפלט במים, אם כן נאסרו מיד המים משום בשר בחלב, וכי חזרו ונבלעו במחבת ובקערות אסרו הכל. וכן⁶⁶ בהגעלה כלי חמץ בערב פסח, אף על פי שהן בני יומן מחמץ רותח, ליכא למימר שפולטים במים והמים נעשין נבילה לחזור ולאסור הכלים, דהוי ג' נותן טעם בר נותן טעם של היתר: מן החמץ לכלי מכלי למים ממים חוזר לכלי הנגעל ועדיין מותר, שלא בא עדיין אסור חמץ. לפיכך אחר ד' שעות לא יגעיל אם לא בכלי שאינו בן יומו שהרי בא אסור חמץ. וכן בהגעלת כלים של שאר אסורין מטעם⁶⁷ לא יגעיל כלים בני יומן כשאין ששים במים מן הכלי וטוב להמתין עד שלא יהיו בני יומן ואפילו אין במים ס' או מותר להגעיל ואז אין המים אסורין, לא הוא ולא כלי אחר אם מגעילו באותן המים אחר הגעלת הראשון. ואחר הגעלה זורקין מים צונגין על הכלי כדא' פרק דם חטאת⁶⁸: מריקה בחמין ושטיפה בצונג. וכשמגעיל כלי אסור בכלי כשר אין אסורו כיון דאמרינן דאין מגעילין אלא כלי שאינו בן יומו.

ואם⁶⁹ מצא חטה או שעורה בעופות מלוחין או צלויין ערב פסח, אפילו לאחר ד' שעות ישליך החטה והעופות מותרין. אף על פי דבזמן פסח יש טעם משהו חמץ, כיון שנתבטל הטעם מערב פסח בס' דאינו במשהו עד שיהא פסח, דאה⁷⁰ חמץ בכרת והרי נתבטל מקודם, ואין חוזר וניעור לאסור אחרי כן כשיהא זמן אסור משהו. ושפוד ישן אם צלו בו עופות בפסח מותרין אף על פי שצלו בו בשר שנמלח ולא נבדק המלח מחמץ, שטעם החמץ שהיה במלח נתבטל קודם הפסח. וכן דגים מלוחים כמו הרינג ובשר מלוח בחורף שלא נבדק מלחם⁷¹ מחמץ, מותר לאכלן בפסח, שטעם חמץ כבר נתבטל בס' קודם פסח. וכן מותר לטגן בעור שומן של אווז שנפשט ונמלח קודם פסח. אף על פי שלא נבדק המלח מן החמץ. אבל שומן שמהותך קודם הפסח אסור לטגן בו בפסח, לפי שהמחבת שהתיכו בה היתה בלועה מחמץ משיילקוק או רוישולץ⁷² שמטגנין בה לפעמים ויש טעם חמץ בשומן שהתיכו בה אחרי כן, אף על גב דנותן טעם בר נותן טעם הוא, מכל מקום פעמים שיש שומן יותר מדאי כשמטגנין הרוישולץ ושופכין המותר עצמו שיש בו חמץ עם השומן שרוצה לאכול בפסח. ואם נמצא חטה בקדירה

65 „או עם פלון ופטרץ“ אין בספר התרומה.

66 שם ס"י נה. וראה תוספות, עבודה זרה ע"ו, א ד"ה מכאן.

67 צ"ל: מטעם זה. 68 וזבחים צ"ו, ב. וראה תוספות שם ד"ה לא.

69 ספר התרומה שם. 70 צ"ל: דאז. 71 צ"ל: המלח.

72 בספר התרומה: שלקות בלעז או רוישילש.

בתבשיל הכל אסור, המרק והתבשיל והבשר, שהמרק תוליד הטעם בכל הקדירה וחמץ במשהו בפסח. וכן הדין בצלי הולך טעם החטה בכל עוף⁷³. וצריך להשהות המאכל עד לאחר פסח ואז מותר לאוכלו. אבל אם נמצאת החטה על בשר שנמלח אין אסור רק קליפה מקום החטה שהטעם אינו מפעפע. ואם נתן העוף אפילו במים רותחין הכל אסור אם מצא אחרי כן חטה, שהרי כבר נתחמצה משעה שנמלח הבשר. ורבינו אליהו מפריש מתיר חטה הנמצאת בתבשיל⁷⁴. ור"י אסר כדפרי' עד אחר הפסח. וחביות יין שמתקנין השולים בעיסה, אם שמו העיסה שני חדשים לפני פסח בחבית מותר היק בפסח דנתבטל כבר קודם הפסח, אבל בתוך שני חדשים העיסה רכה ונותנת טעם ביק בפסח.

אין מניחין כד המלח בצד כד של כמך, כי הוא שואב ממנו. וכתב הר"ם מקוצי⁷⁵, שמותר להניח כד חומץ אצל כד חלב, אף על פי שדרך חומץ לתת לתוך תבשיל, שאין בותן טעם בחומץ אפילו יפול בו⁷⁶.

מי שאכל גבנה תחלה או חלב מותר לאכול אחריו בשר מיד. וצריך בנתים שידיח ידיו ויקנה פיו בפת או בפירות שלועסן לבלע או לפלוט. ואין מקנחין בקמח וירק ותמרים, שאין מקנחין יפה. ולאכול בשר עוף אין צריך קנוח והדחת ידים.

מי שאכל בשר תחלה ואפילו בשר עוף, לא יאכל חלב עד שישאא בנתים כדי שיעור סעודה אחת והוא שעור כדי שש שעות. לדעת המיימון⁷⁷. ולדעת ר"י⁷⁸, אפילו מיד אם סלק וברך, שלא חלקו חכמים, אבל לא בתוך הסעודה, מפני הבשר של שניים שאינו סר בקנוח. וכן תבשיל של בשר לגבנה, פרש"ם⁷⁹: אם גבנה קודם סגי בנטילה, ואם תבשיל בשר קודם צריך להמתין עד סעודה אחרת. ור"ת⁸⁰ פירש: בין תבשיל של בשר לתבשיל של גבינה כיון שאין הבשר והגבנה בעין וליכא אלא טעם אין צריך נטילה, אבל בין תבשיל בשר לגבנה של אחריו צריך נטילה, גבנה קודם אין צריך. ואומר ר"י⁸¹: כי מה שצריך נטילה היינו בלילה, אבל ביום שיש אור גדול לא צריך, שרואה אם שום דבר נדבק בידיו. ומכל מקום צריך קנוח הפה והדחת הפה⁸². ומנהג הריב"א⁸³: לאחר שאכל גבנה עושה הדחה לידיו ולפיו ומשים אצבעו בתוך פיו כדי לבדוק יפה ואחר כך עושה קנוח בפה⁸⁴.

73 ראה חלק א, עמ' שיו.

74 בספר התרומה: ושמעתי אומרים שאפי' נמצאה החטה במים או במרק אם החטה שלימה היה ר' אליהו מתיר.

75 סמ"ג, לאוין קמא.

76 שם: ואין חוששין שמא יפול... לפי שאפילו יפול מן הכותח בחומץ מתבטל שם וגם אין בותן טעם בחומץ.

77 רמב"ם שם הלכה כח.

78 מובא בסמ"ג שם. והשוה תוספות, חולין קה, א ד"ה לסעודתא.

79 = רבינו שמואל. מובא בתוספות שם עמ' ב ד"ה לא שנו.

80 מובא בסמ"ג ובתוספות שם.

81 = רב יצחק בריה דרב מרשיא, חולין קה, ב. והשוה סמ"ג שם.

82 בסמ"ג: הדחת הפה וקנוח בפת.

83 = ר' יצחק ב"ר אברהם. מובא בסמ"ג שם.

84 צ"ל: בפת.

פרק חמישי¹

דבר אסור שנתערב בדבר מותר מין בשאינו מינו בנותן טעם, ומין במינו שאי אפשר לעמוד על טעמו יבטל ברובו. כיצד, חלב הכליות שנפל לתוך הגריסין ונמוח הכל טועמין הגריסין ואם לא נמצא בה טעם חלב² והיה בהן ממשו³ הרי אלו אסורין מדברי סופרים. כיצד היה ממשו, כגון שהיה החלב כזית בכל שלש בצים מן התערובת, ואם אכל מן הגריסין כשלש בצים, הואיל ויש בהן כזית מן החלב לוקה, שהם טעם האסור וממשו⁴. אבל פחות משלש בצים מכין אותו מרדות. וכן אם לא היה בתערובת כזית בכל שלש בצים, אף על פי שיש בהן טעם חלב ואכל כל הקדירה, אינו לוקה אבל מכין אותו מכת מרדות.

מין במינו שאי אפשר לידע הטעם, כמו חלב כליות שנפל לתוך חלב אליה ונמוח, אם היה האליה כשנים לכוליא הכל מותר מן התורה. וכן חתיכה נבילה שנתערבה בשתיים שחוטות. אבל מדברי סופרים אסור הכל עד שיאבד עינו מעוצם מיעוטו⁵ ואז מותר ובטל. וזה הבטול, תרומה ותרומת מעשר וחלה ובכורים ולחם הפנים, אם נפל סאה מכל אחד, או סאה מכלם, כיון שמצטרפין זה עם זה, בתוך מאה סאין חולין ונתערב הכל, מרים מן הכל כנגד סאה שנפל, משום גזל כהנים, והשאר מותר לכל אדם. בלוטין⁶ וחרובין ושעורין מאדום, שאין הכהנים מקפידין, אין צריך להרים. נפלה לפחות ממאה הכל מדומע. ולפי שתרומת מעשר אחד מקדש⁷ הכל, שנאמר⁸: את מקדשו ממנו דבר שממנו אם נפל לתוכו מקדשו, נתנו בטול ק"א בתרומה. ערלה וכלאי הכרם לפי שאסורים בהנאה, כפלו עלייתן באחד ומאתים, כדרך אחד ומאה לתרומה, ומצטרפין. ולא צריך להרים, שאין כאן גזל כהנים. חמץ בפסח אפילו בשאינו מינו ולא נתן טעם, במשהו אוסר, שהחמירו בו, שהתורה אסרה בו: כל מחמצת⁹.

כל דבר שיש לו מתירין אפילו אסור דרבנן, כמוקצה ונולד ביום טוב וכל שכן טבל וחדש, במינו במשהו, אבל שלא במינן בנותן טעם בס'. יין גסך, משום חומרא בעבודה זרה¹⁰, במינו במשהו. פירות של שביעית, במינו במשהו, לחיבו לאכול כל התערובת בקדושת שביעית. שאר אסורין, כמו שקצים ורמסים וחלב, אפילו במינן בס' שצריך ששים של היתר כיוצא בו, אסור שנפל לפחות מס' הכל אסור. וכן פסק ר"ת¹¹. ורש"י¹² חולק ואומר: דמין במינו במשהו, דהלכה כר' יהודה¹³. ומכל מקום

1 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פרק טו: סמ"ג, לאוין קלו—קלט, קמא.

2 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עלפי הרמב"ם (הלכה ב): הרי אלו מותרין ואם נמצא בהם טעם חלב.

3 גם כאן יש השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עלפי הרמב"ם (שם): הרי אלו אסורין מן התורה, נמצא בהם טעמו ולא היה בהם ממשו.

4 צ"ל עלפי הרמב"ם (הלכה ג): שהרי טעם האסור וממשו קיים.

5 שם (הלכה ד): עד שיאבד דבר האסור מעוצם מיעוטו ולא יהיה דבר חשוב שעינו עומדת.

6 שם (הלכה טו): הכליטין.

7 צ"ל עלפי הרמב"ם (הלכה טז): אחד ממאה ומקדש.

8 במדבר יח, כט. 9 שמות יב, כ. 10 צ"ל: דעבודה זרה.

11 תוספות, חולין צז, א ד"ה אמר.

12 שם קט, א ד"ה ותו לא מדי. 13 מנחות כב, ב.

כתב רבינו ברוך¹⁴ שמנהג כר"ת ובין במינו בין שלא במינו בנותן טעם ויטעום קפילא והיכא דאי איפשר לטעום, בששים, שיותר אין הטעם הולך.
וכן שומן הגיד אף על פי שהוא מדרבנן, הואיל וגיד הנשה בריה בלבדה היא, אם נפל לקדירה של בשר בס' ואין השומן הגיד מן המניין, אבל הגיד עצמו אין משערין אותו ואין אוסרין ואין¹⁵ בגידין בנותן טעם. מכאן פסק רבינו אליעזר ממין¹⁶, שגיד הנשה אבאר¹⁷ בהנאה, דמסיק התם פרק גיד הנשה¹⁸; דלמאן דאמר יש בגידין נותן טעם מותר בהנאה, דכשהותרה נבילה היא חלבה וגידה הותרו. ויין¹⁹ שנתבשל בה גיד הנשה מותר, דאין בגידין נותן טעם. אבל שומנו של גיד, רש"י²⁰ אומר, שנותן טעם ואוסר. ור"י בן בתו²¹ פוסק, שמאחר שאין אסור בשומנו כי אם מחמת הגיד, כל מקום שאין הגיד אוסר אין השומן אוסר.

וכחל שנתבשל עם הבשר, בס' וכחל מן המניין, הואיל והכחל מדבריהם הקלו בשעורו. ביצה שנמצא בה אפרוח שנשלקה עם הבצים, אם היה ס"א²² בצים והיא מותרין, אם ס' בלבד נאסרו כלן, מפני שהוא בריה הפרישו כשעורה²³. אבל ביצת עוף טמא שנשלקה עם ביצת עוף טהור לא אסר אותם. ואם טרף אלו עם אלו, או שנתערבה ביצת עוף טמא או ביצת טריפה עם בצים אחרים, שעורו בס'. בתוספתא²⁴: בצים טהורות ששלקן עם בצים טמאות בנותן טעם, געולי בצים מותרין באכילה.
ומה שסמכו חכמים בשעור ששים, למדו מאיל נזיר, שהזרוע המורם ממנו אחר מששים משאר [האיל]²⁵ והיא מתבשלת עמו ואינה אוסרת אותו, שנאמר²⁶: ולקח הכהן הזרוע בשלה מן האיל.

מין במינו ודבר אחר, כמו חלב ושומן וגריסין שנמחה הכל ונעשה גוף אחד, רואין השומין²⁷ והגריסין כאלו הן גוף אחד ומשערין אם יש בשניהם ס' לחלב, שהרי אי איפשר לעמד על הטעם ומותר. וכן לתרומה לק"א וערלה לר"א. משערין כל הבטולין במרק ובתבלין וכל שיש בקדירה ובמה שבלעה קדירה, מאחר שנפל האיסור לפי אומדן הדעת, שלא יכול לידע בצמצום. אבל רבינו ברוך²⁸ כתב: דנהגו העולם לחומרא ואם אסור נפל בקדירה של היתר לא נשער ס' כי אם ברוטב ובחתיכות ולא במאי דבלע קדירה מן ההיתר, דכמו כן שמא בלעה מן האסור. ואם בשל היתר בקדירה של אסור לא נשער במאי דבלע קדירה מן האסור, דלא ידעינן כמה בלע, אלא רואין כל הקדירה

14 ספר התרומה, הלכות איסור והיתר, ס"י מח.

15 צ"ל: ואינו אוסר שאין.

16 יראים השלם, ס"י נז, מובא בסמ"ג, לאוין קלט. 17 צ"ל: אסור.

18 חולין צט, ב, וצריך להשלים: אין בגידין בנותן טעם.

19 צ"ל: וירך. 20 חולין שם ד"ה והלכתא. ומובא בסמ"ג שם.

21 כן גם בסמ"ג. בתוספות, שם צז, א ד"ה שאני, מובאים הדברים בשם: והרב ר"מ. וראה בכ"ה שם שהגיה: ור"י ב"ר ר"מ (= ר' יעקב ב"ר מאיר) כלפנינו.

22 = ששים ואחד. 23 צ"ל: הוסיפו בשיעורה.

24 תרומות ט, ה. ותוספתא זו חולקת על דעת הרמב"ם (הלכה כ), שהובאה לפני זה. ראה תוספתא כפשוטה תרומות, עמ' 447.

25 השלמנו על-פי הרמב"ם (הלכה כא).

26 במדבר ו, יט. ושם: את הזרוע. 27 צ"ל: השומן.

28 ספר התרומה, שם ס"י מת—מט.

כולה ומשערין בכולה אם היא בת יומא, ואם אינה בת יומא התבשיל שבשל בה מותר דנותן טעם לפגם ושרי בדיעבד, אבל לכתחלה אסור לבשל בקדירה של אסור אפילו אינה בת יומא, גזירה אטו בת יומא, ואם תחב כף של אסור בקדירה מליאה היתר צריך שיהא ששים ברוטב וחתיכות של קדירות כפי שנכנס ברוטב מן הכף, כי כל מה שתחב ברוטב רואין כאילו אסור ולא יותר; אפילו בכף מתכת שחם מקצת חם כולו²⁹, ואם כף חולבת תחב בקדירה, אם הכף בת יומא צריך שיהא בתבשיל והבשר ס' לבטל מה שתחב מן הכף בקדירה, ואז התבשיל והקדירה מותרת אבל הכף אסורה שהרי בלועה מחלב ומבשר, ואם אין שם ס' הכל אסור, ואם הכף לא היתה בת יומא, הקדירה והתבשיל אפילו אין שם ששים הכל מותר, אבל הכף אסורה שהרי בלוע מטעם בשר, לכך אסור לתוחבה בקדירה של חלב, וכן אסורה לתוחבה לתוך קדירה של בשר, שהרי בלועה מתחלה מן החלב, אף על פי שאינה בת יומא, הלא לכתחלה נותן טעם לפגם אסור, ואין סברא לומר שנגעלה כשתחבה בקדירה של בשר ופלטת בחלב³⁰. וכן הדין בכף בלוע בשר שתחב בקדירת חלב, והיכא שספק אם היה ששים בהיתר לבטל דבר האסור אם לא, לפרש"י³¹ הוי ספיקה דרבנן לקולא דטעם נעין³² דרבנן (לקולא) אבל ר"י ור"ת³³ שוין דהוי דאורייתא. הלכך אם נשפך התבשיל או ספק שאין בו ס' הכל אסור, והביאו כמה ראיות ואם ספק מחמת שאינו יודע לשער זה אינו קרוי ספק.

כתב הר' ר' יוס' מניקול³⁴, דכזית אסור שנפל³⁵ ס' ונודע לו ועוד נפל אחרי כן כזית אחר ממין עצמו או ממין אחר מותר, נפל קודם שנודע לו מן כזית ראשון אסור, וכל שכן אם נפלו בבת אחת, דאין ידיעה מתרת, וידיעת המתרת, היינו ידיעת ודאי וידיעתו; אבל ידיעת ספק וידיעת חברו לא. ואסור שנתבטל, מצטרף להיתר לבטל אסור אחר הנופל. קדירה שבשל בה ביצת נבלה או אסורי דרבנן, כמו כחל שבשלו בחלבו ושומנו של גיד, אם בישלם בפחות מס', קדירה אסורה ותבשיל אסורה. ומותר להוסיף על אותו תבשיל עד שיבטל בס' לכתחלה ומותר. וביצת שנולדה ביום טוב שבישלה באלף בצים ואין מכירה, אם יש במים כס' בצים הכל מותר, אין במים כס' בצים אפילו אלף, הכל אסור. ומותר לחזור ולבשלם במים כששים בצים והכל מותר. וחתיכה שבשל עמה ביצת טרפה בפחות מס' או שאר אסורי תורה כחלב ודם ובשלה עוד בד' תבשילין, בשוגג חזרה החתיכה להתירה הראשון, ואם בשלה באחד מן הד' תבשילין במזיד אסורה, אף על פי שנסחט אסורה עד משהו, אבל באסורי דרבנן מותר לחזור ולבשלם בד' תבשילין ותחזור להתירה הראשון, עד כאן לשונו.

וכתב רבינו ברוך³⁶: למורה לחקור אם נתנו מים לאחר שהיה האסור בקדירה, דפעמים שלא היו מתחלה כשנפל האסור מים בקדירה כל כך כמו עתה שלא היה בהם כדי בטול וגאסר כל הקדירה. וצריך לחקור למורה, שרוצה להתיר תבשיל בכלי של אסור, שלא עשו בו אסור מעת לעת או פעמים משבוע, אם הוחמו בו מים לבדם בתוך מעת לעת שעשו בו האסור, דכך שוה המים לבדם כמו האסור עצמו, דכל המים נעשו

29 פרט זה לא הוזכר בספר התרומה. והסמ"ג כתבו בסתמא.

30 צ"ל: החלב. 31 חולין צח, ב ד"ה לטעם כעיקר. 32 צ"ל: כעיקר.

33 מובאים בספר התרומה שם. והשווה תוספות, חולין שם, ד"ה רבא

34 עיין רא"ש, חולין פרק ז, ס"י לו. 35 צ"ל: שנפל לתוך.

36 ספר התרומה, שם ס"י עד—עה.

נבילה כיון שלא היה בהם ששים ובטל³⁷ פליטת הכלי דבדידיה משערינן וחזרו ונבלעו. אבל היתר בהיתר, כגון בשר בכלי של חלב או איפכא, אין הדין כן, דאם הכלי אינו בן יומו הכל מותר אף על פי שנעשו בו מים חמין לעולם, לפי שכל המים אין להם דין הפליטה מן הכלי שהרי הם היתר וכי חזרו ונבלעו בכלי ולא בלע רק מעט מן הכשר שנפלט מן הכלי או מן החלב המעורב במים, שהרי עשר ידות חזר ונבלע מן המים שהן היתר יותר משחזר ונבלע מן של כלי³⁸, דדוקא באסורה אמרינן חתיכה עצמה נעשית נבילה שכל המים קרויין אסור.

אין מבטלין אסור דאורייתא לכתחלה. כמו אם נפל סאה ערלה למאה לא יביא מאה אחרים לבטל, ואם הביא קנסוהו חכמים ויאסר לו. אבל לאחרים, נראה למימוני³⁹ ע"ה, שהכל מותר. ולבטל אסור דרבנן, כמו חלב שנפל לבשר עוף ונתן טעם, מותר לכתחלה להביא בשר עוף יותר עד שיבטל הטעם. וכן כל כיוצא בזה.

כל אסור הנופל בהיתר שאוסר, כשנותן טעם זהו לשבת, אבל לפגם, שהאסור פוגם בהיתר בטעמו והפסידו, אם פוגם מתחלה ועד סוף מותר, אבל תחלתו משביח או סופו משביח אסור. ובתרומה טועמו כהן, בשאר אסורין טועמן גוי ואם פוגם מותר וסומכין על פיו. אין שם גוי חזר לבטולו בס' או בק"א ור"א.

עכבר שנפל לשכר או לחומץ, בס', שהרי⁴⁰ משביח טעמו בהם, ליק ודבש ושמן, פוגם שמסריחן ואלה צריכין להיות מבושמין. גדי שצלאו בחלבו, אפילו מקצה אונג אסור לאכלו, לפי שחלב נבלע באיברים ונותן טעם ומשביחו. לפיכך אם היה כחוש ולא היה בו חלב קרב וכליות אלא מעט באחד מס', קולף ואוכל עד שמגיע לחלב. ואומר ר"י⁴¹, דלאו דווקא עד שמגיע לחלבו, שהרי צריך להניח כדי קליפה סמוך לחלב ואפילו כדי נטילה מקום בעומק צריך להניח. וכן ירך שצלאה בגידה קולף ואוכל עד שמגיע לגיד. וכן בהמה שצלאה שלמה ולא סרו חוטיה וקרומיה האסורין קולף ואוכל. הגיע לגיד ולחוטין וקרומית חותכם ומשליכם, שאין בגדין נותן טעם כדי לשער בהם.

אין צולין בשר שחוטה עם נבילה או טמאה בתנור אחד שנגעין⁴² זה בזה, ואם צלאן מותר, ואפילו האסור שמן והמותר רוה, שאין אוסר אלא טעמו של אסור. ודווקא בתנורים קטנים⁴³ אסור שמן והיתר רז[ה] אסור; אסור רז[ה] והיתר שמן מותר. ועל מצה שנאפה עם חמץ בתנור אומר ר"ת⁴⁴, דמותרת, דלא מצינו ריח לחם בלחם.

בשר נבילה מליח שבשל⁴⁵ עמו בשר שחוטה נאסר, שתמצית של נבילה נבלעת בגוף השחוטה ואי אפשר לעמוד על הטעם ועל השיעור. וכן דג טמא מליח שבשלו⁴⁵ עם דג תפל טהור נאסר. מליח טהור ותפל טמא לא נאסר, ואף על פי שהתפל בולע,

37 צ"ל : לבטל.

38 שם : מן הכלי הפליטה של כלי. 39 רמב"ם שם הלכה כה. 40 צ"ל : שמא.

41 = ר' יצחק ב"ר שמואל. מובא בסמ"ג לאוין קלה. והשווה תוספות, חולין צו, ב ד"ה עד שמגיע לגיד.

42 צ"ל על-פי הרמב"ם (הלכה לג) : אף על פי שאין נוגעין.

43 השווה סמ"ג, לאוין קמא. והחילוק בין איסור שמן ואיסור רוה להיתר שמן בתנורים קטנים, צ"ע.

44 מובא במדרכי, פסחים פרק כל שעה, רמז תקע ; חולין, פרק גיד הנשה, רמז תרסו.

45 צ"ל : שנבלל.

לא כל כך⁴⁶ שיחזור ויפלוט. כתב הר"ם מקוצי⁴⁷: מעניין הלכות אלו נלמד, שבשר כשירה ובשר נבילה שנגעו זה בזה, אם השחוטת מלוחה לבדה הכל מותר ואם הנבילה לבדה מלוחה הכל אסור, כדין טמא מליח וטהור תפל. ובשר וגבנה שנגעו זה בזה כשהן לחין, אם שניהם מלוחים ואינן יבשים שניהם אסורין, ואם הבשר מליח והגבנה תפל הגבנה אסורה והבשר מותר, ואם הגבנה מלוחה והבשר תפל, הבשר אסור והגבנה מותרת. וזהו בחם על ידי מליחה דלא שייך דין תתאה גבר, כדפ' ⁴⁸ ר"י, דלא שנא שוכבים זה אצל זה או זה על זה אם הטמא תפל מותר וטהור ואפילו קליפה אין צריך. ויש ללמוד מכאן דאין צריך להגעיל דפוס גבנה גוים ומותר לעשות בהם גבנה לישראל ולמלוחה בתוכו, שהרי זה כמו טהור מליח וטמא תפל שאין ענין מליחה בעץ ולא נעשה עץ רותח על ידי המליחה ואין כח למלח להפליט מה שבלע העץ ומתכת, חרש אבן. ומעשים בכל יום דמלח שבקערה שמשתמשין בה בשר לוקחין ממנו לתת בתוך החלב וטוב⁴⁹. אבל בדבר שחם על ידי האור, כגון בשר כשירה ובשר נבילה שהאחד חם מחמת בשול או מחמת דבר אחר על ידי האור אין להם דין טהור מליח וטמא תפל, כי אם דתתאה גבר, דהלכה כשמואל דסבר הכי פרק כיצד צולין⁵⁰, דתניא כותיה. ואם בשר נבילה החמה למטה והשחוטת צוננת למעלה, אסורה דתתאה גבר. ואם השחוטת הצוננת למטה והנבלה החמה למעלה, אז השחוטת כשירה, דאין התחתון הצונן בולע מחמת החם שעליו, ומכל מקום קליפה מיהא צריך, כדאיתא פרק כיצד צולין⁵¹: דאז מיקיר⁵² ליה בלע.

ומדוכות⁵³ גוים צריכין הגעלה, לפי ששופכין שם שמנונית אסור רותח עם שומין ופלפלין ואפילו של אבן, והדתניא בתוס' דזבחים⁵⁴: כלי אבנים אין צריכין מריקה ושיטיפה אלא מדיח, היינו במים רותחין דהיינו בהגעלה. וכן איתא בתוס' דעבודה זרה⁵⁵, ששונה מדיחן במקום הגעלה דתני: הלוקח כלים מן הגוים, הכוסות והצלוחיות מדיחן בצונן. יורות וקומקומוסין מדיחן⁵⁶, שפודין ואסכלא מלבנן.

דג טמא שכבשו עם דג טהור, ציר הכל אסור, אלא אם כן היה הטמא אחד ממאתים מן הטהור. בתוספתא⁵⁷: דג טמא שכבשו עם דג טהור, מדיחו ומותר; בשלו, רואין אותו כאלו בצל וקפלוט⁵⁸, אם יש בו בנותן טעם אסור ואם לאו מותר. דג⁵⁹ טמא שבלע דג טהור, מותר.

46 צ"ל: לא כל כך בולע. 47 סמ"ג, לאוין קלוי.

48 מובא שם. והשווה תוספות, חולין קיג, א ד"ה טהור.

49 צ"ל: והמחמיר תע"ב (= תבוא עליו ברכה).

50 פסחים עו, א. 51 שם. 52 צ"ל: דאדמיקר.

53 ספר התרומה, שם סי' סד; סמ"ג לאוין עת.

54 תוספתא, זבחים פרק י, מהדורת צוקרמנדל, עמ' 495, שו' 15—14. בתוספתא שבדפוס ווילנא הדברים חסרים. וראה מה שכתב בזה הרב פרופ' ש' ליברמן, תוספת ראשונים, חלק ב, עמ' 213.

55 פרק ט, הלכה ב.

56 בתוספתא שלפנינו כתוב מפורש: ידיחן ברותחין. וראה ר"ש ליברמן שם, עמ' 200.

57 תרומות פרק ט, הלכה ב. ורבינו מסתמך על התוספתא, שרק הציר בלבד אסור אבל הדג עצמו מותר. בניגוד לדעת הרמב"ם (הלכה לד), שאף הדג אסור.

58 בתוספתא דפוס ווילנא: כאילו הוא קפלוט. במהדורת צוקרמנדל: כאילו בצל כאילו קפלוט. ובמהדורת ליברמן: כאילו קפלוט כאילו הוא בצל.

59 בכורות ז, ב (במשנה). והשווה רמב"ם שם פרק א, הלכה ה.

פרק ששי

כל הבטולים אלה אינם בדבר חשוב שהוא כמו שהוא (כמו שהוא) ולא נתערב; כאגוזי פרך ורמוני באדן וחלפי תרדין וק(ו)לחי כרוב ודלעת יוונית וככרות בעל הבית וחבית סתום של אסור ערלה וכלאים שנפלו במיגן, אפילו בכמה אלפים, הכל אסורין בהנאה אם לא נתפצעו ונדוכו, ובלבד שלא יפצעם וידוכם, ואם פצעם קונסין אותו לאוסרם לו. וכן בריה טמאה החשובה, כשור הנסקל, כצפרי מצורע השחוטין ועגלה ערופה או פטר חמור וחתיכה אסורה הראויה להתכבד לפני האורחין וגיד הנשה; ואפילו חתיכה חשובה של בשר בחלב, וחולין שנשחטו בעזרה שהן אסורין מדבריהם שנפלו כל אחד למינו, האסורין בהנאה אסורין הכל בהנאה ואסורי אכילה אסורין באכילה עד שיורמו משם ואחר כך משערין השאר בס' או בק"א או בר"א. ונראה למימוני ² ע"ה, שלא הוזכרו אלה אלא לומר לך שלא יתבטלו בכל מקום, אבל שאר דברים הכל לפי חשיבתם במקומם, שכל החשוב במקומו אפילו אינו חשוב במקום אחר לא יתבטל והרי כל אלה האסורין מדבריהם. ושאינו חשוב, כאגוזים סתם ואגודת ירק ובצים, אף על פי שדרך לימנות, בטלים כל אחד לשעורו, וכן פסק ריב"א ³, שהלכה כר' יוחנן דאמר את שדרכו לימנות שנינו, פרט לבצים שלפעמים נמכרין במניין, ומתוך כך התיר קורקבן של תרנגולות נבילה שנתערבה בקורקבנין הרבה כשרים ואמר שבטל ברוב שאין זה דבר שבמניין וגם אינו ראוי להתכבד. דאמ' במסכת נדרים ⁴: קריבים לאו מיכלא דאוכליהון לאו בר אנש.

נפל רמון אחד מן התערובת לשני הרמונים אחרים מרמוני באדן וגפיל מן השלשה רמון אחד לרמונים אחרים, האחרים מותרין, שהרי הרמון של תערובת הראשון בטל ברוב, וכן אם ⁵ נפל מן התערובת הראשון רמון לאלף כלן אסורין, לא נאמר בטל ברוב אלא להתיר ספק ספיקא, שאם יפול מן התערובת שנייה למקום אחר אינו אסור.

וכתב רבינו ברוך ⁶: תרנגולת או בהמה וביצה והם ספק טריפה, או חתיכה שאסורה מספיקא, שנתערבו עם היתר? כיוצא בהן, דהשתא כל אחד ספק דאוריתא כיון שלא נתערבו ברוב, אם הספיקא נתערבה באלף כלן אסורות כדין דבר שבמניין הלא ⁷ בטיל כמו נתערב ודאי של אסור, אבל אם האסורין בודאי נתערבו תחלה בשנים, דהשתא מותרין הכל מן התורה מטעם רוב אבל מדרבנן אסורין משום דהוי דבר שבמניין, ואם נפל אחד מן התערובת ברוב, הכל מותר מטעם ספק ספיקא [כמו מרבוא לרבוא או מספק ⁸] שהכל בגוף הדבר בלא תערובת נמי מותר, אבל חתיכה שנאסרה מחמת בשר בחלב ונתערבה באלף הכל אסור, כדאיתא פרק השוכר הפועל ⁹, שהאוכל כזית ממנה

1 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פרקים טז—יז: סמ"ג, לאוין קמא.

2 שם פרק טז, הלכה ט.

3 = ר' יצחק ב"ר אברהם, וצ"ל כבסמ"ג: אבל ריב"א פסק, כי הנאמר לפני זה, שהוא דעת הרמב"ם, הוא בשיטת רבנן ולא כר' יוחנן.

4 נד, ב, ושם: קריבים לאו בשר ואוכליהן לאו בר אינש. 5 צ"ל: ואם.

6 ספר התרומה, הלכות איסור והיתר, סי' עו, מובא בסמ"ג, שם.

7 שם: עם אחת של היתר. 8 צ"ל: דלא. 9 צ"ל: ספק ספיקא.

10 עבודה זרה עה, א.

לוקה. אבל חתיכה שנבלעה מאסור אחר ואין בה ששים לבטל הבלוע, הדין גותן [ש]אם היא נתערבה באחרות אפילו בשנים הכל מותר, דאינה קרויה דבר חשוב, דהאוכל ממנה כוית אינו לוקה עד שיאכל מן הבלוע כזית. דכיון ¹¹ דאין אסור רק הבלוע הלא בלוע אינו דבר שבמניין לאסור בכל שהו.

ואם ¹² נתערב אסור בהיתר מין במינו, בטל ברוב בדבר יבש, שאין אסור נבלע בהיתר, אפילו מדרבנן דמן התורה כל מין במינו בטל ברוב (בדבר יבש שאין אסור נבלע בהיתר ואפילו מדרבנן דמן התורה כל מין במינו בטל ברוב) אפילו לח ורבנן אסרו שנבלע בהיתר ובדבר יבש לא נבלע ומותר, מדפריך גבי גיד הנשה ¹³: וחתיכה וליבטיל ברובא, והוצריך לתרץ דגיד בריא וחתיכה ראויה להתכבד ולא בטלי, אם נתבשלה נמי חתיכה קטנה של אסור עם חתיכות של היתר בטלה, כי על החתיכה שנבטל עם שאר חתיכות פריך וליבטיל ברובא, אבל אם מכיר חתיכת מאסור ¹⁴ יסירנה. וכיון שלא הותרה על ידי בטול ברוב, אם כן צריך ברוטב ובחתיכות דהיתר ס לבטל המיחוי. ואפילו אינו מכיר חתיכת האסור, דהשתא מותר מטעם בטול ברוב, מכל מקום צריך ס ברוטב ובחתיכה לבטל המיחוי. שנכנס בשל היתר דאין בטל ברוב רק דבר שהוא בעין ולא דבר שנבלע ¹⁵. וכן חלב של אסור שנתערב בחלב היתר או יין ביין ממגע גוי, דאין אסור במשהו כי אם אותו שנתנסך לעבודה זרה, צריך ס. כיון שנתערב זה בזה ולא סגי ברוב. וכן ¹⁶ מין בשאינו מינו צריך ס בהיתר אבל ¹⁷ בדבר היבש, כיון שאם יבשלם יחד יהיה הטעם של אסור (ה)נכר בהיתר, אם מכיר, יסיר האסור וצריך ס לבטל המיחוי. ואם אינו מכירו, כגון שנפרך בחתיכות קטנות בטל בס' והכל מותר; ואין צריך להסיר אחת, לא במין במינו הבטל ברוב בדבר יבש ולא בשאינו מינו הבטל בס'.

ואם אסור בריא ¹⁸ כגון דג טמא שהוא שלם או עוף טמא או זבוב או גיד הנשה שהן [שלמים ¹⁹] קרויין בריא, כי כל דבר ששמו עליו בשרו שלם ²⁰ וכשנפגם אבד שמו כגון גיד שנפגם, קרוי גיד ²¹ קרוי בריא, אבל חתיכה אין קרויה בריא. ואם נפלו הבריות בהיתר אם מכירה יסירם. והטעם, אם נתבשלו עם ההיתר יתבטל בס', ואם אינו מכירו אפילו באלף לא בטיל דבריא לא בטלא. והני מילי כשהוא שלם או קרוי בריא. והא דקאמר ²²: רסק ט נמלים ואחד חי, חי לאו דווקא אלא שלם אפילו מת קרוי בריא. אבל כלן חתוכין בטלי בס' עם ההיתר ²³. ועוף טהור שהוא נבלה או נאסר מחמת בליעת אסור וכן דג קטן טהור שנבלע לאסור ²⁴ אינו קרוי בריא. ואם נתבשלו או נתערבו עם אחרות בהיתר ²⁵ אם אינו מכירו בנותן טעם בס'. כמו כן כל דבר. חתיכות נבילה או חתיכות של בשר בחלב או עוגה של חלה וכן כל דבר הראוי להתכבד לפני

11 צ"ל: וכיון. 12 ספר התרומה שם, סי' ג.

13 חולין צט, ב—ק, א. וראה תוספות שם ד"ה בריה. 14 צ"ל: האיסור.

15 בספר התרומה: אלא מיעוט שהוא בעין ולא דבר שנבלע בהיתר.

16 שם: אבל. 17 צ"ל: אפילו. 18 שם: שקרוי בריה.

19 השלמנו עלינו ספר התרומה. 20 צ"ל: בעודו שלם.

21 בכתב-היד מקום פנוי לסימן חסר וצ"ל עלינו ספר התרומה: חתיכה של גיד.

22 מכות טז, ב.

23 בספר התרומה: אבל מקצתן חתוכין אפילו ישנן עם ההיתר בטלים בס'.

24 צ"ל: באיסור. 25 צ"ל: של היתר.

האורחים אם נתערבו באחרות אפילו באלף לא בטיל אם אינו מכירה. [כדתנן]²⁶ חתיכה של גבילה שנתערבה עם חתיכות של היתר אם אינו מכירו כלן אסורות. אבל טפת חלב שנפלה על חתיכות בשר אם יש ס בחתיכה לבטל הטפה כשירה. אם²⁷ כן חשיבות של ראויה להתכבד אינו מחמת אסור הבלוע ובטלה ברוב ביבש בצונן או בס' אם נתבשלה עם חתיכות מותרות²⁷; כדתניא פרק כל הבשר²⁸, דטפת חלב אינה ראויה להתכבד. כמו כן כל דבר שבמניין שרגילין למכור במניין, כגון ביצה טריפה או של גבילה או פירות גסות של ערלה אפילו באלף של היתר לא בטיל. ואם החתיכה של היתר נאסרה מחמת בליעת איסור בשאר חתיכות, כיון שאין אסורה מחמת עצמה כי אם מחמת בליעת אסור. ולא דמי לחתיכת בשר בחלב שאינה בטלה, כיון דכל אחד בפני עצמו מותר וכי נתבשל נאסרו דדמיא לחתיכה נבלה דלא בטלה. וכן ביצה כשירה שנאסרה מחמת שבלעה אסור ונתערבה עם אחרות בטלה ואינה קרויה דבר [שבמניין. ואסור הניכר ואצלו רוב היתר הניכר, לוקח מאחד מהן ואינו יודע מאיזה אסור] מן התורה דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי. ו[אם] נמצא אחת לגוי או לארץ או לקחה גוי שלא בפנינו או עכבר, מותר. דכל דפריש מרובה פריש וליכא למיגזר שמא לקח מן הקבוע, כיון שהקבוע ניכר וידוע היינו הוא ולא מחזקינן גברי ברשיעי ליקח מן האסור בודאי, בלאו הכי יכול לקנות גבילה מן השוק. אבל בדבר המעורב יחד אסור והיתר ליכא למימר כל קבוע ובטל שפיר. ואם דבר שבמניין וראויה לכבד, דלא בטיל באלף ואסור הכל מדרבנן, אם פירש אחד מהן אותו²⁹ אסור גזירה שמא יקח מן הקבוע פן כשם מן התורה בטל אינו אסור אלא מדרבנן³⁰ אי שרינן למישקל מן הקבוע כדאיתא פרק התערובות³¹. וזאב שדרס בהמה אחת בין הרבה שייד לדין זה ואין להתירה מטעם תערובת אפילו לאחר שפירש זה מזה. ור"ת היה מתיר מטעם זה, דכל דפריש מרובא פריש; וההיא דפרק התערובות דגזר היה מוקים לה בקדשים. ואין להתיר מטעם ספק דרס בשן ומותר ואפילו דרס ביד³² דדבר ספק דאוריתא בדבר שבמניין אפילו באלף לא בטיל כדפרי' לעיל.

וכן שאור ותבלין של ערלה ותרומה שיש בהן כדי לתבל ולחמץ במינן שנפלו בהן אפילו באלף לא בטלים. שאור של כלאי הכרם ושל תרומה שנפלו לתוך העיסה ולא בזה כדי לחמץ לבד חבירו. וכן תבלין של כלאים ושל תרומה שנפלו לתוך קדירה חולין מינם ולא בזה כדי לתבל לבד חבירו. הואיל ובשניהם כדי לתבל ולחמץ, העיסה והקדירה אסור לישראל, שהרי בדבר האסור להם תבלה וחמצה ולכהנים מותר, שאין להם אלא חצי שיעור אסור. ואם מה שנפלו בו מתבל ומחמץ בלא אסור זה כבר ויש באסור זה כדי לתבלה ולחמצה אם היה מצה ותפל אסור לישראל ומותר לכהנים. אין באסור זה כדי לתבלה ולחמצה מותרת על ידי בטולין ס' וק"א ור"א. תבלין שהן ב' או ג' שמות שהן ממין אחד או מג' מינן משם אחד, מצטרפין לתבל ולאסור וכן לחמץ. כמו שאור של חטין ושאור של שעורים הואיל ושם שאור אחד הוא

26 השלמנו על-פי ספר התרומה. ומשנה היא בחולין צו, ב.

27 קסע זה נשתרבע לכאן בטעות ומקומו להלן לפני „ולא דמי לחתיכת בשר בחלב“.

28 חולין קח, א. וצ"ל: כדתנן. 29 צ"ל: אותו שפירש.

30 הדברים משובשים ויש לתקנם על-פי ספר התרומה. 31 זבחים עג, ב.

הם כמין אחד ומצטרפין כדי לחמץ בעיסה של חטין וכן³² אם היה טעם שניהם טעם חטין או כדי לחמץ בעסת שעורין אם היה טעם שניהם טעם שעורים. ג' שמות ממין אחד כיצד, כגון כרפס של נהרות וכרפס של אפר וכרפס של גנה, אף על פי שכל אחד שם בפני עצמו, הואיל והן מין אחד מצטרפין לתבל.

התרומה מעלה לערלה וכלאי הכרם. כיצד, סאה תרומה שנפלה לצ"ט חולין ואחר כך נפל לכל חצי סאה של ערלה או של כלאי הכרם, אין כאן אסור ערלה ואסור כלאי הכרם, שהרי עולה בר"א ואף על פי שמקצת המאתים תרומה. וכן הערלה וכלאי הכרם מעלין התרומה. כיצד, ק' סאה של ערלה או של כלאי הכרם שנפלו לתוך כ' אלף של חולין געשית הכל תערובת כ' אלף ומאה. ואחר כך נפל לכל מאתים סאה של תרומה, הכל מותר ותעלה התרומה בק"א, ואף על פי שמקצת הק' שמעלין אותה ערלה וכלאי הכרם. וכן הערלה מעלין³³ כל הכלאים וכל הכלאים את הערלה. כלאים את הכלאים וערלה את הערלה. כיצד, מאתים סאה של ערלה או של כלאי הכרם שנפלו למ' אלף חולין ואחר כך נפל מאתים סאה של ערלה או של כלאי הכרם הכל מותר, שכיון שבטל האסור שנפל תחלה געשה הכל כחולין המותרין.

הלוקח כלי תשמיש סעודה מן הגויים מכלי מתכות וזכוכית, לא נשתמש בהם כלל דיין בטבילה מי מקוה לאכול בהם, נשתמש בהן על ידי צונג, הכוסות וצלוחיות דיין בטבילה³⁴. על ידי חמין, כיורות ומחבת, דיין בהגעלה וטבילה. על ידי האור, כשפודין ואסכלאות, מלבנן באור עד שתינשר קליפתן ומטבילן והן מותרין. וכפות קרן לא בעו טבילה.

כיצד ההגעלה נותן יורה קטנה לתוך יורה גדולה וממלא עליה מים, שיצופו על הקטנה ומרתיחה יפה. ואם היתה יורה גדולה מקיף על שפתה בצק וממלאה מים עד שיצופו המים על שפתה ומרתיחה. וכלן שנשתמשו בהן בלא תקון שבארנו מותר, שכל השומן שבהן נותן טעם לפגם הוא.

לא חייבו בטבילה זו אלא כלי מתכות של כלי סעודה אשר נלקחים מן הגויים, פרט לשאול מן הגוי או שמשכנו גוי שרי להם בתקון המבואר בלא טבילה — ונכון³⁵ לממושכן להטביל בלא ברכה כי ספק אם ממושכן כלקוח — ופרט לכלי חרש חדש, שאין צריך טבילה אם לא שוע באבר דהוי ככלי מתכות.

טבילה זו נפקא לן מכל דבר אשר יבא באש וטהר³⁶, דלא איירי הכתוב בטומאה, דלא מצינו טהרת טומאה באש כי אם בטבילה ולמת בהזאה וטבילה. הילכך אין מדבר הפסוק אלא לענין געולי גוים בהגעלה וטבילה נפקא לן מוטהר יתירא.

קדירה של חרש שנתבשל בה בשר נבילה או בשר שקץ, לא יבשל בה בשר שחוטה באותו היום. ואם בשל בה מין בשר אסור, לבשל³⁷ בה מין אחר בנותן טעם. לא אסרה תורה אלא קדירה בת יומא בלבד, הואיל ועדיין לא נפגם השומן שנבלע בקדירה, מדברי סופרים לא יבשל בה לעולם. לפיכך אין לוקחין כלי חרש מן הגוי שנשתמשו

32 תיבה זו אינה ברמב"ם (פרק טז, הלכה יד). 33 צ"ל : מעלה.

34 ברמב"ם (פרק יז, הלכה ג) : מדיחן ומטבילין.

35 סמ"ג ותוספות עבודה זרה עה, ב ד"ה אי משום.

36 במדבר לא, כג. וצ"ל ... יבא באש תעבירו באש וטהר. 37 צ"ל : בשל.

בהן חמין, בקדירות וקערות לעולם ואפילו שועין באבר. ואם לקח ובשל בהן, מיום שני והלאה התבשיל מותר.
וכתב רבינו ברוך³⁸: חבית הבלוע מיין נסך או שולי³⁹ של יין נסך סגי בערוי מים רותחין עליו כדא'⁴⁰: נעוה ארתחו, או ינסר ויקלוף בגרון ומותר דבעירו לא פליט אלא כדי קליפה והרי קלפו ואם כבר נתן השולים בחבית של ישראל ומילהו יין כשר, אם השוליים הפוכים ממה שהיה תחלה היין נסך עתה הוא בחוץ וצד החיצון של שולים בפנים הכל מותר, אבל לכתחלה לא יעשה כן פן יחליף.

פרק שביעי

דברים הרבה אסרו חכמים להתרחק מן הגוים שלא יבא לידי חתנות. ואלו הן: אסרו לאכול ולשתות במסבותם, אם לא רוב המסבה ישראל, אפילו דבר שאין לחוש על גיעוליהו, ועל יין נסכם, כמו יין מבושל ושכר תמרים או אפילו שותה בכליו לבדו, אם לא דבר שאין מצוי כיין תפוחים ויין רמונים. בתוספתא²: יין תפוחים מן ההפתק ומן האוצר מן הכפו'³ מותר. ואם היה נמכר בקטלון⁴ בשוק אסור מפני שמזדייף. אבל להביא מבית הגוי ושותהו מותר⁵, שעיקר הגזירה שמא יסעוד אצלו.

ואסרו פתם של בעלי בתים משום חתנות. אבל ליקח פת מן נחתומם במקום שאין נחתום ישראל⁶ מפני הדחק⁷; מפרש בירושלמי⁸: כגון שהתענה ג' ימים ובמקום שלא נהגו לאכול פת גוים. אפילו הכי יש מקומות שמקילים אפילו בפת בעלי בתים אם הדליק הגוי התנור ואפה ישראל, או אפילו נער ישראל האש או נתן עץ לתוך התנור התיר כל הפת. שאין דבר זה אלא [להיות היכר⁹] שפיתם אסור. מעשה¹⁰ ולא הכשיר ישראל התנור ואסר רבינו יהודה הפת בהנאה והטעינו קבורה.

גוי שבשל יין או חלב או דבש או כרשין מכל דבר הנאכל כמות שהוא חי מתרין. לא גזרו אלא דבר שאין נאכל כמו שהוא חי, כבשר ודג תפל וביצה וירקות, אם לא נשתתף הישראל עמו בבשולו כמו לנער האש, אסורין. כגון אלה שעולין על השולחן של מלכים ללפת בו הפת. אבל דבר שאין עולה על שולחן מלכים ללפת. כמו תורמוסין, אף על פי שאין נאכלין חיון, מותרין, שאין רגילות לזמן אדם לאכול אלה. ולא חיישינן

38 ספר התרומה, הלכות שבת, סי' רלד. והדברים לקוחים ממפתחות הספר.

39 צ"ל: שולי חבית. 40 עבודה זרה, ע"ד, ב.

1 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פרק יז; סמ"ג, לאוין קמה.

2 עבודה זרה, מהדורת צוקרמנדל, פרק ד, הלכה יב.

3 שם: מן הספינה. 4 שם: בקטלון.

5 מוסב על שכר תמרים. ראה רמב"ם שם, הלכה ג.

6 ברמב"ם (הלכה יב) שלפנינו נוסף: ובשדה. ראה כסף משנה שמביא נוסחת הר"ן והיא כנוסחת מחברנו. עיין שם.

7 צ"ל: מותר מפני הדחק.

8 שבת פרק א, הלכה ד; עבודה זרה פרק ב, הלכה ח. ושם: „במקום שאין פת ישראל מצויה בדין היה שתהא פת עכו"ם אסורה ועימעמו עלה והתירוה מפני חיי הנפשי". והסמ"ג שם מפרש, שהתענה שלשה ימים. ראה אוצר חלום מנהגים, מהדורת ד"ר ב"מ לוין (ירושלים תש"ב), עמ' 61—60.

9 השלמנו עלפי הרמב"ם (הלכה יג).

10 עיין מרדכי, עבודה זרה, פרק ב, רמז תתלא.

שלא יזמינו הגוי משום חתנות וכן פסק ר"ת¹¹. יין צמוקים הרי הוא כיון ומתנסך ואסור. דגים קטנים שמלחן ישראל או גוי הרי הן כמי שנתבשלו מקצת בשול ואם בשלן גוי או צלאן אחרי כן מותרין. וכל שבשלו ישראל מעט בשולו. בין בתחלה בין בסוף, או אפילו הניח הגוי הקדירה על האש והגיס ישראל או הפך בבשר או שהניח ישראל וגמר הגוי מותרין. דג שמלחו גוי וכן פירות שעשנן עד שהכשירן לאכילה מותרין, דמליח אינו כרותח לגזירה זו ומעושן אינו כמבושל. וכן קליות של גוים מותרין, שאין דרך להזמין על קליות.

פולין ואפונין ועדשים וכיוצא בהם ששולקין הגוים ומוכרין, במקום שעולין על שלחן מלכים משום פרפרת אסורים משום בשולי גוים, ומשום געולי גוים בכל מקום, שלא יבשלו עם בשר או בקדירה שבשלו בשר בה. והסופגנין (וקלי עדשים) שמטגנין בשמן וקלי עדשים שדרכן ללוש בחומץ אסורין משום בשולי גוים.

הגוי שבשל ולא פון לבשל, כגון שהצית האור באגם להעביר החציר ונתבשלו חגבים מותרין, ואפילו במקום שעולין על שולחן מלכים משום פרפרת. וכן אם חרד הראש להסיר השער מותר לאכול מן ראשי אונים הצלולים בשעת חריכה.

תמרים ששלקום גוים, אם היו מתוקים מתחלתן מותרין, ואם היו מרים ומתקן בבשול אסורין. וכן אם היו בינוניים. קלי של חטין ושעורים שלשין אותן במים מותר.

שמן של גוים, האוסרו המרה על פי בית דין שהתירוהו. ואפילו נתבשל. ולא נאסר משום בשולי גוים, שנאכל חי, וגעולי גוים, שהבשר פוגם השמן ומסריחו. וכן דבש של גוים שנתבשל ועשו ממנו מיני מתיקה מותר מטעם זה.

כוספן של גוים שהוחמו. חמין בין ביורה גדולה בין ביורה קטנה מותר, מפני שנותן טעם לפגם. וכן כל כבשים (שדרכן) שאין דרכן לתת לתוכן חומץ או יין או זתים הכבושין וחגבים הכבושים הבאין מן האוצר מותרים. אבל חגבים וכבשים שמזלפין עליהן יין אסורין. וכן אם היו מזלפין עליהן חומץ, ואפילו חומץ שכר אסורין. ומפני שמשליכין לתוך החומץ של שכר שמרי יין אסרוהו. אבל חומץ שכר הבא מן האוצר מותר. המורים במקום שדרכן לתת לתוכו יין אסור. ואם היין [יקר]¹² מותר. כל דבר¹³ שחוששין לעירוב אסור; [ש]אין אדם מערב דבר יקר שהרי מפסיד. אבל מערב הזול ביקר כדי להשתכר. ויש¹⁴ להתיר לקנות משקה שלהן, שכר ודבש ומשקו תותים אפילו יקרים מן היין, כשרואין אותו ישר' שמושכו הגוי מן החבית, אבל אם לא ראהו או קח הכלל שפי' מיקר ומזול.

ואותן מולייתא שקו' טרטרש העשויות מפירות, אם אפאן גוי כתב הר"ם מלונדרין, שאין בהן משום בשולי גוים לשאין נזהרים מפתן, שהרי הפירות נאכלין כמו שהן חיים. ואף אם נאפו עם בשר נבילה, אין איסור ריח בדבר המכוסה רק שידע שלא יצא שומנה בקרקעית התנור ונבלע בפת. ואף¹⁵ גילוושה העיסה בבצים, אין לאוסרה משום בישול הבצים דקמחא עיקר. ואין חוששין לדם הבצים או שמא הם ביצי נבילה וטריפה דאזלינן

11 מובא בסמ"ג שם ובתוספות, עבודה זרה לה, א ד"ה איכא.

12 השלמנו על-פי הרמב"ם (הלכה כו). 13 שם: וכזה מורין בכל דבר.

14 ספר התרומה, הלכות עבודה זרה, סי' קס; תוספות, שם לב, א ד"ה ומאוצר.

15 תוספות, ביצה טז, ב ד"ה קמ"ל; עבודה זרה לה, א ד"ה קמ"ל. וראה תוספות חולין סד, א ד"ה סימנין.

בתר הרוב כאשר אפרש בע"ה¹⁶ גבי אובליאש, וגדול אחד¹⁷ היה מתיר בשולי גוים בביתו של ישראל ואין להקל. וא"פ עבד ישראל שבשל לצרכו דבר בשבת אסור לאכלו למחר. ושכר גוים אומר ר"ת¹⁸ דלית ביה משום בשולי גוים שאין עולה על שלחן מלכים ללפת הפת. ותמיה ר"י על מנהג בני ארץ האי ששותין בבית הגוי פעמים כשמושיט לו הגוי כוס ואמאי ליכא משום חתנות דהא רב פפא מפק'¹⁹ ליה אבבא דחנותא ושתי. מיהו אין איסור משום חתנות אלא כשקבוע לשותות שם כדרך שהיו רגילין לקבוע עצמן בשתייה, אבל אם נכנס בבית הגוי באקראי אין אסור²⁰.

פרק שמיני¹

האוכל כזית מבשר בהמה וחיה ועוף טהורין בין שמתו בין שהומתו או לא נשחטו כראוי, או עוף חי טהור ואפילו אין בו כזית אם אכלו כולו, ואחר שמת אם יש בו כזית, אפילו אין בבשר כזית, הואיל ואכלו כולו ויש בין כולו כזית, או כזית מבשר נפל בהמה טהורה, לוקה משום לא תאכלו כל נבילה², אבל נבלת מינין טמאים לא לוקה אלא משום טמאה.

השליא שיצאה עם הולד, ובהמה עד ליל שמיני ללידתה אם לא נודע שכלו חדשה, שהם ט' חדשים לגסה וה' לדקה, שמותרת לאכול מיום לידתה, האוכלים פטור ממלקות, אבל אסורין לאכול.

האוכל כזית מבהמה חיה ועוף טהורין שנטרפו מן החיות השדה, או באו להם חולי מכה, או נפלו מן הגג, בכל ענין שהם קרובים למיתה בין בידי אדם בין בידי שמים, וכן החותך בשר מן החי מן הטהורים כזית ואכלו לוקה משום ובשר בשדה טרפה לא תאכלו³, והא שכתוב בשדה דבר בהמה, והוא הדין שאר טרפות שקרובין למיתה, שאלו מתו ממש הו' נבילה. אבל חולה שתשש כחה ונטתה למות לא מחמת מכה שיש באבריה, הואיל ואין זה כעין טריפות החיה שנעשה בה מכה מותרת באכילה, והמחמיר הואיל וממהרין לשוחטה בעבור חוליה תבא עליו ברכה.

השוחט הבריאה ולא פרכס או לא יצא ממנה דם מותרת, אבל המסוכנת, כל שאינה עומדת כשמעמיד אותה, אף על פי שהיא אוכלת מאכלה בריאות, אם לא פרכסה בסוף השחיטה, בבהמה דקה ובחיה אפילו גסה, כגון לפשוט ידה ולהחזירה, או לכופף רגלה או לכופף ידה⁴ בלא חזרה, ובבהמה גסה לפשוט או לכופף בין ידה בין רגלה, ובעוף לרפרף בעינו או לכשכש בזנבו, האוכלה לוקה משום נבילה. שחטה בלילה המסכנת ולא ידע אם פרכסה ספק נבילה.

16 במרק עשירי, ע"מ עג.

17 הוא ר' אברהם ב"ר דוד. מובא בתוספות, עבודה זרה שם, ד"ה אלא.

18 ראה תוספות שם לא, ב ד"ה ותרתייהו. בסמ"ג שם מובאים הדברים משם רבינו יהודה.

19 עבודה זרה שם. 20 ראה תוספות שם.

1 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פרקים ד-ה.

2 דברים יד, כא.

3 שמות כב, ל.

4 צ"ל : או לפשוט רגלה. ראה רמב"ם פרק ה, הלכה יד.

נאמר בשור הנסקל⁵: לא יאכל בשרו, ופשיטא הלא נבילה הוא, אלא בא ללמד שכיון שנגמר דינו אם שחטו, כנבילה והכל אסור בהנאה לבד הפרש. נודע אחר שנגמר דינו קודם שנסקל שפטור מסקילה, כגון שהחזמו עדין, יצא וירעה בעדר. נודע לאחר שנסקל מותר בהנאה.

האוכל כזית בשר מאבר מן החי מבהמה וחיה ועוף הטהורים, בין אבר שיש בו עצם, כמו היד, אם פרשו כברייתו בשר גידיו ועצמות, בין אבר שאין בו עצם, כגון הלשון ובצים וטחול וכליות וחלב, בין אפילו לא חתך רק מחצתו⁶, (לא) לוקה משום: לא תאכל הנפש עם הבשר⁷, זה אבר מן החי. אכל אבר שלם אפילו אין בו בשר כזית הואיל ואכלו כברייתו, ואפילו נחלק בפיו קודם בליעתו, לוקה. תלש מהאבר ולא אכלו כברייתו אינו לוקה עד שיאכל כזית מן הבשר. ואין עצמות וגידין מצטרפין, הואיל ושינה ברייתו. אכל אבר מן החי שתלש ונטרפה בנטילתו חייב שתים, משום אבר מן החי וטריפה, ששני אסורין באין כאחד. אכל חלב מן החי חייב שתים, משום חלב ואבר מן החי. תלש חלב מן הטרפה ואכלו לוקה שלש.

בשר ואבר מן המדולדל בבהמה⁸ ואינו יכול לחזור ולחיות, אפילו לא פירש עד אחר שחיטה, אסור ואינו לוקה. מתה הבהמה רואין כאלו נפל מהבהמה⁹, ולוקה משום אבר מן החי. אבל היכול לחזור ולחיות, אם נשחטה הבהמה מותר. שמט אבר, או מעכו או דכו, כגון ביצים, אף על פי שיש בו מקצת חיים, שהרי אינו מסריח, אסור לאוכלו מדרבנן, שדומה לאבר מן החי.

עצם שנשבר, אם בשר או עור חופה רוב עביו של עצם הנשבר [ו]רוב היקף השבר מותר. ואם יצא האבר¹⁰ לחוץ האבר אסור. וכשישחוט אותו יחתוך ממקום השבר וישליכנו והשאר מותר. נשבר העצם והבשר חופה רובו ואותו בשר מרוסס או שנתעכל כבשר שהרופא גורדו, או שהיה מתלקט הרוב ממקומות הרבה, או הבשר נקבים נקבים, או נסדקה הבשר, או נקדר כמין טבעת, או שנגרר הבשר מלמעלה עד שלא על הבשר אלא בקליפה¹¹, או שנתאכלה בשר מלמטה מעל העצם¹² שנשבר עד שנמצא הבשר החופה אותו אינו כעצם¹², בכל אלו מורין לאסור עד שיתרפא הבשר, והאוכלן מכין אותו מרדות.

המושט ידו למעי בהמה וחתך מהטחול והכליות וכיוצא בהם והניח החתיכות בתוך מעיה ואחר כך שחטה, החתיכות אסורות משום אבר מן החי, ואפילו הן בתוך מעיה. אבל אם חתך מן העובר שבתוך מעיה ולא הוציאו ואחר שחטה, חתיכת העובר או אברו מותר, הואיל ולא יצא. עובר שהוציא ידו או רגלו, האבר אסור לעולם אפילו החזיר, בין חתכו קודם שחיטת אמו בין לאחר שחיטה, בין נולד הולד וחיה כמה שנים, משום טריפה בכל אבר שיצא חוץ למחיצתו, שנאמר⁸: ובשר בשדה טרפה לא תאכלו, כיון שיצא חוץ למקום שהוא לו כשדה טריפה¹³ נעשה טריפה. הוציא מקצת ונשאר מקצת

5 שמות כא, כח. ושם: ולא יאכל.

7 דברים יב, כג. ושם: ולא תאכל.

8 ברמב"ם (פרק ה, הלכה ו); בשר המדולדל בבהמה ואבר המדולדל בה.

9 צ"ל: מחיים. 10 צ"ל: העצם.

11 צ"ל: עד שלא נשאר מן הבשר אלא כקליפה. 12 צ"ל: אינו נוגע בעצם.

13 תיבה זו מיותרת.

ושבפנים מותר¹⁴. ואם חתך היוצא אבר אחר שהחזירו וגשטם, שיצא אסור; בחוץ¹⁵, בין חתכו קודם שחיטה או אחר שחיטה דאבר היוצא ומקום החתך אסור. כל אבר עובר שיצא וחתכו קודם שחיטה והוא בחוץ הוי אבר מן החי ולוקין עליו אפילו מת העובר קודם שחיטה. ואם נחתך אחר שחיטה האוכלו אינו לוקה ואם מתה הבהמה ואחר כך חתכו האוכלו לוקה משום אבר מן החי. עובר שהוציא אבר ונאסר האבר לאחר¹⁶ נולד והוא נקיבה, חלבה אסור לשתותו מספק, הואיל ובא מכלל האיברים והוי כחלב טריפה שנתערב בחלב טהורה. השוחט מעוברת ומצא בה שליל, בין חי בין מת, ואפילו שליא, מותר באכילה. ושליא שיצאה מקצתה ושחט בהמה, אם קשורה בולד מה שיצא אסור והשאר מותר. לא קשורה בו כלה אסורה. מצא בו¹⁷ עובר חי אפילו בן ט' חדשים ויכול לחיות, שחיטת אמו מטהרתו. ואם הפריס על קרקע צריך שחיטה. קרע הבהמה או שחט טרפה ומצא בן ט חי צריך שחיטה להחזירו ואין שחיטת אמו מועלת לו. לא גמרו חדשיו, אפילו הוא [חי] במעי טריפה אסור שהוא כאבר מאמו. וכתב הר"ם מקוצי¹⁸, שטוב לאסור כל הולדות הנמצאות בתוכה שמא אינן בני ט חדשים. כל עובר שהוציא ראשו והחזירו ואחר שחט אמו¹⁹ מועלת לו והוי כילוד וצריך שחיטה. אומר ר"י²⁰, דבכל מקום ירך אמו חוץ מלעניין טריפות שטריפות תלוי לעניין חיות והעובר יש לו חיות בפני עצמו.

פרק תשיעי

כל האוכל כזית מבהמה וחיה טמאים, הן מהבשר הן מהחלב, לוקה שעבר לאו: את זה לא תאכלו ממעלי הגרה² — וכל שכן מי שאין לו סימן טהרה כלל — ועשה: מוכל בהמה מפרסת³ כו' הוא שאינה מפרסת⁴ לא תאכלו ולא הבא מכלל עשה עשה. ומצות עשה לבדוק⁵ סימני הבדלת טהורים לטמאים, שנאמר⁶: והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה.

סימני בהמה וחיה שנים, מפרסת פרסה ומעלת גרה עד שיהיו שניהם. כל מעלי גרה אין להם שנים בלחי העליון. וכלם מפריסי פרסה חוץ מגמל. וכל מפריסי פרסה הן מעלי גרה חוץ מחזיר. לפיכך מצא בהמה חתוכה⁷ ולא מכירה בודק בפיה אם אין

14 צ"ל: היוצא אסור ושבפנים מותר.

15 הדברים מקוטעים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (הלכה י): ואם חתך היוצא מן האבר אחר שהחזירו וגשטם, אותו שיצא בלבד אסור ושאר האבר מותר. ואם לא החזירו וחתכו והוא בחוץ.

16 צ"ל: ואחר כך. 17 צ"ל: בה. 18 סמ"ג, לאוין קלו.

19 צ"ל: ואחר כך שחט את אמו אין שחיטת אמו.

20 מובא בסמ"ג, לאוין קלר. והשוה תוספות, חולין נח, א ד"ה והלכתא; בבא קמא מז, א ד"ה מאי.

1 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פרקים א—ב; סמ"ג, עשין סב.

2 ויקרא יא, ד. 3 דברים יד, ו.

4 צ"ל על-פי הרמב"ם (פרק ב, הלכה א): הא שאינה מעלת גרה ומפרסת פרסה.

5 ברמב"ם (פרק א, הלכה א) שלפנינו: לידע. ובמגיד משנה שם מובא כנוסח מחברנו.

6 ויקרא כ, כה. 7 ברמב"ם (שם הלכה ג): חתוכת הפרסות.

לה שנים טהורה והוא שיכיר גמל. פיה חתוך בודק בפרסותיה. אם שסועה טהורה והוא שיכיר חזיר. פיה ופרסותיה חתוכים בודק אחר שישחטנה בכנפי העוקץ. אם מצא בשרה שם מהלך שתי וערב טהורה והוא שיכיר ערוד, שכן הוא.

בהמה טהורה שילדה בפניו כמין טמאה, אפילו כמין סוס וחמור מותר באכילה. אבל ילדה שסועה האמורה בתורה והיא בריאה⁸ שיש לה ב' גבין וב' שדראות או ילדה דמות עוף אפילו טהור, אסורין באכילה. לא הותר נמצא בטהורה רק מה שיש לה פרסה. וזה [נמין] כשילדה פניו⁹ אבל אם הניח מעוברת בעדרו ובא ומצא כמין חזיר כרוך אחריה אפילו יונק ממנה הוי ספק ואסור, שמא מטמאה נולד. בהמה טמאה שילדה כמין שור ובהמה טהורה לכל דבר אסור באכילה, שגדל מהטמא טמא מהטהור טהור. לפיכך דג טמא הנמצא במעי דג טהור אסור, ודג טהור הנמצא במעי דג טמא מותר, שאינו גדולו אך בלעו.

אין בכל בהמה וחיה שבעולם שמותר באכילה רק עשרת המינין (הכתובין. ג' מיני בהמות: שור, שה, עז. וז' מיני חיה: אייל וצבי ויחמור ואקו ודישון ותאו וזמר. הם ומיניהם, כגון שור הבר והמריא שהן ממין השור. וכל העשרה מינין ומיניהן מעלי גרה ומפריסי פרסה. לפיכך מי שמכירין אין צריך לבדוק לא בפה ולא ברגלים. צריך הבדלה בין בהמה וחיה, שבהמה חלבה בכרת ודמה מין¹⁰ טעון (גרה ויש לו קרנים) כסוי מש"כ¹⁰ בחיה.

וכך הן [ה]סימנין: כל מין מפריס פרסה ומעלה גרה ויש לו קרנים מפוצלות, כגון אייל זו חיה טהורה. כל שאין לה קרנים מפוצלות, אם קרניו כרוכות כקרני השור וחרוקות כקרני העז והחרק מובלע בהן והדורות כקרני הצבי הוי חיה טהורה עד שיהיו¹¹ בקרנים אלה ג' סמנין: כרוכות וחרוקות והדורות. אומר ר"י¹², שאין די בב' סימני' כרוכות וחרוקות שיש מין עז שהוא כך. ומפוצלות¹³ פי' מבוצלות, לשון כפיפה, כדא'¹⁴: אגם לישנא דבוצלא, שנאמר¹⁵: הלכוף, כאגמון.

וזה במין שאינו מכירו, אבל ז' מיני חיה אם מכירין אפילו לא מצא לא הוי חיה¹⁶. שור הבר מין בהמה. קרש אפילו אין לו אלא קרן אחד הוי ספק חיה¹⁷. וכל ספק חיה חלבו אסור ואין לזקין עליו ומכסין דמו. כלאים הבא מן בהמה טהורה עם חיה טהורה נקרא כוי והוי ספק חיה. ואין מין הטמא מתעבר ממין הטהור כלל. אדם אף על פי שנאמר בו¹⁸: ויהי האדם לנפש חיה, אינו בכלל מיני חיה. לפיכך האוכלו בין בשרו וחלבו בין חי בין מת אינו לוקה. אבל אסור הוא בעשה, שהרי מנה

8 = בריה.

8* צ"ל: בפניו. 9 צ"ל: אין. 10 = מה שאין כן.

11 ברמב"ם (שם הלכה י): ובלבד שיהיו.

12 = ר' יצחק. מובא בסמ"ג שם. ובתוספות, חולין נט, ב ד"ה והרי עז, בשם ריב"ם.

13 סמ"ג שם; ותוספות שם ד"ה והרי צבי. 14 קידושין סב, ב. 15 ישעיה נח, ה.

16 צ"ל: אפילו לא מצא לו קרנים הוי חיה.

17 ברמב"ם (שם הלכה יב) שלפנינו: הרי הוא חיה. ונוסח מחברנו היה גם לפני הראב"ד. ראה מגיד משנה שם. וכבר כתב בעל מגדל עוז: ור"מ ז"ל כן כתב בזה הפרק ובזאת הפסקא וז"ל: והקדש אע"פ שאין לו אלא קרן אחת הרי הוא חיה עכ"ל. וכן מצאתי בספר שהוגה לפני ר"מ ובחתימת ידו וגם בספר ארץ מולדתי היה כתוב כן בספר שביד, אך הספר שהגיה עליו הראב"ד ז"ל טעות סופר היה בו... .

18 בראשית ב, ז.

הכתוב ז מיני חיה ואמר ¹⁹: זאת החיה אשר תאכלו, הא כל שהוא חוץ מהם לא תאכלו. כל האוכל כזית מבשר עוף טמא לוקה, שנאמר ²⁰: את אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו. ועבר על עשה, שנאמר ²¹: כל צפור טהורה תאכלו, הא טמאה לא תאכלו. מנה הכתוב כ"ד מינים טמאים בעוף ושאר מיני העוף מותרים. ואלו הן: נשר, פרס, עזניה, דאה וראה אחת היא, איה ודיה אחת היא, מין האיה, שכתוב למינה ²², מכלל שהן ב מינים, עורב, זרזיר, שנאמר בעורב: למינו ²³, להביא הזרזיר, יענה, תחמס, שחף, נץ שרניקא, הוא מין הנץ שכתוב בו למינהו ²⁴, כוס, שלף, ינשוף, תנשמת, קאת, רחם, חסידה, אנפה, מין אנפה, שנאמר בה למינה ²⁵, דוכיפת, עטלף. כל שבקי במינין אלה בשמותם אוכל כל עוף בלא בדיקה. ועוף טהור נאכל במסורת, שדבר פשוט באותו מקום שזה עוף טהור. ונאמן הצייד לומר: עוף זה התיר רבי הצייד, אם יוחזק אותו שבקי במינין אלו ובשמותיהן.

מי שאין מכירן ולא יודע שמותן בודק סמנין שיתנו ²⁶ חכמים: כל שדורס ואוכל — פר"ת ²⁷: מחיים ולא ממתין עד שימות — בידוע שהוא ממינין וטמא. שאינו דורס ואוכל ויש זפק והוא מוראה, או שיהיה קורקבנו נקלף ביד. שאין בכל מינין אלו מין שאינו דורס ויש בו אחד מג' סמנין אלו, חוץ מפרס ועזניה ואין מצויין ביישוב. היה קרקבן נקלף בסכין ולא ביד ואין בו סימן אחר, אפילו אינו או שאין מורין להתיר הבא בסימן אם לא אותו סימן שיקלף קרקבנו ביד ²⁸. אבל אינו נקלף ביד, אף על פי שיש לו אצבע יתירה או זפק מעולם לא הותר. פר"ח ²⁹, שמא שאמר רב נחמן ³⁰: היה בקי בהן ובשמותיהן, עוף הבא בסימן אחד טהור, זהו קרקבנו נקלף. זה לשון רבינו ברוך ³¹: אבל קשה שר"י ³² בדק בקוון ³³ אחד ומצאו קורקבנו נקלף ויש לו אצבע יתירה אבל אין לו זפק ולפר"ח [הוא] טהור. ול"ג, שהרי מסתמא הוא כוס או ינשוף שהרי יש לו לחיים זקופין כבני אדם. וא' פרק המפלת ³⁴, דקריא וקיפופא יש להם לחיים זקופין כבני אדם. לכך אומר ר"י, שאותו סימן הוא זפק. ואותו קוון אינו דורס והוא מכ' עופות שיש בהן ג' ואינו דורס אחד מהן. ולפי' זה עורב אינו קורביל, שהרי יש בו אצבע זופק והיה דינו להיות טהור. ונשר אינו איגלא, שנשר אין לו שום סימן טהרה ואיגלא תמצא אצבע יתירה. וקורא אינו קוקו, שקורא טהור פרק שלוח הקן ³⁵, וקוקו הוא טמא. ונץ אינו אישפירביר, דהא נץ מכ' עופות הוא שאינו דורסין ואשפירביר דורס. ופסק רש"י ³⁶: מתוך שאין אנו בקיאים נראה שכל עוף הבא לפנינו יש לנו לחוש שמא

19 ויקרא יא, ב. 20 שם שם, יג. ושם: ואת.

21 דברים יד, יא. 22 ויקרא יא, יד. 23 שם שם, טו.

24 שם שם, טז. 25 שם שם, יט. 26 צ"ל: שנתנו.

27 תוספות, חולין סא, א ד"ה הדורס.

28 הדברים משובשים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (שם הל' יח—יט): היה הקורקבן נקלף בסכין... אע"פ שאינו דורס הרי זה ספק. היה חזק ודבק והניחו בשמש ונתרפה ונקלף ביד הרי זה מותר. אמרו הגאונים, שמסורת היא בידם שאין מורין להתיר עוף הבא בסימן אחד אלא אם היה אותו סימן שיקלף קורקבנו ביד.

29 מובא בסמ"ג ובתוספות, חולין סב, ב ד"ה מאי. 30 חולין שם.

31 הדברים אינם בספר התרומה, אבל הם מובאים בסמ"ג שם. והשווה תוספות שם, סג, א ד"ה נץ.

32 = שרבינו יצחק. 33 בסמ"ג: קוץ. בתוספות: קווא. 34 נדה כג, א.

35 חולין קמ, ב. 36 שם סב, ב. ד"ה חזיוה.

דורס, שהרי תרגולתא דאוגמא היו מחזיקין כעקרה³⁷ ולאחר כן ראו שדורסת. ואין עוף נאכל לנו אלא במסורת, עוף שמסרו טהור טהור, שלא מסרו יש לחוש. כל עוף שחולק רגליו כשמותחין לו חוט שתיים לכאן ושתיים לכאן, או שקלט מן האויר ואוכל באויר הרי זה דורס וטמא. וכל השורץ³⁸ עם הטמא ודומה לו טמא. כל האוכל כזית מחגב טמא, והוא שרץ העוף, כגון זבוב ויתוש וצרעה, לוקה, שנאמר³⁹: כל שרץ העוף טמא הוא לכם לא יאכלו.

מיני חגבים שהתירו⁴⁰ התורה ח': חגב(י), מין חגב והוא הדוגנית⁴¹, חרגול, מין חרגול והוא עוצרניא⁴², ארבה, מין ארבה והוא צפרת כרמים, סלעם, מין סלעם והוא יוחנא ירושלמית.

הבקי בהן ובשמותם אוכל מהן. והצייד נאמן עליהם כמו בעוף. מי שאינו בקי בודק ג סימניהן: כל שיש לו ד' רגלים וד' כנפים שחופות רוב אורך גופן ורוב הקיף גופן ויש לו ב' כרעים לנתר בהם, הוי טהור. ואפילו ראשו ארוך ויש לו זנב, אם שמו חגב טהור. מי שאין לו עכשיו כנפים או כרעים, או שאין לו כרעים החופות רובו ועתיד לגדל אחר זמן כשיגדיל מותר מעתה.

כל האוכל כזית מדג טמא לוקה, שנאמר⁴³: מברשם לא תאכלו. ועבר עשה דכל אשר לו סנפיר וקשקשת תאכלו⁴⁴ משמע הא שאין לו לא תאכלו. סנפיר הוא שפוחת בו, קשקשת הדבוקה בכל גופו. וכל שיש לו קשקשת יש לו סנפיר. אין עכשיו ולכשיגדיל יהיו לו, או שיש לו קשקשת כשהוא בים וכשיעלה ישיר קשקשיו מותר. מי שאין לו קשקשין החופין כלו מותר. אין לו רק סנפיר אחת או קשקשת אחת מותר.

פרק עשריב

כל האוכל כזית משרץ הארץ, כגון נחש ועקרב וחפושית וגדל, וכעדשה משמנה שרצים, הואיל ומטמאין בכעדשה, ואלו הן: חולד ועכבר, צב ואנקה, כת, לטאה, חמט ותנשמת, לוקה, שנאמר²: וכל [ה]שרץ השורץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל. ח שרצים מצטרפין לכעדשה. וזה שלוקה עליהם בכעדשה בשאכל מהן אחר מיתתן, אבל חתך אבר מן החי אינו לוקה בפחות מכזית ומצטרפין לכזית. דם שמנה שרצים וברשם מצטרף לכעדשה אם הדם מחובר בבשר. דם הנחש מצטרף בבשרו³ לכזית אף על פי שאינו מטמא, לפי שאין בשרו חלוק מדמו וכן כל כיוצא בו. דם שרצים שפירש וכנסו ואכלו והתרו בו משום אוכל שרץ לוקה בכזית. אבל אם התרו משום אוכל דם פטור, שאין חייבין רק על דם בהמה חיה ועוף.

כל האוכל כזית משרץ המים, כגון בריות קטנות כמו: תולעים ועלקה, והבריות הגדולות ביותר שהן חיות הים, כלל הדבר: כל שאינו בצורת הדגים לא דג טמא ולא דג טהור.

37 צ"ל: בטהורה.

38 ברמב"ם (פרק א, הלכה כ): השוכן. 39 דברים יד, יט. ושם: וכל שרץ.

40 צ"ל: שהתירה.

41 אולי צ"ל כבסמ"ג: הדוכנית. ברמב"ם (שם הלכה כא): הרזבנית.

42 כן גם בסמ"ג. ברמב"ם (שם): ערצוביא. 43 ויקרא יא, יא. 44 דברים יד, ט.

1 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פרקים ב—ג; סמ"ג, לאוין קלבי.

2 ויקרא יא, מא. 3 צ"ל: לבשרו.

כגון כלב המים והדלפין והצפרדע — לוקה, שנאמר ⁴: אל תשקצו [את] נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם. לא חילקו בין שרץ המים והארץ.
כל האוכל כזית מרומש הארץ שאינן פריין ורביין, כשרץ השורץ על הארץ והם בריות הגבראים באשפות בנבילות, כמו רימה ותוליעה שאינן נבראין מזכר ונקבה, לוקה, שנאמר ⁵: לא תטמאו נפשותיכם בכל השרץ הרומש על הארץ.
כל האוכל כזית ממינין הגבראים בפירות ומאכלות, אם פרשו ויצאו לארץ, אפילו חזרו לתוך האוכל, לוקה, שנאמר ⁶: השרץ השורץ על הארץ לא תאכלום כי שקץ הם, אבל לא פרשו מותר לאכול הפרי והתולעת שבו. וזה שהתלע הפרי אחר שנעקר מן הארץ, אבל התלע והוא מחובר, התולעת אסורה כאלו פרשה ולוקין עליה. וספק אסורה. לפיכך כל מיני פירות שדרכן להתלע כשהן מחוברין לא יאכל עד שיבדוק הפרי, שמא יש בו תולעת. (קיים מותר) ואם ושהה הפרי י"ב חדש אחר שנבקר ⁷ אוכל בלא בדיקה, שאין תולעת קיים יותר מי"ב חדש. פרשו לאויר ולא נגעו לארץ ⁸, או שפרשו לאחר שמתו, או שנמצאת תולעת על הגרעינין מבפנים, או שיצאו מתוך אוכל זה לאוכל אחר אסורין מספק ואין לוקין עליהן. ופסקו הלכות גדולות ⁹ ושאלתות ¹⁰ כמו שפי' לשון המיימוני כשמואל, דאמר ¹¹: קטנית שהתלע באביה אסורה, אבל ר"ת וריב"א ¹² לא פסקו כוותיה. וכתב הר"ם מקוצי ¹³ שיש להחמיר כשמואל. ותולעים שנמצאו בשרביטי גושש של פולין ובלבונים שקו' פויץ דווקא אם באו ¹⁴ במחבר אסורין, ואותם זכובים שבתוך גוף פולין עצמן באין בתלוש מותרין ואינם אסורין אם לא שפירשו מחיים ומשפרשו אינן חוזרין ונכנסין. לפיכך כשנמצאו בתבשיל של קדירה עם הפולין להם ¹⁵ מתים מותרין, שבתלוש גדלו בפולין ואין בהן משום השרץ השורץ. ויש מחמירין ונותנין תחלה אותן לבשל במים רותחין כדי שימותו מיד בתוך הפולין, שאם ישימו הפולין במים צוננין אז מתחת המים יצאו הזכובים בתוך המים לחוץ ונאסרו למתים ¹⁶ שם בשעת רתיחה והרי אוכלן בקערה. שרביטי גושש פולין ופויץ שנתבשלו ותולע באחד מהם, השרביט שנמצא התולע זורק לחוץ והשאר יש שאסורין ואפילו על [ידין] ¹⁷ ששים של היתר שיש במחבת. וכן דגים קטנים שנתבשלו ונמצא אחד מהם טמא, הדג טמא זורק לחוץ והשאר יש שאסורין ואפילו על ידי ששים של היתר שיש במחבת, לפי כשמערה המים חמין פעמים בתוך הצחי ¹⁸ עם מים יש בו ¹⁹ לדג טמא עם עשרים דגים או שלשים ונאסרו וחוזרין ונוגעין המים ²⁰ לכל שאר הדגים. ואומר רבינו ברוך ²¹, שהן מותרין שאותן ²² הכ' או הל' שנאסרו בטלים ברוב בתערובים, שאין שייך כאן בריא לא

4 שם שם, מג.

5 שם שם, מד. ושם: ולא תטמאו את נפשותיכם.

6 שם שם, מב. 7 צ"ל: שנעקר.

8 הרמב"ם (פרק ב, הלכה טז) מוסיף: או שפרשו מקצתן לארץ. וכנראה שנשמט כאן על-ידי הדומות.

9 הלכות דגים, מהדורת חארשא עמ' 262. מובא בסמ"ג שם ובתוספות, חולין סו, ב ד"ה דיקא

10 פרשת שמיני, שאילתא פד. מובא בסמ"ג ובתוספות שם. 11 חולין סו, סוף עמ' א.

12 = ר' יצחק ב"ר אשר. שניהם מובאים שם. 13 סמ"ג, שם.

14 שם: גושש של פולין ופויץ שאותם באו.

15 צ"ל: והם. 16 צ"ל: ומתים. 17 השלמנו על-פי הסמ"ג.

18 צ"ל: בסוף העירוי. 19 שם: ישנו. 20 צ"ל: חמים.

21 ספר התרומה, הלכות איסור והיתר, סי' לה. מובא בסמ"ג.

22 צ"ל: שאותן.

בטלה אלא בבריא שאסורה מעצמה ולא מחמת דבר אחר ואין חזרין ואוסרין השאר שבמחבת שנוגעין בהן חמין, לפי שאיסור הנבלע אין חוזר ופולט ביבש כי אם על ידי מים. אמנם ביצים שנתבשלו ונמצא באחד מהם אפרוח או דם הכל אסור ואפילו יש ס בין שאר ביצים ומים ואין רגילות ביצים²³ כל כך יחד שיהא כ ביצים או ל שנאסרו בטלים בתערובתם ברוב היתר. לכך טוב להמתין עד שיצטנן קודם שיציאם מן המים שנתבשלו שם. ואם רוצה למהר ישים מים צוננים עמהם לצננם תחלה.

תולעת שבמעי דגים ובמוח שבראש הבהמה ובבשר אסורין. וכן פר"ת²⁴: קוקני אסירי. אבל דג מליח שהתליע וגבנה ובשר²⁵ תולעתם מותרת כפירות שהתליעו משנעקרו מן הארץ שיותר לאכלן כלן כאחת בתולעת שבתוכו. וכן מים שבכלים שהשריצו מותר לשתות עם אותן השרצים, שנאמר: כל אשר לו סנפיר בימים ובנחלים²⁶ הוא שאתה אוכל שיש לו ולא שאין לו, אבל בכלים אפילו שאין לו מותר.

שרץ המים הנברא בבורות שיחין ומערות, הואיל ואינן מים נובעין והוי כמים שבכלים ושוחה ושותה ואף על פי שבולע בשעת שתיה מאותן השרצים הדקין. וזה כשלא פירשו ממקום בריאתו, אבל אם פירש השרץ, אף על פי שחזר לתוך הכלי או לתוך הבור, אסור. פירש לדופני החבית וחזר ונפל לתוך המים או לתוך השכר או לדפני הבור או המערה וחזר למים מותר.

המסנן יין וחומץ ושכר ואכל מן היבחושין והיתושין והתולעין שסנן לוקה משום שרץ המים²⁷ ואפילו חזרו לכלי אחר שסננו, שהרי פירשו ממקום ברייתו. ואם לא סנן שוחה ושותה²⁸.

כל מאכל היוצא ממין שלוקין על אכילתו, כחלב בהמה וחיה טמאין וביצי עופות ודגין הטמאין, אסור מן התורה באכילה, שנאמר²⁹: ואת בת היענה, זו ביצתה והוא הדין לכל האסור כיענה ולכל הדברים הדומין לביצה. וכן פוסק ר"ת³⁰ אבל ר"י³¹ אסר דבש צרעין הואיל ויש להן שם לווי דטומאה. אבל דבש דבורים סתם דבש איתרי³². ואין לוקין דהוי כחצי שיעור שאסור מן התורה ולא לוקה, שנאמר³³: מבשרם לא תאכלו, על הבשר לוקה ולא על הביצה והחלב.

חלב האדם מותר באכילה כשפירש מן האדם בכלי, אך אסרו חכמים לגדול לינק מן השדים דהוי כיונק שרץ ומכין אותו מרדות. אבל יונק תינוק אפילו חמש שנים. ואם גמלוהו, דפירש ג' ימים או יותר מחמת בוריו ולא מחמת חוליו, אסור לחזור ולינק.

23 צ"ל: דאין רגילות לבשל ביצים.

24 מובא בסמ"ג ובתוספות, חולין סז, ב ד"ה קוקיאני.

25 סמ"ג שם. ולפני זה הביא מחברנו את דעת הרמב"ם (פרק ב, הלכה יז), שתולעת בבשר אסורה. ראה השגת הראב"ד ומגיד משנה שם.

26 ויקרא יא, ט. וצ"ל: ... סנפיר וקשקשת במים בימים ובנחלים אתם תאכלו, כלומר, במים ובימים ובנחלים.

27 ברמב"ם (שם הלכה כ) נוסף: או משום שרץ העוף ושרץ המים. ואולי נשמט כאן עלידי הדומות.

28 שם: שותה ואינו נמנע. 29 ויקרא יא, סז.

30 מכאן עד "סתם דבש איתרי" נשתרבה לכאן בטעות ומקום הדברים להלן לאחר "בימות הגשמים" בעמוד הבא.

31 ספר הישר, מהדורת ווין תקע"א, סי' תלו (דף מג, א); מהדורת שלזינגר, ירושלים תשי"ט, סי' תקלא (עמ' 313). ומובא בסמ"ג שם.

32 = ר' יצחק, מובא בסמ"ג. 33 צ"ל: איקרי. 34 ויקרא יא, ת.

הוא שגמלוהו אחר כ"ד חדש, אבל בתוך הזמן הזה אם גמלוהו חדש או שנים מותר לחזור ולינק עד סוף כ"ד חדש.

דבש דבורים וצרעין מותר, שאין זה מתמצית גופן אך כונסין אותן מכל העשבים בתוך פיהן ומקיאות בכורת כדי שימצאו לאכול ממנו בימות הגשמים*³⁴. ונראה למיימוני³⁵, שהאוכל ביצי דגים טמאים הנמצאים במעיהם דלוקה, דהוי כקרבים, וכן ביצי העוף³⁶ התלויות באשכול שעדיין לא פרשו ונגמרו.

ביצת עוף טמא שהתחיל האפרוח להתרקם בה לוקה על אכילתה משום שרץ העוף. אבל ביצת עוף טהור שהתחיל האפרוח להתרקם ואכלה מכין אותו מרדות. נמצא קורט דם, אם על החלבון וזרק הדם ואוכל השאר, אם על החלמון אסורה כלה. ומפרש בירושלמי דתרומות³⁷: והוא שנמצא על זכרותו של חלמון שממנו אפרוח נוצר, ואם נמצא הדם במקום אחר בביצה שאינו לא על קשר חלבון ולא על קשר חלמון אף הדם מותר. ורש"י פי'³⁸: והוא שנמצא על קשר שלה אבל אם נתפשט הדם חוץ לקשר החלבון אף הביצה אסורה. אבל³⁹ אם אין דם כלל על הקשר הכל מותר. ויש קולפין מקום הדם אף כשנמצא במקום אחר בביצה.

בצים⁴⁰ שנמצאו בשחוטה וגמורות בקליפה אוכלן בחלב, לא גמורות בקליפה אסורה בחלב וצריכין מליחה כשאר בשר.

ביצה המזורת נפש היפה תאכלנה. האפרוח שנולד אפילו לא נתפתחו עיניו מותר לאוכלן. בהמה טהורה שנטרפה חלבה אסור וכן ביצת עוף שנטרף. נתנבל העוף אם נמצאת בו ביצת גמורה כנמכרת בשוק מותר. אפרוח של ביצת טריפה אסור⁴¹. עוף ספק טריפה, כל ביצים שתלד בערימה ראשונה משהין אותן, אם טענה ערימה שנייה והתחילה לילד הותרו ראשונות שאם היתה טריפה ולא⁴² היתה יולדת עוד ואם לא ילדה אסורות.

ביצת⁴³ נבילה וטריפה שנתערבה אפילו באלף מן^{43*} אסורות. וכן ספק טריפה. אך ביצה מספק נבילה הביצה כשירה דספיקא דרבנן לקולא. בה"ג⁴⁴: ביצה דאיבשיל בהדי בישור' אסיר למיכלה בכתחא דחלבא.

ביצה ששני ראשיה בדין או חדין או חלמון מבחוץ וחלבון מבפנים, בידוע שהוא ביצת עוף טמא. ראשה אחד כד ואחר חד חלבון מבחוץ וחלמון מבפנים, יכול להיות מטמא ומטהר. לפיכך שואל לצייד הישראלי שמוכרה, אם אמר לו של עוף פלוני הוא וטהור, סומך עליו, ואם אמר לו של עוף טהור הוא ולא אמר לו שמו, לא יסמוך עליו. לפיכך אין לוקחין ביצים מן הגוים אלא אם כן מכירה ויש לו בהן טביעות עין שהן בצי עוף פלוני הטהור. ואין חוששין להן שמא הם ביצת טריפה או ביצת נבילה. ואין לוקחין מהגוים ביצה הטרופה כלל. אבל עיסה הנילושה בבצים באובליאש וקונטיוש⁴⁵ שלוקחין

*34 ראה הערה 30. 35 רמב"ם שם פרק ג, הלכה ז. 36 צ"ל: העוף הטמא.

37 פרק י, הלכה ו. 38 חולין סד, ב ד"ה והוא שנמצא. 39 כך הבין הסמ"ג בדברי רש"י.

40 ספר התרומה, הלכות איסור והיתר, סי' כט.

41 ברמב"ם (שם הלכה יא) ובסמ"ג, שם: מותר. וכך היא מסקנת הגמרא בתמורה לא, א.

42 צ"ל: לא. 43 ספר התרומה, שם. *43 צ"ל: הן.

44 = בהלכות גדולות, הלכות ביצים, מהדורת חארשא עמ' 262.

45 בסמ"ג: אובליאש וקנטיאה, הם מיני פת הנילושים בביצים. והשווה ספר התרומה, שם סי' כח; תוספות, חולין סד, א ד"ה סימנין.

מהן שאין ניכר בהן שום ריעותא. ויש לסמוך על רוב בצים שבינינו שאינן של טריפות. ואין לחוש לדם, דרוב בצים אין בהן דם. ומעשים בכל יום שאוכלים בצים צלויות בלא בדיקה. ורגילות לעיין כשטורפין בצים לתת לתוך הקערה אם יש בה דם ואם לא בדק מותרין. וכתב רבינו יהודה⁴⁶, שאכל ר"ת ורשב"ם מהם אך לבסוף נזהר ר"ת מהם בשולי גוים⁴⁷ וכן ריב"א⁴⁸ אסרם מטעם זה. ואין גראה לר"י לאוסרם מטעם זה. מאחר שאין הבצים בעין שנתערבו בעיסה והעיסה עיקר, שהרי אנו מברכין המוציא. ואין להתיר מטעם זה פשטי"א⁴⁹ של דגים שאפו גוים, שהשמנונית הוא בעין על העיסה וגם נאסר משום בשולי גוים. אבל עיסה הנילושה בבצים הביצה נתבטלה מתחלה בעודה חיה לא נאסרה מעולם.

ביצי דגים סימניהון כסימני בצי עוף, ב' ראשיה כדין או חדין טמאה, אחד כד ואחד חד שואל לישראל המוכר. אם אמר לו אני מלחתים והוצאתים מדג טהור, אוכל על פיו; ואם אמר לו טהורין הן, אינו נאמן, אם לא היה שהוחזק בכשרות.

הכובש דגים⁵⁰ צירן אסור, אבל ציר חגבים טמאים מותר, שאין בהן לחלוחית. לפיכך אין לוקחין ציר מן הגוים אם לא היה בה דג טהור משוטט בו. גוי שהביא ספינה מלאה חביות פתוחות של ציר ודג אחד טהור משוטט באחת מהן כלן מותרות. היו סתומות ופתח אחת מהן ומצא בה דג טהור, שנייה ומצא בה דג טהור, כלן מותרות אם שדרו של דג וראשו קיים שיהא ניכר שיהא דג טהור. ואין לוקחין דמים⁵¹ מרוצצים מלוחים מן הגוים והם נקראים⁵² טרופה. ואם ראש הדג ושדרו קיים וניכר אף על פי שהוא מרוצץ מותר ליקחנו מן הגוים.

גוי שהביא חתיכות דג שחתוכן שוה ונכרין שכולן מין אחד ונמצא בחתיכה אחת מהן שקששים כולם מותרות.

ואומר ר"ת⁵³, שאף על פי שסמני בצים לאו דאורייתא ואין לסמוך עליהם שב[י]צי שרב⁵⁴ דומין לביצי יונה, סימני עוברי דגים דאורייתא, וסומכין העולם לאכול דג שקו' בורבוטא על סימני עובריה אף על פי שאין לה קשקשת ואומ' שגשרה קשקשת כשעלתה מהים, מדלא תירץ התלמוד פרק אין מעמידין⁵⁵ גבי קרבי דגים דפריך: וליבדוק בסימני דגים, דסימני' לאו דאורייתא. ור"י⁵⁶ דוחה ראייה זו. ובאשכנז⁵⁷ נותנין איסור שלא לאוכלה. ורבינו ברוך מתיר⁵⁸.

46 מובא בסמ"ג. והשווה תוספות, שם; עבודה זרה לה, א ד"ה קמ"ל.

47 צ"ל: משום בשולי גוים.

48 = ר' יצחק ב"ר אברהם. ואינו מובא במקורות הנז' לעיל.

49 בסמ"ג ובתוספות: פשטיא. בספר התרומה: פנטיא.

50 צ"ל: דגים טמאים. 51 צ"ל: דגים.

52 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה כג): טרית טרופה.

53 מובא בסמ"ג שם; בספר התרומה, שם סי' כז; בתוספות, עבודה זרה מ, א ד"ה אמר רבא; חולין סד, א ד"ה סימנין.

54 צ"ל: עורב. 55 עבודה זרה שם. 56 מובא במקורות שנו' בהערה 53.

57 סמ"ג שם. 58 ראה במפתחות ספר התרומה לסימן כז.

פרק אחד עשר¹

כל האוכל גבנת גוים או חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו מכין אותו מדרות, שכל חלב הנמצא ביד גוי אסור שמא עירב בו חלב בהמה טמאה. וגבנות גוים אף על גב שאין חלב טמא מעמיד ומתוכן² אסרום חכמי המשנה, שמעמידין אותה בעור קיבת נבילה. ולא בטיל, הואיל ודבר המעמיד אסור. והורו מקצת גאונים³ שאפילו ניכר שהעמידו גבנותם בשרף גאוני⁴ או מי פירות אסורי גזירת שאר גבנות.

חמאת גוים, מקצת גאונים⁵ התירו, שהרי חלב טמא לא מעמיד ולא גזרו רק על הגבנות. ומקצת גאונים אסורים משום צחצוחי חלב שישאר בה, שהרי הקום שבחמאה אינו מעורב עם החמאה כדי שיבטל. ובירו⁶, שחמאה מ"ח דבר, דקתני התם: בו ביום גזרו על פתן וטומם⁷ וכבושיהן ומלוחיהן וגבנותיהן וחמאותיהן. והשיב ר"י⁸ על החמאה שהיא במחלוקת בני ארץ ישראל ובני בבל. אנשי מזרח מתירין ואומרים שאין טומאה נעשה חמאה. ואנשי מערב אסרין משום חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו ומשום תערובת חלב טמא. ושמע ר"י שהיו אוכלין בצרפת על פי הוראת ר"ת. ויש חוששין לאיסור שיש מערבין בארץ האי קפוי נסיובי דחלבא. ואין לאסור על כך, שכיון שחלב טמא אין מעמיד אין נסיובי מצויין בו אלא בטהור. ומשום בשולי גוים ליכא דנאכל כמו שהוא חי. ואוסר ר"י אם יש בחמאה נסיובי דחלבא אבל מספק שמא יש בו לא היה רוצה לאסור דספק דרבנן לקולא. וסוף דבר: אין חשש בחמאה. וכן כתב ה"ר משה מלונדרש. אך לפי הירושלמי שהבאתי לעיל המחמיר תבוא עליו ברכה. ועל הקריימא נראה להר"ם מלונדרש איסור גמור, שאין רגילות לקחת קרימא מחלב שחלבו לגבן כי יכחיש הגבנה וכיון שחלבו לאכילה יש לחוש לתערובת חלב דטמא. ונראה למימוני⁹, שאם לקח חמאת גוי ובשל עד שהלכו צחצוחי חלב מותרת, שמתערב ומתבטל. אבל חמאה שבשלה גוי אסורי¹⁰ משום געולי גוים.

ישראל שישב בצד עדר הגוי והגוי הביא לו חלב מהעדר, אף על פי שיש בעדר בהמה טמאה, מותר אף על פי שלא ראהו חולב. והוא שיכול לראותו חולב כשיעמוד, שהגוי מתיירא לחלוב לו מן הטמאה שמא יעמד ויראה. חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו כולו, הספיק לבא שם עד שחלבו הרבה, הקפיד ר"ת¹¹ על רשכ"ם שהיה מתיר בעניין זה. ואף על פי שגוים שבינינו נזהרים מחלב טמא משום שנמאס בעיניהם. מכל מקום

1 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פרק ג; סמ"ג, לאוין קלב.

2 צ"ל: ומתבנן. 3 מובאים ברמב"ם, שם הלכה יד.

4 צ"ל: תאנים. 5 מובאים שם הלכה טו.

6 בסמ"ג שם: „עוד אמרו בספר העתים בשם הירוש' ושבתי (פרק א הלכה ד), שחמאותיהן מ"ח דבר דקתני התם... אמנם בירושלמי שלפנינו אין שם חמאותיהן...". ראה ר"ש ליברמן, הירושלמי כפשוטו, שבת, עמ' 42—40.

7 צ"ל: ושמן.

8 השווה מרדכי, עבודה זרה, פרק ב, רמז תתכו. וראה אוצר חלוף מנהגים, מהדורת ד"ר ב"מ לוין (ירושלים תש"ב), עמ' 26.

9 רמב"ם שם, הלכה טו. 10 צ"ל: אסורה.

11 מובא בסמ"ג. אך שם: „שהקפיד על אחד", ולא נזכר הרשכ"ם.

לא חלקו חכמים. אבל¹² אם דעת הגוי להעמיד החלב ולמכור הגבנות לישראל, יש לומר שאין לחוש שמא יערב בו חלב טמא, כי מה ירויח בכך כיון שאינו עומד ואפילו יש דבר טמא בעדר. ואף על פי [כן] לכתחלה יש ליוזר אבל בדיעבד ראוי לחוס על ממון ישראל שלא לאסור המותר.

ואם הניח ישראל גבנות בבית גוי ואין חותמי' ניכר רק קצת¹³ אומר ריב"א¹⁴ דשרו דנקור¹⁵ אין שייך בינינו וגם לא טרח לחלקה בשומן חזיר וגם מירתת גוי בין וביר¹⁶ ישראל. בתוספתא¹⁷: פת שאפה גוי שלא במעמד ישראל וגבנה שהעמידה גוי שלא במעמד ישראל אסורה. משמע שצריך ישראל לעמוד בעשיית הגבנה. אין¹⁸ לוקחין בשר וגבנה ויין והתיכת דג שאין בהן סימן אלא מישאל שהוחזק בכשרות. אבל בארץ ישראל כשהיתה רובה ישראל לוקחין מכל ישראלי שבה. והחלב לוקחין מכל ישראלי בכל מקום.

האוכל¹⁹ מנבילה וטריפה או בהמה וחייה הטמאים מן העור והעצמות והגידים והקרניים והטלפים וצפרנים של עוף ממקומות שמבצבץ משם הדם כשיחתכו ומן השליא שלהם אף על פי שהוא אסור פטור, שאין אלו ראויין לאכילה ואין מצטרפין עם הבשר בזוית. קיבת נבלה וטמאה מותרות להעמיד [בם] שהן כשאר טנופת שבגוף. אבל עור קיבה הוי כשאר המעיין ואסור. עור הבא כנגד פניו של חמור מותר שהוא כמו הפרש ומי רגלים שמוותרים. ומכל²⁰ מקום אסרו חכמים מאכל שנתערב בם מאכל קיא וצואה ולחה סרוחה ולאכול ולשתות בכלים הצואים שנפשו של אדם קצה ומתאוננה מהם, כגון כלי בית הכסא וכלי זכוית של ספרים. וכן לא יאכל לא בידים מזהמות ולא על גבי כלים מלוכלכים, שכל אלו הדברים בכלל אל תשקצו נפשתיכם²¹. והעושה כן מכין אותו מדרות. ואסור לאדם שישא נקביו כלל בין גדולים בין קטנים, שהוא בכלל משקץ בעצמו ומתחייב בעצמו, שמביא עליו חליים רעים, אלא ירגיל בעתים מזומנים. וכל הנזהר בדברים אלה מביא לנפשו קדושה וטהרה ונקרא קדוש שנאמר²²: והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני.

האוכל²³ עור של האדם וחזיר של ישוב ושל חוטרת²⁴ גמל, שלא טענו עליו משא מעולם ולא הגיע למשא שעדיין היא רכה, ועור בית הבשת ועור של תחת האליה ועור השליל והאנקה והכח והלטאה וחומט, כל אלו העורות כשהן רכות הן כבשרן לכל דבר, הן לטמאה הן לאכילה.

משקין²⁵ היוצאין מפירות טבל וחדש והקדש, ספחי שביעית וכלאים וערלה אסורין ולא לוקין, חוץ מיין ושמן של כלאי הכרם²⁶, שלוקין כעל הזתים והענבים.

12 השווה אור זרוע, חלק ד, פסקי עבודה זרה, סי' קצו.

13 בסמ"ג: חתומים בחותם בדפוס של עץ. באור זרוע, שם סי' קצו, כלפנינו.

14 = ר' יצחק ב"ר אברהם. בסמ"ג ר' יצחק סתם. 15 = גילוי. ראה עבודה זרה לה, א.

16 צ"ל: פן יכיר. 17 עבודה זרה, מהורות צוקרמנדל, פרק ד, הלכה יא.

18 רמב"ם שם הלכה כא; פרק יא, הלכה כה. 19 שם פרק ד, הל' יח—כ.

20 שם פרק יז, הל' כט—לב. 21 ויקרא יא, מג. ושם: את נפשתיכם.

22 שם שם, מד. 23 רמב"ם שם פרק ד, הלכה כא.

24 שם: חטוטרות. 25 שם פרק י, הלכה כב.

26 צ"ל: מיין ושמן של ערלה ויין של כלאי הכרם.

פרק שנים עשר¹

כל האוכל כל שהו מתקרבבת עבודה זרה, ואפילו מים ומלח ופירות, וכל שהוא מין שנתנסך לעבודה זרה, לוקה, שנאמר²: אשר חלב ובחמו יאכלו ישתו יין נסיכם. ואין לו שיעור, שנאמר³: ולא ידבק בידך מאומה מן החרם. ויין נסך אסור בהנאה. ואפילו סתם יינם שאין אנו יודעים אם נתנסך אסור בהנאה מדברי סופרים. והשוטה רביעית מסתם יינם מכין אותו מדרות. ויין ישראל שנגע בו גוי, דינו כסתם יינם ואסור בהנאה. כגון שנגע בידו ובשאר אבריו שדרכן לנסך בהן ושכשך בייך עצמו או אחז כלי פתוח של יין ושפשט⁴, אף על פי שלא הגביה הכלי ולא נגע בייך, או נטל כלי יין והגביהו⁵, אף על פי שלא שכשך נאסר היין. הגביה ולא שכשך ולא נגע או פשט ידו לחבית ותפשו ידו קודם שיוציאה ולא מנידה ופתחו החבית למטה עד שירד היין מידו מותר.

נכרי שאוחז כלי בקרקע וישראל צק לתוכו יין היין מותר. ואם נדנד הגוי הכלי אסור. כלי סתום מותר בא הגוי וטלטלו ממקום למקום מותר⁶, אף על פי שהיך מתנדנד. העביר נוד יין ממקום למקום אוחז פני הנוד⁷, בין הנוד מלא או חסר, אפילו הנוד⁸ מתנדנד מותר. העביר כלי חרש פתוח מלא יין אסור, שמא נגע בו, חסר מותר אם לא שכשכו. ובמלא נמי לא אמרן רק שנוש' על כתפו או בין ידיו אבל במוט מותר. והתיר ר"ת⁹ ברזא רפויה ומגופת רפויה וגוי הדקם בפנים. וכן פיסוס¹⁰ גדול שלא היו השולים מהדקים ובא יהודי ושם נעורת ותופשה כנגד הגב¹¹ ומונע קצת היין מלצאת וגוי העמידה בהדוק כל זה היתר¹².

תינוק גוי שנגע בייך או גוי שנגע בייך שלא בכוונה, כגון שנפל על כד יין או הושיט ידו לחבית על מנת שהיא שמן ונמצאת יין אסור בשתייה ומותר בהנאה. בא היין מכחו של גוי בלא כוונה ולא נגע בייך, כגון הגביה כלי יין וצק לכלי אחר וסבור שהוא שמן מותר בשתייה. ופרש"ם¹³, דהוא הדין אם נושא גוי גיגית יין במוט ובלכתו נפל מן היין שלא בכוונתו מותר אף בשתייה. וכן אם זרק צרור ליין מותר אף בשתייה. דאמרינן בירושלמי¹⁴ אין זריקה בייך נסך. ומעשה זורק גוי אבן בחלון ונפל בייך ונשפך מן היין לחוץ והתיר רשב"ם. דבר שבזב טהור¹⁵ כגון זה אין עושה [יין נסך] (רבי ברוך).

נכנס הגוי לבית לבקש יין ופשט ידו בעודו מחפש ונגע בייך אסור, שהרי ליין מתכוון. חבית שנסדקה¹⁶ וקדם הגוי וחבקה שלא יתפרדו החרשים מותר בהנאה. נסדקה לרחבה ותפש הסדק העליון כדי שלא יפול היין מותר בשתייה.

1 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פרקים יא—יב ; סמ"ג, לאוין קמת.

2 דברים לב, לח. 3 שם יג, יח. 4 צ"ל : ושכשכו.

5 הרמב"ם (פרק יב, הלכה ב) מוסיף : ויצק היין.

6 שם (הלכה ד) : כלי סתום מותר לטלטלו הגוי ממקום למקום.

7 שם : והוא אוחז פני הנוד. 8 צ"ל : היין.

9 מובא בסמ"ג שם ובתוספות, עבודה זרה ס, א ד"ה זיקא.

10 צ"ל : פיסוס. 11 צ"ל : הנקב. 12 צ"ל : התיר. 13 מובא בסמ"ג שם.

14 עבודה זרה פרק ד, הלכה יא. וראה סמ"ג שם.

15 בבלי שם ס, ב. וראה מרדכי, שם רמז תתמו.

16 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה ח) : שנסדקה לארכה.

בספר רבינו ברוך ¹⁷ : מקו' ¹⁸ חבית שיינו יוצא דרך סדקין מותר להניח גוי לתת בו השקים ולהדקם או לתחוב נעורת או מטלית בסדק שהיין יוצא סביב בשוליים מקום שהשולים מתחברין אל רחב ¹⁹ דפני חבית שם מותר, לפי שאינו תחוב כנגד חלל החבית, שראשי השולים מפסיקין שתחובין בחריצים שבדופני החבית סביב, ואפילו באמצע חיבור השולים אם אין חלל בסדק מן ²⁰ הגסרים אינן מחברין בדוחק זה לזה. כמו כן מותר לגוי לתחוב שק או מטלית ²¹ ובלבד שלא יתחבם על ²² חלל החבית.

נפל גוי לבור יין והעלוהו מת, או מדד הבור יין בקנה, או התין הזוב והצרעה מעליו בקנה, או מטפה על פי חבית רותחת כדי שתניח הרתיחות, או נטל חבית וזרקו בחמתו לבור, מותר בהנאה. עלה הגוי חי אסור בהנאה.

נשטט פקק נקב חבית שבצדה ושם הגוי אצבעו בנקב שלא יצא היין, כל היין שמראש החבית עד הנקב אסור בהנאה, מתחת הנקב מותר בשתייה. רבינו ברוך כתב ²³ : וכן פרש"י ²⁴ שדבר ²⁵ פלא הוא שישכב יין אסור על יין מותר וחלוקים כך. אלא עד הנקב אסור בהנאה משם ולמטה מותר בהנאה ואסור בשתייה, וזה לרבותיפא ²⁶. אבל פסקו ר"ח ורש"י ור"ת ²⁷ דאין הלכה כמותו, שהרי רבא חולק פ' השוכר ²⁸, אך הכל אסור בהנאה. יין שהתחיל לימשך במינקת על ²⁹ זכוכית או דבר אחר, ששמן ראשה אחד בחבית וגוי שם ידו בפי המנקת שחוץ לחבית, נאסר כל היין שבחבית, שהכל היה יוצא ונגרר לולי ידו ונמצא הכל כבא מכחו.

המערה יין בכלי יין גוים אסור כל יין כלי העליון, שהרי עמוד הנצוק מחבר בין יין כלי העליון ובין יין כלי התחתון. לפיכך המודד לגוי לתוך כלי ינפץ נפיצה או יזרוק זריקה כדי שלא יהא נצוק חבור ויאסור עליו מה שישאר בכלי העליון. וכן פסק רש"י ³⁰ דנצוק חבור. אבל ר"ת ³¹ פסק דאינו חבור, שהרי רב נחמן ורב ששת ורב חייא ³² סוברין כן. ומשמע נמי שרב הונא הדר ביה, מדמדקדק התלמד עד ³³ דברי רב הונא, פרק ר' ישמעאל ³⁴, שמע מינה נצוק חבור, ואינו אומר אין הכי נמי, שמע מינה דהדר ביה.

וכתב הר"ם מלונדרש, דנכון לפסוק דנצוק חיבור אף על גב דשל סופרים הוא א' ³⁵ לא חוינן פלוגתא קמאי בהדיא וכן 'שמע' בשם הקדוש מדורייך ³⁶, ומכל מקום הואיל ובנצוק מספקא לן נראה לו להתיר, נצוק בר נצוק ³⁷, כגון שנאסר יין כלי זה על ידי

17 ספר התרומה, הלכות עבודה זרה, סי' קפא. והשוה סמ"ג, שם.

18 תיבה זו אינה מובנת ויש למוחקה. 19 תיבה זו אינה שם.

20 צ"ל : אך. 21 בסמ"ג : לתחוב שם מטלית.

22 צ"ל : עד. 23 ספר התרומה, שם.

24 עבודה זרה ס, א ד"ה ואידך שרי, שמתחת הנקב מותר בשתייה. אבל עד הנקב סובר רש"י (שם נט,

ב ד"ה כל) שאסור בשתייה ולא בהנאה. עיין סמ"ג, שם.

25 צ"ל : ודבר. 26 צ"ל : לרב פפא. עבודה זרה שם.

27 רש"י שם ד"ה ואידך. ר"ח ור"ת מובאים בסמ"ג ובתוספות שם נט, ב ד"ה אמר רב פפא.

28 שם עב, ב. 29 צ"ל : של.

30 עבודה זרה שם ד"ה קטופו. ומובא בסמ"ג שם.

31 מובא בסמ"ג ובתוספות שם ד"ה אמר להו רב חסדא.

32 עבודה זרה, שם. 33 צ"ל : התלמוד על. 34 שם נו, ב. 35 לא ידענו לפענח אות זו.

36 הוא ר' שלמה ב"ר יהודה, תלמידו של ר"י הונק. ראה חלק א, עמ' שטו, הערה 48.

37 ראה תוספות, עבודה זרה נו, ב ד"ה גרוגתני ; אור זרוע, פסקי עבודה זרה, סי' רטז.

נצוק וחזר ומשך מחבית לתוך כלי זה אין לאסור מה שבחבית. וכן המערה יין לתוך כלי ובשולי אותו כלי יש נקב אחד שלא כנגד הקלוח ויורד דרך אותו נקב ליין נסך, אין לאסור מה שבכלי ראשון מטעם נצוק כזה. ובשם הר"ר יעקב מפרובינץ שמע', שאם אוחו גוי כלי בידו וישראל מערה מכליו לתוך אותו כלי, כי האי הוא חיבור. אבל אם עירה ישראל לתוך יין נסך שעל השולחן אין נצוק זה חבור דלא מצינו מגע יין ביין שאוסר. ורב' אלחנן היה אוסר נצוק בהנאה אפילו על ידי נגיעת כלי. ונראה לאסור³⁸ לגוי וישראל לשתות יחד בקנישקון, הוא כלי עישנו³⁹ קנים יוצאים מצדו ונמשכין ועולין כנגד גובהו ויכולי' הרבה בני אדם לשתות יחד כשמלא יין או מיכה⁴⁰.

כתב הר"ם מקוצי⁴¹: אם שפך מכלי לכלי בכוונה והיה יודע שהוא יין, מה שנופל בחוץ אסור בהנאה שהגוי יודע שהוא יין. אבל מה שנשאר בכלי שלא עירה עדיין מותר, אפילו בשתיה, למאן דאמר נצוק אינו חבור; ולמאן דאמר חבור מותר איקטף⁴² אקטופי. וזה כי עירה גוי לבדו אבל סייע ישראל מה שנפל לחוץ והכל מותר⁴³.

מעשה⁴⁴ בא לפני הר"ר מנחם בחבית שכלה היין עד הברזא והגביה גוי אחד לבדו החבית ובאותה שעה משך ישראל הברזא וקלח היין בקנקן ישראל והתיר יין הנשאר בחבית ואסר אותו שיצא לחוץ, כדאמ' ⁴⁵: המערה חבית עכור קלוח היורד משפת החבית ולמטה אסור. ומסיק: כח גוי דנפק לבראי גזרו רבנן, דלא נפק לבראי לא גזרו. משפך שמדד בו יין נכרי ויש בקצה המשפך עכבת יין לא ימדוד בו לישראל עד שדיחנו וינקב⁴⁶. כלי בשני חוטמין⁴⁷ מלא יין ביד יהודי ויהודי מוצץ ושותה וגוי כ"כ בחוטם השני מותר, אם יקדים הישראל ויפסוק בעוד הגוי שותה, שמיפסוק הגוי יחזיר היין שישאר בחוטם לכלי ויאסור כל מה שישאר בו, שהרי יין בא מכחו. ומטעם זה גוי שמצץ יין במניקת מן החבית אסר כל היין.

שאלו לר"ת⁴⁸ על יין נסך מעט שנשאר בקנקן וערבו אותו בחבית של יין כשר והיו בו ה' מודיאות⁴⁹ של יין, והשיב: אם על ידי נצוק נתערב מותר, דנצוק אינו חבור. ואם היו מים שבחבית כדי לבטל מעט היין שבקנקן אפילו נתערב בלא נצוק מותר. וכן הורגלתי בעירי לערב ג' כדי מים או ב' בכל חבית כדי להתיר על ידי סלק מינו במי שאינו מינו. ואף על פי שפסק' סתם יינם בס' ⁵⁰ לא סמכתי להתיר לא לי ולא לאחרים. אך אם יש הפסד מרובה יותר מדאי התורה חסה ואני לא אחוס ולא אורה להתיר? ושל' יעקב ב"ר מאי'. הורה ר"ת⁵¹ דגוי מותר לסתום נקב אחד בנעורת ואף על גב דמשקה טופח כיון דאינו נוגע בהדיא אל היין.

38 ראה תוספות שם עג, א ד"ה איכא דאמרי. 39 צ"ל: שיש לו.

40 אולי צ"ל: שכר. 41 סמ"ג, שם. 42 צ"ל: אי מיקטף.

43 בסמ"ג: ומה שנפל לחוץ דאמרין דאסור היינו דווקא כי עירה גוי לבדו, אבל סייע לו ישראל לערות מותר הכל.

44 מובא בתוספות, עבודה זרה נו, ב ד"ה גרנותני.

45 עבודה זרה עב, ב. וצ"ל: המערה מחבית לבור. 46 צ"ל: וינגב.

47 הוא הקנישקין שהזכיר מחברנו לעיל, אלא ששם הביא דעת התוספות להחמיר וכאן סתם כדעת הרמב"ם (שם הלכה יד) להקל.

48 ספר הישר, מהדורת ווין תקע"א, ס"י תריז—תריח (דף עב, ב). והשוה מרדכי, עבודה זרה, רמז תתנו.

49 בספר הישר: שהיה מחזיק יותר מח' מודיאות.

50 השוה תוספות, עבודה זרה עג, א ד"ה יין.

51 ראה לעיל, עמ' עז; תוספות שם נו, א ד"ה ה"ג; ס, ב ד"ה מעשה.

פרק שלשה עשר¹

המניח נכרי בחנותו, או עם יינו שבקרון ושכספינה, והחביות סתומות, אפילו יוצא ונכנס כל היום. היין מותר בשתייה. ואם הודיע לנכרי שהוא מפליג ושהה כדי שיפתח ויגוף וינגב, או בפתוחות ולא שהה כלל² אסור בשתייה. וכן גוים המביא³ כדי יין ממקום למקום וישראל הולך אחריהם לשמרן, אפילו הפליגו ממנו כדי מיל מותרין, שאימתו עליהם.

היה שותה עם הגוי ויצא לשמוע תפלה, כל היין, אפילו פתוח, מותר, רק מה שלפניו, שירא פן יבא היהודי מיד ולא יפנה לנסך. היה אוכל עמו ויין בכלי על השולחן ויין פתוח על הדולבקי⁴ מותר. ואם אמר מזוג ושתה, כל היין פתוח שבבית אסור.

פרש"ם⁵ : דווקא בכלי שיכול להביא מים תחת חסרון היין שהוציא או להחליף טוב ברע, אבל כדי ליגע בחנם לא חיישינן. ודוקא בחבית, אבל בגיגית או כוס יין כתב הר"ם מקוצי⁶, שאסור בלא שהיית שיעור למלאת החסרון, שכן דרך ליגע ביין שלפניו דרך מתעסק. אבל אם יש מגופה על החבית מקרקע יבישה או נתר⁷ או עור קבוע במסמרות מותר ולא חיישינן לנקוב המגופה ולסותמה, דהלכה כרשב"ג⁸ דלא חייש. ולא חיישינן להסיר כל המגופה ולעשות אחרת, דהלכה כר' אליעזר⁹ דלא חיישינן לזיופא. אבל נעורת ומטלית תחוב לפי חבית אפילו בדוחק אין זה חותם, דגוי לא מירתת להחזירו או להחסירו¹⁰. ואסור לשלוח חבית מעיר לעיר בענין זה, או כמ' שאפ' ¹¹.

כתב רבינו ברוך¹² : יין ישראל שהגניחו ברשות הרבים¹³ ופתח פתוח לרשות הרבים ואינו חתום כלל וישר' דרים בעיר¹⁴ שכולה גוים או ¹⁵ לפעמים עוברים ישר' שם לרש"י מותר לר"ת¹⁶ אסור.

גוי וישראל דרין בחצר ויצאו בבהלה לראות חתן או הספד וחזר הגוי וסגר הדלת ואחר בא ישראל, היין שבבית, אפילו פתוח, מותר, שסבור הגוי שכבר נכנס היהודי. יין גוי וישראל בבית אחד בחבין[ות] סתומות¹⁷ ובא הגוי ונעל בעדו הדלת, גאסר הכל. ואם יש חלון שיכול היהודי לראות כל חביות, שכנגד החלון מותרות, שמן הצדדין אסורין. ברח גוי משאגת אריה בין חביות פתוחות מותרות, שירא פן ישראל נחבא שם ויראהו מנסך.

1 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פרקים יב—יג ; סמ"ג, לאוין קמח.

2 והודיעו שהוא מפליג. ראה רמב"ם פרק יב, הלכה יז. 3 צ"ל : המביאים.

4 כן בעבודה זרה סט, א. ברמב"ם (שם הלכה יח) : דולפקי. ראה ערוך השלם, ערך דלפק, חלק ג, עמ' עג, הערה 3. וצריך להשלים על-פי הרמב"ם : ויצא, שעל השולחן אסור ושעל הדולבקי.

5 מובא בספר התרומה, הלכות עבודה זרה, סי' קפד ; בסמ"ג שם ; ובתוספות, עבודה זרה סט, ב ד"ה מאי. והדברים מוסבים על מה שנאמר בתחלת הפרק, אם הודיעו שהוא מפליג אסור.

6 סמ"ג. והשווה ספר התרומה שם. 7 בסמ"ג : נסר.

8 עבודה זרה שם. 9 שם. 10 צ"ל : להסירו ולהחזירו.

11 = כמו שאפרש. 12 ספר התרומה שם, קפו, קפח. 13 צ"ל : הגוים.

14 צריך להשלים : או בעיר. 15 צ"ל : אך.

16 ראה תוספות, עבודה זרה סא, א ד"ה המטהר.

17 ברמב"ם (שם הלכה כא) : פתוחות. עיין כסף משנה שם. וראה טור יורה דעה, סי' קכת, ובבית יוסף שם.

אוצר חביות פתוחות שבאותו פונדק יש לגוי חביות ונמצא עומד בין חביות ישראל, אם נבהל כשנמצא ונתפס עליו כגנב יין מותר בשתייה, שמירתו אין לו פנאי לנסך. לא נתפס כגנב אך הוא בטוח שם אסור. ותינוק הנמצא בין החביות בין כך ובין כך היין מותר.

גדוד שנכנס לעיר דרך שלום, חביות סתומות מותרות, פתוחות אסורות. דרך תגר אף הפתוחות מותרות, שאין פנאי לנסך.

נמצא גוי עומד בצד בור יין, אם יש לו מלוח על אותו יין אסור, שלבו גס בו ישלח ידו וינסך. אין לו מלוח יין מותר בשתייה. זונה גויה במסבת ישראל היין מותר, שאימתם עליה. זונה ישר' במסיבת (ישר') גוים, אפילו יין שלפניה אסור. נמצא גוי בבית הגת ויש בו לחלוחית יין כדי לבלול הכף עד שתבלול הכף לכף שנייה, צריך להדיח כל בית הגת ולנגב, ואם לאו מדיח בלבד.

נמצאת חבית בנהר כנגד עיר רובה ישרא' מותרת בהנאה, כנגד עיר רובה¹⁸ אסורה. מקום שרוב מוכרי היין ישראלים ונמצאו בו כלים גדולים מלאים יין והם כלים שדרך המוכרים לבדם לכווס בהם היין, מותרין בהנאה. חבית שפתחוה גנבים ורוב גנבי העיר ישראל היין מותר בשתייה.

הלוקח או שוכר בית בחצר הגוי ומלאו יין ודר שם הישראל, אפילו פתח פתוח היין מותר, שירא הגוי שמא יבא הישראל פתאום וימצאנו בביתו. ואם דר בחצר אחרת, לא יצא עד שיסגור הבית והמפתח והחותרם בידו ולא יחוש שיוזיף ויפתח. יצא ולא סגר, או סגר והניח המפתח ביד הגוי, אם אמר לו אחוז מפתח זו עד שאבוא היין מותר, שלא מסר לו שמירת הבית (אסור) רק שמירת המפתח. ואם לא אמר כך היין אסור בשתייה. נכרי ששכר יהודי לדרוך יינו שבביתו בטהרה כדי למוכרו לישראל, והיהודי דר באותו חצר, אפילו פתח פתוח ויהודי יוצא ונכנס, יין מותר. ואם השומר דר בחצר אחרת אפילו המפתח¹⁹ ביד ישראל היין (מותר) [אסור], שלא יירא הגוי לנסך היין שברשותו שהה לו אם לא יקחו ממנו²⁰. ואם היין ברשות הרבים או בבית הפתוח לרשות הרבים וישראל הולכים ושבים מותר. ואשפה וחלון ודקל, אף על פי שאין בו פירות, הוו כרשות הרבים וחבית יין הנמצא שם אצל גוי אינו אסורה. ובית הפתוח (ה) לשם כפתוח (ה) לרשות הרבים.

חצר חלוקה במסינים²¹ וגוי בצד זה וישראל בצד אחר, ושני גגין שגג ישראל למעלה וגג גוי למטה, או זה בצד זה וביניהם פסיפס²², אפילו יד הגוי מגיע לחלק ישראל, לא יחוש לא משום יין נסך ולא משום טהרות.

מעשה²³ והלכו כל היהודים מיישוב אחד למגין יום הכפורים והגיחה יהודית אחת מפתח המרתף ביד שכינתה גויה או ביד שפחתה והתיר רבינו תם היק. בירושלמי²⁴ : מעשה שהפליגו [קרנות]²⁵ של בית ר' הטעונות יין ד' מילין בין טבריא לצפורי והתיר

18 צ"ל : רובה גוים. 19 ברמב"ם (פרק יג, הלכה ג) : המפתח והחותרם.

20 שם : שכיון שהיין של גוי וברשותו אינו מפחד לזייף ולהכנס לבית ויאמר ויהי מה אם ידעו בו לא יקחו ממני.

21 צ"ל : במסיפס. 22 צ"ל : מסיפס. 23 מובא בסמ"ג.

24 עבודה זרה פרק ה, הלכה ה בשינויים. והשווה סמ"ג. 25 השלמנו על-פי הסמ"ג.

ר' ²⁶ היין שאמר שיש בדרך אסרין ²⁷ ויראים ליגע שם שסוברים שיש שם בני אדם. אומר ר"ת ²⁸, כשאדם אומר לחברו נתנסך יינך צריך לזוהר שלא ישתוק, אלא או יכחישנו או יאמר איני יודע. אמנם אם ידענו ששתק מפני שאינו יודע אם ²⁹ שתיקתו כהודאה וכן בכל הדינים שבעולם שתיקתו כהודאה ³⁰. וכתב רבינו יהודה ³¹ שאם עשה אדם יין [ל]חבירו ומצאו ולא אמר לו דבר ואחר כך אמר לו יינך נתנסך אינו נאמן, אבל אם בפעם ראשונה אומר כן נאמן אפילו מכחישו, כיון שהיה בידו, ואם לא היה בידו ואמר לבעל היין שנתנסך אינו נאמן אם הכחישו או אמר לו אינו יודע, אבל אם שתק נאמן. ומצא סעד לדבריו בתשובות רבינו משלם בן רבינו קלונימוס כאשר כתב בספר הישר ³². ואומר ר"ח ³³ על זה, שלא תחשב שתיקתו כהודאה אלא בדבר שרגלים לדבר שהיה לו לידע.

פרק ארבעה עשר

כל מקום שנאמר כאן היין אסור, אם מחמת גוי עובד עבודה זרה אסור בהנאה, אם מחמת שאינו עובד אסור בשתייה, וכל גוי סתם ² עובד עבודה זרה, ונראה למימוני ³, שמקום שנאמר אסור בשתייה, מחמת נגיעת הגוי עובד עבודה זרה, אם מחמת שאינו עובד עבודה זרה, כגון ישמעאל שנגע שלא בכוונה מותר בשתייה, והורו כל הגאונים שכליהן מגוי שאינו עובד עבודה זרה, כישמעאל, אסור בשתיה ומותר בהנאה ⁴. הלוקח עבדים ומלו וטבלו מיד, יין שנגעו מותר בשתייה ואפילו לא פסקה עבודה זרה מפייהם, ועבדים נמי בזמן הזה אומר ר"ת ⁵, דלא בענן שקוע דלאו עובדי עבודה זרה הן, בח"ל לא בקיאי בטיב ניסוך. בני שפחות גויות שנולדו ברשות ישראל ומלו ועוד לא טבלו, גדולים אוסרין היין כשיגעו, קטנים אין אוסרין. גר תושב, והוא שקבל עליו ז מצות, יינו אסור בשתייה ומותר בהנאה. ומיחדין אצלו יין ולא מפקידין, שכל המפקיד בידו או שלחו עמו והפליג או הגיה ביתו פתוח לחצר גר תושב אסור בשתיה, שכל חשש של זיוף נראה למימוני ⁶ שכל הגוים שוין בו, והואיל היין ברשותו אסור בשתייה על כל פנים. אין מתנסך לעבודה זרה אלא יין שראוי למזבח. לפיכך יין מבושל ויין שנתערב בו מעט דבש או מעט שאור אין אוסרין במגע גוי ומותר לשתות עם הגוי בכוס אחד. אבל

26 בסמ"ג: והתירו. רבי לא נזכר שם. בירושלמי: אתא עובדא קומי רבנן ואכשרון.

27 בירושלמי: כובין. בסמ"ג: כוכין ואטדים. 28 מובא בסמ"ג.

29 צ"ל: אין. 30 צ"ל: לא תחשוב שתיקתו כהודאה.

31 בסמ"ג: "והא לך לשון מורי רבינו יהודה שכתב בפרק הניזקין, פסק רבינו יעקב". והוא בספר הישר, מהדורת ווין תקע"א, סי' קב (דף יז, א); מהדורת שלזינגר, ירושלים תשי"ט, סי' קיט (עמ' 86); תוספות, גיטין נד, ב ד"ה אמר אביי.

32 שם. 33 בסמ"ג: רבינו אלחנן.

1 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פרקים יא, יג, טז; סמ"ג, לאוין קמה.

2 ברמב"ם (שם פרק יא, הלכה ח): וכל מקום שנאמר גוי סתם. 3 שם פרק יג, הלכה יא.

4 שיבוש יש כאן. ברמב"ם (פרק יא, הלכה ז): וכן כל גוי שאינו עובד עבודה זרה, כגון אלו הישמעאלים יינם אסור בשתיה ומותר בהניה. וכן הורו כל הגאונים.

5 עיין ספר התרומה, הלכות עבודה זרה, סי' קסט; סמ"ג שם; תוספות, עבודה זרה נו, ב ד"ה לאפוקי.

6 פרק יג, הלכה יב.

יין מזוג ויין שהתחיל להחמיץ ואפשר שישתה אסור במגעו. וחומץ של גוים אסור בהנאה, שהיה יין נסך קודם שהחמיץ. וחומץ ישראל אף על פי שהתלמו מתיר ליגע בו גוי, כתב הר"ם מקוצי⁷ שאסור. וכן בוסר אסור לומר לגוי לסוחטו דאין אנו בקיאים מתי קרויין חומץ ובוסר ומתי קרויין ענבים ויין. וכן פסק ר"ת⁸. יין שנתנו בתבשיל או עם משקין אחרים ונגע גוי קודם שהרתיח על האור מותר. וראיה מאלונתית⁹ שמותרת. יין הגוי משידרך וימשך, אפילו לא ירד לבור אך עדיין הוא בגת, אסור. ואם כן אין דורכין עם גוי בגת, ואפילו כפות, שמא יגע ביין. ואין לוקחין ממנו גת¹⁰ ואפילו היין עדיין מעורב עם החרצנין והזגין ולא ירד לבור. גוי שדרך היין ולא נגע וישראל עומד עליו וישראל כנסן בחבית אסור בשתייה. גוי שדוכה¹¹ ענבים בחבית, אף על פי שיין צף על גבי ידיו, אין לחוש ליין נסך. אוכל ענבים והותיר וזרקן לגת, אף על פי שיין על הענבים אין עושה יין נסך.

חרצנין וזגין של גוים אסורין בהנאה. ולאחר י"ב חדש ולא¹² נשאר בהן לחלוות מותרין באכילה. וכן שמרי יין לאחר י"ב חדש מותרין שהן כעפר. ויש מקומות שגוים מחמיצין עיסה משמרי יין שמיבשין בתנור ויש מתירין הפת דורדיא¹³ לבתר י"ב חדש. ור"ת¹⁴ אסור, דהיינו דווקא שמרים שנתמנו¹⁵ במים ונשחטו¹⁶ ואותן קורין דורדיא, אבל שמרים קרוי אותן שלא היה בהן מים מעולם ואותן אינו מועיל לייבש בתנור יבש¹⁷ ולא י"ב חדש. מיהו בירושלמי¹⁸ קאמר, שמרים של עבודה זרה שנתייבשו מותרין. ואומר ר"ת¹⁹, שהדיו שעושין מיין כדי לכתוב ממנו אסור. אבל כשהתיבה²⁰ יבשה חשיב כזורק מים לטיט.

יין שנתנסך לעבודה זרה שנתערב ביין היתר, כגון הורק יין המותר על טפת יין נסך, אוסר הכל בהנאה. אבל עירה יין נסך מכד קטן לתוך בור יין, אפילו עירה כל היום כולו כשר, ראשון ראשון בטל. אבל עירה מחבית, הואיל והקלוח גדול הכל אסור. נתערב סתם יינם ביין אוסר בכל שהו לשתייה וימכר כלו לגוים ולוקח דמי יין איסור שבו ומשליך לים המלח. וכן אם נתערב חבית יין נסך בין החביות כלן אסורות בשתייה ומותרין בהנאה ויוליך דמי אותה חבית לים המלח כשימכר הכל לגוי. וכן בחבית של סתם יינם.

מים תקרובת עבודה זרה שנתערבו ביין היתר או יין נסך במים היתר בנותן טעם, אם נפל המותר לתוך האסור, אבל אם נפל האסור מכד קטן לתוך המותר ראשון ראשון בטל. בור יין שנפל בו קיתון מים ואחר נפל בו (מים) [יין] נסך, רואין היין של היתר כאילו אינו, מים שנפלו משערין עם יין נסך, אם ראוין לבטל טעם אותו יין נסך המים רבין עליו ומבטלין אותו והכל מותר.

7 סמ"ג שם.

8 מובא בסמ"ג ובתוספות, עבודה זרה כט, ב ד"ה אי. 9 שם ל, א.

10 צ"ל על-פי הרמב"ם (פרק יא, הלכה יא) : גת דרוכה.

11 שם (הלכה יג) : שדורס. 12 צ"ל : כבר יבשו ולא.

13 צ"ל על-פי הסמ"ג : כמו דורדיא דארמאי.

14 מובא בסמ"ג. 15 שם : שנתמדו. 16 = ונסחטו.

17 תיבה זו מיותרת ויש למוחקת. 18 דמאי פרק א, הלכה ג.

19 עיין ספר הישר, מהדורת ח"ן תקע"א, סי' תקכב (דף נח, א) ; מהדורת שלזינגר, ירושלים תשי"ט,

סי' תשכח (עמ' 424) ; מרדכי, עבודה זרה, פרק אין מעמידין, רמז תתכג.

20 כשהתיבה.

יין נסך שנפל על ענבים מדיחן ואוכלן. מבוקעות ונתן טעם בענבים אסורין בהנאה ואם לאו מותרות באכילה. נפל על תאנים, הואיל והיין פוגם בהן מותרות. נפל על חטים, הואיל וחטים שואבות ויין נבלע בהן אסורות באכילה ומותרות בהנאה. ולא ימכרם לגוי, שמא ימכרם לישראל אך טוחנן ועושה פת ומוכר לגוים שלא בפני ישראל, שהרי לא יקחו ישראל, שפת הגוים אסורה. ונראה לי²¹ שעתה הואיל ולקחין פתן אין תקנה בכך.

יין נסך שהחמיץ ונפל לתוך חומץ שכר אוסר בכל שהו, שהוא מינו ששניהם חומץ. ויין שנתערב עם חומץ אפילו נפל אסור למותר משערין בנותן טעם.

פרק חמשה עשר¹

נודות וקנקני גוים או של ישראל ושאלום שהכניסום² בהם גוים יינן, אסור לתת לתוכן יין עד שישנם י"ב חדש, או יחזירם לאור עד יתרפה זפתן, או עד שיוחמו, או עד שיתן בם מים ג' ימים מעת לעת ומערה ומחליף המים כל מעת לעת בג' ימים. ויין הנתון בם קודם תקנת זאת אסור. ונותן בו מיד שכר או ציר ומוריס בלא תקנה ונותן יין לתוכו מיד אחר הציר, שהמלח שורפו.

לקח כלי חדש שאינו מזופת³ ירתיחו⁴. משפך וכלי ששם בו יין נסך ואין מכנסו לקיום משכנסו⁵ במים ודיו. אבל כתב הר"ם⁶, שגת ומחו ומשפך דין אחד להם וכשהם של חרס אסורין אפילו בנגוב. וכן כלי המדה. ושל עץ ואבן ינגבו, זפותים קולף הזפת. וגת שיש בה נעורת פשתן או בגדים בין נסר לנסר שרגילין להדקן יחד אפילו אינה זפותה אין די בנתים⁷. גת או גימת⁸ שדרך בה הגוי היום וישראל דרך אחרי כן, ר"ת⁹ מתיר להיכנס¹⁰, דיין שלא נתנסך לפני עבודה זרה בטל בס'.

כוס חרס ששתה בו גוי ולא ישתה בו פעם ראשונה ושנייה ושלישית מותר¹¹ אם הכלי מזופת או מצופה באבר, אבל של חרש צריך הדחה. כתב הר"ם מקוצי¹²: וכן הדין בכלי חרס חדשים שצריך ליתן בהם מים תחלה ג' פעמים או ישהא בהן מים זמן¹³ שיהיו בלועין בהן. ואם לא עשה לא זה ולא זה ונותן הגוי בהן יין אסורין וצריך עירוי ג' ימים. וגיגיות גדולות אם רגילות לידרך בהן ודרך בהם גוי תחלה כדין גת להצריך

21 ראה טור יורה דעה, סוף סי' קלד ובבית יוסף שם.

1 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פרקים יא—יג; סמ"ג, לאוין קמת.

2 צ"ל: שהכניסו.

3 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק יא, הלכה יז): מן הגוי נותן לתוכו יין מיד ואינו חושש שמא נתנו בו יין נסך. ואם היה מזופת.

4 צ"ל: מדיחו. 5 צ"ל: משכסכו.

6 ר' משה מקוצי, סמ"ג שם. וצ"ל: שגת ומחץ.

7 צ"ל: בניגוב. 8 צ"ל: גיגית.

9 מובא בסמ"ג שם. 10 תיבה זו אינה בסמ"ג.

11 הדברים משובשים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (שם הלכה יח). ועיין בכסף משנה שם.

12 סמ"ג, שם.

13 שם זמן גדול. בספר התרומה, שהוא מקור הדברים, הלכות עבודה זרה, סי' קסו: וישהו שם רביע היום. וכן כתב המרדכי, עבודה זרה, רמז תתכב, בשם רש"י.

ניגוב. ואותן גיגיות גדולות שלא דרך בהן גוי מאישתקד צריכין ניגוב או ישון ¹⁴ י"ב חדש מסוף הבציר דאשתקד.

חרש שוע באבר ונשתמש בו יין נסך, אדום ושחור ¹⁵ מותר, ירוק, או יש בו מעט חרש גלוי, אסור, שהן בולעין. ונראה למימוני ¹⁶, שאם לא כנס בהם לקיום מותר ¹⁷ ואפילו כלי חרש.

גת אבן ועץ שדרך בה גוי או זפתן ולא דרך מדיחן במים ואפר ד' פעמים. ואם בהם ¹⁸ לחלוחית מקדים האפר למים, ואם לאו מקדים המים. ולפרש"י ¹⁹ אין צריך לעולם כי אם שני פעמים מים ואפר דנחשב מים אחד ואפר אחד. השי' ריב"א ²⁰ דגבי ניגוב אין חילוק בין אפר לעפר.

גת אם ²¹ מזופפת שדרך גוי, או של עץ זפותה אפילו לא דרך, קולף הזפת ומותר מיד. לא קלף או גת חרס אפילו קלף צריך ערוי ותקון נודות ²² וקנקני גוי שפי' ²³. משמרת יין גוי של שער מדיחה ומשמר בה, של שש מישנן ²⁴ י"ב חדש. ואם יש בה קשרים מתירן. של צמר מדיחן במים ואפר ד' פעמים ומניחה עד שתנגב. וכן כלי הוצ'ין שדורכין בהן יין שאחוזין זה בזה, אבל תפורים בחבלים מדיחן, תפורין בפשתן מישנן י"ב חדש. ואם יש בהם קשרים מתירן.

כלי גת שדרך גוי כך מטהרן וידרוך בהם ישראל; דפין ועדשים ולולבין מדיחן, עקלין של נסרים ובצבוק, שקו' קונברא, מגבן, של שיפא ושל גמי מישנן י"ב חדש. ואם רצה לטהרן מיד, מגעילן או חולטן במי זתים, או מניחן תחת צינור שמימיו מקלחין, או במעיין שמימיו מקלחין י"ב שעות ואחר הותרו.

כתב הר"ם מלונדרש ²⁵, שמפות וסדינים שלנו שנפל עליהם יין נסך אין צריכין ישון וסגי בכבוס, שכבוסינו שעושין באפר וחובטים במקלות טוב הוא ואין בולעין כל כך. המתארח אצל בעל הבית בכל מקום ובכל זמן והביא לו יין בשר וגבנה וחתיכת דג, הואיל וידוע שהוא יהודי אפילו אין מכירו אוכל ואין צריך לשאול. ואם הוחזק שאינו כשר ולא מדקדק בדברים אלו אסור להתארח אצלו ואם נתארח לא יאכל יין ובשר עד שיעיד אדם ²⁶ עליהם.

המפקיד יינו אפילו בכלי סתום אצל גוי צריך חותם בתוך חותם. כגון לסתום החבית בכלי שאינו ²⁷ מהודק וטח, זה חותם בתוך חותם. וכן צר פי הנוד הוא חותם, הפך קצה פי הנוד בו וצר עליו הוא חותם בתוך חותם וכן כל שנוי שמשנה מדברים שהן ²⁸ דרך בני אדם הוא חותם אחד והטיחה והקשירה הוא כחותם שני.

14 בסמ"ג: שהיו. 15 הרמב"ם (שם הלכה יט) מונה גם לבנים.

16 שם. 17 עלידי הרחה.

18 ברמב"ם (שם הלכה כ): גת של אבן ושל עץ שדרך בהן הגוי, או גת של אבן שזפתה הגוי אע"פ שלא זרך בה... ואם היתה בהם.

19 עבודה זרה עה, א. ומובא בסמ"ג.

20 לא מצאנו. לעומת זה מביא המרדכי, עבודה זרה, רמז תתנח, בשם ר"י, דווקא אפר שהוא חזק אבל עפר או דבר אחר לא.

21 צ"ל: אבן. 22 צ"ל: כמו נודות. 23 בתחילת פרק זה. 24 צ"ל: מישנה.

25 בתוספות, עבודה זרה עה, ב ד"ה דכיתנא, מובא דבר זה בשם רבינו תם.

26 ברמב"ם (שם הלכה כו): אדם כשר.

27 יש כאן השמטה עליידי הרומות ויש להשלים על-פי הרמב"ם (פרק יג, הלכה ח): ... וטח בטיט הרי זה חותם אחד, היה כלי מהודק. 28 צ"ל: שאין.

הפקיד ביד גוי בחותם אחד אסור בשתייה ומותר בהנאה אם ייחד לו קרן זוית.
 יין מבושל ויין מעורב בשאור ודבש ²⁹ וחומץ וגבנה וחלב שאסורן מדברי סופרים,
 דיין בחותם אחד, אבל יין, בשר וחתיכת דג בלא סימן צריכין חותם בתוך חותם.
 כתב הר"ם מקוצי ³⁰ שספר לו ר' יהודה שר"י ³¹ היה שותה מיין הבא בחביותינו
 ביד גוים והשולים כפולים. רק בביתו לא ³² היה מחמיר על זה ופעם אחת לא היה לו
 יין [ושלח לאלצוד"א] ³³ ושמע שלא היו גוהרים יפה מניגוב וא"ה ³⁴ היה שותה ממנו
 כל ימות ³⁵ ואחרי כן צוה להכשיר החבית. ונכון לחתום פי חבית בנעורת או בשום דבר
 ולתת עור על החתימת ³⁶ קבוע במסמרים ולכתוב ³⁷ חציו על העור וחציו על החבית,
 שאם יגביה הגוי העור לא ידע לישבו כבתחלה. ועוד יתן חשק' ³⁸, שירקלא בל', סביב
 השולים במקום שמחוברין אל דופני החבית לקבועו במסמרים מפני הנעורת התחובה
 שם סביב שלא יוציאם הגוי להוציא היין דרך שם ולתוחבו אחר אל מקומו הראשון.
 ולכל הברזות, לחותכן ולקבוע עור במסמרות או לקבוע עליהם נסרים במסמרות לכסות
 כל השולים והברזות. וצריך שישלח היהודי כתבו מזה. ואם ³⁹ יודיע לגוי היאך חותמו
 ובאיזה עניין. ויש מחמירין לאסור אפילו על ידי חותם על המגופה ועל הברזות אפילו
 בהכרת חותם, פן ינעוץ הגוי מסמר או חודו של סכין ⁴⁰ ויוציא מעט יין. ותלמו' שמתיר.
 זה בחביותיהן של חרש ואין לחוש להחמיר כל כך. ויש מקילין להתיר בחותם אחד
 בלא הכרת חותם וגם אין שולחין היאך עשו[ין] וכשבא המעשה בדיעבד אין לנו ראייה
 ברורה להתיר ⁴¹.

שולח אדם חביות ריקנ[ות] ביד גוי לתקנם בביתו ואין לחוש ביום או יומים, אפילו
 בלא חותם, שישתמש גוי בהם ⁴². והא דרבא סחיף להו ⁴³, זה חביותיהן ⁴⁴ של חרס קטנים.
 בכדי ⁴⁵ שקנה יין כשר מישראל ומחתמו ישראל חותם ⁴⁶, כגון שמילא החבית חשק'
 ועשה שוליו כפולים משני צדדין ומוליכו למקום אחר למכור ופעמים מתאנסן ⁴⁷ בעיר
 שכלה גוים וגם הפתח געול מותר בשתיה והתיר ⁴⁸ ר"ת אפילו יין של גוי מכרמיו
 שטהרו ישראל דליכא למימר לא טרח ומזייף כמו גבי קנה יין ישראל דברייתא ⁴⁹ דאסר
 מטהר ייגו של נכרי בחצר אחרת היינו בחותם אחד אבל בחב"ה ⁵⁰ מותר. אבל מצא

- 29 ברמב"ם (שם הלכה י') : כגון דבש ושמן.
 30 סמ"ג, שם. 31 = שר' יצחק. 32 יש למחוק תיבה זו.
 33 השלמנו על-פי הסמ"ג. בכתב-היד מקום פגוי לסימן חסר.
 34 = ואפילו הכי. 35 בסמ"ג : כל ימות הקיץ מפני שלא היה בריא.
 36 שם : ונכון לסתום ... עור על הסתימה. והשוה ספר התרומה, שם סי' קפד ; תוספות, עבודה
 זרה לא, ב ד"ה השולח ; סט, ב ד"ה מאי.
 37 בסמ"ג : ולכתוב אותיות. 38 צ"ל : חשוק.
 39 צ"ל : וגם. 40 בסמ"ג נוסף : בין הנסרים.
 41 על-פי הסמ"ג צ"ל : לאסור. ובלשון זה הוצתקו דברי הסמ"ג בתוספות שם לא, ב ד"ה השולח.
 42 בסמ"ג : שולח אדם חביותיו ריקניות כדי לתקנן בבית העכו"ם ושוהין שם יום או יומים ואין
 צריכין חותם, שבכלים גדולים כאלה אין רגילות שישתמש בה העכו"ם לשעה. והשוה ספר
 התרומה שם סי' קפה ; תוספות, שם עד, ב ד"ה רבא.
 43 עבודה זרה שם. 44 שיבוש יש כאן וצ"ל : זהו להם דווקא מפני שהיו חביותיהן.
 45 צ"ל : נכרי. 46 צ"ל : חותם בתוך חותם. 47 צ"ל : מתאכסן.
 48 הדברים כאן משובשים ומסורסים ויש לתקנם על-פי הסמ"ג שם.
 49 עבודה זרה סא, ב. 50 = בחותם בתוך חותם.

החותם נשבר, היין אסור. וכשחותם שלם צריך שיכיר חותמו. ובחביות ריקניות דלשל⁵¹ נכון להחמיר לסותמן⁵² שלא ישתמש הגוי. לכן כשנותנין סכינין או מחבת או שפוד לתקן לגוי צריך ישראל לעמוד שם; ואם לא יכול לעמוד אומר ר"י⁵³, שצריך להגעיל אם לא יכול להבחין שלא נשתמש הגוי. וסכינים שנושאים עבדים עליהם אסור לחתוך בהם שמא חתך בו איסור. ור"ת מתיר לתת לגוי לתקן החבית, כי ניכר בו אם נתן בו יין וגם בשולח חבית לא מקפיד.

פרק ששה עשר¹

אסרו חכמים להתרחק מנסוך², שלא ימוזג גוי מים לתוך יין שביד ישראל, שלא יבא לצוק היין לתוך המים. ולא יוליך הגוי ענבים לגת, שלא יבא לדרוך. כתב הר"ם³: ויסייע לו ישראל לשפוך ואם לא סייע אסור אם לא זרק מרחוק. המשפיל קורה בבירה⁴ של גת על גב תפוח של ענבים לא יניח לגוי לבדו⁵; דר"ח⁶ פסק כמאן דאסר אפילו בבית⁷ כחו. ואף על גב דבמעצרתא שלנו יש ג' כחות אין חלוק בין ב' לג'.

ולא יסייע לישראל בשעה שמריק היין מכלי לכלי, שמא יניח הכלי ביד הגוי ונמצא היין בא מכחו. ואם סייע או מזג היין⁸ והביא ענבים מותר. וכן מותר שיריח הגוי בחבית של יין ומותר לישראל להריח בחבית של יין נסך.

כל אסורי הנאה אם עבר ומכרן דמיהן מותרין, חוץ מעבודה זרה ומשמשיה ותקרובתה ויין שנתנסך לה. והחמירו חכמים בסתם יינם להיות דמיו אסורין. לפיכך גוי ששכר ישראל לעשות עמו ביין, שכר ספינה וחמור להביא יין שכרן אסור. אם מעות יוליך לים המלח, כסות וכלים ופירות ישרפו ויקב(ו)רו האפר.

שכר לגוי חמור לרכוב ושם עליה לגין יין או שכרו לשביע יין נסך⁹ שכרו מותר. שכר פועל להעביר ק' חביות שכר בק' פרוטו¹⁰ כנמצאת¹¹ אחת יין נסך שכר כלן אסור. אמר העביר לי חבית בפרוטה, שכר חבית יין אסור ושאר מותר. אומני ישראל ששלח להם גוי חביות יין בשכרן מותר שיאמרו לו תן לנו דמיה ואם משגכנסה לרשותו אסור. ישראל שגושה בגוי מנה והגוי מכר עבודה זרה ויין נסך והביא דמיהן מותר. ואם אמר לו קודם שימכור המתן עד שאמכור עבודה זרה וייני ואביא לך, אפילו סתם יינם אסור. וכן גר וגוי שותפין ובאו לחלוק¹¹ יכול לומר הגר טול אתה עבודה זרה ואני

51 אולי צ"ל: דלעיל. 52 אולי צ"ל: לחותמן. ראה ספר התרומה ותוספות שם.

53 דברי ר"י אלו לא מצאנו במקורות שלפנינו. ולעומת זה עיין בסמ"ג, עשין פט, המביא שיטת ר"י, שכלים שניתנו לתיקון אינם צריכים טבילה כיון שאין שם הגוי עליהם.

1 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פרק יג: סמ"ג, לאוין קמח.

2 הלשון מגומגם. ברמב"ם (הלכה יג): יש דברים שאין בהם איסור ניסוך כלל ואסרו אותם חכמים כדי להרחיק מן הנסוך.

3 ר' משה מקוצי, סמ"ג, שם. 4 צ"ל: כבידה. 5 שם: לגלגל לבדו.

6 מובא גם בתוספות, עבודה זרה ס, א ד"ה הוה.

7 צ"ל: בכח. 8 צ"ל: המים.

9 ברמב"ם (הלכה יז): לשבר כדי יין נסך. 10 צ"ל: ונמצאת.

11 הדברים מקוטעים ויש להשלימם עלפי הרמב"ם (הלכה כב): אין הגר יכול לומר לגוי טול אתה עבודה זרה ואני מעות, אתה יין ואני פירות, שהרי רוצה בקיומם כדי שיטול כנגדם. אבל גר וגוי שירשו את אביהם גוי.

מעות, טול אתה יין ואני שמן, שהקילו לו שלא יחזור לסורו. ומשבאו לרשות הגר אסור. ישראל שמכר יינו לגוי, פסק קודם שמדד דמיו מותרין. מדד קודם שפסק דמיו אסורין. שהרי לא סמכה דעתו ואף על פי שמשך ונמצא כשנגע לא סמכה דעתו לקנות ונאסר(ם) היין בנגיעתו והוי כמוכר סתם יינם. וזה כשמדד הישראל לכליו אבל אם מכר ¹² לכלי גוי או לכלי ישראל שביד הגוי צריך ליקח הדמים ואחר מודד. ואם מדד קודם אף על פי שלא פסק ¹³ דמים אסורין.

נתן דינר לחנוני גוי ואמר לפועלו גוי, אכול ושתה מהחנוני ואחשב לו, יחוש ליין נסך, שזה כמשקוהו יין נסך. או בשביעית, נתן דינר לחנוני ישראל עם הארץ ואמר לפועלו ישראל אכול ואחשב לו אסור משום דבר שאינו מעושר ¹⁴. אבל אם אמר אכלו ושתו בדינר זה או שאמר אכלו ושתו עלי מן החנוני ואני פורע, ואף על פי שנשתעבד, הואיל ולא נתייחד שעבודו מותר ולא יחוש ליין נסך ולשביעית ¹⁵. מלך שמחלק יינו לעם ולוקח דמין כפי שירצה לא יאמר לגוי הילך ¹⁶ ק' זוז ומלטני מן האוצר.

גוי שנגע ביין ישראל לאונסו מותר למכור אותו יין לגוי שאסרו לבדו, שכיון שנתכוון זה הגוי להזיקו ולאסור יינו הוי כמו שאבדו וחייב לשלם. ונמצאו הדמים שלקח ממנו דמי ההיזק ולא המכירה.

כתב הר"ם מקוצי ¹⁷, שפוסקין רבני צרפת שיין של גוי בזמן הזה אסור בשתייה ומותר בהנאה. ופ' רשב"ם וריב"ן ¹⁸ בשם רש"י, שכתוב בתשובות הגאונים שגוים בזמן הזה אם ¹⁹ רגילין לנסך והרי הן כתינוק בן יומו ומותר בהנאה, אמנם לדברי ה"ג ²⁰ ור"ח ²¹ אינו זה, ויכול ליקח אותו מן הגוי בחובו, ויין של ישראל שנגע בו גוי מותר למוכרו, וכן ראיתי כל בני צרפת עושין ²², והמחמיר תבוא עליו ברכה. גיגית ענבים דרוכין מותר להניח ליגע גוי לכתחלה עד שימשך שיתן סל וגרגותני לשם ולקח ישראל מן היין שבסל מאותה שעה אם נגע בגיגית נאסר הגל ²³. ואם לא נגע רק בחרצנים וזגים לא נאסר הכל אם לא יש טופח להטפיח על הכלי. ואפילו לא לקח הישראל מן היין שבסל נקראת המשכה כמו ²⁴ שהוא צלול ונבדל מהזגין. ולפרש"י ²⁵ אף בלא נתינת סל ובלא שפיכה אלא ענבים ²⁶ מכאן ומכאן ויין צלול כנוס באמצע. וזה בשלא נשאר ענבים עד שולי הגיגית במקום יין הצלול. כתב ר' יהודה ²⁷: יש שהיו

12 צ"ל : מדד. 13 צ"ל : אע"פ שפסק.

14 ברמב"ם (הלכה כה) : ואם אכל הפועל דבר שאינו מעושר אסור.

15 שם (הלכה כו) נוסף : ולא משום מעשר.

16 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עלפי הרמב"ם (הלכה כז) : מאתים זוז והכנס תחתיו באוצר המלך, כדי שיקח גוי היין שכתבו בשם ישראל ויתן הגוי הדמים למלך, אבל אומר לו הילך.

17 סמ"ג שם. 18 מובאים גם בתוספות, עבודה זרה נו, ב ד"ה לאפוקי.

19 צ"ל : אין.

20 = הלכות גדולות, הלכות יין נסך, מהדורת ווארשא עמ' 242. ומובא בתוספות שם.

21 מובא גם בתוספות שם. 22 „וכן — עושין“ אין בסמ"ג. 23 צ"ל : הכל.

24 צ"ל : כיון. 25 ראה תוספות, שם נו, ב ד"ה א"ר הונא.

26 צ"ל עלפי הסמ"ג : אלא שפינה הענבים.

27 מובא בסמ"ג ובתוספות שם. ושם : יש שהיו רוצים למצוא חן בעיני הגוים והיו דורכין...

דורכין עם הגוים בגיגית קודם המשכה ור"ת²⁸ רצה לנדוותם כי אסרו קודם המשכה לפי משנה אחרונה²⁹ גזירת אחר המשכה אף על פי שמותר כשיד הגוי צרורה. גיגית שלא המשיכו ממנה ומליאה ורוצין לנסות אם טוב, יקח יין וענבים יחד בכוס, כיון שלא תחשב המשכה בשביל דבר מועט כזה וגם לא נתכון להמשיך רק לנסות. אבל אותו שבכוס יין הוא ואסור במגע גוי. ואם אחרי שנאסר בכוס החזירו לגיגית וזוכה³⁰ הכל מותר ואפילו נמשך מן הגיגית, דסלק מינו כמי שאינו ושאינו מינו רבה. וגיין קרויין מין במינו³¹ דבתר שמא אזלינן³². ואפילו אזלינן בתר טעמא³³ והכל מין במינו, מותר בס' לפר"ת³⁴, דדוקא יין שנתנסך אסור במשהו.

גיגית מלאה ענבים דרוכים ושוהים בבית גוי יותר משבוע יש מתירין ואין לחוש להמשכה. והירושלמי³⁵ אסור. וטוב להחמיר לתת בגד על פי הגגית ועושה חותם אחר דורכו אותם. והעושה כן תבא עליו ברכה.

פרק שבעה עשר¹

כל אסורי אכילה שבתורה, למלקות וכת, למיתת בית דין ושמים², הלכה למשה מסיני בכזית, חוץ משל בין השנים, אבל מה שבין החנכים מצטרף למה שאכל, שהרי נהנה גרונו בכזית. ואפילו אכל כחצי זית והקיא וחזר ואכל אותו חצי זית שהקיא חייב. כזית חלב או נבלה ופגול ודוגמתן שהניחו בחמה ונתמעט ואכלו פטור, וחזר והניחו בגשמים ונתפח חייבין עליו כרת או מלקות. היה פחות מכזית מבתחלה ונתפח ועמד על כזית אסור ואין לוקין.

כל המחייב כרת או מיתה³ לוקה. ואסור מן התורה לאכול כל שהו מדברי אסור אבל מכין אותו מדרות.

כל אסורי שבתורה אין מצטרפין זה עם זה לכזית, חוץ מבשר נבילה עם בשר טרפה ואסורי נזיר, שאם לקח מעט חלב ומעט דם ומעט נבילה ומעט מבהמה טמאה ומעט מעוף ודג טמא וצרף מהכל כזית לא לוקה לאוכלו⁴ ודינו כדין חצי שיעור. אבל כל הנבילות, כנבלת שור ונבלת צבי ונבלת תרנגול, מצטרפין לכזית ללקות. וכן הטמאות, כבשר גמל וחזיר וארנבת הואיל ואסורין בלאו אחד מצטרפין. וכן כל עופות הטמאים

28 מובא שם. 29 עבודה זרה שם. 30 צ"ל : דרוכה. 31 צ"ל : בשאינו מינו.

32 דעת רבא בעבודה זרה סו, א. 33 דעת אבוי שם. 34 תוספות שם עג, א ד"ה יין.

35 עבודה זרה פרק ד, הלכה ח : «תני רבי חנן והוא שלא העלים ישראל את עינו ממנו, אבל אם העלים עינו ממנו לא בדא». וכ"ה בתוספות שם נה, ב ד"ה א"ר הונא. בסמ"ג שלפנינו : «וגם בירושלמי אמרי' דאם העלים אינו אסור». וכבר עמד בעל מראה פנים בירושלמי שם, על דברי הסמ"ג וכתב שטעות הדפוס נפלה בהם, ובהגהות מיימוניות פרק יא (מהלכות מאכלות אסורות אות ט) תמצא דברי הסמ"ג מתוקנים. ואמנם בסמ"ג כתב"ד על קלף הנמצא בספריה מוסד הרב קוק הנוסחה היא : דאם העלים אינו אסור.

1 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פרקים ב, ד, יד.

2 דברי מחברנו צ"ע, כי לא מצאנו בכל התורה כולה שיתחייב אדם מיתת בית דין על אכילה ושתייה אלא בבן סורר ומורה על זלילת בשר וסביאת יין, וחייבו אינו בשיעור כזית. ומשום כך לא מנה הרמב"ם (פרק יד, הלכה א) מיתת בית דין. ראה רדב"ז, שם.

3 ברמב"ם (שם) : מיתה בידי שמים על מאכל. ראה הערה הקודמת.

4 צ"ל : האוכלו.

שאסורין בלאו אחד מצטרפין. אבל בהמה טמאה ודג טמא ועוף טמא לא מצטרפין, שכל אחד יש לו לאו אחר. נבילה וטריפה הואיל והטריפה תחת⁵ נבילה היא מצטרפין. ה מיני תבואה וקמחיהם ובקניהם⁶ מצטרפין בין לחמץ בפסח בין לאיסור חדש, ואסורי מעשרות⁷ ותרומות. ונראה למיימוני⁸, שכל החייב בתרומות ומעשרות מצטרף לכזית בטבל שהן בלאו אחד.

אכל אכילה גדולה מאיסור לא חייב מלקות או כרת על כל כזית אם לא הותרה בשעת אכילה על כל כזית וכזית אף על פי שאכל בלא הפסק.

אכל כשעורה או כחרדל מאיסור ושהה וחזר ואכל עד שהשלים כזית, בין שוגג בין מזיד, אם שהה מתחלה ועד סוף כדי אכילה ג' בצים מצטרף הכל לחייבו מלקות או כרת ומיתה. שהה יותר מזה מתחלה ועד סוף, אף על פי שלא שהה ביניהם אלא אכל כחרדל, הואיל השלים⁹ כזית אלא כיתר מכדי אכילת פרס אין מצטרפין. וכן שתה רביעית של סתם יינם מעט מעט, או המחה החמץ בפסח או החלב וגמעו מעט מעט, אם שהה מתחלה ועד סוף כדי שתיית רביעית מצטרפין ואם לאו אין מצטרפין.

האוכל בריאה טמאה בפני עצמה כלה, אפילו פחותה מהחרדל לוקה עליה, בין חיה בין מתה ואפילו סרחה ונשתנית צורתה. חסרה אפילו אחת מרגליה לא ילקה עד אכלו כזית. בריאה שיש לה כנפים, כשרץ העוף ומהלכת על הארץ כשאר שרצים ורבה במים כשרץ המים לוקה שלש. היתה יתר על זה ממינין הנבראין מן הפירות לוקה ארבע. ואם לא¹⁰ היתה ממינין שפרין ורבין לוקה חמש. ואם (העוף לוקה שש) היתה מכלל עוף טמא יתר על היותה משרץ העוף לוקה שש. ואם כן האוכל נמלה הפורחת הגדילה במים לוקה חמש. רסק נמלה והביא אחת שלימה וצרפת[ה] עם שנתרסק ויש בכל כזית, לוקה שש, ה משום נמלה ואחת משום כזית מנבלת הטמאים.

פרק שמונה עשר

כל אסורי אכילה שאכלן שלא כדרך הנאתו, כגון המחה החלב וגמעו חם שנכוה בגרונה, או חלב חי, או עירב דבר מר כראש ולענה לתוך יין נסך ונבילה, או אכל איסור משהסריח ובטל מאוכל האדם פטור. חוץ מבשר וחלב וכלאי הכרם, שאפילו עירב דבר מר בהם חייב, שלא הוציא הכתוב איסורן בלשון אכילה כי אם בבישול והקדש אסורין² אפילו שלא כדרך הנאתו.

האוכל איסור דרך שחוק אם³ כמתעסק, אפילו לא כיון לגוף האכילה, ונהנה חייב. שהנאה⁴ הבאה לאדם בעל כרחו באיסור מכל האסורין, אם נתכוון אסור, לא נתכוון מותר.

5 צ"ל : תחלת. 6 צ"ל : ובציקותיהם.

7 ברמב"ם (שם הלכה ה) : מעשר שני. 8 שם הלכה ו.

9 שיבוש יש כאן וצ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה ח) : אבל כחרדל אחר כחרדל הואיל ולא השלים.

10 תיבה זו מיותרת ויש למחקה.

1 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פרקים יד, יו. 2 צ"ל : לאוסרן. 3 צ"ל : או.

4 צ"ל : והנאה.

האוכל איסור לתיאבון, מפני הרעב חייב, תועה במדבר ואין לו מה יאכל רק איסור מותר מפני סכנת נפשות.

עוברה שהריחה בשר קדש וחזיר מאכילין אותה המרק ואם לא נתישבה בכך מאכילין אותה פחות מכשיעור ואם לא נתישבה מאכילין עד שתתישב⁵. וכן הבריא⁶ שהריח דבר שיש בו חומץ כגון דבר⁷ שמערערין הנפש דינו כעוברה. אחזו בולמוס ממהרין בנמצא ואפילו איסור עד שיאורו עיניו. ואין מחזירין על דבר המותר ומאכילין הקל תחלה לחמור. נבילה קודם לטבל, שבמיתה. ספחי שביעית שאסורן מדרבנן קודם לנבילה. שביעית קודם לטבל. טבל שאיפשר⁸ לתקן קודם לתרומה.

וכל זה⁹ כשאין יכול לאכול היתר אבל אם יכול לאכול היתר על ידי חלול שבת כגון לשחוט תרנגולת בשבת כיון שהותרה שבת לעגין פקוח נפש, השיב ריב"א, ששוחטין ומחללין שבת טרם שיאכילו נבילה, ועוד שמא תהא נפשה קצה בנבילה ולא תאכל ויבא לידי סכנה כפ'¹⁰ על כן שוחטין תחלה.

אין איסור חל על איסור אם לא שני האסורין באין כאחד או שהיה אסור מוסיף או אסור כולל. לפיכך טמא שאכל כזית חלב שנותר ביום הכפורים והתרו בו משום ה אסורין לוקה ה, משום חלב ונותר ויום הכפורים וטמא שאכל קדש ונהנה מן הקדש. שבהמה זו חלבה אסור באכילה ומותר בהנאה, הקדישה נאסר חלבה בהנאה, מתוך שנוסף בה איסור הנאה נוסף עליו אסור קדשים. ועדיין חלב זה מותר לגבוה ואסור להדיוט. נעשה נותר, מתוך שנוסף בו אסור לגבוה נאסר להדיוט. ואוכל זה היה מותר בבשר בהמה ואסור בחלבה, ונטמא נאסר אף בכשרה. ומתוך שנוסף לאסור¹¹ בכשרה נוסף בו¹² איסור על החלב. בא יום הכפורים כלל כל האוכלים. מתוך שנאסר אף בחולין נוסף אסורו בחלב זה וכן כל דוגמתן.

קטן שאכל איסורי אכילה, או עשה מלאכה בשבת, אין בית דין מצווין להפרישו. וזה כשעושה מעצמו, אבל להאכילו בידים אסור ואפילו אסורי סופרים. והשיב ר"ת לרבינו משה מפונטיץ¹³, שהיתר גמור להאכיל הקטנים ביום הכפורים שלא הגיעו לחינוך, דאמ'¹⁴: מדיח' אשה ידה לנותנת פת לבנה קטן. ולא שייך להזהיר הקטנים על הגדולים כי אם באכילת איסור אבל הכא אכילה היתר והיום גורם.

ואסור להרגילו בחלול שבת ומועד ואפילו דברי שבות. ומצוה על אביו לגעור בו כדי לחנכו בפרישה וקדושה¹⁵ שנאמר¹⁶: חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה.

5 צ"ל: שתתישב דעתה. 6 ברמב"ם (פרק יד, הלכה טו): החולה.

7 שם: חומץ וכיוצא בו מדברים. 8 צ"ל: שאי אפשר.

9 ראה רא"ש, יומא, פרק יום הכפורים, סי' יד.

10 צ"ל: סכנת נפשות. 11 צ"ל: לו איסור. 12 צ"ל: לו.

13 ספר הישר, מהדורת ח"ן תקע"א, סי' תרכו, תרלא (דף עו, א—ב).

14 יומא עז, ב. ושם: מדיחה אשה ידה אחת ונותנת. ..

15 ברמב"ם (פרק יז, הלכה כח): לגעור בו ולהפרישו כדי לחנכו בקדושה.

16 משלי כב, ו.

הלכות ערלה ורבעי

פרק ראשון¹

כל הנוטע בארץ ישראל אילן מאכל, כל פירות אסור באכילה ובהנאה ג שנים, וכל האוכל כזית לוקה משום: שלש שנים ערלים לא יאכל². וערלה של פ"ל³ חוצה לארץ הלכה למשה מסיני; וודאה אסור וספקא מותר אפילו בסוריא שכבשה דוד. וספקא בארץ ישראל אסור כספק כלאים. כיצד, כרם, ערלה וענבים נמכרים חוצה לו; ירק זרוע בכרם וירק נמכר חוצה לו, בסוריא מותר, בחוצה לארץ אפילו ראה ענבים יוצאים מכרם ערלה, או ירק יוצא מכרם, לוקה. והוא שלא יראה אותו בוצר מהערלה, או לוקט הירק בידו. חבית יין הטמונה בפרדס ערלה, מותרת בשתייה⁴, אבל ענבים הנמצאים טמונים שם, אסורין, שמא משם נלקטו.

ישראל וגוי השותפין בנטיעה, אם התנו מתחלת שותפות שהגוי אוכל שני ערלה וישראל ג שנים אחרי כן מותר, לא התנו מתחלה אסור. ותנאי לחשב כמה הפירות אכל הגוי משני ערלה ויאכל ישראל כנגד אותן פירות אסור, שזה כמחליף פירות ערלה. באחד בתשרי ראש השנה לערלה ולרבעי. ומונה להם משעת נטיעה. ולא מונה מראש השנה לראש השנה, אך ל' יום בשנה חשוב שנה, והוא שתקלוט הנטיעה קודם הל' יום, לכל האילנות, ב שבתות. וא"כ הנוטע מ"ד יום קודם ראש השנה עלתה לו שנה. ואפילו הכי אין פירות נטיעה זאת מותרין בערלה או ברבעי⁵ עד ט"ו יום בשבט, שהוא ראש השנה לאילן.

כיצד, נטע אילן בט"ו באב משנה עשירית ביובל, שני ערלתו עד ט"ו בשבט משנת י"ג וכל שיוציא האילן בתוך זמן זה [הרי הוא ערלה⁶], אע"פ שגמרו לאחר כמה ימים. ומט"ו בשבט משנת י"ג עד ט"ו בשבט שנת י"ד כל מה שיוציא בתוך זמן זה הוי רבעי וצריך פדיון. ואם נתעברה השנה נתעברה לרבעי⁷. נטעו בי"ו באב, לא עלתה לו שנה והוי ערלה שנת י"א וי"ב וי"ג כלה. ונטע רבעי מראש השנה של שנת י"ד עד סופה. נטע מראש חדש תשרי עד ט"ו בשבט מונה לו ג שנים מיום ליום לערלה ומיום ליום לרבעי. עלין ולולבין ומי גפנים ולימדר⁸ מותרין בערלה ורבעי. וענבים ששרפו (הגפנים)

1 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פרק י; הלכות מעשר שני ונטע רבעי, פרק ט--י.

2 ויקרא יט, כג. ושם: שלש שנים יהיה לכם ערלים...

3 צ"ל: פירות.

4 כן ברמב"ם (מאכלות אסורות, שם הלכה יג) דפוסי ויניציאה הראשונים (ושם: מותרת בשתייה ומותרת בהנייה) ונוסח זה הובא גם במעשה רקת. ברמב"ם שלפנינו: אסורה בשתייה ומותרת בהנייה.

5 ברמב"ם (מעשר שני, פרק ט, הלכה ט): אלא ברביעית. במעשה רקת מובא כעין נוסח מתברנו: וברבעי.

6 השלמנו עלפי הרמב"ם (שם הלכה י).

7 שם: נתעברה לערלה או לרבעי.

8 צ"ל: והסמדר.

הקנים⁹ והפסידן וחרצנין וזגין ותמד שלהן וקליפי רמון ונץ שלו וקליפי אגוזים וגרעינין אסורין בערלה ומותרין ברבעי, והנובלות כולן אסורות.

כל החייב בערלה חייב רבעי וכל הפטור פטור. הנוטע עץ מאכל ודעתו שיהיה סייג לגנה, או נטעו לקורותיו ולא לפירותיו, פטור מערלה. נטעו לסייג וחשב¹⁰ למאכל¹¹ וחזר וחשב לסייג, כיון שחשב בו מחשבת חיוב חייב. נטעו ג שנים לסייג ומכאן ואילך למאכל אין לו רבעי, הואיל ולא היה לו ערלה.

נטע וחשב חצי הפנימי למאכל וחיצון לסייג, או חצי התחתון למאכל ועליון לסייג, מה שחשב למאכל חייב והשאר פטור. הצלף, אביונותיו חייב, קפריסין מותר.

הנוטע בשדהו לרבים בארץ ישראל חייב, שנאמר¹²: ונטעתם, אפילו לרבים. בחוצה לארץ פטור. הנוטע ברשות הרבים ובספינה והעולה מאליו ברשות היחיד ונכרי שנטע אפילו לעצמו וגזלן שנטע חייבין.

העולה מאליו בחורשין¹³ ואפילו הנוטע במקום שאין ישוב ולא עושה כדי טפול שמתפל בפירותיו עד שמביאו לישוב פטור. עושה כדי טפול חייב.

הנוטע למצוה, כגון אתרוג לולב¹⁴, זית למנורה חייב. הקדיש ואחר¹⁵ נטע פטור נטע ואחר¹⁵ הקדיש חייב.

נטע בעציץ שאינו נקוב חייב, שאע"פ דלא הוי כארץ לזרעים, הוי כארץ לאילנות. נטע בתוך הבית חייב. שנטעו גוים קודם שבאו לארץ פטור, משבאו חייב אף מה שנטעו גוים, שנאמר¹⁶: כי תבאו ונטעתם.

גוי שהרכיב אילן מאכל על אילן סרק חייב. ויש לנכרי נטע רבעי, שאם בא במצוה זו, קדש כנטע רבעי של ישראל.

בין הנוטע גרעין או יחור או עקר כל האילן ונטעו במקום אחר חייב ומונה משעת נטיעתו. זעזע מן האילן ולא עקרו ואחר¹⁵ מילא סביבותיו בעפר, אם יכול לחיות אלו לא מלא סביביו פטור, ואם לאו חייב.

אילן שנעקר ונשאר ממנו שורש אחד בארץ, אפילו כמחט שמלפפין עליו הרוקמין את השתי¹⁷ והחזירו למקומו ונטעו פטור, שיכול לחיות. נעקר כולו עם הסלע ששרשיו עמו וחזר ונטעו כמו שהוא בכל האדמה שסביב שרשיו, אם יכול לחיות מאותה אדמה אלו נטעו¹⁸, הוי כמי שלא נעקר, ואם לאו חייב. אילן שקצצו מעם האדמה והחליף חייב ומונה משעת קציצה.

9 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה יג): ששרפם הקדים.

10 צ"ל: וחזר וחשב.

11 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם פרק י, הלכה ב): או שנטעו למאכל.

12 ויקרא שם.

13 ברמב"ם (שם הלכה ו) שלפנינו: במקום טרשים. ונוסח מחברנו היה גם לפני הכסף משנה וכן הגיה הרדב"ז שם על-פי הירושלמי ערלה א, א.

14 ברמב"ם (שם הלכה ז): אתרוג ללולב. 15 = ואחר כך.

16 ויקרא שם. ושם: וכי תבאו אל הארץ ונטעתם.

17 ברמב"ם (שם הלכה יב): את השני.

18 צ"ל: לא נטעו.

פרק שני¹

המבריק והמרכיב חייב. במה דברים אמורים שחתך בד אחד מאילן והבריכו בארץ או הרכיבו באילן אחר, אבל אם מת[ח] הבד והבריק והרכיב ועיקר הבד מעורה באילן הזקן² מונין לו משעה שנפסק ופירות מותרין, שגדלו בהיתר, ואם הניח אחר שנפסק העיקר עד שהוסיפו מאתים אסורין.

ר"י³ מתיר יינות שלנו אע"פ שגוים מברכים בכל שנה כרמיהם, כיון שאין יכול להיות בכל העיר שאין בו אילן אחד שאינו ערלה וספק מותר, שאחר שלא ראינוהו לוקט. ואע"פ שמסיק פרק קמא דקדושין⁴, שלא להורות ברבים, מכל מקום אמת הוא שמותר. ורבינו גרשום⁵ אומר, שלא להתיר⁶ ספיקא, רק להם שהיו מקילין גם בודאה שאומרים שאין ערלה בח"ל. וגם כשנותנים הענבים בגיגית גדולה שמא נתבטלו באחד ומאתים. וכתב רשב"א⁷, ששאל למברכין ואמרו שכשיש לשרש ג ראשים או ד שיוצאין מן השרש עושה פירות⁸ סמוך לשורש מכסין בעפר כל אותם ראשים מלמטה ואין ניכר משורש הראשון כלום⁹ ונראה הראשון כשיש¹⁰ גפנים יוצאין מן הקרקע ואין דומה בעניין זה אסור וערלה כלל שלעולם קיים הנשרש¹¹ הראשון [ו]לא גרע כלום במה שנשרש¹² ונטמן בארץ.

ילדה שסבכה בזקינה והיו פירות בילדה אפילו הוסיפו מאתים, פירות של ילדה אסורין, שאין גדולי היתר מעלין עיקר האסור.

אילן שהבריק ממנו בד אחד בארץ ואחר כך געק האילן וחי הוא מן הבד שהוברך בארץ חייב ומונה לאילן [ו]למה שצמח מן ההברכה משעה שגעק. הבריק בד ממה ש[ה]בריק שצמח וחזר להבריק, אפילו מאה מעורין זה בזה, הואיל ולא נפסקו מעיקר הראשון הכל מותר. נפסק העיקר הראשון מונה לכל משעה שנפסק. ואילן היוצא מן הגזע פטור.

ילדה פחותה מטפח חייבת בערלה כל שנותיה, שנראית כנטיעה בת שנתה וזה בנטיעה אחת או שתיים כנגד שתיים ואחת יוצאה זנב, אבל אם הכרם כלו בפחות מטפח יש לו קול ומונין לו כבשאר אילנות.

נוטעין יחור ערלה ואין נוטעין אגוז ערלה, שהוא פרי. עבר ונטע, הצומח מותר. אין מרכיבין כפניות ערלה, שהם כפרי, בדקלין. עבר והרכיב מותר. סירבל גורם אסור וגורם מותר¹³ הנגרם משניהם מותר. וזה, הפרי אסור והארץ מותר גרמו צמח זה. נטע רבעי קדש ודינו ליאכל בירושלים. ואין נטע רבעי בסוריא. הפודה נטע רבעי

- 1 רמב"ם, הלכות מעשר שני ונטע רבעי, פרקים ט—י; מאכלות אסורות, פרק י; כמ"ג, לאוין קמו.
- 2 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (מעשר שני, פרק י, הל' יד—טו): הרי זה פטור. גדל זה הילד שהבריק ועשה פירות ואחר כך פסק עיקרו שהוא מעורה באילן הזקן.
- 3 = ר' יצחק, מובא בסמ"ג, שם. 4 לט, א.
- 5 מובא בסמ"ג וברש"י קידושין שם. 6 צ"ל: לסתם.
- 7 = ר' שמשון ב"ר אברהם. מובא בסמ"ג והשוה תוספות, קידושין לו, ב ד"ה כל.
- 8 בסמ"ג: ועושין הפירות. 9 אולי צ"ל: כלום. בסמ"ג: כלל.
- 10 צ"ל: כששה. 11 צ"ל: השורש. 12 בסמ"ג: שנתכסה.
- 13 שיבוש יש כאן. ברמב"ם (שם הלכה כא): שכל דבר שיש לו שני גורמין, אחד אסור ואחד מותר.

לעצמו מוסיף חומש. ולא יפדה עד שיגיע לעונת המעשרות, שנאמר ¹⁴: להוסיף לכם כל תבואתה, עד שיעשו תבואה. ולא יפדה במחבור. והוא ממון גבוה. ואינו נקנה במתנה, אם לא שנתנו בוסר. ודינו לענין אכילה ושתייה כמעשר שני.

הפודה כרם וזית רבעי, רצה פודה ענבים וזיתים, רצה פודה יין ושמן. אבל שאר הפירות אין משנין אותן מבריתן.

כרם רבעי אין לו שכחה ופיאה, פרט, עוללת, תרומות ומעשרות. אך כלו עולה לירושלים, או נפדה ודמיו עולין ויאכלו לירושלים ¹⁵. ענבי כרם רבעי התקינו לעלות לירושלים מהלך יום אחד לכל צד, לעטר שוקי ירושלים בפירות. ומשחרב בית המקדש נפדה אפילו סמוך.

וכן פודין: מניח בסל ¹⁶ על פי ג ואומר ¹⁷ כמה אדם רוצה לפדות בסלע על מנת שיוציא יציאת השומרין והחמרין והפועלין מביתו, ואחר שקוצרים ¹⁸ השער מניח המעות ואומר: כל הנלקח ¹⁹ מזה מחולל על המעות אלו, משער כך וכך סלים בסלע. ובשביעית פודהו בשויו, שאין שם לא שומרין ופועלין, ואם היה הפקר אין לו אלא שכר לקיטה בלבד.

נטע רבעי בשמטה, שיד כל שזה בו, צריך לצינו בקוזות אדמה להכירו ולא יאכלו ממנו עד שנפדה. ובתוך שני ערלה מצינין אותו בחרסית ²⁰, כדי שיפרשו, שאם יצינו בקוזות שמא יתפזרו ²¹, שאסור ערלה חמורה שאסורה בהנאה. וצנועים מניחין המעות בשנת השמטה, ואו: כל הנלקט מפירות רבעי אלו מחלל על המעות האלו, שהרי אי איפשר לפדותו במחבור.

נראה למימוני ע"ה ²², שאין דין נטע רבעי נוהג בחוצה לארץ, אבל אוכל פירות בשנה רביעית בלא פדיון כלל, שלא נוהג רק הערלה. וקל וחומר מסוריא. אבל בארץ ישראל נוהג בין בפני הבית בין שלא בפני הבית. אבל הורו מקצת גאונים, שכרם רבעי לבדו פודין אותו בחוצה לארץ, ואחר כך מותר באכילה, ואין לדבר זה עיקר. אבל בארץ ישראל לאכול ²³ פירות רבעי עד שיפדו.

וכך פודין נטע רבעי בזמן הזה: אחר שאוספו מדרך: אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון נטע רבעי, ואחר ²⁴ פודה כלו ואפילו בפרוטה אחת ואומר: הרי אילו פדוין בפרוטה זו, וישליך הפרוטה בים המלח, או יחללן על שזה פרוטה מפירות אחרות ואומר: הרי כל הפירות האילו מחוללין על חטין אלו וכיוצא בהן, ושורפן, שלא יהא תקלה לאחרים, ואוכל כל הפירות. ויש שהורה, שאע"פ שפדאן או חללן אסור לאכלן עד שתכנס שנה חמישית שכת' ²⁵: ובשנה החמישית תאכלו, וזו שגגת הוראה שפירוש הפסוק, שבשנה חמישית יאכלו אף בלא חלול ופדיון.

14 ויקרא יט, כה. ושם: להוסיף לכם תבואתו.

15 צ"ל: בירושלים. 16 צ"ל: הסל.

17 ברמב"ם (שם פרק ט, הלכה ו) ואומדין. במשנה, מעשר שני ה, ד: ואומר.

18 צ"ל: שקוצבים. 19 ברמב"ם (שם): הנלקט.

20 שם (הלכה ז): בחרסים. 21 שם: יתפרו.

22 מאכלות אסורות שם הלכה טו. 23 צ"ל: אסור לאכול.

24 = ואחר כך. 25 ויקרא שם.

הלכות חלה

פרק ראשון¹

מצות עשה להפריש מעיסתו לכהן, שנאמר²: עריסותיכם חלה תרימו תרומה. ומן התורה אפילו כשעורה פטר כל העיסה. והעושה כל עיסתו חלה לא כלום. ומדברי סופרים להפריש אחד מכ"ד בעיסה, ואפילו עושה עיסה מרובה למשתה בנו. ונחתום מוכר בשוק אחד ממ"ח, ואפילו עשה קטנה. כדי ליתן כדי מתנה לכהן, שנאמר³: תתן לו. נטמאת העיסה בשוגג ואונס, אחד ממ"ח. טמאה בזדון אחד מכ"ד, שלא יהא חוטא נשכר. חלה טמאה מותר לכהן⁴ להסיקה.

חלה בזמן הזה, אפילו בימי עזרא שלא עלו כולן, מדרבנן. אבל בארץ ישראל בזמן שכל ישראל שם מן התורה, שנאמר⁵: בבאכם, בביאת כולכם.

פירות חוצה לארץ שבאו לארץ חייבין בחלה, פירות ארץ ישראל שיצאו חוצה לארץ פטורים, שנאמר⁶: מביא אתכם שמה, שמה אתם חייבין בחלה אפילו בפירות חוצה לארץ. ומפרישין חלה בחוצה לארץ שלא תשתכח תורת חלה.

כתב רבינו ברוך⁷, שאם נתערבה חלה בחולין צריך ק"א להתירה במין במינו, אבל במין שאינו מינו, כגון חיטין בשעורין, סגי בס' אפילו בשל חוצה לארץ. אבל נתערבה ברוב חולין ולא במאה מותרות דווקא לכהן שטבל לקיריו⁸.

ג ארצות לחלה, כל שהחזיקו בה עולי בבל עד כזיב מפרישין בה חלה אחת כשיעור ונאכלת לכהנים, ושאר ארץ ישראל שהחזיקו עולי מצרים ולא החזיקו עולי בבל שהיא מכזיב ועד אמנום⁹ מפרישין ב חלות, אחת אחד ממ"ח ושורפין אותה שטמאה היא, שלא נתקדשה אותה הארץ בימי עזרא וקדושה ראשונה בטלה משגלו, ואחרת מפרישין ויתנוה לכהן, שלא יאמרו תרומה טהורה נשרפת. ואין שיעור לשנייה. וכל הארץ שממאנום¹⁰ ולחוץ בין בסוריא בין בשאר ארצות, מפרישין ב חלות, אחת [לשריפה]¹¹ שלא יאמרו ראינו תרומה טמאה נאכלת, ואחת לאכילה שלא תשתכח תורת חלה, ומותר¹² לרבות הנאכלת, ושל שריפה אפילו כל שהו ושל אכילה אחד ממ"ח. ומותר(ו)ת לזבין ולזרים¹³ וכל שכן בכל טמאים. בזמן הזה שאין עיסה טהורה, מפני הטומאה, מפריש בכל ארץ ישראל אחד ממ"ח וישרפוה, שהיא טמאה, ויש לה עיקר מן התורה¹⁴. מכזיב ועד אמנום מפרישין שנייה לכהן לאכילה ואין לה שיעור.

1 רמב"ם, הלכות בכורים, פרקים ה—ו; סמ"ג, עשין קמא.

2 במדבר טו, כ. וצ"ל: ראשית עריסותיכם. 3 דברים יח, ד.

4 ברמב"ם (פרק ה, הלכה ד) שלפנינו: וחלה טמאה [מותרת] (לכהן).

5 במדבר טו, יח. 6 שם. 7 ספר התרומה, הלכות חלה, סי' פא.

8 שיבוש יש כאן וז"ל ספר התרומה: והא דאמר שמואל פרק עד כמה (בכורות כו, א) תרומת חוצה לארץ בטלה ברוב, רבה מבטלה ברוב ואוכל לה בימי טומאתו, היינו לכהן דווקא דלפי שהיא תרומה טמאה אסור לאכלה, ודווקא רבה מבטל לה ברוב חולין ואוכלה בימי טומאתו ושלא טבל לקריו.

9 היא, אמנה' הנזכר ברמב"ם (שם הלכה ח). ראה רמב"ם הלכות תרומות, פרק א, הלכה ח.

10 צ"ל: שמאנום. 11 השלמנו עלפי הרמב"ם (שם).

12 צ"ל: ומוטב. 13 צ"ל: ולזבות.

14 ברמב"ם (שם הלכה ט): ויש לה שם מן התורה

ואין אסורה¹⁵ אלא לכהן שטומאה יוצאה מגופו, כבעל קרי וזב ונדה ויולדת ומצורע, אבל טמא מגע, אפילו טמא מת, מותר. לפיכך אם יש כהן קטן בשאר ארצות בח"ל שלא ראה קרי, או קטנה שלא ראתה נדות, וכהן אפילו גדול שטבל לקירויו ולזיבתו, ואפילו הוא עם הארץ אפילו לא העריב שמשו ואפילו הוא טמא מת, מפריש חלה אחת אחד ממ"ח, ונאכלת להם אפילו עם הזר על שלחן אחד, שאינה מדמעת, ואפילו נתערב שוה בשוה¹⁶, ואין צריך להפריש שניים לאש. אומר ריב"א¹⁷, שעכשיו בגלות אדום ובשאר גליות אפילו בבבל אין מפרישין כי אם חלה אחת, דדווקא בימי הקנאים¹⁸ שהיה להם חלה טהורה היו מפרישין שתיים כדא' בנדה¹⁹ חבריא מדכן בגלילא.

כל המפריש חלה, אפילו גדה שאין מוזהרת על מגעה כי אם לאכול, ואפילו על חלה טמאה, יברך תחלה: אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש חלה, אפילו בחוצה לארץ. לפיכך ערום לא יפריש, שלא יכול לברך, אבל ערומה שיושבה ופניה טוחות בקרקע, מפרשת ומברכת. ואם ירצה בחוצה לארץ אוכל כל הפת והולך ואחר כך מפריש. ופרש"י²⁰, כי צריך לשייר באחרונה יותר מכדי חלה, דבענן ראשית, ששיריה ניכרין. אם²¹ מוקף לא בענן.

חלה כתרומה שאין נוטלת²² רק מן המוקף ולא מן הטהור על הטמא לכתחלה. וכל שבתרומה לא יתרום ואם תרם לא כלום כך בחלה. וכל שבתרומה לא יתרום מזה ועל זה, וכל שאינו אוכלה כך לחלה. סומא ושכור מפרישין לכתחלה, שאין בעיסה רע ויפה כדי לכוין להפריש מהיפה.

הלוקח מהנחתום מפריש מצונן על חם ומחם על צונן אפילו מדפוסין הרבה. ואומר ר"י²³, דהא דנשים פטורות זה כשנתנה כל אחת קמח לבדה לנחתום והוא עירבן ועשה עיסה יחד שלא מדעתן דאין לו כדי²⁴ לחייב עיסתן בלא דעתן. אי גמי מיירי שדעתן לחלקה לבסוף ולכך פטורה ומשמע ביר שב' ²⁵ בני אדם שנילושה עסתם מדעת שניהם ודעתם לאכול יחד²⁶ אע"פ שאין כשיעור באחד ואפילו נתערב ונילושה שלא מדעתו²⁷ חייב בחלה והמפריש יקח רשות אם עלי²⁸ העיסה.

15 חלת חוץ לארץ.

16 למעלה הביא מחברנו דברי רבינו ברוך, שחלת חוץ לארץ מדמעת. ראה מה שכתב בזה הכסף משנה שם.

17 = ר' יצחק ב"ר אברהם. מובא בסמ"ג שם.

18 צ"ל: האמוראים. 19 ו, ב.

20 ביצה ט, א ד"ה אוכל והולך. והשוה סמ"ג שם.

21 צ"ל: ומיהו. 22 צ"ל: גיטלת.

23 = ר' יצחק. מובא בסמ"ג שם ובספר התרומה שם ס"ב פב. ודבריו נאמרו כתירוץ על הסתירה שיש לכאורה בין שתי משנות במסכת חלה. בפרק א משנה ז שנינו: נשים שנתנו לנחתום לעשות להן שאור אם אין בשל אחת מהן כשיעור פטורה מן החלה; ואילו בפרק ג משנה ה נאמר: העושה עיסה עם העכו"ם אם אין בשל ישראל כשיעור חלה פטורה מן החלה, משמע שעם ישראל אחר חייב בחלה.

24 שם: כח.

25 צ"ל על"פי הסמ"ג וספר התרומה: וכן משמע בירושלמי (חלה א, ה), למדנו מכאן ששני בני אדם.

26 שם: וגם אין דעתם לחלקה... אלא לאכול יחד חייבת... בין לר' יוחנן בין לריש לקיש (ירושלמי שם).

27 צ"ל: מדעתם. ושם: אליבא דר' יוחנן. 28 צ"ל: רשות מבעלי.

לקח²⁹ מנחתום עם הארץ בסוריא ואמר הפרשתי חלה אין צריך להפריש מספק. וכן מבעל הבית³⁰ וכ"ש המתארח אצלו.

פרק שני

אין חייב בחלה רק ה מיני תבואה: חטין ושעורין, כוסמין, שיבולת שועל, שיפון, שנאמר²: מלחם הארץ, דבר הקרוי לחם, כגון אלו, פרט לאורז³, ודוחן ודוגמתו. ומצטרפין ה מינין אלו לשעור חלה⁴ שהוא מלא עמר קמח שהעמר שני⁵ וחצי אצבע וחומש אצבע. וכל אצבע רוחב גודל הדר⁶. אי"כ מדה שיש בה י אצבעות על י אצבעות ברום ג אצבעות ותשיע אצבע היא בקירוב⁷ העומר. והמדה מ"ג ביצים כמניק ח'ל'ה⁸ וחומש ביצה בינונית.

והא דמצטרפין בכללן, אבל בנגיעה עסת מין זה למין זה אין מצטרפין, אם לא כך, עסת חטין בכוסמין, ולא בשאר מינין: שעורין בכוסמין ושיבולת שועל ושיפון, או כל אחד מג' אלא⁹ שנגעה בחברתה מצטרפין. וכל זה דמצטרפין הגי מילי בששתי העסות לאיש אחד או לשנים וידוע שאין מקפידין לערבן, אבל [של] שנים המקפי' אין מצטרפין אפילו של מין אחד. ויחיד המקפיד שלא תגע עסה זו בזו אפילו של מין אחד והן שלו אין מצטרפין.

עושה¹⁰ עיסה מקמח ה מינין ומקמח דבר אחר, אם יש טעם ה מינין חייבת ואם לאו פטורה.

העושה עסה ליבש בחמה בלבד, או לבשל בקדירה; וכן קלי שלשו למיבשו¹¹ ואוכלו בלא אפיה, או אפילו אפה העיסה לצורך חיה, בהמה פטורין, דבענן עסה שסופה להאפות למאכל אדם. לש עסה תחלה לאפות פת והשלימה למעשה חמה, או להפך, וכן קלי שלשו לאפות פת, והנילוש ביין, שמן ודבש, או מים רותחין, או נתן לתוכה תבלין, או הרתיח מים ולש קמח בו ואפאו אחרי כן בתנור, או במחבת ומרחשת וקרקע, בין הדביק הבצק¹² ולחם העשוי לכתח¹³, כל אלה חייבין בחלה. בירושלמי¹⁴: כל שהאור מהלך תחתיו פטור מן החלה, אמר רבי יוחנן: ובלבד על ידי משקין. פר"י¹⁵: דווקא בבלילה רכה אבל

29 רמב"ם, שם פרק ח, הל' יד—טו. 30 בחוצה לארץ.

1 רמב"ם, הלכות בכורים, פרקים ו—ח; סמ"ג, עשין קמא.

2 במדבר טו, יט. 3 צ"ל: לאורז.

4 בגליון נוסף: אבל תורם מכל אחד שאין תורמין ממין שאינו מינו, ושעור חלה הוא.

5 הדברים מקוטעים ויש להשלימם על-פי הרמב"ם (פרק ו, הלכה טו): קבין פחות חומש, והקב ארבעה לוגין והלוג ארבע רביעיות והרביעית אצבעים על אצבעים ברום אצבעים.

6 צ"ל: היד. 7 שם: בקירוב היא.

8 מחזור ויטרי, הלכות פסח מבוארות מבית מדרש רש"י, סי' טו (עמ' 258).

9 צ"ל: אילו. 10 צ"ל: העושה.

11 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה יב): במים או בדבש.

12 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם): במחבת ובמרחשת ואחר כך הרתיחן באש מלמטה עד שנאפה הפת, בין שהרתיחה ואחר כך הדביק הבצק.

13 אם עשאה כעכין. 14 חלה פרק א, הלכה ג.

15 בסמ"ג שם: רבינו יצחק. בתוספות, פסחים לו, ב ד"ה דכולי עלמא, בשם רבינו תם (=ר' יעקב).

בלילתה ועבה אפילו על ידי משקין חייב ולפיכך¹⁶ רוישולץ ופרטרץ חייבין בחלה וברמשייוץ חייבין משעת גילגול. עשה עסה¹⁷ בלמירין¹⁸ פטורה.

לקט, שכחה, פאה, הפקר, תבואה שלא הביאה שליש, מעשר ראשון שהקדימו בשבלין ונטלה תרומתו, ומעשר שני והקדש שנפדו, מותר העומר, ושתי הלחם ולחם הפנים כשיפדו. ומעשר שני בירושלים, ושביעית, וספק מדומע חייבין בחלה. ודאי מדומע פטור. חלות תודה ורקיני בזיר, עשאן לעצמן פטורין, שהן קדש, למוכרין לנזירים ולחייבי תודה חייבין, שדעתו לאוכלן אם לא ימצא לוקחין. עסת טבל, בין הקדים חלה לתרומה או תרומה לחלה, מה שעשה עשוי ויפריש מה שלא הפריש כבר. עסת שותפין, והעושה עסת¹⁹ לרבים, ועסת כלבים, שרוצים²⁰ אוכלין אותה, חייבין.

נכרי שהפריש חלה אפילו בארץ ישראל אינה חלה ומודיעין אותו שאינו צריך ותאכל לזר. ואין לחוש שמא העסה של ישראל ותלאה ביד גוי לפוטרה, שהיה לו לפוטרה ללוש פחות משיעור, שחלתה חולין גמורין. ומכל מקום אסור ללוש פחות משיעור כדי לפוטרה. לש פחות משיעור ואפה ונתן הפת לסל או בכלי שיש לו תוך וכן אחר, ונתקבץ בסל כשעור והכלי תוך²¹, מצרפן לחלה. אבל תנור אין מצרפן, אם לא נושכות זו בזו. וכלי שאין לו תוך ספק אם מצרפן ופטור חלה מדבריהם. ואומר ר"י²² שצירוף סל²³ מועיל בלא נגיעה רק לדבר שמקפיד²⁴ על תערובתו, כגון טמאה וטהורה או חטין ושעורים. ומה שנהגו בפסח להניח בתוך הכלי כל המצות בשעת הפרשת חלה זה מפני שנהגו למיפא קפ"א קפידא²⁵, פי' פחותות משיעור. וכשיתן המצות בכלי צריך ליוהר שיהו כולן תוך דופני הכלי.

קמח שלא רקדו ולשו בסובין שלו חייב, הואיל ויש בקמח שיעור, אך אם נטל המורסן מן הקמח וחזר והחזירו והשלים לקמח פטור.

עסת חדש אין מצטרף לשל ישן, אפילו ממין אחד. עסה פחותה משיעור משני צדדין ועסה²⁶ פטור, כתרומה ושל גוי, באמצע, אין מצטרפין. אבל עסה שהורמה חלתה, הואיל והיתה מחוייבת, ושל הקדש שראוי לפדותה, או מין אחר ושל אחר וחדשה ושתי צדדין ישנין מצטרפין.

ב עסות שכל אחת פחותה משיעור ונטל ב חלות מהן וחזר ונגעו זו בזו ויש בשתיהן שיעור חלה יפריש, שחלות ראשונות לא כלום.

ב גוים שעשו כשיעור וחלקוהו ונתגייירו והוסיף כל אחד על חלקו משנתגייירו עד שהשלימו לשיעור חייבין, שלא היתה להן שעת חובה כשהיו גוים. אבל ישראלים שעשו כן פטורין, שהיתה עסה פטורה בשעת חובה, שהרי עשאוה לחלק.

עסה בין²⁷ גוי וישראל בשותפות וחלקו ונתגיייר והוסיף כל אחד על שלו עד שיעור, של ישראל חייבת ושל גוי פטורה.

הנוטל שאור משלא הורם חלה ונתן להורם, מביא עסה שיהיה בה עם שאור זה

16 ראה חלק א, עמ' קעה. 17 לחם העשוי לכותח.

18 צ"ל : כלמודין. 19 צ"ל : עסה. 20 צ"ל : שרועין.

21 צ"ל : או בכלי שיש לו תוך. 22 = ר' יצחק. מובא בסמ"ג שם.

23 אם יש בכל אחת כשיעור שאין צריך צירוף רק לפטור מאחת את חבריתה.

24 צ"ל : שאינו מקפיד. 25 צ"ל : קפידא קפידא. פסחים מה, ב.

26 צ"ל : ועסת. 27 צ"ל : ביד.

כשיעור ונותן בצד ²⁸ עסה שהורם ומפריש ממה שהביא כדי שיטול מן המוקף. שאין ²⁹ לו עסה להביא נעשה הכל טבל ומפריש על הכל, שטבל אוסר במינו בכל שהו. עסה הטבולה לחלה, כחולין לעניין שאין טמא שני עושה בה שלישי. ומותר לגרום טומאה לחולין שבארץ ישראל. ואם כן ב' עסות, אחת טמאה ³⁰, נוטל כדי חלת שתיהן מעסה שלא הורמה חלתה ונותנו באמצע סמוך לעיסה הטהורה ומושך מן הטהורה לטמאה כדי ביצה כדי לתרום מן המוקף.

עושה עיסה טהורה ולא מפריש חלתה ומניחה, עד שתפסל מאכילת אדם ולא יותר ³¹, להיות מפריש ממנה חלות של עסות אחרות אפילו גטמאו וספק הורמו, אבל ודאי לא הורמו לא, שחלות דמאי נטלות מטהור על הטמא ושלא מן המוקף.

חלת קמח אינה חלה וגזל ביד כהן ושאר העיסה חייבת. ואותו קמח שהפריש לחלה אם יש בו כשיעור ³² מפריש ממנו כשאר חולין. ואומר ה"ר אליעזר ממין ³³: דווקא שאומר בעודו קמח יחול שם חלה עליו, אבל אם אמר כשהפריש קמח כשתעשה עיסה יחול עליו שם חלה דבריו קיימין, דקיימא לן כר' אליעזר בן יעקב דאמר ³⁴: האומר פירות ערוגה זו מחוברין יהו תרומה על פירות ערוגה זו תלושין ³⁵ דבריו קיימין.

כתב רבינו ברוך ³⁶: דעסה של ב' תלמידים היושבין לפני רבן אע"פ שאין כשיעור בכל אחד ואפילו נתערבו שלא מדעתם חייבין בחלה והמפרש החלה צריך ליקח רשות משניהם. והתלמיד ³⁷ שהוא כמו ארץ יכול לומר לבעלת הבית להפריש חלה מכל העיסות שיהיו לה ³⁸ אפילו מאותן שיקנה אחרי כן ואינה צריכה בכל פעם ³⁹. וכן אשה יכולה לומר לחבירתה קחי קמח ולושי לי עוגות או פלאון ⁴⁰ להפריש חלה אע"פ שבשעת הצוץ היתה קמח ולא היתה ראויה לחלה.

ואין מפרישין אלא כשיתערב הקמח במים ולא ישאר קמח שיעור חלה שלא מעורב, שנאמר ⁴¹: עריסותיכם. ואם אמר הרי זו חלה על השאור ⁴² ועל הקמח שנשתתיר ולכשתעשה כלו עיסה אחת תתקדש זו לשם חלה מותר. וכן איתא בירושלמי ⁴³: יכולות כוהנות להיות מתנות בשעת הפרשה חלה זו על הגוים ⁴⁴ פי' על העסה, ועל השאור. ועוד בירושלמי ⁴⁵: קמח שעם ⁴⁶ הככר וככר מצטרפין לחלה.

28 ברמב"ם (פרק ז', הלכה יא): בתוך. 29 צ"ל: ואם אין.

30 צ"ל: אחת טמאה ואחת טהורה.

31 ברמב"ם (שם הלכה יג): והוא שלא תפסל מאוכל אדם, אבל משתסרת אינו מפריש עליה.

32 שם (פרק ח', הלכה א) נוסף: ועושהו עסה.

33 יראים, סי' קפג; השלם, סי' קמח. מובא בסמ"ג שם.

34 קידושין סב, ב.

35 צריך להשלים: לבשיביאו שליש ויתלשו והביאו שליש ונתלשו.

36 ספר התרומה, הלכות חלה, סי' פג. ודברים אלו נשנו כבר לעיל, סוף פרק ראשון.

37 קטע זה אינו נמצא בספר התרומה שלפנינו והוא מובא במפתחות הספר לסימן הנ"ל. וראה בית יוסף, יורה דעה, סי' שכו.

38 שם: לו. 39 צריך להשלים: ליטול רשות.

40 שם: פלדון. 41 במדבר טו, כ.

42 ברמב"ם (פרק ח', הלכה ב): על העיסה ועל השאור.

43 חלה פרק א', הלכה ג. והדברים לקוחים מן הסמ"ג.

44 צ"ל על-פי הסמ"ג: הגוש. 45 שם. 46 צ"ל: שעל.

הניח עיסה עד שלש הכל וערב ואחר כך הפרש אין בכך כלום. לא הפריש בצק מפריש מן הפת.

חיוב חלה משתגלגל (חולין) בחטין ויתערב הקמח במים, שתממעס⁴⁷ בשעורין⁴⁸. ובכוסמין בחטין ושבולת שועל ושיפון ושעורין⁴⁹. והאוכל קודם הפרשת חלה מ[ש]ת[ת]גלגל ונתממטם, אם חייבת מן התורה בחלה לוקה כאוכל טבל, מדרבנן מכין אותו מדרות. עיסה שנדמעה, קודם גלגול פטורה, אחר גלגול חייבת. וכן הקדישה או הפקירה קודם גלגול ופדאה, או זכה בה ואחר כך גלגלה, או הקדישה או הפקירה אחר גלגול ופדאה או זכה בה חייבת. הקדישה קודם גלגול ונתגלגל ביד ההקדש ואחר כך פדאה פטורה, שבשעת חובתה היתה פטורה. וכן נכרי שנתן לישראל לעשות לו [עיסה]⁵⁰ ונתנה לו במתנה, קודם גלגול חייבת, נתנה לאחר שנתגלגל פטורה. גוי שנתגלגל עיסתו עד שלא נתגייר פטורה, משנתגלגל⁵¹ חייבת. ספק חייבת, שהוא עון מיתה; וזר שאכל ספק זו אינה חייב חומש.

עיסה שנולד לה ספק טומאה קודם גילגול עשתה⁵², שמותר לטמא חולין שבארץ ישראל ותשרף חלתה. נולד אחר גלגול ספק טומאה שודאה מטמא חולין מן התורה. יגמרנה בטהרה, [ש]כל שודאו מטמא חולין גזרו על ספיקו בחולין הטבולין לחלה שלא יטמאו ותהיה החלה הזאת תלויה ולא נאכלה ולא נשרפת.

לכתחלה יזהר וישתדל אדם לטהר הוא וכליו לעשות חלה בטהרה. בינו ובין המים ד מילין יעשנה בטומאה. אין עושין חלת עם הארץ בטהרה, אבל עושה עיסתו חולין. כיצד, מגבל העיסה זה החבר ומפריש כדי חלה ומניחה בכלי גללים ואבנים שאין מקבלין טומאה וכשיבא עם הארץ נוטל שתיהן, העיסה והחלה, אומר לו: הזהר שלא תגע בחלה שלא תחזור לטבלה. והתירו זה משום כדי חייו של גבל.

אשת חבר מדקדקת⁵³ ובוררת עם אשת עם הארץ, אבל משתטיל מים לעסה לא תסייענה, שהיא עושה בטומאה. וכן נחתום שעושה בטומאה לא לשין ועורכין עמו, אבל מוליכין עמו פת לפלטר. [כשאוכל⁵⁴ הכהן החלה מברך תחלה ברכת נהנין ואחר מברך אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לאכול תרומה שגם אכילת חלת חוצה לארץ עבודה⁵⁵].

47 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה ד): או שתממטם.

48 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם): ותעשה כולה גוף אחד. ואוכלין עראי מן העיסה עד שתתגלגל בחטים ותממטם בשעורים.

49 צ"ל: והכוסמין כחטים ושבולת שועל והשיפון כשעורים.

50 השלמנו על-פי הרמב"ם (שם הלכה ח). 51 צ"ל: משנתגייר.

52 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה י): יעשנה בטומאה.

53 צ"ל: מרקדת. 54 רמב"ם, הלכות תרומות, סוף פרק טו.

55 שם: וכך קבלנו וראינו אותם מברכים אפילו בחלת חוצה לארץ, שגם אכילת קדשי הגבול כעבודה, שנאמר: עבדת מתנה אתן את כהנתכם (במדבר יח, ז).

הלכות מתנות כהונה

פרק ראשון¹

מצות עשה, אפילו בחוצה לארץ בזמן הזה, לשוחט בהמה טהורה בלבד, אפילו לאכילת גוים וכלבים ולרפואה, ליתן לכהן הזורע של ימיו, מן פרק של ארכובה עד כף של יד יד שהן שני אברים זה מעורה בזה, והלחיים יתן מן הפרק של לחי עד פרק גרגרת², שהיא טבעת הגדולה [ו]מה שביניהן³. יתן בעור ובצמר בלא הפשטה ומליגה. והקיבה בחלב שעליה, שנאמר⁴: וזה יהיה משפט כר'. ונהגו הכהנים להניח חלב הקיבה לבעלים.

מוקדשין אפילו נפסלו במומן פטורין, קדמו מומן להקדישן ונפדו חייבין; הקדישן למומן ונפדו פטורין⁵. ספק בכור חייב ממה נפשך, שאם בכור כלו לכהן ואם אינו בכור מתנותיו לכהן. ואם נסתפק בשנים ולקח האחד מספק, השני פטור, ועשאוהו כמי שזכה בו כהן. ספק מעשר פטור, שהמוציא מחבירו עליו הראיה. בהמה פטורה שנתערבה בחייבת, ואפילו מאה, כלן פטורין⁶, שהמוציא מחבירו עליו הראיה.

כלאים הבא מכבש ועז וכוי, אע"פ שספק, חייבין. צבי הבא על העז, וולד חייב בחצי המתנות, שנאמר⁷: אם שה, אפילו מקצת שה. אבל תייש הבא על הצביה הולד פטור. בהמת הש[ו]תפין חייבת, שנאמר⁸: זובחי הובח. בהמה מדמי שביעית חייבת.

כהנים ששחטו לעצמן פטורין, שנאמר⁹: מאת העם. ולויים ספק אם הם בכלל העם, לפיכך אין נוטלין מהן, ואם נטל הכהן לא יחזיר. אבל כהן טבח המוכר לשוק ממתינין לו שלש שבתות. ואם קבע בית המטבחים למכור אין ממתינין אך מוציאין ממנו, ואם נמנע מליתן מנדין אותו עד שיתן.

השוחט לנכרי ולכהן פטור. המשתתף עם הכהן ירשום הלוקח כדי שיניח המתנות בחלק הכהן, שאם לא ירשום חלקו חייב, שאין הכל יודעים שכהן שותפו. אך שותף גוי אין צריך לרשום, שסתם גוי מודיע לכל שהוא שותף. וכהן העומד במטבחים ונושא ונותן עמו אין צריך לרשום. התנה עמו הכהן שהוא מוכר הכל חוץ מהמתנות¹⁰. המתנות לכהן, כיון שאמר לו חוץ הרי שייר לו כהן חלק במתנות. אבל אמר הכהן: על מנת שהמתנות שלי, המתנות לישראל ונותן לכל שירצה, דעל מנת לא שייר לעצמו מתנות, והואיל ולא שייר לו הכהן שותפות לא קנה אותו בתנאי זה.

1 רמב"ם, הלכות בכורים, פרק ט.

2 צ"ל על-פי הרמב"ם (הלכה יח): פיקה של גרגרת.

3 שם: עם הלשון שביניהן. 4 דברים יח, ג.

5 שם (הלכה ב): ... שקדם מום קבוע להקדשם ונפדו חייבין במתנות. ואם קדם מום עובר... פטורין.

6 בזמן שמאה שוחטין את כולן, אבל אם אחד שחט את כולם פוטר מתנות אחת מהן בלבד.

7 דברים שם.

8 ברמב"ם (הלכה יא) שלפנינו: התנה הכהן עמו שהוא שותף חוץ מן המתנות. בכסף משנה שם מביא נוסח ספר כתיבת יד בנוסח מחברנו. ראה רש"י, חולין קלב, א ד"ה אם אמר.

כהן שותף בראש פטור מהלחי, ביד פטור מזרוע, בבני מעיים פטור מהקיבה. אמר⁹: הבהמה כלה שלי והראש שלך חייב בלחי. בהמת גוי שנשחטה, קודם שנתגייר פטור, אחר¹⁰ חייב, ספק פטור, שהמוציא מחבירו עליו הראיה.

מותר לאכול מבהמה שלא הורמה מתנותיה, ולא דמי לטבל. ומתנות (ו)אסור לישראל לאכלן אם לא ברשות כהן. אכלן או הזיקן פטור, שהוא ממון שאינו שלו ושאינן לו תובע ידוע¹¹. והקונה אותו אע"פ שאינו רשאי מותר. אמר לטבח מכור לי מעי פרה זו והיו בה מתנות לכהן לא ינכה לו מהדמים. לקחו במשקל גותן לכהן ומנכה לטבח מדמיו.

המשלח בשר לחבירו שיש בה מתנות אין חושש שמא עבר זה וגולן. מקום שאין בו כהן מעלה המתנות בדמים ואוכלן מפני הפסד כהן, ויתן הדמים לכל כהן שירצה. הרוצה ליתן מתנות לשני כהנים לא יחלק חצי קיבה או חצי זרוע לאחד, אלא קיבה לאחד ולחיים לשנים, שנאמר¹²: תתן לו, שיהא בו כדי מתנה. ואם היו של שור חולק אותו חתיכות, והוא שיהיה חתיכה¹³ כדי מתנה.

ישראל בעל כהנת אוכל מתנות בשבילה, אבל חללה לא, שאין חללים בכלל כהנים. כהן אוכלן צלי בחרדל, כדרך שהמלכים אוכלים. ואם ירצה הכהן למכור המתנות אפילו לגוי או להאכילן לכלבים מותר, שאין בהן קדושה כלל.

כהן שיש לו חברים שנותנין לו מתנות, אם רצה לזכות בהן לישראל חבירו, מזה ואע"פ שלא באו לידו. וחבירים יזבחו ויתנו המתנות לזה ישראל שזכה, והוא שדחוק ואין לו לקנות בשר והכהן חבירו, אבל אם הכהן שמשו או שכירו (או) [ו]לקיטו אצלו [לא יהיה] מזה לו עד שיבאו לידו, שמא יזכה לו בעל כרחו.

כהן לא יחטוף מתנותיו ולא ישאל בפיו, אך נוטל בכבוד, והצנועים מושכין ידיהם בזמן שהן רבים בבית המטבחים; ואם אין מכירין שהוא כהן אפילו צנוע נוטל, שיוהע לכל שהוא כהן.

פרק שני¹

מצות עשה, בארץ ישראל בין בפני הבית בין שלא בפני הבית, על ישראל ולוים ליתן לכהן ראשית גז, כבשים בלבד, זכרים ונקבות, שנאמר²: ראשית גז צאנך תתן לו. ודווקא אם יש לו חמש צאן וגזותיה משקל ששים סלעים וגזה כל אחת מחמשתן משקל י"ב סלעים. ואם אחת גזזות³ ששים סלעים או יתר פטורות. ודווקא אם צמרן ראויים לבגדים, שאם היה צמר קשה פטור. ואין שיעור מן התורה אך מדברי סופרים אחד מששים. ויכול לעשות כל גזתו ראשית.

9 הכהן. 10 צ"ל: אחר שנתגייר.

11 ברמב"ם (הלכה יד): מפני שהוא ממון שאין לו תובע ידוע.

12 דברים יח, ד. 13 צ"ל: בכל חתיכה.

1 רמב"ם, הלכות בכורים, פרק י.

2 דברים יח, ד. ושם: וראשית.

3 יש כאן השמטה עליידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (הלכה יג): פחות משנים עשר סלע, אע"פ שחמשתן גזזות.

ונוהג' מצות זו בחולין, אפילו כלאים, כוי וטרפה, אבל לא במתה ולא במוקדשין אפילו לבדק הבית. קדשים שקדם מום קבוע שלהם להקדישן ונפדו חייבין, קדם הקדישן למומן או שקדם מום עובר להקדישן ואחר נולד מום קבוע ונפדו פטורין. צמר צאן שחור או אדום או שחום חייבין. גזו צמר וצבעו קודם נתינה פטור. הלבנו קודם הפרשה יפריש אחר שלבנו. תלש צמר בידו ולא גזו חייב. הפריש ואבד הראשית, חייב באחריות עד שיתן לכהן.

לקח גז צאן גוי אחר שגזו הגוי פטור. לקח הצאן לגותו חייב, הואיל וגזוזה ישראל, ואע"פ שחזרת הצאן לגוי אחר הגזה.

לקח גז צאן חבירו ושייר מעט מגזו, המוכר חייב להפריש מהשיור על הכל. לא שייר כלום הלוקח חייב.

היו שני מינין, גזה לבנה ושחורה, או זכרים ונקבות, ומכר מין זה והניח מין אחר, לוקח גותן על מקחו ומוכר על מה ששייר.

גר שיש לו גזות וספק אם נגזו בגיותו או בגירותו פטור, שהמוציא מחבירו עליו הראיה.

שותפין חייבין, אם בחלק כל אחד כשיעור.

ראשית הגז מצותה בתחלתה, הפריש באמצע או בסוף יצא. מי שיש לו ה צאן וגזו אחד ומכר גזתה ואחר⁴ גזו שנייה ומכר גזתה וכן כלן מצטרפות וחייב אפילו לאחר שנים רבות. ויכול להפריש מן החדש על הישן ומישן על החדש ומין גזה זה על מין גיזה אחרת. אבל אם היתה רחל אחת וגזוזה והניח גזתה ואחר [קנה] שנייה והניח גזתה אין מצטרפות.

מי שיש לו ראשית הרבה ורוצה לחלקן לכהנים לא יתן לכל אחד פחות מה' סלעים משקל מלובנין כדי בגד קטן, לא שילבנו ואחר יתן, אלא יתן מצמר הגז כדי שיהיה בו אחר הלבון ה סלעים או יתר, שנאמר: תתן לו, שיהא בו כדי מתנה המועלת.

ראשית הגז חולין לכל דבר, לפיכך אומר המיימוני⁵, שגותנין אותו לכהנת אפילו נשואה לישראל, כמתנות בהמה. ורש"י⁶ פי', דקיימא לן כר' אלעאי בראשית הגז והוא הדין במתנות, דתרויהו יליף נתינה נתינה מתרומה ואין נוהגין רק בארץ, ודין שניהם אחד הוא.

הלכות כלאים

פרק ראשון¹

הזורע בארץ או בעציץ נקוב ב מיני זרעים כאחד, או המנכש והמחפה, בין ביד בין ברגל, בארץ ישראל לוקה, שנאמר²: שדך לא תזרע כלאים. זרע בעציץ שאינו נקוב מכין אותו מדרות.

4 = ואחר כך. 5 רמב"ם שם הלכה יז.

6 חולין קלח, ב ד"ה לאפוקי.

1 רמב"ם, הלכות כלאים, פרקים א—ב. 2 ויקרא יט, יט.

הלכות כלאים

ואסור לזרוע כלאים לגוי. ומותר לומר לגוי לזרוע לו כלאי זרעים. ואסור לקיים כלאי הכרם³ בשדהו אך עוקרם. ומותר לישראל לזרוע בחוצה לארץ כלאי זרעים, ואפילו לערב זרעים לכתחלה לזרוע. אבל כלאי הכרם אסרו חכמים לזרוע אף בחוצה לארץ, שחמורים הם [ש]אסורין בהנאה בארץ ישראל⁴.

אין אסור משום כלאי זרעים בה⁵ זרעים שראויין לאכילת אדם, אבל עשבים מרים ועיקרין שאין ראויין כי אם לרפואה אין בהן משום כלאי זרעים.

כלאי אילנות, כגון המרכיב יחור תפוח באתרוג, או אילן זה באחר, או המרכיב ירק באלן, אלן בירק, לוקה בכל מקום, אפילו בחוצה לארץ, משום לא תזרע כלאים.

ואסור ישראל שניית הגוי להרכיב לו אילני כלאים. ומותר לזרוע זרעים זרע אילן כאחד, ומותר לערב זרעי אילנות, שאין כלאים באילנות רק הרכבה בלבד.

הזורע זרע כלאים, אע"פ שלוקה, מותרין אפילו לו לאכול. ומותר ליטע יחור מן האילן שהורכב כלאים ולזרוע מזרע הירק שהורכב כלאים. בתוספתא⁶: כלאי הכרם מותרין משום גזל ופטורים ממעשרות, מה שאין כן בכלאי זרעים.

מיני הזרעים ג': חטין, כוסמין, שעורין, שבולת שועל, שיפון נקראין תבואה. כל זרעים הנאכלין לאדם, מלבד ה אילן, כגון: פול, עדש, דוחן אורז, שושמין, פרגין, ספיר, אפונין, נקראין קטנית. שאר זרעים שאין מאכל אדם, כגון: זרע בצל ושום וזרע [החציר וקצח וזרע לפת וזרע פשתן נקראין זרעונין⁷ גנה, שדרכו לזרוע שורות⁸. כשיצמחו כל מינין זרעים שלא ניכר⁹ הזרע נקראין דשא וירק. זרעוני גנה (כשיצמחו) שדרכן לזרוע שורות שורות¹⁰, כפשתן וחרדל, נקראין זרעים, שדרכן לזרוע ערוגות קטנות, כלפת וצנון ותרדין ובצלין וכוסמין¹¹ וכרפס ומרור נקראין ירקות.

זרע שנתערב בו זרע אחר בכ"ד, כגון סאה חטין שנתערב בכ"ג סאין שעורין, אסור לזרוע המערב עד שימעכו¹² החטין או יוסיף על השעורין, ואם זרע לוקה.

וכל שהוא כלאים עם הזרע מצטרף לאחד מכ"ד, כגון כ"ג סאין חטין המערב בה ב קבין שעורין וב' קבין עדשים וב' קבין פולין, שכלם כלאים עם החטין, לא יזרע הכל עד שימעט הפאה¹³ תערובת או יוסיף על החטין. וזה בעירוב קטנית בתבואה או קטנית בתבואה או תבואה בקטנית¹⁴, אבל נתערב זרעוני גנה בתבואה או בקטנית, שיעורו אחד מכ"ד ממה שזורעין בבית סאה מאותו המין, כגון החרדל שנתערב בתבואה, והחרדל זורעים ממנו קב בכל בית סאה, אם נתערב אחד מכ"ד¹⁵, בסאה של תבואה (טול תבואה) או קטנית חייב למעט. ואם מין מזרעוני גנה זורעין ממנו סאתים בכל בית סאה, אם נתערב ממנו חצי קב בכל סאה תבואה או קטנית ימעט. זרע פשתן, שבבית סאה זורעין ממנו ג סאין, אם נתערב ג רבעים בכל סאה ימעט. וכך משערין בכל זרעים אחרים.

3 צ"ל עליפי הרמב"ם (פרק א, הלכה ג): כלאי זרעים.

4 שם פרק ה, הלכה ד. 5 צ"ל: אלא.

6 כלאים פרק ה, הלכה א. 7 צ"ל: זרעוני.

8 ראה הערה 10. 9 צ"ל: כל זמן שלא ניכר.

10 ברמב"ם (פרק א, הלכה ט): שדרכם לזרוע שדות.

11 שם: וכוסבר, 12 צ"ל: שימעט. 13 צ"ל: הסאה.

14 צ"ל: כשנתערבו מיני תבואה זה בזה או מיני קטניות זה בזה.

15 מן הקב.

ואם נתכוון לערב זרע בזרע אחר, או לזרוע הב' מינין, אפילו חטה אחת בכרי שעורין, אסורה לזורעה.

הזרע מין אחד וכשצמח ראה בו כלאים, בין זרעוני גנה בקטניות או בתבואה או להפך, אם מין שצמח אחד מכ"ד בשדה ימעטנו מפני מראית העין, שלא יאמרו כלאים זרע בכוונה, ואם נראה שלא זרע בכוונה, כגון תבואה שעלו ספחי חטים¹⁶, ותלתן שזרעה למאכל אדם, שרואה שעשו לה גבול וזרועה ערוגות ערוגות, ועלו בה עשבים, שזה מפסיד הוא. ומקום גרנות שעלו מינין הרבה, שפשוט הוא שלא רוצה בצמחים בבית גרנו, אין צריך למעט. ואם הסיר מקצת גלה בדעתו שרוצה בקיום השאר ואומרים לו עקור הכל חוץ ממין אחד.

לא יטע ירק בסדן השקמה. הטומן אגודת לפת וצנון תחת [האילן]¹⁷ ואפילו גפן, ומקצת עלין מגולין, שאינו רוצה בהשרן[ש]תן, לא יחוש משום כלאים. אינן אגודה או אין העלין מגולין חושש.

שדה זרועה וקצר הזרע ונשארו העיקרין (זרעה חטין) אפילו לא יוציאו צמח עד לאחר שנים הרבה, לא יזרע מין אחר עד שיעקור כל העיקרין. זרעה חטין ונמלך לזרועה שעורים [קודם]¹⁸ צמיחת החטין, ימתין עד שיפסידו ויתליעו החטין, כמו ג ימים ויהפך אחרי כן במחרישה, כמו שחורשין קודם המטר, ואין צריך שלא תשאר בהפוכו חטה שלא נעקרה. צמחו החטין ואחר נמלך לזרועה שעורין, אם הוריד בהמתו לתוך הצומח יזרע מין אחר, או יהפך קודם.

באחד באדר משמיעין על הכלאים, וכל אדם יורד ומחפש גנותיו. ובט"ו בו שלוחי בית דין מחפשיין, ומתחלה היו עוקרין הכלאים, שמחו שמניקין שדותיהן. התקינו שיפקירו כל שדה שימצאו כלאים מין אחד מכ"ד, אבל פחות לא יגעו. וחוזרין שלוחי בית דין ומחפשיין בחול המועד של פסח ומפקירין כל השדה אם מצאו אחד מכ"ד.

פרק שני

שני מיני זרעים הדומין זה לזה, כצנון עם נפוס, חרדל עם אלפס, עם של מצרית² או של הרמוצה. וכן באילן, תפוח עם עוזרדין³, אפרסקין עם שקדים, שחפין עם רמון⁴, הואיל וב' מינין הן כלן כלאים זה בזה. אבל מין אחד ואין דומין, בעבור שנוי המקומות, כחזרת עם של גלים, עולשין עם של שדה, כרישין עם של שדה, כסבר עם של הרים, חרדל עם של מצרי, דלעת מצרית עם של הרמוצה, חטין עם זונין, שעורין עם שבולת שועל, כוסמין עם שיפון, פול עם ספיר, פורקדן עם טופח, פול הלבן עם שעועית, קישות עם מלפפון, כרוב עם תרבותור, תרדין עם לעונין; ובאילן, אגסים עם קרוסטמלין, פרישין עם עוזרדין, אין כלאים זה בזה. ואפילו שני מינין שדומין דמיון גדול זה לזה,

16 צ"ל על-פי הרמב"ם (פרק ב, הלכה ט): אסטים.

17 השלמנו על-פי הרמב"ם (שם הלכה יא).

18 השלמנו על-פי שם (הלכה יג).

1 רמב"ם, הלכות כלאים, פרקים ג—ד.

2 צ"ל על-פי הרמב"ם (פרק ג, הלכה ג): חרדל עם הלפסן ודלעת יונית עם דלעת מצרית.

3 שם (הלכה ד): החזור. ראה מעשה רקח.

4 שם: שופין עם הרימן. ראה מעשה רקח.

כלפת עם צנון, שפירייהן דומין זה לזה, ולפת עם נפוס, שהעלין דומין זה לזה, אינן כלאים. אבל לפת⁵ ועם הנפוס, אע"פ שהעלין והפרי דומין, הואיל וטעם פריים רחוק מאד, כלאים זה בזה. וכן כל כיוצא בזה.

הרחקת הכלאים לפי גודל השדה הנזרעת ולפי רחב העלין והיונקות⁶. כיצד, שדה זרוע מין תבואה ורוצה לזרוע מין תבואה אחר בשדה אחרת⁷, מרחיק ביניהם בית רובע, והוא כעשר אמות וחצי אמה⁸ מרובע, בין מן האמצע והצד, ואם לא ביניהם כך אסור ולא לוקה עד שיהו קרובין תוך ששה טפחים.

זרועה ירק ורוצה לזרוע בצדה בשדה אחר ירק, מרחיק בין שתי השדות ששה טפחים על ששה טפחים מרובע, בין מן האמצע בין מן הצד, ופחות משיעור זה אסור ולא לוקה עד שיהו קרובים בתוך טפה. שדה אחת תבואה ושדה [שב]צדה ירק או דלעת, ירחיק ביניהן בית רובע. וכל זה שצריך להרחקה, בין שתי שדות, אבל שדהו זרועה ירק ורוצה לזרוע בצד שורה אחרת, די לעשות בין שורה לשורה⁹ תלם ארכו ששה טפחים בלבד ורחבו כעמקו.

שדה זרועה תבואה ורוצה לזרוע בתוכה שורה אחת ירק, אפילו של דלועין שעליה ארוכין ומסתבכין, מרחיק ששה טפחים, ואם נמשכין עלי הדלועין ונסתבכו בתבואה יעקור מהתבואה שלפני הדלעת עד שלא יתערבו העלין. וזה דווקא בדלעת, אבל בשאר מינין ירק ותבואה שהרחיק כשיעור, אפילו נטו העלין לא יעקור.

בין שני מינין בור או גיר או גובה¹⁰ או גדר או דרך¹¹ גבוה עשרה טפחים או חריץ עמוק עשרה ורחב ארבעה¹² מותר לסמוך המין לצד זה ומין אחר לצד אחר. וזה שצריך הרחקה והבדלה כשזרע בשדהו, אבל שדהו זרועה חטין מותר לחבירו לזרועה שעורים, אפילו זרע בתוך שדהו שעורים סמוך לחטין ומשך השעורין עד שדה חבירו שזרועה שעורין מותר, שנראו שעורין שבתוך שדהו שהן סוף שדה חבירו, וכתוב¹³: שדך, פרט לחבירך¹⁴.

מותר לזרוע תלם פשתן אחד בין שדהו ושדה חבירו הזרועים חטים, שרואין יאמרו: נתכון זה להשחית ולנסות אם ראויה שדהו לזרע פשתן, שאין דרך העם לזרוע תלם אחד של פשתן. אבל מין אחר אסור לזרוע ביניהם עד שירחיק בתוך שלו.

שדהו ושדה חבירו זרועין שני מיני תבואה לא יזרע ביניהם חרדל וחריע, אפילו תלם אחד, שהעם זרעין מאלו תלם אחד. אבל אם זרועים שני מיני ירקות מותר לזרוע ביניהם חרדל או חריע, שמותר להקיף חרדל או חריע בכל¹⁵ מין ומין, חוץ מתבואה

5 צ"ל: צנון. 6 שם (הלכה ח): ולפי רוב העלין ושלוח היונקות.

7 ברמב"ם (הלכה ט) שלפנינו: בשדה אחת. בדפוסים הראשונים כעין נוסח מחברנו: בשדה אחר.

8 לפנינו שם: וחומש אמה. בדפוסים הראשונים כנוסח מחברנו. ראה ר"ש ליברמן, תוספתא כפשוטה, כלאים, עמ' 613.

9 שם (הלכה יב): בצדה שורה של ירק דיו לעשות בין השדה ובין השורה.

10 צ"ל: גפה. 11 צ"ל: או דרך או גדר.

12 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליה הרמב"ם (הלכה טו): או אילן שהוא מסך על הארץ או סלע שהוא גבוה עשרה טפחים ורחב ארבעה.

13 ויקרא יט, יט.

14 ברמב"ם (הלכה טז): אין האסור אלא שזרע שדהו כלאים, שלא נאמר הארץ לא תזרע כלאים.

15 צ"ל: לכל.

שאינן מוזיקין אותה. וכן אם זוית של זרע זה נוגע בצלע של זרע אחר בתוך שדהו מותר, שנראין מובדלין זה מזה, וכל שכן אם זוית של זרע זה נוגעת בזוית של זרע האחר, שנראין כסוף שדה שנגע בסוף שדה, שמותר בלא הרחקה.

מותר לזרוע קשואין ודלועין ופול המצרי שתי שורות מכל אחד זה בצד זה ותלם בין כל אחד, אבל לא שורה אחת מכל אחד אפילו בתלם, שמינין אלו עליהם ארוכין ויתערבו הכל, אם לא בשתי שורות. וכן אם היתה שדהו ממיני ירקות ורוצה לזרוע שורות שורות של דלועין, (ו)עוקר מהירק עד שנמצא בין כל שתי שורות של דלועין י"ב אמה, אבל פחות מיכן אסור, שהעלין מסתכין ומערבבין.

שורה אפילו של דלעת יחידית זרועה ורוצה לזרוע בצדה תבואה, מרחיק בית רובע, שנמשכו עליה ומערבבין. מקום שיש בתוך רובע שמרחיקין משני המינין עולה במדה, כגון קבר וסלע.

תלם או אמת המים שעמוקים טפח זורעין בה ה' ¹⁶ מיני זרעונים, אחת על שפת התלם מכאן ואחת מכאן ואחת באמצע.

ומותר ליטע שני מינין בגומא אחת, ואפילו קישות ודלעת, והוא שמין זה גוטה מעל שפת הגומא לכאן ואחד לצד השני. וכן אם נטע ארבעה מינין בגומא והפכן לארבע רוחותיה מותר.

מי שרוצה לזרוע משר משר מכל מינין ירחיק בין כל משר שתי אמות על שתי אמות ומיצר והולך עד שלא ישאר ביניהם בתוך המיצר ¹⁷ רק כל שהו.

רצה לעשות בשדהו קרחת קרחת מכל מין, לא יעשה בתוך כל בית פאה ¹⁸ יתר על תשע קרחות, כל קרחת מהם בית רובע, ונמצא רחוק בין כל קרח וקרח קרוב לעשר אמות פחות רביע, שכל בית סאה חמשים על חמשים. והמשר ארוך והקרחת מרובעת. ערוגה ששה טפחים על ששה טפחים, בחורבה שאין זרע חוץ לה, זרע בה חמשה מיני ירקות הואיל ואין ¹⁹ זורעין מהן אלא מעט מעט, אחד בתל ²⁰ קרן ואחד באמצע, וירחיק בין כל מין ומין טפח ומחצה שלא ינקו זה מזה. אבל יתר מחמשה אפילו בהרחקה לא יזרע. ואף לא חמשה מינין (זרעים, שהן נראין כלאים. ואף לא חמשה מיני ירקות אם סביב הערוגה ערוגות אחרות ואפילו זרעונים זה שלא כנגד זה ²¹, אם לא הטה עלי ערוגה זו לצד זו ועלי ערוגה אחרת לצד אחרת או עשה תלם בנתים, גזירה שמא יזרע הארבעה מינין בארבע זויות ויזרע מינין הרבה חוץ לה כנגד הזויות. ואם עשה לה גבול טפח סביב ²² זרע אפילו (מ)י"ח מינין, שלשה על כל גבול וששה באמצע, וירחיק מכל מין טפח ומחצה. ולא יזרע ראש הלפת בתוך הגבול, שמא ימלאהו. ואם נתמעט הטפח מאחר שנזרע בו כשר, הואיל והוכשר מתחלתו.

מי שרוצה למלאות כל גנתו מיני ירק בלא הרחקה, עושה כל הגנה כלה ערוגות מרובעות אפילו ששה טפחים על ששה טפחים ועושה בכל ערוגה חמשה עגולין, ארבע בארבע רוחותיה ואחד באמצע וזורע מין בכל עגול חזרע ארבעה מינין אחרים בארבע קרנות ערוגה. ונמצא תשעה מינין בכל ערוגה, ומפסיד שבין העגולין ליראות מובדלין.

16 צ"ל : שלשה.

17 ברמב"ם (פרק ד, הלכה ו) : בסוף המישר. 18 צ"ל : סאה.

19 צ"ל : מיני ירקות שאין. 20 צ"ל : בכל.

21 כלומר, אסור לזרוע חוץ לערוגה ואפילו כנגד הקרנות של ערוגה שאין בה זרע.

22 ברמב"ם (שם הלכה יב) : גבול גבוה טפח ורחב טפח סביב.

ואם רוצה שלא יפסיד כלום, אם הערוגות בעגולין זרועין שתי, זורע מה שביניהן ערב²³, שיהו מובדלין.

פרק שלישי¹

הזורע, המחפה בארץ ישראל זרע הכרם עם שני מיני תבואה, כחטה ושעורה וחרצן, במפלת יד, או שני מיני ירקות, כקנבוס ולוג² שנגמרין עם גמר תבואת הכרם, או אחד ירק ואחד תבואה ואחד כרם במפולת יד לוקה שמונים, אחת משום: לא תורע שדך כלאים³, ואחת משום: לא תורע כרמך כלאים⁴. אבל בחוצה לארץ אסור ואינו לוקה. ובארץ ישראל נמי שאר ירקות מקנבוס ולוג אסור ואינו לוקה, או אפילו תבואה וירקות שלא במפולת יד שלשתן, כגון לזרוע תבואה או ירק [בצד גפן]⁵ או ליטע גפן בצד ירק ותבואה, או שראה כלאים צומחים בכרמו וקיימם אינו לוקה וקדש ונאסרו בהנאה הירק או התבואה והגפן, ואפילו קש ועצים. ונשרפין, ולא יבשל בעת שרפן ולא יסיק בהם תנור וכירה, שנאמר⁶: פן תקדש המלאה הזרע.

אין עודדין עם הגוי בכלאים, אבל עוקרין עמו.

מיני זרעים מותר לזרועם בכרם, וכל שכן שאר אילנות.

המסכך גפנו על גב תבואת חבירו קדש גפנו ולא התבואה, דאין אדם מקדש את שאינו שלו. גפן חברו על תבואת חבירו, לא קדש אחד מהן. לפיכך הזורע כרמו [בשביעית לא קדש].

הרואה כלאים בכרם חבירו וקיימו אסור בהנאת הרואה וכל אדם מותרין בהן, ואילו קיימו בעל הכרם אסור לכל אדם.

אנס שזרע כלאים בכרם חבירו, אם נשתקעו הבעלים, אפילו לא נתיאשו, קדש; לא נשתקעו, אפילו נתיאשו, לא קדש כי אם מדברי סופרים. כשיצא האנס יקצור הזרע מיד ואפילו בחול המועד, לא מצא פועלים, יוסיף עד שליש בשכרן, יתר מכון קוצר בנחת⁷. ואם ישתהא הזרע עד שהגיע לעונת שיתקדש, יקדש ויאסרו שתייהן.

רוח ששלחה פירות⁸ הגפן (ו) על התבואה, יגדור⁹ אותו מיד, ואם איחעו אונס ולא סלקן מותרין.

כרם שהוא בוסר ולא הגיע קונסין ואוסרין אינו תורע אבל הבוסר מותר ומכל מקום לא קדש לפול הלבן, וזרע בו ירק או תבואה והשרישו, לא קדש¹⁰, שתבואה או ירק מתקדשין משישרישו וענבים משיעשו כפול הלבן, שנאמר¹¹: המלאה הזרע אשר תורע הזרע, אבל הבוסר מותר. 11 דברים שם.

23 שם (הלכה טו) נוסף: ואם היו זרועין ערב זורע מה שביניהן שתי.

1 רמב"ם, הלכות כלאים, פרקים ה-ו. 2 צ"ל: ולוג.

3 ויקרא יט, יט. ושם: שדך לא תורע כלאים. 4 דברים כב, ט.

5 השלמנו על-פי הרמב"ם (פרק ה, הלכה ז). 6 דברים שם.

7 ברמב"ם (שם הלכה יב): מבקש בנחת וקוצר. 8 צ"ל: פארות.

9 ברמב"ם (שם הלכה יא) שלפנינו: יגדור. ברדב"ז שם מובא כנוסח מחברנו.

10 הדברים משובשים ומסורסים ויש לחקנם על-פי הרמב"ם (שם הלכה יד): כרם שהוא בוסר ולא הגיע לפול הלבן וזרע בו ירק או תבואה והשרישו לא קדש. ומכל מקום קונסין אותו ואוסרין הזרע, אבל הבוסר מותר. 11 דברים שם.

ותבואת הכרם, עד שיזר(י)ע זה ויהיה זה תבואה. אבל תבואה שיבשה כל צרכה ונטע גפן בה וענבים שבשלן כל צרכן וזרע תבואה או ירק בצדן, לא קדש ואסור. עקר הזרע קודם שיעשו ענבים כפול הלבן מותר. ואם יש מקצת שנעשו כפול הלבן נתקדשו והשאר מותר. ענבים שנעשו כפול לבן וזרע בצדן תבואה או ירק ונלקט הזרע קודם שישריש מותר בהנאה, ואם השריש אסור.

גפן שיבשו ועליה ונפלו, כבימי הקור, אסור לזורעה כלאים, זרע לא קדש. הזורע בעציץ שאינו נקוב המונח בכרם לא קדש ומכין אותו מרדות. העובר בכרם ונפלו ממנו זרעים או שיצאו עם הזבלים או עם המים או היה זרע וזורה בשדה הלבן וסערתו הרוח לאחוריו ונפלו הזרעים בכרם וצמחו, לא נתקדשו, שנאמר: אשר תזרע, וזה לא זרע. וחייב לעקור כשיראה ואם קיימו קדש. סערתו הרוח בפניו¹² וראה שנפלו זרעים בכרם הרי זה כזורע ויהפך העשבים במחרישה ודיו. ואם מצאן שנעשו אביב ינפצם להשחיתן, שהכל אסור בהנאה. מצאן שנעשו דגן תשרף. ראן וקיימן ישרפו עם הגפנים הסמוכים להן.

המקיים קוצים בכרם בערב, שרוצין בקיומן לגמליהן, קדש. אבל דבר שאין דרך לזרוע, אפילו רוצה בקיומו לבהמה, לרפואה, לא קדש. הארוס והקסוס ושושנת המלך ושאר כל מיני זרעים אין כלאים. קנבוס, קנרס וצמר גפן, כשאר ירקות ומקדשין בכרם. מיני דשאים שעולין מאליהן בשדה מקדשין בכרם. פול המצרי מין זרע ולא מקדש. קנים וורד ואטד מין אילן ואין כלאים בכרם. זה הכלל: כל המוציא עליו מעקרו ירק, שאינו מוציא אילן. צלף הוא אילן.

הרואה ירק בכרם ואתו¹³: כשאגיע לו אלקטנו¹⁴ אם שהה עד שהוסיף אחד ממאתים קדש. וכך משערין שיעור זה: רואין אם נחתך ירק זה או תבואה זה מן הארץ בכמה זמן יבש, כגון אם ייבש עד שלא תשאר בו לחה במאה שעות, אם נשתהא בארץ משהגיע לו חצי שעה הרי הוסיף במאתים ואסור, אם נשתהא פחות מחצי שעה מותר.

אסור לעבור בעציץ נקוב שזרוע בו ירק בתוך הכרם, ואם הניחו תחת הגפן, ונשתהה כדי להוסיף אחד ממאתים, קדש.

בצל [שנטעו בכרם, ואחר עקר הכרם, ואחר צמחו הבצלים מן העיקר ומן¹⁵ הנטוע, אע"פ שרבו הגדולין על] עיקרו במאתים הרי זה העיקר באסורו, שאין גידולי היתר מעלין בעיקר¹⁶ האסור.

הזורע כלאי הכרם או מקיימן עד שהוסיף במאתים, מקדש גפנים סביביו י"ו אמה לכל רוח, עגולות ולא מרובעות, ורואין כל העיגול שרחבו ל"ב אמה ככולו מלא ירק, וכל גפן תוך העיגול מקדש עם הירק, שחץ לעיגול לא יקדש. במה דברים אמורים כשבין שפת עיגול זה ובין שורת הגפנים שחוצה לו יותר על ארבע אמות, אבל ארבע מצומצמות או פחות, רואין העיגול כאלו הגיע לשורה הסמוכה לו ומקדש הכל. זה בזרע¹⁷

12 צ"ל: לפניו. 13 צ"ל: ואמר.

14 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על"פי הרמב"ם (שם הלכה כא): מותר. הגיע לו ועבר מעליו ואמר כשאחזור לו אלקטנו.

15 תיבה זו מיותרת ויש למחקה. 16 צ"ל: העיקר.

17 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על"פי הרמב"ם (פרק ו, הלכה ט): או מקיים תוך הכרם, אבל הזורע חוץ לכרם וסמך לו הרי זה מקדש שתי שורות של גפנים הסמוכות לזרע באורך כל.

הזרע ויתר ארבע אמות חוץ לזרע ומתקדש מן הזרע רוחב ארבע אמות באורך כל השורה של גפן ¹⁸, ששה טפחים לכל רוח.

ילדה פחותה מטפח א"א מקדש ¹⁹ הזרעים. במה דברים אמורים בשנים כנגד שנים ואחת יוצאה זנב ואבד ²⁰, אבל אם כל הכרם כן מקדש.

שתי גנות זו על גב זו ותחתונה עשויה כרם, זרע העליונה עד שהוא מגיע לאויר ו' ²¹ טפחים סמוך לכרם ²², או לגפן יחידית אסור לזרוע בו זרעים. ואם העליונה עשויה כרם זרע תחתונה עד שהוא מגיע למטה משלשה טפחים מעיקר הגפנים.

שדהו זרועה ירק או תבואה ונמלך ליטע בה גפנים, הופך הזרעים במחרישה ואחר נוטע ולא יטע ואחר ²³ יופך. נטעה גפנים ונמלך לזרעה זרעים, משרש הגפנים ואחר ²³ זרע. קצץ הגפן עד שלא ישאר רק פחות מטפח סמוך לארץ מותר לזרוע ואחר ²³ יחזור וישרש הנשאר מן הגפן.

המבריק בארץ ישראל ²⁴ אפילו בתוך דלעת יבישה שנעשית כסילון, אם עפר על גבה שלשה טפחים או יותר מותר לזרוע על גבה, פחות מזה אסור. ומותר לזרוע בצד. הבריכה בסלע, אע"פ שאין עפר על גבה רק שלש אצבעות ואין עיקר הגפן נראה, מותר להביא זרע עליה, ואם עיקר נראה, ירחיק ששה טפחים לכל רוח וזרע. המבריק שלש גפנים ועיקריהן רואין, אם ביניהן מארבע אמות עד שמנה מצטרפות לשאר גפנים העומדות וכאלו לא הבריכו, ואם לאו אינן מצטרפות. היו פחות משלש אין מצטרפות, אך מרחיק ששה טפחים ממנה ²⁵ לכל רוח וזרע.

פרק רביעי

הבא לזרוע בצד הכרם מרחיק ממנה ארבע אמות מעיקרי הגפן וזרע, ואם גפן יחידית היא מרחיק ששה טפחים. שורה אחת של גפנים זו בצד זו, אפילו מאה, כגפן יחידית ומרחיק מהשורה ששה טפחים וזרע. היו שתי שורות ובכל שורה שלשה גפנים או יותר ובין השורות מארבע אמות ועד שמנה, ירחיק ארבע אמות בכל צד וזרע. אבל בין השורות שמנה אמות, חוץ ממקום הגפנים עצמן אינן ככרם אחת ודי בהרחקת ששה טפחים מכל שורה. וכן אם ביניהן פחות מארבע אמות, כגפן יחידית ודי בששה טפחים. היו שלש שורות אפילו ביניהן פחות מארבע אמות הוי כרם ורואין האמצעי[ות] כאלו אינן. וכן אם בין כל שורה שמנה אמות או יתר זרע בין השורות. כרם שחבר באמצעו ונשאר שלם מכל סביביו, אם הקרחת י"ו אמה ² לא יזרע, ואם

18 צריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם): ואם זרע בצד גפן יחידית אינו מקדש מן הזרע אלא.

19 צ"ל: אינה מקדשת. 20 חיבה זו אינה ברמב"ם ויש למחקה.

21 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה ה): עשרה.

22 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם): שאומי עשרה טפחים סמוך לכרם.

23 = ואחר כך. 24 חיבה זו מיותרת ויש למחקה. 25 צ"ל: מהן.

1 רמב"ם, הלכות כלאים, פרקים ו—ח.

2 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ו, הלכה יא): הרי זה מרחיק מעיקרי הגפנים ארבע אמות לכל רוח וזרע באמצע הקרחת ואם אין בה שם עשרה אמה.

זרע הואיל והרחיק ארבע אמות לא קדש. וכן מקום פנוי בלא גפנים בין סוף הכרם ובין גדר שלו, והוא נקרא מחול הכרם, אם יש י"ב אמה, מרחיק מהגפנים ארבע אמות וזורע השאר. פחות מ"ב לא יזרע ואם זרע, הואיל והרחיק ארבע אמות לא קדש. במה דברים אמורים בכרם גדול, אבל בכרם קטן או בכרם גדול שבין כל שורה שמנה אמות או יתר או גדר המקיפו פחות מד' טפחים רחב³ אין להם מחול, אך מרחיק ארבע אמות מסוף הגפנים וזורע עד הגדר, ואפילו בין הגפנים והגדר ארבע אמות וחצי, וזרע עד⁴ חצי האמה.

גדר גבוה וחריץ עמוק(ים) ועשרה טפחים ורחב ארבעה מותר ליטע כרם בצדו מכאן וירקות בצד זה מיכאן. אפילו במחיצת קנים שאין בין קנה לקנה שלשה טפחים. נפרץ הגדר עד עשר אמות כפתח ומותר, יתר כנגד הפרצה אסור עד שירחיק מהגפנים כשיעור. נפרצו פרצות רבות ועומד כפרוץ מותר כאלו אינו פרוץ, פרוץ מרובה לא יזרע כנגד הפרוץ בלא הרחקת שיעור.

כשנפרץ הגדר אומ' לא⁵ גדר, גדרה ונפרצה אומ' לא⁶ גדר, נתיאש ממנה ולא גדרה קדש.

בית חציה מקורה וגפן נטוע בצד זה מותר לזרוע בצד אחר ירק, שפי תקרה יורד וסותם. ואם השוה קיר[ו]ן אסור.

חצר⁷ שנפרצה במלואה לגדולה וגפנים בגדולה אסור לזרוע בקטנה, אם זרע זרעים אסורין וגפנים מותרין. גפנים בקטנה מותר לזרוע בגדולה, אם יש⁸ בגדולה פסין מכאן ומכאן, כמובדלת מן הקטנה ואין קטנה מובדלת מהגדולה.

חריץ עמוק עשרה ורחב ארבעה בכרם, אם מפולש מראש הכרם ועד סופו נראה כבין שתי הכרמים וזורע בו אם לא הגפנים מסככין עליו, ואם לא מפולש הוי כגת שבאמצע הכרם שאפילו ועמוקה עשרה ורחב ארבעה לא יזרע בו אם לא בקרחת שש עשרה אמה. שביל שבין שני הכרמים ככרם שחרב באמצעו, ואם ביניהם ד' או⁹ שש עשרה אמה מרחיק מזה ארבע אמות ומזה ארבע אמות וזורע המותר, ואם פחות מכן לא יזרע שם.

שומריה¹⁰ מרובעת גבוה עשרה ורחב ארבעה שבכרם מותר לזרוע בראשה ירק ולא יהיו השריגים נוגעין בה. ואם עגולה צריך שתהא בתוכה חלל ארבעה טפחים, כדי שתהא מופלגת מן הארץ וצריכה עפר מלמעלה שלשה טפחים.

בית שבכרם, אם היה פחות שלשה טפחים על שלשה הוי כסתום ואין זורעין בו. גפן יחידית שנטועה בתוך קרקע¹¹ או חריץ מרחיק ששה טפחים לכל רוח וזורע כל החריץ כמו שעושה במישור, ואם ועמוק עשרה ושפת החריץ רחב ארבעה אסור לזרוע בו אפילו בהרחקת ששה טפחים, כי אם בהרחקת ארבע אמות לכל רוח. הרחיק ששה וזרע לא קדש.

3 שם (הלכה יד): הגדר... פחות מעשרה טפחים, או שהיה גבהו עשרה טפחים ואין בו רוחב ארבעה טפחים.

4 צ"ל: את. 5 צ"ל: לו.

6 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה יט): חצר קטנה.

7 שם: הואיל ויש. 8 שתי התיבות האחרונות מיותרות ויש למחקם.

9 צ"ל: שומירה. 10 צ"ל: הנקע.

הלכות כלאים

הנוטע כרמו ומרחיק בין כל שורה שמנה אמות יורע בהרחקה מכל שורה ששה טפחים. ולא דמי לכרם שחרב¹¹, שהרי נטען מתחלה מרוחקים. אבל זרע חוצה לו צריך להרחיק משורה החיצונה ארבע אמות כשאר כרמים. היה בשדה זו שורה אחת של גפנים ובשדה חבירו שורה שנייה, אפילו מפסיק ביניהם דרך היחיד או הרבים או גדר פחות מעשרה טפחים, מצטרפין להיות שתיהן כרם אם ביניהן פחות משמנה. נטע שורה אחת בארץ ושורה במדרגה הגבוהה¹² מהארץ עשרה טפחים אין מצטרפין, פחות מכן מצטרפין.

הנוטע חמש גפנים, שתיים כנגד שתיים ואחת זנב הוי כרם קטן ומרחיק ארבע אמות לכל רוח, אבל שתיים כנגד שתיים ואחת באמצע או שלש בשורה זו ושתיים כנגדן בשורה שנייה אינו כרם ולא ירחיק רק ששה טפחים לכל רוח¹².

גפן שחרב ויש בו ללקט י"ג¹³ גפנים לכל סאה¹⁴ ונטועות שתיים כנגד שתיים ואחת יוצאה זנב אם¹⁵ יש בו לכוון שלש כנגד שלש נקרא כרם דל ואסור לזרוע כלן¹⁶.

כרם מעורב בלא שורות, אם בו לכוון שתיים כנגד שלש הוי כרם ואם לא אינו כרם ודי בהרחקת ששה טפחים מכל גפן, העיקרין מכוונין והנוף אינו מכוון הוי כרם. הנוף מכוון והעיקר אינו מכוון כרם. דקות לא מכוונות והעבים מכוונות בברייתן הוי כרם. וידע שהן מכוונות, להביא חוט המדה ולמתוח מזו לזו¹⁷.

גפנים שגדלו בברייתן והשריגים והאשכולות מושלכים על הארץ נקראין כרם. העושה כמו משען גבוה שיהיו השריגים והאשכולות נסמכין עליה והגביה נוף הגפנים מעל הארץ על אותו משען והדלם, נקרא עריס והקנים שעשה המשען נקראין אפפורות¹⁸. הנוטע שורה אחת של ה' גפנים או יותר ונוטען¹⁹ על גבי כותלים או שנטען בצד חריץ י' ורחב ד' נקראין עריס כמו שמרחיק מהכרם ארבע אמות לזרוע כך ירחיק מן העריס.

אחד שבנה הגדר ואחר²⁰ נטע, או נטע ואחר²⁰ בנה, הואיל ועירסן הוי עריס. נהרס הגדר או נסתם החריץ אין כאן עריס, אלא הרי כל השורה כגפנים יחידים.

עריס שחרב אמצעו ונשארו בו חמש גפנים בצד הגדר מכאן וכן בגדר שכנגדו²¹ נקרא פסקי עריס, אם ביניהם שמנה אמות²² מרחיק מכל (ה)שורה ששה טפחים וזורע. אין ביניהם שמנה אמות²³ לא יורע, זרע בהרחקת ששה טפחים לא קדש. אין שם גדר, מרחיק ששה טפחים מכל שורה וזורע, שאין כאן לא עריס ולא פסקי עריס. זרע²⁴ ובנה הגדר חזר עריס ופסקי עריס למקומו.

גנה קטנה מוקפת גדר ועירס הגפנים סביב לה מבחוץ על כל כתליה, אם יש בה מלא בוצר וסלו מכאן וכן מכאן, זורעין בה²⁵ שנראה כעריס אחד וירק בו.

11 באמצעו. 12 צ"ל : כרם.

13 צ"ל : עשר. 14 צ"ל : בית סאה. 15 צ"ל : או. 16 צ"ל : בכולו.

17 ברמב"ם (שם הלכה י) : היו דקות ואינן מכוונות, העבו והרי הן מכוונות הרי זה כרם. כיצד היא יורע אם הן מכוונות, מביא חוט המדה ומותת מזו לזו.

18 שם (פרק ה, הלכה א) : אפפירות. 19 צ"ל : ועירסן. 20 = ואחר כך.

21 ברמב"ם (שם הלכה ה) : וחמש גפנים בצד הגדר האחרון מכנגדן.

22 שם נוסף : ואחד מששים באמה.

23 שם (הלכה ז) : היה ביניהן שמנה אמות בצמצום. 24 שם : חזר.

25 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ז) : ירקות, ואם אין בה כשיעור הזה אין זורעים בה.

גפנים זרועים במדרגה גבוה והערים שלהן יוצא ומסכך על השדה, אם עומד בארץ ובוצר כלו, רואין כל [המקום שתחת הערים כאלו הוא מקום עיקרי הגפנים ואוסר ארבע אמות בשדה לכל רוח משפת הערים, ואם לא יכול לבצור עד שיעלה במדרגה או בסולם אין אסור לזרוע רק תחת הערים.

שני כתלים סמוכין זה לזה וגפנים נטועין בזוית ביניהן והערים יוצא מתוך הכתלים עם קרן ²⁶ וכלה, מרחיק מעיקרי הגפנים ²⁷ וזורע ממקום ²⁸ הכלה שאין עליו ערים. גפן שעלה עצה מן הארץ מעט ואחר נעקם ונמשך על הארץ וחזר ועלה כמו ארכובה, כשמודדין בין הגפן ובין הזרע ששה טפחים או ארבע אמות אין מודדין אלא מסוף ארכובה ולא מעיקר גפן הראשון.

שאע"פ ²⁹ שמרחיק בין הגפן והזרע כשיעור, צריך ליוהר שלא תסכך הגפן על הירק. ואם סכך תבואה וירק על הגפן וצמחה ³⁰, קשין מותרין ודגן ידלק. שרשי הכרם יוצאין לתוך הארבע אמות שבין הכרם והתבואה יעקר, שרשי התבואה יוצאין לתוך הארבע אמות מותר.

הזורע תחת שריגי ועולה ³¹ הגפן קדש, אפילו הזרע רחוק מעיקר הגפן. הדלה הגפן על מקצת אפפורות ³² לא יזרע תחת מותרת, ואם זרע, הואיל ואין הזרע תחת סכך הגפן מותר. הדלה הגפן דבמקצת ³³ בדי אלן מאכל, זורע תחת מותר הבדי[ם], שאין אדם מבטל אלן מאכל; ואם סככו השריגים על הזרע, מחזירן למקומן ³⁴ אחר. אבל הזורע תחת ³⁵ אפפורות ואילן שאינו עושה פירות וסככו שריגי הגפן על הזרע, אסור לקיימן או להחזיר השריגים, אלא עוקר הזרע.

קנים היוצאין מהערים ואם ³⁶ לפסקן שלא תשחית האפפורות זורע תחתיהם, עשאן כדי שיהלכו עליהן השריגין והעלים אסור לזרוע תחתיהן. פרח היוצא מהערים והדלית אסור לזרוע ממש תחתיו. וכן המותח זמורה מאילן לאילן אסור לזרוע תחתיו.

קשר חבל או גמי בזמורה וקשר ראש האחד באילן מותר לזרוע תחת החבל, מתח החבל שיהלכו עליו השריגים והעלין הוי כאפפורות ואסור לזרוע תחתיו. כל האמות האמו' בכלאים באמה בת ששה טפחים שוחקות ולא יצמצם במדות כלאים רק להחמיר. כל הרחקות בין הגפן והירק רק בארץ ישראל ובסוריא, אבל בחוצה לארץ מותר לזרוע בצד הגפנים בתוך הכרם לכתחלה, אבל בח"ל ולא לגדול גוי דמיחלף בישראל ³⁷.

ואע"פ שמותר לזרוע הירק בצד הכרם בחוצה לארץ, ירק הזרוע אסור באכילה, אם רואהו לוקט ומוכר, אבל ספיקו מותר. כזית ³⁸ מכלאי הכרם בין מהירק בין מהענבים,

26 צ"ל: יוצא עם הכתלים מתוך הקרן. 27 כשיעור. 28 צ"ל: במקום.

29 ברמב"ם (שם הלכה יא): כבר בארנו שאע"פ.

30 שם: זרע ירק או תבואה וצמחה ואחר כך סכך עליה את הגפן.

31 צ"ל: ועלי. 32 צ"ל: על מקצת. 33 צ"ל: למקום.

34 צ"ל על"פי הרמב"ם (פרק ו, הלכה יב): תחת מותר. 35 צ"ל: וחם.

36 הדברים משובשים ומקוטעים ויש לתקנם על"פי הרמב"ם (פרק ח, הלכה יג): ולא אסרו בחוצה לארץ אלא לזרוע שני מיני ירק או תבואה עם החרצן במפולת יד, ואם אמר לתינוק גוי לזרוע לו בחוצה לארץ מותר, אבל לא יאמר לגוי גדול, שלא יתחלף בישראל.

37 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פרק י, הל' ז-ח. ושם: האוכל כזית.

הלכות כלאים

אם נזרעו בארץ ישראל לוקה ומצטרפין זה עם זה, אבל נזרעו בחוצה לארץ מדברי סופרים הוא ואינו לוקה אבל מכין אותו מדרות.

פרק חמישי¹

המרכיב זכר על נקבה שאינה מינו מבהמה, חיה ועוף ודגים² בכל מקום, אפילו בחוצה לארץ, אפילו הזכר והנקבה של חבירו והכניס בידו כמכחול בשפופרת לוקה, שנאמר³: בהמתך לא תרביע כלאים, ודבר הכתוב בהוה⁴. אבל העלם זה על זה או עזרם במקל⁵ מכין אותו מדרות.

מותר להכניס שני מינין בבית אחד; ראה שרובעין אין זקוק להפרישן. ואסור לישראל ליתן בהמתו לגוי להרביעה לו. מי שהרכיב כלאים, הנולד מהם אסור⁶ בהנאה. ואם מין טהור עם מין טהורה מותר באכילה.

שני מיני בהמה שדומין זה לזה, אע"פ שמתעברין זה מזה, הווי⁷ עם חמור, חמור עם ערוד. פליגי בתוספתא⁸: מכלב וחכמים אומרים, שהוא מין חיה ואם כתב חיתו לאדם כתב לו הכלב.

מין מדבר וישוב, כשור הבר עם השור, אינו כלאים. בתוספתא⁹ חמשה דברים בבואר¹⁰ הבר: אסור משום אותו ואת בנו וחלבו אסור לקרב¹¹ על המזבח וחייב במתנות וניקח בכסף מעשר¹² לבשר תאווה אבל לא לזבחי שלמים והוי כחיה לכל דבר וחכמים אומרים בריא בפני עצמו¹³. אבל אוז עם אוז בר כלאים, שהבר ביציו מבחוז זה מבפנים. כוי כלאים עם החיה ועם הבהמה, ואין לוקין שהוא ספק. הילודים מכלאים אם אמותיהן ממין אחד, כפרד שאמו חמור ופרדה שאמה חמור מותר להרכיבם זה על זה¹⁴. הרכיב לוקה. ואם הרכיב זה הנולד אפילו על מין אמו לוקה. הרוצה להרכיב פרד על פרדה, או למשוך בשני פרדות, בודק בשני אזנים ובסימני קול וזנב, אם דומין זה לזה בידוע שאמן מין אחד, ומוכרין¹⁵.

- 1 רמב"ם, הלכות כלאים, פרקים ט—י; סמ"ג, לאוין רפג.
- 2 ברמב"ם (פרק ט, הלכה א): ואפילו במיני חיה שבים. ודייק רבינו במיני חיה שבים, דאילו דגים שבים לא שייך בהו הרבעה— רדב"ז שם. וראה תוספות, בבא קמא נה, א ד"ה המרביע.
- 3 ויקרא יט, יט. 4 בבא קמא, פרק ה, משנה ז. 5 צ"ל: או שעוררן בקול.
- 6 צ"ל על"פי הרמב"ם (שם הלכה ג): מותר. 7 צ"ל: הפרד.
- 8 כלאים פרק ה, הלכה ה. ולשון מחברנו משובש. וז"ל התוספתא: כלב מין חיה, ר' מאיר אומר: מין בהמה. מה הפרש בין ר' מאיר וחכמים, אלא שהכותב חיתו לבנו, ר' מאיר אומר: כתב לו כלב, וחכמים אומרים: לא כתב לו כלב. בתוספתא כתביד חוין, מהדורת ר"ש ליברמן: ר' מאיר אומר: לא כתב לו כלב, וחכמים אומרים: כתב לו כלב. ראה תוספתא כפשוטה, שם עמ' 652—651.
- 9 שם פרק א, הלכה ו. 10 צ"ל: בשור. 11 צ"ל: וקרב.
- 12 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על"פי התוספתא: לזבחי שלמים אבל לא לבשר תאווה והרי הוא כבהמה לכל דבר. ר' יוסי אומר: זהו תאו האמור בתורה ומותר משום אותו ואת בנו וחלבו מותר ופסול לגבי מזבח ופטור מן המתנות וניקח בכסף מעשר.
- 13 צ"ל: תאו בריא לעצמו שור הבר בריא לעצמו. ועד כאן לשון התוספתא.
- 14 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על"פי הרמב"ם (שם הלכה ו): ואם היו שני מינין אסור להרכיבם זה על זה.
- 15 צ"ל: ומותרין.

כל שני מינין שהן כלאים בהרבעה אסורין מדברי סופרים לחרוש ולזרוע ולמשוך ולהנהיג יחד אפילו בקול. ואם עשה מכין אותו מרדות. אבל אם עשה כן בשני מינין בהמה או חיה ואחד טמא ואחד טהור, כחזיר עם כבש, חמור¹⁶ עם פיל, כלב עם עז, צבי עם חזיר, לוקה בכל מקום, שנאמר¹⁷: לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו. אבל המזוגן פטור, עד שימשוך או ינהיג.

עגלה שמושכין כלאים היושב בעגלה שם לוקה, אע"פ שלא הנהיג. אחד יושב ואחד מנהיג שניהן לוקין. ואפילו מאה שהנהיגו כאחד לוקין.

יותר לעשות מלאכה באדם עם בהמה או חיה, כגון למשוך אדם עם השור או עם הסוס בעגלה, שנאמר: בשור ובחמור, ולא באדם ובחמור ובשור.

החרוש או המרביע בשור פסולי המוקדשין, אע"פ שהוא גוף אחד, הרי הוא כטמא וטהור מעורב יחד, ולוקה מדברי סופרים.

אסור להנהיג בהמה מן היבשה עם חיה שבים, כעז ושיבוט, ואם עשה פטור. בתוספתא¹⁸ מוכיח איס¹⁹ מקל וחומר שאסור לרכוב על הפרדה: ומה אם במקום שמותר ללבוש שני חלוקים כאחד אסור בתערובתן, מקום שאסור לנהוג שתי בהמות אינו דין שאסור בתערובתן. אמרו לו: והכתיב²⁰: והרכבתם את שלמה בני על הפרדה. אמר להן: אין משיבין מתקוע²¹, אמרו לו: הרי הוא אומר: ויעש הישר בעיני יי²². וא"כ מסקנא דמותר. וכן שמעתי שרכב הר"ר יחיאל מפריש על הפרדה לנשואי בנו.

כל הלובש או התכסה כלאי בגדים לוקה, שנאמר²³: לא תלבש שעטנז. לבוש כלאים כל היום, אינו לוקה אלא אחת. הוציא ראשו מהבגד והחזיר והוציא ראשו והחזיר אע"פ שלא פשט כל הבגד לבוש והוא שהה²⁴ כדי לפשוט וללבוש אחר שהתרו בו, חייב על כל שהייה ושהייה שהתרו עליה ואע"פ שלא פשט.

המלביש כלאים והלובש מזיד לוקה²⁵ והמלביש עובר משום: ולפני עור²⁶. ואם לא ידע הלובש שהבגד כלאים והמלביש מזיד, המלביש לוקה והלובש פטור.

כהנים שלבשו בגדי כהונה שלא בשעת עבודה אפילו במקדש לוקין מפני האבנט שהוא כלאים, שלא הותרו רק בשעת עבודה.

16 ברמב"ם (שם הלכה ז') שלפנינו: כיחמור. בדפוסים ראשונים כנוסח מהברנו. וכבר כתב הכסף משנה: „וטעות סופר הוא, דחמור מין בהמה הוא וצריך להגיה ולכתוב כיחמור, וכן מצאתי בספר מוגה“.

17 דברים כב, י.

18 כלאים פרק ה', הלכה ד', ומובא בירושלמי שם פרק ה', הלכה ה'. והשווה תוספות חגיגה ב, ב ד"ה לישא.

19 צ"ל: איסי. בתוספתא: איסי (או: אסי) הבבלי. ראה ר"ש ליברמן, תוספתא כפשוטה, שם עמ' 650.

20 מלכים"א א, לג.

21 בתוספות חגיגה שם הוצעק: אין למדים תורה מן התקועה. ראה תוספתא כפשוטה שם, עמ' 651.

22 שם טו, ה. ושם: אשר עשה דוד את הישר בעיני ה'.

23 דברים כב, יא.

24 ברמב"ם (פרק י', הלכה ל'): אע"פ שלא פשט הבגד כולו הרי זה חייב על כל אחת ואחת. במה דברים אמורים... כשהתרו בו התראה אחת, אבל אם התרו בו ואמרו לו פשוט פשוט והוא לבוש בו ושהה.

25 צ"ל: הלובש לוקה. 26 ויקרא יט, יד.

אין אסור בכלאי בגדים רק צמר ופשתים בלבד, בשנתחברו צד חבור בעולם, כגון טרפן זה בזה ושע אותם ועשה מהן לבדים והוי כלאים מן התורה²⁷. וכן טרפן²⁸ כאחד וארג מהן בגד מטווי, או תפר בגד צמר בשל פשתן אפילו בחוטי משי, או תפר בגד צמר בחוטי פשתן, או בגד פשתן בחוטי צמר, או קשר חוטי צמר בחוטי פשתן או גדלן, או כרכן בשק בקופה²⁹, ואפילו קשר גדיל צמר בגדיל פשתן, אע"פ שהרצועה באמצע, או קפל בגד צמר ופשתן וקשרן והוי כלאים, שנאמר: יחדיו, כיון שנתאחד כאחד. ומדאצטריך קרא להתיר כלאים בציצית והציצית חוטין קשורין מכלל שחבור כזה גם הוי כלאים. ופרש"י³⁰, דאין חייב משום כלאים עד שיהיה צמר ופשתים יחדיו מת[ן]קנין במסרק. שוע לשון חלק, דמתרגמינן³¹: שעיע, טווי שיהיו שניהם טוויין יחד. ונוו שיהיו שניהם ארוגין יחד. וק' לפי' למה לי נוו והלא שתי תכיפות חיבור. ופר"ת³² דנוו הוא משזר, דטורש³³ בלעז. ועיקר כלאים מן התורה כשהצמר שוע טווי ונוו ומשזר לבדו והפשתן שוע טווי ונוו לבדו ואחר יחברם דהיינו שתי תכיפות. כלאים אין לו שיעור, אפילו חוט כל שהו צמר בבגד גדול של פשתן, או של פשתן בשל צמר אסור.

רחל בת עז צמר שלה אין לוקין ואסור מדברי סופרים משום מראית העין. וכן מטעם זה אסור כלך וגם³⁴ הפשתן, והוא צמר שגדל [על] אבנים שבים המלח ודומה [ל]זהב ורך ביותר. וכן שיראין והכלך אסורין משום מראית העין. כתב הר"ם מקוצי³⁵: לאסור לולאות של משי בבגדי צמר, שהרי משי מצוי בינינו אבל שיריים אין מצויין, דמשחרב בית המקדש בטלה שירא פרנדא³⁶. צמר רחל וצמר גמל שטרפן זה בזה וטוה מהן, טוי, החצי מן הרחלים הוי כלאים עם הפשתן, חצי³⁷ מן הגמל, הואיל וצורת הכל צורת צמר הגמל מותר. ואין חוששין לגימות צמר המעורבין בהן. לפיכך עורות כבשים שעושין מהן הבגדים אע"פ שתפרן בפשתן מותרין ואין חוששין לגימות של צמר ואע"פ שנכרכו בכלל חוטי הפשתן שתפרו כל³⁸, שהרי בטלו במיעוטו. וכן קנבוס ופשתן שטרפן זה עם זה, אם רוב הקנבוס מותר לארוג הטווי עמהן חוטי צמר³⁹, מחצה על מחצה אסור. העושה בגד צמר כלו צמר גמל או צמר ארנבת או קנבוס וארג בו חוט של צמר מצד זה וחוט של פשתן מצד אחר אסור משום כלאים, כדמשמע בתוספתא⁴⁰. ור'

27 כ"ה ברמב"ם (שם הלכה ב) שלפנינו. אבל הטור (יורה דעה, סי' ש) גרס: אין זה כלאים. ראה כסף משנה ורדב"ז שם.

28 צ"ל: טרפן וטוה. 29 כלומר, או בקופה.

30 יבמות ה, ב; נדה סא, ב ד"ה שוע. ומובא בסמ"ג שם.

31 בראשית כו, יא.

32 ספר הישר, מהדורת ויין תקע"א, סי' ב (דף ה, א); מהדורת שלזינגר, ירושלים תשי"ט, סי' לח (עמ' 38—39); תוספות, יבמות שם ד"ה עד; נדה שם ד"ה שוע. ומובא בסמ"ג שם.

33 בסמ"ג: אסורש. 34 צ"ל: עם. 35 סמ"ג שם. וצ"ל: אין לאסור.

36 סוטה מת, ב. 37 צ"ל: רוב. 38 צ"ל: בו.

39 צ"ל: הטווי מהן עם חוטי צמר.

40 כלאים פרק ה, הלכה ת ועל הנוסחאות השונות בכרייתא זו ראה מה שכתב ר"ש ליברמן בתוספתא כפשוטה, שם עמ' 654—655.

שמשון⁴¹ פירש, ששני חוטי הן זה בצד זה. ולפי, אותם בגדים שאנו לובשין ובתוכן עורות שתפורין קודם בפשתן אע"פ שמדבק העור לבגד מאחר שאינו מדבק לפשתן⁴² לצמר מותר.

בגד צמר שנפרם מותר לפורפו בחוט פשתן וקושר, אבל לא יתפור. לובש אדם בגד צמר ובגד פשתן וחוגר עליהם מבחוץ ובלבד שלא יטרוף⁴³ המשיחה ויקשור בה בין כתיפיו.

כלאים מותר לעשותן ולמוכרן. אהל כלאים מותר לישב תחתיו ואסור מדברי סופרים אפילו עשר מצעות זו על זו (אסור) לישב על העליון אם התחתון כלאים, שמא תכרוך נימא על בשרו. וזה ברכין, כיריעות ושמלות, אבל קשין שאין נכרכין, ככרים וכסתות, מותר לישב עליהן ולהסב, והוא שלא יגע בשרו בהן. בספר הר"ם מקוצי⁴⁴: דווקא שהן ריקנין מונחין על איצטבא כדאיתא בירושלמי⁴⁵, אבל כר מלא נכפף על צדי האדם וכן ריקן ומונח⁴⁶ שאדם [נ]שקע באמצעיתו ונכפפין הצדדין עליו אסור. וכן פרכת כלאים, אם רכה אסורה שמא יסמוך לה השמש ומעלה על בשרו ואם קשה שאין נכרכת מותרת.

מנעל כלאים ואין לו עקב מותר ללבושו, שעור הרגל קשה הוא ואינו נהנה כשאר הגוף.

תופרי ומוכרי כסות תופרין ומוכרין כדרכן ולא יתכוננו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, וצנועין תופרין בארץ ומוכרין במקל. לא יקח אדם דבר⁴⁷ בבגד כלאים. לא ילבש כלאים עראי ואפילו על גבי עשר בגדים שאין מהניהו ואפילו לגנוב המכס ואם לבש לוקה. אבל פסק ר"י⁴⁸, שהלכה כר' שמעון בן יהודה שאמר לובש הכלאים כדי להבריא המוכס פרק הגזול⁴⁹, וזה כר' שמעון דאמר דבר שאין מתכוון מותר⁵⁰. בתוספתא⁵¹: בגד שיש בראשו אחד כלאים לא יתכסה בצד השני, אע"פ שראשו אחד מונח בארץ. ואם כן נראה שמפות המרוקמים מכלאים בראשם אסורין משום כלאים אפילו בראש השני, כיון שיש במטפחות משום כלאים כמו שנבאר.

אין אסור משום כלאים רק בגדים שהן דרך חמום, ככתנת ומצנפת ואבנט ושמלה ובתי שוקים וידים, אבל לא צלצול קטן שעושים בבית יד לצרור בהן מעות וסמרטוט שמניחין בו רטייה או מלוגמא אפילו בשרו נוגע מותרין. ונימי עור ומשי שתלה בו

41 בפירושו לכלאים פרק א, סוף משנה א. ומובא בסמ"ג.

42 צ"ל: הפשתן.

43 ברמב"ם (שם הלכה יא) שלפנינו: שלא יכרוך. בדפוסים הראשונים כנוסח מחברנו. ראה ר"ש ליברמן שם עמ' 657.

44 סמ"ג שם. והשווה השגת הראב"ד, שם הלכה יג.

45 כלאים פרק ט, הלכה א. ושם: מסטוה. "ומסטוה שאמרו בירושלמי נראה שהיא איצטבא של עץ או אבן וכך היא שמה בלשון ערבי" — בית יוסף, יורה דעה, סי' שא.

46 בסמ"ג: ומונח על תבן.

47 ברמב"ם (שם הלכה יז): לא יקח אדם ביצה כשהיא חמה בבגד של כלאים...

48 הפסק מובא בסמ"ג שם, אך לא נזכר עליו שם אומרו.

49 בבא קמא ק"ג, א. ושם: ר' שמעון אומר משום ר' עקיבא.

50 שבת מא, ב. 51 כלאים פרק ה, הלכה ח.

הלכות כלאים

חוטין או צמר או של פשתן⁵² מדולדלין על פני אדם כדי להפריח הזובין מותרין, שאין דרך חמום בכך.

המנהיג בהמות ומכניס חבלים לתוך ידו מהן פשתן וצמר אפילו כורכן על ידו מותר, אבל אם קשרן נעשו כלאים ואסור לכורכן על ידו.

מטפחות שמקנחים בהן ידיים או שמספגין הכלים וקרקעות או מטפחות ספר תורה ושל ספרים אסורין משום כלאים, שהידים נוגעות בהן ומחממין, וכן פסק בירושלמי⁵³.

אבל מטפ' תיבה, איתא בתוספתא⁵⁴, שאין בהן משום כלאים.

אותות שעושין הכובסין וגרדים בבגדיהם שיהיו כל אחד מכיר שלו, אם אות של צמר בפשתן או פשתן בצמר אסור אפילו אין חשוב אצלו. בגד צמר שחביו עם של פשתן בתכיפה אחת אינו חיבור ואין זה כלאים, תכף שתי תכיפות כלאים.

מותר לעשות תכריכי המת כלאים, שחפשים מהמצות. ולעשות מרדעת לחמור כלאים ויושב עליה, ולא יגע בה בשרו, ולא יניחנה על כתיו ואפילו להוציא עליה הזבל. מת ובהמה המלובשים כלאים מותר לנשואם על כתיו.

בגד שאבד בו כלאים אפילו חוט צמר בבגד פשתן, או איפכא, לא ימכרנו לגוי, שמא ימכרנו לישראל. ולא יעשו מרדעת לחמור, שמא יקרענו ישראל וילבשנו, שאינו ניכר בו הכלאים. ותקנתו לצובעו, שאין צמר ופשתים עולין בצבע אחד ומיד ניכר לו ושומטו, ואם לא ניכר מותר, שמא נשמט והלך לו, שהרי לא מצאו. בתוספתא⁵⁵ פשתן שצבעו לא ימכרנו לגוי ולא יעשו אימרא לפשתן המפורסמת, בכרים וכסתות מותר.

הלוקח כלי צמר מגוים צריך לבודקן יפה שמא תפורין בפשתן. כתב רבינו שמשון⁵⁶, שיש להתיר בצרפת מפני שהקנבוס בזול יותר וחזק יותר לתפור, וגם רבינו יהודה⁵⁷ כתב שרובן תופרין בקנבוס וכן כתב הר"ם מלונדרש ואינגליטיר⁵⁸, אבל רבינו שמשון אוסר בנורמינדיצה ואינגלטירא שאו'⁵⁹ אין מצוי להם. וכתב שאפילו המנעלים העשויים מלבידין צריכין בדיקה.

הרואה כלאים של תורה אפילו על רבו ומהלך בשוק, קופץ עליו וקורעו מיד, שאין כבוד הבריות דוחה כי אם לאו דמיון כהשב אבדה כו' שתפר⁶⁰. אבל כלאי דברי סופרים לא יפשוט, אפילו חבירו בשוק, עד שמגיע לביתו; שכבוד הבריות דוחה אסור מדברי סופרים.

52 ברמב"ם (שם הלכה כ): ציץ של עור או משי וכיוצא בהם שתלה בהן חוטי צמר וחוטי פשתן.

53 כלאים פרק ט, הלכה ב. 54 שם פרק ה, הלכה ט.

55 שם שם, הלכה יג. ושם: שצבעו בחרת.

56 בפירושו לכלאים פרק ט, משנה ז. ומובא בסמ"ג שם.

57 מובא בסמ"ג.

58 צ"ל: באינגליטיר. ראה פירושי רבנו אליהו מלונדריש, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשס"ו, עמ' ה. ומה שנאמר שם "במקומנו" הכוונה לאנגליה, ואין כל מקום לתמיהת המהדיר שם הערה 70.

59 צ"ל: שהקנבוס. 60 תיבה זו אינה מובנת וראה רמב"ם שם הלכה כט.

הלכות בכור

פרק ראשון¹

מצות עשה להפריש כל פטר רחם הזכרים אפילו טרפות בין באדם ובהמה טהורה וטמאה², שנאמר³: קדש לי כל בכור. בכור אדם וחמור פדיונם לכהנים. בכור בהמה טהורה אין נוהגין רק בארץ⁴, ואם הביא אדם בכור מחוצה לארץ לארץ אין מקבלין והוי חולין דאיתקש למעשר דגן. ונוהגת אפילו שלא בפני הבית. ולא נוהגת בקדשים בפני⁵ פדיונו, אפילו בקדשי בדק הבית. והבכור נשחט בעזרה ונקטר אמיריו ושאר הבשר נאכל לכהנים.

ומצוה להקדישו ולומר הרי זה קדש, שנאמר⁶: תקדיש ליי, ואפילו לא אמר, קדוש הוא מרחם. ואם הוא בעל מום, ואפילו היה תם תחלה, הוי חולין ונכסי כהן, אוכלו בכל מקום ומוכרו ומאכילו ואפילו לגוי, שנאמר⁷: וכי יהיה בו מום כו' כצבי וכאיל. ואפילו כהן ולוי חייבין במצות בכור, שכהן שנולד לו בכור מקטיר אמיריו ואוכל השאר. אבל בכור אדם וטמאה כהנים ולוים פטורין.

בכור נאכל בתוך שנתו בין תם בין בעל מום, שנאמר⁸: תאכלנו שנה בשנה. ואם תם מונה מיום שמיני שראוי להקרבה ואם בעל מום מונה מיום שנולד אם כלו לו חדשיו, שנראה לאכילה ביום לידתו. ואם לא ידע בודאי שכלו לו חדשיו מונה מיום שמיני.

נולד לו מום בתוך שנתו מותר לקיימו כל י"ב חדש, בסוף שנתו יקיימו שלושים יום מיום שנפל המום [ואף על פי] שמתאחר לאחר שנתו ויאכל⁹.

בכור בזמן הזה מניחו עד שיפול בו מום ויאכל. ועד שלא נראה להראות לחכם יכול לקיימו אפילו שלש שנים. ומשנראה להראותו לחכם, אם נולד בו מום בתוך שנתו יקיימו כל י"ב חדש, נולד אחר שנתו מקיימו שלושים יום.

שנת בכור שנת לבנה תמימה, י"ב חדש מיום ליום, שנת מעוברת מונה לו י"ג חדש. נולדו לו שני טלאים [אחד]¹⁰ בט"ו של אדר הראשון ואחד בראש חדש של אדר

1 רמב"ם, הלכות בכורות, פרק א.

2 בחמור בלבד. ראה בכורות ו, א; רמב"ם שם הלכה א.

3 שמות יג, ב.

4 נוסח זה ברמב"ם (הלכה ה) היה גם לפני הראב"ד, שם; הרשב"א בתשובותיו, סי' שלא, תכו ותרעט; הר"ן בתשובותיו, סי' ה; והטור יורה דעה, סי' שו. ראה כסף משנה ורדב"ן שם. ברמב"ם שלפנינו: נוהגת בארץ ובחוצה לארץ. נוסח זה מביא בעל מעשה רקח מתוך כתב-יד הנמצא במצרים שהוגה בחתימת הרמב"ם. ועיין פירוש המשנה להרמב"ם, תמורה סוף פרק ו; חלה, סוף פרק ד, ובמהדורת קאפח (הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ג) עמ' שצה; ספר המצות, עשה עט, מהדורת ר"ח הדר, עמ' נז, הערה 9.

5 צ"ל: לפני. 6 דברים טו, יט. 7 שם שם, כא—כב. 8 שם שם, כ.

9 ברמב"ם (הלכה ט): ואף על פי שמתאחר שנתו... נולד לו מום אחר שנתו אינו רשאי לקיימו אלא עד שלושים יום ויאכל.

10 השלמנו על-פי הרמב"ם הלכה יב.

הלכות בכור

השני זה שנולד ¹¹ בחצי [אדר] ¹⁰ הראשון [לא] ¹⁰ עלתה לו שנה עד חצי אדר של שנה הבאה, הואיל ונולד בחדש העיבור מונין אותו לו.
עבר ואחר הבכור לאחר שנתו, אם תם הואיל והוקש למעשר, שנאמר ¹²: מעשר דגנך ובכור ותם, לא נפסל משנה לחברתה ומקריבין אותו. ואם בעל מום שוחטו בכל מקום. חייב הישראל להטפל בבכור בלי לתתו לכהן, בהמה דקה שלשים יום, ובגסה חמישים יום, ואחר נותנו. ואם אמר: תנהו לי בתוך זמן זה להטפל (ו)לעצמי, הוי כמסיקע על הגרנות ולא יתנו לו. אם לא [ש]אמר: מבעל מום תן לי ואוכלנו, ומתם: תן לי ואקריבנו. ונראה למימוני ¹³ שהבכור ניתן לכל כהן שירצה.
זר שאכל כזית מבכור אפילו לאחר זריקה, או כהן מבכור תם חוץ לירושלים, לוקה, שנאמר ¹⁴: לא תוכל לאכול בשעריך מעשר כו'.
בכור אין פודין אותו, שנאמר ¹⁵: אך בכור שור כו' לא תפדה. ואין נמכר תם, הואיל ועומד לקרבן. אך בזמן הזה שאין בית מוכרו הכהן אפילו תם ואפילו לישראל, הואיל ועומד לאכילה, ובעל מום אפילו בפני הבית יכול כהן למוכרו בין חי ושחיט. ובבית אבל לא בשוק. אבל בשר בכור תמים לא נמכר, שהוא בשר קדש. כהנים שנמנו על הבכור מותרין לשקול מנה כנגד מנה.
המפשיט בכור בעל מום מפשיטו באיזו דרך שירצה, אם רצה להרגיל מרגיל. וכן שאר פסולי המוקדשין.

פרק שני

מומין קבועין שהבכור נשחט עליו בכל מקום הם שפוסלין הקדשים ונפדין עליהם, והם בזכר ס"ז ² וחמשים מהם תלויים באדם ³:
א. מי שנכנס ⁴ שחוס אזנו כדי שתחגור הצפורן בפגם. אבל עור המוקף לשחוס ה' באזן ⁵ אין בו מום, בין ניקב בין נפגם בין נסדק.
ב. מי שנסדק שחוס אזנו בכל שהו אע"פ שלא חסר.
ג. מי שניקב שחוס אזנו נקב ככרשינה, בין נקב עגול בין נקב ארוך.
ד. מי שיבשה אזנו כדי שתנקב ותוציא ⁶ דם.
ה. מי שאזנו כפולה בשתים אפילו בגדי שדרכו להיות ניכוות ⁷ כפולות ובלבד שיהיו

11 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עלפי הרמב"ם (שם): בראש חודש אדר שני כיון שהגיע יום ראשון באדר של שנה הבאה עלתה לו שנה וזה שנולד.

12 דברים יד, כג. וצ"ל: ובכורות בקרך.

13 שם הלכה טו. 14 דברים יב, יז. 15 במדבר יח, יח.

1 רמב"ם, הלכות בכורות, פרק ב; ביאת מקדש, פרק ז; איסורי מזבח, פרק ב; סמ"ג, לאוין שח. 2 ובפרט אתה מוצא שלשה ושבעים, חמשים באדם ועשרים ושלשה שיש בבהמה ושני באדם (ראה הפרק הבא). וכתב הלחם משנה (הלכות בכורות שם, הלכה א), שצ"ל בדברי הרמב"ם שם: עג. ר' מאיר יונה שץ, בעל הר המוריה, הלכות בכורות שם, מקיים את הנוסח שלפנינו ואומר: דל מזה נפגמה הערוה של נקבה, טומטום ואנדרוגינוס הרי ג, ועוד דל מהכא הונב קצר בגדי ובטלה וונב הגדי שהיה רך ומדולדל, שזה אינו בשורים, ורבינו מירי כאן בכל הבכורות דבר שנוהג בכולם.

3 כלומר, פוסלים גם באדם. 4 צ"ל: שנפגם.

5 צ"ל: לשחוס האוזן. 6 צ"ל: ולא תוציא. 7 צ"ל: גושות.

לו שני הסחוסין שחומים⁸, אבל אם אין לה אלא השחוס אחד והוי כגוף אחד שנכפל כשר.

שלשה בריסי העין :

- ו. מי שניקב ריס מריסי עיניו בכל שהו⁹.
- ז. מי שנפגם ריס מריסי עיניו בכל שהו. ואלו שלשה הוי בכלל חרוץ הכתוב¹⁰.

שמונה בעין :

- ח. מי שעור בין באחת מעיניו בין בשניהם.
- י. מי שאינו רואה בשתי עיניו או באחת מעיניו, אע"פ שאין נראה בהן שנוי.
- יא. מי שאינו רואה אפילו באחד מעיניו ראייה ברורה שהיו בה סגורים.
- יב. מי שבעיניו עינב אע"פ שאינו נראה¹¹.
- יג. מי שיצא בשר יתר בעיניו עד שריבה¹² מעט מן השחור של עין.
- יד. מי שנמשך הלובן של עין ונכנס ממנו מעט בשחור עד שנמצא השחור מעורב בלבן, וזה תכלול הכתוב¹³, אבל אם יצא מהשחור לתוך הלבן אינו מום שאין מומין בלבן.
- טו. מי שהיתה נקודה לבנה בתוך השחור וזה דק הכתוב¹⁴, והוא שתהיה צפה על גבי השחור, אבל לא צפה או משוקעת. בשחור או נקודה שחורה בתוך הלבן אפילו צפה אינו מום.
- יו. מי שתהיה נקודה שחורה שוקעת בתוך השחור וגם זה נקרא דק, אבל אם היתה צפה הואיל והיא שחורה בשחור אינו מום.

שלשה בחוטמו :

- יז. מי שניקב חוטמו אפילו מצד אחד.
- יח. מי שנסדק חוטמו.
- יט. מי שנפגם חוטמו.

ששה בפה :

- כ. מי שנקבה שפתו ואפילו אחת.
- כא. מי שנפגמה שפתו.

8 בסמ"ג : שיהיו לו שני שחומים (וכך הוא גורס בכל המקומות) ומחברנו הביא כאן את שתי הנוסחאות.

9 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (הלכות ביאת מקדש שם הלכה ד) : "מי שנסדק ריס מריסי עיניו בכל שהוא". כמו כן נשמטו להלן (ראה הערה 18) שני מומים. ומשום כך חסרים המספרים ט, מה, מו.

10 ויקרא כב, כב.

11 ברמב"ם (שם הלכה ה) : כמו ענב (כ"ה במשנה שבמשניות בכורות פרק ו, משנה ב) אף על פי שהוא רואה. בסמ"ג שם : מי שבעיניו כמו עצב (כ"ה במשנה שבגמרא שם לח, א), טיילא בלע"ו, אע"פ שאינו נראה.

12 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם) : שחיפה.

13 ויקרא כא, כ. 14 שם.

הלכות בכור

- כב. מי שנסדקה שפתו שתחלק¹⁵ לשני ראשים.
כג. מי שעצם לחיו התחתון עודף על העליון בכל שהו.
כד. מי שפיהו בלום מחמת גופו¹⁶ אבל אם נבלם מחמת הרוח אינו מום.
כה. מי שניטל רוב המדבר שבלשונו.

שנים עשר באברי הזרע:

- כו. מי שנמשך¹⁷ גיד שלו.
כז. מי שנכתת גידו.
כח. מי שניתק גידו.
כט. מי שנכרת גידו.
ל. מי שנמעכו ביציו אפילו אחת שיש לו ב' כיסין¹⁸.
לא. מי שנכרתו אחת מהן.
לב. מי שאין לו אלא ביצה אחת אע"פ שיש לו שני כיסין.
לג. מי ששני ביציו בכיס אחד.
לד. מי שהוא טומטום.
לה. מי שהוא אנדרוגינוס.

ששה ברגלים ובידים:

- לו. מי שהוא פסח.
לז. מי שנשמטה יריכו, והוא שרוע¹⁹.
לח. מי שאחת מיריכו גבוה מחבירתה.
לט. מי שנשבר עצם ידו יהיה²⁰ ניכר.
מ. מי שנשבר עצם רגלו וניכר מהלך אפילו אינו ניכר כשיעמד הוי מום.
מא. מי שרגליו מבולמות מחמת עצמו וברייתו אבל אם מבולמות מרוח אין מום.

ארבעה בגוף:

- מב. מי שיש לו גרב יבש כל שהו וזה גרב הכתוב²¹.
מג. מי שיש לו יכולת שיש בה עצם וזה יבלת הכתוב²².
מד. מי שיש לו חזוית המצרית כל שהו והיא חזוית קשה כעורה וזה ילפת²³.
מו. מי שנחרץ עצם שבגלוי והוי בכלל חרוץ, ואין הצלעים בכלל עצמות גלוי.
מח. הזקן שהגיע להיות רותת ורועד כשהוא עומד.
מט. החולה שרועד מפני חוליו וכשלון כוחו, אבל הטריפה כשר באדם ופסול בבהמה.
וכן יוצא דופן כשר באדם ופסול בבהמה.

15 ברמב"ם (שם הלכה ז): מי שנסדקה שפתו והוא שנסדק מור שלה (בסמ"ג: שנסדק חוד שלה) עד שתחלק.

16 שם: גופו וברייתו. 17 צ"ל: שנמעך.

18 ארבעת התיבות האחרונות נשתרבבו לכאן מלהלן ויש למחקן. ויש להשלים כאן על-פי הרמב"ם (שם הלכה ח): או נכתתו או אחת מהן, או נתקו או אחת מהן. ראה הערה 9.

19 ויקרא שם יח. 20 צ"ל: והוא שיהיה. 21 ויקרא שם כ; כב, כב.

22 שם כב, כב. 23 שם ושם.

נ. המזוהם. וכהן המזוהם בזיעתו וחוז' ושף כל גופם ²⁴ בבושם ועובד. היה ריר פיו ²⁵ או זנגביל ועובד. ואם עבד בזיהום פיו, חלל עבודתו.
 כל מומין אלה בכור נשחט עליו, חוץ משלשה: זקן וחולה ומזוהם, שהרי שלשה מומין אלו אם נפלו בבהמת קרבן פסלוה בלא ²⁶ תפדה אך תרעה עד שיפלו בה מום אחר. לפיכך אין בכור נשחט עליהם ולא יקרב, אך ירעה עד שיפול בו מום אחר. וכן אם נפל בו מום עובר לא ישחט ולא יקרב, אך ירעה עד שיפול בו מום קבוע, כמו בהמת קרבן שלא תקרב ולא תפדה. וכך ידע שהמומים ²⁷ קבועים, שאכלה עשבים לחים מראש אדר עד חצי ניסן ואכלה אחרי כן עשבים יבשים אלול וחצי תשרי ולא נתרפאת, הו' מומין ²⁸ קבועין. וכמה תאכל, כגרוגרת או יתר קודם סעודה ראשונה של כל יום בשלשה חדשים אלה. וצריך שתאכל אחר שתיה ותהיה מכל בית ²⁹ בשדה בעת אכלה, ולא תהיה לבדה אך היא ובהמה אחרת לצוות. ואם לא נתרפאת בכך הו' מומין ²⁸ קבועין ודאי, ואם חסר אחד מכל אלה, כגון שאכלה הלח כמשפטו באדר כלו וחצי ניסן ואכלה אחרי היבש כמשפטו בחצי ניסן ואייר, שנמצאת שאכלה בשלשה חדשים על הסדר, או שאכלה כגרוגרת אחר אכילה או קודם שתייה או שהיתה קשורה או שהיתה לבדה או שהיתה בגנה הסמוכה לעיר ולא נתרפאת, כל אלו ספק קבועין ואינה [קריבה] ³⁰ ולא נפדית. וכן הבכור אין נשחט ונקרב ואם הטיל בו מום אחר אינו לוקה. אכלה כמשפטה בזמני האכילה הוי בעל מום קבוע. וספק אם למפרע בעלת מום מעת שבאו לה המומין], או מעת שנתיאשו מרפואתה. לפיכך הפודה אותה קודם שנתיאשו מרפואתה או נהנה ³¹ באותו הפדיון אחר שנתיאשו מרפואתה, הוי ספק מעילה, ולא מביא קרבן מעילה. וכן אם נעבדה עבירה בה או שהרג בעד אחד, או על פי בעלים, או שהוקצה או נעבד, ירעה עד שיפול בו מום, אחד בכור ואחד שאר קרבן.

פרק שלישי

יש עוד עשרים ושלשה מומין הפוסלין הקרבן והבכור ונפדה הקרבן ונשחט הבכור עליהן ומיוחדין לבהמה ולא לאדם ואלו הן:
 א. אם גלגל עינים עגול כשל אדם.
 ב. אם עינה אחת גדולה כשל עגל ושנייה קטנה כשל אווז, אבל אם און גדולה ואון קטנה ואפילו עד כפול כשר.
 ג. אם יש בלובן עיניה יבלת שיש בה שער.
 ד. ניקב העור שבין ².
 ה. פיה דומה לשל חזיר, פרוס אע"פ שאינו מחזיר ³.

24 צ"ל: רוחץ ושף כל גופו.

25 צ"ל: ריח פיו רע נותן בפיו פלפל. 26 צ"ל: ולא.

27 צ"ל על-פי הרמב"ם (הלכות איסורי מזבח שם הלכה יג): שהמים.

28 צ"ל: מים. 29 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה יד): מותרת.

30 השלמנו על-פי הרמב"ם (שם). 31 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה טז): ונתנה.

1 רמב"ם, הלכות איסורי מזבח, פרק ב; בכורות, פרק ב; סמ"ג, לאוין שח.

2 צריך להשלים על-פי הרמב"ם (איסורי מזבח שם הלכה ב): שני חוטמיה במקום הנראה.

3 שם: שאינו מחודד כשפור.

הלכות בכור

- ו. חטיה, שקו' ⁴ יינציבש, החיצונות שניקבו.
- ז. או שנגממו אע"פ שנשאר מקצתן.
- ח. או שנפגמו ⁵.
- ט. אם נעקרו חטיה הפנימי[ו]ת, שהרי בעת שפותחת פיה וצווחת נראין חסרין.
- י. אם נטלו קרניה וזכרותן עמהם ולא נשאר מהם כלום, אבל נקבה שיש לה קרנים כשרה.
- יא. אם נפגם העור שחופה גיד הבהמה.
- יב. אם נפגמה הערוה ⁶.
- יג. אם [נפגם] ⁷ הזנב מן העצם אבל לא מן הפרק.
- יד. אם הזנב קצר, בגדי חוליא אחת, שתיים כשר, בטלה ארוך שתי חוליות מום, שלש כשר.
- טו. אם ראש הזנב מפוצל לשנים כשני עצמים.
- יו. אם בין חוליא לחוליא מלא אצבע כשר.
- יז. אם זנב הגדי רך ומדולדל כשל חזיר.
- יח. אם נשבר עצם הזנב, אבל נשבר עצם מצלעותיו כשר, שאינו בגלוי.
- יט. בעל חמש רגלים.
- כ. אין לו רק שלש רגלים.
- כא. אם אחת מרגליו וידיו פרסמה עגולה כשל חמור, אע"פ שסדוקה ופרוסה.
- כב. אם ידו [או רגלו] ⁷ קלוטה כשל חמור וזה קלוט הכתוב ⁸.
- [כג. ⁹] אם נגממו טלפיה בחברותן ¹⁰ עמהן אע"פ שנשאר מעט מן זכרותו קרוב לבשר. כל אלה שפי' מומין קבועין. ויש ארבעה מומין עוברין בבהמה ואדם ואלו הן:
  - א. גרב לח.
  - ב. חזוית שאינה מצרית.
  - ג. מים שיוורדים בעין ואינן קבועים.
  - ד. סנוירים שאינן קבועין. כגון כל ששהה שמנים יום ולא ראה ובודקין אותו שלש פעמים ביום מעת שהרגישו בו ¹¹ וביום שמונים אם ראה מונין לו ¹² שפסקה הראייה. ועוד ארבעה חלאים אם נמצא בבהמה אין מקריבין ואין פודין: א. שבלובן עיניו יבלת שאין בה שער. ב. אם נגממו קרניו אע"פ שנשאר מזכרותו מעט סמוך לבשר. ג. אם נפגמו חטין הפנימיות. ד. אם נגממו. ואם הקריבו אלו נראה למיימוני ¹³ שהורצו. בהמה שנולד לה אחת מן הטרפות שאסורה באכילה אסורה ואין פודין, שאין פודין

4 = שקוראין. בסמ"ג שם: פי' זינויבא בלע"ז.

5 כן בסמ"ג. ברמב"ם (שם הלכה ג): או שנפגמו אף על פי שנשאר מקצתן או שנגממו.

6 ברמב"ם (שם הלכה ד): ... הערוה של נקבה. בסמ"ג: י"א אם נפגם העור שחופה גיד הנשה. י"ב אם נפגמ' הערוה.

7 השלמנו על-פי הרמב"ם (שם). 8 ויקרא כב, כג. 9 השלמנו על-פי הסמ"ג.

10 צ"ל: וזכרותו.

11 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה יב): ביום שבעה ועשרים מעת שהרגישו בו וביום ארבעה וחמשים.

12 צ"ל: מונים לו שמונים מעת. 13 רמב"ם שם הלכה ח.

הקדשים להאכילן לכלבים, אך ירעו עד שימותו ויקברו. נשחטה ונמצאת טריפה תצא לבית השריפה. וכן אם נמצא מאבר הפנימיים חסר אפילו אינה טריפה, כגון שנמצאת בכוליא אחת או שנטלה הטחול, אסורה למזבח ותשרף, לא מפני שהיא בעל מום או ¹⁴ שאין מקריבין חסר, שנאמר ¹⁵: תמימ' יהיו לכם, וכל יתר כחסר, שאם נמצא לה שלש כוליות או שני טחולים, פסולה.

המטיל מום בבכור קונסין אותו ולא ישחט עד יפול מום אחר מאליו. ואם מת זה החוטא מותר לבנו לשוחטו על מום שעשה אביו, שלא קנסו בנו.

הרגיל בבכור שיפול בו מום, שנתן דבילה על אזנו עד שבא כלב ונטלה וחתך אזנה, או הוליכו בין זכוכיות כדי שתקטע ידו, או שאמר לגוי להטיל בו מום, לא ישחוט עליו, שאין שוחטין על מום אם לא [ש]נעשה שלא מדעתו. אמר: אלו נפל מום בבכורי הייתי שוחטו, ושמע גוי והטיל בו מום, שוחטו, שהרי לא נעשה לדעתו.

נתן לו שעורים במקום דחוק מסורג מקוצים וכיון שאכל נחלקה שפתו ואין אנו יודעים אם נתכוין למום, אפילו היה חבר לא ישחוט. בכור רודף האדם ובעטו כדי לטרדו, ואפילו בעט בו מפני שרודפו מקודם, ונעשה מום בבעיטה ישחוט עליו. קטנים שהטילו מום בבכור דרך שחוק וכן גוי שעשה לדעתו ישחט. עשו כדי להתירו לא ישחט.

בכור שאחזו דם יקיו, ובלבד שלא יתכוון לעשות בו מום. ואם הומם בהקזה ישחט. בזמן הזה שאין בית, שסוף הבכור להאכל במומו, מותר להטיל מום בבכור קודם שיצא לאויר העולם וישחט, אבל בזמן המקדש [אסור ¹⁶]. עד שהעיד מפי עד אחר שמום זה נפל שלא לדעת [נאמן ¹⁷], ואפילו אשה נאמנת לומר בפני נפל מום זה מאליו, וישחט.

כל המומין הראוין לבא בידי אדם נאמן הרועה לומר: מאליהן נפלו ולא נעשו בכוונה וישחט. במה דברים אמורים כשהרועה ישראל והבכור ביד כהן, אבל אם הרועה כהן והבכור עדיין ביד בעליו ישראל אינו נאמן וחושדין שמא הטיל בו מום כדי (י) שיתננו לו.

כהן מעיד לכהן אחר שמום זה נפל מאליו, ולא חוששין לגומלין, שאין אדם חוטא לאחר. ואפילו בניו ובנותיו של כהן מעידין, אבל לא אשתו שהיא כגופו. בכור ביד כהן ונפל בו מום והועד בעד אחד ¹⁸ וספק אם מום ששוחטין עליו הוא, וכהן שהוא בידו אמר: הראיתי מום זה למומחה והתיר עלי לשחיטה, נאמן, שלא נחשדו לשחוט קדשים בחוץ, שהוא בכרת. וכן נאמן הכהן לומר על בכור בעל מום: בכור זה נתנו לי ישראל במומו ולא נפל ברשותי, כדי לחשדו שמא הטילו, דמילתא עבידא לאיגלווי ומתירא שמא ישאלו לבעליו ויאמרו: תם הוה בעת שנתנוהו.

14 צ"ל: אלא מפני. 15 במדבר כח, לא.

16 השלמנו על-פי הרמב"ם (הלכות בכורות, שם הלכה יד).

17 השלמנו על-פי הרמב"ם (שם הלכה טו).

18 שם (הלכה יח): שזה המום מאליו נפל.

פרק רביעי¹

יוצא דופן והבא אחריו, ראשון אינו בכור שאינו פטר רחם, ושני שקדמו אחר. ואפילו יצאת נקיבה דרך דופן וזכר דרך רחם. בכור אנדרוגינוס כחולין לכל דבר וכנקבה ואין תורת בכור עליו ועובדין וגוזזין בו. טומטום ספק אי בכור, ויאכל במומו לבעליו, בין שהומם במקום זכרות בין שהומם במקום נקבות.²

רחל שילדה כמין עז או עז כמין רחל פטור מן הבכורה, שנאמר³: בכור שור, שיהיה הוא שור ובכורו שור. ואם בו מקצת סימני אמו הוי בכור והוא בעל מום קבוע. ואפילו פרה שילדה כמין חמור ויש בו מקצת סימני פרה הוי בכור לכהן, הואיל ומין חמור יש בו דין בכורה. אבל אם ילדה כמין סוס או גמל אע"פ שיש בו מקצת סימני פרה הוי ספק בכור ויאכל בעליו ואם תפס כהן אין מוציאין מידו.

אפילו מום גדול וגלוי לכל לא ישחוט כי אם בהתרת מומחה שנתן לו הנשיא שבארץ ישראל רשות ואמר לו: התר בכורות במומן. וכל הבכורות אדם רואה חוץ מבכורי עצמו.

אין מומחה והומם מום גלוי ומובהק, כמו נקטעה ידו או רגלו, נסמית עינו, או בכור שיצא לחוץ לארץ ונפל בו מום מובהק, ישחט על פי שלשה בני כניסה.⁴

לא יראה בכור לישראל עד שיהא כהן עמו, שמא כשיתירנו ילך וישחטנו לעצמו, שאע"פ שאינו חשוד על אכילת קדשים חשוד לגזול מתנות כהונה. אבל אם ידוע שמדקדק על עצמו, או הומם⁵ גלוי לכל כקטיעת אבר או⁶ כמדקדק על עצמו הוא. שהביאו לפני חכם מתירין לו שלא בפני כהן.

שחט בכור, אפילו הומם מום גלוי, טרם הראותו לחכם אסור ויקבר כבכור שמת. בכור שיש לו ביצה ושני כסין והושיבו המומחה על חרגו⁷ ומעכו לא יצאת ביצה שנייה והתירו ונשחט ונמצאת שנייה דבוקה בכסלים, מותר, אבל לא מעכו יקבר.

מי שאינו מומחה ונשחט בכור על פיו יקבר וישלם רביע לדקה ומחצה לגסה, אבל לא כל דמיו, שקנסו בעל הבהמה שלא ישחנה ולא יגדל דקה בארץ ישראל.

הנוטל שכר להיות רואה בכורות לא ישחט על פיו אם לא הוא מומחה גדול שאין כמותו ופסקו לו שכר על הראייה בין שנמצא תם ובעל מום. לא יטול שכר על הבהמה חוץ מפעם אחת ורואה אותה לעולם כל זמן שמביאין אותה לפניו שלא יבא לחשד.

החשוד למכור בכורות לשם חולין לא לוקחין ממנו אפילו בשר צבאים, שדומה לבשר עגל. ולא עורות שאין עובדין אפילו של נקיבה, שמא יחתוך זכרותו ויאמר: נקבה היא. ולא צמר אפילו מלובן, וכל שכן צואו⁸. אבל לוקחין לבדו⁹ ועורות עבודים, שאינו¹⁰ עור בכור תמים שיראה לשהות אצלו, פן ישמעו דייגין ויקנסוהו. שחט בכור

1 רמב"ם, הלכות בכורות, פרקים ב—ג, ה.

2 שם (פרק ב הלכה ה): בין שהטיל מים ממקום זכרות בין שהטיל ממקום נקבות.

3 במדבר יח, יז. 4 ברמב"ם (שם פרק ג, הלכה ב): הכנסת.

5 צ"ל: המום. 6 תיבה זו מיותרת ויש למחקה.

7 שם (הלכה ה): הרגו. במשנה בכורות פרק ו, משנה ו: עכוזו.

8 צ"ל: צואי. 9 צ"ל: לבדן. 10 צ"ל: שאינו מעבר.

ומכרו ונודע שלא הראהו למומחה מה שאכל אכל ויחזיר לו הדמים ומה שלא אוכל יקבר.

בכור תם שנמצא טרפה אחר שהפשיטו ישרף העור והבשר יקבר, ואם במומו נשחט על פי מומחה הבשר יקבר והעור לכהנים.

בכור שנאכל כהלכה, בין תם ובעל מום, נהנין בעורו וגזתו. אבל צמרו חי¹¹ אפילו נשר אסור בהנאה ואפילו נשר אחר שהומם ואחר שחיטתו וכל שכן אחר מיתתו. וכן מעשר בהמה.

בכור שיש בו צמר מדובבל ושחטו, כל שנראה עמו מן הגזה מותר בהנאה; שאין נראה והוא צמר שעיקרו הפוך כלפי ראשו אסור, שזה כנשר מחיים.

גזת בכור אפילו בעל מום שנתערבה בגזת חולין אפילו באלף אסורין, שמקדש בכל שהו. האורג מלא הסיט מצמר הבכור¹² ידלק, מצמר המוקדשין מקדש בכל שהו. כל קדשים שקדם מום קבוע להקדישן ונפדו חייבין בבכורה, מום עובר או שהקדישן תמימים והוממו בקבוע ונפדו פטורין, שהן לא יצאו לחולין לכל דבר, שאסורין בגיזה ועבודה.

הלוקח בהמה ממעות מעשר שני בירושלים חייבת בבכורה, מפירות שביעית¹³, שאינו רשאי ליקח מפירות שביעית, שנאמר¹⁴: לאכלה, ולא לסחורה. אסור לעשות סחורה בבכורות אע"פ שמותר למוכרן¹⁵. ליקח למשתה בנו או לרגל¹⁶.

אין שמין (ב)בכורות תמימין לישראל, אבל שמין להן בכורות¹⁷ תמימין לכהנים בזמן הזה שאין¹⁸ עומדין להאכל במומן וכל שכן ששמין להן בעלי מומין.

פרק חמישי¹

אין שותפות פוטר בכורה כי אם שותפות גוי. אפילו יש בו אחד מאלף או באם או בוולד מאבר שאם יחתך יהיה בעל מום, פטור, ואם יחתך לא יפסל אינו פוטר². וא"כ הרוצה לפטור בהמתו מהבכורה, בין טמאה בין טהורה, לאחר שנתעברה בהמה וניכר שהוא לשליש עבורה, יקנה העובר לגוי במשיכה, שימשוך הגוי הבהמה לקנות און

11 שם (הלכה יא): אבל כל צמר שנגזז כשהוא חי. 12 צ"ל: בבגד ידלק.

13 צריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ה, הלכה ט): הרי זו פטורה מן הבכורה.

14 ויקרא כה, ו. 15 ראה לעיל, פרק א.

16 הדברים מקוטעים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (שם הלכה י): לקח בכור למשתה בנו או לרגל ולא צריך לו מותר למכרו.

17 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה יא): בעלי מומין ושמין בכורות.

18 צ"ל: שהן.

1 רמב"ם, הלכות בכורות, פרקים ד-ה; סמ"ג, עשין ריא.

2 דעת הרמב"ם (שם פרק ד, הלכה א), שאם יש לגוי שותפות בכל הבהמה אפילו אחד מאלף נקרא שותף ופוטר, אבל אם היה לו שותפות באבר אחד, רואין, כל שאילו יחתך יהיה בעל מום — פטור, ואם אפשר שיחתך אבר הגוי ולא יפסל — חייב.

הבכור. וכך הוא ימי העבודה, כדאיתא פרק קמא דבכורות³, שבהמה דקה טהורה יולדת לחמשה חדשים, וכן⁴ הדקל. זאב והארי ודוב ונמר וברדלס ונחש⁵ ופיל וקוף וקיפוד⁶ לשלש שנים וג'⁷ בנות שות. אפעה לשבעים שנה וכן חרוב, משעת נטיעתו עד גמר פירותיו שבעים שנה וימי עבורן שלש שנים. ונחש לשבע שנים. ותרנגולת לעשרים ואחד יום וכן אילן לז'. כלב לחמשים יום וכן התאנה. חתול לחמשים ושנים יום וכן אילן תות. חזיר לששים יום וכן התפוח. שועל וכל מיני שרצים לשלשה חדשים וכן התבואה. ופר"י⁸, שאע"פ שרב מרי נענש⁹ שעשה כך והקנה לגוי, שהיה יכול לעשות כרב יהודה פרק כיצד מערימין¹⁰: בזמן הזה שאין מקדש מותר להטיל מום עובר¹¹ קודם שיצא לאויר העולם שלא יצא¹² ליאסר בגוזה ועבודה, אבל אנן דלא בקיאיין לא מענישין, ולא עוד אלא מצוה לעשות כך שלא יבא לאיסור תקלה דגיזה ועבודה, ואם לא הפקיעו מקדושה ונולד ינעול דלת לפניו וירוע¹³ שלא יבא לידי תקלה. אבל אומר רבינו יהודה בשם רבינו יצחק¹⁴: שימתין עד שעה שיפול בו מום. הלוקח עובר פרת נכרי, או מוכר עובר פרתו לנכרי, אע"פ שאין רשאי, פטור. קבל צאן מגוי להטפל בהן הולדות ביניהם, או נכרי שקבל כך מישראל, פטור, שנאמר¹⁵: פטר רחם בישראל, שיהיה הכל בישראל. קבל צאן מגוי בממון קצוב, שאם פחת פוחתין לישראל והשכר ביניהם, הואיל ואם לא ימצא הגוי ממון אצלו יקח מן הוולדות הוי כיש לו אחריות עליהן ופטר ולדותיהן, אבל ולדי וולדות חייבין בכורה. ישראל שנתן מעות לגוי וקנה מגוי בהמה, או קנה גוי מישראל ונתן מעות, הואיל ובדיניהם קנה בלא משיכה קניין ישראל חייב בבכורה וקניין הגוי פטור. גר שספק אם נתגייר משילדה פרתו, או הלוקח בהמה מגוי וספק ביכרה אצל הגוי, הרי בכור מספק, מותר במומו לבעלים ולא לכהן, שהמוציא מחבירו עליו הראיה. לקח בהמה מניקה מגוי לא יחוש שמא בנה של אחרת מניקה, אלא הוא בחזקת שילדה, ואפילו זה שמניקה כמין חזיר פטורה. וכן בהמה חולבת פטורה, שרוב חולבות ילדו.

ישראל המוכר בהמה סתם, לוקח יחזיקנה שביכרה, שאל"כ לא היה מוכרה סתם. בהמה דקה שהפילה עובר שלא ניכר לכל ונקרא טינוף, יראנו לרועה חכם, אם אמר: עובר הוא אלא שנפסד, פטורה. הלוקח בהמה מגוי אפילו קטנה וילדה אצלו בתוך שנתה הוי ספק בכור, שמא טינוף הפילה ברשות הגוי. וכן בהמה גסה שהפילה

3 ח, א.

4 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליהי הסמ"ג שם: באילן גפן, בהמה גסה טהורה לתשעה חדשים וכן באילן זית, בהמה גסה טמאה לשנים עשר חדש וכן.

5 תיבה זו מיותרת ונשתרבה מלהלן.

6 כן בסמ"ג. בבכורות שם: והקיפוף. 7 צ"ל: וכן.

8 מובא בסמ"ג שם. יראה לעיל, הלכות פדיון, פרק ב, הערה 18.

9 בכורות ג, ב. 10 תמורה כד, ב. 11 צ"ל: בבכור.

12 צ"ל: שלא יבא. וכ"ה בסמ"ג. אך הדברים צ"ע, כי גם אם הטיל מום בבכור קודם שיצא לאויר העולם הבכור אסור בגיזה ועבודה. ראה בכורות שם.

13 צ"ל: וימות.

14 מובא בסמ"ג. והשוה תוספות, בכורות נג, א ד"ה ואי; עבודה זרה יג, ב ד"ה נועל.

15 שמות יג, ב. ושם: פטר כל רחם בכני ישראל.

שליא פטורה, שאין שליא בלא וולד. ומותר להשליך השליא לכלבים, שאין קדוש בבכורה רק זכר וחזקת נולדים מחצה זכרים ומחצה נקבות וזכר שאין ¹⁶ כל מקצת סימני אמו לא קדוש בבכורה, ונמצא מעוט הנולדים המתקדשים, אין חוששין למיעוט. אבל בהמת קדשים שהפילה שליא תקבר, שנקיבות בה זכרים.

בהמה גסה שהפילה חררת דם פטורה, שחזקת וולד בתוכה והדם הפסידו. וקוברין החררה לפרסם שפטורה מן הבכורה. המפלת טנוף אין מקבלת וולד אחר לפחות משלשים יום.

בהמה שיצאה מלאה ובאת ריקנית, הבא אחריה בכור מספק, שמא דבר שאינו פטר בבכורה הפילה.

מבכרת המקשה לילד מחתך אבר אבר ומשליך לכלבים והבא אחריו בכור; אם לא כל החתכים לפנינו או יצא רובו טרם חתם ¹⁷, שאז יקברו החתכים ונפטרה מבכורה. יצא שליש ומכרו לגוי ויצא שליש אחר קדוש למפרע ופטורה. יצא שליש דרך דופן, שני שלישים דרך רחם, יצא מיעוט אבר גדול והיוצא והוא ¹⁸ רובו של עובר, נפטרה והיוצא יקבר. יצא חצי עובר והוא רוב אבר היוצא הוי ספק פטורה והבא אחריו ספק בכור.

בכור שכרכו בסיב או בשלית בהמה אחרת והוציאו ולא נגע ברחם הוי בכור ¹⁹. הדביק שני רחמים זה לזה ויצא מזה ונכנס לזה, ספק אם בהמה שנייה נפטרה בוולד שאינו שלה. נפתחו כתלי בית הרחם ויצא הוי ספק אם נגיעת [רחם ²⁰] מקדשת או איררו. נעקרו כתלי רחם ותלו בצוארו, ספק אם במקומו מקדש או אף חוץ למקומו. נגממו כתלי רחם אינו קדוש. נפרוץ מקצת ועומד מרובה על הפרוץ ויצא דרך פרוץ, או פרוץ מרובה ויצא דרך עומד, הוי ספק בכור.

רחל שלא בכרה וילדה שני זכרים, אפילו יצאו שני ראשיהם כאחד, אי איפשר שלא קדם אחד, וכהן נוטל כחוש ושני ספק בכור. מת אחד, החי ספק והמוציא מחבירו עליו הראיה [וכן ²¹ אם ילדה זכר ונקבה הזכר ספק שמא נקיבה יצאת תחלה לפיכך אין לכהן כלום שהמוציא מחבירו עליו הראיה].

שני רחלים שלא בכרו וילדו שני זכרים, שניהם לכהן. זכר ונקבה, זכר לכהן. שני זכרים ונקיבה כהן נוטל הכחוש ושיני ספק בכור, מת אחד אין לכהן כלום, שהזכר ספק בכור והמוציא מחבירו עליו הראיה. ילדו שתי נקבות וזכר או שני זכרים ושתי נקיבות, הזכרים ספק בכור, שמא ילדה הנקיבה לעצמה ²² ואחר הזכר והמוציא מחבירו עליו הראיה. אחת בכרה ואחת לא בכרה וילדו שני זכרים, אחד לו ואחד לכהן וכל אחד ספק בכור וכהן נוטל כחוש. מת אחד אין לכהן כלום. ילדו זכר ונקיבה אין לכהן כלום, שהבכור ספק.

כל בכור ספק ירעה עד שיפול בו מום ויאכל לבעליו. ואם תפסו הכהן אין מוציאין מידו ואוכלו במומו, אבל לא יקרב, שזה ספק חולין בעזרה.

16 צ"ל: שאין בו. 17 צ"ל: חתך.

18 צ"ל: הוא. 19 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה יז): ספק בכור.

20 השלמנו על-פי הרמב"ם (שם הלכה יט).

21 הגלילין קרוז ומטושטש ונעזרנו בהשלמת הקטע על-ידי הרמב"ם (פרק ה, הלכה א).

22 ברמב"ם (שם הלכה ב): שמא הנקבה נולדה תחלה.

הלכות שבועות ונדרים

מי שבעדרו מבוכרות²³ וילדו ואין שם אדם ומצאו מבוכרות מניקות²⁴ זכרים, הוי הדבר בחזקת שכל אחת מניקה בנה.
שנים שהפקידו שני זכרים אצל רועה, אחד בכור ושני פשוט ומת אחד, מניח הרועה השני ביניהם ומסתלק, והוי ספק בכור ושניהם חולקין. הפקיד הבכור אצל בעל הבית והניחו בעל הבית אצל פשוט שלו ומת אחד וספק מי הוא, המוציא מחבירו עליו הראיה, והוי ספק בכור. ואפילו רועה כהן שהניח בכורו בחצר בעל הבית עם פשוט בעל הבית ומת אחד, המוציא מחבירו עליו הראיה.
ישראל נאמן לומר זה ספק בכור ואוכלו במומו, שלא נחשדו ישראל על הבכורות.

הלכות שבועות ונדרים

פרק ראשון¹

ארבעה מיני שבועות הן: א', שבועת בטוי, שכת'²: כי תשבוע לבטא בשפתים להרע או להטיב, ומתחלקת לארבעה חלקים: שתיים להבא ושתיים לשעבר, שנשבוע על דבוב³ שעבר שעשה מעשה, שאכלתי ושורקתי צרור לים או שדבר פלוני על⁴ פלוני, או שלא עשה, שלא אכלתי וכו'. או שנשבוע על דבר העתיד להבא, שאוכל, שאזרוק, או לא אוכל. אם החליף בכל שבועות אלו הוי שבועת שקר ובמזיד לוקה משום: לא תשבועו בשמי לשקר⁵, שוגג מביא קרבן עולה ויורד. ואין שבועת בטוי נוהגת רק בדבר שאיפשר לו לעשותו בין להבא ועבר.

ב', שבועת שוא, ומתחלקת לארבעה חלקים: א', שנשבוע על דבר [הידוע⁶] שאינו כן, כגון על שמים שאינו שמים ואבן שאינו אבן⁷. ב', שנשבוע על דבר שידוע לכל שהוא כן, כגון על שמים שהוא שמים. ג', שנשבוע לבטל מצוה, שלא ילבש תפלין, לא ישב בסכה, לא יאכל מצה או יתענה בשבת וי"ט. פסק רב יהודאי גאון⁸ שבכלל זה מי שנשבוע שלא ליכנס בתקנת הקהל וכן איתא בתשובת הגאונים, רבינו יצחק ב"ר ורבינו יוסף טוב⁹ ועלם¹⁰. ד', שנשבוע דבר¹⁰ שאין בו כח לעשותו, כגון שלא יישן שלשה ימים רצופים. כל נשבע כך במזיד לוקה משום: לא תשא את שם יי אלהיך¹¹, שוגג פטור מכלום.

23 צריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ד): ושאינן מבכרות.

24 צריך להשלים על-פי שם: נקבות ואת שאינן מבכרות מניקות.

1 רמב"ם, הלכות שבועות, פרקים א—ג; סמ"ג, לאוין רלח, רמ—רמא.

2 ויקרא ה, ד. 3 צ"ל: דבר.

4 ברמב"ם (שם פרק א, הלכה ב): עם. 5 ויקרא יט, יב.

6 השלמנו על-פי הרמב"ם (שם הלכה ד).

7 שם: כגון שנשבוע על האיש שהוא אשה ועל האשה שהיא איש, ועל עמוד של שיש שהוא של זהב.

8 גם ברדב"ז בפירושו להרמב"ם שם הלכה ו, מובא פסק זה משם רב יהודאי גאון. בסמ"ג (שם רלח): והורה גאון (סתם).

9 בסמ"ג: וכן ראיתי בתשובת רבינו יוסף טוב עלם ובתשובת הגאונים ור"י בר יהודה ורש"י.

10 צ"ל: על דבר. 11 שמות כ, ז.

ג', שבועת פקדון, שיש בידו ממון חבירו שהפקידו או הלוחו או עשקו או גולו או מצא אבידה וכפר עובר : לא תכחשו¹², ולא לוקה. ואם נשבע לשקר על שכפר לוקה משום : לא תשקרו איש בעמיתו¹³. ומשלם קרן שכפר עם חומש ומקריב אשם ודאי בין מזיד בין שוגג, שנאמר¹⁴ : וכחש בעמיתו בפקדון וגו' והיה כי יחטא ואשם, ולא נאמר : ונעלם, לחייב על שוגג כמזיד¹⁵, אם יזיד בממון שנתחייבו¹⁶ וידע בו בשעת שבועה, שאם שגג ולא ידע שיש ממון בידו מחבירו וכפר ונשבע ואחר ידע אנוס ופטור. או לא ידע שאסור לישבע לשקר על כפירת ממון פטור. ושגגת שבועת הפקדון היא כגון שנעלם ממנו אם חייבין קרבן עליו או לא, וידע שאסורה ויש אצלו ממון. ד', שבועת העדות, כגון שנשבע אדם שלא [יודע¹⁷] עדות מדבר פלוני כשתבעו בעל עדות להעיד, ולא נאמר בה : ונעלם, וחייב על מזיד ושוגג קרבן עולה ויורד, שנאמר¹⁸ : כי תחטא ושמעה קול אלה. שגגת, שלא ידע שחייב קרבן וידע ששבועה זו אסורה ושהוא שקר. וזדונה, שידע שחייב קרבן. ולא ידע שאסורה או שכח העדות ונשבע ואחר נודע שיודע העדות ונשבע לשקר אנוס ופטור אף מקרבן.

הנשבע ארבע שבועות אלו, או עונה אמן, או הן, ומחוייב אני בשבועה, קבלתי עלי שבועה זו, אחר משביע אפילו גוי וקטן, וכן השביעו אחר בשם המיוחד¹⁹ או באחד מהכנויין, כגון מי ששמו חנון או רחום או ארך אפים, בכל לשון, ואפילו בכנויי שבועה, כשתותה²⁰ שקוקה, או מותא²¹ שרואין שהוא מומתא, או לאו לאו והן הן דרך שבועה, ימין, ושמאל, מבטא, ואסר ליי או לכנוי, או באלה וארור והזכיר אפילו כנויין שיאכל, שזו אשה והוא איש, שאין לך בידיי, שאיני יודע עדותך, ומשקר, הוי שבועה לחייבו קרבן ומלקות. אבל אמר : אלה, או ארור, ושבועה בלא כנוי, אסור במה שנשבע ולא לוקה ופטור מקרבן.

המתפיס בשבועה, כגון ששמע אדם נשבע ואמר ואני²², הואיל ולא השביעו חבירו ולא יצא מפיו, או נשבע שלא אוכל בשר זה וחזר ואמר פת זה כבשר זה, פטור אבל אסור בפת ובשבועתו.

אין הנשבע חייב עד שיהא פיו ולבו שוין ויוציא בשפתיו, שנאמר : לבטא בשפתים²³, כגון שגמר בלבו שלא יאכל היום ולא הוציא בשפתיו, או נתכון שלא יאכל לראובן ונשבע לשמעון. ואם נשבע שלא יאכל היום ואכל והתרו בו ואמר : פי ולבי לא היה שוה, שמעתי בלשוני, לא לוקה עד שיקבל ההתראה ולא יטעון שטעה בעת התראה, אפילו

12 ברמב"ם (שם הלכה ח) : מצא לו אבידה ולא החזירה וכיוצא בזה ותבע ממנו ממון שיש לו בידו וכפר בו הרי זה עובר בלא תעשה, שנאמר לא תכחשו (ויקרא יט, יא).

13 שם. 14 שם ה, כא—כג.

15 כן ברמב"ם (שם הלכה ט) דפוסים ראשונים. בדפוסים מאוחרים : לחייב מזיד כשוגג. ראה הגהת המגיה ברמב"ם דפוס ווילנא.

16 צ"ל : שנתחייב בו.

17 השלמנו על-פי הרמב"ם (שם הלכה יב). 18 ויקרא ה, א.

19 ברמב"ם (שם פרק ב, הלכה ב) : אחד הנשבע או שהשביעו אחר בשם המיוחד.

20 צ"ל : כשבותה.

21 שם (הלכה ח) : מוהא. במשנה שבמשניות נדרים פרק א, משנה ב : כמותא. במשנה שבגמרא : במוהי. ראה פירוש המשנה להרמב"ם שם.

22 ברמב"ם (שם הלכה ח) : ואני כמותך. 23 ויקרא ה, ד.

הלכות שבועות ונדריים

טען אחרי כן אין שומעין לו; או התרו בו אמר: לא נשבועתי מעולם על דבר זה ²⁴, ואחר שהעידו עליו אם נשבוע ²⁵, אומר: כן היה אבל לא היה פי ולבי שוין או תנאי היה בלבי, לוקה.

אמרו לו: אשתך נדרה, ואמר בלבי הפרתי ²⁶, מופר. אבל אמר: לא נדרה, והעידו שנדרה, אמר: בלבי היה להפר, אין שומעין לו.

גמר בלבו שלא לאכול פת חטים ונשבוע פת סתם אסור בפת חטים. ודווקא בתלמיד חכם אבל בעם הארץ אסור בכל מין פת שלא יקל בשבועות, כך פי' הר"ם מקוצי ²⁷. ואם אמר אדם: על דעתכם אני נשבוע, לא יכול לומר פי ולבי לא שוין, שלב אחרים במקום לבו. וכשמשיבין העינים הנשבוע, אומרים: לא על דעתך אנו משיבין לך כי אם על דעתינו.

הנשבוע ופיו ולבו שוין, וחזר מיד בתוך כדי דבור, שהוא שלום עליך רבי, ואמר: נחמתי, אין זו שבועה; או אמרו לו: חזר בך, או מותר לך, וקבל ואמר: הן, או חזרתי בתוך כדי דבור מותר, שטועה היה ונעקרה השבועה. אבל חזר בלבו, או קבל מאחרים החזרה בלבו ולא הוציא מפיו החזרה, אין זה כלום.

כל ארבע שבועות אלה שנשבוע באונס, או נשבוע ונאנס מלקיים שבוע(ו)תו, או שהשביעו אנס פטור מכלום. לפיכך נשבועין לחרמין ולהרגין ולמוכסין, הלוקח ממון ²⁸ שלא ברשות המלך, או לוקח ברשות אבל מוסיף לעצמו על דבר הקצוב.

וצריך הנשבוע באונס להיות כוונתו בלבו בעת השבועה לדבר הפוטרו וכיון שאין יכול להוציא בפיו מפני האנס מותר, כגון שנשבוע לאנס שלא יאכל בשר סתם ובלבו שלא יאכל היום או שלא יאכל בשר חזיר מותר. [והוא הדין שיכול לחשב אותה רגע ²⁹. ואומר רבינו יהודה בשם ר"י ³⁰, שאותן יהודים שמשביעין השרים שלא לצאת מארצם יכולין לישבוע סתם שלא יצאו ובלבם יחשבו היום ואפילו הוא מפרש שלא ילך כל ימי חייו יכול לחשוב בלבו שלא ילך כל ימי חייו אם לא יהא צורך ³¹ ...].

שבועת הבאי פטור, כגון זה ראה חייל ואמר: כיוצא מצרים הם, חומה גדולה ואמר: עד השמים היא, לא גמר בלבו לא פחות ולא יותר, ולא נתכון אלא לגובה החומה ולרוב העם.

שבועת שגגות פטור, מעדות ופקדון, ששגג בפקדון ובעדות, אם שבועת שוא, שלא ידע שתפלין מצוה, ונשבוע שלא ילבש, אם שבועת שקר, שנשבוע שלא יאכל ושכח ואכל, או שלא אכל וזכר שאכל, או שלא ההנה אשתו לו שגנבה כיסו והכתה בנו ונודע שלא גנבה ולא הכתה. ואם כן שגגת שבועת בטוי שחייב קרבן ³² להבא, שנשבוע שלא יאכל

24 ברמב"ם (שם הלכה יב) שלפנינו: אלא על דבר זה. בכתבי־יד תימנים כנוסח מחברנו.

25 צ"ל: שנשבוע. 26 שם (הלכה יג): בלבי היה להפר לה והפרתי.

27 סמ"ג שם רמ—רמא. והשווה תוספות, שבועות כו, ב ד"ה גמר.

28 ברמב"ם (פרק ג, הלכה ב): באי זה מוכס אמרו ... שלוקח ממון.

29 תוספות, בבא קמא קיג, א ד"ה נודרין.

30 מובא בהגהות מיימוניות שם אות ב. והשווה תוספות שם.

31 גליון כתב־היד קרוע והשלמנו את שתי התיבות האחרונות על־פי ההגהות מיימוניות.

32 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על־פי הרמב"ם (שם הל' ז—ח): עולה ויורד

לשעבר, כגון שנשבוע שלא אכל והוא יודע שאכל וששבועת שקר זו שנשבוע אסורה, אבל לא

ידע שחייבין עליה קרבן ... וכיצד היא השגה שחייבין עליה קרבן.

פת חטים, וסבור שנשבע שיאכלנו, וזוכר החפץ שנשבע עליו אלא שגג בשבועה כיצד היתה, אבל גשבע שלא יאכל פת חטים ואכל פת חטים על דעת שהיא פת שעורים, אנוס ופטור, שנעלם ממנו חפץ שבועתו ולא השבועה. ואם נעלם ממנו החפץ והשבועה, כגון שנשבע שלא לאכול פת חטים וסבור שיאכלנו³³ ואכל פת חטים על דעת שהיא פת שעורים, כאנוס הוי ופטור. נשבע שלא יאכל כבד³⁴ ואכלו מפני צער והוא שוגג שסבור שמותר לאוכלו מפני צער, פטור שלא שב מדעתו³⁵ ואכלה בטעות.

פרק שני¹

מי שנשבע שלא יאכל היום כלום ואכל פחות [מ]כזית פטור, כאוכל חצי שיעור מנבילה וטריפה. אמר שבועה שלא [אוכל דבר זה ואכלו, אפילו היה כחרדל, או נשבע שלא] יטעום כלום ואכל כל שהו חייב. נשבע שלא יאכל היום ושתה חייב, שתייה בכלל אכילה. ואם אכל ושתה אין חייב רק מלקות אחת אם מזיד, ואם שוגג חטאת אחד. נשבע שלא ישתה היום מותר לאכול, שאין אכילה בכלל שתייה. ונראה למיימוני², ששיעור חיוב שתייה רביעית כשאר אסורין.

נשבע שלא יאכל היום ואכל מיגין הרבה, או שלא ישתה ושתה מיגין הרבה חייב אחת בלבד. וכולן מצטרפין לכזית.

אמר שבועה שלא אוכל ושלא אשתה, הואיל ושתייה בכלל אכילה ואפילו הכי פרט השתייה חייב שתיים. שבועה שלא אוכל פת חטים ופת שעורים ופת כוסמין ואכלו חייב על כל אחת, שלא אמר פת ופת רק לחלק.

אמר לחבירו: בא ושתה עמי יין וחלב ודבש, ואמר: שבועה שאיני שתה יין וחלב ודבש, כיון שהיה לו לומר שבועה שאיני שותה כלום או מה שאמרת, חייב על כל מין אחת³, ואין מצטרפין זה עם זה, הואיל וחלוקין⁴, כחלב ודם שאין מצטרפין, כמו שפי' בהלכות אסורי אכילה⁵.

שבועה שלא אוכל ככר זו או שלא אוכל אותו חייב בכזית. שבועה שלא אוכלנה אינו חייב עד שיאכל כולה. אמר: שבועה שלא אוכלנה⁶ ככר זו, שבועה שלא אוכלנה, ואכלה חייב אחת בלבד. אמר: שבועה שלא אוכל היום וחזר וגשבע על הככר שלא יאכלנה, ואכלה כלה באותו היום אין חייב אלא אחת, שאין שבועה חלה על שבועה. אבל נשבע שלא יאכלנה ואכל⁷ ונשבע שלא יאכל כלום או שלא יאכל ככר זו ואכלו כלו חייב שתיים. שבועה שלא אוכל תאנים וחזר ונשבע על תאנים ועל ענבים, מתוך שחלה שבועה שנייה על הענבים חלה על התאנים, וחייב שתיים על התאנים. שבועה

33 כלומר, סבור שנשבע שיאכלנו.

34 צ"ל: ככר. 35 צ"ל: מדיעתו.

1 רמב"ם, הלכות שבועות, פרקים ד—ה. 2 שם פרק ד, הלכה ד.

3 הלשון מגומגם. ברמב"ם (שם הלכה ה): גילה דעתו שחייב עצמו בשבועה על כל מין ומין בפני עצמו... ואינו חייב עד שיאכל כשיעור ממין אחד.

4 שם: וחלוקין לחטאות. 5 לעיל עמ' פט.

6 צ"ל: אוכל. 7 צ"ל: וחזר.

שלא אוכל⁸ עשר, שבועה שלא אוכל תשע, שבועה שלא אוכל שמונה, אכל עשר חייב שלש, אכל תשע חייב שתיים, אכל [שמונה⁹] חייב אחת. שבועה שלא אוכל תאנים ונשבע שלא יאכל תאנים וענבים¹⁰ ושגג ואכל תאנים והפריש קרבן, ואחר שגג ואכל ענבים, פטור על הענבים, שהן כחצי שיעור. וכן נשבע שלא יאכל עשר וחזר ונשבע שלא יאכל עשר ותשע ואכל מעשר¹¹ (ואכל מעשר) והפריש קרבן וחזר ואכל תשע, הוי כחצי שיעור, שענין שבועה אחרונה שלא יאכל תשע עשרה¹². שבועה שלא אוכל ככר זו גדולה אם אוכל ככר זו קטנה, ושכח תנאי זה בעת שאכל הקטנה ואכל אחר¹³ במזיד הגדולה [חייב¹⁴]. אכל הקטנה והוא זוכר התנאי ושכח ואכל הגדולה פטור. אכל שתיהן [בשגגה¹⁵] פטור. שתיהן במזיד איזה שאכל ראשון חייב, תלאן זו בזו ונשבע שלא אוכל אחת אם אוכל אחרת, ושכח התנאי ואכל אחת מהן ואכל השנייה בודון חייב. ראשונה בודון ושנייה בשוגג פטור. שתיהן מזיד, חייב.

שבועה שאוכל ככר זו היום ועבר היום ולא אכלה, בשוגג מביא קרבן עולה ויורד, במזיד לא לוקה, שלא עשה מעשה ואינה שבועת שקר משעת שבועה. אבל נשבע שאכל ולא אכל או שלא אכל ואכל, אע"פ שלא עשה מעשה הויא שבועת שקר מעת שנשבע ולפיכך לוקה.

האומר: שבועה שלא אוכל לך או שאי אוכל לך, או אחר מסרבו ונשבע ואמר שבועה¹⁶, והאומר: לא שבועה לא אוכל לך, אסורין. כל אלו הלשונות, ואבר¹⁷ ואכל חייב אחת בלבד.

כל שנשבע על אחרים שזרקו צרור לים ולא זרקו, או שלא עשו ועשו, חייב משבועת¹⁸ בטוי, ואע"פ שאינו להבא, הואיל ולא יכול להשבע שיעשו להבא. אבל נשבע שיעשו או לא יעשו דבר, אפילו מאשתו ובניו, אין חייב שבועת בטוי, שאין בידו לקיים ולבטל. ומכין אותו מדרות, שגורם לשבועת שוא. ולא לוקה משום שבועת שוא, שמא יקיימו שבועתו והוי התראת ספק. ואין האחרים חייבין לקיים שבועתו אם לא ענו אמן, ואם קיימו משובחין. אבל אם נשבע מדבר שברשותו¹⁹ כגון שלא יכנסו אחרים בביתו ושלא יהנו מנכסיו, ועברו ונהנו ונכנסו שלא מדעתו פטור, שהוא אנוס, ואחרים חייבין שעברו על דבר האבוד²⁰.

שבועה שלא אוכל ושלא אשתה²⁰, ואכל או שתה דברים שאין ראויין לאכול ולשתות, או דברים האסורין מן התורה, ככזית ובלות וטריפות שקצים, פטור משבועת בטוי.

8 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הל' יב—יג): שמונה, שבועה שלא אוכל תשע, שבועה שלא אוכל עשר, בין שאכל שמונה בין שאכל תשע בין שאכל עשר אינו חייב אלא אחת. שבועה שלא אוכל.

9 השלמנו על-פי הרמב"ם (הלכה יג).

10 שם (הלכה יד): וחזר ונשבע שלא יאכל תאנים וענבים כאחת. ראה ר"ן, נדרים יז, ב ד"ה תנן; מעשה רקח שם.

11 צ"ל: עשר.

12 ברמב"ם (הלכה טו) שלפנינו: עשר ותשע. בדפוסים הראשונים ובכתבייד תימנים כנוסח מחברנו.

13 = אחר כך. 14 השלמנו על-פי הרמב"ם (שם הלכה טז).

15 השלמנו על-פי הרמב"ם (שם הלכה יז). 16 שם (הלכה כב): שבועה שאוכל לך.

17 צ"ל: ועבר. 18 צ"ל: בשבועת. 19 צ"ל: האסור.

20 ושלא אשתה" חסר ברמב"ם (פרק ה, הלכה ה).

שבועה שאוכל ואשתה²¹, ואכל או שתה שאין ראויין, או איסור דאורייתא, פטור משבועת בטוי, שיצא ידי אכילה, מאחר שחשובין אצלו אכילתו שמה אכילה. שבועה שלא אכלתי, ואכל ככר אין ראויין²² ואיסור חייב, שאכילתן חשבן כשאכלן ושמן אכילה. שבועה שלא אוכל כל שהו מנבילות ואכל פחות מכזית [חייב²³] שאינו מושבע על חצי שיעור מהר סיני. שבועה שלא אוכל עפר או דברים שאין ראויין, אכל כזית חייב, פחות ספק, שמא חייב בכל שהו, שאין דרכו לאכילה להצריכו שיעור. שבועה שלא אוכל חרצן ואכל ממנו פחות מכזית ספק. היה נזיר שאסור בחרצן ואכל פחות מכזית פטור משבועת בטוי, שאין דעתו רק על כזית שמושבע עליו ואין שבועה חלה עליו. ומה אם²⁴ פירש ואמר: שבועה שלא אוכל חרצן אחד, ואכלו חייב.

שבועה שלא אוכל תמרים ונבילות, מתוך שחלה שבועתו על התמרים חלה על הנבילות וחייב משום שבועת בטוי. אבל נשבע שלא יאכל איסור תורה, אין כאן חיוב שבועת בטוי ולא שוא. נשבע שיאכל איסור תורה לוקה משום שבועת שוא, בין אכל ולא אכל. שבועה שאוכל ככר זו שבועה שלא אוכל זה, לוקה על שבועה שנייה שהיא שוא, הואיל ומצווה לאוכלה, בין אכל ולא אכל. ואם לא אכלה חייב אף משבועת²⁵ בטוי. שבועה שלא אוכל ככר זו שבועה שאוכלנה, לוקה על שבועה שנייה, שהיא שוא, בין אכל בין לא אכל. ואם אכל לוקה אף משום בטוי. וכן כל נשבע לבטל מצוה ולא בטל פטור משבועת בטוי ולוקה משום שבועת שוא ועושה המצוה שנשבע לבטלה. נשבע לקיים המצוה ולא קיים פטור משבועת בטוי, שאין חלה כי אם על דבר רשות, שאם ירצה יעשה או לא יעשה. וכל הנשבע להרע לאחרים, כגון להכותן ולקללן ולמסור ממונן ביד אנס פטור משבועת בטוי, שמצוה שלא לעשות, ונראה למיימוני²⁶ שלוקה משום שבועת שוא. נשבע להרע לעצמו, כגון לאכול²⁷ בו, אע"פ שאין רשאי, ועבר ולא הרע חייב משום שבועת בטוי. נשבע להטיב לאחרים מדבר שיכול לעשות, כגון לדבר עליו לשלטון, ועבר ולא הטיב חייב משום שבועת בטוי. נשבע שלא יאכל מצה שנה, שלא ישב בסכה לעולם, מתוך שחל שבועה על ימי היתר ורשות חלה על ימי חובה, ואסור לאכול מצה בליל פסח ולישב בסכה בסוכות, שאם אכל וישב חייב שבועת בטוי. נשבע שהניח תפלין היום הוי שבועת בטוי לשעבר, שזה מגדר²⁸ דבר שנעשה ולא נשבע על המצוה לא לקיימה ולא לבטלה.

נשבע שלא יישן שלשה ימים, או שלא יאכל כלום שבעת ימים אין אומרים יקיים שבועתו כל כמה שיוכל ואחר יאכל ויישן, אך מלקין אותו מיד משום שבועת שוא, וישן ויאכל כל עת שירצה. נשבע שראה גמל פורח באויר ואמר שראה עוף גדול ומגדלו קראתיו גמל, אין זה כלום ולוקה, שאין כל אדם קוראין לגמל עוף²⁹.

נשבע אחד שהחמה גדולה מן הארץ לא לוקה משום שבועת שוא, אע"פ שהדבר כך הוא שגדולה ק"פ³⁰ פעמים מן הארץ, לא גלוי לכל כי אם לחכמי המזלות, ואין חייב

21 „ואשתה“ חסר שם. 22 שם (הלכה ו): ואכל דברים שאינם ראויין.

23 השלמנו על-פי הרמב"ם (שם הלכה ז).

24 שם (הלכה ט): לפיכך אם. 25 צ"ל: בשבועת. 26 שם הלכה טו.

27 צ"ל: לחבול. 28 צ"ל: מגיד. 29 צ"ל: לעוף גמל.

30 ברמב"ם (שם הלכה כב): מאה ושבעים פעמים. וכן גם בהלכות יסודי התורה ג. ת. בהקדמתו לפירוש המשנה הוא אומר: מאה וששים פעם וששה פעם ושלושה שמיני פעם.

רק על דבר הידוע לשלשה בני אדם מבנוניים³¹, כגון מאבן שהוא אבן. וכן אם נשבע שחמה קטנה מן הארץ לא לוקה, ואע"פ שאין הדבר, הואיל ואין גלוי לכל כי אם נדמית קטנה.

פרק שלישי¹

הנשבע שבועת בטוי וליחם², שיצטער אם יקיימנה, או נולד לו דבר שניחם בגללו, נשאל לחכם, ואם אין חכם, לשלשה הדיוטות ואפילו קרובים. ואומר: נשבעתי על כך וכך ונחמתי ואלו הייתי יודע שאירע לי כך וכך, או שאני מצטער בדבר זה כך ואלו היתה דעתי בעת השבועה כמו עתה לא הייתי נשבע. והחכם או גדול השלשה אומרים: וכבר נחמת, והוא אומר: הן. חוזר ואומר: שרוי לך, או מותר לך, או מחול לך וכל כיוצא בזה עניין בכל לשון. אבל אמרו: מופר לך, או נעקרה שבועתך³ לשון התר ומחילה, ופרש"ם⁴ הטעם, כי הפ(י)רה בלא שום טעם, כמו⁵ בריתי הפר, אבל בלשון היתר צריך טעם.

ומתירין אף בלילה ומעומד ונשאלין אף בשבת לצורך השבת, כגון שנשבע שלא יאכל ביום שבת⁶, ואפילו נפנה להתיר שבועתו מבעוד יום, וכן פוסק רב נחמן פרק נערה⁷; ואחר שהותר שבועתו מותר לעשות ולבטל שבועתו. והיתר שבועה מקבלת משה רבינו שנאמר: לא יחל דברו⁸, אבל אם נחם, חכם מתיר לו.

אין רשאי להתיר נדרי ושבועות לעצמו ולא להתיר במקום רבו רק מדעת רבו ולא במקום שיש גדול ממנו בחכמה. הנשבע יבא בעצמו להתיר, ואפילו אשה, ולא עושה שליח. והבעל נעשה שליח לחרטת אשתו ומכירין לו⁹ ובלבד שיהא הג' מקובצים אבל לא יקבצם להתיר לה לכתחלה. נעשה שליח¹⁰ להתיר נדר אשתו.

ראובן שהשיע לשמעון וענה אמן ונחם לשמעון¹¹, אין מתירין לו רק בפני ראובן שהשיעו; ואומר ר"י¹², דזה דווקא לכתחלה, אבל בדיעבד אין צריך לפניו, כדמוכח

31 שם : משאר העם.

1 רמב"ם, הלכות שבועות, פרקים ו, יא—יב; סמ"ג, לאוין רמא; עשין קכג.

2 צ"ל : וניחם.

3 צריך להשלים עלפי הרמב"ם (שם פרק ו, הלכה ה) : ... לא אמר כלום שאין מפר אלא הבעל או האב אבל החכם אינו אומר אלא.

4 בבא בתרא קכ, ב ד"ה חכם מתיר. ומובא בסמ"ג לאוין שם.

5 בראשית יז, יד. ברשב"ם שם : והפר את בריתי (דברים לא, טו).

6 הדברים צ"ע, שהרי הנשבע שלא יאכל בשבת לוקה משום שבועת שוא ועושה המצוה שנשבע לבטלה. ראה לעיל פרקים א—ב; רמב"ם שם פרק א, הלכה ו; פרק ה, הלכה יד. לכן נראה שצ"ל כברמב"ם (פרק ו, הלכה ו) : כגון שיתירו לו שבועתו כדי שיאכל וישתה היום.

7 נדרים עז, ב.

8 ברמב"ם (שם הלכה ב) : כך למדו ממה שרבינו מפי הקבלה, שזה הכתוב לא יחל דברו (במדבר ל, ג), שלא יחלל הוא בעצמו דרך קלות ...

9 צ"ל : ומתירין לה.

10 ברמב"ם (שם הלכה ד) שלפנינו : ואינו נעשה שליח. ולפני הראב"ד היה כנוסח מחברנו. ראה כסף משנה שם.

11 צ"ל : שמעון.

12 מובא בסמ"ג שם. והשווה תוספות, גיטין לה, ב ד"ה ליחוש.

פ' השולח¹³, וגם מצדקיה שהיה צדיק גמור ונשאל שלא בפני נבוכדנצר¹⁴, ולכתחלה נמי לא אמרן רק באדם שעושה לו טובה, כגון משה שנתן לו יתרו בתו על ידי שבועתו, וכן נבוכדנצר הוציא צדקיה מתפישה, אבל באדם אחר אפילו לכתחלה, כדמוכח פרק אלו נאמרין¹⁵, דא"ל פרעה ליוסף זיל איתשיל אשבועתך שהשביע אביך, וכן אם נשבע ראובן או נדר שלא יהנה בשמעון¹⁶ או שמעון ממנו, אין מתירין לו כשניחם רק בפני שמעון, ואפילו שמעון קטן או גוי, כדי שידע הנדר שהיתר¹⁷ זה נדרו, וכן משמע בירושלמי¹⁸, מפני האשה¹⁹.

מתירין אפילו לנשבע לרבים²⁰, ולנשבע בשם המיוחד ביי אלהי ישראל. אבל אם על דעת רבים נשבע, או נדר, אין מתירין כי אם לדבר מצוה, כגון שנדר בדעת רבים שלא יהנה פלוני²¹ לעולם והוצרך למול בנו או ללמוד תורה ואין דוגמתו בעיר, מתירין לו ונוטל שכרו מאותו שנדר הימנו. ונחלקו פרק השולח²²: למה רבים, רב נחמן אמר: שלשה, ר' יצחק אמר: עשרה. ודווקא²³ שאמר שם פלוני ופלוני, אבל רבים כתמא הוי כיחיד.

הנשבע ולא ניחם וראו בית דין שהיתר שבועה זו גורמת למצוה ושלום בין איש לאשתו ובין אדם לחבירו וקיומה גורם לקטטה ולעבירה, פותחין לו פתח ונושאים וגותנין עמו עד שיתנחם ואם ניחם מתירין לו, לא ניחם יקיים שבועתו.

[ואין פותחין בנולד שאם נשבע שלא יהנה בפלוני ונעשה סופר העיר אם לא ניחם] לרצונו²⁴ שלא יהנה לו ושלא יעשה זה סופר אין²⁵ פותחין לו בדברים הללו. אבל אם ניחם מעצמו מפני הנולד ונהפך דעתו מתירין לו. פסק ה"ר אליעזר ממייץ²⁶, דהא דאין פותחין בנולד זה כשאין מתחרט רק מנולד ואילך, אבל מתחרט מעיקרו אפילו בנולד דלא מסיק אדעתיה בטל הנדר. אמר רבא²⁷ אע"פ שאין פותחין בנולד פותחין בתנאי נולד, כגון אם בא אדם בשעת הנדר ואומר שמאותה שעה שחרב בית המקדש כלום הייתם נודרים²⁸, וכן כיוצא בזה.

הנשבע על דבר ונשבע שלא ליתר²⁹ אותה שבועה וניחם, נשאל על שבועה אחרונה תחלה ואחר על הראשונה. נשבע שלא ידבר עם פלוני ונשבע אחרי כן שאם ישאל על שבועה זו ויתירה³⁰, ישאל על השנייה, שאין מתירין נדר או שבועה שעדיין לא חלו. לפיכך אם עומד בניסן ונשבע שלא יאכל בשר מראש חדש אייר וניחם, לא ישאל עד שיכנס אייר.

- 13 גיטין שם. 14 נדרים סה, א. 15 סוטה לו, ב.
16 צ"ל: משמעון. 17 צ"ל: שהתיר. 18 נדרים פרק ה, הלכה ה.
19 צ"ל: החשד. 20 צ"ל: ברבים. 21 ברמב"ם (שם הלכה ח): בפלוני.
22 גיטין מו, א. וצ"ל: כמה רבים. 23 ראה תוספות שם לו, א ד"ה אבל.
24 צ"ל: ורצונו. 25 בין השורות נוסף: בא. ואין לחיבה זו ביאור.
26 יראים, ס"י שיד; השלם ט"י רמו. ומובא בסמ"ג שם. 27 נזיר לב, ב.
28 הדברים מקוטעים וז"ל הסמ"ג שם: ואמר שם כגון נזירים שנדרו קודם שחרב בית המקדש ואח"כ חרב, שאין אומרים להם אילו הייתם יודעים שיחרב בית המקדש כלום הייתם נודרים. אבל פותחין בתנאי נולד, כלו' אומרים אילו בא לכם אדם בשעת הנדר שהיה משקר לכם ואומר שמאותה שעה חרב בית המקדש כלום הייתם נודרים.
29 צ"ל: יתיר.
30 צריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה יד): יהיה אסור לשותות יין לעולם וניחם, הרי זה נשאל על חשבוה הראשונה ומתירה ואחר כך.

נשבע שלא יהנה³¹ לחכם שישאל לו על שבועתו, נשאל על הראשונה ואחר ישאל על השנייה. נשבע שלא יהנה לפלוני והוא נזיר אם יהנה³², ישאל תחלה על שבועתו ואחר על נזירותו.

אמר שבועה שלא יאכל היום שלש פעמים, אין חייב אלא אחת אם אכל, אכן אם נשאל על אחת מהן חלה הנשאר. הנשבע שבועת בטוי להבא ושקר, כגון שלא יאכל פת זו ואכל, ונחם ונשאל לחכם קודם שיביא קרבנו אם שגג וקודם שילקה אם מזיד פטור מהקרבן והמלקות. ועוד אפילו כפתוהו ללקות והתירו לו קודם שיתחיל להכותו פטור.

אע"פ שמותר להשאל על השבועה ואין בזה דופי, אע"פ³³ אין נזקקין להתיר אלא מפני דבר מצות או צורך גדול. וטובה גדולה שלא ישבע לעולם. ואם עבר ונשבע צריך שיצטער ויעמד בשבועתו, שנאמר³⁴: נשבע להרע ולא ימיר, וכת'³⁵: עושה אלה לא ימוט לעולם. וכן ר' יהושע בן לוי נכנס לגן עדן שלא התיר שבועה מימיו³⁶. אבל מצות עשה לנתחייב שבועה בבית דין לישבע בשם הה', ונקראת שבועת הדיינין, וכבוד הוא לו³⁷. ואם שיתף דבר אחר עם השם הק' בשבועה נעקר מן העולם. ומותר לישבע לעשות מצוה, כדי לזרז עצמו, ואע"פ שמושבע מהר סיני, שנאמר³⁸: נשבעתי ואקיימה לשמר משפטי צדקך.

שלש שבועות שחייב מן התורה: א', טענו חבירו מטלטלין והודה במקצת. ב', אפילו כפר הכל ועד אחד מכחישו. ג', שבועת שומרים, שנאמר³⁹: שבועת יי תהיה בין שניהם. ויש עוד שבועת הדיינין מדברי סופרים, כגון שבועת שכיר ופוגם שטרו בטענת ודאי כפירה, ושבועות טענת ספק כשבועת שותפין ואריסין. ועוד יש שבועות תקנת חכמים, ולא נקראת שבועת הדיינין, כי אם שבועת היסת.

כל מין שבועת דיינין, אפילו סופרים כך היא: הנשבע אוהו ספר תורה בזרועו ועומד ונשבע בשם או בכינוי, בשבועה או באלה מפיו, שיאמר הריני נשבע ביי אלהי ישראל או במי ששמו חנון או כך, שאיני חייב לזה כלום, או הרי הוא ארור ליי אלהי ישראל או למי ששמו חנון או כך אם יש לזה אצלו כלום. או מפני הדיינים. שאומרים, שמשביעין אנו אותך ביי אלהי ישראל או במי ששמו חנון שאין לזה בידך כלום, והוא עונה אמן. או שאמרו: הרי פלוני בן פלוני ארור ליי אלהי ישראל או למי ששמו חנון אם יש לפלוני אצלו כלום⁴⁰, ועונה אמן. ולא ישביעו הדיינין כי אם בלשון הקדש.

דיינין שהשביעו בלא נקיטת חפץ טועין, וחוזרין ונשבעין [ו]ספר תורה בידו. פרש"י פרק הדיינין⁴¹, שבדורות אחרונים בטלו שבועה בבית דין, שלא ישתומם העולם בעון שבועת שקר ותקנו להחרים בארור בעשרה.

31 צריך להשלים על"פי הרמב"ם (שם הלכה טו): לפלוני ושלא יהנה.

32 צ"ל: אם ישאל. 33 צ"ל: אע"פ כן. וכ"ה ברמב"ם (פרק יב, הלכה יב).

34 תהלים טו, ד. 35 שם שם, ה. 36 כתובות עז, ב.

37 ברמב"ם (פרק יא, הלכה א): שהשבועה בשמו הגדול והקדוש מדרכי העבודה היא והדור וקדוש גדול הוא להשבע בשמו.

38 תהלים קיט, קו. 39 שמות כב, י.

40 ברמב"ם (שם הלכה י): אצלו ממון ולא יודה לו.

41 שבועות לח, ב ד"ה בספר תורה. ומובא בסמ"ג, עשין קכג.

אחז תפלין בידו או השביע מיושב אינו חוזר לנשבע⁴². תלמידי חכמים לכתחלה משביעין מיושב ובתפלין בידו ולא צריך ספר תורה. שבעת היסת כשבועת הדיינין, רק שאין אחז ספר תורה ולא חפץ, אבל משביעין בשם או בכנוי בשבועה או באלה מפיו או מפי דיינין. אבל נהגו הכל בספר תורה ביד חזן או שאר העם, כדי לאיים עליו, וכן כתב רב סעדיה⁴³. הורו כל הגאונים שמשביעין בכל לשון, וכן המיימוני⁴⁴, אבל רבותיו הורו כי אם בלשון הקדש. ומנהג אף שבעת היסת בלשון הקדש. וצריך להבין לנשבע בלשון שמכיר⁴⁵. מאיימין על שבעת הדיינין שהיא בטענת ודאי ואפילו מדבריהם, וכך א': הוי יודע שכל העולם נודעוץ בשעה שאמר הק'⁴⁶: לא תשא⁴⁷. וכל עבירות נאמר בהן: ונקה⁴⁸, וכאן נאמר⁴⁷: לא ינקה. וכל עבירות נפרעין ממנו, וכאן ממנו וממשפחתו שמחפין עליו, וגורם להפרע משונאי ישראל, שכל ישראל ערבין זה בזה, שנאמר⁴⁹: אלה וכחש כו', וכת' אחריו⁵⁰: על כן תאבל הארץ כו'. כל עבירות תולין לו שנים ושלשה דורות, אם יש לו זכות, וכאן מיד נפרעין, שנאמר⁵¹: והוצאתי נאם יי', מיד, ובאה אל בית הגנב, זה הגונב דעת הבריות ואין לו ממון על חבירו וטוענו בחנם ומשביעו, אל בית הנשבע לשקר, כמשמעו, וכלתו עציו, אפילו דבר שאין אש ומים מכלין שבעת שקר מכלה. ואומרים איום זה בלשון שמכיר. אמר: איני נשבע, פוטרין אותו ונותן מה שטען חבירו, וכן אם אמר התובע: איני משביעו ופטריו, הולכין להן. אמר הריני נשבע וחבירו תובעין⁵², העומדין שם אומרים זה לזה: סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה⁵³ וכו', ואומרים להן⁵⁴: לא על דעתך אנו משביעין אותך אלא על דעתנו ועל דעת בית דין. אין מאיימין כך בשבעת טענת ספק, אפילו מן התורה, ובשבועת היסת, אבל צריכין הדיינין לפצור בהם אולי יחזרו, שלא תהיה שם שבועה כלל. ומסיק תלמוד⁵⁵ הטעם שקוראים רשעים לשניהם, שנאמר: שבעת יי תהיה בין שניהם, מלמד ששבועה חלה על שניהם. ופר"ת⁵⁶, שאם נשבע לשקר יש עליו עונש שבעת שקר וגם על המשביע שגרם, שלא היה לו לישא וליתן עם זה. ואם נשבע באמת יש למשביע עונש שבעת שוא ועל הנשבע עונש שבעת חנם. אמנם בתוס'⁵⁷ גר': בין שניהם, אין השבועה יוצאה מבין שניהם, אם הגשבע נשבע שקר השבועה חלה עליו, ואם נשבע באמת סוף שעונש [שבועת] שוא בא על המשביעו. וכן פר"ח⁵⁸.

42 צ"ל: ונשבע. 43 מובא בסמ"ג שם. 44 רמב"ם שם הלכה יד.

45 שם: צריך להודיע את הנשבע עד שיהא מכיר לשון השבועה.

46 ברמב"ם (שם הלכה טז) שלפנינו נוסף: למשה. בכתבייד תימנים כנוסח מחברנו. ראה שבועות לט, א.

47 שמות כ, ז. 48 שם לד, ז. 49 הושע ה, ב. 50 שם שם, ג.

51 זכריה ה, ד. ושם: הוצאתיה... הנשבע בשמי. 52 צ"ל: תובע.

53 במדבר טז, כו. 54 צ"ל: לו. 55 שבועות לט, ב.

56 מובא בסמ"ג שם. וראה תוספות, שבועות מז, ב ד"ה חלה.

57 תוספתא שבועות פרק ו, והלכה ג.

58 כן כתב הסמ"ג בשמו. ועיין בפרוש רבינו חננאל, שבועות לט, א.

פרק רביעי¹

התובע חבירו ממון יתר על שוה פרוטה, שאלו פחות לא הוי ממון, או על ידי שליח הבא בהרשאתו, ואם הודה לו היה חייב לשלם, ואפילו יש ממון דבר² שלא חייב בהודאתו, כגון טענו אנסת בתי, שיש ממון שחייב בהודאה בדבר, כגון בשת ופגם, ויש דבר שלא חייב בהודאתו, כגון הקנס, שהמודה בקנס פטור, והשביע התובע, אפילו לא ענה אמן, או נשבע הנתבע מעצמו, שראהו מבקש, ואומר: שבועה שאין לך בידי ממון, בלא תביעת התובע וכפר חייב בשבועת הפקדון, אשם ולא לוקה אפלו מזיד³. אבל תבעו קרקע ועבד, ושטר פטור, שנאמר⁴: בפקדון או בתשומת יד וכו', לאפוקי קרקע, ועבד כהוקש⁵ לקרקע, ושטר שאין גופו ממון.

וכן אם תבעו דבר שלא חייב בהודאתו, בקנס, כגון גנבת שורי וטבחת או מכרת, ואומר: גנבתי אבל לא טבחתי ומכרתי, ואלו היה מודה היה נפטר, דתשלום ד' וה' קנס והמודה בקנס פטור, או המית שורך עבדי, או עבד שתבע רבו: הפלת שני וסמית עיני, וכן תבע לשומר חנם שמת השור, שאלו היה מודה שמת נפטר בדין שומר חנם, הרי זה פטור משבועת הפקדון וחייב בשבועת בטוי, שהרי נשבע לשקר. וכן אם תבע לשואל שמת השור, וענה: נגנב או אבד, הואיל ולא פטור עצמו בכפירתו, ששואל לעולם חייב, פטור משבועת הפקדון וחייב שבועת בטוי, שצריך לעולם בשבועת פקדון שיפטור עצמו בכפירתו. כגון גנב שור וטען שלא גנב אלא הופקד אצלו, הרי פטור עצמו, שהודה⁶ שגנב היה חייב דמי השור ועכשיו נפטר מגניבה ואבידה בטענתו. וכן טען ששכרו, שפטור עצמו משבירה ומתה. וכן טען השאלתו לי, שפטור עצמו במתה מחמת מלאכה. לפיכך, אמר: לא גנבתי, הפקדתו לי, או שכרתי, או שאמר: שאלתי ושורך לפניך קחנו ונשבע פטור משבועת הפקדון, שהרי הודה בקרן ולא פטור עצמו בכפירה זו. או אמר: מכרתו לי ולא נתתי לך דמיו, קח הדמים או השור, נתנו לי בשכירותי שאעשה, קחנו אם תרצה, תועה מצאתיו, קחנו אם תרצה, בכל אלה פטור משבועת פקדון וחייב בשבועת בטוי, שהרי נשבע על שקר.

חייב ממון לשני שותפין ותבעו אחד וכפר ונשבע חייב שבועת פקדון, תבעוהו שניהם והודה⁷ לאחד ואמר: לא לייתי רק מזה לבדו, פטור משבועת פקדון שהרי לא פטור עצמו מכלן[ם], אבל חייב שבועת בטוי.

וכן חייב בשטר וכפר בה פטור משבועת פקדון, שהרי בשטר נשתעבד בקרקע והוי ככופר בקרקע וחייב שבועת בטוי, חייב בעדים וכפר ונשבע חייב בשבועת פקדון, שהרי פטור עצמו בכפירתו מלשלם, ואע"פ שכשיבאו עדים יתחייב, הרי הועיל כפירתו בשעתה ושמא לא יבאו ואפילו יבאו שמא יפסלו או יוכחשו.

כפר ונשבע ארבע פעמים או חמש, השביעו התובע ארבע או חמש פעמים וכופר בכל אחת, בין בבית דין בין שלא בבית דין, חייב על כל שבועה, שאלו הודה אחר

1 רמב"ם, הלכות שבועות, פרקים ז-ח.

2 צ"ל: בדבר. וראה שם פרק ה, הלכה ג.

3 ראה לעיל, פרק א, עמ' קל.

4 ויקרא ה, כא. 5 צ"ל: שהוקש. 6 צ"ל: שאילו הודה.

7 ברמב"ם (שם הלכה יב): והודה בכל.

שכפר היה חייב לשלם. אמרו לו שנים: ותנו⁸ לנו פקדוננו, אמ': שבועה שאין בידי כלום, חייב אחת. שבועה שאין לך בידי לא לך ולא לך⁹, חייב על כל אחת. אמר חבירו: תן לי פקדון ותשומת יד וגזל שיש לי בידך, שבועה שאין לך בידי, חייב אחת, ואפילו בידו פרוטה אחת מכלן מצטרפין לחייבו. אמר: שבועה שאין לך פקדון, תשומת יד, גזל, חייב על כל אחת. תן לי פקדון¹⁰ ושעורין וכסמין. שבועה שאין לך בידי, חייב אחת. שאין לך בידי חטים, שעורים וכוסמין, חייב על כל אחת ואחת.

תובעין אותו פקדון וגזל ותשומת יד, ואמר לאחד: אין לך בידי פקדון וגזל ותשומת יד (ו) לא לך ולא לך, חייב על כל טענה על כל אחת¹¹. טען שאבד פקדון או כפרו ונשבע ואחר שהודה¹² וחזר וטען שאבד ונשבע וחזר והודה, משלם קרן הראשון וחומש על כל שבועה, שנאמר¹³: וחמישיתיו, אפילו חומשין הרבה על קרן אחד. כיצד היה קרן ארבעה וכפר ונשבע והודה, וחזר וטען שאבד ונשבע והודה, וחזר וטען שאבד¹⁴, משלם חומש על שבועה¹⁵. התובע פחות מפרוטה פטור משבועת פקדון וחייב שבועה בטוי.

פרק חמישי

אין עדים חייבין בשבועת העדות עד שיתבעם התובע [או²] שלוחו, פרט שאם תבעם הנתבע להעיד, או איש אחר השביעם שיעידו לזה התובע והנתבע, או קדמו ונשבעו קודם תביעתו שאין יודעין עדות. אכן צריך שיתבעם ממון, פרט למשביע עידי קנס³ שאלו יקדים ויודה יפטר. אבל השביע עידי כפל וד' וה' חייבין מפני הקרן, או השביע עידי אונס בתו ופתויה חייבין מפני הבשת והפגם שהן ממון, וכן פרט שתבעם להעיד שהוא כהן או לוי, שאינו בן גרושה, או עידי קנוי וסתירה, שאין כאן עדות ממון, ואע"פ שעדות קנוי [ו]סתירה גורמין הפסד כתובתה אם לא תשתה, דבר הגורם לממון אינו כממון שאיפשר שתשתה ולא תפסיד. אבל קנא ונסתרה בעדים וזנתה בעד אחד והשביע עד הזנות, כיון שאלו מעיד יוצאה בלא כתובה, כמו שאבאר בהלכות ייחוד, חייב בשבועת עדות. וכן כל עד המחייב ממון, כגון התובע והנתבע חשודין על השבועה.

8 צ"ל: תן.

9 שם (פרק ז, הלכה י): היו חמשה תובעין... שבועה שאין לך בידי לא לך ולא לך ולא לך. בכתיבה הדין התימנים נוסף: ולא לך. ולנוסח מחברנו, שהתובעים הם שנים בלבד, היה צ"ל: שבועה שאין לך בידי ולא לך.

10 צ"ל: חטים. 11 צ"ל: לכל אחד ואחד. 12 צ"ל: ואחר כך הודה.

13 ויקרא ה, כד.

14 צריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ז, הלכה טו): ונשבע והודה.

15 צ"ל: כל שבועה.

1 רמב"ם, הלכות שבועות, פרקים ט—יב: סמ"ג, לאוין רמא.

2 השלמנו על-פי הרמב"ם (פרק ט, הלכה ו).

3 הדברים צ"ע, כי התנאי של תביעת ממון בא למעט אם תבעם להעיד לו שהוא כהן או לוי, וכך מובא להלן; ומהתנאי שחייב הנתבע לשלם בעדותם לבד נפקא לן פרט למשביע עידי קנס שאינו מתחייב על פי עדותן מפני שיכול להודות ולפטור עצמו. ראה רמב"ם שם הל' ג—ה, יג; פרק י, הל' ג.

אבל עד אחד בעלמא, שאין מחייב ממון, או כגון שאחד מהם קרוב או פסול, ואפילו מדבריהם, או היה מלך, שאין רשאי להעיד, או ועד מפי עד, וכל עדות שאין בא לידו ממון, כגון שהשביע העדים שיעידו שאמר איש פלוני שיתן לי מאתים זוז, שאין חייב בכי האי גוונא; או שיעידו שחב לו⁴, ושהדליק גדישו בשבת, ושאנס ופתה בתו המאורסה, שלא יתחייב הנתבע ממון כי אם מיתת בית דין, בכל אלה פטורין משבועת העדות.

תבען שיעידו שזנתה אשתו חייבין בשבועת עדות, שאלו העידו היו מפסידין כתובתה. וכן אשה שהשביעה עד אחד שיעיד מיתת בעלה חייב, שאם העיד היתה נישאת ונוטלת כתובה, וזה כשיש לה לגבות במטלטלין, אבל אין לה לגבות כי אם מקרקע פטור משבועת עדות, אפילו היו שני עדים, שהמשביע עידי קרקע ועבדים ושטרות פטורין משבועת עדות כמו בשבועת פקדון.

גם אין חייבין שבועת עדות עד שיכפרו אחר תביעתו בבית דין, בין הושבעו בבית דין ושלם בבית דין, שנאמר⁵: אם לא יגיד ונשא עונו, מקום שיגיד ויועיל הוא, שלא⁶ יגיד שם יתחייב, ושתהיה שבועה בשם או בכנוי ואפילו אמר מצוה אני עליכם השבועה⁷, וצריכים להכיר לשון ההשבעה. וכן השביעם התובע אפילו לא ענו אמן, כיון שכפרו והשביעם בבית דין, אבל נשבעו בעצמם אפילו חוץ לבית דין חייבין, רק שתהא הכפירה בבית דין, כמו שפי'. וכן צריך שתקדים ידיעת העדות לשבועה, אבל קדמה השבועה, שאמר: משביע אני עליכם שתבאו ותעידוני כשתדעו עדותי ואמרו אמן, ואחר כך ידעו העדות וכפרו כשתבעם להעיד, פטור משבועת עדות, שנאמר⁸: ושמעה קול אלה והוא עד, שקדמה לשבועה. וכן צריך שייחד עידיו, כיצד, עמד בבית הכנסת ואומר: משביע אני על כל העומדים כאן שאם יודעים לי עדות שיעידוני, ועדיו בכללן, או אמר לעדים: העידוני שיש לי מנה ביד פלוני ואחר⁹ עמד בבית הכנסת והשביע כל מי שידע לי עדות יבאו ויעיד חייבין, שתבעם תחלה, אם הם שם בבית הכנסת ובבית דין¹⁰, אבל אם לא היו בפני בית דין ועניי אמן כשיכפרו בבית דין חייבין, לא ענו אמן פטורין. אבל אמר בלשון הזה בלא ייחוד עדים ולא תבעם תחלה פטורין.

השביע עדיו בבית דין וכפרו שניהם כאחת, כגון שיתחיל השני לכפור בתוך כדי דבור על¹¹ חבירו שניהם חייבין בשבועת עדות. שהה השני לכפור יתר מכדי דבור מכפירת ראשון, ראשון חייב ושי(ני) פטור, שאין עדותו מחייבת ממון. הודה אחד וכפר אחד, הכופר חייב אפילו כפר בסוף. כפרו שניהם כאחד וקדם האחד והודה בתוך כדי דבור פטור, והעומד בכפירתו חייב.

השביע שתי כתי עדים כשרים וכפרה כת ראשונה ואחר כפרה שנייה, ראשונה פטורה, כיון שהניחה עדים לגבות ממון. אבל אם כת שנייה קרובין נשות אחד¹² מן

4 צ"ל על-פי הרמב"ם (פרק י, הלכה ד): שחבל לו בנו.

5 ויקרא ה, א. 6 צ"ל: שאם לא.

7 צ"ל על-פי הרמב"ם (פרק ט, הלכה יא): בשבועה.

8 ויקרא שם. 9 = ואחר כך.

10 ברמב"ם (שם הלכה י): ויהיה שם בית דין.

11 צ"ל: של. 12 צ"ל: בנשותיהן לאחר.

הבעלי דינים וגוססות, אף ראשונה חייבין, אע"פ שיהיו במהרה ראויין להעיד, כיון שבשעת כפירתם לא הניחו עדים כשרים חייבי'. ואם כפרה שנייה אחר מיתת נשותיהם חייבין.

תבע עדיו וכפרו והשביען וענו אמן, והשביען ארבע פעמים או חמש וענו אמן אחר כל שבועה [חוץ לבית דין וכשבאו לב"ד העדו פטורין. עמדו בכפירתן חייבין על כל אחת. ואם לא הוציאו שבועה מפהם] ולא ענו אמן כשהשביען פטורין אע"פ שכפרו. השביען בב"ד וכפרו וחזר והשביעם וכפרו, בין חוץ לבית דין ובפני בית דין ואפילו ענו אמן או שנשבעו, חייבין אחת בלבד, שאין עדותן שלאחר פעם ראשונה שכפרו בבית דין מחייבת ממון. |

כל מקום שאמרנו פטורים משבועת עדות חייבין שבועת בטוי והוא שענה אמן אחר המשביע או נשבע בעצמו, שהרי נשבע על שקר. אבל המחוייב שבועת עדות, אפילו נשבע לשקר מזיד פטור משבועת בטוי, שהרי הוציא הכתוב שבועת עדות מכלל שבועת בטוי וחייב מזידה קרבן¹³ ולא מלקות, וכן¹⁴: לאחת מהנה, במין אחד משבועה תחייבנו ולא בשני מינין.

השביעם שיעידו שיש לו ביד הנתבע פקדון ותשומת יד וגזל ואבידה או חטין ושעורין וכוסמין, ואמרו שאין אנו יודעין לך עדות, חייבין אחת. פרטו ואמרו: לא אנו¹⁵ יודעין עדות מפקדון ומתשומת וגזל או מחטין וכוסמין ושעורין, חייבין על כל אחת.

תבעו אותו רבים, שבועה שאיני יודע לכם עדות, חייב אחת. אמר: לא לך ולא לך, חייב על כל אחת.

הנשבע לחבירו שיודע לו עדות ונמצא שאינו יודע פטור משבועת עדות ושבועת בטוי, ששבועת בטוי אינה אלא בדבר שיש לאו והן, והואיל ולא שכזה אינה שבועת בטוי רק שבועת עדות, כגון שאמר: שבועה שאיני יודע לך עדות, כך הן שכזה, כגון הנשבע שיודע אינו שבועת בטוי.

הנשבע שהעיד או שלא העיד ומשקר חייב משום שבועת בטוי ואין כאן שבועת עדות. הנשבע שבועת דיינין או שבועת היסת בשקר חייב משום שבועת פקדון ולא לוקה אע"פ שמזיד. וחייב לשלם מה שנשבע עליו בהוספת חומש שהוא רביע הקרן עד שיהיה הוא וחומשו חמשה, ומביא קרבן אשם אם יש בית דין¹⁶ שם.

אע"פ שלוקה הנשבע לשוא ולשקר ומביא קרבן על שבועת עדות ושבועת פקדון, עון השבועה אין מתכפר עד שיפרע על חלול השם, שנאמר¹⁷: לא ינקה. ועון זה מן החמורות.

הנשבע בשמים ובארץ, בנביא או בכתב¹⁸, אע"פ שאין כוונתו אלא למי שברא שמים וארץ ולמי ששלח הנביא ושצוה בכתב, אין זו שבועה. אבל מלמדין העם שלא

13 ברמב"ם (שם הלכה יד): לחייב המזיד בה כשוגג בקרבן.

14 ויקרא ה, ד. ושם: לאחת מאלה. 15 צ"ל: אין אנו.

16 הלחם משנה (פרק יא, הלכה כ) כתב, שתיבת "דין" יש למחוק ותיבת "בית" יש לנקדה בפתח, והכוונה לבית המקדש שמקריבים בו קרבנות.

17 שמות כ, ז.

18 ברמב"ם (פרק יב, הלכה ג): בכתב מכתבי הקודש.

ינהגו קלות ומראין להם שזו שבועה ופותרין ופותרין אותם. וזה בשאר כתבי הקדש, אבל אם נשבע בתורה במה שכתוב בה דעתו על הזכרות, נשבע בה סתם דעתו על הגויל ואין כאן שבועה. ואם תלמיד חכם הוא אין צריך שאלה, ואם עם הארץ הוא צריך שאלה, שלא ינהגו קלות ראש בשבועות. נטלה בידו ונשבע בה הוי כנשבע במה שכתוב בה.

עבד שנשבע אין שבועה חלה, שאין גופו שלו, וכת' ¹⁹: לאסור על נפשו, לאפוקי זה שאין נפשו שלו. קטנים היודעים טעם השבועה שנשבעו, אע"פ שהן ²⁰ חייבין, כופין אותן לעמוד בשבועתם כדי לאיימן. ואם אי אפשר, שנשבעו לצום, אביהם או רבם יכם וגו' ומראין להם שהותרה שבועתם. וצריך להזהר בהם וללמדם אמת שלא יורגלו להשבע תמיד, וחובה הוא על אביהם ועל רבם.

השומע אזכרת שם כלפי ²¹ חבירו לשוא או שנשבע לפניו לשקר או שבירך ברכה שאינה צריכה, שעובר משום לא תשא, חייב לנדותו, ואם לא נדהו הוא עצמו יהא בנדוי. ומתיר אותו מיד, שלא יכשיל אחרים, שאינו יודע שנידהו, ואם יודיע, נמצא כל העולם בנדוי שהרי עושין כך תמיד. ונראה למיימוני ²², שאם הנשבע והמזכיר והמברך שוגג ולא ידע שאסור זה הדבר אז אסור לנדותו, שלא ענש הכתוב שוגג אך מתרהו שלא יעשה עוד.

ואפילו הזכרת שם המיוחד לבטלה בלא שבועה [אסור ²³]. ואם טעה והוציא שם שמים ימהר מיד וישבחנו ויאמר: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ²⁴ או גדול הוא ומהולל מאד, שלא יוציאו לבטלה. וכעניין זה בירושלמי דכיצד מברכין ²⁵: ההוא דנסב פוגלא דמברך ²⁶ עלוהי ולא אתי בידיה צריך לברוכי תניינות עליה, וצריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

פרק ששי

דיני נדרים

מצות עשה מן התורה שיקיים אדם שבועתו ונדרו, בין נדרי איסור, שאוסר על עצמו דברים המותרים, כגון שאמר: פירות פלוני אסורין שלשים יום או לעולם ואפילו בלא הזכרת שם וכנוי לשבועה, בין נדרי הקדש, שמחייב עצמו בקרבן, הן בנדר, שאמר: הרי עלי להביא עולה או שלמים, הן בנדבה, שאמר: הרי זו, וחלוק נדר מנדבה, שנדר חייב באחריות ונדבה אין חייב באחריות (ונדבה אין חייב באחריות), שנאמר ²: מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרתי, ונאמר ²: ככל היוצא מפיו יעשה, אלמא מצוה לקיימם.

19 במדבר ל, ג. ושם: לאסור אסור.

20 צ"ל: שאין. 21 צ"ל: מפי. 22 רמב"ם שם הלכה י.

23 השלמנו עלי' הרמב"ם (שם הלכה יא).

24 שם: ברוך הוא לעולם ועד. ראה רמב"ם הלכות ברכות, פרק ה, הלכה י.

25 ברכות פרק ו, הלכה א. 26 צ"ל: ומברך.

1 רמב"ם, הלכות נדרים, פרקים א—ב; סמ"ג, לאוין רמב.

2 דברים כג, כד. 3 במדבר ל, ג.

ואם אכל מגדרי איסור כל שהו לוקה משום: לא יחל דברו⁴, שאין לנדרים שיעור שכיזון שאסור הדבה הוי כמפרש כל שהו. אבל הזכיר אכילת פירות פלוני אסורין עלי לא לוקה עד כזית. אסור אכילה מתאנים ואכילה מענבים אפילו בשני נדרים מצטרפין לכזית.

כל המשים דברים המותרים כדבר האסור שיכול לעשותו בנדר, כגון שאמר: פירות אלו עלי [קרבן⁵] או הרי הן כקרבן, אסורין, שאיפשר מבהמה חולין ליעשות קרבן בנדרו. וכן בחטאת ואשם, שבאין מחמת נדרו שנדר גזיר. או ונותר⁶ ופגול, כבשר טמא של קדשים, שבאין מחמת קרבן. כחרמי שמים, כמעשר בהמה, כתרומת הלשכה, כתמידים, כדירי(י)ם, כעצים, כאשים, כמזובת, כאחד מממשויו, כיציו ומזרקותיו ומזלגותיו, כהיכל, כירושלים, שכל אלו כמוקדין⁷. אבל אסור בדבר האסור שלא יכול לעשותו, כשאמר: כבשר חזיר, כעבודה זרה, כגבילות וטרפות, כחלת אהרן, כתרומתו, כבכור, שאין קדושתו בידי אדם, כמעשר בהמה, שלא יכול לעשות כל אלה בנדרו, מה שאסור בהם מותרין. לפניו בשר קדש, אפילו בשר שלמים אחר זריקת דמים שמותר לזרים, והתפיס אסורו במ אסור, שלא התפיס אלא בעיקרו, אבל אם היה בשר בכור, אם לפני זריקת דמים אסור ואם לאחר זריקת דמים מותר.

לפי שיש עלגים ומכנין בדברים הולכים אחר הכנוי. כנוי קרבן: קונם קונח קונז. כנוי חרם: חרק חרך חרף, ואסור. והקדש הכנוי בלשון עצמו⁸. וכינוי כינויים מותרים, בין בנדרים(ם) איסור בין בנדר הקדש.

האומר: מה שאוכל עמך לא יהא חולין, לא יהא כשר, לא דכי לא יהא טהור, או יהיה טמא, או נותר, או פגול, אסור. אמר: לא חולין לא אוכל לך, כמי שאמר: שאוכל לך לא יהא חולין אלא קרבן. וכן אמר: הקרבן שאוכל לך⁹, אסור. אבל אמר: הקרבן לא אוכל לך, או לקרבן או לא קרבן אוכל לך¹⁰ מותרין, שמשמע דברים אלה, שנשבע בקרבן שלא יאכל להם, והנשבע [בקרבן¹¹] ולא כלום, או [ש]נדר שלא יאכל לו קרבן.

חולין או כחולין או החולין שאוכל לך, או שלא אוכל לך [מותר¹²]. אבל אמר לא טמא, לא נותר, לא פגול שאוכל לך, אסור, שמשמע שדבר שאוכל הוא שיהא פגול או טמא, לפיכך לא אוכל לך. כהיכל, היכל, לא היכל שאוכל לך, אסור. היכל שלא אוכל כהיכל, לא היכל שלא אוכל לך, מותר, שזה כמי שנשבע בהיכל שלא אוכל. אומר: מודר אני ממך, משמע שלא ידבר עמו. מופרש אני ממך, משמע שלא ישא ויתן עמו. מרוחק אני ממך, משמע שלא ישב עמו בארבע אמות. וכן אמר: מנודה אני לך, או משומת אני ממך. אבל אמר: מודר אני ממך, או מופרש אני ממך, או מרוחק אני ממך שלא אוכל לך, אסור לאכול לו ואם אכל כזית מכל נכסיו לוקה.

4 שם. 5 השלמנו על-פי הרמב"ם (פרק א, הלכה ז).

6 צ"ל: כנותר.

7 תיבה זו בלתי מובנת. ברמב"ם (שם הלכה יד): שכל דברים אלו ענינם כאומר הרי הם עלי קרבן.

8 שם (הלכה יז): וכשם שאסור עצמו בכנויין כך אם הקדש בכנויין הרי זה הקדש.

9 שם (הלכה יט) נוסף: קרבן שאוכל לך, כקרבן שאוכל לך. ואולי נשמט כאן עליי הדומות.

10 שם: או כקרבן לא אוכל לך או לקרבן לא אוכל לך או קרבן לא אוכל לך או לא קרבן לא אוכל לך.

11 בכתב-היד מקום פנוי והשלמנו על-פי הרמב"ם (שם).

12 השלמנו על-פי הרמב"ם (שם הלכה כ).

אמר: נדיבא ממך, אסור ליהנות לו. אמר: הרי עלי כנדרי רשעים אם אוכל לך שמנדריהם נזיר וקרבן ושבועה, ואכל, חייב בכולן. וכן אמר: הרי עלי כנדבות כשרים שמנדבותם נזיר וקרבן, חייב. אמר: הרי עלי כנדרי רשעים או כנדבות כשרים שאוכל לך, אם אוכל לך, אסור, אפילו לא פירש. אמר: כנדרי כשרים¹³ הריני ונזיר עובר לפני חייב בנזירות. כנדרי רשעים עלי חייב קרבן. כנדרי רשעים שלא אוכל ממנו חייב בשבועה.

הנודר בתורה, שאמר: פירות אלו עלי כזו, לא אמר כלום ואין צריך שאלה לחכם אם לא עם הארץ שלא ינהגו קלות ראש בנדריים. נדר במה שכת' בה, אסור, שהרי כת' בה איסור לנדור¹⁴. נטלה בידו ונדר בה, כמו שאמר במה שכתוב בה.

האומר לחבירו: נשכים ונשנה פרק, עליו להשכים לשנות, שזה כמו נדר, ואפילו לא הוציאו בלשון נדר. האומר לאשתו: הרי את כאמי, או כאחותי, או כערלה וכלאי הכרם, מותר באשתו. אבל אמר: מודרני ממך הנאה, או הנאה שתשמישך¹⁵ אסורה עלי, אסורה עליו.

וכן המדיר חבירו וענה אמן, או כעניין אמן, אסור כנודר. ונודר צריך פיו ולבו שוין כמו בשבועות. אבל נתכוון לנדור בנזיר ונדר בקרבן, בקרבן ונדר בנזיר, או בשבועה¹⁶, או נתכוון לנדור ונשבע, או תאנים ואמר וענבים, מותר בשניהם שאין כאן נדר.

הנודר על דעת אחרים כנשבע על דעת אחרים. וכן נדר וחזר בו תוך כדי דבור מותר, כמו בשבועות.

מי שהתנה קודם שידור ואמר: כל נדר שאדור מכאן ועד עשר שנים הריני חוזר בם או הרי הן בטלים, ואחר נדר, אם זוכר התנאי בשעת הנדר נדרו קיים, שהרי בטל התנאי בנדר זה, ואם לא זכר התנאי עד אחר שנדר, אפילו קבל התנאי בלבו וקיים התנאי הנדר בטל. ואפילו לא הוציא עתה החזרה בפיו, כבר הקדים החזרה לנדר והוציאה בפיו מקודם. ויש שמורה להחמיר ואומר: והוא שיזכור התנאי אחר שנדר תוך כדי דבור.

מי שהקדים תנאי לשנה או לעשר ואחר נדר ונזכר בשעת נדרו שיש לו תנאי ושכח על איזה דבר התנה, אם אמר על דעת ראשונה אני עושה, אין נדרו נדר שהרי בטלו, ואם לא אמר על דעת ראשונה אני עושה, כבר בטל התנאי וקיים הנדר שהרי זכר בשעת הנדר ונזכר שיש לו תנאי ואפילו הכי נדר. יש גאונים אומרים¹⁷: אין כל דברים אלה נוהגים רק בנדריים ולא בשבועות. ויש שמורה, שדין נדריים ושבועות שוה בעניינים אלה, ויכול להקדים תנאי לשבועותיו.

פר"ת¹⁸, שמנהג לומר בליל יום הכפורים מיום כפורים זה עד יום כפורים הבא עלינו לטובה. דנדרבא משמע להבא כדאמרינן¹⁹ שאוכל דאכילנא משמע. ולא הוי

13 צריך להשלים עלפי הרמב"ם (שם הלכה כו): לא נתחייב בכלום, שאין הכשרים נודרים בדרך אסור וכעס. אמר: כנדרי רשעים.

14 שם (הלכה כח): אסור ונדר. 15 שם (הלכה ל): הנאת תשמישך.

16 שם (פרק ב, הלכה ב): בשבועה ונדר. 17 מובאים שם (הלכה ו).

18 ספר הישר, מהדורת חיון תקע"א, סי' קמד (דף יז, א); מהדורת שלזינגר, ירושלים תשי"ט, סי' ק (עמ' 70). ומובא בסמ"ג ובתוספות, נדריים כג. ב ד"ה ואת.

19 שבועות יט, ב.

כדרש' לרבים דאסור²⁰, כיון דלא אמר בפירוש מותרין. ולא מישתרי בהני רק נדרי יחיד דאיכא רגילות וקילותא, אבל נדרי ושבועות וחרמות דרבים ובית דין שמשביעין ועל דעת הקהל אינן בכלל זה, שאי איפשר שיהא²¹ אחד מהן זכור מן התנאי, בשעת הנדר. והאומר מיום כפורים שעבר טועה, דאם כן שמתיר נדרים שעבר אם כן צריך חרטה והא לא נתחרטו. ומה שאומרים כל נדרי ג פעמים שכן כל דבורי חכמים, כגון חלוץ הנעל ג פעמים, הותר הנדר ג פעמים.

פרק שביעי

סתם נדרים להחמיר ופירושן להקל². כגון שאמר: פירות אלו עלי כבשר מליח, וכיין נסך, כחרם, כמעשר, כתרומה, אם פירש כבשר מליח של קרבן, כיין שנתנסך על מזבח, כחרם של בדק הבית, כמעשר בהמה שהקדישו בידו, כתרומת הלשכה, אסור. אבל פירש כבשר מליח של תקרובת עבודה זרה, ויין נסכה, כחרמי כהנים, שהן ממזג, כמעשר דגן, כתרומת גרן, מותר. ואם נדר סתם בכל אלה אסור. אבל מקום שדרכן שאין קוראין חרם סתם³ כי אם חרמי כהנים, מותר שאין הולכין בנדרים אלא אחר (ה)לשון אנשי אותו מקום באותו זמן.

הנודר בחרם, ואמר: בלב חרמו של ים שהיא רשת, בקרבן ובלבו קרבנות מלכים, שלא תהנה אשתי ואמר: בלבי אשתי ראשונה, וכן כל עניין שמשמע לעולם איסור ואומר נתכוונתי להיתגר. או אמר לאשתו: הרי את כאמי, והאומר: פירות אלו עלי כבשר חזיר, שאין כאן נדר כמו שפי', וכן ד' נדרים שהתירו חכמים כמו שא'⁴ ונדרי דברים שאין ממש⁵, אם הנודר תלמיד חכם אין צריך שאלה לחכם, ואם עם הארץ מראין לו שזה נדר ופותחין לו פתח ממקום אחר ומתירין לו. ואפילו לתלמיד חכם גוערין בו, שלא ינהגו קלות ראש בנדרים וידרו דרך שחוק והתול. הפקר הרי הוא כנדר ואסור לחזור בו, ופי' דיני הפקר בהלכותיו.

ארבעה דברים בין נדר לשבועות בטוי: א' שגדר חל על נדר, כגון שאמר: הרי עלי קרבן אם אוכל ככר שני פעמים או שלש, חייב על כל אחת, מה שאין כן בשבועה. ב' המתפס בנדר חייב, כגון שמע אחד נדר ואמר: ואני כמוך בתוך כדי דיבור, אסור במה שנאסר בו חבירו, שמע שלישי נאמ'⁶, ואפילו מאה כל אחד אמר: ואני בתוך כדי דבור חבירו, כולן אסורין. או אמר: בשר זה עלי אסור, ואמר,

20 נדרים כג, ב. 21 צ"ל: שלא יהא.

1 רמב"ם, הלכות נדרים, פרקים ב—ד.

2 שם (פרק ב, הלכה ז): ופירושם יש בו להקל ולהחמיר.

3 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה יא): אלא לחרמי בדק הבית בלבד ואמר שם: הרי הם עלי חרם הרי זה אסור. וכן אם היה דרכם שאין קוראין חרם סתם.

4 דברי מחברנו צ"ע, כי בארבעה נדרים אלו אין הבדל בין תלמיד חכם לעם הארץ והם מותרים ואינם צריכים שאלה. ראה רמב"ם שם פרק ד, הל' א—ד.

5 עיין רמב"ם שם פרק ג, הלכה יב, בכסף משנה וברדב"ז שם.

6 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה ג): שמע השלישי זה שאמר ואני ואמר ואני.

אפילו אחר זמן הרבה: ופת זו כבשר זה, ואפילו למאה מינין, כולן אסורין. או מת אביו ורבו היום ונדר שיצום אותו יום, וצם ולאחר זמן אמר: יום זה כיום שמת אבי ורבי, אסור לאכול בו כלום. אבל בשבועה המתפס פטור. ג' שנדר הואיל ואוסר התפץ עליו ועוד שכתוב: ככל היוצא מפיו יעשה, חל אפילו על דבר מצוה, שאמר: הרי המצות בלילי פסח, או ישיבת סוכה בחג, או תפלין אסורות עלי, אסורין עליו. ואם אכל וישב חבירו לוקה⁸. וכל שכן שאמר: הרי עלי קרבן אם אוכל מצה בליל פסח, שחייב בקרבן. או נדר שיצום בשבת ויום טוב, חייב לצום. או שנדר שיני ויום חמשי כל ימיו ופגעו בו אפילו יום טוב וערב יום הכפורים חייב לצום, וכל שכן ראש חדש. פגע חנכה ופורים, הואיל ומדברי סופרים הן וצריכין חיזוק ידחה נדרו מפני גזירת חכמים. אבל בשבועה, שאוסר עצמו על החפץ, אין יכול לאסור עצמו על מצוה, שהרי אסור ועומד מהר סיני, ועוד שלא כת' ⁹ רק: להרע או להטיב, משמע דבר רשות דווקא. ד' אין נדר חל [אלא¹⁰] על דבר שיש בו ממש, שהאומר: דבורי עליך קרבן, דבורי אסור עליך, או קרבן שאיני מדבר עמך, שאיני עושה עמך, שאיני מהלך עמך, או שאמר: קרבן שאיני ישן, שאיני מדבר, שאיני מהלך, או אמך לאשה: קרבן שאני¹¹ משמשך, כל אלה דבר שאין ממש ומותרין. אבל בשבועה אסורין.

אבל אמר: יאסר פי לדבורו וידי למעשהו ורגלי להלכו ועיני לשונה, או קרבן פי מדבר עמך וידי מלעשות עמך ורגלי מלהלך עמך, אסור אף בנדר. או הרי עלי קרבן אם אדבר עם פלוני, או אם לא אדבר ועבר נדרו חייב בקרבן. או נדר: אם דברתי ולא דברתי וכיוצא בהן.

נדרי אונסין, שהדירוהו אונסין, מוכסין: נדור לנו שבשר אסור עליך אם יש עמך דבר שחייב במוכסין¹², ונדר אפילו הוסיף יתר, שאמר: וכן הפת והיין, או הדירוהו שלא תהנה אשתו, ונדר אשתו ובניו, כלן מותרין וצריך שסומך בלבו לדבר הפוטרו¹³, והשתא אין פיו ולבו שוין, או ישים בלבו שנדרו לפי שעה.

נדרי זרוזין, שהדיר חבירו שיאכל אצלו ונדר זה שלא יאכל, בין אכל בין לא אכל שניהם פטורים. וכן מוכר שנדר שלא ימכור חפץ זה רק בסלע ולוקח נדר שלא יקחנו רק בשקל, ורגנו¹⁴ בשלשה דנרין, שניהם פטורים, שהרי כל אחד לא גמר בלבו נדרו רק לזרו חבירו. וכן נדרי הבאי ושגגות מותרין.

מי שניחם על נדרו נשאל לחכם או שלשה הדיוטות ומתיר, בין נדרי אסר והקדש, אפילו קדשי המזבח. ואין נשאלין ועל תמורה. וכן האב והבעל מפר, אפילו נדרי הקדש הדומין לנדרי איסור, ואין מתירין הנדר עד שיחול. וכל ענייני היתר שבועות ונדריים שוין.

7 במדבר ל, ג.

8 שיבוש יש כאן. ברמב"ם (שם הלכה ו): ואם אכל או ישב או נטל לוקה.

9 ויקרא ה, ד. 10 השלמנו על-פי הרמב"ם (שם הלכה א).

11 ראה כסף משנה (שם הלכה י) שיש לגרוס בכולם: שאני. אולם לפי גירסת מחברנו צ"ל גם כאן: שאיני.

12 צ"ל: במכס. 13 ברמב"ם (פרק ד, הלכה ב): המותר.

14 צ"ל: ורצו.

מי שנדר ושמע חבירו ואמר: ואני, וכן שלישי ורביעי, ונשאל הראשון והותר¹⁵ שני של אחריו¹⁶ מותרין וראשון אסור. וכן התפס דברים הרבה בנדר, שנדר על הפת והתפס הבשר ונשאל על הפת והותר, הותר בבשר. נשאל בבשר לא הותר בפת.

הנשבע או הנודר: שאיני נהנה לכולכם, ונשאל על אחד והותר הותרו כולן, שנדר שהותר מקצתו¹⁷ הותר כולו. אמר: שאיני נהנה לזה ולזה ולזה והותר הראשון הותרו כולן, הותר האחרון הראשונים אסורין. שאיני נהנה לזה ולזה ולזה¹⁸ צריכין פתח לכל אחד.

נדר בנוזר וקרבן ושבועה או נדר וספק באיזה נדר, פתח אחד לכולן. נדר מאנשי העיר ונשאל לחכם שבעיר, או שנדר מישראל ונשאל לחכם בישראל, נדרו מותר. אמר: פירות אלו אסורין עלי היום אם אלך למחר במקום פלוני, אסור לאוכלן היום, שמא ילך. עבר לאכלן¹⁹ היום והלך למחר לוקה. לא הלך לא לוקה. אמר: הרי אסורין עלי למחר אם אלך היום למקום פלוני, מותר לילך היום ויאסרו עליו הפירות למחר, שאדם זהיר בדבר אסור לעשותו²⁰, ולא נוהר בתנאי שגורם לאסור לדבר המותר.

הנודר לצום עשרה ימים באיזה יום שירצה והתענה ביום אחד מהן והוצרך לדבר מצוה או מפני כבוד אדם גדול, אוכל ופורע שם²¹ אחר, שהרי לא קבע הימים בתחלת הנדר. נדר שיצום היום ושכח ואכל, משלים לצום. נדר שיצום יום אחד או שנים, וכשהתחיל לצום שכח ואכל, אבד תעניתו וחייב לצום יום אחר.

פרק שמיני

ראובן שאמר לשמעון: הריני עליך חרם, או הרי אתה אסור בהנאתי, שמעון אסור ליהנות ממנו ואם נהנה אינו לוקה, שהרי לא אמר שמעון כלום. אבל ראובן מותר ליהנות בשמעון, שהרי לא אסר עצמו בהנאתו. אמר [לשמעון]: הרי אתה עלי חרם או הריני אסור בהנאתך, אסור ראובן ליהנות בשמעון ואם נהנה לוקה, שהרי חלל דברו, ושמעון מותר בהניית ראובן. אמר: הריני עליך חרם ואתה עלי, או הריני אסור בהנאתך ואתה אסור בהנאתי, שניהם אסורין זה בזה.

ראובן שאמר לשמעון: הרי פירות פלוני אסורין עליך, או הרי את אסורין² בהנאת פלוני, אין זה כלום, שאין אדם אוסר בדבר שאינו שלו, אם לא שענה שמעון אמן. האומר: ככרי זו אסורה עליך, אע"פ שנתנה במתנה אסורה עליו. מת ונפלה

15 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם הלכה ט): הותרו כולם.

נשאל האחרון והותר, האחרון מותר וכולם אסורין. נשאל השני והותר.

16 צ"ל: השני ושל אחריו. 17 ברמב"ם (שם הלכה יא): מכללו.

18 צ"ל: לזה לזה לזה. 19 צ"ל: ואכלן.

20 ברמב"ם (שם הלכה ט): זהיר בדבר האסור שלא לעשותו.

21 צ"ל: יום.

1 רמב"ם, הלכות נדרים, פרקים ה—ו; סמ"ג, לאוין רמב.

2 צ"ל: אתה אסור.

לו בירושה, או שנתנה לו אחר במתנה, מותרת, שלא אמר לו אלא ככרי והרי עתה כולו³.

אמר: פירות אלו אסורין עליך, ולא אמר פירות⁴, אע"פ שמכרן או מת ונפלו לאחר אסורין עליו, שהאוסר דבר שהוא שלו על חברו אע"פ שיצא מרשותו באסורו עומד, אלא אם כן אמר: נכסי, או פירותי, או ביתי, שהרי לא אסרן אלא כל זמן שהן ברשותו.

האומר לבנו: הרי אתה אסור בהנאתי, או שנשבע שלא יהנה בו, אם מת יירשנו, שזה כאומר: נכסי עליך אסורין. אסר הנאתו עליו ופירש בין בחיי במותו, ומת, לא יירשנו, שזה כאומר: נכסים אלו אסורין עליך.

אסר בו⁵ בהנאתו ואמר: אם היה⁶ בן בני זה תלמיד חכם יקנה בני נכסי כדי להקנותו לבנו, מותר והבן אסור בנכסי האב ובן הבן מותר אם יהיה תלמיד חכם. זה הבן האסור בירושת אביו, אם נתן ירושת אביו לאחיו או לבניו מותר. וכן אם פרעה בחובו או בכתובת אשתו, וצריך להודיעו שאלו נכסי אבא שאסרן עלי(ו). שהנשבע שלא יהנה בו חבירו מותר לו לפרוע חבירו⁶.

הנאסר עליו מין ממיני מאכל, בין בנדר בין בשבועה, ונתבשל עם מינים אחרים או נתערב מותר במיני המותרים, אע"פ שיש בהן טעם המין האסור. ואם נאסר בפירות אלו ונתערבו באחרים, אם יש בהן טעם דבר האסור אסורין⁷ ואם לאו מותרין. כגון שאם נאסר בבשר זה⁷ או ביין מותר לאכול מרק וירקות שנתבשלו עם הבשר ועם היין, אע"פ שיש טעם הבשר והיין בהן ואין אסור רק הבשר או היין בפני עצמו. נאסר בבשר בבזה⁸ או ביין זה ונתבשל עם הירק, אם יש בירקות טעם בשר או טעם יין אסורין ואם לאו מותרין, שזה הבשר וזה היין נעשה כמו בשר נבלות ושקצים. לפיכך, אמר: בשר זה אסור עלי, הרי זה אסור בו ובמרק שלו ובתבלין שבו. נתערב יין זה שאסרו על עצמו ביין אחר אפילו טפה בחבית, נאסר הכל, שיש לו להשאל על נדרו נעשה כדבר שיש לו מתירין שאינו בטל במינו. האומר: פירות אלו קרבן עלי, או קרבן הן לפי, אסור בחלופיהן ובגדוליהן וכל שכן במשקין היוצאין מהן. נדר או נשבע, שאינו אוכל או שאינו טועם אותן, אם הדבר שזרעו כלה, כגון חטה ושעורה, מותר בחלופיהן ובגדוליהן, אם הדבר שאין זרעו כלה בארץ כשזרעו, כגון בצלים ושומין, אפילו גדולי גדוליהן אסורין. ובין כך ובין כך משקין היוצאין ספק ואם שתה מהן אינו לוקה.

האומר לאשתו: מעשה ידיך עלי קרבן, או קרבן הן לפי או קרבן הן על פי, אסור בחלופיהן ובגדוליהן. שאיני טועם שאיני אוכל, אם היו פירות מעש(י)ה ידיה דבר שזרעו כלה, מותר בחלופיהן ובגדוליהן, ואם הדבר שאין זרעו כלה, אפילו גדולין הן אסורין⁸. ולא יבטל העיקר בגדוליהן שרבו עליו, שהן דבר שיש לו מתירין שאינו בטל במינו ברוב.

האוסר פירותיו על חבירו בין בנדר ושבועה, גדוליהן וחלופיהן ספק, לפיכך חבירו אסור בגדולי פירות אלו ובחלופיהן ואם עבר ונהנה נהנה.

3 צ"ל: אינה שלו. 4 צ"ל: פירותי.

5 צ"ל: בנו. 6 צ"ל: יהיה. 6 צ"ל: חובו. 7 תיבה זו מיותרת ויש למחקה.

8 צ"ל: זה. 9 צ"ל: אפילו גדולי גדולין.

האומר: הנאה המביאה לידי מאכלך אסורה עלי, או הנאה המביאה לידי מאכל¹⁰ אסורה עליך, הנאסר לא ישאל מן האסור לו נפה וכברה וריחים ותנור ושק להביא בו פירות וכל דבר שעושין בו אוכל נפש, אבל משאילו נזמים וטבעות וכלים שאין עושין בהן אוכל נפש. מקום שדרכן שאין משאילין כלים אלא בשכר, אסור לשאול ממנו אף כלים שאין עושין בהן אוכל נפש. היו במקום שאין נוטלין שכר לשאול¹¹ ממנו כלים שאין עושין מהן¹² אוכל נפש כדי להראות בהן בפני אחרים שיהנה מהן, או שביקש לעבור בארצו כדי לילך למקום שיהנה בו, אסור מספק ואם נהנה אינו לוקה. אין בין מודר הנאה מחבירו למודר ממנו הניית מאכל, רק דריסת הרגל וכלים שאין עושין בהן אוכל נפש במקום שמשאילים אותם שם בחנם.

המודר הנאה מחבירו, בין בנדר ובשבועה, מותר האסור לשקול לו שקלו, ופורע חובו, שהרי לא הגיע ליד ראובן כלום, רק מנע התביעה ומניעת תביעה אינה בכלל איסור הנאה. לפיכך מותר לו לזון אשתו ובניו ועבדיו ואפילו הכנענים, אע"פ שחייב במוזנותם. אבל לא יזון בהמתו בין טמאה בין טהורה, שהמוסיף בבשרה היא הנאה שהגיע ליד ראובן, ואם החמיד¹³ כהן מותר להקריב קרבנותיו, שכהן שליח שמים הוא ולא שליח בעל הקרבן, ומשיא שמעון בתו הבוגרת לראובן מדעתה, אבל אם היתה נערה, שעדיין היא ברשותו, אסור, שזה כמוסר לו שפחה לשמשו. ותורם תרומותיו ומפריש מעשרותיו מדעתו, אם אמר: כל הרוצה לתרום יבא ויתרום, אבל לא יאמר לו לתרום, שעושה אותו שליח וזו הנאה לו, ומלמדו תורה שבעל פה, הואיל ואסור ליטול עליה שכר. אבל לא תורה שבכתב, שנוטלין עליה שכר¹⁴ על תורה שבכתב מותר. בין כך ובין כך מותר ללמד בנו.

חלה הנאסר, האסור מבקרו, ומקום שנוטלין שכר היושב עם החולה לצוות לו, לא ישב שמעון, אך מבקרו עומד. ומותר לרפאתו בידו, שזו מצוה היא. חלתה בהמתו לא ירפאנה, אבל יאמר לו: עשה כך וכך, ורוחץ ועמו באמבטי גדולה, אבל לא קטנה, שמהנהו בשעה שמגביה עליו המים, וישן עמו במטה בימות החמה, אבל לא בימות הגשמים, שהרי מחממו, ומיסב עמו על המטה. ואוכלין על שולחן אחד, אבל לא מקערה אחת ולא מאבוס שלפני הפועלים, שמא יניח האסור חתיכה אחת טובה ולא יאכלנה כדי שיאכלנה הנאסר. וכן בפירות שבאיבוס. אבל אם אכל האסור מקערה שידוע שכשיחזירה לבעל הבית יחזור בעל הבית ויתננה לנאסר, מותר ואין חוששין שמא הניח נתח טוב בשבילו.

ומותר הנאסר לשתות כוס תנחומי חמין¹⁵ מידו של שמעון משל ראובן, וכן כוס של בית המרחץ, ואסור בהנאה בגחלת האוסרת¹⁶, ומותר בשלהבתו. היה לאוסר מרחץ או בית הבד מושכרין בעיר, אם יש לאוסר בהן תפיסת יד, כגון שהניח מהן כל שהו לעצמו שלא שכרו, אפילו הניח במרחץ אמבטי אחת ובבית הבד עקל אחד, אסור ונאסר¹⁷ להכנס לאותה מרחץ ולדרוך בגת ואם לא הניח לעצמו כלום אלא שכר הכל מותר. שאין אני קורא בזה: איש כי יקדיש

10 צ"ל: מאכלי. 11 צ"ל: ושאל. 12 צ"ל: בהן. 13 צ"ל: המדיר.

14 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על"פי הרמב"ם (פרק ו' הלכה ז'): ואם אין דרכם שם ליטול שכר.

15 צ"ל: כוס של תנחומין. 16 צ"ל: האוסר. 17 צ"ל: לנאסר.

ביתו¹⁸, אע"פ שנקרא ביתו לעניין: לא תביא תועבה אל ביתך¹⁹, בפרק קמא דעבודה זרה²⁰, דשכירות אינו קונה. וכתב הר"ם מקוצי²¹, שיש לחלק בין הקדש גמור לנדר, שהרי אמר פרק האומר משקלי²², ובתוספתא דב"מ²³: המשכיר בית לחבירו והקדיש הדר מעלה שכר [להקדש]²⁴ ובירושלמי דפרק מקום שנהגו²⁵ מסיים: במה דברים אמורים בזמן שלא הקדיש²⁶ לו שכרו, אבל הקדיש דר בו בחנם. והטעם, שבנדרים הלך אחר לשון בני אדם ואין נקרא ביתו כשהשאלו או השכירו וכן השיב ר"ת. והא דאמר פ' אע"ג²⁷: שדה שמשכנתי לך לכשאפדנה ממך תקדוש [דקדשה]²⁸ משמע שאם אמר מעכשיו אינה קדושה. פריבר"א²⁸ הטעם מפני שממשכן דומה למשכיר שהקדיש²⁹ לו ושכרו שאינו יכול להקדישו. ואע"פ שבפ' הרבית³⁰ גבי רב מרי שמשכן לו גוי אחד³¹, משמע שאדם יכול למכור דבר הממושכן ביד אחרים³² אפילו הקדיש²⁶ שכרו. ואמר הר"ם מקוצי, דהקדש שאני דכתיב ביתו.

ואסור לנאסר לאכול פירות שדה שמעון ואפילו בשביעית שהכל הפקר, שהרי לפני שביעית נדר, אבל אם נדר בשביעית אוכל מן הפירות הנוטות חוץ לשדה ולא יכנס לשדה אע"פ שהקרקע הפקר, גזירה שמא ישהה שם אחר שיאכל ולא הפקירה אותו תורה רק כל זמן שהפירות בתוכה. במה דברים אמורים בשאמר לו: הנאת נכסים אלו אסורין עליך, אבל אם אמר לו: הנאת נכסי, או שנשבע הנאסר או נדר מנכסי האוסר, כיון שהגיע שביעית אוכל מפירות שדה, שיצאו מרשותו; אבל לא יכנס לשדה, כדפרי'.

לא נאסרה לנאסר רק הנאת מאכל האוסר בלבד, אבל³³ לפני שביעית נאסרה בין בנדר ובשבועה, יורד לתוך שדהו ולא אוכל מפירותיו, ואם בשביעית נאסרה יורד ואוכל, שפירות אלו הפקר.

ואסור לנאסר להשאלו ולהלוותו ולמכור לו, גזירה שמא ישאלנו וילונו ויקח ממנו. נזדמנה לו מלאכה עמו, שהיו קוצרים כאחד, עושים³⁴ ברחוק ממנו, שמא יסייענו. המדיר בנו מפני שאינו עוסק בתורה, האב מותר נמצאת³⁵ לו חבית מים ולהדליק לו הנר ולצלול לו דג קטן, שאין כוונתו רק להנאה גדולה ודברים אלו לגבי בן אין חשובין.

מי שנשבע או נדר שלא ידבר עם חבירו מותר לכתוב לו בכתב ולדבר עם אחר והוא שומע העניין שירצה להשמיעו וכן הורו הגאונים³⁶.

18 ויקרא כז, יד. ושם: את ביתו. 19 דברים ז, כז. 20 טו, א.

21 סמ"ג, שם. 22 ערכין כא, א. 23 פרק ח, הלכה יג.

24 השלמנו עליפי הסמ"ג. 25 פסחים פרק ד, הלכה ט. 26 צ"ל: הקדים וכן להלן.

27 צ"ל: פרק אע"פ. כתובות נט, ב. ועיין תוספות שם ד"ה שדה.

28 = ר' יצחק ב"ר אברהם. מובא בסמ"ג.

29 צ"ל: שרקים. 30 בבא מציעא עג, ב. 31 צ"ל: בית אחד.

32 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הסמ"ג: ומסתמא הוא הדין למוטנר ביד אחרים.

33 צ"ל: אם. 34 צ"ל: עושה. 35 צ"ל: למלאות.

36 מובאים ברמב"ם (פרק ו, הלכה יח). ראה אוצר הגאונים, נדרים, עמ' 9.

פרק תשיעי¹

שנים שכל אחד מודר מחבירו, בין בנדר ושבועה, מותרין להחזיר אבידה זה לזה, שהוא מצוה. ומקום שנוטלין שכר על החזרת אבידה יפול השכר להקדש, שאם יטול שכר הרי נהנה ואם לא יטול הרי מהנה. ומותרין בדברים שהן לכל ישראל, כגון הר הבית והעזרות ובאר שבאמצע הדרך. ואסורים בדברים שהן לאנשי העיר, כגון הרחבה שבעיר והמרחץ ובית הכנסת והתיבה והספרים. אבל יכתוב כל אחד חלקו לנשיא או לאחד משאר העם ומזכה לו בחלקו על ידי אחר. ונמצא כל אחד מהם כשיכנס למרחץ שהיא לכל אנשי העיר נכנס לרשות אחרים ולא לרשות חבירו, שכל אחד נסתלק מחלקו.

היו שותפין בחצר ויש בהן דין חלוקה אסורין להכנס עד שיחלקו ויכנס כל אחד לחלקו, אין בה דין חלוקה כל אחד נכנס לביתו והוא אומר בתוך שלי אני נכנס. ומכל מקום שניהם אסורין להעמיד רחים ותנור ולגדל תרנגולים בחצר זו. שנים שותפין בחצר ואסר אחד הנאתו לחבירו כופין הנודר למכור חלקו. נדר שלא ינהה הוא ממנו מותר ליכנס לביתו, שברשותו נכנס, אבל לא בחצר². ואם אחד מן השוק אסור בהנאת אחד משניהם, יכול ליכנס לחצר זו, שיאמר לתוך חבירך אני נכנס ולא לתוך שלך.

מי שאסר הנאת אומה אחת עליו משאיל(ין) ומלווה, אבל לא ישאל וילוה מהן, ולוקח מהן ביותר ומוכר בפחות, אסר הנאתו להם, אם שומעין ליקח מהן בפחות ולמכור להן ביותר מותר. אסר הנאתן עליו והנאתו עליהם לא ישא ויתן ולא ישאל וילוה מהן. אסר הנאת כוס³ העיר על עצמו אסור להשאל על נדרו לחכם מבני אותה העיר, ואם נשאל והתיר לו הותר. אסר הניית הבריות עליו נהנה בלקט שכחה ופיאה ומעשר עני המתחלק בגרנות, אבל לא שבתוך הבית. אסר הנאתו על כהנים ולויים באין ונוטלין מתנותם על כרחו, ואם אמר: כהנים ולויים אלו, אסורין, שיתן לכהנים ולויים אחרים. והוא הדין במתנות עניים עם העניים. אסר הנאתו על חבירו ואין לחבירו מה יאכל הולך אצל חנווני ואומר: איש פלוני אסור בהנאתי ואיני יודע מה אעשה, אם נתן לו החנווני ונטל מזה מותר. יש לו לעשות מלאכה, כגון בית לבנות, והלך לפועלים ואמר: איש פלוני אסור בהנאתי ואיני יודע מה אעשה, ועשו עמו ונתן לזה להם שכר⁴ מותר, דלא הוי כי אם פורע חובו.

הולכין בדרך ואין לו מה יאכל נותן לאחר משום מתנה והלה מותר, ואם אין עמהן אחר מניח על הסלע ואומר: הרי הן מופקדין לכל מי שיחפץ והלה נוטל ואוכל. אמר לאחר: סעודה זו נתונה לך ויאכל פלוני שאסור בהנאתי אסור. ואפילו נתן סתם וחזר ואמר לו: רצוני⁵ שיאכל פלוני, אסור, אם הוכיח סופו על תחלתו

1 רמב"ם, הלכות נדרים, פרקים ז-ח.

2 כלומר, אינו יכול להשתמש בחצר להעמיד ריחים ותנור וכדומה.

3 צ"ל: בני.

4 ברמב"ם (פרק ז, הלכה יג): ועשו עמו ובאו לזה ונתן להם שכר.

5 צ"ל: רצונך.

שלא נתן לו כי אם על מנת שיאכל פלוני, כגון שהיתה סעודה גדולה ורוצה שאכיו או רבו ודוגמתן יאכלו ממנה.

כל מתנה שאם הקדישה⁶ לאחר, האחר קנה בעת שיקנה לו הראשון, ואם לא הקנה לו הראשון לאותו האחר לא קנה לא ראשון ולא שני.

מי שאסר הנאתו לחתנו נותן לבתו ואומר: על מנת שאין לבעליך רשות בהן אלא לפיך או למלבושיך או מה שתרכי עשי בהן. לא פירש כך כי אם: נתונין לך במתנה, ולא אמר יותר⁷, הרי קנה הבעל לאכול פירות המתנה, וזה אסור, שהרי הדיר חתנו.

מי שנדר או נשבע ופירש בשעת נדרו טעם נדרו, כגון שלא ישא פלונית שאביה רע, שלא אכנס לבית זה מפני כלב רע שבו, הרי תלה אסורו בדבר, ואם בטל אותו דבר, שמת הכלב או עשה אביה תשובה מותר. אבל נדר ונשבע שלא ישא פלונית הכעורה או שחורה או קצרה ונמצאת להפך, או שאשתי אסורה בהנאתי שגנבה כיסי, הכתה בני ונמצא שלא הכתה ולא גנבה, או ראה מרחוק אוכלין תאניו ואמר להן: הרי הן עליכם קרבן, כיון שקירב להם נמצא שהאוכלין הן אביו ואמו, מותר, שנדר טעות הוא ובכלל נדרי שגגות.

נדר או נשבע ונולד לו דבר שלא היה בלבו בשעת השבועה והנדר, כגון שהדיר פלוני⁸ ונעשה סופר העיר, אע"פ שאומר: אלו הייתי יודע שזה נעשה סופר, או הדיר מקום ונעשה בית הכנסת ואמר: אלו הייתי יודע שיהיה בבית הכנסת לא הייתי נודר ונשבע, אסור עד שיתיר נדרו.

כל נדר או שבועה שהותר במקצת הותר הכל, כגון שמרחוק ראה אוכלין פירותיו ואמר: הרי הן עליהן קרבן, ונמצא שהן קרוביו⁹, נפל חרם, הואיל וקרוביו מותרין הזרים מותרין. ואפילו [אמר אילו¹⁰] הייתי יודע הייתי אומר: פלוני ופלוני אסורין¹¹. אבל אמר כשקירב אליהם: אילו ידעתי שקרובי ביניכם הייתי אומר כולכם אסורין חוץ מקרובי, כולן אסורין חוץ מקרוביו, שהרי גלה בדעתו שלא התיר מקצת הנדר אך כמו שנדר היה [ונדר] ומתנה על קרוביו. וכן אמר: יין קרבן עלי שייך רע לבני (אדם) [מעיים], אמרו לו: הרי המיושן יפה לבני מעיים. אם אמר: אלו הייתי יודע זה¹², ואפילו אמר: הייתי אומר: חדש אסור וישן מותר, מותר אף בחדש. אבל אמר: אלו הייתי יודע הייתי אומר: כל היינות אסורות עלי חוץ מן המיושן, מותר במיושן בלבד. וכן כל כיוצא בזה.

כל הנודר ונשבע הולכין אחר הדבר שבגללו נשבע ונדר ולא אחר כל הדיבור

6 צריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה טז): לא תהיה מקודשת אינה מתנה. וכל הנותן לזה מתנה על מנת להקנותה.

7 שם (הלכה יז): ואמר לה: על מנת שאין לבעליך רשות בהן ולא פירש שתהיה המתנה הזאת לכך ולכך או למה שתרכי תעשה בהן.

8 צ"ל: שהדיר את עצמו בהנית פלוני.

9 צ"ל: קרוביו ואנשים זרים.

10 השלמנו על-פי הרמב"ם (פרק ח, הלכה ו).

11 שם נוסף: ואבי מותר.

12 צריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ז): לא הייתי נודר.

רק לכוונתו, כגון טעון פשתן וצמר והזיע¹³, ונשבע או נדר שלא ישא עליו צמר ופשתים, מותר ללבוש בגדי צמר [ולה[ת]כסות, שאין עליו אסור רק להפסילו¹⁴ לאחריו. לבוש בגדי צמר] ונצטער ונשבע שלא יעלה עליו לעולם, אסור ללבוש ומותר לטעון ולה[ת]כסות¹⁵. מבקשין שישא קרובתו וממאן או מגרש אשתו ואומר: שלא תהנה בו לעולם, מותרות ליהנות לו, שאין כוונתו רק לאישות. וכן קרא חבירו שיסעוד וקפץ ונשבע שלא יכנס לביתו ולא ישתה לו טבנת¹⁶ צונג, מותר להיכנס ולשתות צונג, שלא נתכון רק שלא יאכל עמו בסעודה זו.

האומר: לביתך איני נכנס, משךך איני לוקח, ונדר או נשבע, או מת¹⁷ או מכרו, מותר להכנס לביתו ולקח השדה מן היורש או מן הלוקח, שלא נתכון זה רק כל זמן שהוא ברשותו. אך אם פירש: בית זה, שדה זו, אסור ליכנס ולקח. אמר: השאילני פרתך אמר לו: אינה פנוייה, נשבע או נדר ואמר: שדי איני חורש בה לעולם, דרכו לחרוש בידו, [הוא¹⁸] אסור וכל אדם מותרין לחרוש לו בה, אין דרכו בידו, הוא וכל אדם אסורין בה, וכל כיוצא בזה.

נשבע או נדר שישא אשה או יקנה בית או יצא בשיירא או יפרוש בים, אין מחייבין לקיים שבועתו מיד עד שימצא הגון לו. כמו ההיא איתתא שנדרה¹⁹, שכל מי שיתבענה תנשא לו, ובאו פריצים לנשאה, והורו לה, שלא נתכוונה רק לתביעת הגונים.

הדיר חבירו או נשבע ואמר, שתבא ותטול לבניך כור אחד חטים או שתי חביות יין, יכול להתיר נדרו בלא שאלה ויאמר לו: כלום נתכוונת רק לכבדני, כבודי שלא אטול וכבר הגיעני הכבוד שנדרת בשבילי. או שאין אתה נהנה לי אם אין אתה נותן לבני כור חטים ושתי חביות יין, יכול להתיר נדרי בלא שאלה ויאמר: הריני כאלו התקבלתי והגיעו לידי.

פרק עשר י"א

הנודר או נשבע מן המבושל, אם דרך אותו מקום באותה לשון באותו זמן שקוראין מבושל אפילו לצלי ולשלוק, אסור בכל, שבנדרים כלל זה אחת בידך להלך אחר לשון בני אדם באותו מקום ואותו זמן ואותו לשון. אין דרכן לקרות מבושל רק לדבר שנתבשל במים ותבלין, מותר בצלי שלוק. וכן מעושן ומבושל בחמי טבריא הולכין אחר לשון בני העיר.

נדר או נשבע מן המליח ודרכן לקרות מליח לכל המלוחין, אסור בכלן. או² דרכן רק לדג מליח אסור בדג מליח בלבד. מן הכבוש ודרך לכל הכבושים לקרות כבוש, אסור בכלן. אין דרך רק לירק כבוש בלבד, מותר בשאר. משמן, במקום שמן זית ושמן שומשמן ורוב העיר אין קורין שמן סתם כי אם לשל זית ולשמן

13 שם (הלכה ח) נוסף: והיה ריחו קשה. 14 צ"ל: להפסילים.

15 שם: ומותר לטעון עליו ומותר להתכסות בגוי צמר.

16 צ"ל: טפת. 17 צ"ל: ומת.

18 השלמנו ע"פ הרמב"ם (שם הלכה יב). 19 בבא קמא פ, א.

1 רמב"ם, הלכות נדרים, פרקים ט—י; סמ"ג, לאוין רמב. 2 צ"ל: אין.

שומשמין שמן שומשמין, ומיעוט קורין לשמן שומשמין שמן סתם, אסור בשניהם ולא לוקה, כמספק³ נדרים להחמיר.

כל דבר שהשליח של העיר נמלך, כגון שאמר: קנה לי בשר סתם, ואמר: לא מצאתי רק דגים, אסור בדגים, שאסור אף בדבר שנמלך. בכל מקום הנודר מבשר אסור אף בעופות ובקריביים ומותר בחגבים. ואם נראין דברים שלא נתכון זה בה⁴ לבשר בהמה או אף בעוף, מותר בדגים ואפילו במקום שהשליח נמלך.

הנודר מן המבושל מותר בביצה שלא נתבשלה רק [נתגלגלה. ממעשה קדירה אין אסור כי אם מדברים שמרתיחין אותן בקדירה, כריפות ולביבות. מיורדי קדירה אסור בכל המתבשל בקדירה. מדגים מותר בביצה⁵ ובמוריים של דגים. מחלב מותר בקום, והם מים הנבדלים מחלב. מן הקום מותר בחלב. מן הגבנה אסור למלוחה ותפלה. מחטים אסור לחיים ומבושלים. אמר: חטה חטים שאיני טועם, אסור בין (אבוס) קמת בפת בין אבוס⁶. חטה שאיני טועם מותר לכוס ואסור באפיה. חטים שאיני טועם מותר באפוי ואסור לכוס. הנודר מהדגן או מתבואה אין אסור רק בחמשה מינין בלבד. מן הירק מותר בדלועין. מן הכרשין מותר בקפלוטות. מן הכרוב אסור במים שנתבשל בו הכרוב, שמי שלקות כשלקות. מן הרוטב מותר בתבלין שבו. מן התבלין מותר ברוטב. מן הגריסין אסור במוקפה של גריסין. מפירות ארץ מותר בכמהין ופטירות. ואם אמר: כל גדולי קרקע עלי, אסור אף בכמהין ופטירות, שאע"פ שאין יונקין מן הקרקע גדלין הן בקרקע. מפירות השנה אסור בכל הפירות ומותר בגדיים וטלאים וחלב⁷ וגוזלות. ואם אמר: גדולי⁸ שנה, אסור בכלן. נדר מפירות הקיץ אסור בתאנים בלבד. ובכל דברים אלה [דברה] תורה על פי לשון בני אדם באותו מקום ובאותו זמן.

נדר מענבים מותר ביין. מזתים מותר בשמן. מתמרים מותר בדבש⁹. מסתווניות מותר בחומץ סתווניות. מיין מותר ביין תפוחים. משמן מותר בשמן שומשמין. מדבש מותר בדבש תמרים. מחומץ מותר בחומץ סתווניות. מירק מותר בירקות שדה. שכל אלו שם לווי, ולא נדר משם לווי.

נדר מכסות מותר ביריעה ובשקין ובחמילה. מהבית אסור בעלייה, שעלייה בכלל. נדר מעלייה מותר בבית. מן המטה, אסור בדרגש, שהיא מטה קטנה. מן הדרגש מותר במיטה. שלא יכנס לבית זה אסור מהאגף ולפנים. שלא יכנס לעיר זו מותר ליכנס¹⁰ בעבורה. אסור הנאת בני העיר עליו ובא אדם ושהא שם י"ב חדש אסור ליהנות ממנו, פחות מותר. מיושבי העיר, שהא שלושים יום אסור, פחות מותר.

הנודר מן המים הנמשכים ממעיין פלוני אסור בכל נהרות היונקות ממנו, וכל

3 צ"ל: כי ספק. 4 צ"ל: אלא. 5 צ"ל: בציר.

6 צ"ל: בין קמח בין פת בין לכוס.

7 הרמב"ם (פרק ט, הלכה יב) מוסיף: ובביצים.

8 שם: כל גדולי. 9 שם (הלכה יד): בדבש תמרים.

10 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם הלכה טז): לתחומה ואסור ליכנס.

שכן הנמשכות. אפילו נשתנה שמם ואין קורין בשם המעיין הנדור¹¹. כל נדר מנהר פלוני או ממעיין פלוני אין אסור רק בכל הנהרות הנקראות על שמו. מיוחדים מים¹² מותר ביושבי יבשה. [מיושבי יבשה] אסור ביושבי מים¹², שיושבי מים¹² בכלל יושבי יבשה. מרואי חמה, אסור בסומי, שלא נתכון רק מי שחמה רואה אותן. משחורי ראש אסור בקרחים ובבעלי שבות ומותר בנשים וקטנים. ואם דרך לקרות שחורי ראש לכל אסור בכלל.

נדר משובתי שבת אסור בישראל ומותר בכותים¹³. מעולי ירושלים אסור בישראל ומותר בכותים, שלא נתכון זה רק [למין] שמצוה עליו לעלות בירושלים. מבני נח מותר בישראל, שלא נקרא בן נח רק שאר אומות. מורע אברהם מותר בבני ישמעאל ועשו ואסור בישראל בלבד, שנאמר¹⁴: ביצחק יקרא לך זרע, ויצחק אמר ליעקב¹⁵: ויתן לך את ברכת אברהם. מן הערלים, מותר בערלי ישראל אסור במולי האומות. מן המולים אסור בערלי ישראל ומותר במולי האומות. שכוונת זה למצוה על המילה.

נדר מישראל¹⁶ אסור בכהנים ולויים. מכהנים ולויים מותר בישראל. מכהנים מותר בלויים. מלויים מותר בכהנים. נדר מבניו מותר בבני בניו. בבני בניו מותר בבניו¹⁷. ובכל דברים אלה נדר ושבועה אחד.

הנודר או גשבע שלא יאכל יום אחד, משעת נדרו אסור עד מעת לעת. שלא יאכל היום אע"פ שמותר משתחשך, צריך שאלה לחכם, גזירת אטו אמר יום אחד, שאין העם יודעים הפרש שבין זה לזה. נדר שלא יאכל יום ראשון¹⁸ זה ספק ואסור מעת לעת, ואם אכל משחשיכה לא לוקה. שלא יאכל שבת¹⁹ אחד, אסור שבעת ימים מעת לעת. אמר שבת ולא פירש לא אחת ולא זו, ספק ואסור שבעה ימים מעת לעת, אם אכל אחר שבת לא לוקה. שאיני שותה חדש זו אסור, שאיני טועם חדש אחד אסור בשאר החדש אבל ראש חודש יהיה מותר. חדש זה אסור ל' יום מעת לעת²⁰.

שלא אוכל בשר שנה זו, אפילו לא נשאר השנה רק יום אחד אין אסור רק אותו יום וביום ראש השנה לנדריים²¹. אמר שאיני אוכל שנה אחת אסור שנה תמימה מיום ליום, ואם נתעברה אסור בעיבורה. שאיני אוכל שנה, אסור מיום [ליום] מספק.

11 צ"ל: אבל. 12 ברמב"ם (שם הלכה יט): הים.

13 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה כ): אסור בישראל ובכותים.

14 בראשית כא, יב. 15 שם כה, ז.

16 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה כג): אסור בגרים. מן הגרים מותר בישראל. הנודר מישראל.

17 החלוקה האחרונה אינה ברמב"ם (שם).

18 תיבה זו אינה ברמב"ם (פרק י הלכה ב) ויש למחקה.

19 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם): זו הרי זה אסור בשאר ימי השבת וביום השבת, והרי הוא מותר מאחד בשבת, שאני טועם שבת.

20 הדברים מסורסים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (שם הלכה ג): שאני שותה חודש זה אסור בשאר ימי החודש, אבל ביום ראש חודש יהיה מותר אע"פ שהיה חודש חסר. שאני טועם חודש אחד אסור שלשים יום גמורים מעת לעת. נדר חודש סתם אסור שלשים יום מעת לעת מספק.

21 הדברים מקוטעים ויש להשלימם על-פי הרמב"ם (שם הלכה ד): וביום ראש השנה מותר וראש השנה לנדריים הוא יום ראש חודש תשרי.

שאיני שותה יין שבוע זה אסור בשאר שני השבוע ובשנת שמטה, ולא מותר רק מראש השנה של מוצאי שביעית. שאיני שותה יין שבוע אחד, אסור שבע שנים גמורות מיום ליום. אמר יובל זה אסור בשאר שני יובל ובשנת חמשים.

שאיני שותה יין עד ראש חודש אדר, אם היתה שנה מעוברת ולא ידע שהיתה מעוברת כשנדר, אין אסור רק עד ראש חודש אדר הראשון, ואם נדר עד סוף אדר אסור עד סוף אדר שני. ידע ששנה מעוברת ונדר עד ראש חודש אדר אסור עד סוף²² אדר השני.

האוסר עצמו בדבר עד פסח, בין אמר עד פסח בין אמר לפני הפסח²³, אין אסור רק עד שיגיע לפסח בלבד. אמר עד שיהיה הפסח אסור עד שיצא הפסח. אמר עד הקציר או עד הבציר, אין אסור רק עד שיגיע. זה הכלל: כל שזמנו קבוע ונדר עד, אין אסור רק עד שיגיע, ואם נדר עד שיהיה אסור עד שיצא. כל שאין לו זמן קבוע, כגון שאמר זמן הקציר והבציר, בין נדר עדיו בין שיהיה אין אסור אלא עד שיגיע.

אסר עד הקיץ אסור עד שיתחילו אנשי המקום שנדר בו להכניס כלכל תאנים. עד הקציר, עד שיתחילו לקצור קציר חטים, אבל לא קציר שעורים. פירש: עד שיעבור הקיץ, אסור עד שיכפלו העם רוב מחצלאות שבמוקצה שמייבשין עליהם תאנים וענבים לעשותם גרוגרות וצמוקים לפי מקום הנודר, כגון שאם נדר בבקעה ואסר עצמו עד הקיץ, עלה להר לא יסתכל רק בקיץ מקום נדרו. אמר עד הגשם אסור עד זמן הגשמים בארץ ישראל שהוא ראש חודש כסליו, בא זמן הגשמים, אפילו לא ירדו הגשמים מותר. ואם ירדו מ"ז במרחשון מותר. אמר עד הגשמים אסור עד שירדו אם ירדו מזמן רביעה שנייה, שהיא בארץ ישראל ומקומות הסמוכות לה מכ"ג במרחשון ואילך. אם פירש ואמר עד שיפסקו הגשמים, אסור עד שיעבור הפסח בארץ ישראל ומקומות שהן כמוהם.

הדיר אשתו במרחשון ואמר לה: שאין את נהנית לי מכאן ועד הפסח אם תלכי לבית אביך מהיום ועד סכות, אסורה ליהנות לו מיד, גזירה שמא תלך. הלכה לפני הפסח ומהנה אותה לפני הפסח לוקה. עבר הפסח, אע"פ שהלך התנאי, נוהג בה איסור עד החג, ואע"פ שתלה הנדר באיסור זמן שעבר. ואם הלכה אחרי כן אין אסורה ליהנות לו. אמר לה: שאין את נהנית לי עד החג אם תלכי לבית אביך עד הפסח, אסורה ליהנות מיד. אם הלכה לפני הפסח ואם מהנה אותה לוקה ואסורה בהנאתו עד החג. ומותרת לילך לבית אביה משהגיע הפסח. הא דבעי פרק השותפין²⁴: קונם פירות אילן על פלוני מהו בחלופיהן פר"י²⁵, שהחליפן המודר עצמו, שאם החליפן אדם אחר או המדיר מותרין כחליפי חמץ.

22 צ"ל: ראש.

23 ברמב"ם (שם הלכה ז) שלפנינו: עד פני הפסח. בדפוס רומא ר"מ כנוסח מחברנו.

24 נדרים מז, א. ולפנינו שם: פירות האלו. בסמ"ג כנוסח מחברנו.

25 = ר' יצחק. מובא בסמ"ג שם והשווה תוספות, נדרים שם ד"ה אמר; ר"ן שם ד"ה בעי.

פרק אחד עשר¹

פחות מ"ב שנה ויום אחד לזכר וי"א שנה לנקיבה נדריהם ושבועותם והקדישם, אפילו אמרו: יודעים אנו לשם מי נדרנו ונשבענו ונקדשנו², לא כלום. משם ועד בן י"ג ויום אחד³ וי"ב ויום אחד לנקבה, כל השנה כלה כשהקדישו ונדרו ונשבעו בודקין אותם, יודעים לשם מי קיימין, לא יודעים ולא כלום. ואפילו נמצאו יודעים בתחלת השנה, בסוף השנה צריכין בדיקה. ואם הזכר מ"ג שנה ויום אחד והנקבה מ"ב ויום אחד ומעלה, אפילו אמרו: אין אנו יודעים לשם מי קיימין. וגדול שנהנה מהקדישן לוקה. ומכל מקום לא לוקין⁴ אם שינו דבריהם עד יביאו שתי שערות. ואם הבת ברשות האב או ברשות הבעל, כל נדריה ושבועותיה האב מפר עד שתבגור, ומשבגרה לא מיפר, אך הוי כנדר אלמנה וגרושה. והבעל מפר משתכנס לחופה עד שיגרשנה ויגיע הגט לידה. ואם מגורשת מספק לא יפר לה. נתן לה גט על תנאי או לאחר זמן, לא יפר בימים שבנתיים. וכן שמעה שמת בעלה ונשאת ובעלה קיים וכל כיוצא בזה אין בעל ראשון ואחרון מפירין נדריה. ואם היא מחייבי לאוין וכל שכן חייבי עשה והפר, מופרין.

נערה מאורסה אין מיפר נדריה רק האב עם הבעל כאחד. היפר אחד לבדו אינו מופר. הפר הבעל לבדו ועברה נדרה קודם הפרת האב לא לוקה. [מת⁵] הארוס חזרה לרשות אביה ומפר כל שתדור. מת אב אחר שנתארסה ונדרה אחר מותו לא יפר הבעל, שאין מפר כי אם משתכנס לחופה. שמע האב נדר ארוסה ולא שמע הארוס ונתגרשה בו ביום ונתארסה לאחר בו ביום אפילו למאה, אביה ובעלה אחרון מפירין נדריה שנדרה בפני הארוס ראשון. אבל נשואה שנדרה ולא הפר בעלה וגרשה בו ביום והחזירה בו ביום, אינו יכול להפר, [שהרי⁶] יצאת לרשות עצמה אחר שנדרה ונתקיימו בנתיים נדריה.

מאורסה שנדרה ולא שמעו אביה והארוס ונתגרשה ונתארסה לאחרים, אפילו אחר כמה ימים, ששמע אב וארוס אחרון מפירין נדריה שנדרה בפני ארוס ראשון. מאורסה שנדרה ושמע אביה לבדו והפר לה ומת הארוס קודם ששמע ונתארסה בו ביום ואפילו למאה אביה וארוס האחרון מפירין נדריה שנדרה בפני ארוס ראשון שמת קודם ששמע.

שמע ארוס ראשון והפר לה ומת ואחר שמע האב ונתארסה לאחר בו ביום, אביה עם ארוס אחרון מפירין נדרה. שמע אביה ולא הארוס ומת הארוס בו ביום, או ששמע גם הארוס והפר או ששתק ומת בו ביום, נתרקנה רשות לאב ואב יפר. שמע ארוס וקיים ומת בו ביום, או שמע ושתק ומת ביום שאחריו, אין האב יכול להפר. גרשה הארוס אחר ששמע, ספק אם הגירושין כמי שקיים ארוס ראשון. שמע אב

1 רמב"ם, הלכות נדרים, פרקים יא—יב.

2 שם (פרק יא, הלכה ג): לשם מי נדרנו ולשם מי הקדשנו.

3 לזכר. 4 הנודרים עצמם.

5 השלמנו על-פי הרמב"ם (שם הלכה י).

6 השלמנו על-פי הרמב"ם (שם הלכה יב).

והפר ומת האב ואחר שמע(ה) הבעל, אפילו קודם מיתת האב לא יפר לעולם, שאין ארוס מפיר אלא בשותפות.

שמע ארוס והפיר ומת ואחר שמע האב⁷ לבדו יכול להפר. נדרה והפר אביה ולא שמע הארוס עד שנכנסה לרשותו⁸ הוא שמיפר בשותפות. לפיכך תלמיד חכם עד שלא תצא בתו מרשותו אומר: כל נדרים שנדרת בתוך ביתי הרי הן מופרים. וכן בעל קודם שלא תכנס ברשותו אומר לה: כל הנדרים שנדרת משארסתיך עד שלא תכנס בביתי הרי הן מופריין, שבעל מיפר נדרי אשתו אע"פ שלא שמעם. הלך האב או שלוחו עם שלוחי הבעל, עדיין אביה ובעלה מפירין נדריה. מסר האב או שלוחו לשלוחי הבעל לא יפר האב, שיצאת מרשותו ולא הבעל, שאין מפיר בקודמין.

היבם אפילו עשה מאמר ליבמתו ואפילו יבם אחד ליבמה אחת, לא מפיר נדרי יבמתו עד שיבא עליה. היתה מאורסה יבמתו לאחיו ואביה קיים, האב לבדו יפר כל נדרים ולא היבם אפילו עשה מאמר.

נערה שהשיאה אביה ונתאלמנה או נתגרשה מהנשואין, היא כיתומה בחיי האב ואין אביה מפיר נדריה ואע"פ שעדיין נערה. נערה מאורסה שנדרה ולא שמעו אביה ובעלה עד שבגרה או עד שנעשית יתומה בחיי האב, נדריה קיימין ולא יפר הבעל ולא האב, שיצאה מרשות אביה ועוד לא נכנסה לרשות הבעל.

האב מפר ביום שומעו כל מין נדר ושבועה, שנאמר⁹: כל נדריה ואסריה. אבל הבעל לא מפר רק שבועת נדריים של ענוי נפש. אפילו ענוי קטן וענוי שלפי שעה ולזמן מרובה, כגון שלא תרחץ היום, או לא תאכל דבש, או לא תשתה יין, ואפילו נדרה ממאכל רע או ממין שלא טעמה מימיה. נדרה משתי ככרות, שבאחת יש ענוי לה ובאחת אין לה ענוי, מפר לזו שמתענה ולא לשאין בה ענוי. וכן מפר הבעל דברים שבינו לבינה, כגון שלא תכחול או שלא תתקשט, שנאמר¹⁰: בין איש לאשתו. וכגון שלא תאכל תאיני מדינה זו, שזה דבר שבינו לבינה, שטורח לו להביא ממדינה אחרת. ואם מת או גרשה או שהביא לה איש אחר מפירות אותה מדינה אסורין עליה, שאין מפיר לאחרים בדברים שבינו לבינה. כגון שאסרה עליה תשמיש כל אדם יפר חלקו ומשמשות. ואם מת או יגרשנה אסורה בתשמיש כל אדם.

אבל דברים של ענוי נפש מפר לעצמו ולאחרים, כגון שאסרה עליה בשר מפר ומותרת לאכול עם כל אדם. נדרה שלא ליהנות לבריות, אע"פ שאין בעל בכלל, יכול להפר משום דברים שבינו לבינה, שלא יזדקק להאכילה משלו בלבד. או אם אסרה אהני' על אומה כלה, כגון היהודים או כל הישמעאליים.

אשה שאמרה לבעל: הנאת תשמישי אסורה עליך, אין צריך להפר. וכן הוא שאמר: הנאת תשמישי אסורה עליך, לא אמר כלום, שהוא משועבד לה בשאר כסות

7 יש כאן השמטה עלידי הרומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם הלכה יט): או ששמע האב והפר לה ומת הבעל קודם שישמע אין האב.

8 יש כאן השמטה כנ"ל וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם הלכה כ): אינו יכול להפר, שאין הבעל מיפר נדרי ארוסתו אחר שנשאת אלא קודם שתכנס לרשותו.

9 במדבר ל, ו. 10 שם שם, יז.

ועונה וגם תשמישה¹¹. אבל אמרה לו: הנאת תשמישיך אסורה עלי, אם לא להפר¹² אסור לשמשה. שאין מאכילין לאדם דבר האסור לו. אמרה: יקדשו ידי לעושיהם, או נדרה שלא יהנה במעשה ידיה, הואיל וידיה משועבדין לו, אע"פ שהקדש מפקיע שעבוד, חכמים אלמו שעבוד דבעל הואיל והוי ומדבריהם ולא נאסר. אבל צריך להפר גזירה שיגרשנה ותהיה אסורה לחזור לו. אמרה, שלא יהנה בה אבי בעלה ושאר קרוביו, או שלא תתן מים ותבן לפני בהמתו, לא יכול להפר, דלא הוי דברים של ענוי נפש ולא של בינו לבינה רק¹³ מלאכות שחייבת כאן.

הבעל והאב מפר נדרים שלא חלו, כגון שנדרה שלא תאכל אם תלך למקום פלוני, הרי מיפר אע"פ שלא חל הנדר עד שתלך. אב ובעל שאין שומעין, או שהן שוטים וקטן אין מפירין, ואע"פ שבעל מפר נדר שלא שמע, הראוי לשמוע אין שמועה מעכבת. בעל מפר נדרי שתי נשיו כאחת ואין אב¹⁴ מפר לשתי בנותיו כאחת.

פרק שנים עשר¹

הפרת נדרים כל היום ולא מעת [לעת], שאם נדרה בתחלת ליל שני מפר כל הלילה וכל יום שני. נדרה ביום שני בתחלת היום מפר כל אותו היום. נדרה בסוף היום עם חשיכה, אם לא מפר עד שחשיכה לא יכול שוב להפר. שהתה מיום נדרה זמן מרובה ואחר שמע האב או בעל מפר ביום שמעו.

מאורסה שנדרה ושמע אביה והפר, לאחר זמן שמע [הארוס²] והפר ביום שמעו. אין זה מופר, שנאמר³: ואם הניא אביה וגומר, ואם היו תהיה לאיש. ומדבר בארוסה, מדכת' אחריו⁴: ואם בית אישה, מכלל דלמעלה מיירי בארוס, אלמא משמע שאין מפר הארוס כי אם ביום שהניא האב.

שמע האב או בעל ושתק לצערה ולא כדי לקיים נדרה⁵ והפר ולא ידעה שהפר ועברה נדרה בזדון, מכין אותה מרדות שנתכוונה לאיסור ופטורה, שנאמר⁶: ויי יסלח לה. עברה קודם הפרה, אע"פ ששמע בו ביום והפר, חייבת מלקות או קרבן כפי נדרה.

שמע נדרה ושתק, שלא ידע שיכול להפר, או סבור שאין צריך הפרה, ואחר⁷ ידע שעת ידיעתו כשעת נדרה ויפר כל היום.

נדרה אשתו והפר לדעת שהיא בתו, או נדרה בגזיר והפר (לכרעי) וסבור בקרבן, אסרה עצמה בתאנים והפר לדעת ענבים, צריך לחזור ולהפר כשידע נדר האמת. ויכול להפר כל יום הידיעה.

11 צ"ל: ועונה זה תשמישה. 12 צ"ל: צריך להפר, ואם לא הפר. 13 צ"ל: ולא.

14 צ"ל על-פי הרמב"ם (פרק יב, הלכה יד): וכן האב. ראה טור יורה דעה, סי' רלד.

1 רמב"ם, הלכות נדרים, פרקים יב-יג; סמ"ג, לאוין רמב.

2 בכתב-היד יש כאן מקום פגוי והשלמנו על-פי הרמב"ם (פרק יב, הלכה יז).

3 במדבר ל, ו-ז. 4 שם שם, יא.

5 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה יח): הואיל ועבר היום

ולא הפר ולא בטל נתקינו נדריה. נדרה.

6 במדבר ל, ו. 7 ואחר כך.

מפר או מקיים נדרי אשתו או בתו בכל לשון, אע"פ שאין מכרת, שאין צריכה לשמוע ההפרה או הקיום. וכך מפר, אומר: מופר, או בטל, או אין זה נדר כלום, וכיוצא בדברים שענינם עקירה, אבל אם אמר לה: אי איפשי שתדורנין או אין כאן נדר, אינו מופר. או אמר: מחול לך, או מותר לך, או שרוי לך, וכיוצא בעניין זה, לא אמר כלום, שאין אב ובעל מתיר כמו החכם אלא עוקר הנדר מתחלתו ומפירו. וכך מקיים, שיאמר: קיים לך, או יפה נדרת, או אין כמותיך, או אלו לא נדרת הייתי מדריך, וכל כיוצא בזה שמשמע שרוצה בנדר.

המקיים בלבו קיים ולא יכול לחזור ולהפר, אלא אם חזר בתוך כדי דבור. והמפר בלבו אינו מופר ויכול לחזור ולקיים, שצריך להוציא בשפתיו. אבל המבטל אין צריך לומר כלום ונתבטלו כל הנדרים. וזה הבטול, שיכופנה לעשות דבר שאסרה אותה שיאמר: טלי ואכלי טלי ושתי, ואוכלת ושותה ונדר בטל מאליו, ובין עשת ובין לא עשתה כשבטל בלבו בטל הנדר. אבל הפרה לא כופה אותה לעשות, אך מפירה ומניחה אם רצת עושה או לא עושה.

המקיים לנדר וניחם נשאל לחכם ומתיר הקמתו וחזר ומפר לה [בן] ביום. אבל אם הפר לה וניחם לא יכול לישאל לחכם כדי שיחזור ויקיים. נערה מאורסה שנדרה וקיים לה אביה לבדו או בעלה לבדו והפר לה האחר, (ו)אע"פ שנשאל לחכם והתיר לו הקמתו, לא יחזור להפר עם האחר שכבר הפר לה, שאין להם להפר אלא שניהם כאחד.

אמר לבתו או לאשתו: קיים לך [קיים לך]⁸ ונשאל על הקמה הראשונה, השנייה חל עליו. קיים לך ומופר לך לא תחול הקמה אלא דאם תחול הפרה, הוי מופר, שאין הקמה מועלת אחר הפרה. אמר לה: קיים לך⁹ ומפיר לך בבת אחת, קיים. אמר לה: קיים לך היום, הוי קיים לעולם. אמר לה: מופר לך למחר, אינו מופר, שהרי קיימו היום. אמר: קיים לך שעה אחת, וכשעבר היום ולא הפר, קיים, שהרי לא הוציא הפרה מפיו. אמר: קיים לך שעה אחת, וכשעברה השעה אמר: מופר לך, ספק ואסורה בנדרה ולא לוקה.

מפיר¹⁰ אפילו נדרים שלא לצורך שבת. ולא יאמר: מופר לך, אך מבטל בלבו ואומר: טלי ושתי ואכלי.

האומר לבתו ולאשתו: כל שתדור מכאן ועד שאבא ממקום פלוני הן קיימין או מופרין, לא אמר כלום. עשה שליח להפר או להקם לה אינו כלום, שנאמר¹¹: אישה יקימנו ואישה יפירנו. וכן האב בעצמו ולא השליח.

נדרה שלא תאכל תאנים וענבים, וקיים לתאנים והפר לענבים, שקיים קיים שהפר מופר. אין אומרים בהפרת נדר שהופר מקצתו הופר כולו כדרך שאומרים בהתרה. נדרה אשתו ושמע והתפס עצמו בנדרה, שאמרה: הריני נזירה ואמר: ואני, לא יכול להפר ושניהם נזירים, שהרי קיים לה. נדר הוא והתפיסה עצמה בנדרו, שאמר: הריני נזיר, ואמרה היא: ואני, מפר שלה ושלו קיים. נדר לעצמו והדירה כמותו

8 השלמנו על-פי הרמב"ם (פרק יג, הלכה כב).

9 תיבה זו מיותרת ויש למחקה.

10 צ"ל: מפיר בשבת. 11 במדבר ל, יד.

וגמר בלבו להדירה ואמרה: אמן, אינו יכול להפר. כגון שאמר: הריני נזיר ואת, ואמרה: אמן, לא יכול להפר. ואם נדר והדירה דרך שאלה, שאמר: התרצי להיות נדר¹² אסורה כמותי, ואמרה: אמן, יפר. ואם הפר שלו בטל כמו שלה. אמרה לו: הריני נזירה¹³, ואמר: אמן, לא יכול להפר. נדרה ושמע אחר והתפס עצמו בנדרה ואמר: ואני, ושמע אביה או בעלה והפר לה מופר וזה שהתפס עצמו חייב.

אשה שאין לה בעל ואינה ברשות אב ואמרה: הרי הבשר אסור עלי לאחר שלשים יום ונשאת בתוך שלשים יום, לא יכול להפר, שבעת הנדר לא היתה ברשותו. ועל זה כתיב¹⁴: ונדר אלמנה וגרושה, אפילו היתה מאורשת בשעת הנדר, שאין הבעל מיפר בקודמין.

נדרה תחת בעלה שתאסר בבשר לאחר שלשים יום והפר בעלה ומת או גרשה בתוך שלשים יום מותרת, שכבר הפר לה.

אלמנה וגרושה שאמרה: הריני אסורה ביין כשאנשא, ונשאת, אין בעל יכול להפר. אמרה והיא תחת בעלה: הריני אסורה ביין כשאתגרש, הרי הבעל יכול להפר וכשתתגרש מותרת.

הנודר נדרים לכזין¹⁵ דיעותיו ולתקן מעשיו נאה¹⁶ ומשובח. כגון שאם היה זולל ואסר בשר עליו שנה או שנתיים, או היה שוגג ביין ואסר יין או שכרות, או רודף שלמונים ואסר מתנות והנאות עליו. ובאלו אמרו חכמים¹⁷: סייג לפרישות נדרים. ומכל מקום לא ירגיל בהם, אך יפרוש מדברים שראוי לפרש. ובב"ר¹⁸: מפיק מוידר יעקב נדר¹⁹ שנודרין בעת צרה. אבל שאר נדרים טוב להזהר, שכל הנודר כאלו בנה במה. ואם עבר ונדר מצוה להשאל על נדרו, שלא יכשל. וזה בנדרי אסר, אבל נדרי הקדש מצוה לקיימו ולא ישאל עליהן רק מדוחק, שנאמר²⁰: נדרי ליי אשלם.

הלכות גטין

פרק ראשון¹

מצות ועשה למי שיש לו אשה רעה ואינה צנועה כבנות ישראל לגרשה בגט וזהו ספר כריתות, שנאמר²: וכתב לה ספר כריתות, ונאמר בדברי קבלה³: גרש לך ויצא מדון. והנושאה אחרי כן הרי הוא כמכניס רשעה בביתו, כיון שנתגרשה משום פריצות⁴.

12 ברמב"ם (שם הלכה יג): התרצי בנדר זה להיות כמותי.

13 צ"ל: הריני נזירה ואתה. 14 במדבר ל, י.

15 ברמב"ם (שם הלכה כג) שלפנינו: לכזין. ולפני הכסף משנה היה כנוסח מחברנו.

16 ברמב"ם (שם) שלפנינו: זריו. בכתביידי התימנים כנוסח מחברנו.

17 אבות פרק ג, משנה יג, ושם (וכ"ה ברמב"ם שם): נדרים סייג לפרישות. בסמ"ג כנוסח מחברנו.

18 ע, א. 19 בראשית כה, ב. 20 תהלים קטז, יד.

1 רמב"ם, הלכות גירושין, פרק א; סמ"ג, עשין נ.

2 דברים כד, א. 3 משלי כב, י.

4 השוה רמב"ם שם פרק י, הלכה כב.

וצריך עשרה דברים בגט מן התורה. שלא יגרש האיש רק ברצונו, שנאמר²: אם לא תמצא חן בעיניו, ואם נתגרשה שלא ברצונו אינה מגורשת; אבל האשה מתגרשת אף שלא ברצונה. וצריך לגרשה בכתב. ולשמה, שנאמר: וכתב לה, לשמה. וצריך דבר הכורת בינו לבינה, שלא ישאר עליה רשותו, שאם לא כן אינה מגורשת. וצריך שיהא ענין הגט שהוא משלחה, כגון שיכתוב: הרי את משולחת, או מגורשת, או הרי את לעצמך, הרי את מותרת לכל אדם. ולא יהא משמעות הגט שישלח עצמו ממנה, כגון: איני בעלך, איני ארוסך, איני אישך, שאין זה גט שנאמר²: ושלחה. וכן אם כתב: הרי את בת חורין, לא אמר כלום. ואינה מתגרשת עד שיתן הגט לידה או ליד שלוחה או בחצירה, שנאמר²: ונתן בידה, ואז היא מגורשת ואפילו לא שלחה מביתו, והא דכת'²: מביתו, שאם גירש ולא הוציאה מביתו הוי כמחזיר גרושתו וצריך גט שני. ואם מחוסר הגט מעשה אחר כתיבתו, כגון שכתב גט על קרן פרה ואחר חתך הקרן ונתנו לה אינו גט, או אם כתבו במחובר אע"פ שחתמו בתלוש אינו גט, שנאמר: וכתב ונתן, למעוטי המחוסר כתיבה וקציצה ונתינה.

פוסק בה"ג⁵, שצריך שיחתוך הקלף כשיעור הגט ביריעה ואחר יכתוב. כתב הגט תחלה ואחר חתכו פסול. וכן אירע מעשה לפני ר"י ב"ר מנחם ופסלו. וכן פסק ר"ת. וזה דווקא בחותך גט מקלף גדול; אבל לא בדבר מועט. ודווקא כדי להרויח הקלף אבל ליפות הגט כשר. ורש"י ורשב"ם אומרים: דלא אמרינן מחוסר מעשה רק מחובר, או מבעלי חיים, כגון כתב הגט על קרן של פרה, אבל בתלוש, כגון מקלף אין לחוש. ומכל מקום נכון להחמיר. ואם⁶ אירע טעות באמצע הגט יחתוך תחלה הטעות ואחר יתחיל אחר. כתב גט על קרן של פרה, גותן לה הפרה.

אין כותבין אפילו סתם⁷ הגט במחובר, כתב הטופס במחובר ותלשו ואחר כתב שם האיש והאשה והזמן והרי את מותרת לכל אדם וחתמו ונתנו לה מגורשת. כתב על עלה הזרוע בעציץ נקוב, אפילו נתן לה עציץ, פסול, גזירה שמא יקטום. אבל כותב על חרס של עציץ ונותן לה.

וצריך שיתן הגט בתורת גירושין, שנאמר: ספר כריתות ונתן בידה, שיתן אותו בתורת ספר כריתות. ואם נתן בתורת שטר חוב, או מזוזה, או נתנו בידה [והיא⁸ ישנה וניעורה והרי הוא בידה] אינו גט. ואם אמר אחרי כן: הרי הוא גיטך, הוי גט. אמר לעדים: ראו גט שאני גותן לה, וחזר ואמר: כנסי שטר חוב זה, הוי כשר, שמה שאמר כך שנכלם ממנה והרי הודיע עליו שהוא גט.

וצריך שיאמר לה כשיתנהו לה: הרי זה גיטך, או: הוא גיטך וכיוצא בזה, שאם לא אמר כלום פסול. אבל אם מדבר על עסק גיטה ונתן בידה בלא דבור הגט כשר. וצריך שיתנו בידה ולא שתקח מעצמה, כגון אמר: טלי גטך מעל גבי קרקע, ונטלתו, או קשור על ידו או על ירכו ושלפתו ממנו, או שאמר⁹ לה אחר שבא

5 = בהלכות גדולות, הלכות גיטין, מהדורת ווארשא, עמ' 154. ועד "ומכל מקום נכון להחמיר" לקוח מהסמ"ג שם. והשווה תוספות, גיטין כא, ב ד"ה יצא.

6 ספר התרומה, הלכות גיטין, סי' קיא. 7 צ"ל: טופס.

8 בכתב"יד מקום פנוי לסימן שחסר והשלמנו על"פי הרמב"ם (שם הלכה ט).

9 ברמב"ם (שם הלכה יב): אף על פי שאמר.

לידה: הרי זה גיטך, שכל אלה פסולין. ופוסק ר"י¹⁰, שאם היתה ידה פתוחה כששם הגט בתוכה ואחר כך קפצה ידה עד שאין הבעל יכול לנתקו¹¹, אפילו היה תוקף¹² הגט במשיחה והמשיחה ביד הבעלים¹³, הרכין בגופו, או הטת ידו עד ששלפה הגט מעליו ואמר לה: הרי זה גיטך, הוי גט.

וצריך שני עדים, שאם נתנו אפילו בעד אחד, וכל שכן בינו לבינה, אינו גט כלל, הואיל והגט דבר שבערוה להתירה¹⁴, וזה בכתב סופר ועד, אבל אם כתבו הבעל וחתם עד אחד, פסול לכהונה והגט פסול. וחתם סופר ועד, הלכה כשמואל¹⁵ דפוסל, ואע"ג דהלכה כרב באסורי¹⁶, ורב מכשיר פרק המגרש¹⁷, מכל מקום כמה אמוראים סוברים כמו שמואל. אבל כל הגאונים¹⁸ הושוו שכושר להנשא לכתחלה. תקנו חכמים לחתום שני עדים בגט, שתוכל להביא ראייה מחתימתם אחר מיתת העדים. ואע"פ שחתומים שנים, נותנו לה בפניהם או בפני שנים אחרים, שעיקר גט בעידי מסירה. עבר ונתן בינו לבינה, או בעידי מסירה פסולין, ושני העדים החתומים כשרים והגט יוצא מתחת ידה, יש גאונים פוסלים. והמיומני¹⁹ מכשיר. וכן ר"א²⁰. אך רשב"ם ור"ת²¹ פוסלים, ואומרים: שאם נשאת הוולד ממזרת. ואם אפילו אחד מהחתומים פסול, אע"פ שנתנו בעידי מסירה כשרים, הוי מזויף מתוכו ופסול.

צריך שיהא עדים נקראין עם הגט. ואם הרחיק העדים מהכתב מלא שני שטין, אם אין שם עידי מסירה פסול או²² בעדי מסירה אפילו מרוחקים הרבה ואפילו אין עדים חתומים כלל, כשר, שעיקר גירושין בעידי מסירה.

העידי מסירה צריכין לקרותו, ואחר כך נותנו לה. ואם נותנו לה תחלה בפניהם חוזרין וקוראין אותו אחר הנתינה. קראוהו והוא ביד הבעל או שלוחו והכניסו לתוך ידו ונתנו לה חוזרין וקוראין. לא קראוהו אך נטלתו וזרקתו לים או לאש מגורשת, שאין חוששין שמא החליפו כיון שקראוהו תחלה. ואפילו אמר הבעל: שטר אחר היה, אינו נאמן ומגורשת: לא קראוהו תחלה ונתנו בפניהם וזרקתו לאור, אע"פ שהבעל אומר: גט כשר היה, ספק מגורשת. ור"י²³ היה מנהיג להקרות קודם נתינה ואחר נתינה, ואם קראוהו לאחר נתינה דבר פשוט דמגורשת אע"פ שלא קראוהו קודם נתינה. ואם קרא קודם ולא לאחר, כשר. ואומר ר"ת²⁴, שבשטרות מכר ומתנה

10 = ר' יצחק, מובא בסמ"ג שם. ועיין תוספות, גיטין עה, ב ד"ה אם יכול; בית יוסף וב"ח, טור אבן העזר, סי' קלח.

11 צריך להשלים על-פי הסמ"ג: שהוא גט.

12 צ"ל: תלוי. 13 צ"ל: הבעל. 14 ראה רמב"ם שם הלכה יג.

15 גיטין סז, א. 16 בכורות מט, ב. 17 גיטין פו, ב.

18 ראה אוצר הגאונים, גיטין, עמ' 150.

19 רמב"ם, שם הלכה טז.

20 = רב אלפס, גיטין פרק ט, רמז תקסג.

21 מובאים בסמ"ג שם. וראה תוספות, גיטין ד, א ד"ה דק"ל.

22 צ"ל: אבל.

23 = ר' יצחק, מובא בסמ"ג שם ובתוספות גיטין יט, ב ד"ה צריכי. והשווה ספר התרומה, שם סי' קכב.

24 מובא בסמ"ג ובתוספות שם ד, א ד"ה דק"ל.

עדי חתימה מועילין בלא עידי מסירה, דהודאת בעל דין כמאה עידים דמי כל שכן שני עדים וזה אין שייך בגט.

זרק הגט בחצרה בין החביות בפני עדים ומצאו מזוזה או שטר אחר, אומרים, שזה שנמצא הוא שזרק. נמצאו שתי מזוזות או שתי שטרות או שלש, ספק מגורשת, שמא גררו עכברים הגט שזרק.

עדי חתימה צריכין לידע לקרות ולחתום. אין יודעין לקרות, אם מכירין לשון הגט קורין בפניהם וחותמין. אין יודעים לחתום, רושמיין להם הנייר ברוק או דבר שאין רישומו מתקיים וכותבין על הרושם. ומשום עגונא אקילו בה, מה שאין כן בשאר שטרות (ואומר ר"ת פסק זה כת' לעי').

תקנו שיהיו העדים מפרשים שמותיהם בגט. עידי חתימה שחתמו זה שלא בפני זה, פסול. גט שיש בו עדים ואין בו זמן הגט, או מוקדם או מאוחר, או נכתב ביום ונחתם בלילה שלאחריו, אפילו עסוקים באותו ענין, או כתב הגט בירושלים וטעה וכתב בלוד, כל אלו פסולין, שתקנו זמן הגט משום אשתו קרובתו שלא יחפה עליה אם תזנה לכתוב לה גט מוקדם, כלומר שזנתה בעודה פנויה²⁵. חתך ממנו הזמן ונתנו לה, או לא כתב היום רק בשבת ראשונה או שנייה מחדש פלוני, או בחדש פלוני משנה פלונית או בשנה ולא הזכיר החדש, אפילו כתב בשבוע פלוני, כשר. וכן אם כתב: היום גרשתיה, שמשמע: היום הזה, כשר.

תקנו משום שלום מלכות למנות בגט זמן מלכות. כתב לשם מלכות שאינו מאותה מדינה או לבניק הבית או לחורבן הבית, אם דרך אנשי מקומו למנות כן כשר ואם לאו פסול. ונהגו כל ישראל למנות בגטין מיצירה או למלכות אלכסנדרון²⁶ מוקדון שהוא מגין שטרות. כתב לשם מלכות אותו זמן במדינה ששולטת אותה מלכות, כשר. האומר לשנים: כתבו וחתמו ותנו גט לאשתי, ואחר הדבר ימים או שנים, או שנמצא הגט בטל, צריכין לכתוב גט אחר בזמן הכתיבה ומקום הכתיבה ולא זמן ומקום צווי הבעל, שאם היו בתשרי בירושלים כשצויה והיו בניסן בלוד בזמן האיחור, כותבין בניסן בלוד, כשאר שטרות.

פרק שני¹

אין צריך הבעל לכתוב הגט בעצמו או ליתנו בעצמו, אע"פ שכתוב²: וכתב ונתן, אלא אפילו צוה לאחר לכתוב או ליתן, כשר. אמר לשנים: כתבו וחתמו ותנו לאשתי, הן שלוחין ועדים וכותבין וחותמין ונותנין. או אמר לסופר: כתוב גט לאשתי, ואמר לעדים לחתום, כותבין וחותמין ונותנין לאיש, ומגרש בו בעת שירצה. וכותבין גט לאיש אפילו אין אשתו עמו, אם מכירין העדים והסופר האיש ואשתו. וצריך הבעל לאמר אם כותב הגט: לשם פלונית אשתי אני כותבו שתהיה מגורשת

25 ברמב"ם (שם הלכה כד): ויכתוב לה גט אחר הזנות ויתן לה, ואם לא יהיה בו זמן יכולה לומר: קודם הזנות נתגרשתי.

26 שם (הלכה כז): אלכסנדרוס.

1 רמב"ם, הלכות גירושין, פרקים ב, ד; סמ"ג, עשין נ; ספר התרומה, הלכות גיטין.

2 דברים כד, א.

בו. ואם אמר לכותבו על ידי אחר, יאמר לסופר: כתוב לי גט לשם גירושי פלונית אשתי, והכותב יכתוב ויכוון לשמה. והעדים שיחתמו צריכין שישבו שם בשעת נתינת³ הגט, שידעו שזהו הגט שצוה הבעל לכותבו לשמה, ואם לא ישבו שם עד כתבו התורף פסול⁴ אפילו היו בשעת כתיבת הטופס. ואין צריך שיהיו בנתינת⁵ הטופס. ומצריך ר"י⁶, שבעל יאמר לסופר: אני נותן לך רשות לכתוב הרבה גטין כמו שתחפץ עד שיהיה לדעתך או לדעת הרב, וכן יאמר לעדים: חתמו הרבה גטין עד שיהא הגט לדעת כלכם, שאם לא ירשהו כי אם לכותב גט אחד ויארע פסול איך יכתוב אחר הרי לא נעשה שליח רק מאחד.

במקום ששמות שנים שוין ושמות נשותיהם⁷ לא יגרש אחד אשתו כי אם בפני חבירו, שמא יגרש אשת חבירו. אבל בשעת הסכנה אע"פ שאין מכירין כותבין ונותנין. ואשה נותנת שכר הסופר בכל מקום. וזה תקנו משום עגון. והקלף והדיו משל בעל, ובקולמוס אין קפידא לרבינא ברוך⁸, דאין כאן חסרון דבר.

וצריך שיאמר הבעל מעצמו לסופר: כתוב, ולעדים: חתמו. אם אמרו בית דין או שנים לאדם: נכתוב גט לאשתך, ואמר: כתובו, אם כתבו וחתמו הן עצמן כשר, הכתיבוהו והחתימוהו ואחרים⁹, גט בטל, שאין זה צווי הבעל. אמר לשנים או לשלשה: אמרו לסופר ויכתוב ואמרו לעדים ויחתמו, וכן עשו, או אמר לשנים: אמרו לסופר ויכתוב ואתם חתמו (ו)הוי גט פסול, וקרוב להיות גט בטל. וכן פסק ר"ח¹⁰. אך ר"י¹¹ מספק להכשיר, ואין להקל. וכל מקום שנאמר גט בטל, בטל מן התורה, ומקום שנאמר פסול, פסול מדברי סופרים.

בעל שהביא בידו גט חתום ואמר: תנו גט זה לאשתי, יתנו לה. אמר לאחרים לכתוב גט ולחתום וליתנו לאשתו, וכן עשו והגט נמצא בטל או פסול, כותבין אחר ואפילו מאה עד שיגיע לידה גט כשר. אמר הבעל: כתבו וחתמו ותנו לשליח ויוליך לה, וכן עשו והגט בטל, אין כותבין אחר עד שימליכו בבעל, שלא עשה אותו שליח¹² לגירושין, ושמא לא רצה רק שיכתבו ויתנו לשליח בלבד ולא ישאר בו מעשה אחר, והרי כתבו ונתנו לפיכך לא יכתבו אחר. ואם כתבו גט אחר כשר ונתנוהו לשליח ונתנו לה הוי ספק מגורשת.

אמר לשנים או ליתר על שנים: כתבו גט ותנו לאשתי, גרשוה, שלחוה, שבקוה, תרכוה, כתבו אגרת ותנו לה, יכתבו גט כשר ויתנו לה. אמר: פטרוה, פרנסוה, עשו לה כדת, עשו לה כנמוס, עשו לה כראוי, לא כלום. כתבו ונתנו לה הוי גט בטל.

3 צ"ל: כתיבת.

4 כן בסמ"ג ובספר התרומה שם, סי' קיז. אמנם בסדר הגט של הסמ"ג (שם) ושל ספר התרומה (סי' קלא) נפסק, שהוא כשר. ראה להלן ראש פרק י; בית יוסף, טור אבן העזר, סי' קלא.

5 צ"ל: בכתיבת.

6 מובא בסמ"ג ובספר התרומה, סי' קיח. והשוה תוספות גיטין סג, ב ד"ה כותבין.

7 צ"ל: במקום ששמות שניהם שוים ושמות נשותיהם שוין.

8 צ"ל: לרבינו ברוך, ספר התרומה, סי' קי.

9 צ"ל: לאחרים.

10 מובא בסמ"ג ובספר התרומה, סי' קכה.

11 = ר' יצחק, מובא שם ושם.

12 צ"ל על"פ הרמב"ם (פרק ב, הלכה ט): אותם שליחים.

אמר: הוציאנה עזובה, התירוה, הניחיה, הועילוה, הרי ספק גט ואין כותבין לכתחלה. כתבו גט ונתנו הוי ספק מגורשת.

האומר: כתבו גט לאשתי, כותבין וחותמין ונותנין לבעל בידו ולא יתנו לאשתו עד שיאמר להם ליתן לה, נתנו לה אינו גט. וזה בבריא, אבל מסכן כגון שקפץ עליו חולי והכביד מיד חוליו והיוצא בקולר אפילו על עסקי ממון והמפרש לים והיוצא בשיירא אם אמר: כתבו גט לאשתי, יכתבו ויחתמו ויתנו, שידוע שלא נתכון זה רק לכתוב וליתן לה.

בריא שאמר: כתבו גט לאשתי, וכתבו וחתמו ונתנו לה והרג עצמו מיד, שהשליך עצמו מן הגג, או הפיל עצמו לים, הוי גט כשר. עלה לגג ודחתו הרוח ומת אינו גט. ספק הפיל עצמו, ספק דחתו הרוח הוי גט ועד שידוע בודאי שרוח דחתו. המושלך בבור ואמר: כל השומע קולי יכתוב גט לאשתי, יכתבו ויתנו לה, והוא שידעו אותו. ואע"פ שהעלוהו ולא הכירוהו הוי גט כשר שזה כשעת הסכנה שכותבין ונותנין ואע"פ שאין מכירין. מי שיש לו מכות רעות שאי אפשר שיחיה מהם, אפילו נשחט בו רוב שני סימנים ורמז לומר: כתבו גט לאשתי, יכתבו ויתנו, שעתה חי הוא אע"פ שסופו למות.

מי שהתחיל בו חולי מחמת רוח רעה שמבעתת אותו ואמר: כתבו גט לאשתי, לא אמר כלום, שאין דעתו מיושבת עליו. וכן שכור שהגיע לשכרותו של לוט, ואם לא הגיע הוי ספק.

אמר כשהוא בריא: כתבו¹³ גט ואחר נחלה, ממתינין לו עד שיבריא וכותבין ונותנין, [ואין צריך לימלך]. כתבו ונתנו קודם שיבריא פסול.

מי שנשתתק ודעתו נכונה ושאלו לו: נכתוב גט והרכין בראשו, בודקין אותו שלש פעמים בסירוגין, אם אומר על לאו לאו ועל הן הן, יכתבו ויתנו. ובודקין יפה יפה, שמא נטרפה דעתו. ובודקין אותו בפירי ימות החמה לימות הגשמים ואיפכא כגון ניפלש בימות החמה וצריזש¹⁴ בימות הגשמים או כדפ' הירושלמי¹⁵: נכתוב גט לאמך לאחותך, ושיאמר חד לאו ותרי הן או חד הן ותרי לאו. ואומר ר"י¹⁶ שהכותב גט לאשתו של שכיב מרע יזהר שלא יתקלקל בחוליו בשעת כתיבה. ועל הגוסס השיב ר"י לרבינו יואל מבואנא¹⁷, שאם מדבר בטוב ודעתו מיושבת עליו שיכול ליתן גט. וכן מגוייד וצלוה כותבין בדבורן. וכן מי שכתב בידו: כתבו ותנו גט, כותבין ונותנין אם דעתו מיושבת עליו, שאין דין נשתתק לדין¹⁸ חרש, כרב כהנא פרק מי שאחזו¹⁹, אך בתוספתא²⁰ פוסק וכן רבינו ברוך²¹: בין חרש בין פקח לא

13 צ"ל: כתבו ותנו.

14 בסמ"ג: נישפלא בימות החמה וצריזש"א. והשווה רש"י, גיטין עא, א ד"ה בפירי.

15 גיטין פרק ז, הלכה א.

16 = ר' יצחק, מובא בסמ"ג; בספר התרומה, סי' קל; ובתוספות, גיטין ע, ב ד"ה התם.

17 סמ"ג וספר התרומה שם. והשווה תוספות קדושין עה, ב ד"ה לא. בסמ"ג: מנרבנא. ראה א' אפטוביצר, מובא לספר רבינו, עמ' 41.

18 צ"ל: כדין.

19 גיטין עא, א. ודברי מחברנו צ"ע, כי רב כהנא סובר, שאף חרש יכול לכתוב בידו, ככתבו ותנו גט.

20 גיטין פרק ב, הלכה י. והובא בסמ"ג ובספר התרומה סי' קכו.

21 ספר התרומה שם.

יוכלו לשלוח כתב ידם בבית דין לגרש נשותיהם עד שיאמרו לסופר כתוב ולעדים חתמו.

מי שנשא כשהוא פקח ונתחרש, וכל שכן גשתטה, לא יוציא לעולם עד שיבריא ואפילו ברמיתו וכתבו אע"פ שדעתו מיושבת עליו. נשא כשהוא חרש יגרש ברמו. שהרי אין קדושיו מן התורה.

מי שקידש קטנה על ידי אביה וגרשה כשהיא קטנה אביה מקבל גטה ובקבלתו מגורשת ולא בקבלתה לפי' ראשון ש[ל]רש"י, ולפי' אחרון²² אף בקבלתה, אם הגיעה לפעוּתוֹת²³. גרשה כשהיא נערה מתגרשת בקבלתה או בקבלת אביה. ואין נערה מאורסה עושה שליח לקבל גטה מיד בעלה בחיי אביה, מת האב או נשאת נערה עושה שליח ולא קטנה. אבל האב עושה שליח לקבל הגט לבתו המאורסה בין נערה בין קטנה.

קדשה אביה והיא קטנה ומת מגורשת בקבלתה אם מבחנת בין גטה לדבר אחר, אינה מבחנת אין מתגרשת בקבלתה. אומר ר"ת²⁴, דקטנה אפילו פחותה מז' שנים דהיינו קודם פְּעוּטוֹת מתגרשת על ידי אביה. ואם אין לה אב שמת לאחר שנתארסה או ניסת אין יכולה להתגרש בשום עניין. וזה קודם הגעת פְּעוּטוֹת. אבל אחר לכל הפירושי' מקבלת גיטה כיון שניסת או מת אביה משנתארסה דיצתה מרשות אב. ובירושלמי²⁵ אוסר לגרש שוטה אפילו על ידי אביו מטעם שיוכנו²⁶ בה הפקרות.

בית דין ישראל בכל מקום ובכל זמן מכין למי שהדין נותן לכפותו לגרש עד שיאמר : רוצה אני, ויכתוב הגט והוי כשר. ואפילו לחצוהו על ידי גוים. אבל אם הגוים אונסים אותו מעצמם עד שכתב, הואיל והדין נותן שיכתב לא בטל הגט ואע"פ שאנוס, שהרי יצרו תוקפו לעבור על הדין של תורה שנותן לגרש ואין זה אונס אך הגט פסול. אם כן מי שרוצה²⁷ לגרש כיון שרוצה לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות ויצרו תקפו, אין זה אונס כיון שאמר כבר רוצה אני. ואם אין הדין נותן שכופין אותו לגרש וטעו בית דין ישראל או הדיוטות אנסוהו הוי גט פסול, הואיל וישראל אנסוהו יגמור ויגרש. ואם גוים אנסוהו לגרש שלא כדין, אינו גט אפילו אמר רוצה אני ואמר לישראל לכתוב ולחתום. נהגו כל ישראל לכתוב הגט בלשון ארמי אע"פ שמותר לכתחלה לכותבו בכל לשון וכן כתו' המיימון טופס הגט²⁸ : בכך בשבת, [כך וכך] לירח פ', בשנת כך וכך ליצירה או לשטרות ומניינא²⁹ דרגילנא למימני ביה³⁰ במקום פ' איך אנא פ' ב"פ דממקום פ' וכל שום³¹ וחניכא דאית לי ולאבהתי ולאטראי³² ולאטריהון דאבהתי, צביתי ברעות נפשי בדלא אניסנא ופטריתי ושבקית ותרוכית יתיכי ליכי, אנת פלונית בת פ' דממתא פלונית וכל שום אחרן וחניכא דאית ליכי ולאבהתייכי ולאטרייכי ולאטריהון דאבהתייכי

22 קדושין מג, ב ד"ה נערה המאורסה וד"ה היא ואביה. ומובא בסמ"ג. ראה תוספות שם ד"ה תנן ; גיטין סד, ב ד"ה נערה.

23 צ"ל : לפעוּטוֹת.

24 ספר התרימה סי' קלב ; סמ"ג שם ; תוספות יבמות קיג, ב ד"ה יצתה ; גיטין סד, ב ד"ה וכל ; קדושין מג, ב ד"ה וכל.

25 יבמות פרק יז, הלכה א. 26 צ"ל : שינהגו. 27 צ"ל : שאינו רוצה.

28 רמב"ם שם פרק ד, הלכה יב. 29 צ"ל : למניינא.

30 ברמב"ם נוסף : הכא. 31 שם : שום אחרן. 32 שם : ולאחרי.

דהוית(י) אנתתי מן קדמא דנן³³, וכדו פטרית ושבקית ותרוכית יתיכי ליכי די תיהוויין³⁴ רשאה ושלטאה בנפשייכי³⁵ למהך להתנסבא לכל גבר די תיצביין ואנש³⁶ לא ימחה בידיכי מן יומא דנן ולעלם, והרי את מותרת לכל אדם. ודן דיהוי³⁷ ליכי מגנאי ספר תרוכין וגט פטורין ואגרת שבוקין כדת משה וישראל. והעדים חותמים למטה³⁸. כשיכתוב הגט בלשון זה ובנוסח זה לא יכתוב ודין ביו"ד, שמא יקרא הקורא: ודין, כלומר: דין יהיה ביני וביניך. ולא יכתוב ואיגרת ביו"ד, שמא יקרא: ואי גרת, כלומר: אם זנתה³⁹. ולא לימהך ביו"ד, שמא יקרא: לי מהך כלומר: לי שחוק⁴⁰. ולא יכתוב תהויין, תצביין בשני יודין, שמא יקרא הקורא: תהויין תצביין, כלומר, שמדבר עם נשיב דעלמא⁴¹, ויכתוב תלת יודין. ורבינו יוסף טוב עלם כתב⁴²: ה' יודין, אחד סמוך לתיו ואחד סמוך לדלית והג' יודין אחרונה דיתיהוויין. וירחקי רגל שמאל מה' דלמהך, דלא לשתמע למחך. ויכתוב להתנסבא בה', שאם יכתוב באלף ישמע לא יתנסבא, כלומר, לא תנשא. ויכתוב ספר תירוכין קודם שיטה אחרונה, דאין למדין משטה אחרונה שמא זייפו כשהניחן חלק מעט בין הכתב והחתימה. ולא יהיה בשטה אחרונה רק ואגרת שבוקין וגט פטורין כדת משה וישראל, דהוי כמו חזרה מעניינו של עתיד⁴³ בשטה אחרונה. ולא יסיים שטה אחרונה באמצע שטר⁴⁴, אך ימלא כל השטה אפילו בשאר שטרות פן יחתמו העדים בחצי שטה שנשארה חלק ושוב לא נלמד מן שטה שניה שעל החתימה מאחר שסמוכה לעדים שמא הוסיפה ונמצא ודן[הוי ליכי ספר תרוכין בטל ושמא הוא עיקר הגט. ואין תקנה לחתום תחת חצי השטה הימנית, שמא יכתוב בחצי שטה חלק מה שירצה וילמדו ממנה שהרי שייר עדיין שטה אחרונה⁴⁵. לכך נכון למלאות כל השטה. ויחתמו העדים זה תחת זה, שמא יהא חלק לימין לכתוב פלוני לזה מפלוני מנה והוה ליה שטר הבא הוא ועדיין בשטה אחת כשר. ואם אין שם כי אם עד אחד יעשה חלק ימין קצר.

ויאריך בויו דוכדו, שמא נדמה ליו"ד וישמע וכדי, כלומר, בתנאי זה אפטורי אותך. וכן יאריך בויו דתרוכין ושבוקין, שמא תדמה ליו"ד, ודשמע⁴⁶ תריכין

33 שם: ולאבהתיכי ולאתריכי ולאתריהון דאבהתיכי די הוית אנתתי מן קדמת דנא.

34 שם: דיתיהוויין. ראה תוספות גיטין פה, ב ד"ה דתהוויין.

35 שם: בנפשייכי.

36 שם: דיתיצביין ואינש. ראה תוספות שם.

37 שם: די יהוי.

38 ברמב"ם (שם הלכה יג) שלפנינו נוסף: פלוני בן פלוני עד, פלוני בן פלוני עד. בכתבייד התימנים כנוסח מחברנו.

39 וכן ברמב"ם דפוס רומי ר"מ. לפנינו: זנית.

40 כן ברמב"ם דפוסים ראשונים. בדפוסים מאוחרים הגיהו על-פי הבית יוסף טור אבן העזר, סי' קכו: שמא יקרא הקורא לי מהך וכן ירחיק רגל הה"א מגנה, שמא יקרא למחך כלומר לשהוק.

41 שם: כלומר שהוא מדבר עם שתי נשים. בסמ"ג כדברי מחברנו.

42 מובא בספר התרומה, סי' קלא; בסמ"ג; ובתוספות גיטין פה, ב ד"ה דתהוויין.

43 צ"ל: שטר. 44 צ"ל: שטה.

45 בסמ"ג: תחת הכתב של חצי השיטה האחרונה, שיש לחוש שמא תמלא ממה שתראה חצי השיטה חלק ותוסיף עוד שיטה אחת שלימה בין העדים לכתב וילמדו מן החצי שיטה שהוסיפה שהיא קודם האחרונה.

46 צ"ל: וישמע.

שביקין, כלומר, שאומר לה שהיא שבקה אותו וגרשה אותו. וכן יזהר כפל ⁴⁷ לשון בכל כתב שלא ישמע שני עניינים.
אם לא עשה כתקון זה ולא האריך הוויין, או ⁴⁸ שכתב היודיין, הגט פסול, וכן כל כיוצא בזה בכל לשון פסול. מעשה בא לפני רבינו אליהו ⁴⁹ בגט שדל"ת מכדת משה וישראל נדמית ליו"ד והביאו תינוק לא חכם ולא טפש וקרא דל"ת והכשירו.
וזה טופס הגט כאשר נהגו רבותינו עתה. וישרטט תחלה לכתוב י"ב שטין כמניין ג"ט ⁵⁰. וכך העתקתיו מגט שהיה ראוי ליתן:

בששי בשבת בשמונה עשר ימים לירח ניסן שנת כך וכך
לבריאית עולם למנין שאנחנו מנין כאן בלונדרש מתא
דיתבא על נהר טמיזא וגלברוק אנא גמליאל דמתקריא דלקריש
בר רבי יצחק העומד היום בלונדרש מתא דיתבא על נהר טמיזא וגלברוק
צביתי ברעות נפשאי בדלא אניסנא שבקית ופטריית ותרוכית יתיכי אנת
אנתתי בלשת בת רבי אהרן העומדת היום בלונדרש מתא דיתבא על
נהר טמיזא וגלברוק דהוית אנתתי מקדמת דנא וכדו
שבקית ופטריית ותרוכית יתיכי ליכי דיתיהוויין רשאה
ושלטאה בנפשיכי למהך להתנסבא לכל גבר דיתיציביין
ואנש לא ימחה בידיכי מן יומא דנן ולעלם והרי את מותרת
לכל אדם ודן די יהוי ליכי מנאי ספר תרוכין
ואגרת שבוקין וגט פטורין כדת משה וישראל

פלוגי בר רבי פלוני עד
פלוגי בר רבי פלוני עד

וצריך שיהיו השורות שוות שלא יעבור אפילו אות אחת ⁵¹ הסרגול מחבירו שבשטה שלפניו. והגט שהעתקתיו נפסל בעבור שעבר אות אחת מחבירו. ואין צריך לזיון ש'ע'ט'נ'ז' וגו' כמו בספר תורה. וטוב למנוע, שמע יטעה וישבש הגט וגם יוציא לעז על גיטין ראשונים בדבר שאינו צריך, שהרי בלא שום זיון נקראת אות, מדקאמ' ⁵²: שאם נטל לגגו של חית ועשאו שתי זיינין חייב, משמע שהזיינין אינן מזוינות, ואפילו הכי קרי ליה כתיבה. ובירושלמי ⁵³ איתא: אם הלכה רופפת

47 צ"ל: בכל.

48 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ד, הלכה יד): לא כתב היודין היתרות או.

49 מובא בסמ"ג ובתוספות מנחות כט, ב ד"ה זיל. והשוה תוספות, גיטין פה, ב ד"ה ולורכיה.

50 סמ"ג; ספר התרומה, סי' קיב; תוספות גיטין ב, א ד"ה המביא.

51 בספר התרומה, סי' קיו ובסמ"ג: "ושלא יהו האותיות עוברות". וכן כתב הסמ"ק, סי' קפד: "וצריך שלא יעברו שתי אותיות", אלא שרבינו פרץ כותב שם: "ונהגו להקפיד אפי' אות אחת, ומלשון כולם גראה, שרק לכתחלה יש להקפיד על כך, אבל בדיעבד יש להכשיר הגט. אמנם ההגהות מיימוניות, הלכות גירושין פרק ד (בדפוס קושטא רס"ט) כתבו משם ספר התרומה וספר המצות: "ונהגו לפסול אפילו אות אחת". ראה בית יוסף, אבן העזר, סי' קכה.

52 שבת קר, ב.

53 פאה פרק ז, הלכה ה; מעשר שני פרק ה, הלכה ב; יבמות פרק ז, הלכה ג.

בידך, הלך אחר המנהג. וצריך לכתחלה לעשות ארכו יתר על רחבו כדין ספר תורה. ושלא יכתוב על המחק ולא יהא שום טשטוש בגט. ואומר ר"י⁵⁴, שאין צריך לדקדק להניח גליון למעלה, וכן בשאר שטרות, מדמשני פרק המגרש⁵⁵; בשיש ריוח מלמעלה, משמע דווקא הכא, אבל בעלמא לא. והאותיות מוקפות גויל. לא הקיפן גויל אר"י⁵⁶, דכשר דלא בענן מוקפות גויל רק בתפלין ומזוזות⁵⁷, שנאמר⁵⁸: וכתבתם, כתיבה תמה. אבל רבינו ברוך⁵⁹ מצריך, אחרי שאין זו כתיבה אם לא מוקפות גויל. גט שמחק בו אות או תיבה או תלה בין השטין, בטופס כשר בתורף אינו גט. ואם פירש בסוף הגט שאות פלונית תלויה או על המחק, אפילו בתורף כשר כשאר שטרות. ופר"י⁶⁰, שאין לעשות קיום מחק ותלויות בשטה אחרונה כי אם לפני וקנינא מיניה בשאר שטרות ולפני ודן בגט; אע"פ שבתורף שבסוף השטר שריר וקיים שמא⁶¹ לידי הבעל השטר בלא שריר וקיים ומחק למעלה חובתו והגיה רצונו קיום⁶² בשיטה חלק שבין העדים לכתב וכתב אחרי כן שריר וקיים. ומה שהורגלו לעשות כן, השיב ר"ת⁶³, שכיון שכותבין שריר וקיים יפסל השטר אם לא נכתב כו' א"כ לא חתמו העדים עד שנכתב בשטר שריר וקיים, וא"כ עושין בטוב⁶⁴. אמנם לא נאמ' ⁶⁵ ר"ת על זה, והנהיג לעשות קודם וקנינא. והנכון שלא לעשות קי[ו]ם מחקין לא בגט ולא בשטרות. פרק גט פשוט⁶⁶ איתא, שאם עשה שני שריר וקיים או אם מחק שריר וקיים וכתב עליו דבר אחר וקיימו בשטה אחרונה וגם כתב בסוף שריר וקיים אחר פסול. דאין עושין מחק במקום שראוי לכתוב שריר וקיים. מצא גט קרוע שתי וערב. שזה קרע בית דין. גט בטל כשאר שטרות. נקרע בלא קרע בית דין, כשר. נמוק או הרקיב או נעשה ככברה כשר. נמחק או נתטשטש ובבואה שלו קיימת, ויכול לקרות כשר, ואם לאו ואם הגט בלא עידי מסירה כי אם בעידי חתימה אינו גט, אבל יש עידי מסירה והיה כשר כשר, אפילו תורף על המחק או בין השטין או קרוע שתי וערב.

פרק שלישי

בענן בגט כתיבה לשם המגרש והמתגרשת. ואם סופר כתב גט להתלמד או לימד² אפילו שמו ושמה ועירו ועירה כתוב שם. אינו גט. ואפילו כתב אחד לאשתו ומצאו אחר ששמותן שוין, דהשתא נכתב לשם גירושין, אפילו הכי אינו גט. ואפילו כתב

54 ראה תוספות גיטין פה, א ד"ה היכא. 55 גיטין שם.

56 מובא בסמ"ג ובתוספות שם כ, ב ד"ה לא.

57 מנחות לר, א. 58 דברים ו, ט.

59 עיין ספר התרומה סי' קיג. וראה בית יוסף וב"ח אבן העזר שם.

60 בסמ"ג כשם ר' יצחק, ובספר התרומה, סי' קלא, בשם רבינו תם (=ר' יעקב).

61 שם: ואע"ג שהורגלו לכתוב בסוף השטר שריר וקיים... שמא בא.

62 צ"ל: וכתב קיום. 63 מובא שם ושם.

64 שם: ולכך למדין בטוב מקיום מחקים שבשיטה אחרונה כיון שיש אחר כך שריר וקיים.

65 צ"ל: סמך. 66 בבא בתרא קט, ב.

1 רמב"ם, הלכות גירושין, פרקים ג-ד; סמ"ג, עשין ג.

2 צ"ל: ללמד.

אדם לגרש אשתו לאה הגדולה וגירש לאה הקטנה, דהשתא נכתב לשם המגרש, אפילו הכי אינו גט. ואפילו אמר לסופר: כתוב לאיזו שארצה, דהשתא הוי לשם גירושין אשתו, וכתב הסופר על דעת זו, ספק מגורשת. וכן כתב ר"א³, דכל אלו אין פוסלין לכהונה חוץ מן האחרון שאומר לאיזה שארצה, דר' יוחנן⁴ הוי יחיד ורבים הלכה כרבים. וכל גט שכתבו שלא לשמה, אפילו העביר עליו קולמוס לשמה, אינו גט.

כתב גט ונמלך ולא גירשה ונתייחד עמה אחר שכתבו, לכתחלה לא יגרשנה בגט זה הישן, שמא יאמרו גטה קודם לבנה. גרשה בה בדיעבד מגורשת ותנשא לכתחלה בו, כיון שנכתב לשמה.

אמר: כתוב גט ויהיה עמי עד שאכנסנה ואגרשנה בו אינו גט, שלא היתה בת גירושין בשעת כתיבת הגט. אך אם היתה ארוסתו בשעת כתיבה מגורשת. היתה יבמתו [הוי] ספק גירושין, הואיל ואינה אשתו גמורה.

הכותב טופסי גטין והניח מקום האיש והאשה והזמן והרי את מותרת לכל אדם עד שיכתב לשמם ויחתמו העדים לשמם, פסול⁵.

כתב גט לשמם כהלכתו וחתמו עדים שלא לשמם, יש אומרים, דהוי כמוזייף מתוכו, ואפילו מסר בעדים, והגט בטל וכל כך אם⁶ אחד [מן] העדים פסול [או שהיה סופר ועד אחד כשר⁷ אפילו נמסר בעדים הוי גט בטל] ונראה למיימוני⁸, דלא הוי מוזייף כי אם מדבריהם שאין עדים חותמין על הגט אלא מפני תקון העולם.

המביא גט ואבד במקום שאין שיירות מצויות ומצאו אפילו לאחר זמן מרובה כשר, שזה בחזקת הגט שאבד. אבד במקום שיירות מצויות מיד⁹ שלא שהה שום עובר לשם, או מצאו בכלי שהניח בו ויש בו טביעות בארכו ורחבו כשהיה כרוך כשר, ואם הוחזק באותו מקום איש ששמו כשם הכתוב בגט, הואיל ועברו שם בני אדם חוששין לספק גירושיה, שמא מאותו איש אחר נפל ואפילו לא שהה. ואם לא עברו כלל שם בני אדם כשר. ואם אמרו עדים בגט סימן מובהק, כגון: נקב יש בצד אות פלונית, או שאמרו: מעולם לא חתמנו רק על גט שיש בו שמות כשמות אלו אפילו מצאו אחר זמן מרובה ושיירות מצויות והוחזקו שני שמות שוין אפילו הכי כשר.

שנים ששלחו שני גטין ונתערבו גותנין שניהם לזו ושניהם לזו בעידי מסירה. ואם אבד האחד השני בטל.

האיש או האשה שיש לה שני שמות, כותבין שם הרגיל וידוע ביותר [ואו]: איש

3 = רב אלפס, גיטין פרק ג, רמז תלס. וראה בר"ן שם, ובהגהות מיימוניות שם פרק ג אות ב.

4 גיטין כה, א.

5 ברמב"ם (פרק ג, הלכה ז) שלפנינו: "מפני תקנת סופר התירו חכמים לסופר שיכתוב טופסי גיטין ויניח מקום האיש ומקום האשה ומקום הזמן ומקום הרי את מותרת לכל אדם...". וראה מאירי, גיטין, עמ' 102, וכסף משנה שם, המביאים נוסח קצת ספרים כנוסח מחברנו. עיין שם.

6 שם (הלכה ח): וכן אם.

7 שם: או שהיה בו עד אחד בלבד כשר.

8 שם. 9 צ"ל: אם מצאו מיד.

פלוני וכל שם פלוני ¹⁰ שיש לו גרש פלונית וכל שם שיש לה. כתב חניכתו וחניכתה כשר. פי' הערוך ¹¹: אפילו בלא שם העיקר.

כתב שם שאינו רגיל ביותר וכל שם שיש לו או לה פסול. שינה שמו או שמה או שם עירם, אע"פ שכתב: וכל שם שיש להם, אינו גט. ה"ג ¹² פסקו כטופס גט המיימוני שצריך לכתוב כל שום וחניכה דאית ליה, אבל ר"ת ¹³ אין מורה כך, כי אדם שאין לו שום כנוי אם יכתוב לו כך יאמרו שהוא אדם אחר שיש לו הכנוי ונפיק חורבא, ותקן לכתוב אני פלוני עיקר השם דמיתקרי [פלוני שם הטעו' המכונה ¹⁴ פלו'. והורה הלכה למעשה בגט של משומד שצריך לכתוב לכתחלה שם היהדות ולא יזכר שם הגיות. וטוב לכתוב וכל שום וחניכה דאית ליה. והא שכתבתי שנה שם עירם פסול פרי"י ¹⁵, זה עיקר דירתם. מאר"ל ¹⁶ שם עיר שהבעל והאשה עומדים בשעת כתיבת וחתימת הגט, דגטין הבאין ממדינת הים איך יודעים אנה הם באותה שעה. וגם עיר לידתם אין צריך לכתוב. ובזה שוים ר"י ורבינו יהודה והר"ר יחיאל מפריש ¹⁷, שאם אין יודעים בודאי עיר לידתם אין צריך לכתוב. ומקום עמידת הסופר והעדים בעת הכתיבה צריך לכתוב בגטין ולא בשאר שטרות. ומכאן נהגו כותבי כתובות שכותבין מקום שילכו למחר בחופה ולא מקום עמידתן. אבל קשה בעיני ר"י לעשות כן לכתחלה דאמר רב לסופרים ¹⁸: כי יתביתו בהיני כתביתו בהיני אע"פ דמיסר לכו מילי בשילי. בתוספתא ¹⁹: כתב הגט בעיר זה לא יחתמנו בעיר אחרת, חתמו כשר. גר ²⁰ ששינה שמו לשום גוים כשר; וכן בגיורת.

הכל כותבין הגט ואפילו האשה כותבת גטה. אבל הואיל ובענן כתיבה לשמה, גוי דלדעתא דנפשיה כותב, וחרש שוטה וקטן דלאו בני דיעה גינהו, ועבד דלאו בתורת גטין וקדושין הוא, פסולין לכתוב, ואפילו נחתם בעדים כשרים ונמסר בעדים כשרים אינו גט. וישראל המחלל שבת בפרהסיא או שנשתמד לעבודה זרה כגוי לכל דבר. כתבו פסולין אלו טופס הגט, וכשר כתב התורף, שהוא האיש והאשה והזמן והרי את מותרת לכל אדם, כשר. וחרש שוטה וקטן כותבין טופס לכתחלה בגדול עומד על בביהן. אבל לא גוי ועבד אפילו בגדול עומד.

כתב גט בשוגג בשבת ויום הכיפורים ונתנו לה מגורשת. כתב וחתמו ביום טוב ²¹ בזדון אינה מגורשת, שהעדים פסולין מן התורה. כתב ביום טוב בזדון ונמסר לה בעדים ביום טוב הגט פסול.

צריך לכתוב הגט במה שרשומו עומד: בדיו וסיקרא וקומוס וקנקנתום. כתב באבר. בשחור ושיחור כשר בדיעבד. בתוספתא ²² מוסיף: בדם וחלב הקרוש כשר. כתב

10 תיבה זו אינה ברמב"ם (שם הלכה יג).

11 ערך חנך 1. מובא בסמ"ג שם ובתוספות גיטין לה, ב ד"ה והוא.

12 = הלכות גדולות, הלכות גיטין, מהדורת ווארשא, עמ' 161.

13 מובא בסמ"ג ובתוספות גיטין שם, ד"ה וכל.

14 צ"ל על-פי הסמ"ג: הטפל או המכונה.

15 = ר' יצחק, מובא בסמ"ג ובתוספות שם פ, א ד"ה ושם.

16 צ"ל: ואין צריך לכתוב. 17 סמ"ג, והשוה תוספות שם.

18 גיטין שם. 19 שם פרק ב, הלכה ד. 20 שם פרק ו, הלכה ו.

21 ברמב"ם (שם הלכה יט) שלפנינו: וחתמו בו ביום. בכתביריד תימנים ובסור אבן העזר, סי' קכג,

כנוסח מחברנו. עיין כסף משנה שם. 22 גיטין פרק ב, הלכה ה.

במשקין ומי פירות ודבר שאינו עומד אינו גט. וכותב לכתחלה במי אפצא על הנייר והעור, אבל על מגלה אפיצא ²³ אינו גט. כותב הגט אפילו על איסורי הנאה. ואפילו על דבר שיכול להזדייף: בנייר מחוק ודפתרא. וחרס ועלין ויד עבד וקרן פרה וגו' וזה לה העבד והפרה, והוא שיתנונו לה בפני העדים כשרים. בתוספתא ²⁴ מפרש: עלי זית וחרוב ודלעת פטורים ²⁵ עלי כרשן בצלים וזרזין ²⁶ וירקות, פסולין.

ואם הגט חקוק בכתובת קעקע עם עדיו ביד [העבד ²⁷] ויוצא תחת ידה מגורשת בלא עידי מסירה. שאין יכול להזדייף. ואפילו אם על הטבלא חקוק כך מגורשת, אפילו ידוע שהטבלא שלה, שהרי יכולה לכתוב גטה. ואם מוחק העבד שהוא לבעל ויוצא מתחת ידה, ואומרת: בפני ועדים נמסר לי, ספק מגורשת, שהגודרות אין להם חזקה, שמא מעצמה ²⁸ נכנס. גט החקוק על טס מתכת או אבן ועץ ²⁹ וחפר ירכי האותיות מבפנים או מאחור ובולטות בפנים כשר, אבל אם חפר תוך האות מכאן ומכאן ונמצאו היר(ו)כות בולטות מאליהן אינו גט. ופסק ר"י ³⁰, שאם אירע לסופר שנפלה טפת דיו מן הקולמוס בתוך ד' ונעשה ה' או בתוך ב' ונעשה פ"ה, שצריך לחזור ולכתוב גט אחר. שלא יועיל למחוק הטפה, מאחר שאין האות שמה עליה רק. על ידי מחיקת הטיפה, זה כמו חק תוכות ופסול, ואם המ"ם פתוחה נסתמה אין מועיל מחק לעשותה פתוחה.

המקרע או רושם על עור תבנית כתב כשר. ובתוספתא ³¹ פוסל מקרע. גט כשר בכל כתב ולשון. גט שעדיו חתומין במין כתב אחר מכתבת הגט, אם מכירין לשון הכתב כשר. ואפילו כתב עד אחד משונה מכתב חברו ³². אבל אם מקצת גט כתב בלשון אחד ומקצת כתוב בלשון אחר פסול.

גט שבלשון שנכתב יש דבר שמשמע גירושין ומשמע דבר אחר, או כתבו עקום או מבולבל שנקרא בו עניין אחר פסול עד שיהיה מבואר שידע לקרותו קטן היודע הלשון לא נבון ולא סכל.

אין שתי ³³ מתגרשות בגט אחד, שנאמר ³⁴: וכתב לה, ולא לה ולחברתה. כגון שכתב: אני פלוני ופלוני גרשנו גשותינו פלונית ופלונית, ואפילו נמסר להם בעידי מסירה אינו גט. אבל אם חזר ופרטו בתוך הגט וכתב: פלוני גירש פלונית ופלוני גירש פלונית בזמן פלוני, כשרים.

חמשה שכתבו: בכך וכך בשבת גרש פלוני לפלונית ופלוני לפלונית ואמר כל אחד לאשתו: ליכי תהוייין ³⁵ וכל טופס הגט ושני עדים חותמין. למטה, כשר וינתן לכל אחת בעידי מסירה. ואפילו בלא עידי מסירה. כל שתצא מגלה תחת ידה מגורשת.

23 ברמב"ם (פרק ד, הלכה ב): מגילה עפוצה.

24 שם. ומובאת בתוספות גיטין כא, ב ד"ה על. 25 צ"ל: כשר.

26 בתוספתא שלפנינו: חזרין. במהדורת צוקרמנדל: וזרזין. בתוספות: ורדיים.

27 השלמנו עליפי הרמב"ם (שם הלכה ד). 28 צ"ל: מעצמו.

29 תיבה זו אינה ברמב"ם (שם הלכה ו).

30 = ר' יצחק, מובא בסמ"ג שם. 31 גיטין פרק ב, הלכה ו.

32 ברמב"ם (שם הלכה ח): אחד מן העדים חתם בכתב לשון אחת והעד השני בכתב לשון אחרת.

33 צ"ל: שתי נשים. 34 דברים כד, א.

35 ברמב"ם (שם הלכה יח): די תהויין.

כתב חמשה גטין לחמש נשים בקלף זה אחר זה ועדים חתומין למטה מכולן, אם הקלף יוצא מתחת יד האחרונה שהעדים חתומין למטה מגטה, מגורשת בלא עידי מסירה, תחת יד הראשונה, ספק מגורשת. ובעידי מסירה, מגורשות.

שני גטין זה בצד זה בקלף בשני דפין ויש עדים נקראים בסוף גט זה ושני עדים בסוף גט זה כשר, וכל זמן שתצא מגלה זו תחת ידה מגורשת. ואם השני עדים מתחת יד השניה אינו גט עד שימסור לה בעדים.

שני גטין זה למעלה מזה והעדים ביניהם ויוצא מתחת יד העליונה כשר, מהתחתונה אינה מגורשת. עדים שחתמו בראש דף הגט או בצדו ואחוריו אינו גט. נמסר בעדים כשר.

הקיף ראש דף זה לראש דף זה והעדים באמצע, שנמצאו העדים בראש שני הגטין, שניהם בטלין. ואם נמסרו להם בעדים שניהם כשרין.

שייר מקצת הגט וכתבו בדף השני והעדים שלמטה בסוף דף השני כשר, אם ניכר במגלה שלא נחתכה ושלכך נתכון הסופר שישלים הדף השני. אינו ניכר, אפילו במסירת עדים ספק מגורשת, שמא שני גטין היו.

כתב אחר הגט: שלום לפלוני, או דבר אחר, וחתמו למטה, ספק מגורשת, שמא לא חתמו רק על שאילת שלום. ובעידי מסירה כשר. כתב: שלום לפלוני, כשר, שהרי חתימתן על דברי הגט והשלום.

פרק רביעי¹

האשה מתגרשת בקבלת ידה וחיקה וחצירה, אפילו מושכרת ושאלה לה, ושלוחה שעשתה ידו כידה, ומה שכת'²: ונתן בידה, ר"ל לרשותה. [ופי' הערוך³ בשם ר"ח: אפילו זרקו בחצירה לא משתריא עד דמטי גטה לידה, כדאיתא בירושלמי⁴: המחזור מכלם עד שיטלנו בידה]. כיון שגט חוב לאשה ואין חבין לאדם שלא בפניה, אם זרק גט לחצרה אפילו משתמרת, אם עומדת בצד חצרה מתגרשת, ואם לאו לא מתגרשת.

עומדת בראש גג שלה וזרק גטה מלמטה למעלה, כיון שהגיע לאויר מחיצות מעקה או לפחות משלשה טפחים סמוך לגג נתגרשה אם ינוח אחרי כן. לא נח, אך נשרף או נתקו הרוח ונמחק אינו גט. הגג שלו והוא בו וזרק הגט למטה בחצרה, כיון שיצא הגט ממחיצות הגג ובא למחיצות מקומה נתגרשה. זרק לרשותה בתוך האש ונשרף, במים ואבד אינו [גט]. בא לרשותה⁵ קודם איבודו ושריפתו הוי גט. זרקו על גבי רומח הנעוץ ברשותה אינו גט עד שינוח במקום המשתמר בו.

שתי חצרות זו לפנים מזו והפנימית שלה וחיצונה שלו וכותלי חיצונה גבוהות על הפנימית, כיון שזרק גט לתוך אויר החיצונה נתגרשה, שהפנימית בכותלי

1 רמב"ם, הלכות גירושין, פרק ה. 2 דברים כד, א.

3 ערך גט. מובא בתוספות גטין עח, ב ד"ה ואת. ע"ש.

4 גיטין פרק ח, הלכה ב, ושם: המחזור בכולן עד שיתננה לתוך ידה.

5 ברמב"ם (הלכה ה) שלפנינו נוסף: ונח. בכתיב יידי תימנים כנוסח מחברנו.

החיצונה משתמרת, מה שאין כן בקופות, שאם שתי קופות זו לפני זו ופנימית שלה וחיצונה שלו, אפילו הגיע הגט לאויר הפנימית אין מגורשת עד נוחו בצד קופה פנימית. וזה, כשמוטה על צדה ואין לה שולים, אבל יש לה שולים, אפילו בקרקעיתה⁶ אינה מגורשת, שכלי אשה ברשות הבעל אין קונה לה הגט אלא אם כן אינו מקפיד על מקומו. כגון שזרק לאשה בביתו הגט בצלוחיתה וכפיפה קטנה, שאין מקפיד על מקומה אז מתגרשת, או אם יגיע גט לידה וחיקה אפילו בביתו מגורשת; או על מתותה⁷ הגבוהה עשרה טפחים, שחלקה רשות לעצמה ואין מקפיד על מקום כרעי המטה מגורשת.

זרק גט לרשותה ולא נח שם אך עברו ואפילו בפחות משלשה סמוך לארץ ונח חוץ לרשותה אינה מגורשת עד שינוח ברשותה.

עומדת בגגה וזרק שם ונפל בגג אחר, אם יכולה לפשוט ידה וליטלו מגורשת, שאין בני אדם מקפידים כך. זרק לה בחצרו והשאילה מקום ולא יחדו ובא לתוך ארבע אמותיה ונתגלגל⁸ ונפל על גבי קורה או דבר שאין בו ארבע אמות על ארבע אמות ולא גבוה עשרה טפחים ולא יש לו שם לוי מגורשת. יש בו אחד משלשה דברים אלו הרי חלק רשות לעצמו, ושני מקומות לא השאילה ולא תתגרש עד שיגיע גט לידה.

זרק על ידה בקטפרס ונפל תוך ארבע אמותיה ונח מגורשת. נפל לאש וליים ועומדת סמוך לים ולגט⁹ שמתחלת נפילתו¹⁰ לאיבוד עומד, אינה מגורשת.

זרק ברשות הרבים או ברשות שאינה לשניהם וקרוב לו שיכול לשומרו אינה מגורשת. מחצה על מחצה ששניהם יכולים לשמרו¹¹, או קרוב לה¹² ספק מגורשת, קרוב לה כדי שתשוח ותטלנו פסול עד שיגיע לידה ואחר תנשא בו לכתחלה.

בא תחלה ועמד ואחר עמדה כנגדו וזרקו לה, אם הגט בתוך ארבע אמותיו אין מגורשת אפילו תטלנו אם תשוח, עמדה תחלה ובא ועמד כנגדה וזרקו אפילו הוא מחצה על מחצה הואיל והוא בתוך ארבע אמותיו¹³ פסול עד הגיעו לידה.

זרק גט קשור במשיחה וקצת המשיחה בידו ויכול לנתקו ולהביאו אצלו אין מגורשת עד שתפסוק¹⁴ המשיחה, לא יכול לנתקו מגורשת. נתן גט ביד עבדה נעור ומשמרתו ואפילו כפות אינו גט¹⁵. נתנו ביד עבד ישן ומשמרתו פסול, כפות מגורשת. נתן ביד עבדו ועשה שטר מתנה עליו, כיון שזכתה בעבד זכתה בגט ונתגרשה אם כפות, לא כפות ונעור קנתה העבד ולא מגורשת עד יגיע גט לידה. נתן גט בחצירו ומכר לה החצר, או נתנה, כיון שקנתה החצר בכסף ושטר וחזקה נתגרשה.

6 שם (הלכה ז): נח בקרקעיתה. 7 צ"ל: מטתה.

8 ראה רמב"ם שם הלכה ט. 9 צ"ל: ולאש.

10 ברמב"ם (הלכה יד) נוסף: או ששניהם אין יכולין לשמרו.

11 שם (הלכה יג): וממחצה למחצה עד שיהיה קרוב לה. עיין מגיד משנה ולחם משנה שם.

12 צ"ל: אמותיה.

13 ברמב"ם (הלכה טז) שלפנינו: עד שתפסוק, בדפוס רומי ר"מ כנוסח מחברנו. ראה בית יוסף אבן העזר, סי' קלח.

14 לפנינו (שם הלכה יז): אם היה כפות הרי זה גט וכאילו הגיע להצירה שהיא עומדת בצדה ואם אינו כפות אינו גט. בטור שם, סי' קלט, כנוסח מחברנו. ראה בית יוסף שם וכסף משנה שם.

פרק חמישי

האשה יכולה לעשות שליח לקבל גטה מיד בעלה או מיד שליח בעלה, שתאמר: טול לי גטי, או: התקבל לי גטי, ומשיגיע גט לידו תתגרש. ונקרא שליח קבלה. וצריכה לעשות בשני עדים, ושני עדים שיעידו שהגיע הגט ליד שלוחה, ואפילו הם הראשונים די בכך. וזה כשנקרע הגט, אבל אם הגט יוצא מתחת יד שליח קבלה, אפילו נתנו לה הבעל בינו לבינו הוי כיוצא מתחת יד האשה. ולכתחלה לא יתן לו גט כי אם בעידי מסירה, כאשה עצמה. ומה שפי' המימוני², שיכולה לעשות שליח קבלה מיד שליח בעלה, פסק ר"י³, שזה דווקא כשידוע שאין בזיון לבעל, כגון ששלחה שלוחה קודם ששלח בעל שלוחה, דהשתא לא בותה בעלה שאינה רוצה עצמה לקבל גטה מיד שליח בעלה. זה אין לומר דהא שלחה קודם. אבל ה"ג⁴ פסקו, לפי לשון אחר שבפ' [ה]מביא⁵, דהטעם דאין עושה שליח, משום חצירה הבאה לאחר מיכאן. ולפי זה הטעם, בשום ענין אין עושה שליח קבלה אפילו היכא דליכא בזיון. ונכון להחמיר. ומיהו בירושלמי⁶ משמע, דהטעם משום בזיון, בעובדא שעשתה אשה שליח לקבלה מיד שליח בעלה ומוקי לה שבעלה עמד אחורי הדלת ולא הקפיד. ר"א⁷ כמו המימוני וכן רב היי גאון⁸ שיכולה לעשות שליח קבלה מיד שליח בעלה, כר' חנינא⁹. ואומר ר"י¹⁰, שאשה יכולה להרשות אדם לקבל גטה בעיר אחרת, אע"פ שאינו שומע קולה, על פי עדים שישמעו שהיא מתרצה בכך והם יכתבו שטר וישלחו לו.

אשה שעושה שליח קבלה יבאו עדים ויכתבו: ב(ל)פנינו חתומי מטה מנתה פלונית בר' פלוני את פכ"פ להיות שליח לקבל גטה מיד בעלה פכ"פ ובפנינו אמרה לשלוחה: תתקבלי¹¹ גטי ותהא ירך כידי ומיד שיגיע הגט מיד בעלי לידך אהיה מגורשת ממנו ומותרת לכל אדם ומה שנעשה בפנינו כתבנו וחתמנו. ויש¹² מצריכים לכתוב הנהרות. וא' לי ה"ר ברכיה מניקול, שלכתחלה טוב לעשות אך בדיעבד אין חששא. וכתב הר"ר פרץ מטרוויץ¹³ משם רבינו ברוך, שצריך להושיב בית דין לעשות שליח לקבלה¹⁴. והא דסגי במתניתין¹⁵ בשנים שיאמרו בפנינו אמרה¹⁶, הני מילי שאותן שנים שאמרו בפנינו אמרה לשליח התקבל גטי, עומדים גם הם במקום נתינת הגט מבעל לשליח¹⁷. אבל הר"ר ברכיה מניקול אין מודה, דאם היו בשעת קבלת הגט למה לי אחרים

1 רמב"ם, הלכות גירושין, פרקים ו-ז; סמ"ג, עשין ג.

2 פרק ו, הלכה ט.

3 כרב (גיטין סג, ב) לפי לשון ראשון. עיין סמ"ג שם.

4 = הלכות גדולות, הלכות גיטין, מהזורת ווארשא, עמ' 158.

5 גיטין כד, א. 6 שם פרק ו, הלכה א.

7 = רב אלפס, גיטין פרק ו, רמז תקה.

8 מובא שם. 9 גיטין סג, ב.

10 = ר' יצחק, מובא בסמ"ג. עיין רא"ש, גיטין פרק ז, אות כ.

11 צ"ל על-פי הסמ"ג: התקבל לי.

12 ראה בית יוסף, אבן העזר, סוף סי' קכח, ד"ה נוהגים.

13 בהגהותיו על הסמ"ק, סי' קפד, אות יב.

14 שם: צריך להושיב בית דין ג' שיכירו חתימות העדים החתומים בשטר קבלה.

15 גיטין סג, ב. 16 בהגהות הסמ"ק: קבל.

17 יש להשלים על-פי הנ"ל: אבל על ידי שטר צריך קיום ואין קיום שטרות בפחות מג'.

להעיד. קבל וקרע די בראשונים. ועוד יכולה לעשות שליח הבאה, לשלוח איש להביא לה גט מבעלה. והבעל לא עושה שליח קבלה אבל עושה שליח הולכה להוליד גט לאשתו. ולא תתגרש בשליח הולכה והבאה עד שיגיע הגט לידה. ואין שלוחי הולכה והבאה צריכין עדים. וכל שליח סתם האמור בגט זה שלוחי הולכה והבאה.

נכרי ועבד וחרש שוטה וקטן שהוליו והביאו וקבלו הגט, אינו גט. אבל נשים ועבדים¹⁸ ופסולי עדות הרבנן בעבירה כשרים לשליחות[ת], אבל פסולי עדות דאורייתא, אם נתקיים הגט בחותמיו פסול, לא נתקיים אינו גט.

נתן גט לחרש, שוטה, וקטן ועבד ונכרי, ונעשה¹⁹ בני שליחות, שהגדיל הקטן וכן כלם, גט בטל. נתן לבני שליחות ונשטטו וחזרו ונתפקחו גט כשר, שתחלתו וסופו בדעת. קטנה אע"פ שחצרה קונה גטה כגדולה, לא עושה שליח קבלה, שהרי צריך עדים ואין מעידין על הקטן בן דעת²⁰.

אשה שעשתה שליח קבלה ואמר הבעל: איני רוצה אך היה שלוחי להולכה, הרי זה שליח הולכה. ואם אמר: התקבל לה גטה, או זכה לה, או הולך²¹, לא עקר שליחות קבלה. אמר: הולך לה, עקר.

שליח שאמר לבעל: שליח קבלה אני, ואמר: הילך כמה שאמרה, כלומר, שאם אמרה הוי שליח הבאה או קבלה תהיה כן, והביא זה הגט לאשה ואמרה: שליח הבאה עשיתך, אפילו הגיע הגט לידה לא תתגרש, שהשליח שאמר שליח קבלה אני עקר שליחותה. שליח שאמר: שליח הבאה אני, ואמר הבעל: הילך כמה שאמרה, ואמרה לו: שליח קבלה עשיתך, מגורשת בהגיע גט לידה, שלא עקר שליחותה אך גרעו.

שליח הולכה שבא לאשה ולא נטלה הגט, אך אמרה לו בפני עדים: יהיה גט זה פקדון אצלך, או: הרי אתה שליח קבלה, מגורשת בספק, ומשיגיע גט לידה תתגרש ודאי.

שליח גט נותנו לה [בפני שנים אחר שנקרא בפניהם. נתנו השליח בלא קריאה וזרקתו לים ספק מגורשת, שדין שליח לאשה כבעל לאשה. נתנו בינו לבינה יחזור ויתנו בפני שנים. ואם מת, הואיל והגט מקוים בחותמיו כשר.

בעל שאמר לשלוחו קודם שיגיע הגט לידה: גט ששלחתי עמך בטל הוא, או קדם ואמר לאשה: גט ששלחתי לך בטל הוא, או ששלח אחריו שליח אחר לבטלו, או שאמר לאחרים: גט ששלחתי לאשתי בטל הוא, הרי זה בטל ואפילו הגיע גט לידה. וכל המבטל צריך לבטל שנים²² ומשהגיע גט לידה או חצרה²³, היה רודף ומבקש לבטלו קודם הגיע לידה²⁴.

אמר לעשרה: כתבו גט ותנו לאשתי, יכול לבטל זה שלא בפני זה ואפילו בפני שנים אחרים. שלחו ביד שנים יכול לבטל זה שלא בפני זה. ואפילו היו עשרה, משבטלו בפני אחד בטל הגט.

לשונות הבטול, אמר: בטל הוא, אי איפשי בו, גט זה לא יועיל, לא יעזיב²⁵, לא

18 צ"ל: וקרובים. 19 צ"ל: ונעשו. 20 צ"ל: שאינו בן דעת.

21 צ"ל עלפי הרמב"ם (פרק ו, הלכה י): הא לך.

22 צריך לומר עלפי הרמב"ם (שם הלכה טז): וכל המבטל בפני אחרים צריך שיבטל בפני שנים.

23 צריך להשלים עלפי הרמב"ם (שם): אינו יכול לבטלו.

24 צריך להשלים עלפי הרמב"ם (שם הלכה יז): אינו בטל.

25 שם (הלכה כב): לא יתיר ולא יעזוב.

ישלח, לא יגרש, יהא כחרס, יהא חרס, הרי הוא כחרס. אבל אם אמר: גט זה אינו גט, פסול הוא, אינו מועיל, אינו מתיר, אינו משל(י)ח, אינו מגרש, חרס הוא — אין זה בטול, שאינו רק כמודיע על דבר איסור שמותר, או טמא שטהור. אמר: גט זה בטל, דמשמע לשעבר, ספק מגורשת אם נתגרשה בגט זה.

שליח גט שחזר לבעל ואמר: לא מצאתיה, או: לא רצתה ליקח הגט, ואמר הבעל: ברוך הטוב המטיב, או דברים שמשמע ששמה בבטול הגט, לא בטל בכך עד שיבטל בפירוש, או יאמר: לא תתן; ואם יתר ונתן, מגורשת²⁶.

גט ביד השליח²⁷ חוזר ומגרש בו כשירצה, שלא בטל רק השליחות ולא הגט, אם לא פירש: גט ששלחתי בידך הוי בטל מלהיות גט, שאז לא יגרש בו. ואם הוא ביד הבעל ואמר: גט זה בטל הוא, הרי לא יגרש בו לעולם.

המוסר מודעה על הגט, שאמר בפני שנים: גט שאני כותב בטל הוא, או אמר: כל גט שיכתוב לי פלוני בטל, או: כל גט שאכתוב מהיום עד ה' שנה, או מה שאכתוב לפלונית אשתי בטל וכל דבר שאבטל מודעה זו הוי בטל, וכתב אחרי כן ונתן, אפילו בטל המודעה קודם כתיבת הגט, ונתנו לה, הגט בטל. ותקנת דבר זה, שיאמרו לו עדיו קודם: אמור בפנינו, שכל הדברים שמסרת שגורמין כשיתקיימו אותן הדברים לבטל גט זה הרי הן בטלים, והוא אומר: הן. ואחר²⁸ אומר להם לכתוב ולחתום וליתן לה ולא יניחוהו לילך עד שיגיע גט לידה, שלא יצא ויבטלנו. וכתב רבינו ברוך²⁹, שרשא' לסופ' וכתוב³⁰, לעדים לחתום, לא יכול לבטלו שלא בפניהם, ואם קודם שנגמר הגט או אחר שנגמר בטלו הבעל בפניהם אם³¹ אין מועיל בטול מודעה. אמנם השולח גט ואשתו במקום אחר, דקיימא לן הלכה כרבי³² דאמר, שיכול לבטל השליח שלא בפניו, נכון להשביע הבעל שלא יבטלנו.

ואין המוסר מודעה והמבטל מודעה צריך קניין. ומכין מרדות על המבטל גט בפני שנים כיון ששלחו, או מוסר מודעה, שגורם ממזרות בישראל שעושה אותה אשת איש ולא תדע ותנשא בו. אין חוששין למביא גט לאשה או לבעל שגרש בעצמו שמא בטל הגט או מסר מודעה, אך תנשא ואם יוודע אחרי כן שביטל או מסר מודעה, תצא והוולד ממזר. וכן פסק הר"ר יעקב מקינון³³.

שליח הגט שהניח המגרש חולה, או זקן, או הוא בעיר שהקיפה מצור, או הוא בספינה מיטרפת בים, או יוצא לידון, נותנו בחזקת שהוא קיים והיא מגורשת. אבל הניחו גוסס, או בעיר שכבשה גייס והובקעה, וספינה שאבדה בים, ויוצא ליהרג מבית דין של גוים, וגררו חיה, או שטפו נהר, או נפלה עליו מפולת, ספק מגורשת, שנותנין עליו חומרי חיים וחומרי מתים. ואם גודע שמת הבעל קודם הגעת גט לידה אינו גט.

26 והדברים משובשים ויש לחקנם על-פי הרמב"ם (שם הלכה כה): לא בטל הגט, אלא יתן ותהיה מגורשת עד שיאמר לו בפירוש: לא תתן לה, או יבטל בפירוש.

27 צריך להשלים על-פי הרמב"ם (הלכה כא): ובטל הגט.

28 = ואחר כך.

29 ספר התרומה, הלכות גיטין, סי' קכח, ומובא בסמ"ג.

30 צ"ל: בשאמר לסופר לכתוב.

31 כן גם בספר התרומה, בסמ"ג: או. 32 גיטין לג, ב.

33 מחברנו השתמש, כנראה, בתוספות ר' יעקב מקינון לגיטין. ראה א' אורבך, בעלי התוספות,

עמ' 451, הערה 26

השולח גט לאשתו חייב במונותיה ובכל תנאי כתובה, עד הגיעו לידה או ליד שליח קבלה.

המביא גט ממקום למקום בארץ ישראל, ואפילו בנהרותיה, והנסין שבים הגדול שבתוך תחום ארץ ישראל, וכן בבבל — בתוספתא³⁴ מוסיף: עבר הגיר³⁵ — אפילו לא היה בשעת הכתיבה ולא מכיר עדיו, אך הבעל אמר לו: תן גט זה לאשתי, נותנו לה בפני עדים, ואפילו אין אנו מכירין העדים ואפילו כתבו בחוצה לארץ, הואיל וחתמו בארץ ישראל. לפיכך אם ערער הבעל לומר: גט זה מזויף, נאמן ותצא הוולד ממזר אם לא יתקיים בחותמיו. בתוספתא³⁶ מפרש: כיצד מתקיים בחותמיו, שיאמרו עדים: כתב ידינו זה, אמרו: כתב ידינו זה אבל אין אנו מכירין לא האיש ולא האשה, אין כתב ידינו זה ואחרים מעידים שכתב ידם זה, או כתב ידם יוצ(י)א ממקום אחר, כשר. אבל אבד הגט, ספק מגורשת. וא"כ, חמותה ובת חמותה וצרתה אפילו נשואה³⁷, ויבמתה אפילו אחותה ובת בעלה, אין נאמנות להביא גט לה, שחזקתן שונאיה ושמא מזויף הגט ועשו כך כדי לקלקלה, ושאר נשים כשרות.

שליח הגט בארץ ישראל, או בחוצה לארץ ונתקיים בחותמיו, שחלה או גאנס, משלחו ביד אחר אפילו שלא בפני עדים, ואפילו מאה, והשליח אחרון נותן הגט בפני שנים ומתגרשת, ואפילו מת שליח ראשון ואפילו לא פירש הבעל שלחהו ביד אחר. ואם שליח הגט בארץ ישראל אמר בפני נכתב ובפני נחתם ובא בעל וערער אינו נאמן. המביא גט בחוצה לארץ ממקום למקום, או מארץ ישראל לחוצה לארץ, או מחוצה לארץ [לארץ] ואפילו כתבו בארץ ישראל אם חתמו בחוצה לארץ, הואיל ואין עדים מצויין בחוצה לארץ לקיימו וחיישינן לערעור הבעל לא³⁸ יצריך השליח לעמוד בשעת כתיבה וחתמת הגט, ודי בכתיבת שיטה ראשונה, ואפילו לשמוע קן³⁹ הקולמוס כותב ובלבד שיהא [כל] חתימת העדים בפניו, וכשיבא ליתנו בפני שנים לאשה יאמר בפני נכתב בפני נחתם, ותנשא בו. ואפילו אין אנו מכירים העדים, אפילו עדיו הגוים⁴⁰, ואם ערער הבעל לומר מזויף, אין נאמן, אם לא שהביא עדים שמזויף שאז אין דברי שליח זה יחידי דוחה שנים עדי הזיוף.

נתנו השליח בינו לבינה או בפני שנים ולא אמר בפני נכתב בפני נחתם, אפילו נשאת בו חוזר ונותנו לה בפני שנים ואומר: בפני נכתב בפני נחתם, שאם לא, גט פסול עד שתתקיים בחותמין]. ולא הספיק לומר נתנו⁴¹ בפני נכתב בפני נחתם עד שנשתתק, יתקיים בחותמיו וינתן לה. משמע, מדקאמר לא הספיק, שאין צריך ממש לומר בשעת ערב' ⁴² בפני נכתב בפני נחתם. אדתוך ⁴³ כדי דבור די. אבל קודם נתינה הרבה מספק ר"י ⁴⁴ אם מועיל. וכן מספק ⁴⁵ אחר כדי דבור אם מועיל כל זמן שעוסקין

34 גיטין פרק א, הלכה א. 35 צ"ל: עבר הירדן. 36 שם שם הלכה ו.

37 ברמב"ם (פרק ז, הלכה ג): נשואה לאחר.

38 הדברים מסורסים וצריך לתקנם על-פי הרמב"ם שם הל' ו, ת, יא—יב.

39 כן בגיטין ו, א. ברמב"ם (שם הלכה יב): קול. ראה רש"י גיטין שם ד"ה ואפילו שמע.

40 צ"ל: ואפילו היו שמות עדיהם כשמות הגוים אין חוששין להן.

41 צ"ל: נתנו לה ולא הספיק לומר.

42 צ"ל: נתינה. 43 צ"ל: אלא תוך.

44 = ר' יצחק, מובא בסמ"ג ובתוספות גיטין ה, ב ד"ה יטלנו.

45 סמ"ג ותוספות שם. וראה תוספות בבא מציעא נה, ב ד"ה יטלנו.

באותו עניין. וכן מספק ⁴⁶ אם הלכה כר' מאיר דאמר ⁴⁷: כל המשנה ממטבע חכמים, דהלכה בגזירותיו ⁴⁸ אפילו לגבי רבים או שמא כיון דחשיב פרק הזהב ⁴⁹ חומרא יתירתא אין הלכה.

וכל הנשים, אפילו השונאות, נאמנות להביא הגט ולומר: בפני נכתב בפני נחתם. סומא הואיל ולא יכול לומר בפני נכתב ובפני נחתם, לא יביא גט בחוצה לארץ. ורב ששת אמר ⁵⁰ הטעם, שאינו יודע ממי נוטלו וממי ⁵¹ נותנו. ואומר ר"י ⁵², דפקח אפילו אינו מכיר האשה רק על ידי עידי נתינה שיאמרו לו: זו היא, אפילו לדברי רב ששת מותר להביא גט לאשה. וראייה מאבא בר מניומי דפרק כל הגט ⁵³. שליח שנסתמא ואשה המביאה אומ' בפני שלשה בפני נכתב ובפני נחתם, שמה שכשרו שנים זה כשהשליח כשר לעדות ויכול להצטרף עם השנים, שהעד נעשה דין בדרבנן.

ואם לא עומד השליח בשעת כתיבה וחתומה לא יתנו אם לא נתקיים בחותמיו. נתנו בלא קיום פסול עד שיתקיים. ויכול השליח לקיימו עם שנים אחרים. בא ⁵⁴ יצא הסופר לשוק וחזר והשלים הגט אינו חושש שמא אחר מצאו ולשם אחר כתבו, אך יאמר: בפני נכתב בפני נחתם.

חלה השליח בחוצה לארץ או נאנס, אומר לבית דין: גט זה בפני נכתב ובפני נחתם ומשלחין אותו ביד אחר, ואין צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם, רק שליח בית דין אני ונותנו לה בפני עדים. חלה השני עושה שליח אחר עד מאה, ולעולם אומר: שליח בית דין אני ונותנו לה, אפילו מת שליח ראשון.

כשעושה שליח אין צריך שיהא עמו השליח בבית דין, אך אומר: פלוני שלוחי, ואפילו שלא בפניו. וכן שליח עושה שליח שלא בפניו ואפילו מאה.

שליח שאמר: בפני נכתב, אבל לא בפני נחתם, או איפכא, או אמר: בפני נכתב כלו וחתם עד אחד, אבל לא השני, ואפילו היה הוא העד השני, יתקיים בחותמיו וינתן לה. ואם העיד הוא ואחר וכל שכן שנים מן השוק על כתב השני כשר.

שנים שנתן להם הבעל גט להוליד לאשתו, אפילו לא נכתב ונחתם בפניהם ואפילו לא מקויים והגט יוצא בפניהם ⁵⁵, נתגרשה ונאמנין; ואם אין גט מוצא ⁵⁶ מתחת ידם צריכין לומר בפני נכתב בפני נחתם. אמר: בפני נכתב, ואחר אמר: בפני נחתם, ואפילו שנים אומרים: בפנינו נכתב, ואחד אמר: בפני נחתם, צריך קיום חותמין. אחד אומר: בפני נכתב, ושנים אומרים: בפנינו נחתם, כשר שהרי נתקיים בכך. הוא ⁵⁷ עצמו שהביא גטו אין צריך לומר בפני נכתב בפני נחתם.

אשה המביאה גטה ויוצא תחת ידה כתוב וחתום כהלכתו, אפילו אין אנו מכירין

46 סמ"ג שם. 47 גיטין ה, ב. 48 עירובין מז, א.

49 בבא מציעא נה, ב. 50 גיטין כג, א. 51 צ"ל: ולמי.

52 מובא בסמ"ג. וראה תוספות גיטין שם ד"ה ממי.

53 שם כט, ב. וראה בסמ"ג שם. 54 צ"ל: אם.

55 ברמב"ם (שם הלכה טו): יוצא מתחת ידי שניהם.

56 צ"ל: יוצא.

57 גיטין ה, א. והרמב"ם השמיטו. ראה שולחן ערוך אבן העזר, סי' קמב ס"ק יד בהגהה, ועיין בבית שמואל שם ס"ק כו.

חתימתו, אין חוששין לזיוף, שעירי הגט כמי שנחקרה עדותו בבית דין עד יבא מערער ועדי⁵⁸, שאין אשה מקלקלת עצמה. ואם כשנתן לה בעלה התנה ואמר: הרי את שליח' להולכה עד בית דין פלוני והם יעמידו לך שליח ויתנו לך גט זה ותתגרשי, צריכה לומר: בפני נכתב בפני נחתם ונוטלין הגט ממנה ונותנין לשליח ליתנו לה.

פרק ששי

המגרש על תנאי, לא שאמר: כתבו גט זה על תנאי וכל שכן שאין צריך שיכתוב התנאי בגט, אך יצוה לכתוב, או יכתוב גט כשר בלא שום תנאי, ואחר נותן הגט ואומר לה: הרי זה גיטך, או הרי את מגורשת על מנת כך וכך, ואז לא יתייחד עם אשתו כל זמן שלא נתקיים התנאי, רק בפני עד אפילו עבד ושפחה, אבל לא בפני שפחתה או בנה הקטן, שאין בושה לשמש בפניהם. המתנה: התגרשי מהיום, או מעכשיו על תנאי כך, או אמר: התגרשי על מנת כך, כשתתקיים התנאים² תתגרש משעת נתינת הגט לידה ולא יכול לבטל הגט או להוסיף על התנאי משעת נתינתו. ואם אבד או נשרף ואפילו מת הבעל מקיימת התנאי ומותרת לכל אדם, ומיד תנשא לכתחלה אפילו לא נתקיים התנאי עדיין ואין חוששין שמא לא יתקיים, אבל המגרש בשאר מיני תנאים, כגון: אם יהיה אם לא יהיה, אינה מגורשת עד זמן שהתקיים התנאי, ויכול הבעל לבטל הגט ולהוסיף על התנאי ואפילו הגיע גט לידה, ואם מת הבעל או אבד ונשרף הגט קודם קיום התנאי אינה מגורשת, ולכתחלה לא תנשא בנתיים. נשאת לא תצא, אם לא שלא קיימה התנאי³.

כל המגרש על תנאי וקדשה אחר בנתיים, נתקיים התנאי מקודשת, לא נתקיים אין מקודשת ואין צריכה גט משני. אבל אם נשאת ולא נתקיים התנאי, צריכה גט משני. וה"ג⁴ חלקו מתי מגורשת לאלתר⁵, דהיכא דקאי בדידה לקיומה תנאה, בעל מנת שלא תשתי יין, שלא תלכי לבית אביך, דיכולה לזוהר, אבל שלא תבעל לפלוני, שתתן ר' זון, חיישינן שתיאנס ליבעל, ולא תתן, שלא תינשאי לפלוני ליכא למיחש, דאין אשה נשאת כי אם לרצונה. והת'⁶ חלקו היכא שהתנאי מחוסר מעשה לא תנשא עד אחר הקיום.

כתב התנאי בגט קודם התורף, אפילו על מנת כך, או אמר בעל פה קודם התורף, ספק גירושין שלא⁷ נשאר זכות בגט. אחר גמר התורף, אפילו קודם חתימת העדים כשר. כתב ר"א⁸: התנאי מחוץ פוסל בעל פה ובכתב, תנאי מעל מנת לא פוסל (ו)לא בעל פה ולא בכתב. המתנה ואמר: הרי את מותרת לכל אדם חוץ, או אלא, מאיש פלוני, ויש לו בה קדושין ואפילו הוא מחייבי לאוין אפילו קטן אינו גט, שאין זה

58 צ"ל: ועוד.

1 רמב"ם, הלכות גירושין, פרקים ח—ט. 2 צ"ל: כשיתקיים התנאי.

3 ברמב"ם (פרק ח, הלכה א): לא נשאר בידה לקיימו.

4 = והלכות גדולות, הלכות גיטין, מהדורת ווארשא, עמ' 153. הובא ברא"ש, גיטין פרק ט, סי' ב. ועיין תוספות שם פב, ב ד"ה שרבי.

5 צ"ל: תנשא לאלתר. 6 עיין ר"ן, גיטין פרק ה, רמז תקלה.

7 צ"ל: שהרי. 8 = רב אלפס, שם פרק ט, רמז תקנו. עיין שם.

כריתות שהרי שייר. ואם אותו איש גוי ועבד או איסור ערוה, כגון אביה ואחיה או אביו ואחיה, הוי גט כשר. בעל אחותו⁹, שאע"פ שהוא היום אסור עליה משום ערוה, אם תמות אחותה יהיה מותר לה ספק מגורשת.

אמר: הרי את מותרת לכל אדם חוץ ממי שילד שאין עתה בעולם, תהי מותרת להנשא אבל לזנות תהי כאשת איש, תהי לשלא כדרכך¹⁰, תהי מותרת להתקדש בכסף ויפטרה¹¹ אבל לא בשטר, את אשתי לעניין הפרת נדריך ואכילת תרומה וירושה, שאם תמותי אירשך, בכל אלו ספק מגורשת. אמר: הרי את מותרת חוץ מראובן ושמעון, וחזר ואמר: לראובן ושמעון, מגורשת. אבל פרק המגרש¹² [עלתה] בתיקו. חזר לראובן ולא לשמעון, אינה מגורשת, שהרי שייר. אמר הרי את מותרת אף לשמעון, ספק: אם קאי אף אראובן ומגורשת, או קאי אף אכל אדם חוץ מראובן ואסורה. אמר: היום אי את אשתי ולמחר את אשתי, אינה מגורשת. לפיכך כותבין בגטין:

מן היום ולעולם. אבל פר"י¹³ דמגורשת ודאי דמסיק הספ'¹⁴: כיון דפסקה פסקה. הרי זה גיטך על מנת שלא תשתי יין לכל ימי חייכי, שלא תלכי לבית אביך לעולם, שלא תאכלי בשר¹⁵, עד שלשים יום הוי גט. ועל מנת שלא תנשאי לפלוני זה חמשים שנה הוי גט ולא כשר¹⁶ ולא תנשא לו כל זמן התנאי ואם נשאת בטל הגט. זינתה עמו הולד כשר והגט כשר, שהרי לא התנה רק בשואין.

על מנת שתנשאי לפלוני, אם נשאת הוי גט ולכתחלה לא תנשא לאותו פלוני, שמא יאמרו נשיהם גותנין זה לזה, לאחר לא, שאינו גט עד קיום התנאי. עברה ונשאת לו לא תצא, נשאת לאחר קודם שתנשא לו בטל הגט ותצא. הולד ממזר וצריכה גט משני. הרי זה גטך ונייר שלי אין זה גט. על מנת שתתני לי הנייר הוי גט ותתן. נתן גט חקוק בטס זהב ואמר לה: הרי זה גטך וכתובתך, כשר ופטור מכתובתך¹⁷ אם בטס כדי כתובתה, אין בטס כל כך ישלם¹⁸ לה כתובתה.

כל המתנה תנאי המבטל הגט, כגון שהתירה לכל חוץ מפלוני, או שלא תשתה יין כל ימי חייה, או שאר תנאים קודם כתיבת התורף, אם התנאי כתוב בגט ומחקו ונתנו לה ספק מגורשת, אין התנאי כתוב נוטלו ממנה וחזר ונתנו בלא תנאי או בתנאי כשר ותהיה מגורשת.

והמתנה לאשתו על מנת שתתן לו מאתים זוז וחזר והתנה תנאי אחר שתשמש אביו ג' שנים¹⁹ הוי כאומר: עשי איזה תנאי שתרצי ואיזה (ואיזה) שתקיים ראשון הגט קיים. אבל התנה בתנאי שני שתתן לו שלש מאות זוז, הרי בטל תנאי ראשון וצריך שתתן שלש מאות זוז.

הרי זה גטך על מנת שתעשי מלאכה, שתשמישי אבא, שתניקי בני, וכל דבר בזמן סתם, הוי כמפרש יום אחד ואם עשתה מלאכה או שמשה או הניקה בנו בתוך זמן

9 צ"ל: אחותה.

10 ברמב"ם (שם הלכה ו): הרי את מותרת לכל מי שיבא עליך כדרך כל הארץ, אבל שלא כדרכך והרי את באסוריק.

11 צ"ל: ובביאה. 12 גיטין פג, א.

13 ראה תוספות שם פד, א ד"ה מסתברא. 14 גיטין שם.

15 צריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה יא): לעולם שלא תשתי יין לעולם אינו גט...

16 שתי התיבות האחרונות אינן מובנות. 17 צ"ל: מכתובתה.

18 צ"ל: ישרים. 19 ברמב"ם (שם הלכה יח): שתי שנים.

ה[נ]ינקה, שזה תוך כ"ד חודש, יום אחד לכלן קיימה התנאי. מת הבן או האב קודם שתניק ותשמש יום אחד אינו גט. אמר: על מנת שתניקי ותשמשי שתי שנים, משלמת הזמן. מתו הבן והאב תוך הזמן או שאמר: איני רוצה שתשמשני, אינו גט. אמר: על מנת שתתני לי מאתיים זוז מכאן ועד שלשים יום, נתנה תוך שלשים מדעתו מגורשת, אחר שלשים אינה מגורשת. נתנה בעל כרחו ולא רוצה לקבל הגט פסול עד שתתן מדעתו. חזר ומחלן תוך שלשים יום אינה מגורשת, שלא קיימה תנאו. מת תוך שלשים אינה מגורשת, כיון שלא נתנה תוך השלשים. אמר: על מנת שתתני לי מאתיים זוז ולא קבע זמן ומת, לא יכולה ליתן ליורשין, שהרי אמר שתתני לי, ולא בטל הגט, שלא קבע זמן. ואם אבד הגט או נקרע קודם שמת, אינה מגורשת ולא תנשא לזר עד שיחלוץ²⁰. אמר: על מנת שתתן לי דבר פלוני ונגנב אותו דבר אינו גט עד נתנה הדבר עצמו ולא דמיו.

המגרש לאחר זמן קבוע, כגון: הרי זה גיטך ולא תתגרש עד אחר שלשים יום, אין צריך לכפול תנאו כמו שצריך המגרש על תנאי, ואין מתגרשת כלל עד אחר שלשים, ואם מת או אבד הגט תוך שלשים לא מגורשת. הניחתו בצדי רשות הרבים²¹, דלא הוו כרשות הרבים, כיון שהגט היה קיים ביום שהיא מתגרשת בו ויחדה אותו במקום שאינו רשות הרבים מגורשת. וכן הדין התולה גירושיו במעשה, כגון שאמר: הרי זה גיטך ולא תתגרשי עד שתתני לי מאתיים זוז. ואלו שנים לא דמו למגרש על תנאי, שאם הגט קיים במגרש על תנאי אפילו אינו ברשותה מגורשת ואין צריכה לחזור וליטלו, שהרי הגיע לידה בתחלה בתורת גירושין. אבל אלו התלוין בזמן או במעשה לא הגיע לידה בתורת גירושין, וצריך ביום הגירושין לזמן שקבע וביום קיום המעשה שתבא הגט לידה או במקום שיחדה אותו, כמו שפי', ואפילו לא הגיע לידה, ואחר תתגרש. ואם נשאת תוך הזמן וקודם המעשה תצא [ו]הולד ממזר, שעדיין היא אשת איש.

הנותן גט לאשתו ואמר: אם לא תתני לי מאתיים זוז אין זה גט, או אין את מגורשת, לא גירש כלל.

יש מין תנאי התלוי בזמן, כגון שאמר: אם לא באתי מכאן ועד שלשים יום הרי זה גט ואם באתי תוך שלשים לא יהיה גט, ונותן הגט בידה, או אמר²²: הרי זה גיטך מעכשיו אם לא באתי מכאן ועד שלשים, או: הרי זה גיטך על מנת שלא תבא²³ במדינה זו כל שלשים יום. התנה: אם לא באתי עד שלשים יום בעיר זו הרי זה גיטך, ובא²⁴ תוך שלשים וחלה, או עכבו נהר ולא בא עד אחר שלשים, הוי גט. ואפילו עומד וצווח: הריני אנוס, שאין אונס בגטין, אע"פ שגלה בדעתו שאין רצונו לגרש, ובאונס דשכיח ולא שכיח נמי אין אונס בגטין. אמר: הרי זה גיטך כשאעבור מכנגד פניך שלשים יום, והלך ובא ולא נתייחד עמה הוי גט כשר. וזה, אם התנה שתהא

20 ברמב"ם (שם הלכה כב) שלפנינו: לפיכך אף על פי שאבד הגט או נקרע קודם שימות הרי זו לא תנשא לזר עד שתחלוץ. והטור, אבן העזר, סי' קמג גורס בדברי הרמב"ם: "לפיכך... הרי זו מגורשת מספק...". עיין כסף משנה ומעשה רקח שם.

21 שם (פרק ט, הלכה ג) נוסף: ונגנב או אבד משם לאחר שלשים יום. ראה טור שם, סי' קמו.

22 כן ברמב"ם (שם הלכה ז) כתבי"ד תימנים. ברמב"ם שלפנינו חסר "או אמר — ועד שלשים".

23 צ"ל: אבוא. 24 שם (הלכה ח): והיה בא בדרך.

נאמנת עליו שלא פייסה, אבל אם לא האמינה חוששין שמא פייסה כשהיה הולך ובא ומחלה לו וחזר ובטל הגט כשפייסה, ומפני חשש זה הגט פסול אחר שלשים יום. וכן האומר: הרי זה גיטך לאחר י"ב חדש, והיה עמה במדינה חוששין, עד שיאמר: נאמנת עלי שלא פייסתי. וכן כל תנאים שבין אשה לבעלה חוששין לפיוס, עד שיאמר: נאמנת. וכל זה בנשואה, אבל בארוסה אין חוששין לפיוס, שאין לבו גס בה.

פרק שביעי¹

האומר: מעכשיו הרי זה גיטך אם לא באתי מכאן ועד י"ב חדש אין חוששין שמא בא בסתר, שאין זה דרך בני אדם לבוא, וכשתם הזמן ולא בא מגורשת. מת תוך הזמן, אע"פ שלא יכול לבא מגורשת ולא תנשא² במקום יבם עד אחר י"ב חדש שיתקיים התנאי. וזה כשהתנה³ שיהא גט זה אם מת. חולה שאמר: הרי זה גיטך אם מתי מחולי זה, לא אמר כלום, שמשמע מתי לאחר מיתה, ואין גט לאחר מיתה. אמר: מהיום או מעכשיו אם מתי, כשימות מגורשת. אמר: הרי זה גיטך מעכשיו או מהיום ולאחר מיתה ומת, ספק מגורשת. אומר ר"ת⁴, שטוב יותר לכתוב מעכשיו אם מתי, שמא ימות באותו היום ובסוף היום שמא קאמר לגרש ואין גט לאחר מיתה.

הרי זה גיטך לכשתצא חמה מנרתיקה, ומת בלילה אינו גט. על מנת שתזרח חמה ומת בלילה מגורשת, שלכשתזרח יתקיים התנאי. אמר: אם זרחה יהי גט ואם לאו לא יהי גט, ומת בלילה לא יהא גט, שלא נתקיים התנאי עד שמת ואין גט לאחר מיתה. שכיב מרע שגירש אשתו ועמד לא יכול לחזור בו, שאם יחזור, יאמרו יש גט לאחר מיתה, כמתנתו שאין קונה רק לאחר מיתה.

הרי גיטך מהיום אם מתי מחולי זה, ונשכו נחש או נפל עליו בית ומת אינו גט. אבל אם אמר: אם לא אעמוד מחלי זה ספק גרושה. הרי גטך מעכשיו אם מתי מחולי זה, ועמד והלך בשוק והלך⁵ ומת, אומדין אכי⁶ מחמת חולי ראשון מת הוי גט, ואם לאו אינו גט. ואם ניתק מחולי לחולי ולא עמד בשוק הוי גט בלא אומד. ובכל אלו תנאים בימים שבין נתינת הגט עד שימות ויתקיים התנאי מגורשת לכל דבר אם לא יתייחד עמה.

חולה שרוצה לגרש שלא תפול לפני יבם ואם יעמד לא יהיה גט, ולא מגרשה מעכשיו שלא תטרף דעתו, כך יעשה: אחר כתבו התורף אומר כשיתן הגט⁷: אם לא מת לא יהיה גט ואם מתי יהא גט ותהא מגורשת ממני ומותרת לכל אדם ואם לא מתי לא יהיה גט. שצריך להקדים הן ללאו ולא רוצה בפורענות⁸, וכשימות יהא מגורשת

1 רמב"ם, הלכות גירושין, פרק ט; סמ"ג, עשין ג.

2 ברמב"ם (שם הלכה יא): אף על פי שאי אפשר שיבוא והרי היא מגורשת לא תנשא.

3 צ"ל: בריא שהתנה.

4 מובא בסמ"ג שם. והשווה תוספות, גיטין עב, א ד"ה מהיום.

5 צ"ל: וחלה. 6 צ"ל: אם.

7 ברמב"ם (שם הלכה כ): כך הוא כותב בגט אחר שכותב התורף או אומר לה כשנותן הגט.

8 שם: אם לא מתי לא יהיה גט ואם מתי יהיה גט ואם לא מתי לא יהיה גט כדי שיהיה תנאי כפול והן קודם ללאו ולא יפתח פיו תחלה לפורענות.

לכשיגיע גט לידה. ואם לא יגיע⁹, הוי ספק גרושה, כיון שזכה לה בו אחר, וזכות הוא לה שלא תפול קמי יבם. ואם יחלה אחרי כן, צריך גט אחר¹⁰, ואם רוצה שתתגרש בגט ראשון, יתנה: אם מתי עד זמן פלוני יהא גט מעכשיו ותהא מגורשת ממני ומותרת לכל אדם ואם לא מתי עד אותו זמן לא תהי מגורשת.

ומכפילות תנאי אומר ר"י¹¹, שצריך לכפול התנאי בכל תנאי גטין אפילו אומר על מנת. ואם אומר סתם יהא תנאי זה כתנאי בני גד ובני ראובן יועיל בלא כפילות תנאי. ויש דברים שאין צריך כפילות כי אם גלוי דעת, כי ההיא¹² דזבין נכסיה אדעתא למיסק לארעא דישראל ונאנס ולא עלה ולא פירש בשעת מכירה שמוכר אדעתא למיסק.

האומר: כתבו ותנו גט לאשתי אחר י"ב חדש, כותבין ונותנין אחר זמן. כתבוהו תוך הזמן אפילו נתנוהו אחר [הזמן] אינו גט. כתבוהו אחר [הזמן] ומת קודם נתינה אינו גט. ספק אם מת קודם הנתינה או לאחר ספק מגורשת. אמר: כתבו ותנו לאחר שבוע, אין כותבין עד שנה מאחר השבוע. לאחר שנה כותבין לאחר חדש משנייה. לאחר חדש, כותבין לאחר שבת מחדש שני. לאחר שבת, כותבין מאחר יום השבת עד יום השלישי¹³. קודם השבת, כותבין מיום רביעי עד סוף יום ששי. אחר הזמן שקבע, כגון שאמר: אחר החדש, וכתבו לאחר שתי שבתות מחדש שני, פסול. נתייחד עמה משצוה לכתוב ולחתום וליתן, לא יכתבו. כתבו משנתייחד, אינו גט. אמר לעשרה: הוליכו או כתבו גט לאשתי, אחד כותב או מוליך על ידי כלם. כלכם כתבו או הוליכו, אחד כותב או מוליך במעמד כלם. אמר לעשרה: כתבו גט וחתמו ותנו לה, אחד כותב ושנים חותמין ואחד נותנו לה. ואפילו כותב אחד מהשני עדים שחתמו בו והוא השליח שנתנו לה, כשר. אמר: כלכם חתומו, כלם חותמין. ואם מבוא, אפילו מקצתן, ואמר להם: חתמו, הוי כאומר: כולכם חתומו, ושנים החותמין תחלה הן משום עדים ושאר משום תנאי. חתם אחד היום ושני למחר, אפילו לימים הרבה, כשר. מת אחד קודם חתימה גט בטל. אחד משנים ראשונים פסול הגט פסול, שיאמרו, עד פסול כשר לעדות כשאר¹⁴ שטרות בשעדי רבים. והא שהכשירו בגט, שעדי מסירה הן עיקר.

תקנו חכמים, שהאומר לרבים לכתוב או לחתום או להוליך גט, אומר להן: כל אחד מכם יכתוב או יחתום או יוליך גט לאשתי. אין עדי גט חותמין רק בפני כלן, גזירת שיאמר להם: כלכם חתמו לא יחתמו זה

9 הדברים מקוטעים וז"ל הרמב"ם (שם הל' כ--כא): ואם מת תהיה מגורשת כשימות והוא שיגיע הגט לידה קודם מיתה. בעל שאמר לאחד: זכה בגט זה לאשתי, כדי שלא תפול לפני יבם ונתן הגט לידו ומת הבעל קודם שיגיע הגט לידה.

10 בסמ"ג: ושכיב מרע הנותן גט בענין זה אם יעמוד מחליו בטל הגט ואם אחר כך יחלה צריך גט אחר.

11 = ר' יצחק, מובא בסמ"ג. וראה תוספות, גיטין עה, א ד"ה לאפוקי; קדושין מט, ב ד"ה דברים. 12 קדושין שם.

13 ברמב"ם (שם הלכה כג) שלפנינו: אין כותבין אלא עד שנה אחר השבוע... לאחר שנה אין כותבין [אלא] עד לאחר חדש משנה שניה... לאחר החדש (אין) כותבין עד לאחר השבת מחדש שני... לאחר שבת (אין) כותבין לאחר השבת עד סוף יום שלישי. עיין כסף משנה שם ובית יוסף, אבן העזר, סי' קמד.

14 צ"ל: שאר.

בלא זה ¹⁵, שמא יעידו שנים ותטול הגט בידה ותחשוב שנתגרשה ועדיק לא נתקיים התנאי שכלם יחתמו.

אמר לשלשה: שנים מכם כתבו וחתמו ותנו, ויש בהם אב ובנו, בין חתם ¹⁶ האב עם האחד גט כשר, שהאדם עושה שליח הבן במקום האב.

אמר לשנים: כתבו וחתמו ותנו לפלוני שיוליך לה, אחד כותב ושנים ¹⁷ חותמין ונותנין לשליח. הוליכו בעצמן ונתנוהו לה אינו גט, שלא עשאם שליח לגירושין. כיצד יעשה ¹⁸, יטלו אותו ממנה ויתנוהו לשליח וחוזר ונותנו לה בפניהם או בפני אחרים.

אמר לסופר: כתוב גט, כתבו ונתנו לבעל בלא עדים, ונתנו הבעל לשליח ואמר: תן גט זה לאשתי בפני עדים, וכן עשה השליח, ספק מגורשת, שאין חתימת העדים שם ולפיכך אין השליח ודאי נאמן. אבל אם שנים מעידים שזה הגט הבעל נתנו לשליח, מגורשת.

האומר לשליח: תן גט זה לאשתי במקום פלוני ונתנו במקום אחר ¹⁹ כשר, שמראה מקום הוא לו. אמר: אל תתנהו אלא בבית או בימין, ונתנו בעלייה או בשמאל, תנהו ביום פלוני, ונתנו תוך הזמן אינו גט. אמר: אל תתנהו אלא ביום פלוני, ונתנו אפילו לאחר היום אינו גט, שהקפיד על עצמו של יום. אשה שאמרה: התקבל לי גטי במקום פלוני, וקבלו במקום אחר, אינו גט. הבא לי גטי ²⁰ כשר.

האומר: הוליך גט לאשתי, ואפילו אמר: את הולך, משלחו ביד אחר אם חלה ונאנס. ואם אמר: טול ממנה חפץ פלוני ²¹, לא ישלחנו ביד אחר. שלחה ²² ביד אחר ובאת האשה לקראתו ונתנה לו החפץ ואחר נתן השליח הגט מגורשת. נתן הגט תחלה ואחר כך החפץ, ואפילו שליח ראשון, הואיל ושינה שליחות הבעל בדבר שמקפיד, כגון ליטול החפץ תחלה, אינו גט. אמר: תן זה גט לאשתי וטול ממנה חפץ, לא ישלחנו ביד אחר, שאין רצונו להפקיד ביד אחר. שלחו ביד אחר, אפילו נתן חפץ בסוף, הגט גט.

אמר לשליח: אל תתן גט לאשתי רק אתה, ונתנו אחר, אינו גט. אל תתנהו אתה אך תנהו לפלוני שמכירה ²³, לא יתנו רק פלוני המכיר ואם נאנס משלחו ביד אחר, אבל שליח ראשון לא ניתן לגירושין.

אמר לשלוחו: אל תתנהו לה עד שלשים יום, חלה תוך שלשים, ישלח ביד אחר. ואע"פ שאינו עכשיו שליח לגרש עושה שליח בתוך שלשים. וזה בשלא בעלה עמה בעיר או מתגרשת מהאירוסין, אבל מן הנישואין ובעלה עמה חוששין שמא פייס ולא עושה שליח תוך שלשים אם לא שאמ': נאמנת עלי שלא פייסתי.

15 צ"ל: אם תאמר יחתמו זה בלא זה.

16 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ל): הבן עם האחר בין חתם.

17 צ"ל: ושניהם. 18 צ"ל: יעשו.

19 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה לג): אינו גט. הרי היא במקום פלוני ונתנו לה במקום אחר.

20 ברמב"ם (שם הלכה לד): הבא לי גטי במקום פלוני והביאו לה במקום אחר.

21 וכן לה גט זה. 22 צ"ל: שלחו. 23 ראה רמב"ם שם הל' לח—לט.

פרק שמיני

כל מקום שכתבתי הגט בטל או אינו גט או אינה מגורשת, בטל מן התורה והיא אשת [איש] גמורה. ואם נשאת תצא והוולד ממזר. ואם בעלה כהן לא נאסרה משום גרושה. מחוץ ממגרש אשתו ואמר: הרי את מגורשת ממני ואי את מותרת לכל אדם, שאע"פ שאין זה גט פסלה לכהנה מדבריהם, שנאמר²: גרושה מאישה, אפילו לא נתגרשה רק מאישה נאסרה לכהונה, וזהו ריח הגט הפוסל בכהונה.

כל מקום שהגט פסול, זהו מדרבנן ופסולה מן התורה מכהונה ולא תנשא לכתחלה. נשאת לא תצא והוולד כשר. וכותבין לה גט כשר ונותנין לה והיא תחת בעלה. ואם לא יכול לכתוב אחר ובעלה גירש מעצמו, אם אין לו בנים משוכה, ואם יש לה בנים משני לא יוציא מפני פסול הגט, שמא יוציא לעז על הבנים.

כל מקום שכתבתי ספק מגורשת ספק גירושין, לא תנשא. נשאת תצא והוולד ספק ממזר. מי שגירש בגט פסול או בספק גירושין ורוצה להחזירה מותרת לבעלה. ואין צריך לחדש הנישואין ולברך שבע ברכות ולכתוב כתובה עד שתתגרש גרושין ודאין. אבל השיאה³ בגט בטל צריכה גט מבעל שני מדרבנן, שלא יאמרו אשת איש יוצאה בלא גט. וצריכה גט מן הראשון להחזירה לשאר העם. ונאסרה על שניהם לעולם, אע"פ שנבעלה בשוגג, שלא יאמרו: החזיר גרושתו משנשאת. עבר אחד מהן והחזירה יוציא. אבל אם נתקדשה לשני בלבד מותרת לבעלה ואין צריכה גט משני, שאין קדושין תופסין בעריות, ולא יאמרו: אשת איש יוצאה בלא גט, כיון שלא נשאת, שיאמרו: תנאי היה בקדושין ולא קויים. וכן הדין באשה שבאו עדים שמת בעלה ונשאת ואחר בא בעלה, אפילו היה בעל או השני חרש שאין קדושים גמורים, תצא משניהם בגט ואסורה עליהם לעולם.

ובין בשמועת מת בין בגט בטל אין בעל ראשון ושני זכאין במציאתה ומעשה ידיה ופירות⁴ והפר נדריה, לפירות⁵ שאכלו אחר שנשאת אין מוציאין מידם. ואין נותנין כתובה, ותנאי לתוכה⁶ ומוזנות. נטלה תחזיר. וכל שבלה או אבד מנכסיה אפילו נכסי הצאן ברזל אין מוציאין מהם, והוולד מן השני ממזר. ואם הראשון [בא] עליה קודם שגירש השני הוולד ממזר מדבריהם. גירשה שני ונטל[ה] ממנו כתובה, אחר בא בעלה או גמצא הגט בטל אין מוציאין מידה מוזנות וכתובה.

וכן הדין וכל [ה]דרכים אלו באחין שקדש והלך ושמע⁷ ויבם אשתו ואחר בא, שתצא מזה ומוזה, כמו שפי'. וכן קדש אשה והלכה למדינת הים ושמע שמתה ונשא אחותה⁸ ובאת אשתו אין אחותה צריכה גט ואשתו מותרת. וכן שאר עריות שנשאו בחזקת היתר ונמצאו עריות אין צריכות גט, שאין קידושין תופסין בעריות. והצריכו לאחות ארוסתו גט, שמא יאמרו: תנאי היה בארוסין ובדין נשא אחותה. וארוסתו ראשונה אסורה עליו, שמא יאמרו נשא אחות גרושתו.

1 רמב"ם, הלכות גירושין, פרקים י, יב. 2 ויקרא כא, ז. 3 צ"ל: נישאת.

4 תיבה זו מיותרת ויש למחקה. 5 צ"ל: ופירות. 6 צ"ל: כתובה.

7 צ"ל: שקדש אחד אשה והלך ושמע בו שמת.

8 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (פרק י, הל' ח-ט): ואחר כך נודע שלא מתה צריכות שתיהן ממנו גט... אבל אם הלכה אשתו הנשואה למדינה אחרת ושמע בה שמתה ונשא אחותה.

המגרש שטעה ונטל הגט ונתן לאשתו השובר וסבור שנתגרשה והרי אוחו הבעל הגט, אם לא נשאת יאמינוהו שלא נתגרשה [ויגרשנה] בנתה⁹ ותהיה מגורשת מעת הנתנה, ואם נשאת לא נאמינוהו ונאמר שעושה להוציא לעז עליה ולאוסרה על בעלה ונפל הגט מידה ומצאהו ונחזיקנה מגורשת.

המגרש אשתו מפני פריצותה בנדרים או שם רע או שהיא איילונית או רואה דם בעת תשמיש, אומרים לו¹⁰: הודיענה למה אתה מגרשה, כדי לייסרה, ואין אתה מחזירה לעולם. והטעם, שמא תנשא לאחר ותעשה תשובה מפריצותה, או השם רע ימצא שקר, או תתנפא מנדותה, או תלד האיילונית, ויאמר: אלו ידעתי שכן הוא לא הייתי מגרשה, והוי כמגרש על תנאי ולא נתקיים והוי גט בטל למפרע ובניה ממזרים. לפיכך אומר לו: גמור כל כך¹¹ לגרשה שלא תחזירנה לעולם. עבר והחזיר קודם קדושה לא יוציא.

שליח גט בחוצה לארץ שאמר: בפני נכתב בפני נחתם, או מי שהעיד לאשה שמת בעלה וניסת על פיו, לא ישאנה, שמא עיניו נתן בה ולפיכך העיד. ונשאה¹² אין מוציאין מידו. ואם היו להם נשים ומתו או נתגרשו¹³, וכן הנשים שנשאו לאחרים ונתאלמנו או נתגרשו מותרות לינשא להם לכתחלה, וכל אחת מותרת להנשא לבן העד שהעיד לה, או לבן החכם שאסרה על בעלה, או לבן הנטען עליה או לשאר קרוביהם¹⁴, שאין אדם חוטא ולא לו. ומותרת גרושה להנשא לאחד מעידי גירושה ועידי מיאונה ודייני חליצתה.

[ה]מגרש אפילו מארוסין שבעלה בפני עדים קודם שנשאת לאחר, אפילו נתן לה אתנן, אין אומרים בעל לשם זנות, אך חוששין¹⁵ שבעל לשם קידושין וצריכה גט שני. ואפילו נתיחד עמה בפני שנים עדים כאחד, צריכה גט. ודווקא מגורשת מנשואין, אבל מגורשת מארוסין, הואיל ואין לבו גט בה אין חוששין לה בייחוד. הורה המיימוני¹⁶, שמה שחוששין לבעילת קדושין ואין אומרים בעל לשם זנות, זה באשתו שגרשה בלבד או במגרש¹⁷ ובמקדש על תנאו ובעל סתם, אז אומרים לשם קדושין בעל, אבל בשאר נשים הואיל וזונה בחזקת בעילת זנות מחזקין לבעילתו עד שיפרש לשם קדושין. וכן שפחה או גויה שבעל וילדה, אין אומרים שחררה וגירה הוא ובנו (ו)פוטר יבום אשתו. אבל מקצת גאונים אומרים¹⁸: בכל הנשים חוששין לקדושין וצריכה גט, כיון שבעלן בפני עדים. וכן השפחה, שמא שחרר ולא תתיבם אשתו.

מי שהוחזקה מקודשת על ידי קול ויצא קול אחר שנתגרשה, בחזקת מקודשת¹⁹.

9 צ"ל: בפנינו. 10 ראה בית יוסף, אבן העזר, סי' י.

11 צ"ל: בלבד. 12 צ"ל: נשאה.

13 הרמב"ם (שם הלכה טו) מוסיף: והיו הנשים הן שהרגילו את בעליהן לגרשן.

14 הר"ן בחכ"ם שאסר את האשה על בעלה בנדר וכן הנטען על השפחה ונשתחררה ועל הנכרית ונתגירה המובא ברמב"ם (שם הלכה יד) נשמט אצל מחברנו לעיל.

15 ברמב"ם (שם הלכה יז): הרי זו בחזקת מקודשת קידושי ודאי.

16 שם הלכה יט.

17 שתי התיבות האחרונות מיותרות ויש למחקן.

18 מובאים ברמב"ם שם, והם רב נטרוני גאון וחבריו, הוזכרו ברי"ף יבמות פרק ב, רמז כ.

19 צ"ל: מגורשת. וראה רמב"ם שם הלכה כ.

ואמתלא²⁰ אינה שוכרת הקול אם הקול קדם לאמתלא. יצא²¹ קול שנתקדשה לקטן נראה כגדול אין לחוש לקדושתו. פנויה²² שיצא עליה קול מזנה בעיר, אין אסור לכהן. יצא קול על בתולה שהיא בעולה לאוסרה לכ"ג, או על פנויה שהיא נשואה או ארוסה²³, אין חוששין. וכן קול שפחה או ממזרת. יצא²⁴ קול שהקדיש נכסיו, אין חוששין לאוסרו.

אשה שאמרה: אשת [איש] הייתי וגרושה אני, נאמנת, הפה שאסר הוא הפה שמתיר. הוחזקה אשת איש נאמנת לפסלה מן הכהונה לעולם, אבל לא להתירה לשוק, מת בעלה חוששין לדבריה וחולצת ולא מתיבמת. הביאה עדים שנתגרשה, אפילו אין שם גט²⁵ בידה ואומרת: גרשני בעלי, נאמנת ואפילו אין מקוים ותנשא בו. אמר הבעל: לא נתתיו לה אך נפל ממני, כיון שהודה שכתבו והוא בידה אינו נאמן. אמר הבעל: פקדון היה, על תנאי²⁶, לא כתבתיו, מזויף, יתקיים בחותמיו או בעידי מסירה. היא אומרת: גירשתני ואבד הגט, והוא אומר: לא גרשתיך, אפילו הוחזקה אשתו, נאמנת, חזקה אין מעיזה בפני בעלה.

מעשה בא לפני ר"י²⁷: באיש שאמר קדשתי אחות אשתי קודם שנתקדשה לי זו ולא גרשתיה והוי כבר נשואה ויש לה בנים ופלוגי ופלוגי ועדים והנם במדינת הים, ואמר ר"י, דכל זמן שלא באו עדים ליכא למיחש, דזה אינו נאמן לאוסרה עליו ואפילו היא תאמר קדשני אינה נאמנת ליאסר על בעלה אך זה אסור באשתו ובקרובותיה של ראשונה ושנייה ואפילו אם באו עדים ואמרו כן הוה שקדשה בפנינו אין חשש הואיל וזה היה בחופה בשעת קדושיה לאחר כאלו אמרה בפנינו גרשתי²⁸, והלכתא מותרת לשניהם²⁹.

אמר: גירשתי אשתי, אינו נאמן וחוששין לספק גירושיה. ואפילו הודתה לו שגירשה, אינו נאמן שמא לגט³⁰ בטל גירשה ואין יודעת³¹ האיסור, ואומרים לו: אם אמת, גרשה עתה בפנינו.

שנים אומרים נתגרשה ושנים מכחישין, אפילו בעל אומר שגירשה³² היא אשת איש, ואם ניסת הוולד ממזר, שמפני סמיכות העדים מעיזה פניה. וזה, כשאמרו:

20 רמב"ם, הלכות אישות פרק ט, הלכה כד.

21 גיטין פט, ב.

22 רמב"ם, הלכות איסורי ביאה, פרק יז, הלכה כא.

23 ראה גיטין פט, א.

24 רמב"ם, הלכות ערכין וחרמין, פרק ז, הלכה כ.

25 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עלפי הרמב"ם (הלכות גירושין פרק יב, הלכה ב): הרי זו תנשא לכתחילה. הוציאה גט.

26 צ"ל: על תנאי היה.

27 = ר' יעקב (רבינו תם), מובא ברא"ש, גיטין, פרק ט, סי' יג.

28 צ"ל: בפניו גרשתי.

29 עיין רא"ש שם; תוספות גיטין פט, ב ד"ה והלכתא; מרדכי שם, רמז תמח.

30 צ"ל: בגט. ברמב"ם (שם הלכה ה): שמא יתכן לקלקלה או בגט.

31 ברמב"ם (שם) שלפנינו נוסף: או שמא תעז פניה בו מפני שהוא מאמינה והיא אינה יודעת. וכנוסה מחברנו כ"ה ברמב"ם דפוסים ראשונים. וכנראה שנשמט עלידי הדומות.

32 ברמב"ם (שם הלכה ו) שלפנינו: אפילו הבעל עומד והיא אומרת לו גרשתי. בדפוס ויניציאה רפ"ד ושי': אפילו הבעל עומד ואומ' שגירשה והיא אומרת גרשתי. ראה מעשה רקח שם.

עכשיו נתגרשה, שאומרים לה: אם אמת הוציאי גיטך, אבל אמרו: נתגרשה מכמה ימים, יש לומר שאבד הגט אע"פ ששנים אומרים שלא נתגרשה, ואם נשאת לאחד מעידיה לא תצא, שחזקה שאין מקלקלין עצמן. אבל אם נשאת לאחר, הואיל וספק אצלו גירושיה, או אמרה היא: איני יודעת, אפילו נשאת תצא והולד ממזר³³. אמרו שנים: ראינוה שנתגרשה, ושנים אומרים: לא ראינוה, ושרויין בחצר אחת לא תנשא, נשאת לא תצא והולד כשר, שמא גירש בצנעא.

אשה שאינה בחזקת אשת איש ועד אומר: לא נתגרשה, וב' מעידים שהיתה אשת איש, לא תנשא, ואם נשאת תצא³⁴.

אשה ושני אנשים שבאו ממדינה אחת, זה אומר: זה³⁵ אשתי וזה עבדי, וכן זה אומר: זה³⁵ אשתי וזה עבדי, והיא אומרת: שניהם עבדי, מותרת לכל, הואיל וכל אחד העיד לעצמו אין נאמנין.

שליח קבלה שבידו הגט והבעל טוען: מזויף, יתקיים בחותמיו או בעידי מסירה. אמר בעל: לפקדון נתתיו, ושליח אומר: לגירושין, שליח נאמן. גט ביד אשה ואומרת: שליח זה נתנו לי, ושליח מודה לה, ולגירושין בעל נתנו לי, ובעל אומר: לפקדון, שליח נאמן ומגורשת. אבד הגט, אפילו אמר בעל: לגרש נתתיו, ושליח אומר: נתתיו לה, ספק מגורשת, שהחזקה אשת איש ואין כאן רק עד אחד. אמרה האשה: בפני נתנו לו לגרושין ושליח נתנו לי, איפשר שתעזו פניה, הואיל ובעל ושליח סומכין דבריה, ושמא לא נתגרשה.

שליח קבלה ששלח הגט בפני שני עדים ונטלתו והיא מתגרשת³⁶, ובא בעל ואמר שלא כתבו או גט בטל הוא, יתקיים בחותמיו הואיל ובעדים³⁷ שגט שנתנו לה יצא מידי שלוחו³⁸ שידו כידה, לא נתקיים אינה מגורשת.

לא ישא אדם אשה ודעתו לגרשה³⁹, ולא יגרש אשתו ראשונה אם לא שמצא בה ערות דבר. ואין ראוי למהר לשלחה; אך אם שנאה ישלחנה⁴⁰. מי שנשתטה לא יגרש עד שיבריא⁴¹. נשתטית אשתו, אם גרשה בגט מגורשת. אכן תקנו חכמים, כיון שאין יודעת לשמור עצמה, שלא יגרשנה. ונושא אחרת ומאכילה משלה, ופטור משאר כסות ועונה ומלפדותה ולרפותה. ואם עבר וגירשה מגורשת ומוציאה⁴² מביתו ואין צריך לחזור וליטפל בה.

33 שם (הלכה ז): ספק ממזר.

34 הדברים משובשים וצריך לתקנם עלפי הרמב"ם (שם הלכה ט): האשה שלא הוחזקה אשת איש ובא עד אחד ואמר: אשת איש היתה ונתגרשה, ובא עד אחד ואמר: לא נתגרשה, הרי שניהם מעידין שהיא אשת איש ואחד מעיד שהיא גרושה ואין דבריו של אחד במקום שנים ולפיכך לא תנשא ואם נשאת תצא.

35 צ"ל: זו. 36 ראה רמב"ם שם הלכה יג.

37 צ"ל: והעדים מעידים. 38 צ"ל: שלוחה.

39 ברמב"ם (פרק י, הלכה כא) נוסף: ולא תהיה יושבת תחתיו ומשמשתו ודעתו לגרשה, וכנראה שנשמט כאן עלידי הדומות.

40 שם: אבל שניה אם שנאה ישלחנה.

41 רמב"ם שם פרק ב, הלכה יז.

42 צ"ל: ואם עבר וגירשה מוציאה.

פרק תשיעי¹

כל המחזיר גרושתו משקדשה אחר, אפילו לא בעלה האחר, לוקה וכופין אותו להוציא, שנאמר²: לא יוכל בעלה הראשון לקחתה. קדשה חרש מותר להחזירה, הואיל והראשון פקח. אבל אם זנתה עם אחר משתגרשה מותרת להחזירה, שנאמר³: והיתה לאיש אחר, דווקא הויא אוסר ולא זנות. ובכלל לאו זה, כל אשה שזנתה תחת בעלה שנאסרה על בעלה אם מקיימה, שנאמר⁴: אחרי אשר הטמאה, והרי נשמאה. אשת ישראל שנאסרה על בעלה על ידי קנוי וסתירה אם בעלה מכין אותו מדרות, אך יגרשה, החזירה משגירשה יוציא בגט. חרש שגירש ברמיזה ונתקדשה לחרש אחר, וכל שכן לפקח, אסורה לחזור לבעלה החרש.

כל אשה אפילו אינה ראויה לילה, פר"ח⁴: כגון ניסת לאחר ארבעים שנה דשוב אינה יולדת, ואפילו קטנה וזקינה או עקרה ואיילונית ואפילו בעלה למדינת⁵ הים או חולה או חבוש ואפילו בתולה שנתגרשה או נתאלמנה אפילו מן האירוסין, לא יתארסו ולא ינשאו עד שתמתין תשעים יום. לאלמנה מיום שמת בעלה ולגרופה מיום כתיבת הגט. ואפילו היה על תנאי או לא הגיע לידה עד לאחר כמה שנים, חוץ מיום שיתארסו בו⁶, כדי להבחין בין זרעו של ראשון לזרעו של אחרון. וכל אלו שאין לחוש להבחנה, גזירת חכמים היא.

עבר ואירס תוך תשעים יום מנדין אותו, ברח אין מנדין אותו. כנס מפרישין אותו עד אחר תשעים יום ויעמוד עם אשתו.

מעשה בבתולה שנתארסה ונתגרשה והשיאוה קרוביה תוך ג' חדשים והפרישוה בגט וסברו המפרישים שטעו יען כי הוא שוגג בדרכבן והשיב ר"י⁷ שהטיבו שהפרישו בגט כי גזירת חכמים היא ארוסה אטו נשואה. ושוב מעשה⁸ בגט שיצא עליו קול פסול, והצריך ר"ת גט אחר מפני הלעז, ולא הצריך להמתין שלשה חדשים אחר גט שני, כיון שאינו בא רק להפסיק הקול. והביא ראייה מדאמר אמימר⁹: יצא עליה קול מזה ומזה מותרת לשניהם, כלומר: אף מגרש שני ונושא ראשון שאין לחוש משום מחזיר גרושתו מן הארוסין לאוסרה לראשון, הואיל ואין כאן אלא קול לגרושת עצמו. מעשה אירע, ורבני צרפת הצריכו שלשה חדשים להחזירה¹⁰.

שפחה שנשתחררה וגזירת שנתגירה תמתין שלשה חדשים. אפילו גר ואשתו. להבחין בין [זרע] שבקדושה לזרע שלא בקדושה. יפת תאר אע"פ שנתנה לה תורה שלשים יום לתקנת עצמה, צריכה להמתין תשעים. ממאנת הואיל ואינה כגרושה,

1 רמב"ם, הלכות גירושין, פרק יא; סמ"ג, עשין נ.

2 דברים כד, ד. ושם: ... הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה.

3 שם שם, ב.

4 מובא בסמ"ג שם ובאור זרוע, חלק א, סי' תרכח.

5 צ"ל: במדינת.

6 ברמב"ם (שם הלכה יח): חוץ מיום שנתגרשה או שמת בעלה בו וחוץ מיום שנתארסה בו.

7 לא מצאנו מקור הדברים.

8 תוספות, גיטין צ, א ד"ה והלכתא. הובא ברא"ש, שם פרק ט, סי' יד.

9 שם פט, ב. 10 ראה תוספות שם בשם ר"י.

ומזנה הואיל ומשמרת עצמה שלא תתעבר, ואנוסה ומפותה, אין צריכות להמתין. מי שנישאת בטעות ונודע שאסורה לבעלה והוציאוה בית דין והיתה קטנה שאין ראויה לילד, הואיל ואין דבר מצוי הוא, לא גזרו עלה להמתין.

לא ישא ולא יארס אדם מניקת ומעוברת חבירו, אע"פ שידוע ממי מעוברת, שלא יזיק הוולד בשעת תשמיש, שאין מקפיד על בן חבירו. ומניקה, שלא תתעבר ויתעכר החלב ולא יקפיד לרפואת החלב.

זמן מניקה כ"ד חדש, חוץ מיום שנתארסה וחוץ מיום שנולד בו. ואפילו נתנה בנה למניקה או גמלתו תוך כ"ד חדש לא תנשא. מת בנה מותרת להנשא ואין חוששין שמא תהרגנו.

עבר ונשא מעוברת ומניקה תוך הזמן יוציא בגט ואפילו היה כהן. ואם היה ישראל יחזירנה אחר כ"ד חדש של מניקה. נשא וברח ולאחר הזמן בא וישב עם אשתו אין בכך כלום. אירס מעוברת או מניקה אין כופין אותו להוציא ולא יכנס עד לאחר זמן ה[נ]ניקה או עד שימות הוולד. וכן הורה הר"ר יעקב מאורליינץ¹¹, כיון דכלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה. ולא הודו לו, דמאי חומרא דכלה בלא ברכה יותר ממניקה, שניהן דרבנן. ובשאלות דרב אחאי פרשת וירא¹²: והיכא דעבר ואינסיב או קדיש, מפקין לה בגיטא מיניה.

ומצאתי בספר החנוכי¹³: על שמעון שנפטר והניח אשתו מניקה לבן אחד וקדשה אחר, יכופוהו לגרש בגט, שכך אמרו חכמים: יוציא. וכשיגיע זמנו יכנס, ואין להתירשל בדבר כל עיקר. ומצאתי¹⁴ בשם תשובת הגאונים, שאין קרוי מניקת חבירו אם נתנה בנה למניקה שלשה חדשים קודם מיתת בעלה והיא לא הניקה אותה כלל כל השלשה חדשים. הר"ר שמשון מפלאירא¹⁵ היה אומר דגרופה מניקה, מותרת לינשא בתוך תשעים, שכיון שנתגרשה אינו נזפה¹⁶. ור"ת¹⁷ חולק. וגם בשאלות¹⁸ פוסק, דלא שנא גרושה ולא שנא אלמנה.

11 מובא בסמ"ג שם. בתוספות יבמות לו, ב ד"ה ולא, מובאת הוראה זו משם ר' יוסף מאורליינש. בסמ"ק, סי' קפג; בתוספות שאנץ סוטה כד, א; בשו"ת מהר"ם, דפוס פראג, סי' תחסג; ובארחות חיים, חלק ב, עמ' 59 — בשם ר' יוסף בכור שור.
12 שאילתא יג. מובאת בסמ"ג.

13 הבאה זו מובאת בסמ"ק עם הגהות ר' משה מצורף, כתביד רד"א 728 (ראה צונץ, ריטוס, עמ' 212), סי' קפ: שמעתי מפי גדול אחד שמצא בספר אחד שעשה גאון אחד ושמו ר' חנוך בן ראובן והספר נקרא ספר החנוכי וזה לשונו: שמעון שנפטר לבית עולמו והניח בן בתוך כ"ד חדש...

14 סמ"ג שם. וראה אוצר הגאונים, יבמות, עמ' 95.

15 מובא בסמ"ג שם ובתוספות יבמות מב, א ד"ה סתם; כתובות ס, ב ד"ה והלכתא.

16 צ"ל: כופה.

17 מובא בסמ"ג ובתוספות שם.

18 פרשת וירא, שאילתא יג. מובאת שם.

פרק עשירי

זה סדר הגט בקוצר מלשון רבינו שמשון¹: יקח דיו וקולמוס וקלף משל בעל, ואם אין לו יתנו לו במתנה, ויתנו לו לסופר לכתוב גט לאשתו. ויצוה לסופר בפני שנים כשרים לעדות, שאין קרובים זה לזה ולא לאיש ולאשה: כתוב גט לשם אשתי עד שיהא טוב לדעת הרב. ויצוה בפניהם לעדים: חתמו גט זה לאשתי. ואם הסופר כשר להעיד אין צריך לצוות לו כי אם בפני עד אחד והוא מצטרף. ויש מבררים שני עדים אחרים שיכתוב בפניהם לשמה והם עידי כתיבה. וא"כ יש ג' כתי עדים: עידי צוה ועידי כתיבה ועידי חתימה. ואין זה קרוי חצי דבר, כיון שכל כת מעידה על מה שראתה. ולהסתלק מן הספק טוב לעשות בכת אחת, שיאמר הבעל בפני עדים כשרים לסופר לכתוב גט ואותם עדים יהיו בשעת כתיבה, ויאמר להם הסופר שכותבו לשם פלונית' אשת פלוני, ולאותם העדים יאמר הבעל לחתום הגט לשם אשתו. ומ"מ אם לא היו שם עידי כתיבה, כשר², כיון שהבעל צוה לסופר לכותבו לשמה מסתמא כתבו לשמה, דרוב בקיאים הגר'³. אבל לשליח המוליך צריך לעמוד בשעת כתיבה, שיוכל לומר בפני נכתב בפני נחתם. ומכל מקום מנהג העולם אין לשנות ולהיות אף לבעל עצמו בשעת כתיבה. ואחר כך יקח הסופר הקלף וישרטט י"ב שטין ויחתוך כל המותר מן הקלף. ואחר כך יכתוב הסופר כמו שפי' למעלה⁴. ויזהר שלא יגעו האותיות, שלא יוכל לתקן אחרי כן אם נגעו. ואם ימעט הכתיבה מהיות בשטה אחרונה(י) ואגרת שבוקין וגט פטורין כדת משה וישראל, יכתוב אותיות רחבות. ואחר כתבו יחתמו שני עדים כשרים, ולא הסופר, זה על זה בתחלת שטה שלא בהרחקת יותר שטה אחת מהכתב. אחר שנתבישו החתימות יבטל הבעל כל מודעות שמסר על הגט. ויבררו שני עדים למסור הגט בפניהם, ויקראו אחד מהעדים הגט ויתנוהו לבעל. ומיד יאמר בעת שנותנו לאשתו: התקבלי גטך ותהא מגורשת ממני והרי את מותרת לכל אדם. ובשעת קבלתה תפתח ידה ויתנונו בתוכה. ואם יהא כל הגט בתוך [ידה] אין צריך שתהא ידה מגבהת למעלה משלשה בשעה שנותנו בתוך ידה, אבל אם לא יהא בתוך ידה בבואו מידו לידה תגביה למעלה מג' קודם שתקבלנו, או תפשוט כנף בגדה למעלה ותקבלנו ומיד יחזרו ויקראוהו ואחר כך מנהג: עתה לקורעו וישימו חרם שלא יוציאו לעז על הגט⁵. ואם עשתה האשה שליח קבלה, יאמר הבעל לשליח: התקבל גט לפלונית' בת פלוני אשתי המכונה כך וכך והרי היא מותרת לכל אדם ולא יטיל בו שום תנאי וביד שליח יהיה שטר הרשאה שעשאתו שליח קבלה וכתבתיהו לעיל⁶. וכשיתנו הגט יחזרו ויכתבו שטר אחר שקבל הגט וחתמו בו בית דין לרווחא דמילתא. ואם בעל שולח גט לאשתו, אם השליח המוליך הגט קרוב צריך שיתנונו לה בפני

1 השווה ספר התרומה, סי' קלא, סדר הגט; סמ"ג, עשין 1; מרדכי, גיטין, רמז תנב; הלכות גיטין מפי הרב ר' ברכיה מניקול, פירוש רבינו אליהו מלונדריש (הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשט"ז), עמ' קסד.

2 ראה לעיל, פרק ב, הערה 4. 3 צ"ל: הם. 4 פרק א, עמ' קסה.

5 ראה דרכי משה מסדר גיטין, הגדפס בסוף טור אבן העזר.

6 ראש פרק ה.

שלשה הכשרים לעדות ולדון לבעל ולאשה ושלא יהיו קרובים זה לזה, שאין השליח יכול להצטרף ולהיות מן השלשה שמתקיים הגט על ידם באמירת השליח בפניהם בפני נכתב בפני נחתם. וסמוך לנתינתו יקראוהו ויתנהו לה אחרי כן בפניהם שיראו היטב שזהו הגט שקראו, ובשעת נתינה יאמר לה בפניהם: הא גטך מפלוני בעלך ותקבלי גט זה ותהיה מותרת לכל אדם וגט זה בפני נכתב ובפני נחתם ויתנהו לאלתר בפניהם, וקודם נתינה בסמוך יאמר הכל עד בפני נחתם, ועם נתינתו יאמר בפני נכתב בפני נחתם. וגם אחר נתינה יכול לסיים דבורו, רק שיתחיל בשעת נתינה, ולא יפסיק בדבורו אחר נתינה כדי שאילת שלום תלמיד לרבו.

השיב הר"ר משה מלונדרש⁷: היכא שאנו יודעים בודאי שזכות הוא לאשה בגט, שיוכל האדם לקבל הגט בלא דעתה. וכן מעשה באדם שהיו לו ב' בנות וקבל קדושין לאחת ולא הזכיר שמה, ובא אחר וקבל כל גטן שהוצרכו שלא מדעתן. וכן אשת משומד שממאן ליתן הגט ולסוף נתרצה, אירע לפני רש"י⁸ והורה לקבל הגט שלא מדעתה. גם השיב רש"י⁹: אשה שמינתה שליח בפני עדים לקבל גטה מיד בעלה במקום אחר שהשליח שם והודיעו לשליח ונתרצה שליחותו הניתנת¹⁰ ואפילו לא מינתה שליח ימסור הבעל הגט ליד מי שירצה ויאמר התקבל וזכה בגט זה לאשתי פלונית ומגורשת מיד בקבלתו אם ידוע שזכות הוא לה בגט זה. עוד השיב¹¹, שאע"פ שגט ששליח נותן בפני שלשה ודמי למשפט אפילו הכי כיון דקיום שטר מדרבנן יכול ליתנו בלילה. ולא דמי לקיום שטרות בעלמא, דתחלת דין הוא אבל הכא סוף הוא. השיב רש"י¹²: על אשה שעשת[ה] שליח לקבלה ונתעצל השליח ומנתה שליח אחר והשני אבל¹³ גט שאינו הגון ושמע הראשון ונתחזק בשליחותו והלך אצל הבעל וקבל גט כשר, שלא בטלה שליחות קמא בשביל בתרא, שלא מצינו שליח בטל בגלויי דעתא. ועוד אביי ורבא נחלקו¹⁴ בגלויי דעתא והלכתא כאביי דלאו מילתא היא כ"ש הכא דאנן סהדי שאין גלוי דעת לבטל אך לחזור אחר גירושין וכל הקודם זכה.

השיב ר"י¹⁵: באשה שהביאה כתב חתום בעדים שקבלה גטה במדינת הים ולא מצאה קיום לכתבה. והשיב שמותרת לינשא ולכי אתי בעל תבקש קיום או בירור הגירושין. והוא הדין אם שלחו בית דין חתימתן שבאותו מקום שנתן שם הגט שבפניהם נתגרשה שמותרת לינשא אפילו אין כאן מכירין החתימה כל זה דליכא מערער.

השיב ר"ת להר"ר [פטר¹⁶] דשליח הולכה אין צריך עדים ולא חתימת ב"ד להודיע

7 הגהות מרדכי, גיטין, סוף רמז תסז, בשם ר"י מלונדריש.

8 מובא בהגהות מרדכי שם.

9 תשובות רש"י מהדורת אלפנביין, סי' רב, עמ' 226.

10 על-פי שם צ"ל: הוגנת.

11 שם סי' רד, עמ' 229. וראה פירושי רבינו אליהו מלונדריש, נספח, עמ' קסא.

12 תשובות רש"י, שם, סי' רא, עמ' 224—225.

13 צ"ל: קיבל. 14 גיטין לה, א.

15 ראה הגהות מרדכי, שם רמז תסז.

16 מרדכי, שם, רמז תט. והשלמנו על-פיו.

שעשאו הבעל שליח להולכה, כי הגט שבידו מוכיח. ואפילו למאן דאמר ¹⁷ דבעל נאמן לומר לפקדון, הני מילי בעיר שהם יחד, דאם איתא דלגירושין יהביה לדידה הוה יהיב. וכי היכי דכשהוא ביד האשה אין הבעל נאמן לומר שלא לגרושין, הוא הדין שליח, כיון שידוע לנו על ידי חתימה שהבעל נתנו לו נאמן לומר לגרושין ¹⁸. ולא דמי לשליח קבלה שצריך כת להעיד בפנינו אמרה, שאין הוכחה שעשאתו שליח אם לא יהיו לו עדים. דאל"כ למה צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם, וכן בארץ ישראל למה צריך קיום חותמים ¹⁹. אבל אם אין ידוע על ידם שעשאו שליח הרי הם כמאן דליתנהו ואין חתימתן מועלת כלום. והני דמצרכי אפילו משכונה לשכונה בפני נכתב בפני נחתם, אי סבירא להו כרב חסדא ²⁰ שליש נאמן לגירושין ניהא, ואי סבירא להו נמי כרב הונא, איכא לאוקומא כגון שלא היה בעל באותה שעה בעיר. מעשה ²¹ בבחור שנתן גט לאשתו ונשאת לאחר וקודם נשואין בא הבחור לפני ר"ת והוציא לעז על הגט שכדת משה היה כתוב ברי"ש וכשבא לחופה לא רצו ²² ליהנות מן הסעודה, והכריח רבנו [תם] הבחור לכתוב הגט כשר. ואומר ר"ת, שיש לחוש לאותו קול ²³, וכן לכל קול היוצא מקדושין וגירושין אפילו ידוע שלא ימצא לבסוף אמת, כיון שקול פסול הוא. אבל דהטוב והמטיב לבטל הגט לאו קלא הוא דפסקינן כאביי ²⁴. ורצה ר"ת להוציא השני זאת שנשא אחרי הקול.

פסק ר"ת ²⁵, דאם אין אדם רוצה ליתן שיכולין הקהל להדירו ²⁶ מנכסיהם דאין זה עישוי, ופסק הרי"ט ²⁷, שהעובר על גזירת קדמונים מעשין אותו לגרש כאשר מעשין לפסולות וכן למקדש אשה שלא מדעת מאחד שבקרוביה אם ישנו בארץ הדין להחרימו ולגדותו ולהדירו ולענשו על פי המלך והשרים ולא ימולו בנו ולא יקברוהו אם לא יגרש מדעתו בגט כשר על פי חכמי עירו. ואומר ר"ת ²⁸, שאפילו אם קידש אדם אשה כדת משה וישראל ולבסוף אין האשה חפצה בו מן הדין אין לכופו לא בישראל ולא בגוים, אך אם נחבש בידי גוים בעבור מס או דבר אחר יכולים לומר לו: לא נעזור לך להתירך מתפישה אם לא תגרש פלונית בגט כשר. ואין זו כפייה, כיון שאין עושין לו דבר רע ואפילו על ידי שליח כי אם למנוע לעזור לו.

כתב הר"י מקורבובייל ²⁹, שאין צריך לכתוב בגט יצחק המכונה [הקא], דזה שם נערות שאינו חלוק, וכן פרץ פירכין אהרן ארונים, אבל שם החלוק מהכנוי יכתוב גם הכנוי.

17 גיטין סד, א. 18 המשפט האחרון אינו מובא במרדכי.
19 במרדכי: "ועוד דאם יש לו חתימת עדים ובית דין המביא גט ממדינת הים אמאי צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם ואמאי צריך לומר ואפילו בארץ ישראל הא אי נמי אתי בעל ומערער מה צריך קיום חותמיו הא איכא חתימת עדים וב"ד וא"כ לא יהא צריך קיום חותמיו". והמשפט הבא אחריו אינו מובא שם.

20 גיטין שם. 21 הגהות מרדכי שם, רמז תסח.

22 צ"ל: לא רצה. 23 שם: דכל קלא דקמי נשואין יש לחוש. 24 גיטין לד, א.

25 פיסקה זו מובאת בהגהות מרדכי, כתביד ששון, עמ' 352, בשם מחברנו.

26 שם: להורידו.

27 = רבינו יום טוב מיואני, ראה בעלי התוספות, עמ' 125-126.

28 הגהות מרדכי, גיטין, רמז תסט.

29 סמ"ק, סי' קפד, הובא במרדכי שם סוף רמז שסח. ושם: יצחק דמתקרי חקין...

פרק אחד עשר

דיני מיאון. אין נושאין הקטנה, והנושא יתומה קטנה ומיאנה בבעל מגורשת בלא גט. שאין קידושה קדושין גמורין. וכן קטנה שהשיאה אביה ונתאלמנה או נתגרשה כשהיא קטנה, לזו קורין יתומה בחיי האב. ממאנת בין ארוסה בין נשואה, בין בפני בעלה בין שלא בפני בעלה. [ואם נישאת] לאחר קטנה ממאנת בו ואפילו² עד מאה כל זמן שהיא קטנה. ותוכל למאן ביבם.

וכך ממאנת, אומרת בפני שנים, והג³ אומר: בפני ג': אין רצוני בפלוגי בעלי, או בקדושין שקדשני אחי או אמי או קרובי. ואפילו הן אורחים מסובין בבית בעלה ועומדת ומשקה עליהם ואומרת: איני רוצה בפלוגי בעלי. והשנים שממאנת בפניהם כותבין לה כך: בכך וכך בשבת לירח פלוגי שנת כך וכך למגין פלוגי מיאנה פלוגית בת ר' פלוגי ואמרה: אמי ואחי הטעוני והשיאוני וקדשוני⁴ לפלוגי בן פלוגי. והשתא גלית דעתי קדמיכון דלא צביתי ביה ולא קאימנא עמיה. ובדיקנא פלוגית דא ואתברר לנא דעדיין קטנה היא וכתבנא וחתימנא ויהיבנא ליה לראיה ברורה. ואין צריך גט זה כתיבה⁵ ומסירה ולא משפטי הגט. אין כותבין בו טופס הגט, שאינו כמעשה בית דין⁶. שיש שהיו כותבין: כתבנא לה גט מיאון בכן למהך להתנסבא לכל גבר דיתיציבין וכו'. ואין כן[ותבין], דאתי לחלוףי בגט. והשנים שמיאנה בפניהם אין צריכין שיכירוה ולא בעלה, אך כותבין גטה בלא היכר⁸.

חרשת, אע"פ שאין מקודשת מן התורה, לא תקנו לה מיאון, שלא ימנעו לישאנה. קטנה שלא מאנה, אע"פ שנשואה, והלכה ונתקדשה לאחר כשהיא קטנה, קדושה הן מיאונה.

כל זמן שהבת קטנה ממאנת, עד שתהא גערה, או עד שיוודע שהיא איילונית. ואם היא בת י"ב שנה ויום אחד ונבעלה, הואיל ובעילה קונה מן התורה אינה ממאנת. וחזקה שהביאה סימנין, ואפילו נבדקה ולא מצאו לה, אומרים שנשרו, וצריכה גט ממש מספק. מאנה אחר שנבדקה ונתקדשה לאחר צריכה גט מספק. נשאת, תצא מזה ומזה והוולד משניהם ספק ממזר.

בת י"ב שנה ויום אחד ומעלה, אע"פ שלא נבעלה, שלא מאנה כבר, לא תמאן עוד. וצריכה גט מדברי סופרים עבור נשואי קטנות שהם מדברי סופרים, שהרי אין מקודשת דאורייתא אם לא שנבעלה בגדלות. עמדה ונתקדשה לאחר שגדלה

1 רמב"ם, הלכות גירושין, פרק יא.

2 הדברים משובשים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (הלכה ג): וממאנת בבעל זה וממאנת בשני אם נשאת לאחר וכן בשלישי אפילו...

3 = והלכות גדולות, הלכות מיאון, מהדורת חארשא, עמ' 123.

4 ברמב"ם (הלכה יא): והשיאוני או קדשוני ואני קטנה.

5 שם (הלכה ט): כתיבה לשמה.

6 שם: שמה יראה כגט גירושין, לפי שאינו אלא כמעשה בית דין.

7 העיטור, חלק א, אות ג, מהדורת חארשא תרמ"ה, עמ' 16. וראה מגיד משנה שם הלכה י.

8 ברמב"ם (שם): השנים שממאנת בפניהם צריכין שיהו מכירין אותה ואת בעלה שמיאנה בו. לפיכך כל מי שראה אותה שמיאנה ושמע מיאונה יש לו לכתוב גט מיאון לה אע"פ שאין מכירה. ראה מגיד משנה שם.

מקודשת לו. ואם גירש הראשון יכנוס השני, גירש השני לא יקיים הראשון, דדמי למחזיר גרושתו מאחר שנתארסה. בעלה שני קודם גירושי ראשון תצא מזה ומזה, שדומה לאשה ששמעה שמת בעלה ואחר בא. ואין הולד מן השני ממזר. ואם בא עליה ראשון קודם שיגרש שני הולד ממזר.

קטנה הצריכה למאן מבת שש עד בת עשר בודקין אותה לפי אומד דעתם⁹, אם יודעת לשמר קדושיה, ולא שתשמרם כמו שמשמרת האגוז והתמרה וכיוצא בהם, צריכה מיאון, אין יודעת לשמר אין צריכה מיאון, אך הולכת לבית אמה כאילו לא נתקדשה מעולם. ופחותה מבת שש אפילו יודעת לשמור אין צריכה מיאון. ויתירה מבת עשר אפילו סכלה ביותר צריכה מיאון. כל שהשיאוה אחיה ואמה או קרוביה שלא לדעתה אין צריכה למאן.

כל ממאנת אינה כמגורשת, היא מותרת בקרוביו והוא בקרובתיה [ו]לא פסלה מן הכהונה. נשאת לאחר וגירשה או מת או מאנה, מותרת לחזור לראשון, ולא הוי כמחזיר גרושתו. ואפילו גרשה בעלה הראשון והחזירה ומאנה בו וניסת. שמיאון שקדמו גט הוי¹⁰ כמי שלא נתגרשה מעולם. אבל המגרש קטנה בגט ונשאת לאחר ומאנה באחר אסורה לחזור לו¹¹ שיצאה מן האחרון במיאון, וכ"ש אם גירשה האחרון ומת. וכן¹² לאב הראשון ולבנו ולאחיו כשאר גרושות.

ממאנת ביבם אסורה לאביו, שנראית ככלתו בעת שמת בנו, אבל לשאר קרובים מותרת. ואם מאנה באחד מן היבמין מותרת לאחיו.

פרק שנים עשר¹

יען כי כל פסקי הלכות אלו מהתרת אשת איש לעלמא אבאר עתה התרתה משמועת מיתת בעלה. אשה שאמרה לבעלה: גרשני בפני פלוני ופלוני, ובאו אותן פלוני ופלוני והכחישוה, והלכה היא ובעלה בשלום בעולם, ובאה ואמרה: מת בעלי, הואיל והחזקה שקרנית ורוצה להשטט מבעלה אין נאמנת. ואם עד אחד מעידה, אם נסת לא תצא, אך לא תנשא לכתחלה, שמא שכרה אותו. אשה שהלכה היא ובעלה למדינת [הים]² ושלום בינו לבינה בשלום בעולם, ובאת ואמרה: מת בעלי, תנשא או תתיבם, חזקה שאין מקלקלה עצמה ליאסר על שניהם ולהפסיד כתובתה משניהם ולעשות בניה ממזירים בדבר העשוי [להגלות]³ ולא תוכל להכחיש, שיבא (ו)אם הוא חי או יודע, לפיכך תנשא. ואפילו על פי אחד שהעיד שמת ואפילו מפי עבד ושפחה וקרוב ועד מפי עד אפי' עד אשני⁴. אשה ושפחה ששמעו מעבד אם עד ושני בן דעת אך אם הוא שוטה וקטן אין סומכין על דבריו.

9 שם (הלכה ז): לפי יופי דעתה.

10 שם (הלכה טו): שכל היוצאת במיאון אף על פי שקדמו גט הרי זו.

11 צריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם): מפני שיצאת ממנו בגט אף על פי.

12 צ"ל: וכן אסורה.

1 רמב"ם, הלכות גירושין, פרקים יב—יג.

2 השלמנו על-פי הרמב"ם (פרק יב, הלכה טו).

3 שם: ועד מפי עד מפי עבד מפי שפחה מפי קרוביו.

ותנשא אפילו על פי פסול למדת⁴ מן התורה או⁵ אם מסיח לפי תומו, כגון שאמר: אוי לו לפלוני שמת, כמה היה נאה כמה טובות עשה עמי, או מסיח: כשהייתי בדרך פלוני שהיה עמנו מת ותמהתי שמת פתאום, ודברים כאלה שאין כונתם להעיד תנשא על פיהם, ואפילו מפי ישראל שאמר שמעתי מסיחים כך לפי תומם, אך אם כונתם להעיד, או סח באמתלא, כגון שאמר: עשי לי כך וכך שלא אהרגך כאשר הרגתי פלוני ועתה אומר להפחידו, או ערכאות גוים או': הרגנו פלוני, שזה להטיל אימה, אין נאמנין להשיא אשה על פיהם, ואם⁶ שמע מבית דין של ישראל: פלוני נהרג או מת, משיאין אשתו.

ואם גוי התחיל להסיח לפי תומו ודרשוהו: כיצד היה, אין זה מתכוין להענין ד' ונאמן.

אפילו שמע תיבוקות אומר: באנו מהספד פלוני בן פלוני וכך ספדנים היו שם ופלוני הספידו וכך עשו לו, תנשא על פיהם, ישראל שאמר הרגתי פלוני לא⁵ תנשא על פיו, שאין אדם משים עצמו רשע, חמותה ובת חמותה, צרתה ויבמתה ובת בעלה, חזקתן שונאות זו את זו, אין נאמנות, דשמא יתכוונו לקלקלה.

התירוה לינשא על פי עד אחד ובא אחר ואמר: לא מת, הוי הראשון כשנים, שתקנת חכמים להאמין עד באשה כשנים, והוי דבריו של אחד במקום שניהם ותנשא, ודוקא⁷ שעד ראשון איש או היתה אשה או האשה עצמה שבאת להתיר ושנים אחרונים המכחישים הם נשים או פסולין או תנשא, באו שנים כאחד, זה אומר: מת, וזה אומר: לא מת, אשה אומרת: מת, ואשה אומרת: לא מת, לא תנשא, נשאת תצא, אם לא שנשאת לאחד מעדיה ואומרת ברי לי שמת, אין אומרים תרי כמאה כי אם בעדים כשירים, אבל בפסולים הולכין אחר רוב דיעות אפילו להקל, שתי צרות אחת אומרת: מת בעלי, תינשא על פי עצמה, וצרתה אסורה, אפילו ניסת מתחלה דלא היכר⁸ לקלקל צרתה אם לא תקלקל עצמה אפילו הכי אמ': תמות נפשי עם פלשתים, זאת אומרת: מת בעלי, וצרתה אומרת: לא מת, תנשא, כשם שאין נאמנת על צרתה להתיר כך לא לאסור, זאת אומרת: מת, וזאת אומרת: נהרג, תנשאו כיון ששניהן מעידין שאינו בעולם.

אשה שאמרה: מת בעלי במלחמה, אפילו שלום בינו לבינה, הואיל וסבורה שמת עם אנשי המלחמה סומכת ואומרת: מת, אע"פ שלא מת, ואינה נאמנת ואפילו אמרה: מת במלחמה וקברתיו, אמרה: מת ועל מטתו, נאמנת, לא הוחזקה מלחמה בעולם ובאה ואמרה: מלחמה היתה שם ומת בעלי במלחמה, לא תנשא, נשאת לא תצא, דבר בעולם ואמרה: מת בעלי אין נאמנת⁹, שהרי סומכה ואומרת: מת אע"פ שלא מת בעבור שרוב העולם נאמנת¹⁰, נפלו עלינו לסטים הוא¹¹ ואני נוצלתי, נאמנת, דאשה כלי זיינה עליה¹², ודוקא לסטים אבל מלחמה אין מבחינין בין אשה לאיש¹³.

4 צ"ל: לעדות. 5 תיבה זו מיותרת ויש למחקה. 6 גיטין כה, ב.

7 הדברים משובשים ומסורסים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (שם ה"ל יט—כ).

8 צ"ל: דלא אפשר.

9 ברמב"ם (פרק יג, הלכה ז) שלפנינו: ואמרה מת בעלי נאמנת, בדפוסי רומי וקושטא כנוסח מחברנו, ראה מגיד משנה ולחם משנה שם.

10 צ"ל: מתים. 11 צ"ל: הוא נהרג. 12 יבמות קטו, א.

13 ראה רש"י שם ד"ה התם; תוספות שם קיר, ב ד"ה זימנין.

כשאשה ועבד או גוי ועדי' או': מת פלוני ואני ראיתיו שמת, שאלין אותו: איך ידעת ואיך ראית שמת, דאין משיאין רק שאומר' ודאי מת ולא בספק. שאם ראוהו לשפל לים הגדול ואפילו טבע, אין מעידין עליו שמת, שמא יצא במקום אחר. נפל במים מקובצים, כבור ומערה שעומד ורואה כל סביביו, ושהה כדי שתצא גפשו ולא עלה, מעידין עליו. השליכוהו לים והשליכו מצודה אחריו, והעלו אבר ממנו שאי אפשר להחיות בלי אבר זה, מעידין. נפל לגוב אריות ונמרים אין מעידין, שאיפשר שלא יאכלוהו. נפל לבור נחשים ועקרבים, לתוך כבשן האש, ליורה רותחת מליאה יין ושמן, שנשחט רוב סימנין שאי אפשר לחיות אך ימות בקרוב, מעידין. ראוהו צלוב ועוף אוכלן דקרוהו או ירוצו חצים¹⁴, אין מעידין. ראו העוף אוכל במקום נשמה יוצאה, כגון מוחו ולבו ובני מעיו, מעידין עליו.

עד אומר: ראיתיו מת במלחמה, במפולת, בים הגדול ומת, ואמר: קברתיו, נאמן. לא אמר, לא תנשא, ואם נשאת לא תצא. ופסק ר"א¹⁵ שאפילו בני¹⁶ עדים לא תנשא במלחמה אם לא אמרו קברנוהו.

עד אמר טבע במים שאין להם סוף ולא עלה אבר¹⁷, לא תנשא, נשאת (נשאת) לא תצא. גוי מסיח לפי תומו שאמר: טבע בים ונשאת על פיו, לא תצא. וחכם שהורה להשיאה מנדין אותו.

ראוהו הרוג או מת ופדחתו וחוטמו ופרצוף פניו קיימין והכירוהו בכך שהוא פלוני, מעידין עליו. אחר שלשה ימים למיתתו אין מעידין, שפרצופו משתנה. ואם נטל אחד מאלו אע"פ שיש סימנים בגופו ובכליו ואפילו שומא¹⁸, עליו, שמא אחר הוא, אפילו תוך שלשה ימים.

טבע בים והושלך ליבשה אפילו אחר כמה ימים מעידין בהכרת פניו וחוטמו, שאין משתנה במים עד אחר זמן מרובה. שהה ביבשה¹⁹ ונתפתח, אין מעידין.

כשבודקין אותו להכירו, בודקין אפילו לאור הלבנה ולאור הנר בלילה. ראו אחד עומד מרחוק ואומר שהוא פלוני בן פלוני ממקום פלוני²⁰ ונשכו נחש ומת, ומצאוהו שנשנתה, מעידין עליו.

בא אחד ואמר: אמרו לי בית דין או אנשים: כשתלך למקום פלוני אמור להם שמת יצחק בן מיכאל, ואמר כן, והשליח לא מכירו הואיל ואנו מכירין בשמו, אשתו, מותרת ואין אומרים אחר הוא ששמו כך.

יצאו ישראל וגוי למקום אחד, וגוי בא מסיח לפי תומו ואמר: איש שיצא עמי מכאן מת, משיאין אשתו אם אמר: וקברתיו, אפילו אין הגוי מכירו. יצאו עשרה

14 ברמב"ם (שם הלכה יח): אע"פ שדקרוהו או ירו בו חצים.

15 = רב אלפס, יבמות פרק טו, רמז קמג.

16 צ"ל: בשני.

17 ברמב"ם (שם הלכה כ): ואבד זכרו ונשתכח שמו.

18 צ"ל: אין מעידין עליו.

19 ברמב"ם (שם הלכה כב) שלפנינו: ואם שהה ביבשה אחר שהושלך מן הים יב שעות. ראה בית יוסף, אבן העזר, סי' יז, גוססאות שונות בזה.

20 ברמב"ם (שם הלכה כג): ואמר שהוא פלוני בן פלוני או פלוני ממקום פלוני. ראה בית יוסף שם, ותוספות יום טוב, יבמות פרק טו, משנה ו.

אנשים שהלכו ממקום פלוני למקום פלוני נושאים כך וכך כלן מתו וקברתיכם²¹, משיאין נשותיהם.

ישראל שאמר: מת איש יהודי עמנו במקום פלוני, כך וכך צורתו וסימניו, צריך שיעיד עד שהוא פלוני ומכיר שמו ושם עירו, ואין אומדין בדעת הוא פלוני. אמר: אחד יצא מעיר פלונית ומת, מחפשינ באותה העיר, אם לא יצא משם אלא הוא, תגשא אשתו.

כתוב בשטר, ונודע שום²² כתב ישראל: מת או נהרג איש פלוני בן פלוני, ומי ששתטה²³ ונמצא דעתו מכוונת וכתב: מת פלוני בן פלוני, משיאין בכך.

אין בודקין עידי אשה בדרישה וחקירה, שמקילין משום התיר עגונות, ומשום דכל עדות מיתה הוי דבר שאיפשר ליכחש ולא יכול לישמט אם משקר, לכך מאמינים אפילו עבד ושפחה. ולא דמי לשאר עדיות, שיכול להשמט כגון זה הרג זה, פלוני לזה מפלוני, שלעולם לא יכחש כמו בעדות אשה, על כן הקילו בה.

ומגוי מסיח לפי תומו בשעת מלחמה מעשה אירע והריבר²⁴ מנורהונטון השיב דלא מהימן. ומה' נשים שאין נאמנות השיב שכשירות במסיחות לפי תומן, דלא גרעי מגוי. ודווקא שלא בשעת מלחמה. השיב רבינו שמשון על אשה העומדת בבורגויין ששלחו לה כתב מארץ אונייוב שמת בעלה ועדים תומיין בו, וכתב דלא שייך כאן מפיהם ולא מפי כתבם, כיון דדביבי העדות. ומ"מ לא רצה להתירה ואמר וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה. מעשה ביהודי אחד שהלך מחוץ לעירו דרך יום אחד ונהרג ביער, והשיב ר"י, כיון שאין אפילו גוי מסיח לפי תומו מעיד שנהרג וגם אין מכירין אותו רק כליו אין מעידין עליו, אבל אמרה אשתו שהיתה עליו שומא ובכך התירה ר"י ליגשא שבדקו מצאו השומא.

שוב מעשה בשלשה ערלים ויהודי אחד שטבעו בספינה למים שאין להם סוף וראו אותם בני אדם ולא עלו אך המקום שנפלו היה עקול ועכובים שלא יכול לצאת, וא"ה אסרם הר"ר מאיר מרוטנבורק²⁵ אשתו, שלא חלקו חכמים רק בין מים שיש להם סוף ובין שאין להם, אך בשאין להם סוף לא חלקו וגזירת חכמים היא ואין להוסיף.

הלכות יבום וחליצה

פרק ראשון¹

מצות עשה מן התורה ליבם אשת אחיו מאביו בין מהארוסין בין מהנשואין אם מת בלא זרע, שנאמר²: ובן אין לו יבמה יבא עליה, זה שיבא עליה ותהיה כאשתו לכל דבר. בין בא עליה בשוגג או מזיד, אונס ורצון או הוא שוגג והיא מזידה או אנוסה, עירה

21 צ"ל: וקברנום. 22 צ"ל: שזה. 23 צ"ל: שנשתתק.

24 = ר' יצחק ב"ר פרץ, ראה חלק א, עמ' קנ, הערה 27.

25 שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, סדילקאב תקצ"ה, סי' תתקעא.

1 רמב"ם, הלכות יבום וחליצה, פרקים א—ב, ד.

2 דברים כה, ה.

וישינה, אפילו שלא כדרכה ואפילו לא גמר רק הערה בה קנאה. ודווקא אם נתכוון לבעול, אך אם נפל מן הגג ונתקע בה או בעלה שכור שאינו מכיר כלום או ישן ואפילו נתכוון להטיח בכותל³ והטיח בה לא קנה. אבל נתכוון להטיח בבהמה והטיח בה קנאה. שנתכוון לשום בעילה. ומן התורה אין צריך לקדשה וכתובתה על נכסי בעלה שמת. אבל אסרו חכמים שלא יבעלה עד שיעשה בה מאמר זה שיקדשנה בפרוטה או בשויה. ומברך ברכת נשואין בעשרה וכותב כתובה.

וזה טופסה⁴: כתובת יבמין. ביום פלוני בכך בשבת לירח פלוני שנת כך למניין פלוני למניינא דרגילנא למימני ביה. איך פלוני בן פלוני אתא לקדמנא וכך אמר לגא: אחי דמן אבא שכיב ושבק חיי לרבנן ולכל ישראל ושבק⁵ ההיא איתתא דשמא פלונית בת פלוני, וחזי לי מדאורייתא ליבומי יתה, כדכתיב בספר דאורייתא דמשה: יבמה יבא עליה. ושמעת פלגית דא לאתיבמת ליה לפלוני בן פלוני בדילי⁶ לאוקומי לאחיה מתנא שמא בישראל, כדכת'⁷: והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו בישראל. וצביתי אנא פלוני בן פלוני וכתבית לה לפלונית יבמתי בכתובתה מאתים זוז דחזו לה מדאורייתא דהוה כתיב לה בכתובתה דכתב לה אחי בעלה קדמאה. והוספית לה מדילי כך וכך. ואנא פלוני אפלח ואוקיר יתה כהלכות גוברין יהודאין, וקבלתי עלי אחריות כתובא דא כחומר כל שטרי כתובות דנהיגי בבנות ישראל. וקנינא מן פלו' דנן לפלוני יבמתיה ככל מה דכתיב ומפרש לעיל במנא דכשר למיקניא ביה.

וצריך לשרטט מקום הפסוקים, שאסור לכתוב שלש בלא שרטוט. העושה מאמר ביבמתו שלא מדעתה לא כלום, שאינה מתקדשת שלא ברצונה. וקטנה מן האירוסין לא עושה בה מאמר רק מדעת אביו⁸. בעל יבמתו בלא מאמר קנאה. ואין צריך לקדשה אחר הבעילה, ומכין אותו מדרות וכותב לה כתובה. מה שנאמר: ובן אין לו, בין בן ובת או זרע הבן וזרע הבת, ואפילו מאשה אחרת, פוטר אשתו מיבום וחליצה, אפילו זרע ממזר ועובד עבודה זרה. אך בנו משפחה, הואיל וקרוי על שם אמו ולא על שם אביו, שנאמר⁹: האשה וילדיה, ובנו מגויה שאין קרוי על שמו, שנאמר¹⁰: כי יסיר בנך מאחרי, ואפילו נתגייר בן הגויה ונשתחרר בן השפחה, אין פוטרין אשתו. היה לו בן משפחתו ושחררו ושחררה ונשאה ומת בלא זרע תתיבם לאחיו.

מי שמת והניח אשתו מעוברת והפילה אחר מותו תתיבם. ילדה ויצא חי לאויר העולם, אפילו מת בשעה שנולד, אמו פטורה מייבום וחליצה אם גודע בודאי שכלו לו חדשיו¹¹ ונולד לט' חדשים גמורים. לא גודע, אם שהה שלשים יום הוי ולד של קיימא ופוטר נשי אביו מחליצה ויבום. ואם מת אפילו ביום שלשים ואפילו אכלו ארי

3 ברמב"ם (פרק ב, הלכה ד) שלפנינו: לדבר אחר. ברמב"ם דפוס רומי ר"מ ובכתבייד תימנים כנוסח מחברנו.

4 השווה נוסח כתובת יבמין במחזור ויטרי, עמ' 791. וראה נוסחת הרמב"ם, שם פרק ד, הלכה לב.

5 בויטרי: אחי דמן אבא שכיב וחיי לרבנן ולכל ישראל שבק וברא וברתא ומוקים שמא בישר לא שבק ושבק. ברמב"ם: ... ובר וברת ירית ומחסין ומוקים שמא בישראל לא שבק, ושבק. ואולי נשמט כאן עליידי הדומות "שבק—שבק".

6 צ"ל: בדיל. 7 דברים כה, ו. ושם: מישראל.

8 צ"ל: אביה. 9 שמות כא, ד. 10 דברים ז, ד.

11 ברמב"ם (פרק א, הלכה ה): אבל מדברי סופרים עד שיודע בודאי שכלו לו חדשיו...

הלכות יבום וחליצה

או נפל מן הגג, דאיכא למימר הוה חיי אפילו הכי חולצת מספק ולא מתיבמת. בכל מין אח אפילו ממזר ועובד ע"ז ואפילו לא יצא כי אם ראשו ורובו¹² לאור העולם קודם שימות אחיו זוקק אשתו ליבום, אבל אח משפחה ונכרית אינו זוקק, אפילו לידתו בקדושה כיון שהורתו היה שלא בקדושה. אחיו¹³ מן האם אינן חשובין רק לאבילות ועדות, אבל לא לירושה ויבום וחליצה שהם כזרים זה לזה.¹⁴ שני אחים, אפילו תאומים, ונולדו בקדושה ואפילו אחד מהם הורתו בקדושה, כיון שהשני הורתו שלא בקדושה הרי הם כזרים עד שיהיו הורתם ולידתם בקדושה.

מי שיש לו כמה נשים ומת ביאתה או חליצתה של אחת פוטרת צרתה. שאם אינו מיבם¹⁵ לשתיים עובר משום: שלא יבנה בית אחיו¹⁶, בית אחד הוא בונה ולא בונה שתיים. היו לו אחים רבים, אחד חולץ לאחת מן היבמות ויתרו שאר הצרות. ואם יש ביבמות כשירות ופסולות לכהנה, חולץ לפסולה, שלא יפסול הכשירה לכהנה בחליצה. אבל מיבם לאיזו שירצה. נפלו לו הרבה יבמות מהרבה אחים חולץ או מיבם לאיזו שירצה ולכלן.¹⁷ ולא ייבם לשתיים מבית אחד.

הכונס יבמתו ובא הוא או אחד מאחיו על צרותיה עובר בלאו הבא מכלל עשה¹⁸, שנאמר: יבמה יבא עליה, ולא על צרתה. אבל חלק אסורין מדברי סופרים כשניות ותופסין בהן קדושין. הכונס יבמתו וגרשה יחזירנה אם ירצה. יבם בן תשע שנים ויום אחד, הואיל וביאתו ביאה, אם בא על יבמתו יקיים. אבל לא קונה לגמרי ולא תהא מותרת לזר עד יבא עליה משתגדיל¹⁹ או יחלוץ לה. לא יחלוץ עד שיגדיל, דאיש כתוב²⁰ לעניין חליצה. ולא למעוטי פחות מבן ט' אך למעוטי פחות מכזית²¹. (בה) כמה²² קטנה ייבמה אם יירצה, אבל לא תחלוץ עד שתגדיל. ואפילו הגדילה יותר מ"ב שנה עד שתביא סימנין²³. הלכך²⁴ צריך לשאול אם יש לאיש י"ג ויום אחד ולאשה י"ב ויום אחד. ובחזקת השכנים די, שלא על פי האב, שגדולה חזקה כדקאמ' בירושלמי²⁵: איש ואשה שהיו בבית אחד ל' יום בחזקת אשתו. יבם קטן שבא על יבמה קטנה יגדלו זה עם זה.

12 שם (הלכה ו): בין קטן בין גדול משיצא ראשו ורובו.

13 צ"ל: אחים.

14 ברמב"ם (שם הלכה ז): הרי הם כמי שאינם.

15 צ"ל: שאם מיבם.

16 דברים כה, ט. ושם: אשר לא יבנה את בית אחיו.

17 צ"ל: או לכולן.

18 ברמב"ם (שם הלכה יב): עובר בעשה... ולאו הבא מכלל עשה עשה.

19 צ"ל: משהגדיל. 20 דברים כה, ז.

21 הדברים משובשים ולא ידענו לתקנם. 22 צ"ל: יבמה.

23 ברמב"ם (שם הלכה יז): עד שתגדיל ותבדק ואפילו נבעלה אחר יב שנה אינה חולצת עד שתבדק וימצאו בה הסימנין.

24 סמ"ג, עשין נב. 25 קדושין פרק ה, הלכה י.

פרק שני¹

כל יבם ויבמה שלא רצו אחד מהם ליבם מצות עשה מן התורה לחלוץ, ומותרת לינשא לאחר, שנאמר²: וחלצה נעלו. ומכל מקום מצות יבום קודמת לחליצה. אבל פסק ר"ת³, דמצות חליצה קודמת בזמן הזה, דהלכה כאבא שאול⁴ דסתם ריש משנת יבמות כוותיה. ועוד תני בר קפרא⁵: לעולם ידבק אדם בחליצה כאבא שואל.

וכך מצות חליצה: היבמה הולכת אחר היבם למקום שהוא. ובאים⁶ לדיינים חמשה ושנים מהן אפילו עמי הארץ, והשלשה שידעו לקרות⁷ ואביהם ואמם מישראל, שאם היה אחד מהם גר לא תחלוץ בפניהם, והדיינים יקבעו מקום לישב. והאיש והאשה עומדים בפניהם כבעלי דינים ואין עכובם בכך. ויועצים הדיינים אותם או ליבם או לחלוץ אם יראה שטוב לחלוץ. כגון שהוא זקן והיא ילדה או היא זקנה והוא ילד. וילמדום הקריאה שתהא יכולה לקרות לא אבה בנשימה אחת. ולא⁸ קראה בנשימה אחת אין מקפידין. לא יודעת מרגילין אותה עד שתדע. ונועל היבם בימין, אפילו הוא אטר, מנעל עור שיש לו עקב ולא תפור בפשתן ושהוא שלו. וקושר רצועותיו בימין על רגלו. שיש למנעל שתי רצועות ארוכות תלויות וראשיהם תפורות למנעל אע"פ שיש שני קרסים שמחברין אותו מלמעלה. ויקשור שניהם שני קשרים. ויש עושין קשר ועניבה על הקשר לקיים דברי הירושלמי⁹ דקאמר: כיצד עושה קושרו כדי שיוכל להלך בו¹⁰. ואחרי כן קאמר ר' עקיבא¹¹ בריה דרבי הלל עונבו כדי שתוכל באחת מידה¹². שקושרת הקרסים בלולאות¹³.

ועומד הוא והיא בבית דין ומקרין ליבמה בלשון הקדש: מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי¹⁴. ואחר מקרין ליבם: לא חפצתי לקחתה¹⁵. ונועץ היבם בארץ¹⁶. ויושבת היבמה ופושטת ידה בבית דין ומתרת רצועות המנעל מעל רגלו וחולצת המנעל ומשליכתו לארץ. ומשישט רוב העקב הותרה היבמה. ואחר רוקקת בארץ כנגד פניו רוק הנראה לדיינים. וצריכין לראות הרוק יוצא מפיה. ואחר מקרין לה: ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל¹⁷, ג' פעמים¹⁸. והכל בלשון הקדש שנאמר: ככה בלשון הזה.

1 רמב"ם, הלכות יבום וחליצה, פרקים א, ג—ד; סמ"ג, עשין נב.

2 דברים כה, ט.

3 מובא בסמ"ג שם ובתוספות יבמות לט, ב ד"ה אמר.

4 יבמות שם. 5 שם קט, א.

6 ברמב"ם (פרק ד, הלכה א): ובאה.

7 שם (הלכה ה): להקרות. 8 צ"ל: לא.

9 יבמות פרק יב, הלכה א.

10 כן בסמ"ג. בירושלמי: להלך בו מאליו.

11 בירושלמי: רבי חנניה. בסמ"ג: רבי יוחנן.

12 צ"ל על-פי הסמ"ג: שתוכל להתיר באחת מידה. בירושלמי: להתירו באחת מידיו.

13 ראה ספר התרומה, הלכות חליצה, סי' קלג.

14 דברים כה, ז. 15 שם שם, ח.

16 צ"ל: רגלו בארץ. 17 דברים כה, ט.

18 לדעת הרמב"ם (שם הלכה ח) היו שבים אומרים שלש פעמים „חלוץ הנעל“. ובהגהות מיימוניות שם, אות ט, מובאת דעת רב יהודאי גאון כשיטת מחברנו. ראה להלן, פרק ג, הערה 23.

ויעמדו שניהם בעת ריקקה וקריאה ויתכוונו שניהם לשם התרת חליצה. וסומא לא חולץ, שנאמר ¹⁹: וירקה בפניו, ואין זה רואה הרוק.

שינתה סדר חליצה, שלא קראו אך רקקה תחלה וחלצה או קראה ורקקה, חליצה כשירה. ולא תחזור לרוק על הסדר, שמא יאמרו ריקקה לבדה לא כלום ולא פוסלת מן האחיין. חלצה בלבד, שלא קראה ולא רקקה כשירה. ורש"י ²⁰ חלצה וקראה ולא רקקה או חלצה ורקקה ולא קראה. אבל אלם, אלמת חליצתן פסולה, דבענן ראוי לקרות. חרש וחרשת, הואיל ואינן בני דעת חליצתן ולא כלום.

רקקה בלבד בלא חליצה וקריאה, או רקקה וקראה בלא חליצה, חליצה ²¹ פסולה. קראו בלא חליצה וריקקה לא כלום, שנאמר: ככה יעשה, מעשה מעכב ולא קריאה. חלצה ורקקה וקראה ויושבין או מוטין על צדיהן, או שרוך הנעל קשור על שוקו מארכובה ולמטה, או חלצה בפני שלשה [שאינן] ²² יודעין להקרות וסומא שחלץ, חליצתן כשירה.

רגלו ועקומה לאחור או הפוכה על צדה או מהלך על ראשי אצבעות הרגל וחולץ פסולה, שהחולץ צריך לנעוץ עקיבו בארץ וזה לא יכול. ולפיכך טוב להעמיד היבם אצל הכותל שינעוץ היטב. יבמה שידיה חתוכות חולצת לכתחלה אפילו בשניה, שלא נאמר וחלצה בידיה. (ו) חלצה במנעל של בגד אינה חליצה, במנעל שאין לו עקב או תפור בפשתן — (כי) מחוטי פשתן, שצריך להיות תפור מרצועת עור. אבל רש"י ²³ פירש, מנעל עור שיש פשתן תפור בו כמו שעושין מלכדין. וזה אינו, דזה נראה שמותר דהוי כסנדל עץ דתנן ²⁴: כשירה, ומעמידה במחופה עור — חלצה במנעל של שער, של עץ או במנעל גדול שאין יכול לילך בו, או קטן שאין חופה רוב רגלו, או מנעל פרוץ ²⁵ שאין חופה רוב הרגל או נפחת שמקבל ²⁶ רוב הרגל פסולה. בסנדל עץ מחופה או קרקעיתו עור ועליונו ²⁷ שער או חלצה בסנדל שמאל ברגלה ²⁸ ימנית או אין המנעל שלו או [ש]לא היה מנעל גדול שיכול לילך בו חליצה כשירה. סנדל המוסגר והמוחלט של ע"ז שמניחו ברגלי הצורה לא תחלוץ. ובדיעבד כשירה אע"פ שאסור בהנאה. של תקרובת ע"ז או של עיר הנדחת או נעשה למת שיקבר בו חליצתה פסולה.

קרעה המנעל מעל רגלו או טרפתו ²⁹ או לבוש שני מנעלים וחלצה העליון, אע"פ שקרעה התחתון ונתגלתה רגלו, פסולה. על כן צריך שיחלוץ ברגלו יחף ולא עם בתי שוקים, שנאמר: מעל רגלו, ולא מעל דמעל. ולא דמי לסנדל עץ המחופה מעור, שהכל מנעל אחד. פירש ר"ת ³⁰, שהמנעל צריך להיות מעור בהמה טהורה ולא מסוס וכלב, שנאמר ³¹: ואנעלך תחש, ותחש בהמה טהורה.

19 דברים שם. 20 צ"ל: ואצ"ל (= ואין צריך לומר).

21 ברמב"ם (שם הלכה יד): כחליצה. ראה שו"ת ר' בצלאל אשכנזי, סי' כו: ודע שיש בקצת ספרי הרב ז"ל: "הרי זו כחליצה פסולה", והוא טעות וצריך להגיה: הרי זו חליצה פסולה, וכן נמצא בכתיבת יד המחבר ז"ל.

22 השלמנו עליה הרמב"ם (שם הלכה טו).

23 יבמות קב, ב ד"ה התפור בפשתן. 24 שם קא, א — קג, ב.

25 ברמב"ם (שם הלכה יח): פרום. 26 צ"ל: שאין מקבל.

27 שם (הלכה יט): ולחייו. 28 צ"ל: מעל רגלו.

29 שם (הלכה כא): שטרפתו.

30 מובא בסמ"ג שם ובתוספות יבמות קב, ב ד"ה ואנעלך. 31 יחזקאל טו, י.

יבמה שאכלה שום או גרגיר וכיוצא בהם שמרבים הרוק והרוק זב מפיה אינו כלום, שהרוק צריך לצאת מעצמו. ולפיכך, טוב שלא תאכל כלום קודם חליצתה. רקקה דם או שותת מפיה לא כלום. מצצה ורקקה כשר, שאי איפשר לדם שיצא בלא צחצוחי רוק. רקקה וקלטתו הרוק קודם שיגיע כנגד פניה³², שהיא ארוכה והוא קצר, לא כלום. אחר שהגיע כנגד פניו, אע"פ שלא הגיע לארץ או לא ראו הדיינין הרוק כשיצא מפיה, כשר.

חליצה מוטעית, שסבור שאגידה ביה עדיין, כגון שאמרו: חלוץ ובכך אתה כונסה, או תוכל ליבמה אחר כן פסולה. הטעתו³³ ואמרו לו: חלוץ על מנת שתתן לך³⁴ כך על תנאי כך, אפילו לא קיימו התנאי כשירה, שהרי נתכוון לחלוץ.

וצריך לבטל מודעא קודם החליצה, שאם מסר מודעא ולא בטל פסולה. לחצוהו והכוהו ישראל עד שחלץ, אם כדין עשו כשירה, שלא כדין, שהם הדיוטות או שטעו, פסולה. אנסוהו גוים מעצמן, והדין נותן שיחלוץ, כשירה³⁵, שלא כדין, אינה חליצה.

מקום שכתבתי אינה חליצה או לא כלום, כאלו לא נחלצה ומותרת להתייבם ולכהונה, חליצה פסולה, נאסרו קרובותיה ופסולה לכהונה ואסורה על האחין ולא תתייבם ולא תנשא עד שיחלוץ חליצה כשירה. נשאת חולץ לה חליצה כשירה והיא תחת בעלה ולא תצא.

יבמה הגדלה בין האחין אין חוששין שמא חלצה לאחד בינו לבינה ונפסלה עליהן ומותרת להתייבם. ראינו שחלצה נעלו של אחד נפסלה, שמא נתכוונה לחליצה³⁶ כשירה להתירה לזר.

יבמה לא תתייבם ולא תחלוץ עד תמתין תשעים יום חוץ מיום המיתה ויום היבום והחליצה. יבם או חלץ תוך הזמן, כיון שאין מעוברת נפטרה, וכן פסק ר' בנימ' ³⁷, ואין צריכה כלום. וטעם המתנת החליצה, דכל שאינו עולה לייבום אינו עולה לחליצה. פסק ר"ת בתשובה³⁸, דדווקא חלצו אחר שלשה חדשים אינה צריכה להמתין, שהחליצה מוכחת שלא בא עליה, אבל מת היבם לאחר שלשה חדשים צריכה להמתין שלשה חדשים, שיותר יבמה קרובה לביאה מארוסה, דגזרינן ארוסה אטו נשואה.

אין הדיינין חולצין אם לא מכירין שזה היבם וזה היבמה. לפיכך, כל מי שראה שנחלצה, אפילו לא מכירין אותם, כותבין לה גט חליצה, שסומכין על הדיינין. ומעידין עליו שנים או [שלשה] מהדיינין או מעלמא, ואפילו עבד ואשה וקטן נבון נאמנין לומר: זה פלוני אהי פלוני וזה צורתו³⁹ וחולצין על פיהם, שזה דבר העשוי להגלות ולא מקלקלא עצמה.

32 צ"ל: פניו. 33 צ"ל: הטעוהו.

34 ברמב"ם (שם הלכה כד) דפוסים מאוחרים בטעות: לה.

35 ברמב"ם (שם הלכה כה) שלפנינו: פסולה. הטור, אבן העזר, סי' קסט, גרס בדברי הרמב"ם כנוסה מחברנו. ראה כסף משנה, שם.

36 צריך להשלים: וצריכה חליצה.

37 בתוספות יבמות לה, ב ד"ה ונמצאת, מובא פסק זה בשם ר"י.

38 תשובה זו מובאת בסמ"ג שם, בספר התרומה, הלכות גיטין, סי' קלג (ושם: בתשובה לרב אהרן ברבי יוסף), ובתוספות יבמות מב, א ד"ה לאחר.

39 צ"ל: יבמתו.

ונאמן עד אחד להעיד ליבמה שמת בעלה ותתיבם; או מת יבמה או נתן בעלה לה גט להתירה⁴⁰. ואפילו עבד ואשה או גוי מסיח לפי תומו. אבל חמש נשים שאינן נאמנות במיתת בעלה אין נאמנות על היבמה.

שתי יבמות שכל אחת אומרת מת בעלי, כל אחת אסורה מפני בעל חברתה, שאין יבמתה נאמנת להעיד לה. ואם לאחת מהן עד שמת בעלה, זו שיש לה עד באסורה קיימת. שהרי אסורה מפני יבמה; וחברתה שאין לה עד מותרת. שהיתה נאמנת לומר מת בעלי והעד מעיד על יבמה. לזו בנים ולזו אין בנים, שיש לה בנים מותרת. שאין לה אסורה. תנא⁴¹: לזו בנים ועדים ולזו אין לה עדים ולא בנים שתיהן מותרות. היה להן יבם אחר מיבם לשתייהם. מת זה היבם שיבמן אסורות להנשא כמו שהיו בתחלה. נתיבמו ונתגרשו מותרות להנשא.

אין יבמה נאמנת לומר מת יבמי להנשא לזר, דהוי אסור לאו גרידא ויקל בעינה לעבור. ואין אשה נאמנת לומר מתה אחותי שתכנס לביתה. ואין האח נאמן לומר מת אחי שאיבם אשתו. שמא עיניו נתן בה. ולא מתה אשתי שאקח אחותה עד שיביא עדים, שלא התירו עד אחד רק משום התרת עגונה.

אשה שהלכה היא ובעלה ובנה למדינת הים ובאתה ואמרה מת בעלי ואחר מת בני, נאמנת, שהפה שאסר הפה שהתיר שהיתה בחזקת היתר. מת בני ואחר מת בעלי, אינה נאמנת להתיבם וחוששין לדבריה וחולצת ולא מתיבמת. נתן ליבם במדינת הים אמרה מת בני ואחר⁴² מת בעלי נאמנת להתיבם, שהרי היתה בחזקת היתר ליבמה כשהלכה. בעלי ואחר מת בני אין נאמנת לפטורה מיבום וחוששין לדבריה וחולצת ולא מתיבמת. וזה אם היתה מתחלה פסולה לכהונה, שהיתה גרושה או חללה אי אמרה: במערה היינו כשמתו⁴³. אבל אין הדבר כן לא תחלוץ, שמא יעידו עדים שבעל מת כמו שאמרה וחליצה זו אינה כלום ותנשא לכהן ויסברו שחלוצה מותרת לכהן, שלא ידעו שעדים באו. ואם כן תשאר בחזקת זקוקה עד שיודע אם ילדה צרתה⁴⁴.

אשה שהלך בעלה וצרתה למדינת הים ואמרו לה: מת בעלך, לא תנשא, שהיא בחזקת זקוקה, ולא תתיבם, שמא תתעבר צרתה, ולא תחלוץ, שמא ילדה צרתה וולד קיימא והחליצה לא כלום ותנשא לכהן ויאמרו חלוצה מותרת לכהן. אבל אם אסורה לכהונה מתחלה חולצת⁴⁵ ותנשא לזר. והאשה שהיתה עם בעלה כשמת תמתין תשעים יום כשאר יבמות ותחלוץ לה היבם⁴⁶ ולא תחוש לצרתה שבמדינה אחרת, הואיל ולא היה עמה בעלה במדינה.

נתן לי יבם במדינת הים ואמרה⁴⁷: מת בעלי ואחר מת יבמי, או יבמי ואחר בעלי, נאמנת, הפה שאסר הפה שהתיר.

40 צ"ל על-פי הרמב"ם (פרק ג, הלכה ה): או שנתן לבעלה בן להתירה לזר.

41 יבמות קיט, ב.

42 הדברים משובשים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (שם הלכה יד): הלכה היא ובעלה בלבד ובאה ואמרה ניתן לי בן במדינת הים ומת ואח"כ.

43 שם (הלכה טו): כשמת.

44 "שיודע" — צרתה" נשתרב מהקטע הבא. ראה רמב"ם שם הלכה טז. וצ"ל: עד שיבואו עדים.

45 שם: חולצת לאחר תשעה. 46 צ"ל: ותחלוץ או תתיבם.

47 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה יב): הלכה היא ובעלה בלבד ובאה ואמרה ניתן לי יבם במדינת הים ומת, בין שאמרה.

אשה שמת בעלה והיתה לו⁴⁸ חמות במדינת הים לא תחוש שמא ילדה חמותה וניתן לה יבם, אך מותרת לזר. יצתה חמותה מעוברת לא תנשא עד שתדע סוף עבור חמותה. אשה שהלך בעלה [ובנה] למדינת [הים] ואמרו לה: מת בעלך ואחר מת בנך ונשאת ונודע שחלוף היה, תצא⁴⁹ וולד שנולד לפני שמועה⁵⁰ ממזר.

האימר: זה בני, או: יש לי בנים, פוטר אשתו מחליצה ויבום. אמר: זה אחי, או: יש לי אחים, אינו נאמן לאסור אשתו בזקוקה. הוחזק שיש לו אחים או שזה אחיו ואמר בשעת מיתתו: אין לי, אין זה אחי, אינו נאמן. לא הוחזק באחים ויצא קול שהעידו עדים בעיר אחרת שיש לו אחים⁵¹, אפילו אמר בשעת מיתתו שאין לו אחים, חוששת. מי שזינה אפילו עם פנויה ונתעברה ואמר זה העובר ממני, אע"פ שאין לו חזקה והוי ספק דנין להחמיר וחולצת ולא מתיבמת.

פרק שלישי

החולץ ליבמתו היא וקרובותיה כאמה ובתה ומדרבנן אסורות עליו והיא אסורה לבן בן בנו ולבנו ולאחיו. ואפילו שניות שלה כגון בת בת בתה. וכן אם מתה יבמתו ועדיין זקוקה לו. ומותר אדם לישא אחות צרת חלוצתו וקרובותיה. אסור ליבם לישא קרובת זקוקתו כאמה ובתה עד שיוסר זיקתה על ידי יבומה או חליצתה מאחד מאחיו; ואחר כן יותרו לאחיו אע"פ שאסורה על המיבם או החולץ.

החולץ ונמצאת מעוברת וילדה ולד קיימא כשלא נחלצה מעולם ומותרת לכהנה ומותר בקרובותיה. הפילה או לא שהה שלשים יום חוזר וחולץ לה הוא או אחיו. שחליצת וביאת מעוברת לא הוי חליצה ויבום. ואם כנס או חלץ למעוברת לא תנשא² ותמתין עד שתלד, שאין וולד מתיר עד יצ[ן] אתו לאויר העולם. הכונס מעוברת מפרישין אותה ממנו, הפילה יקיים; ילדה ולד קיימא³, אפילו מת ביום שנולד מוציאה בגט וחולץ לה ואחר תהיה מותרת לזר. ואם יתקיים הולד שלשים יום הוי וולד קיימא ואין צריכה גט, שהיא ערוה עליו. ילדה לאחר ששה חדשים משנתיבמה, הולד ספק בן תשעה לראשון או בן שבעה לאחרון ויוצאה בגט והולד כשר. בא עליה משילדה, בנים שיבאו ספק ממזר. גט חליצה: ביום פלוני בכך בשבת לירח פלוני שנת כך וכך למניין פלוני⁴ למניינא דרגלנא למימני ביה במקום פלוני. אנחנא דיינא דמקצתנא חתומים למטה במותב

48 צ"ל: לה.

49 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם הלכה יט): והולד כשר. אמרו לה: מת בנך ואחר כך מת בעליך ונתיבמה ואחר כך נודע שהיו הדברים חלוף תצא.

50 צריך להשלים כנ"ל: או לאחר שמועה.

51 ברמב"ם (שם הלכה ג): ויצא קול שיש שם עדים שיעידו שיש לבעלה אחין והעדים במדינה אחרת.

1 רמב"ם, הלכות יבום וחליצה, פרקים א—ב, ד; סמ"ג, עשין נא—נב.

2 צ"ל: לא תנשא צרתה.

3 יש למחוק את שתי התיבות האחרונות.

4 ברמב"ם (פרק ה, הלכה ל) שלפנינו: שנת כך וכך לבריאת עלמא. בכתבייד תימניים כנוסח מחברנו.

הלכות יבום וחליצה

תלתא הוינא כחדא⁵ וסליקת קדמנא פלונית ב"ר פלוני ארמלתא פ' אתקריבת קדמנא גברא חד שמיא פלוני ב"ר פלוני, וכך אמרה לנא⁶: פלוני ב"ר פלוני דא אחוהי ר' פלוני⁷ מאבוהי הוה דהוינא נסיבת ליה וחיי לרבנן ולכל ישראל שבק ובר זברת ירית דיקום שמיא⁸ בישראל לא שביק, והדא פלוני אחוהי חזי ליבומי יתי. כען רבנן אמרו ליה: אי צבית ליבומי אתי יבם⁹ ואי לא יטלנ' ¹⁰ ליה ¹¹ רגלא דימינא קדמיכון ואשריה סייניה מעל רגליה ואוריה ¹² באנפוהי. ואישתמודענוהי לעל לזו אחוהי ¹³ דפלוני מאבוהי הוא. ואמרנא ליה: אי צבית ליה ¹⁴ ליבומי יתה יבם ואי לא יטלע ליה ¹⁵ רגליה דימינא ותשרי סינך מעל ריגלך ותירוק באנפוהי ¹⁶. עני ואמר: לית אנא צבי ליבומי. מיד וקרינן ¹⁷ לפלונית: מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי. ואף להאי פלניא קרינא ¹⁸: לא חפצתי לקחתה. ומטלע ליה ¹⁹ ריגלא דימינא ושרית ²⁰ סייניה מעל ריגליה זרקת באנפיה רוקא דמתחזי לנא מן פומא על ארעא. ותו אקרינא: ונקרא ²¹ שמו בישראל בית חלוץ הנעל. ואנחנא דייני וכל דהו יתבא ²² קדמנא ענינא בתריה: חלוץ הנעל ג' זימני ²³. ומדאיתעבד עובדא דא קדמנא שרינית ²⁴ לפלונית דא למהך להתנסבא לכל גבר דיתיבציינן ²⁵ ואינש לא ימחא בידה מן יומא דנן ולעלם. ובעת מנינא מפלוני ²⁶ דא גטא דחליצותא דא כתבנא וחתימנא ויהיבנא ליכי ²⁷ כדת משה וישראל ²⁸.

וצריך לשרטט מקום הפסוקים בסרגול ולא בדיו ²⁹.

יבמה שחלצה מותרת להנשא ביום חליצה, הואיל וממתינין לחלוץ תשעים יום. יבמה שנתייבמה וגרשה בתוך שלשים יום ואמרה לא נבעלתי, אפילו אומר בעלתי כופין אותו לחלוץ, הואיל וקדם וגירשה. ואם עדיין לא גירשה כופין אותו לבעול או לחלוץ או להוציא ³⁰ בגט. גירשה לאחר שלשים ואומרת לא נבעלתי, מבקשין ממנו שיחלוץ. הודה שלא בעל כופין אותו לחלוץ. היא אומרת נבעלתי והוא אומר לא בעלתי אין צריכה חליצה, שאינו נאמן לאוסרה על כל אדם אחר שכנסה. מצות יבום וחליצה על גדול האחין, שנאמר ³¹: הבכור אשר תלד, פי' שנלדה ³²

5 שם: כחדא הוינא יתבין כבי דינא.

6 שם נוסף: פלונית דא. 7 צ"ל: אחוה דפלוני.

8 שם: ירית ומחסין ומזקים שמא.

9 שם: אי צבי ליבומי יתי ייבם. 10 צ"ל: יטלע.

11 כן גם בנוסח כתובת גט חליצה שבמחזור ויטרי, עמ' 788. ברמב"ם: לי. וכצ"ל.

12 צ"ל: וארוק. 13 צ"ל: לפלוני דנא דאחוהי.

14 תיבה זו מיותרת ויש למחקה.

15 כן גם במחזור ויטרי שם. ברמב"ם: לה. וכצ"ל.

16 ברמב"ם: באנפך. 17 צ"ל: אקרינוה.

18 צ"ל: אקרינוהו. 19 צ"ל: לה. 20 צ"ל: ושרת.

21 צ"ל: ותוב אקרינוה לפלונית דא: ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו ונקרא. וכ"ה ברמב"ם שם.

22 שם: יתבין. 23 ראה לעיל פרק ב, הערה 18.

24 ברמב"ם: שרינוה. 25 שם: לכל מאן דתצבי.

26 צ"ל: ובעת מננא פלונית. 27 ברמב"ם: ויהבנא לה לזכו.

28 ברמב"ם שלפנינו נוסף: פלוני בר פלוני עד, פלוני בר פלוני עד. בכתבייד תימנים כנוסח מחברנו.

29 הלכות גדולות, סדורא דחליצה, מהדורת ברלין, עמ' 316.

30 צ"ל: ולהוציא. 31 דברים כה, ו. 32 צ"ל: אשר ילדה.

האם ולא קאי איבמה יקום על שם אחיו. לא רצה הגדול ליבם הולכת על כל האחיו. ואומר ר"י ³³, דהגדול גדול קודם. וכן מוסיף ³⁴, מדקאמר פרק כיצד ³⁵: הולכין אצל קטן, משמע קטן ממנו וגדול מאחיו. לא רצו חוזרת לגדול וכופין אותו לחלוץ ולא יכפוהו ליבמה. אמר הגדול: המתינו עד שיגדל הקטן או עד שיבריא החרש נמלכין לו. אמר אינו מיבם ואיני חולץ אומרים לו חלוץ או יבם שעליך המצוה ³⁶. היה הגדול בעיר אחרת לא יכול הקטן לומר המתינו לגדול שמצוה, אך אומרים לזה: חלוץ או יבם.

יבמה הראויה ליבם שלא רצתה להתיבם דינה כדין מורדת על בעלה ויכפוהו לחלוץ בלא כתובה ³⁷, הניח אחיו נשים רבות, כל מי שתבע הבעל ³⁸ ליבם מיבם, לא רצתה היא המורדת, חולצה בלא כתובה; וצרותיה שלא נתבעו נוטלות כתובתן כשאר אלמנות. יבמין רבין ותבעה הגדול ולא רוצה אם רוצה באחיו ³⁹ אין שומעין לה שמצוה בגדול.

אמר הגדול: איני חולץ ואיני מייבם הרי אחי לפניך, ותבעה אחד מאחיו ליבם וקצה בו, מאחר שנסתלק הגדול שמצוה בו, כלן שוין, והואיל והיא רוצה באחד והוא אינו רוצה ⁴⁰ לא מרדה. אפילו האח שרוצה היא, הוא במדינת הים תאמר אמתניהו שיבם אותו ⁴¹ וא' לזה שאינו הגדול: חלוץ ותן כתובה אם תרצה ואם לאו תמתין אחיך. בא זה שרצתה בו וקץ בה חוזרין לזה שתבעה ליבם וקצה בו, ואומרים לה: אין מי שרוצה ליבם רק זה ומצות יבום קודמת או תתיבם או תצא בלא כתובה כדין מורדת.

כל יבמה שדינה לחלוץ ולא להתייבם נוטלת כתובתה. וכן אם היה בעל מום או מוכה שחין חולצה ונותן כתובה. נולדו בה מומין כששומרת יבם, מזלו גרם, ייבם או יחלוץ ויתן כתובה.

יבמה שנדרה הנאה מיבם שלה בחיי בעלה, או נדרה מכל היהודים, יכפוהו לחלוץ ותטול כתובתה. נדרה לאחר מיתת בעלה מבקשין לו לחלוץ. נכתוניה אפילו בחיי בעלה בנדרה שלא ייבם אותה, לא יכפוהו לחלוץ אם לא שמרדה ותצא בלא כתובה. מסקנת רש"י ⁴² אין כופין לחלוץ אי ניהא לתרויהו ליבומי, אבל לא אם ⁴³ תרצה ליבם מחמת שתתן אמתלא לדבריה מטענין ליה וחליץ. ואם לא יכולין להטעותו כופין לחלוץ כמו ⁴⁴ יבמה שנפלה לפני מוכה שחין. ור"ת ⁴⁵ מפרש, דרב דאמר ⁴⁶ אין כופין,

33 מובא בסמ"ג, שם נא. 34 בסמ"ג: וכן משמע. 35 יבמות כד, א.

36 הדברים משובשים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (פרק ב, הלכה ח): המתינו עד שיגדיל הקטן או עד שיבוא ההולך או עד שיבריא החרש ונמלך בו ואם לא ירצה אני אייבם או אני אחלוץ אין שומעים לו, אלא אומרים לו: עליך מצוה, או יבם או חלוץ.

37 ברמב"ם (שם הלכה י): וכופין את יבמה לחלוץ לה ותצא בלא כתובה.

38 צ"ל: היבם. 39 צ"ל: ולא רוצה בו ורוצה באחיו.

40 ברמב"ם (שם הלכה יב) שלפנינו: והואיל והיא רוצה באחד מהם והוא רוצה בה. במגיד משנה שם הביא גוסס מקצת ספרים שכתוב בהם כנוסח מחברנו. עיין שם.

41 הדברים משובשים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (שם): ואמרה הרי אני ממתנת אותו עד שיבוא וייבם אותי, אבל זה אינו רוצה בו, אין זו מורדת.

42 יבמות לט, ב ד"ה אמר רב. מובא בסמ"ג עשין נב.

43 צ"ל: אם לא. 44 יבמות ד, א.

45 מובא בסמ"ג שם ובתוספות שם לט, ב ד"ה אמר.

46 יבמות שם.

קאי ארישא. וגרסינן כן: מצות יבום קודמת, אמר רב ואין כופין. פי' ליבם היכא דניחא לתרויהו לחלוץ. אבל למשנה אחרונה כפינן ליה וחליץ. ומסקנא דמילתא לפי דברי רבינו ברוך ⁴⁷, דלעולם לא כפינן לחלוץ ואפילו עתה שיש חרם שלא לישא שני נשים. ובתשובה מהרב ר' יצחק ב"ר תודרוס ⁴⁸ שכך כופין שיחרימו על כל הקהל שלא ישאו ויתנו עם היבם ויתחזקו ⁴⁹ ממנו עד שיחלוץ. אבל זוהים כי עצמו לא יחרימו ולא יפדו ⁵⁰. אך אם יש לו אשה אחרת או אינו רוצה לחלוץ ולא ליבם או הוא מאותן שכופין להוציא, כתב הר"ר יצחק מקורבויל ⁵¹ שינדוהו להדיא. יבם שתבע יבמתו לחלוץ ואמרה: לא אחלוץ ואי אפשי בכתובה ואהיה נזונה משלי ואשב עגונה, אין שומעין לה. אך אשה ⁵² ואפילו נשוי איפשר שישא אחרת. יבמה שאין לה על בעלה שמת כתובה שהיתה אסורה עליו, מותרת לאחיו ליבמה ואין לה עליו כתובה. ודינה עם יבמה בתוספת כמו שהיתה עם בעלה. אבל אם ⁵³ כתב לה בעלה כתובה או מכרה לו כתבתה או מחלה צריך היבם לכתוב לה כתובה כדרך שאר אלמנות.

פרק רביעי

יבמה שנשאת לאחר ובעלה קודם שיבם או חלץ יבמה, לוקין הוא והיא, שנאמר ²: לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר. ומוציאה בגט, אפילו יש לה כמה בנים. אסורה על יבמה ועל הזר שנשאה. אבל מותרת לאחרים כשיחלוץ יבמה. נתקדשה בלא נישואין נותן המקדש גט ויבמה מייבם או חולץ. ואם יבמה כהן יחלוץ שלא יכול ליקח גרושה ולפיכך לא ייבם ³. ואם המגרש שקדשה חזר לנשאה אחר שחלץ יבמה אין מוציאין מידו. אך גירשה מנישואין וחזר לנשאה אחר שחלץ מוציאין. כל יבמה יספק ⁴ מדבריהם אם עליה זיקת יבם, כגון שילדה ולד שלא כלו חדשיו ומת בתוך שלשים יום ומדרבנן חולצת, וקדשה אחר לפני חליצה, חולץ לה ⁵. קדשה כהן שאסור בחלוצה אסורה עליו ⁶. גרשה הכהן או מת חולצת ותנשא לזרים. יבם שנתן גט כריתות ליבמתו פסל היא וצרותיה עליו ועל אחיו כמו שחלץ מדרבנן,

47 ספר התרומה, סי' קלג.

48 נזכר בענין זה במהרי"ק, שרש קב, בשם מרדכי ישן.

49 צ"ל: ויתרחקו.

50 אולי צ"ל: אבל היבם עצמו לא יחרימו ולא ינדו.

51 סמ"ק, סי' קפה.

52 הדברים מקוטעים ויש לתקנם עלפי הרמב"ם (פרק ב הלכה טז): שהרי היבם אומר לה: כל זמן שאת זקוקה לי אין נותנין לי אשה אחרת.

53 צ"ל: אם לא.

1 רמב"ם, הלכות יבום וחליצה, פרקים ב, ה. 2 דברים כה, ה.

3 ברמב"ם (פרק ב, הלכה יט): תצא מן הזר בגט כדי שלא יהא החוטא נשכר ויחלוץ לה יבמה.

4 צ"ל: שהיא ספק.

5 ברמב"ם (שם הלכה כא): חולץ לה יבמה ותשכ עם בעלה.

6 הדברים משובשים ויש לתקנם עלפי הרמב"ם (שם): שהוא אסור בחלוצה אינו חולץ לה, שאין אוסרין על זה אשתו משום ספק דבריהם.

כיון שגט מתיר אשת איש. וכל גט הפסול לכהונה פוסל יבמתו ואין מותרת לזר עד חלצו.

העושה מאמר ביבמתו צריכה גט ולא מותרת לזר עד חלצו. כגון שעשה מאמר ולא בעל הרי נתקדשה לו וכותב לה גט וחולץ להתירה לזר, שאין יבמה ניתרת לזר עד אחר ביאה או חליצה. אבל הגט פוסל ליבום ולא ניתרת לזר. ומאמר לא קונה קניין גמור כבעילה. עשה מאמר ונתן גט למאמרו, מה שעשה בטלו והתירה על דעת המימוני? לאחין דווקא. נתן גט לזיקתו פסלה עליו ועל אחיו וצריכה גט וחליצה⁸. בין מיבם זה בין מיבם אחר בין בה בין צרתה; ואם⁹ קדמה בעילה בצרתה או ממנו או מאחיו או שבעל ונתן מאמר אחר לצרתה או אחיו או נתן לה אחיו מאמר אחר בעילה הרי זה נקרא מאמר פסול, בין מאמר שקדמתו המעשים בין מאמר שנתאחרו אחריו.

כיצד נתן הגט או חלץ וחזר ונתן מאמר לה או לצרתה הוא או אחיו, או שבא על יבמתו או שנתן לה מאמר ונתן מאמר אחר¹⁰ הוא או אחיו, או נתן מאמר¹¹ אחר או בעלה הוי מאמר פסול, מאמר ראשון ומאמר אחרון. וא"כ המאמר בין קדמו מאמר אחר [אן] הגט או חליצה או בעילה, בין קדם המאמר (בין קדם המאמר) אחר ומאילו¹² הוי מאמר פסול, חוץ מן הנותן מאמר ובעל בעילת המאמר¹³, שזו היא כהלכת'.

הבעילה שבעל יבם תחלה או אחר מאמר בה ולא קדמה דבר אחר נקראת בעילה (פסולה) כשירה. קדמו מאמר אחיו או גט בין ממנו או אחיו¹⁴ נקראת בעילה פסולה. חליצה שחלץ יבם תחלה אם לא קדמו דבר אחר נקראת חליצה מעולה. קדמו גט או מאמר מיבם או מאחר¹⁵ בה או בצרתה נקראת חליצה פסולה¹⁶. כיון שנבעלה יבמה בעילה כשירה או נחלצה חליצה מעולה הותרו כל צרותיה והוסר כל הזיקה שעליהן, נבעלה אחת בעילה פסולה או נתן לה מאמר פסול אסורות כלן לייבום וצריכה גט אותה שנבעלה או שנתן לה המאמר; וצריכה אחת¹⁷ חליצה להתירן לזר, שאין זיקת יבום מסתלקת בבעילה פסולה.

7 רמב"ם פרק ה, הלכה ד.

8 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ו): המאמר שניתן ליבמה תחלה ולא קדמו דבר אחר ולא נעשה אחריו דבר אחר אלא שבעל אותה זה שנתן לה המאמר הוא הנקרא מאמר כשר. ואם קדמו גט או חליצה.

9 צ"ל: וכן אם. 10 צ"ל: מאמר אחר לצרתה.

11 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ז): ליבמתו וחזר אחיו ונתן לה מאמר.

12 צ"ל: אחד מאילו. 13 צ"ל: ובעל בעילה אחר המאמר.

14 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ט): או גט בין ממנו בין מאחיו בין בה בין בצרתה או שקדמה מאמר בצרתה בין ממנו בין מאחיו.

15 צ"ל: מאחיו. 16 ברמב"ם (שם הלכה י): חליצה פחותה.

17 ברמב"ם (שם הלכה יא) שלפניו: וצריכה חליצה כל אחת מהן. וגירסה זו היתה גם לפני המגיד משנה והכסף משנה. ברמב"ם דפוסים ראשונים ובכתב-יד תימניים: וצריכה חליצה אחת מהן, כנוסח מחברנו. וכן גם גירסת הסור אבן העזר, סי' קע. וראה בביאורי הגר"א שו"ע שם ס"ק מז.

נחלצה אחת חליצה פחותה הותרה לינשא לזר, אבל צרתה אסורה עד שתחלוץ גם היא או שיחלצו כל האחין לראשונה שנחלצה חליצה פסולה, דחליצה פסולה¹⁸ לא מסלקת זיקת ייבום.

כל יבם שבעל יבמתו, אפילו בעילה פסולה, אפילו אחר שחלץ לה הוא או אחיו בין לשם אישות בין לשם יבמות ואפילו בעל צרתה אחר שנבעלה בעילה כשירה הוא או אחיו, צריכה גט, שהרי נעשית [אשת] איש בבעילה. וכן יבמה שנתן לה מאמר, אפילו מאמר פסול, צריכה גט להסיר איסור המאמר.

כיון שגט אין דוחה לגמרי והמאמר אין קונה לגמרי, אבל בעילה קונה לגמרי והחליצה דוחה לגמרי, אם כן גט אחר גט ביבמה, או מאמר אחר מאמר מועיל. אכן בעילה אחר בעילה וחליצה אחר חליצה אין אחרונה מועלת כלום. וכן גט אחר חליצה¹⁹ לא כלום. כגון יבם שנתן גט ליבמתו וחזר ונתן גט לצרתה, אסור בקרובות שתיהן, וכן שני יבמין²⁰ שחלצו זה אחר זה ליבמה אחת, אין חליצה אחרונה כלום ואין החולץ אסור בקרובותיה, דהוי כחולץ לאשה שאין לו עליה זיקה.

וכן בעל יבמתו וחזר הוא או אחר וחלץ לה או לצרתה אינה כלום. וכן אם חזר אחיו ונתן²¹ לה מאמר או בעל לא עשה כלום, שהרי בעל אחיו תחלה מקודשת²² ואין קדושין תופסין באשת איש. אבל נתן מאמר לצרתה או בעלה צריכה גט. שני אחין שיבמו שתי יבמות מאחיהם אחד ולא נודע מי ייבם תחלה, יוציאו שניהם בגט ויותרו לזרים ואסורות ליבמין. ואם כן ראובן שהוא בירושלים ויש לו אשה בעכו ואשה בצור, ושמעון (ו)אחיו בעכו ולוי בצור ושמעון שמת ראובן, לא ייבם אחד מהן עד שיודע לחברו, שמא קדם וייבם.

יבם קטן בן ט' שנים ויום אחד ביאתו כמאמר גדול שאין קניין גמור, ומאמרו תחלה פוסלה על האחין. אך אם עשה הגדול מאמר ביבמתו וחזר הקטן ונתן לה מאמר או לצרתה, לא כלום ולא פסלה על אחיו הגדול. חזר הקטן לבעלה או צרתה אחר מאמר אחיו הגדול, פסלה על אחיו. בא הקטן על יבמתו ואחר בעלה הגדול או חלץ או נתן גט או בעל צרתה²³, פסולה על הקטן, ואם חזר הקטן ובא על צרתה או אחיו קטן אחר בן תשע ויום אחד בעלה או צרתה פסלה עליו. קטן שבא על יבמתו והגדיל ולא בעלה משהגדיל צריכה גט משום ביאתו שהיא כמאמר וחליצה להתירה לזר, שהרי לא נקנית בבעילה גמורה. בעלה משהגדיל, צריכה גט בלבד. ובן עשרים שנה שלא [הביא] שתי שערות ואין בו סימני סריס קטן הוא כבן תשע.

18 צ"ל : פחותה.

19 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה יד) : וכן גט או חליצה אחר הבעילה.

20 יש כאן השמטה עלייך הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה טו) : שנתנו שני גיטין ליבמה אחת זה אחר זה הרי זו כגרושה לשניהן ושניהן אסורין בקרובותיה ואחד מהן חולץ. וכן אם נתן גט ליבמתו וחזר ונתן אחיו גט לצרתה כל אחד אסור בקרובות זו שנתן לה הגט. וכן אם נתנו מאמר אחר מאמר ... אבל היבם שחלץ ליבמתו וחזר וחלץ לצרתה בין הוא בין אחיו. וכן שני יבמין.

21 גם כאן יש השמטה כנ"ל וצריך להשלים על-פי הנ"ל (שם הלכה טז) : גט לה או לצרתה אינו כלום, חזר אחיו ונתן.

22 שם : שבעל אחיו תחלה קנה קנין גמור.

23 שם (הלכה כ) : או נתן גט לה או לצרתה.

קטנה הראויה למאן שתקנו קדושיה שלא ינהגו בה מנהג הפקר וקדושיה תלויין עד שתגדיל, וחרשת שתקנו נשואיה שלא תשאר פנויה לעולם, אם היו כל יבמות בית אחד קטנות או חרשות, ביאת אחת פוטרת²⁴ צרתה. ותקנתן ללמד הקטנה שתמאן וכונסה חרשת. ואם רוצה לגרשה כותב לה גט אחר שבא עליה וניתרת לזר. אחת פקחת ואחת חרשת, ביאת או חליצת הפקחת פוטרת החרשת ולא של חרשת פוטרת פקחת. שאין קדושיה כי אם מדרבנן. וכן קטנה [וגדולה], ביאת וחליצת הגדולה פוטרת הקטנה ואין קטנה פוטרת הגדולה. שתיהן קטנות הראויות למאן ובעל יבם אחת והוא או אחיו בעל שניה, לא פסל ראשונה, אך מלמדין שניה למאן ויקיים ראשונה.

קטנה וחרשת, בעל יבם תחלה קטנה והוא או אחיו בעל חרשת, לא פסל הקטנה וחרשת צריכה גט, שביאת קטנה מצולה²⁵ מביאת חרשת, הואיל וראויה לאחר זמן. לפיכך יקיים הקטנה שנבעלה תחלה, בעל יבם תחלה החרשת ובעל הוא או אחיו הקטנה, פסל בחרשת. ומלמדין הקטנה למאן וחרשת יוציא בגט. אחת פקחת [ואחת] חרשת בעל הפקחת והוא או אחיו החרשת²⁶ פסל החרשת וחרשת יוצאה בגט ופקחת בגט וחליצה.

גדולה וקטנה, בעל הגדולה והוא או אחיו בעל הקטנה לא פסל הגדולה, ומלמדין הקטנה למאן. בעל הקטנה וחזר [הוא] או אחיו ובעל הגדולה מלמדין קטנה למאן ויקיים הגדולה, שבעילת הקטנה קניין גמור.

פרק חמישי¹

אילו יבמין שאין להם זיקה כלל ולא חולצין ולא מיבמין: סריס חמה ואנדרוגינוס, שלא היתה להם שעת הכושר לילד ויבמתם מותרת לזר. ואלו מיבמין ולא חולצין: חרש, שוטה וקטן. שאין בהן דעת לחלוץ. ואלו חולצין ולא מיבמין: ספק ערוה², פצוע דכא וכרות שפכה מפני³ הסירוס, וזקן ביותר שתש כחו. ואם בעל סריס אדם קנה, שהיתה להן⁴ שעת הכושר ומוציא בגט שאסור לבא בקהל. טומטום חולץ ולא מיבם, שהוא ספק. בספק⁵ ונמצא זכר חולץ או מיבם ושאר אחיו חולצין או מיבמין. אלו יבמות מתיבמות ולא חולצות: חרשת ושוטה וקטנה שאין מגרש⁶. אלו חולצות

24 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם הל' כג—כד): את כולן. היתה אחת חרשת ואחת קטנה אין ביאת אחת מהן פוטרת.

25 צ"ל: מעולה.

26 צריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם הלכה כט): לא פסל את הפקחת והחרשת צריכה גט. בא היבם על החרשת וחזר הוא או אחיו ובא על הפקחת.

1 רמב"ם, הלכות יבום וחליצה, פרקים ו—ז.

2 ברמב"ם (פרק ו, הלכה ד) שלפנינו: שהיתה ספק ערוה על אחיו. בכתבייד תימנים: שהיתה ספק ערוה (התיבות "על אחיו" חסרות). ראה במשנה למלך שם, שהגיה: שהיה ספק ערוה על אחיו, ואיבם קאי.

3 צ"ל: ממיני. 4 צ"ל: לו. 5 צ"ל: וקרע.

6 הדברים מקוטעים וצ"ל עליפי הרמב"ם (שם הלכה ו): לפי שאין בהן דעת לקרות ולהבין, ואם רצה היבם לגרש החרשת בגט אחר שיבעול אותה הרי זה מגרש.

ולא מתיבמות: איסורי לאוין ושניות ואסור עשה וספק מגורשת מאחיו המת, שאם גרשה אסורה משום ערוה. אבל ספק מקודשת מאחיו המת חולצ(ת) או מיבם. אלו לא חולצות ולא מתיבמות: אשת סריס חמה ואנדרוגינוס⁷ ששמם מחוי, וכת'⁸: אשר תלד, פרט לאילוניות. אשת המת⁹, פרט לאשת שוטה וקטן שאין להן אישות כלל. ולקחת לך לאשה¹⁰, פרט לערוה, כגון שהיבמה אחות אשתו או אמה ובתה, שאין לה בה לקוחין. אבל אסור לאו ועשה ושנייה שיש לו בה לקוחין צריכין חליצה ולא תתיבם, אע"פ שיבום שהיא עשה היה לו לדחות לאו, מ"מ גזירה ביאה ראשונה אטו ביאה שניה [ש]אין בה מצוה. ואם עבר ובעלן קנאן לגמרי ומוציאה בגט והיא וכל צרותיה מותרות בזר שהרי נפטרו. אבל כהן גדול שבעל יבמתו אלמנה מן הנשואין לא נפטרה צרתה, שאין ע(ו)שה דוחה לא תעשה ועשה ולא הותרה צרתה לזר עד שתחלוץ.

יבמה שהיתה ערוה על בעלה, כגון שטעה מקח¹¹ אחותו מאמו¹² ונפלה לפני אחיו אינה אשתו ופטורה מיבום וחליצה. היתה לה צרה חולצת ולא מתיבמת¹³. היתה היא מותרת ליבם, אם ירצה ישאנה ויבם צרתה. אבל אם לא נאסרה על בעלה כי אם איסור עשה ולא או שנייה ולא היתה אסורה ליבם, יבם היא או צרתה¹⁴ חוץ ממחזיר גרושתו ומת וספק ערוה על יבמה או על בעלה, שחולצות ולא מתיבמות. וכן יבמה שהיא ספק אחות אשתו, כגון שקדש אחות יבמתו ספק קדושין, חולצת ולא מתיבמת, שהיא ספק ערוה ומוציא אשתו בגט שהיא ספק קרובת חלוצתו.

יבמה ערוה פוטרת צרתה מיבום וחליצה, אפילו הצרה מותרת ליבם, שנאמר¹⁵: בית אחיו, דבענן שכל הבית תהא מותרת ליבם. ואם הצרה נתיבמה לאח אחר שאינה צרת ערוה ואותו אח יש לו אשה אחרת ומת ונפלו לפני יבם ראשון, צרה ראשונה פוטרת צרה שנייה מחליצה ויבום, שנאמר¹⁶: לצרר. וכן עד סוף העולם.

וכן אשת אח שלא היה בעולמו, כגון שנולד היבם משמת בעלה, היא ערוה משום אשת אח על הנולד שראוי להיות יבמה, שנאמר¹⁷: ישבו אחים יחדיו, שיהיו להם ישיבה בעולם. ופוטרת צרתה מחליצה ויבום. כגון ראובן שמת ונפלה יבמתו לפני שמעון ויבמה¹⁸ ומשמת ראובן נולד לוי, בין נולד קודם שיבם שמעון בין נולד אחר היבום, ויש לשמעון אשה אחרת, ומת שמעון ונפלו לפני לוי הנולד, הרי כמו שהיבמה פטורה שהיא עדיין אשת אחיו שלא היה בעולמו כך צרתה פטורה. אבל אם לא יבם שמעון רק עשה מאמר, שאין קונה לגמרי, קודם שמת, הרי אשתו אחרת אין צרת ערוה לוי לגמרי וחולץ לוי לצרה ולא מיבם.

7 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ח): ואשת השוטה ואשת הקטן ואילוניות ומי שהיא ערוה, שנאמר (דברים כה, ו): ולא ימחה שמו מישראל, פרט לסריס חמה ואנדרוגינוס.

8 דברים שם. 9 שם שם, ה.

10 שם. וצ"ל: ולקחה לו לאשה.

11 צ"ל: ולקח. 12 צ"ל: מאביו.

13 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה יב): חולצת או מתיבמת.

14 שם: הרי זו מותרת ליבם. 15 דברים כה, ט.

16 ויקרא יח, יח. והדרש מובא ביבמות ג, ב.

17 דברים כה, ה. 18 תיבה זו מיותרת.

אשה שזנת תחת בעלה ברצון ובעדים ומת קודם שגרשה ונפלה לפני יבם, פטורה וצרתה מחליצ(ת)ה ויבום, שטומאה כתוב בה כעריות, שנאמר¹⁹: והיא נטמאה. אבל סוטה שמת בעלה קודם השקאת מי המרים או שאינה בת שתייה אבל היא בת גירושין חולצת ולא מתיבמת. אבל צרתה אפילו מתיבמת יכולה.

החולץ ליבמתו והלכה אחות חלוצתו או אמה וגשאת לאחיו ולו אשה אחרת ומת ונפלו שתיהן לפניו, כשם שקרובת חלוצתו אסורה עליו שמתחלתה כצרת חלוצתו כך צרתה וחלוצות ולא מתיבמות²⁰.

יבמה ערות היבם שהיא איילונית הואיל ואינה בת ייבום הוי כמי שלא נפלה ויקתו על צרתה²¹ ומיבם צרתה, וכן אם גירש אחיו הערוה או מאנה בו קודם שימות או שמתה בחי בעלה ומת אחיו (ב)צרתה מותרת ליבם. ואין אומרים, כיון שנעשית יבמה²² לערוה שעה אחת תאסר לעולם, שאין צרה אסורה עד שתהא צרת ערוה עמה בשעת נפילה. ואם ערות היבם ספק מקודשת או ספק מגורשת מבעלה או קטנה הראויה למאן ולא מאנה באחיו בחייו צרתה לא²³ חולצת ולא מתיבמת.

נשאת צרת הערוה לאחר ואחר נמצאת הערוה איילונית, תצא הצרה מבעלה ויבמה, צריכה גט מבעלה וחליצה מיבמה להתירה לשוק. ותתיבם הצרה שהערוה איילונית²⁴. נמצאת הערוה שאינה איילונית תצא מיבמה בגט והולד ממזר.

שלשה אחין, שנים נשואין שתי אחיות ואחד גשוי נכרית, מת נשוי נכרית ואחר מת נשוי אחות, נכרית חולצת ולא מתיבמת, שהיא צרת אחות אשתו בזיקת אחיו שמת אחרון, ואפילו גירש בעל אחות אשתו אחר שמת נשוי נכרית. ולא תתיבם, שנעשית צרת אחות אשתו בזיקה שעה אחת, שמא יבאו להתיבם אותה²⁵. ולא דמי לצרת ערוה בנשואין שמיבם הצרה אם נתגרשה הערוה, שאסור נשואין גלוי ולא יתירו צרת ערוה בלא גירוש, אבל איסור זיקת צרת ערוה אין גלוי לכל ויבא להתיר הצרה אפילו בלא גירש הערוה.

שלשה אחין נשואין שלש נכריות ומת אחד והשני עשה מאמר ביבמתו ומת קודם שיכנס ונפלו שתיהן לפני שלישי חולצות ולא מתיבמות, מפני בעלת מאמר שעלה זיקת שני יבמין והוי כאשת שני מתים. ואמרו חכמים²⁶: אשת המת, ולא אשת שני מתים. ואף צרתה אסורה ליבם, שלא יאמרו שתי יבמות הבאות מבית אחת, מתיבמו(ו)ת אחת וחולצת אחת. ואם השני נתן הגט למאמרו הרי בטל המאמר ובטל זיקתו²⁷ ומתיבמת או חולצת.

19 במדבר ה, יג.

20 הדברים משובשים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (שם הלכה כ): כשם שקרובת חלוצתו אסורה עליו כך צרתה... וחולצות ולא מתיבמות. ומפני מה אסרו קרובת חלוצתו, מפני שמתחלפת בצרת חלוצתו.

21 צ"ל: אלא על צרתה. 22 צ"ל: צרה.

23 תיבה זו מיותרת ויש למחקה.

24 דבר זה כבר הביא המחבר בפיסקה הקודמת.

25 הדברים מקוטעים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (שם הלכה כה): שאם תתיבם שמא יבא לייבם אותה ואפילו לא גירש זה שמת אחרון את אשתו.

26 לשון הרמב"ם (שם הלכה כו). ראה יבמות לא, ב; ספרי, כי תצא, פסקא רפת.

27 שתי התיבות האחרונות מיותרות ויש למחקן.

בן תשע שנים ויום אחד שבא על יבמתו ומת ונפלה לפני אחיו גדול פעם שנייה, חולצת ולא מתיבמת, שביאת בן תשע כמאמר מן הגדול ונמצא עליה זיקת שני יבמין, חציה שפחה וחציה בת חורין שנתקדשה לראובן ונשתחררה וחזרה ונתקדשה לשמעון ומתו שניהם מתיבמת ללוי, דאין זה אשת שני מתים ממה נפשך, דאי קדושי ראובן קדושין אין קדושי שמעון כלום, ואי קדושי שמעון קדושין קדושי ראובן לא כלום. שמים (נשים) אחים²⁸ נשואין לשתי אחיות ומתו שניהם ולא נודע מי מת ראשון הרי זיקת היבם על שתיהן ושתייהן חולצות ולא מתיבמות, ואפילו אחת מהן אסורה ליבם משום שניהם²⁹ או עשה ולא, אבל אחת וערוה³⁰, כגון אם אשתו או בתה או אחותה חולץ או מיבם³¹ שאין זיקה על הערוה.

אחת אסורה על יבם זה משום ערוה ואחרת על יבם שני משום ערוה, אסורה לזה מותרת לאחיו, אסורה לזה מותרת לאחיו, שהרי נפל זיקת כל אחת מהן על מותרת לו בלבד ורצה חולץ המותרת לו בלבד ורצה מיבם.

מת אחד מאחין ונפלה אשתו ליבום ואחר מת השני ונפלה אשתו שהיא אחות ראשונה ליבום ושתייהן קיימות, שתייהן חולצות ולא מתיבמות. מתה אחרונות³² חזרה ראשונה להיתרה וחולצת או מתיבמת. מתה הראשונה, האחרונה באסורה עומדת וחולצת ולא מתיבמת, שלא היתה³³ ליבום בשעת נפילתה. קדם אחד מן האחין וחלץ לאחרונה, הותרה אחרונה³⁴ לשאר אחין, שהרי הזיקה שאסרה הסירה אחיו בחליצתו. אם היתה הראשונה ערוה על אחד מהן וקדם וייבם אחרונה שהיא מותרת לו, הותרה הראשונה לשאר אחיו, שהרי אחרונה שאסרה אותה עליהן נתיבמה למותר לה. אבל אם האחרונה היא שאסורה על אחד מהן בלבד משום ערוה הרי הוא מיבם לראשונה ושאר האחין אסור לשתייהן, חולצות ולא מיבמות. קדמו וכנסו כל אחד מהן האחיות מוציאין מידן, שלשה אחין, שנים נשואין שתי אחיות, מת אחד מבעלי אחיות ועשה השלישי ביבמתו מאמר ואחר מת בעל האחיות השני[ה] ונפלה אחות שנייה לפני אח שלישי, נותן גט לבעלת המאמר וחולץ לה וחולץ לאחותה אחרונה להתירה לחד³⁵, מת העושה מאמר ולו אשה אחרת ונפלו לפני הבעל אחות, בעלת המאמר פטורה מחליצה ויבום, שהיא אחות אשתו ואשה האחרת חולצת ולא מתיבמת, שאין מאמר קונה לפטור הצרה. אחד מיבמין שקדש אחות יבמתו אומרים לו: המתן ולא תגרשנה ולא ת(נ)שאנה עד שייבם אחיו³⁶ או יחלוץ, חלץ לה אחיו או יבמה או שמתה היבמה ישא ארוסתו. מתו אחין כלן מוציא ארוסתו כגון³⁷ ויבמתו בחליצה, מתה ארוסתו אפילו אחר מיתת אחיו חזרה יבמה להתירה לחלוץ או ליבם.

שלשה אחים, שנים נשואין שתי אחיות ואחד נכרית, מת בעל אחות ויבמה נשוי נכרית ומתה אשת שני ומת (ו)אחר כך השלישי ונפלו שתי נשוי לפני השני שאין לו אשה פטורות מחליצה וייבום. אחת שהיתה אחות אשתו בשעת שמת אחיו הראשון ונאסרה לעולם משום אשת אח כדין אשת אחיו שלא היה בעולמו והנכרית משום צרתה.

28 צ"ל : שני אחים. 29 צ"ל : שניה. 30 צ"ל : ערוה.

31 בגליון נוסף : היו ד' אחין, ואינו מובן.

32 צ"ל : אחרונה. 33 צ"ל : שלא היתה ראויה. 34 צ"ל : הראשונה.

35 צ"ל : לזר. 36 צ"ל : אחיר. 37 צ"ל : בגט.

וכן שני אחים נשואים שתי אחיות ומת אחד מהם ואחר מתה אשת שני אסורה עולמית, הואיל שנאסרה בשעת נפילה. אך המגרש אשתו והחזירה ומת מותרת ליבם, אע"פ שנאסרה עליו בחיי אחיו בשעת שגירשה חזרה להתירה.

קטנה שהשיאה אביה וגרשה בעלה והחזירה ומת ועדיין היא קטנה, או מגרש פקחת ונתחרשה וחזרה אצלו ומת, הקטנה והחרשת אסורה ליבם, שגירושיהן גמורין שהרי האב השיא הקטנה ואין חזרתן קדושין גמורין, שאין קדושי קטנה וחרשת כלום. ולצרותיהם חולץ או מיבם. ואם החזיר כשהיא קטנה או חרשת וגדלה ונתפקחה אצלו ואחר מת מתיבמות.

שני אחין נשואין שתי אחיות ושתיהן קטנות הראויות למאן או חרשת ומת אחד, תצא משום אחות אשה ופטורה מחליצה ויבום. אחת גדולה ואחת קטנה מת ³⁸ בעל הגדולה מלמדין הקטנה למאן בבעלה והגדולה מותרת על יבמה.

שני אחים חרשים נשואין לשתי אחיות פקחות או חרשות, או אחת חרשת ואחת פקחת, או שתי אחיות ³⁹ נשואות לשני אחים פקחים או חרשים או אחד חרש ומת אחד אשתו פטורה מחליצה ויבום משום אחות אשה, שאין נשואי שניהם נשואין גמורין.

שני אחים, אחד פקח ואחד חרש, נשואין לשתי אחיות פקחות או חרשות חרשת אחת ואחת פקחת הוי אשת הפקחת ⁴⁰, מת החרש תצא אשתו משום אחות אשה, מת הפקח כיון שנשואי הפקח שמת נשואין גמורין וזיקת זה החרש גמורה ונשואי החרש אינן גמורין, מוציא אשתו בגט, שאחותה זקוקה לו. ואע"פ שהוא כקטן אוכל גבילות שאין בית דין מצווין להפרישו, מכל מקום אם תשב אשתו עמו ואחותה תנשא לזר, שיאמרו נפטרה משום אחות אשתו. לפיכך יוציא החרש אשתו בגט ואחותה אסורה לעולם (ואשת ⁴¹ אחיו הפקח אסורה לעולם) שלא יכול לכנוס מפני אחותה ולא יחלוץ שהוא חרש.

שני אחין פקחין נשואין פקחת וחרשת אחיות ומת בעל החרשת תצא משום אחות אשה. מת בעל פקחת מוציא אשתו החרשת בגט ואשת אחיו בחליצה, שהוא פקח ויכול לחלוץ.

שני אחין, פקח וחרש, וחרש נשוי שתי נשים פקחות, אחת ערוה על הפקח, ומת החרש, שתיהן פטורות. אי נשואי ערוה נשואין שניה פטור[ה] משום צרתה, ואם אין נשואי ערוה נשואין כמו כן אין נשואי צרתה נשואין.

בתו חרשת נשואה לאחיו פקח צרתה חולצת ולא מתיבמת, שאין נשואי חרש[ת] גמורין.

38 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ז הלכה טו) : בעל הקטנה תצא משום אחות אשה ופטורה מן החליצה ומן היבום. מת.

39 צ"ל : אחיות חרשות.

40 צ"ל : או אחת פקחת ואחת חרשת והרי הפקחת היא אשת הפקח.

41 מה שיש בתוך הסוגריים מיותר וכפל דברים הוא. ראה רמב"ם שם הל' יז—ית.

פרק ששי¹

מי שספק מי קדש משתי אחיות² ומת, אחיו חולץ לשתייהן להתירן לזר. יש לו שני אחין, אחד חולץ לאחת בתחלה ושני מיבם לשניה ממה נפשך, אם היא זו שקדש אחיו הרי יבם, אם אינה זו הרי נשאה כשאר נשים, ואחותה שמקודשת חלצה אחיו. אבל לא ייבם תחלה, שמא שנייה אשת אחיו ונמצא שנשא קרובת זקוקתו. קדמו שני אחין וכנסו שתי אחיות אין מוציאין מידן.

שנים קדשו שתי אחיות³ וכל אחד אח זה חולץ שתייהן ואח זה חולץ שתייהן. לזה אח ולזה שנים, האחד חולץ בתחלה לשניהם והשנים אחד חולץ ראשון ושני מיבם. קדמו וכנסו אין מוציאין מידן, ואפילו היו כהנים, שחליצה שחלץ היחיד מספק חלץ וספק חלוצה שהיא מדרבנן לא גזרו⁴.

לזה שני אחין ולזה שני אחין, אחיו של זה חולץ אחת⁵ ואחר כך האח השני של זה מיבם חלוצתו של זה, והאח שני של זה מיבם חלוצתו של זה. קדמו שני אחיו וחלצו שתייהן ולא⁶ יבמו שני אחים אחרים אלא [אחד] חולץ לכתחלה ואחד מייבם לשניה. קדמו וכנסו אין מוציאין מידן.

אשה שיש לה בנים ולכלתה בנים וילדו עוד האשה וכלתה במחבא ונתערבו הנולדים ונשאו נשים ומתו, בני הכלה חולצין לשתייהן תחלה ולא מיבמין, שכל אחת ספק אשת אחי אביו שהיא ערוה. אבל בני הזקנה חולצין או מיבמין, שאם היא אשת אחיו הרי יבמה, ואם אשת בן אחיו הרי מותרת להנשא לו שכבר חלצה. מתו בנים ידועים של זקינה ושל כלתה ובני התערובות קיימין (ו)בני התערובות לנשי בני הזקינה חולצין ולא מיבמין, שהיא ספק אשת [אחי] אביו, ולנשי בני הכלה אחד חולץ לכתחלה ואחד מיבם, שאם בן הכלה הוא זה שחלץ תחלה הרי חלץ אשת אחיו והשני מן התערובות הוא בן הזקינה ומותר לישא אשת בן אחיו אחר שנחלצה מיבמה, ואם הוא שחלץ תחלה בן זקינה, הרי חלץ לאשת בן אחיו ולא עשה כלום והשני מן התערובות בנ(י) הכלה הרי יבם אשת אחיו.

מי שנשאת תוך שלשה חדשים למיתת בעלה וילדה וספק בן תשעה לראשון או בן שבעה לאחרון ויש לה בנים מן הראשון ומן השני ומת בן זה הספק, חולצין לאשתו ולא מיבמין, שכל אחד שיבא ליבם שמא אינו אחיו [מאבין] והוא אחיו מאמו ודאי, שאסור לו לעולם משום ערוה. וכן הספק כשמתו חולץ לנשותיהם ולא מיבם. ואם יש בן לראשון ובן לשני שלא מאשה זו ומת אחר כן הספק חולץ או מיבם לאשתו, שאם⁸

1 רמב"ם, הלכות יבום וחליצה, פרק ח.

2 שם (הלכה א): מי שקידש אחת משתי אחיות ואין ידוע אי זה מהן קידש.

3 שם (הלכה ב): זה אינו יודע אי זו קידש וזה אינו יודע אי זו קידש ומתו שניהם, לזה אח ולזה אח.

4 שם: והחלוצה אסורה לכהן מדברי סופרים ובספק חלוצה לא גזרו.

5 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ג): ואחיו של זה חולץ לאחת.

6 צ"ל: לא.

7 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ד): שהיא אשת אחיו ותהיה מותרת לו, ספק.

8 צריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ז): אחיו מאביו הוא הרי יבם את אשתו ואם.

אינה אשת אחיו הרי מותרת ליגשא לו, שאין ביניהם אחוה כלל. מת בן הספק, אחד משני בנים הודאים חולץ תחלה והשני מיבם, אם אחיו הוא שפיר מיבם ואם אינו אחיו מאב ובן האב אחר הוא⁹ הרי נחלצה מאחי בעלה.

מי שנשאת על פי שמועת מיתת בעלה ואחר בא בעלה ומתו שניהם ולזה אחין¹⁰ חולצין ולא מיבמין.

חמש נשים לכל אחת בן ידוע וילדו חמשה בנים ונתערבו והגדילו התערובות ונשאו נשים ומתו התערובות וחמש נשותיהן גפלו לפני חמשה הודאין וכל אחד מסופק מי אשת אחיו, ארבעה חולצין לאחת תחלה וחמשי ישאנה. אם אשת אחיו שפיר מיבם, אינה הרי חלוצה מארבעתם ומותרת לזר. וכן עושין לכל אחת ארבע חליצות ותנשא כל אחת למי שלא חלצה.

כל שספק אם טעונה חליצה מזה אינה מותרת לזר עד שתחלוץ לה זה. כל שספק אם ביאתה אסורה על זה, אפילו מדברי סופרים, לא תתייבם לו. כל (שספק) שנחלצה חליצה מעולה או נבעלה בעילה כשירה הותרה צרתם לזר. וכן בכל ספיקות יבום וחליצה תורה ותבין.

הלכות קדושין

פרק ראשון¹

מצות עשה מן התורה אם ירצה אדם ליקח אשה לקדשה תחלה בפני עדים בקדושי תורה, כגון בשטר או בביאה, או בקדושי סופרים, כגון בכסף, כמו שאבאר, שנאמר²: כי יקח איש אשה. ומיד שנתקדשה כך נקראת מקודשת או מאורסת, ואפילו לא נכנסה לחופה ולא נבעלה הבא עליה חוץ מבעלה חייב מיתת בית דין וצריכה גט כשרוצה לגרשה. אבל מחפה אין הלכה כרב הונא דאמר³ קונה, מדקאמר⁴: ולרב הונא דאמר חפה קונה, מכלל דאין הלכה כמותו. וכל הבעל אשה בלא קדושין לשם זנות לוקה משום לא תהיה קדשה⁵. וקודם מתן תורה היה אדם בועל אשה על אם הדרך והולך לו, ואם היה רוצה ליקחנה לאשה היה מעכבה ומכניסה לביתו ולא יותר. וכך האשה מתקדשת בכסף: לוקה פרוטה או שויה ולא פחות ואומר לה: הרי את מקודשת לי, או: הרי את מאורסת לי, או: הרי את לאנתו בזה, וזנותו לה בפני עדים. נתן הוא ואמרה היא לו מקדשת מספק. נתנה היא ואמר הוא אינה מקדשת, וכל שכן נתנה היא ואמרה היא.

יכול האדם לקדש אשה בכל לשון שתהא מכרת בו, ויהיה משמע הדברים באותו לשון של קנייה⁶ ולא דבר אחר. שאם אמר: הריני בעליך, או אישך, או ארוסך אין בהן קדושה⁷. אמר: הרי את ארוסתי, הרי את אשתי, הרי את קנויה לי, או ברשותי,

9 שם (הלכה ח): ואם אינו אחיו והוא בן האב האחר.
10 צריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ט): ולזה אחין.

1 רמב"ם, הלכות אישות, פרקים א, ג—ה; סמ"ג, עשין מח.

2 דברים כב, יג. 3 קידושין ה, א. 4 שם ג, א. 5 דברים כג, יח.

6 ברמב"ם (פרק ג, הלכה ח): שקנאה. 7 צ"ל: קידושין.

הלכות קדושין

או זקוקה לי, או לקוחתי, או חרופתי, מקדשת. אמר: הרי את מיוחדת לי, או מיועדת לי, או עזורתי⁸, או נגדי⁹, או צלעתי, או סגורתי, או תחתני או אסורתי¹⁰ או תפוסתי, מקדשת מספק אם יהיה מדבר על עסקי קדושיה. שאפילו לא אמר כלום ונתן בידה הכסף או בעלה, כיון שעסקין באותו ענין דיו. וכן הדין לשליח או לאב המקדש כמו שאבאר.

וכן עדי קדושין וגרושין אין צריך לומר: אתם עדי, אך כיון שקידש וגירש בפניהם מקדשת ומגרשת.

האומר: התקדשי לחצי, מקדשת, שרצה לומר: אקח אשה אחרת. אמר: חציך מקדשת לי, או הרי את מקדשת לי ולזה, אינה מקדשת, שאין אשה ראויה לשתים. אמר: חציך מקדשת לי בפרוטה וחציך בפרוטה, או אמר: חציך מקדשת לי בחצי פרוטה וחציך אחר בחצי פרוטה, מקודשת. אמר: חציך מקדשת לי בפרוטה היום וחציך בפרוטה למחר, שתי חציך בפרוטה, שתי בנותיך לשני בני בפרוטה, בתך מקדשת לי ופרתך מכורה לי בפרוטה זו, או בתך וקרקעך בפרוטה, כל אלו מקודשת מספק.

יכול אדם לקדש נשים רבות כאחד אם יש פרוטה לכל אחת; ויכולה אחת או אחר לקבל קדושין על ידי כלם מדעתם.

קדש בפחות מפרוטה אינה מקדשת. קדשה באוכל או בכלי פחות [מ]שוה פרוטה צריכה גט מספק, נהי שאינו שוה פרוטה במדינה זו, שמא שוה פרוטה במקום אחר. א"כ שוה כסף פרוטה במדינה שקדש הוא קדושין ודאי, אינו שוה פרוטה הוא קדושי ספק. ונראה למימוני¹¹, דזה בדבר שיתקיים אם יבא בו באותה מדינה ששוה פרוטה, אבל ירק או תבשיל שלא יתקיים עד הביאו שם ויפסד ויאבד, אינו כלום ואינה מקדשת כלל.

קדש בפחות משוה פרוטה או קדש שתי נשים בפרוטה, אע"פ ששלח סבלונות¹² לאחר שהגדיל אינה מקדש, שמחמת קדושין ראשונים שלח והוה קדושין פסולין. המקדש באסורי הנאה, כחמץ בפסח ובשר בחלב, ואפילו אסורי הנאה מדבריהם כחמץ בפסח בשעה ששית מיום י"ד, אינה מקודשת. קדש בדמי אסור הנאה, שעבר ומכר מקדשת, חוץ מדמי ע"ז שדמיה אסורין בהנאה. קדש בפרש עגלי ע"ז¹³ מקדשת, שפרש אינו דבר חשוב לפני השור.

קדש בפירות שביעית, או באפר פרה או במים שמלאו לעשות מי פרה מקדשת. בקדשי בדק הבית בשוגג מקדשת, וישלם קרן וחומש להקדש ויביא אשמו כדין מועל בשוגג. קדש במזיד אינה מקדשת. במעשר שני אפילו שוגג אינה מקדשת לפי שצריך הלול.

8 ברמב"ם (שם הלכה ז): עזרתי.

9 לפנינו שם: נגדתי. ברפוסים ראשונים ובכתבייד תימנים כנוסח מחברנו.

10 לפנינו: עצורתי. ובמקורות הנ"ל כנוסח מחברנו. ראה לחם משנה שם.

11 רמב"ם פרק ד, הלכה יט.

12 יש כאן השמטה עליידי הדומות וצריך להשלים עליי הרמב"ם (שם הלכה כ): לאחר מכן אינה מקודשת. וכן קטן שקידש אף על פי ששלח סבלונות.

13 יש כאן השמטה כנ"ל וצריך להשלים עליי הנ"ל (פרק ה, הלכה ב): אינה מקודשת, שהכל מעבודה זרה אסור בהנאה... אבל המקדש בפרש שור הנסקל.

כהן שקדש בחלקו אפילו מקדשים קלים אינה מקדשת, שלא הותרו קדשים רק לאכילה בלבד. קדש כהן בתרומה גדולה ותרומת מעשר ובכורים, ולוי שקדש במעשר ראשון, וישראל שקדש במעשר שני ¹⁴ מקדשת.

ישראל שנפלו לו טבלים מבית אבי אמו כהן מפריש מהן תרומות ומעשרות והרי הן בתרומות ומעשרות שנפלו לו בירושה, ואם קדש בהן אשה מקדשת, שאע"פ שאין ראויין לאכילה יש לו למוכרו למי שראויין לו. אבל ישראל שקדש בתרומה שהפרישה מגרנו אינה מקודשת, שטובת הנאה שיש לו בה ליתן לכל כהן שירצה אינה ממון, שהרי אין לו למוכרה.

קדש בגזל וגניבה, בחמס, אם נתיאשו הבעלים מקדשת, אם לאו אינה מקדשת. לקח כלי או אוכל מבית חבירו וקדש בו אינה מקדשת, אע"פ שאמר לו: למה לא נתת לו ¹⁵ דבר זה שהוא טוב יותר ממה שנתת, לא אמר לו דבר זה רק שלא יתבייש ממנו. ואם הדבר שאין בעל בית מקפיד עליו, כתמרה ואגוז, מקדשת מספק.

קדש בחלקו מסחורה שבינו לחבירו וחלקה שלא מדעת חבירו, הואיל וצריכה שומת בית דין אינה מקדשת.

גזל או גנב וחמס אשה וקדשה בדבר ולא שדכה מעולם, אפילו שתקה בשקדשה בדבר, אינה מקדשת. קדם שדוכין ושתקה כשנטלה, או אמרה הן בלא שדוכין, מקדשת. אמר לה: כנסי פקדון זה, וחזר ואמר: הרי את מקודשת לי בו, ושתקה, אין זה כלום, דשתיקה שלאחר מתן מעות אינה כלום. אבל אם אמרה: הן אחר שנטלה, מקדשת. החזיר לה חוב שחייב לה ואמר קודם שתטלנו: התקדשי לי בו, ונטלתו ושתקה וביניהם שדוכין מקדשת, ואם לאו אינה מקדשת עד שתאמר הן. ואם משנטלה החוב אמר: התקדשי לי, אפילו אמרה הן, אינה מקדשת.

המקדש במלוה אפילו בשטר, שאמר: התקדשי לי בדינר שיש לי בידך, אינה מקדשת שבמלוה ¹⁶ להוצאה נתנה ועברה כבר ההנאה שהרי הוציאנו כבר. אבל קדש במלוה על משכון והחזיר לה משכון מקדשת, שהרי נהנית במשכון. קדש בהנאת מלוה, כגון שהלוה אותה ¹⁷ מאתים וזו ואמר לה: התקדשי בהנאת זמן שארויה לך במלוה זו שלא אתבעך עד זמן פלוני, מקדשת. ואסור לעשות כן, שהוא כרבית.

אמר: התקדשי לי בפרוטה זו ובחוב, או במלוה שיש לי אצלך ¹⁸ או היה לו חוב בידי אחרים ואמר: התקדשי לי בחוב שיש לי ביד זה במעמד שלשתן, או קדשה בפקדון שיש לו בידה או בשאלה שהשאלה וברשותה קיים, מקדשת.

אמר: בשכר שאדבר עליך לשלטן, ודבר [ו]לא תבעה השלטון אינה מקודשת, אם לא נתן לה פרוטה משלו. שהנאת דברו הוי כמלוה.

התקדשי במלאכה זו שאעשה עמך ועשה, אינה מקדשת, אם לא נתן לה פרוטה משלו. ששכירות יזכה בו הפועל מתחלה ועד סוף וכל זמן שאעשה ¹⁹ מקצת המלאכה יזכה במקצת מן השכר ונמצא שכרו מלוה.

14 צ"ל: עני. 15 צ"ל: לה. 16 צ"ל: שהמלוה.

17 ברמב"ם (שם הלכה טו): שהלוה אותה עתה.

18 שם (הלכה טז) נוסף: ובפרוטה זו. 19 צ"ל: שיעשה.

פרק שני

אשה שאמרה: תן דינר לפלוני במתנה ואתקדש לך, ונתן ואמר: התקדשי בהנאת מתנה שנתתי על פיד, מקדשת אפילו לא הגיע לה כלל, שהרי נעשה רצונה. אמר: תן דינר לפלוני ואתקדש לו, ונתן וקדשה אותו פלוני ואמר: התקדשי לי בהנאת מתנת זו שקבלתי ברצונך, מקדשת.

אמר: הא לך דינר זה במתנה והתקדשי לפלוני, ואמר לה אותו לי²: התקדשי לי בהנאה זו הבאה לך בגללי, מקדשת. אמרה: הא לך דינר זה במתנה ואתקדש לך, ולקחו ואמר: התקדשי לי בהנאה זו שקבלתי ממך במתנה [אם] אדם חשוב הוא מקדשת, שנהנית בלקחו ממנה מתנה.

האומר: התקדשי לי בדינר וזה משכון בידך, אינה מקדשת עד שיתן הדינר [ש]לא הגיע הדינר לידה ולא המשכון נתן להיותו שלה. ואומר ר"י³, דהוא הדין אם אדם נותן מתנה לחבירו והניח אצלו משכון בעבורה אין המשכון לכלום, שהרי לא גוף המתנה הגיע לידו ולא המשכון נתן להיות שלו. והא דאמר פרק האמני⁴, שאם באת חבלת פועל לידו, כלומר כלי אומנותו, שוכר עליהם אחרים, שקונה המשכיר את החבילה, אינה מדבר בלשון משכון כלל אלא שהתנו עמו בקניין חשוב שישכור פועלים על החבילה שלהן אם יחזירו בהן.

קדש במשכון שחייב אדם לו דינר עליו, אע"פ שאינו שלו, מקדשת, שבעל חוב יש לו מקצת קניין בגופו של משכון.

אמר: התקדשי בדינר זה על מנת שתחזירי לי, אינה מקדשת, שאם בחזירתו⁵ לא נהנית ולא⁶ החזירתו לא נתקיים התנאי.

אמר: התקדשי באגודה [של] הדם, וקבלה. אמרו לה⁷: אין בה שוה פרוטה, אמר לה: התקדשי בד' זהובים הנחבאים באגודה. ואמרה הן, מקדשת. שתקה אינה מקודשת בזהובים, דשתיקה לאחר מתן מעות לא כלום ומתקדשת ספק בעבור האגדה, שמא שוה פרוטה במקום אחר.

התקדשי בתמרה זו ושוה פרוטה⁸ מקדשת, לא שוה פרוטה ספק מקדשת, שמא שוה במקום אחר. אמר: התקדשי בזו ובזו, אם יש בכלן שוה פרוטה מקדשת, ואם לאו ספק מקדשת. אוכלת ראשונה ראשונה ויש באחרונה שוה פרוטה מקודשת, לא יש ספק מקדשת, שתמרים שאכלה כמלוה ונמצא שאין הקדושין בתמרה⁹ אחרונה. אמר: התקדשי לי באלו, ויש בין כלן שוה פרוטה מקדשת, אפילו אוכלת ראשונה ראשונה, שלה אוכלת.

התקדשי לי בכוס זה, והכוס מלא מים מקדשת בו ובמה שבתוכו. מלא יין, מקדשת

1 רמב"ם, הלכות אישות, פרקים ג—ה; סמ"ג, עשין מח.

2 צ"ל: פלוני.

3 מובא בסמ"ג שם. והשווה תוספות, קידושין ח, ב ד"ה מנה.

4 בבא מציעא עח, א. 5 צ"ל: החזירתו. 6 צ"ל: ואם לא. 7 צ"ל: לו.

8 הדברים משובשים ויש לתקנם עלפי הרמב"ם (פרק ה, הלכה כז): התקדשי לי בתמרה זו, התקדשי לי בזו, התקדשי לי בזו, אם יש באחת מהן שוה פרוטה.

9 צ"ל: אלא בתמרה.

בו ולא במה שבתוכו. מלא שמן, מקדשת בשבתוכו ולא בו. ואם לא בשמן שזה פרוטה אין מקדשת ודאי ¹⁰ ואין משגיחין על הכוס.

התקדשי בדינר זה, ונטלתו וזרקתו לים בפניו ¹¹ או לכל דבר האבד, אינה מקדשת. אמרה: תניהו לאבא או לאבוך או לאיש פלוני, ונתן אינה מקודשת. אמרה: תניהו לו שיקבלהו לי, ונתן, מקדשת.

אמרה: הניחוהו על גבי סלע, אינה מקדשת. סלע ¹² של שניהם מקדשת בספק. התקדשי בכר זו. אמרה: תניהו לעני, אפילו סמוך עליה, או לכלב, אינה מקדשת. כלב שלה או רץ אחריה לנשכה אפילו אינו שלה, מקדשת ¹³.

מוכר פירות וכלים ואשה שאלה לו: תן לי מעט מאלו, ואמר: אם אתן לך תתקדשי לי. אם אמרה הן ונתן לה מקדשת, אבל אם אמרה: תן לי מהן, או השלך לי, ונתן, אינה מקדשת. היה שותה יין ואמרה לו: תן לי כוס יין, ואמר: אם אתן לך תתקדשי. ואמרה הן, מקדשת. אמרה: תן משקה, אינה מקדשת, שאין משמע כי השקני בלבד. המקדש בשטר כך עושה: כותב על הגייר או חרס ועלה וכל דבר שירצה: הרי את מקודשת לי, ונותנו לה בפני עדים. וצריך לכותבו מדעתה ולשמה. לא עשה כך, אע"פ שנתן לה מדעת לי ¹⁴, אינה מקדשת, וכל לשונות המועילים בכסף מועילים בשטר, שאין מועילים לא מועילים בשטר.

קדושי כסף או שטר אין צריך ליתן הקדושין בידה, שאם זרקם בידה וחיקה וחצרה ושדה שלה מקדשת. עמדת ברשות הבעל יתן לידה או לחיקה. עומדת ¹⁵ שאינה לשניהם או ברשות הרבים וזרק קדושין, קרוב לה שיכולה לשומרן ולא הוא מקדשת, קרוב לו שיכול לשמרן ולא היא אינה מקדשת, מחצה על מחצה שניהם יכולים לשמרו או אין יכולים, או ספק קרוב לה ספק קרוב לו ואבדו קודם שיגיעו לידה, ספק מקדשת. אע"פ שמצוה יותר לאיש ולאשה לקדש בעצמם, יכולים לקדש על ידי שליח, בין האיש לשלוח קדושיו, בין האשה גדולה לקבל קדושיה. והעושה שליח לקבל קדושין צריך לעשות בפני שני עדים, אבל איש שעשה שליח לקדש אין צריך לעשותו בעדים, שאין מקום לעדות בשליחות רק להודיע אמיתות הדבר, לפיכך ¹⁶ השליח והמשלח אין צריכין עדים כשליח הגט ושליח להפריש תרומה ודוגמתן, שלוחו של אדם כמותו ואין צריך עדים.

השליח נעשה עד ואם עשה שנים שלוחים לקדש לו לאשה וקדשו, הן הן שלוחיו הן הן עדיו מקדושין ואין צריכין לקדשה לו בפני שנים אחרים.

10 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה כט): ואם היה בשמן שזה פרוטה הרי זו מקודשת ודאי.

11 שם (פרק ד, הלכה ג): וזרקתו לפניו או לים...

12 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ד): שלה מקודשת. היה סלע.

13 שם: הכלב שלה מקודשת... רץ אחריה... ספק מקודשת.

14 חובה זו מיותרת ויש למחקה.

15 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הל' כא—כב): ברשות שהיא של שניהם וזרק לה קדושיה מדעתה ולא הגיעו לידה או לחיקה הרי זו מקודשת קדושי ספק... היו עומדים ברשות.

16 שם (פרק ג, הלכה טו): לפיכך אם הודו.

הכל כשרין לשליחות, חוץ מחרש שוטה וקטן, שאינן בני דעת, וגוי, שאינו בן ברית, שנאמר ¹⁷: תרימו גם אתם, מה אתם בני ברית אף שלוחכם. ועבד אע"פ ששליח לדבר ממון פסול בשלחות קדושין וגטין, שאינו בתורת גטין וקדושין.

כששליח מקדש אומר לה: הרי את מקודשת לפלוני בכסף או בשטר זה. ואם שליח אשה לקבל קדושה אומר: הרי פלונית ששלחה אותך מקודשת לי, והוא אומר לו: קדשתיה לך או ארסתיה לך או נתתיה לך לאשה, וכיוצא בזה. המקדש בביאה יאמר לה: הרי את לי לאשה בבעילה זו, ומתייחד עמה בפני עדים ובוועלה. ומסתמא דעתו על גמר ביאה וכשיגמר ביאתו תהיה מקדשת. אפילו בעלה שלא כדרכה מקדשת.

ואפילו שקדושי ביאה מן התורה לא יקדש לכתחלה בביאה, ואם קדש בביאה מכין אותו מרדות שלא יפרצו בדבר זה. וכן המקדש בלא שדוך, או מקדש בשוק מכין אותו מרדות, שלא ידמה לזנות כקדושי קודם מתן תורה ¹⁸.

אין אשה מתקדשת רק לרצונה, קדשה בעל כרחה אינה מקדשת. אבל איש שאנסוהו עד שיקדש בעל כרחו מקדשת. והגאונים ¹⁹ תופשין עיקר כמר בר רב אשי ²⁰, דאמר אינה מקדשת. קדש האשה זנתן קדושה מדעתה ביד חברתה ואמר לחברתה כשנתן קדושי בידה: ואת נמי, או: וכן את, שתיהן מקדשות. אבל נתן בידה ואמר לה: ואת, הרי זו שקבלה הקדושין ספק מקדשת, שמא לא נתכוון רק לראות מה בלבה וכאלו אמר: ואת מה תאמרי בדבר זה, לפיכך קבלה הקדושין שעדיין שואלה מה בלבה, והוי ספק מקדשת.

המקדש בעד אחד אין חוששין לקדושו ואע"פ ששניהם מודים, וקל וחומר למקדש בלא עדים. אבל אומר ה"ר אליעזר ממין ²¹, דנכון להחמיר כיון דפליגי אמוראי ²² ולא איפסיק הלכה כדברי מי. קדש בפסולי עדים של תורה אינה מקדשת, בפסולי עדים של דברי סופרים, או בעדים ספק פסולי תורה, אם רצה לכנוס חוזר ומקדש בעדים כשרים, לא רצה לכנוס צריכה גט מספק. אפילו הכתישה האשה ואמרה: לא קדשתני כופין אותה לקחתו. וכל דין קדושים ספק, רצה לכנוס חוזר ומקדש ודאי, לא רצה צריכה גט מספק.

ואשה שאין קדושה כלום כגון קדשה בפחות מפרוטה צריך לקדשה פעם אחרת. והשיב רש"י ²³, שאין צריך לכנוס לחופה פעם אחרת, דהא קטנה שהשיאוה אחיה אין קדושה כלום עד שתגדיל והרי קדמה החופה לקדושה הכי נמי לא שנא. אשת איש שפשטה וקבלה קדושין מאחר בפני בעלה מקדשת לשני, שהאשה שאמרה בפניו: גרשתני, נאמנת, חזקה אינה מעיזה פניה בפני בעלה כרב המנונא ²⁴. וכן פסק ר"י ²⁵ מדמקשה התלמוד ממנו ברוב מקומות. קדשה אחר שלא בפני בעלה

17 במדבר יח, כח.

18 ברמב"ם (שם הלכה כב): כדי שלא יהא דבר זה הרגל לזנות וידמה לקדשה שהיתה קודם מתן תורה.

19 מובאים בסמ"ג שם. 20 בבא בתרא מה, ב.

21 יראים השלם, עמוד עריות, סי' ז, עמ' יב. מובא בסמ"ג שם.

22 קדושין סה, ב.

23 הגהות מרדכי, קדושין, רמז תקמו. וראה תשובות רש"י, מהדורת אלפנביין, סי' קצז, עמ' 221.

24 גיטין פט, ב.

25 מובא בסמ"ג שם. והשווה תוספות שם ד"ה והלכתא.

אין קדושין תופסין בה עד שתביא ראייה שנתגרשה קודם קבלת קדושין. שכל שלא בפניו מעיזה.
האי 28 צורבא מדרבנן דאזיל לקדושיה איתתא נידבר עם הארץ בהדיה דלמא מחלפא ליה מיניה.

פרק שלישי

האב מקדש בתו שלא מדעתה כל זמן שהיא קטנה. וכשהיא נערה רשותה בידו. שנאמר 2: את בתי נתתי לאיש הזה. וקדושיה לאביה. וחכאי במציאתה ומעשה ידיה וכתבתה אם נתגרשה או נתארמלה מן הארוסין עד שתבגר. ומקבל האב קדושי בתו מיום שתולד עד שתבגר. ואפילו היא חרשת או שוטה. אם היתה בת שלש שנים ויום אחד מתקדשת בביאה מדעת אביה, פחות מיכן אם קידשה אביה בביאה אינה מקדשת. בגרה הבת אין [ל]אביה רשות בה לעולם.

נתקדשה קודם שתבגר שלא לדעת אביה אינה מקדשת אפילו נתרצה האב אחר שנתקדשה. וכן פוסקין רב ה"י 3 וה"ג 4 ושאלתות 5. כה"ג 6: קטנה שאביה במדינת הים ונשאת נשואה מדרבנן וכמה גדולה גדלה נשואה 7, ור"י 8 אומר, דאפילו מדרבנן אינה נשואה. ואומר רבינו מנחם 9, ואפילו לקיימה אסור, שמא קדשה אביה לאחר. ואומר ר"י 10, דלזה אין חוששין, דאם כן אם מת אביה במדינת הים תיאסר לנו שמא קדשה אביה.

ספק בוגרת, בין קדשה אביה שלא לדעתה בין קדשה היא עצמה שלא לדעת אביה, ספק מקדשת וצריכה גט מספק.

האב עושה שליח לקבל קדושי בתו כשהיא ברשותו. ואומר אדם לבתו קטנה: צאי וקבלי קדושייך. המקדש על ידי האב אומר לו: בתך פלוניתא מקודשת לי, והוא אומר: קדשתיה לך. קדש בשטר לא יכתבנו רק מדעת האב וכן מדעת השליח. אע"פ שיש רשות לאב לקדש בתו קטנה וכשהיא נערה, אין ראוי לעשות כן ומצות חכמים שלא יקדש איש בתו כשהיא קטנה עד שתגדיל ותאמר: בפלוני אני רוצה. וכן אין ראוי לאיש לקדש קטנה. ולא יקדש אשה קודם שיראנה ותמצא חן בעיניו, שאם לא מצא חן מגרשה או שוהה 11 עמה ושונאה.

26 בבא בתרא קסח, א.

1 רמב"ם, הלכות אישות, פרקים ב—ד; סמ"ג, עשין מה, ג. נב.

2 דברים כב, טז.

3 מובא בסמ"ג, עשין מה. וראה אוצר הגאונים, קידושין, עמ' 119.

4 = והלכות גדולות, סוף הלכות קדושין, מהדורת ווארשא, עמ' 167.

5 משפטים, שאלתא נט.

6 = כתב הלכות גדולות, שם. מובא בסמ"ג שם. השווה תוספות קידושין מה, ב ד"ה בפירוש.

7 צ"ל: וכמה גדלה גדלי נשואיה. 8 = ור"י יצחק. מובא בסמ"ג, שם.

9 ר' מנחם מיוני. מובא בסמ"ג ובתוספות שם.

10 בסמ"ג: ואינו נראה לרבינו יעקב ולרבינו יצחק, בתוספות: ר"ת.

11 ברמב"ם (פרק ג, הלכה יט): שוכב.

מיום לידת הבת עד שתהיה בת י"ב שנה גמורות נקראת קטנה ותינוקת, וכל שערות שתביא תוך כך הוי שומא. מבת י"ב שנה ויום ומעלה והביאה שתי שערות למטה בגוף במקום הידוע להביא שנקרא סימן התחתון, נקראת עד ששה חדשים נערה. ומתחלת יום תשלום הששה חדשים ומעלה נקראת בוגרת. ואין בין נערות לבגרות רק ששה חדשים בלבד. בא י"ב שנה¹² ולא הביאה שתי שערות, אע"פ שנראה בה סימני איילונית, כגון שאין לה דדין, ומתקשה בשעת תשמיש, ואין לה שיפולי מעים כנשים, וקולה עבה ואינה נכרת מן האשה לאיש, אפילו הכי קטנה היא עד עשרים שנה. הביאה שתי שערות ואפילו שנה תשע עשרה תהיה נערה ואחר תהיה בגרת.

בת עשרים שנה פחות שלשים יום ולא הביאה שתי שערות, אם נראה בה סימני איילונית הוי איילונית, לא נראה בה כל¹³ סמני איילונית קטנה היא עד שתביא שערות או שתהיה בת חמש ושלשים שנה ויום אחד. בא זמן זה ולא הביאה היא איילונית אפילו לא נראו בה סימני איילונית. אם כן איילונית אין לה ימי נערות, אך מקטנותה יצא¹⁴ לבגר.

ונערה ובוגרת ואיילונית כל אחת נקראת גדולה. סימני עליון הבת אלו הן: משתחזור דדיה¹⁵ לאחוריה ועושה קמט במקום הדד, ומשישחיר ראש הדד, ומשיתן אדם ידו על העוקץ ושוקע ושוהא לחזור, ומשיפציל ראש חטם הדד ועושה בתוכו כדור קטן, ויש פותרין¹⁶, משיפצל החוטם עצמו, וכן משישרטו¹⁷ הדדין, ומשיקשקשו, ומשתקיף העטרה והוא מקום התפוח של מעלה מן הערוה, ומשיתמעך בשר זה ולא יהיה קשה. וכן פר"ח¹⁸. אבל פרש"י¹⁹: שיהא עוקץ הדד גדול ועב ומוקף עטרה.

אם נראה בבית סימן מכל אילו והיא בקטנותה עדיין (נעשית בת י"ב שנה ויום אחד ונראה בה סימן תחתון) אין משגיחין באחד מכל אילו והיא בקטנותה עדיין. נעשית בת י"ב שנה ויום אחד ונראה בה סימן תחתון אין משגיחין באחד מכל אילו. [לא²⁰] נראה התחתון ונראה אחד מאלו הויא ספק נערה ספק קטנה ודנין בה להחמיר. נראו כלם הויא גדולה ודאית, שודאי בא סימן התחתון ונשר. ומה שפירש המיימוני דנין בה להחמיר, סותר רש"י²¹ ואומר: איזה מאלו שתביא אין אביה מפירין נדריה דמחזקינן לה בבוגרת.

בת שילדה אחר י"ב שנה ויום אחד, אפילו לא הביאה סימן לא עליון ולא תחתון, הויא גדולה, דבנים כסימנין.

12 ויום אחד.

13 ברמב"ם (פרק ב, הלכה ד) דפוסים ראשונים חסרה התיבה, כלי. בדפוסים מאוחרים הוסיפו בשני המקומות. בכתבייד תימנים כנוסח מחברנו. ראה מגיד משנה וכסף משנה שם.

14 צ"ל: תצא. 15 צ"ל: ידיה.

16 רבותיו של הרמב"ם (שם הלכה ז).

17 צ"ל: משיטו. 18 מובא בסמ"ג עשין נ.

19 נדה מז, א ד"ה משתקיף עטרה. מובא בסמ"ג שם.

20 השלמנו על-פי הרמב"ם (שם הלכה ח).

21 נדה מז, ב ד"ה להחמיר. מובא בסמ"ג שם.

מיום לידת הבן עד שיהיה בן י"ג שנה נקרא קטן ותינוק. ואפילו הביא כבר שתי שערות אין זה סימן כי אם שומא. מבן י"ג ויום אחד ומעלה, אם הביא במקום הידוע לשער נקרא: גדול ואיש. בא זמן זה ולא הביא שתי שערות בזקן²², ונראה אחד מסימני סריס, כגון שאין לו זקן, ושערו לקוי, ובשרו מחליק, ואין מימי רגליו מעלין רתיחות, ואין בשרו מעלה הבל²³, וקולו לקוי ואין ניכר בין אשה לאיש, וכשמטיל מים אין עושין כפה, ושכבת זרעו דוהה²⁴, ואין מימי רגליו מחמיצין (ורוחץ²⁵ בימות הגשמים ואין הבל). וסריס זה נקרא סריס חמה בכל מקום. אבל נחתכו או נמעכו או נתקו גידיו או ביציו, כשהגויים²⁶ עושים, נקרא סריס אדם. אע"פ שנראו בו אחד מסימני סריס חמה הוי קטן עד שיהא בן עשרים שנה פחות שלשים יום.

בא זמן זה ולא הביא שתי שערות בזקן²⁷, אם נראה בו אחד מסימני סריס הוי סריס, ודין זה²⁸ כגדול לכל דבר. לא נראה בו מסמני²⁹ סריס³⁰, אינו סריס עד שיהיה בו כל סמני סריס או עד שיהיה בן חמש ושלשים שנה ויום אחד. ובן י"ג שנה ויום אחד שלא הביא סימן למטה ונראו בו כל סימנין של מעלה הוי ספק גדול ספק קטן. לא נבדק מלמטה, כיון שנראו בו סימני בגרות למעלה הוי בחזקת גדול.

שתי שערות בכל מקום צריכין שיהו במקום הערוה. ובית הערוה כלו מקום סמנין בין למעלה בין למטה בין על האבר עצמו³¹, ובעקרון יהיו גומות, ואפילו שתיהן בגומא הוי סימן. נמצא[ן] שתי גומות זו בצד זו ואין בהם שער, הוי סימן חזקה אין גומא בלא שער ושערות היו בהן ונשרו. וכתב רבינו יהודה³² בשם ר"ח דכרבנן³³ קיימא לן לעניין חליצה דא' עד שיהא שתי שערות במקום אחד, אבל למיאון בכל מקום שתביא שערות יש לחוש לומר גדולה היא ולא ממאנת, דהלכה כדברי כלן להחמיר.

22 תיבה זו מיותרת ונשתררבה לכאן מהפיסקה הבאה.

23 ברמב"ם (שם הלכה יג): ורוחץ בימות הגשמים ואינו מעלה בשרו הבל. וכצ"ל. ראה להלן, הערה 25.

24 ברמב"ם (שם): דהה. ראה נדה לה. ב. במעשה רקח מובאת נוסחה: דוחה. וכ"ה ביבמות פ. ב.

25 הדברים שהסגרנו מיותרים הם. ראה הערה 22.

26 צ"ל: כמו שהגויים.

27 ברמב"ם (שם הלכה יא): ולא הביא שתי שערות למטה ולא הביא שתי שערות בזקן. במעשה רקח מובא כנוסח מחברנו.

28 צ"ל: ודינו.

29 לפנינו (שם): סימן מסימני סריס. במעשה רקח מובא כנוסח מחברנו.

30 יש כאן השמטה עליי הדומות וצריך להשלים עליי הרמב"ם (שם הל' יא—יב): עדיין קטן הוא עד שיביא שתי שערות למטה במקום הראוי להן או עד שיהיה בן לה שנה ויום אחד. הגיע לזמן הזה ולא הביא הרי זה סריס, אף על פי שלא נראה בו אחד מסימני סריס. הגיע לשנת כ פחות ל יום ולא הביא שתי שערות בזקן אע"פ שנולד לו אחד מסימני סריס.

31 הרמב"ם (שם הלכה יז) מוסיף: וצריכות להיות במקום אחד. ראה מה שמביא מחברנו להלן משם רבינו יהודה.

32 מובא בסמ"ג שם. והשווה תוספות נדה נב, ב ד"ה הלכה.

33 נדה שם.

הלכות קדושין

שיעור השתי שערות כדי לכוף ראשן לעיקרן. משיצמחו ויהיו ראויין להינטל בפי הזוג עד שיגיעו ראשן לעיקרן. דנין הבת והבן כקטנים וכגדולים להחמיר. שתי שערות שבאו תוך י"ב שנה לבת וי"ג לבן, הוי שומא, ואע"פ שאותן שערות במקומן עומדות אחר י"ב וי"ג אינו סימן. וזה בנבדקו תוך הזמן ונודע שהן שומא, אך אם לא נבדקו עד לאחר זמן ונמצא שם שערות הוי בחזקת סמנין ואין אומרים קודם הזמן צמחו והוי שומא. וכן פסק ר"י³⁴. ופרשו רש"י³⁵ ור"ח³⁶, שתוך הזמן הוי שתיים עשרה שהגיע לעונת נדרים לפני הזמן הוי שנת אחת עשרה. וקשה לר"י³⁷ פירוש זה ומפרש ר"ת³⁸, שתוך זמן הוא יום אחרון של שתיים עשרה שנה ויום אחד לנקיבה ושלש עשרה שנה ויום אחד לזכר. כתב רבינו ברוך³⁹, שאם יש רבוי שערות או שערות ארוכות הרבה, שגם על שנתיים יש לסמוך על כך שהגיעו בלא הוחזקה על פי שכנות ועל פי עדות. ואם בדקו שהדין שוכבין ומוטין או היא גדולה בודאי שזהו סימן העליון, ואי אפשר לעליון שיבא קודם התחתון. אמר שמואל⁴⁰: בודקין לגטין, שצריך שהבן⁴¹ י"ג שנה ויום אחד ויביא ב' שערות. וכן לחליצה. כשבדקין הבת, בין תוך הזמן שהיא כל שנת י"ב, בין קודם הזמן ולאחריו, בודקין על פי נשים כשרות ונאמנות, ואפילו אשה אחת די.

כל שנים האמורות בבן ובבת בכל מקום ובערכין, שני לבנה שהן פשוטות ומעוברות, ולא שני חמה⁴². ואין סומכין במניין השנים כי אם על פי שני עדים כשרים להעד. אמר האב: בני זה בן תשע שנים ויום אחד; בתי בת שלש שנים ויום אחד, נאמן לקרבן ולא למכות ועונשין. בני זה בן י"ג שנה ויום אחד, בתי בת י"ב שנה ויום אחד נאמן לנדרים וחרמים וערכין והקדשות, אבל לא למכות ועונשין. קטן שקדש אין קדושו כלום, אך גדול שקדש קטנה יתומה או קטנה שיצאת מרשות האב פחותה מבת שש, אע"פ שחכמה ביותר, אין שם קדושין ואין צריכה למאן, כמו שפי' בהלכות גיטין⁴³. מבת עשר ומעלה, אע"פ שסכלה ביותר, כיון שנתקדשה לדעתה צריכה מיאון. רצתה לישיב עמו אין צריכה קדושין אחרים אחר שגדלה.

סריס חמה או סריס אדם שקדש ואיילונית שנתקדשה הוי קדושין גמורין. טומטום, והוא שאין לו לא זכרות ולא נקבות אך אטום והוא ספק, ואנדרוגינוס, והוא שיש לו אברי זכרות ונקבות ואנדרוגינוס בגי' זכ"ר ונקב"ה, אנדרו בלשון יווני זכר גינוס בלשון יוני נקיבה⁴⁴, אם הם בני י"ב שנה ויום אחד הם בחזקת גדולים ואם קדשו אשה או קדשן איש הוי קדושי ספק וצריכין גט מספק. נתקרע הטומטום ונמצא זכר הוי זכר ודאי, נמצא נקיבה הוי נקיבה ודאית.

34 ראה תוספות שם מה, ב ד"ה בשלמא.

35 נדה שם ד"ה לפני הפרק. מובא בסמ"ג עשין נב.

36 מובא בסמ"ג שם. 37 בסמ"ג: ר' יעקב.

38 מובא שם ובתוספות נדה מט, א ד"ה ואיבעית.

39 ספר התרומה, הלכות חליצה, סי' קלג. מובא בסמ"ג שם.

40 בבא בתרא קנו, א. ושם: אמר רב נחמן אמר שמואל.

41 צ"ל: שיהיה בן.

42 ברמב"ם (שם הלכה כא): ובערכין ובכל מקום אינן לא שני הלבנה ולא שני החמה, אלא שנים של סדר העיבור שהן פשוטות ומעוברות על פי בית דין.

43 פרק יא, עמ' קצט. 44 ערוך, ערך אנתרופי.

חרש וחרשת האמורים בכל מקום הם אלמים שאין שומעין ולא מדברים; אבל השומע ולא מדבר, מדבר ולא שומע הן ככל אדם הפקחים. חרש שנשא פקחת וחרשת שנשאת לפקח אין קדושיהן כי אם מדברי סופרים, ואם בא פקח וקדש אשת החרש הפקחת מקדשת לפקח לגמרי, ונותן גט ומותרת לבעלה החרש. אבל שוטה שקדש פקחת או פקח שקדש שוטה, אין כאן קדושין אפילו מדברי סופרים.

פרק רביעי

המקדש על תנאי, נתקיים התנאי מקדשת, לא נתקיים, בין התנאי מן האיש בין התנאי מן האשה, אינה מקדשת. וכל דיני תנאים אפרש בע"ה בהלכות אסמכתא בספר המשפט.

האומר: התקדשי לי על מנת שירצה אבא, רצה האב מקדשת, לא רצה או מת קודם ששאלו לו² אינה מקדשת. על מנת שלא ימחה אבא, מיחה אינה מקדשת, לא מיחה או מת מקדשת. מת הבן ואחר שמע האב מלמדין האב למחות, שיאמר: איני רוצה, שלא יהיו קדושין ולא תפל לפני יבם.

על מנת שיש לי מאתים זוז או בית כור עפר³ במקום פלוני ויש לו באותו מקום מקדשת, אין לו ספק מקדשת, שמא יש לו ומתכוין לקלקלה. על מנת שאראך מאתים זוז או בית כור עפר אינה מקדשת עד שיראנה משלו דשארך משמע שעוד לעצמי⁴ דבר זה. ואפילו לקח המעות במלוה או בשותפות או שכר שדה באריסות והראה אינה מקדשת. ונקעים עמוקים עשרה טפחים מלאים⁵ וסלעים גבוהים עשרה טפחים אין נמדדין עם בית כור, שאין ראויין לזריעה.

התקדשי לי על מנת שאין עליך נדרים, נמצא אחד מאלו שלשה נדרים: שלא [תאכל] בשר, שלא תשתה יין, שלא תתקטש במיני צבעים⁶, אינה מקדשת, נדרים אחרים, אפילו אומר שמקפיד עליהן, מקדשת. אמר: שאין עליך כל נדר, אפילו נמצא שלא תאכל חרובין, אינה מקדשת.

על מנת שאין ביך מומין ונמצא בה מומין הפוסלים בנשים, כגון ריעות⁷ וזיעה וריח הפה וקול עבה ודדין גסין מחברותיה טפח וטפח בין דד לדד ונשיכת כלב ונעשה המקום צלקת ושומא שעל הפדחת, ואפילו קטנה ביותר ואפילו קרובה משער⁸ ראשה ואע"פ שאין בה שיער, וכל המומין הפוסלין בכהנים, אינה מקדשת.

המקדש סתם, נמצא בם מום אחד הפוסל בנשים או אחד משלושה נדרים מקדשת מספק. קדש על מנת שאין עליה נדרים או מומין וחכם התיר נדריה מקדשת, רופא ריפא מומיה אינה מקדשת. אך אם התנה שאין עליו מומין ורופא רפאו מקדשת, שאין לאיש גנאי במומין ואין אשה מקפדת על כך.

1 רמב"ם, הלכות אישות, פרקים ו—ח; סמ"ג, עשין מת.

2 ברמב"ם (פרק ז, הלכה א): או ששתק או שמת קודם שישמע הדבר.

3 יש כאן השמטה עליי הדימות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הל' ב—ג): אם יש שם עדים ויש לו הרי זו מקדשת ואם אין לו הרי זו מקדשת מספק, שמא יש לו והוא אומר אין לי כדי לקלקלה... על מנת שיש לי מאתים זוז או בית כור עפר.

4 לשונו מגומגם, ברמב"ם (שם הלכה ד): שמשמע שאראך — שאראך משל עצמי.

5 צ"ל: מלאים מים. 6 צ"ל: צבעונין. 7 צ"ל: ריח רע. 8 צ"ל: לשער.

הלכות קדושין

האומר: התקדשי לי על מנת שאתן לך מאתים זוז מכן ועד שלשים יום, נתן תוך הזמן מקדשת, עבר הזמן אינה מקדשת. התקדשי לי בדינר זה לאחר שלשים יום, אע"פ שנתאכלו המעות, מקודשת לאחר שלשים יום, חזר בו או חזרה היא תוך שלשים יום אינה מקודשת. בא שני וקדשה תוך שלשים יום מקדשת לשני לעולם, שבשעת קדושי שני לא היתה מקדשת ותפסי בה קדושי שני ונעשת אשת איש, ולאחר שלשים יום כשיבאו קדושי ראשון הוי כמו שקדש ראשון אשת איש דלא תפסי בה קדושין.

אמר: התקדשי לי מעכשיו לאחר 9 שלשים יום בדינר זה, וקדשה אחר עד שלשים יום מקדשת מספק לשניהם ושניהם נותנין גט בין תוך שלשים בין לאחר שלשים. אמר: מעכשיו לאחר 9 שלשים יום¹⁰, אפילו מאה כסדר זה, צריכה גט מכל אחד, שספק מקדשת לכלם.

האומר: התקדשי לי חוץ מפלוני, שתהא לו כפנויה, ספק מקדשת. על מנת שתהא מותרת לפלוני, מקדשת ואסורה לפלוני, שהתנה בדבר שאי אפשר לקיימו. התקדשי¹¹ לי היום באחת ובאחת לאחר שאגרשך, מקדשת וכשיגרשנה, עד שיגרשנה פעם שנייה מן קדושי פרוטה שנייה. התקדשי לי בזה לאחר שאתגייר, שתתגיירי, שאשתחרר, שתשתחררי, לאחר שימות בעליך שתמות אחותך, אינה מקדשת שאינה יכול עתה לגרשה¹². אמר ליבמתו¹³: התקדשי לי לאחר שיחלוץ יבמך, ספק מקדשת¹⁴, כיון שאלו קדשה עתה היו תופסין בה מספק.

האומר לחבירו: אם ילדה אשתך נקבה הרי היא מקדשת לי בזה, לא אמר כלום, היתה מעוברת והכר העובר מקדשת. ונראה למיימוני¹⁵ שצריך לחזור ולקדשה מאביה¹⁶, שיכנס בקדושין בלי דופי.

האומר: התקדשי לי במאה דינרים ונתן לה אפילו דינר מקדשת משלקחה הדינר וישלים השאר. וזה בשאמר במאה דינרים סתם, אבל אם פירש במאה דינרים אלו והתחיל למנות בתוך ידה אינה מקדשת עד ישלם האחרון ושניהם יכולין לחזור זה בזה. ואם נמצא מהם דינר נחשת בכד או חסר דינר אינה מקדשת, נמצא דינר רע ויכולה להוציאו על ידי הדחק לא¹⁷ יחליפנו, אינה יכולה אינה מקודשת.

אמר: התקדשי לי בבגדים אלו ששויים מנה, של משי ודוגמתם שאשה מתאוה להם, אם שויים מנה מקדשת משעת לקיחה ואין צריכין שומא בשוק, אין שויים

9 ברמב"ם (שם הלכה יב): ולאחר.

10 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם): ובא אחר ואמר הרי את מקודשת לי מעכשיו ולאחר עשרים יום ובא אחר ואמר הרי את מקודשת לי מעכשיו ולאחר עשרה ימים.

11 צ"ל: הנותן שתי פרוטות לאשה ואמר לה התקדשי.

12 צ"ל: שאינו יכול עתה לקדשה. 13 צ"ל: ליבמה.

14 ברמב"ם (שם הלכה טו) שלפנינו: הרי זו מקודשת. בכתבייד תימנים ובמעשה רקת כנוסח מחברנו. וכן גרס המגיד משנה. ראה כסף משנה שם.

15 שם הלכה טז.

16 לפנינו שם: לחזור ולקדש אותה אחר שתלד על ידי אביה. בכתבייד תימנים: ... מאביה אחר שתולד.

17 תיבה זו מיותרת ויש למחקה.

אינה מקודשת. ואומר ר"י¹⁸: במשי וזהב ששומתם ידועה, אבל אבן טובה אין שומתו ידועה צריך שומא, ואהא סמכינן שלא לקדש בטבעת שיש בה אבן. עוסקין בדבר אירוסין, הוא אומר: במנה אקדשך, והיא אומרת: במאתים ולא פחות, והלך זה לביתו וזה¹⁹ לביתה, ואחר תבעו זה את זה וקדשו סתם, אם האיש תבעה יעשו דבר האשה, האשה תבעה יעשו דבר האיש.

העושה שליח לקדש וקדשה שליח על תנאי, או אם אמר לו להתקדש²⁰ על תנאי וקדשה סתם, אם²¹ בתנאי אחר, או ששינה התנאי, או אמר לו האיש: קדשה במקום פלוני וקדשה במקום אחר, אינה מקדשת. קדשה לי והרי היא במקום פלוני וקדשה במקום אחר מקדשת, שמראה מקום הוא לו.

המקדש וחזר הוא או היא מיד בתוך כדי דבור אין חזרתו כלום ומקדשת. אמרה לשלוחה: קבל לי קדושי במקום פלוני, וקבלם במקום אחר אינה מקדשת. הרי הבעל במקום פלוני ותבעה²² במקום אחר מקדשת, שמראה מקום הוא²³ לו. המקדש על תנאי וחזר אחר כמה ימים ובטל התנאי, אע"פ שביטלו בינה לבינו שלא בפני עדים בטל התנאי. וא"כ המקדש על תנאי וכנס או בעל סתם צריכה גט אע"פ שלא נתקיים התנאי, שמא בטל התנאי כשבעל או כשכנס. וכן המקדש בפחות מפרוטה או במלוה ובעל סתם בפני עדים צריכה גט, שחזקה שאין כשר מישראל עושה בעילתו ונות כשבירו לעשותה מצוה, וסמך על הבעילה ולא על הקדושין פסולין. האומר: התקדשי לי בכוס זה של יין, ונמצא דבש, דבש ונמצא יין, בדינר כסף, ונמצא זהב, [זהב] ונמצא כסף, על מנת שאני כהן ונמצא לוי, לוי ונמצא כהן, נתין ונמצא ממזר, בן עיר ונמצא בן כרך, בן כרך ונמצא בן עיר, עני ונמצא עשיר, עשיר ונמצא עני, שביתו קרוב למרחץ ונמצא רחוק, רחוק ונמצא קרוב, שיש לי בת או שפחה מגדלת²⁴ ואין לו, שאין לו ויש לו, שיש לי אשה ובנים ואין לו, שאין לו ויש לו, או היא שהטעתו כך אינה מקדשת. ובכלן אע"פ שאמר: בלבי לקדשה אע"פ שהטעתני, או אמרה היא: בלבי להתקדש אע"פ שהטעני, אינה מקדשת, דברים שבלב אינן דברים.

על מנת שאני בסם ונמצא בורסקי, שאני בן עיר ונמצא בן כפר ששמי יוסף ונמצא שמו שמעון מקדשת. אמר: על מנת שאין שמי אלא יוסף, שאיני אלא בסם, או בן עיר, ונמצא להפך, אינה מקדשת²⁵.

על מנת שאני יודע לקרות צריך שיקרא תורה ויתרגם בתרגום אונקלוס הגר. על מנת שאני קרא, צריך לקרות בתורה ונביאים וכתובים בדקדוק יפה. על מנת שאני יודע לשנות צריך לידע לקרות המשנה. על מנת שאני תנא צריך לידע לקרות משנה סיפרא סיפרי ותוספתא של ר' חייא. שאני תלמיד אין אומרים כבן עזאי וכבן זומא, אלא כל ששואלים לו דבר אחד בתלמודו, ואפילו בהלכות החג מדברים

18 = רבינו יעקב (ר"ת). מובא בסמ"ג שם ובתוספות קידושין ט, א ד"ה והלכתא.

19 צ"ל: וזו. 20 צ"ל: לקדשה. 21 צ"ל: או.

22 ברמב"ם (שם הלכה כא): וקבל לה. 23 צ"ל: היא.

24 ברמב"ם (פרק ה, הלכה א): שפחה או בת גודלת. ראה קידושין מט, א.

25 הדברים משובשים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (שם הלכה ג): ונמצא בסם ובורסי ... ונמצא בן עיר וכן כרך ... ונמצא שמו יוסף ושמעון הרי זו מקדשת. אבל ... אלא יוסף ונמצא שמו יוסף ושמעון ... בסם ונמצא בסם ובורסי שאיני אלא בן עיר ונמצא בן כרך וכן עיר אינה מקדשת.

הלכות קדושין

קלים, ואומר. על מנת שאני חכם אין אומרים כר' עקיבא וחביריו, אלא כל ששואלין אותו דבר חכמה בכל מקום ואומר. שאני גבור אין אומרים כאבנר וכיואב, אלא כל שחביריו מתייראין מפני גבורתו. שאני עשיר, אין אומרי' כר' אליעזר בן עזריה²⁶, אך כל שבני עירו מכבדין אותו מפני עשרו. שאני צדיק אפילו רשע גמור מקדשת מספק, שמא הרהר תשובה. שאני רשע אפילו צדיק גמור, מקדשת²⁷, שמא הרהר עבודה זרה ונעשה רשע, שנאמר²⁸: למען תפוש ישראל בלבם.

המקדש שאמר: סבורני שהיא כהנת והיא לוייה, שהיא עשירה והיא עניה, שהיא עניה והיא עשירה, מקדשת. או אמרה: סבורה אני שהוא עשיר והוא עני, מקדשת. שלא הוטעו זה את זה.

פרק חמישי¹

המקדש הערוה לא כלום, חוץ מהגדה שמקדשת לגמרי ואין ראוי לעשות כן. המקדש אסורי לאוין ועשה קדושין גמורין, חוץ מיבמה שנתקדשה לזר שהיא ספק מקדשת, שספק אם קדושין תופסין בה או לאו. ואע"פ שאסור לכונסן מגרשן בגט. ואבאר בהלכות עריות מה אסורי לאוין ומה אסורי ערוה.

המקדש גויה או שפחה או גוי ועבד שקדשו בת ישראל אין זו קדושין, אך הן כקודם קדושין. ישראל משומד שקדש (שפחה) אע"פ שעובד ע"ז ברצונו, קדושין גמורין [וצריכה ממנו גט. והמקדש חציה שפחה וחציה בת חורין אינה מקדשת גמורה] עד שתשתחרר, וכיון שנשתחררה גמרה קדושיה כקדושי קטנה שגדלה ואין צריך לקדשה קדושין אחרים. קדשה אחר אחר שנשתחררה ספק קדושין לשניהם. חציה שפחה וחציה בת חורין שקדשה עבד עברי², וחציו עבד [וחציו] בן חורין שקדש בת חורין ספק קדושין.

שכור קודם שהגיע לשכרות לוט שקדש קדושיו קדושין, הגיע, אין קדושיו קדושין. קדש שתי נשים שאסורין בבת אחת, כאשה ובתה או שתי אחיות, ואפילו קדש נשים רבות ואמר: כלכן מקודשות לי, ובהן שתי אחיות אין אפילו אחת מקדשת. אמר: הראויה מכם לביאה מקדשת לי, כלן מקודשות חוץ מהערוה. אמר לשתי אחיות: אחת מכם מקדשת לי ונתן לה³ פרוטה או קבלתה על יד חברתה, אומר⁴ לאב: אחת מבנותייך מקדשת לי, וקבל האב קדושיה, כלן צריכות גט ואסור לבא על אחת מהן.

המשלח שליח לקדש לו אשה והלך השליח⁵, והמשלח קדש בנתיים אמה או בתה

26 ברמב"ם (שם הלכה ה) שלפנינו: כרבי אלעזר בן חרסום וכרבי אלעזר בן עזריה. בדפוסים ראשונים כנוסח מחברנו.

27 שם: מקודשת מספק.

28 יחזקאל יד, ה. ושם: את בית ישראל.

1 רמב"ם, הלכות אישות, פרקים ד, ט; סמ"ג, עשין מה.

2 ברמב"ם (פרק ד, הלכה יד): ואי זו היא שפחה חרופה האמורה בתורה, זו מי שחציה שפחה וחציה בת חורין שקדשה עבד עברי.

3 צ"ל: להן. 4 צ"ל: וכן האומר. 5 וקדשה.

או אחותה ואין ידוע מי קדש ראשון, שתיקה צריכות גט ואסורות עליו. או אשה שעשתה שליח קבלת קדושה מפלוני והלכה ונתקדשה לאחר, שניהם נותנין גט והיא אסורה לשניהם.⁶ אם רצו אחד נותן גט ואחד כונס. במה דברים אמורים ברחוקים, אבל אם קדשה שליח לאב וקדשה עצמה לבן או לאח נותנין גט ואסורה על שניהם.

אומר לשליח: קדש לי אשה, ומת שליח וספק מי קדש, חזקת שליח עושה שליחותו ואסור בכל אשה שיש לה ערוה קרובה.⁷ כגון אשה שיש לה בת או אם או אחות, שמא שליח קדש קרובתה לו, ומותר באחרת.⁸ וגם באשה שיש לה קרובה שהיתה אשת איש בשעה שעשה השליח, אע"פ שנתגרשה קודם שמת השליח, דמסתמא אין אדם עושה שליח לקדש אשת איש.

מי שיש לו חמשה בנים ועשהו שליח לקדש להם אשה והלך לאיש שיש לו חמש בנות ואמר: אחד⁹ מבנותיך מקדשת לאחד מבני, וקבל האב קדושין, כל אחת צריכה חמשה גטין מכל האחין, כיון שנתנו רשות לאב לקדש להן. אחת מהן וחליצה מאחד מהן.¹⁰

מי שיש לו בת קטנה או נערה שהיא ברשותו ובת בוגרת ונתנה לו הבוגרת רשות להקדישה¹¹ וקדש בתו סתם, אין בוגרת מקודשת, עד שיפרש: בתי הבוגרת שעשתה אותי שליח, אבל אחותה מקודשת.

מי שיש לו בנות משתי נשים והן ברשותו, וקדש אחד אחת מהן ובשעת קדושין אמר לבעל: קדשתי לך בתי הגדולה, אע"פ שיש לומר גדולה שבקטנות או קטנה שבגדולות שהיא גדולה שבקטנות, מ"מ כלן מותרות חוץ מגדולה שבגדולות שהיא לבדה מקדשת לו. וכן אם קדש בתו הקטנה, אע"פ שיש לומר קטנה שבגדולות או גדולה שבקטנות שהיא קטנה מקטנה שבגדולות, מ"מ מותרות חוץ מקטנה שבקטנות שהיא מקדשת. ואומר ר"ת¹² דמי ששייך בתו אחת כשקדש קדש סתם מסתמא השדוכה קדש אף במקום שאין תקנה, כי שארית ישראל לא יעשו עולה. והשיב הש"ר¹³, שמי שקבל חרם תקנת קהלות לישא אשה והעביר האחד הזמן שניהם אסורין ולא הרויח מי שלא עיכב רק התשומת יד ואם פרשו שהמעכב יאסר אין לאחר תנאי כלום ובין כך ובין כך אפילו נשא האחד באיסור שכנגדו פטור ומותר. וראיתי שהצריכו גט לנושא באיסור. ואם האחד הלך לא ידענו אנה מתירין הבחורה במאה איש וכן השיב הש"ר¹⁴ על נכדת רבינו עזריאל.

- 6 שלש התיבות האחרונות מיותרות ויש למחקן.
- 7 צ"ל: וספק אם קדש הרי זה בחזקת שקדש, שחזקת שליח עושה שליחותו ואסור בכל אשה שיש לה קרובות שהן ערוה.
- 8 שאין לה קרובות כגון אלו. 9 צ"ל: אחת.
- 10 צ"ל על-פי הרמב"ם (פרק ט, הלכה ז): מת אחד מהם כל אחת מהן צריכה ארבעה גטין וחליצה מאחד מהם.
- 11 צ"ל: לקדשה.
- 12 מובא בסמ"ג שם ובתוספות קידושין נב, א ד"ה והלכתא.
- 13 ר"ש משנץ. והתשובה מובאת במדרכי, שבועות, רמז תשפג.
- 14 לא מצאנו.

האב נאמן לומר על בתו קודם שתבגר שמקדשת ואוסרה על הכל. אמר: איני יודע למי קדשתיה, אסורה על הכל עד שידע למי קדש; ונאמן על מי שיאמר דהצריכה¹⁵ גט ממנו אפילו נודע מי שבגרה¹⁶. בא אחד ואמר: אני קדשתיה, נאמן וכונסה בלא קדושין אחרים. ואם לאחר שכנסה אמר אחד: אני קדשתיה, אינו נאמן לאוסרה על בעלה. ואם בא¹⁷ כאחד קודם שכנסה שניהם נותנין גט. ואם רצו אחד כונס ואחד נותן גט תחלה.

אשה שאמרה: איני יודעת למי נתקדשתי, בא אחד ואמר קדשתיך (כונס¹⁸ בלא קדושין אחרים ואם משכנסה בא אחד ואמר קדשתיה) נאמן ליתן גט ותהיה מותרת לכל אדם. חוץ ממנו, ואינו נאמן לכונס, שמא יצרו תקפו ותרגיל לו כדי להתירה (ואם¹⁸ קודם שכנסה אחד אומר קדשתיך שניהם נותנין גט ואם רצו אחד נותן גט וזה כונס).

האומר: קדשתיך, ואומרת: לא קדשתי, הוא אסור בקרובותיה והיא מותרת בקרוביו. קדשתי, והוא אומר: לא קדשתיך, מותר בקרובותיה והיא אסורה בקרוביו. ומבקשין ממנו שיכתוב לה גט להתירה. נתן גט מעצמו כופין אותו ליתן כתבה. קדשתיך, והיא אומרת: לא קדשת אלא בתי, הוא אסור בקרובות הגדולה וגדולה מתרת בקרוביו. ומותר בקרובות הבת והבת מותרת בקרוביו. קדשתי בתך, לא קדשת כי אם אותי, אסור בקרובות הבת¹⁹ והאם אסורה בקרוביו. וכל טענות אלו באומרים: הקדושין היו בפני עדים והלכו למדינת הים, דאלו מודים שהקדושין בלא עדים אין כאן קדושין.

המשלח איש לקדש לו אשה ושליח קדשה לעצמו, אע"פ שנקרא רשע כל העושה כך אפילו במקח וממכר, מקדשת לשליח. שליח אומר: לעצמי קדשתיה, ואשה אומרת: למשלחך נתקדשתי, אם לא²⁰ השליח בעדים שליח אסור בקרובותיה והיא מותרת בקרוביו ואסורה בקרובי משלח ומשלח מותר בקרובותיה. היחזק השליח בעדים²¹ מקדשת לשני. הוחזק שלוחו, נותנין גט, אם רצו אחד נותן גט ואחד כונס.

המשלח שחזר בו וכן אשה שחזרה בשליחות קבלת קדושיה, וספק אם החזרה קודם קדושין או אחר, מקדשת מספק. המקדש אחד²² מחמש נשים ולא יודע מי קדש, כל אחת אומרת: קדשני, אסור בקרובות כלן ונותן גט לכל אחת ומניח כתובה ביניהם ומסתלק. קדש בביאה קונסין אותו שיתן כתבה לכל אחת²³, שכל אחת אומרת: כתבה כתבת לי ואבדה.

יצא קול שאשה מקדשת לפלוני, אם הוחזק הקול בבית דין שבאו שנים ואמרו: ראינו כמו שמחת אירוסין ושמענו מפלוני ששמע מפלוני שנתקדשה [פלונית, בפני²⁴ פלוני

15 צ"ל: להצריכה. 16 צ"ל: משבגרה. 17 צ"ל: באו.

18 הדברים השתרבבו לכאן בטעות ויש למחקם.

19 הרמב"ם (שם הלכה טו) מוסיף: והבת מותרת בקרוביו ומותר בקרובות האם.

20 צ"ל: לא עשה.

21 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם הל' יח—ט): מקודשת לראשון, אמרה: איני יודעת למי נתקדשתי אם לשולח או לשלוחו, אם לא הוחזק השליח בעדים.

22 צ"ל: אחת.

23 הרמב"ם (שם הלכה כא) מוסיף: יהדבר ידוע שכתובה שכתב לאחת מהן אבדה.

24 השלמנו עליפי הרמב"ם (שם הלכה כב).

ופלו' והלכו למדינת הים או מתו, ולא שמעו האמתלא שנתקדשה על תנאי (על תנאי) או ספק, אפילו אין שם ראייה ברורה היא בחזקת מקדשת. לא הוחזק הקול בבית דין, כגון שלא העידו השנים רק שראו נרות דולקות ושמחה, ונשים אומרות נתקדשה²⁵ פלונית היום, דאיכא למימר נודמנה להתקדש ולא נתקדשה, אי נמי הוחזק הקול אבל שמעו אמתלא, שהיו קדושי תנאי וספק, לא הוחזקה מקדשת אך סומכין על דבריה. יצא קול שנתקדשה לפלוני ולאחר זמן אמרו אמתלא, אם ניכר שהאמתלא אמת לא תחזק מקדשת, אין ניכר [ש]האמתלא אמת, כיון שלא אמרו בשעת הקול היא בחזקת מקדשת.

יצא קול שמקדשת לפלוני ובא שני וקדשה בפניו²⁶, אם אין ראייה ברורה ועדים שקול ראשון אמת מגרש ראשון שקדושו בקול ונושא שני שקדושו ודאי. ואם גירש שני לא יכנס ראשון, שמא יאמרו: החזיר גרושתו משנתארסה לאחר. יצא קול שמקדשת לזה וקול כמותו יצא לזה, אחד מגרש ואחד נושא בין ראשון ואחרון.

במקום שמנהג שלא לשלוח סבלונות לנושה²⁷ עד שתתארס והעידו עדים שראו הסבלונות צריכה גט מספק, שמא נתקדשה, אע"פ שרוב העיר אין משלחין אלא קודם אירוסין. מקום שמנהג לשלוח²⁸ קודם וראו הסבלונות אין חוששין לה. יש לה שטר כתבתה ומנהג מקומה לקדש ולכתוב אחרי כן, חוששין לה, אע"פ שאין שם סופר אין אומרים: מפני סופר שמצא הקדים וכתב. ואם דרך כל אנשי המקום שכותבין קודם קדושין, אין חוששין.

שנים אומרים: ראינוה שנתקדשה ביום פלוני, שנים אומרים [לא] ראינוה, אע"פ שכלם שכנים בחצר אחת מקדשת, שדרך הכונס לקדש בצנעא.

אמר אחד: מקדשת, ואומרת: לא נתקדשתי²⁹. אמרה: נתקדשתי, ולאחר זמן קדשה עצמה ולא נתנה אמתלא לדבריה, או נתנה ואין בו ממש, אסורה וקדושי שני ספק, ונותן לה גט ואסורה עליו ועל כל אדם עד שיבא ארוסה. נתנה אמתלא ואמרה: מפני כך וכך אמרתי שנתקדשה³⁰ וראינו(ה) בדבריה ממש, מותרת לשני. אשה אמרה: אשת איש אני, וחזרה ואמרה: פנויה אני, נתנה אמתלא לדבריה, נאמנת אם יש בדבריה ממש.

כל שאינו יודע בטיב גטין וקדושין לא יהא לו עסק עמהם³¹. פרש"י³²: לעשות הוראות פן יתיר הערוה. וק"ל כמו כן נמי כל איסור תורה אם לא ידע ההוראות לא יהא לו עסק עמהם. לכן נ"ל פי' רבינו עזריאל³³: לא יהא לו עסק עמהם — לדבר עם הנשים, פן תהיה מקדשת או מגורשת ולא ידע.

25 צ"ל: תתקדש. ראה רמב"ם שם. 26 צ"ל: בפניו. 27 צ"ל: לארוסה.

28 ברמב"ם (שם הלכה כח): ומקום שנהגו כולם לשלוח.

29 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עלפי הרמב"ם (שם הלכה לא): הרי זו מותרת. אחד אומר: מקדשת, ואחד אומר: אינה מקדשת, לא תנשא. ואם נשאת לא תצא, שהרי היא אומרת לא נתקדשתי.

30 צ"ל: שנתקדשתי. 31 קידושין ו, א. 32 שם ד"ה לא יהא.

33 מובא בסמ"ג ובתוספות שם ד"ה לא.

פרק ששי

ארוסה אסורה לבעלה מדברי סופרים וזה כל זמן שהיא בבית אביה, שאם בעלה בבית חמיו מכין אותו מדרות. ואפילו קדשה בביאה אסור לבא עליה שנייה, עד שיביא אותה לתוך ביתו ויתיחד ויפרישנה לו, וזו היא הנקראת כניסה לחופה, ונקרא נשואין בכל מקום, ואז מותרת לו לבא עליה כשירצה והיא אשתו גמורה לכל דבר. והבא על ארוסתו לשם נשואין אחר שקדשה נעשית נשואה. [יחוד שנקרא חופה] אע"פ שלא נבעלה [זה] אם ראויה לבעילה, אבל אם היתה נדה, אפילו נכנסה לחופה ונתייחד, הרי היא כארוסה ולא גמרו הנשואין. ולא תנשא עד שתטהר. ואין מברכין לה ברכת חתנים עד שתטהר, עבר ונשא ובירך לא יחזור לברך.

ואין ברכת חתנים עושין נשואין, שאם אירס וכנס לחפה ולא בירך הויא נשואה גמורה וחוזר ומברך אפילו לאחר ימים רבים, ואם בירך ולא נתייחד עמה עדיין ארוסה היא. וכן הכתבה אין עושה נשואין, שאם כתב לה ולא נכנסה לחפה עדיין ארוסה היא. מת או גירשה (או) גובה עיקר כתובתה ולא תוספת כלל כיון שלא כנסה. אירס ולא כתב לה ומת או גירשה והיא ארוסה, אפילו עיקר אין לה. ובהלכות כתבה אפרש מהו עיקר ותוספת.

יכול אדם לישא כמה נשים ביום אחד ומברך ברכת חתנים כאחת, אבל צריך לשמוח עם כל אחד כראוי לה; אם בתולה שבעה ימים בין בחור בין אלמון, ולא עוסק במלאכה ולא נושא ונותן בשוק אבל אוכל ושותה ושמח, ואם בעולה שלשה ימים לכל אחת, בין בחור בין אלמון.

ומותר לישא כל ימות החול, ואפילו בט' באב² ואפילו בלילה, והוא שטרם בסעודת נשואין שלשה ימים מקודם. וכן במגלת סתרים³ מתיר ליארס⁴ שמא יקדמנו אחר. ואין נשואין בערב שבת ואחד בשבת, שלא לבא לחלול שבת בחקון סעודה, וכל שכן בשבת. ולא בחול המועד, שאין מערבין שמחה בשמחה, שנאמר⁵: מלא שבוע זאת ונתנה לך גם את זאת.

מקום שאין בית דין יושבין רק בשני וחמשי, בתולה נשאת ליום הרביעי, שאם יש טענת בתולים משכים לבית דין. ונהגו חכמים לישא אלמנה ביום ה', שיהא שמח עמה ה' ו' ז' ויום א' יוצא למלאכתו.

המאירס קטנה היא או אביה יעכבו על הבעל שלא לכנוס עד שתעשה נערה. תבעה לישא משנתארסה ועתה היא נערה נותנין לה י"ב חדש מיום התביעה לתקן עצמה וצרכיה ואחר תנשא. (א)תבעה אחר שבגרה נותנין לה י"ב חדש מיום הבגר. קדשה ביום הבגר נותנין לה י"ב חדש מיום הבגר שהוא יום הקדושין. קדשה אחר שבגרה ועברו י"ב חדש בבגרותה נותנין לה ל' יום מיום התביעה ולא יותר. והמאירס בעולה נותנין לה ל' יום מיום התביעה.

1 רמב"ם, הלכות אישות, פרקים ג, י; סמ"ג, עשין מח.

2 מותר לאירס. ראה רמב"ם פרק י, הלכה יד.

3 מובא בסמ"ג שם ובתוספות יבמות מג, ב ד"ה שאני.

4 בסמ"ג: במועד. בתוספות: אפילו בתשעה באב.

5 בראשית כט, כז.

וכומן האשה נותנין לאיש כשתבעה אותו לישא לפרנס עצמו, י"ב חדש ל"ב, ל' לל'.
בא זמן שנחנו ולא נישאו⁶ נתחייב במזונתיה, אע"פ שלא כנס. בא הזמן באחד בשבת
או ב' לא מעלה מזונות באותו יום, שלא יכול לכנוס. חלה הוא או היא או פרסה נדה
כשבא הזמן אין מעלה מזונות. שאין יכולין לישא עד שיבריא או תטהר.

סדר אירוסין ונשואין כך הוא כאשר המנהג עתה: תחלה יקח החתן טבע[ת] שאין
עליו אבן⁷, שלא יסמוך דעת האשה על האבן ותסבור ששוה יותר ממה שהוא ונתקדשה
לדעת כך, ויבררו שני עדים לראות אם שוה פרוטה⁸ ויקדשנה בפניהם, ויאמר: הרי
את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל⁹, ויתן באצבע הכלה. ואחר ימזגו כוס
יין או שכר ויברך השליח צבור על הכוס, בורא פרי הגפן, או שהכל נהיה בדברך.
ברוך¹⁰ אתה יי אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות¹¹ ואסר
לנו את הארוסות והתיר לנו את הנשואות על ידי חפה וקדושין ברוך אתה יי מקדש
עמו ישראל¹² על ידי חפה וקדושין, בערי המערב אין אומרים על ידי חפה וקדושין¹³,
וישנו החתן והכלה. וכתב המיימוני¹⁴, שיברך החתן ברכה זו קודם שיקדש בין על
ידי עצמו בין על ידי שליח, כמו שמברך על שאר המצות. וכתב, שאם קדש
ולא ברך לא יברך אחר הקדושין, שאז ברכה לבטלה ומה שנעשה כבר נעשה. ואם¹⁵
אין שם כוס מברכה בפני עצמה. אבל מנהגנו כמו שכתבתי לברכה אחר הקדושין¹⁶.
ונראה לי הטעם דחיישינן שמא יפשעו ולא יקדש ונמצא ברכה לבטלה¹⁷, לפיכך ימתין
אחר הקדושין. ואם¹⁸ ברכו ברכת ארוסין בשעת קדושין ולאחר ימים רבים עשו נשואין,
לא יברכוה פעם אחרת. ואם עושין נשואין מיד אחר הארוסין יקראו הכתבה¹⁹ שכתב
לה החתן כמו שאבאר בהלכות כתבה ותנאי כתובה, או יקחו קניין מהחתן בכליו של
אשה שהיא קונה שיכתוב לה כתובה טובה. ונכון לעשות הקניין בבגדי העדים, שפעמים
בגדי הכלה שאולים ואין הקניין מועיל. וימזגו כוס אחר²⁰ שאין מברכין על שיור כוס
ראשון, שאין עושין שתי מצות על כוס אחד. ויברכו בורא פרי הגפן ואחר כך השבע
ברכות, כמו שכתבתים בהלכות סעודה²¹. וקודם הנשואין יברכום. ויש נוהגים לברך על
ההדס אחר היין, כך כתב המיימוני²², ואין מברכין כי אם בעשרה מישראל גדולים
בני חורין וחתנים מן המניין. ומנהג אחר ששתו החתן והכלה שישבור החתן הכלי

6 צ"ל: נשאה.

7 ראה לעיל, פרק ד, הערה 18.

8 ראה ארחות חיים, חלק ב, עמ' 56.

9 ראה תוספות כתובות ג, א ד"ה אדעתא; גיטין לג, א ד"ה כל.

10 כתובות ז, ב.

11 נוסח הרמב"ם (פרק ג, הלכה כד): והבדילנו מן העריות.

12 כן נוסח הסמ"ג ומחזור ויטרי, עמ' 592. בכתובות וברמב"ם שם: מקדש ישראל.

13 בסמ"ג: בערי המערב אין חותמין כי אם ברוך אתה ה' מקדש ישראל. וכ"ה נוסח הרמב"ם.

14 רמב"ם שם הלכה כג. 15 שם הלכה כד.

16 סמ"ג שם. והיא שיטת רבינו תם המובאת בתוספות פסחים ז, א ד"ה בלבער.

17 ראה כלבו, הלכות אישות ס"ו עה.

18 ראה ארחות חיים שם, עמ' 63.

19 ראה תוספות פסחים קב, ב ד"ה שאין; מרדכי, כתובות פרק א, רמז קלב.

20 מחזור ויטרי, עמ' 589; תוספות פסחים שם.

21 חלק א, עמ' קעב. 22 רמב"ם פרק י, הלכה ד.

זכוכית²³ להזכיר החורבן, שנאמר²⁴: אם לא אעלה [את ירושלים] על ראש שמחתי. ומנהג לפרוס טלית עליהם בשעת ברכה²⁵, וזה כמו יחוד. ולזרוק תבואה עליהם²⁶, כלומר פרו ורבו כתבואה זו ולעשות חופה לשניהם. ומנהג לבתולה להיות ראשה פרועה²⁷ ולעשות כלילה היקף להם שמחה ושירות להראות לכל העולם שהיא בתולה.

הלכות כתובה ותנאי כתובה

פרק ראשון¹

אסור לשהות עם אשתו שעה אחת בלא כתבה, שלא תהא קלא בעיניו להוציאה. וכל הפוחת ממאתים דינרים וממנה לאלמנה, ממטבע שיש שבעה חלקים נחשת וחלק אחד כסף, שיש בסלע חצי זוז כסף, שכל המאתים עולים לעשרים וחמשה דינרי כסף שמשקל כל דינר כ"ו² שעורות, והמנה עולה לשנים [עשר] דינרי כסף ומחצה, בעילתו בעילת זנות. וזה נקרא עיקר כתבה. ואם ירצה יוסיף אפילו עד אלף. ודין התוספת והעיקר שוין לרוב דברים, וכל מקום שנאמר כתבה סתם הוא עיקר ותוספת³ ודין התוספת יחד. הבעל נותן שכר הסופר. ושמעתי רמז למאתים כמהר הבתולות⁴, כמה ר' נוטריקון⁵, ומנה אומר התלמוד⁶ על שם אלמנה. כנס ולא כתב אבל הקנה בפני עדים שחייב לה, או נתן לה מטלטלין כנגד כתבתה עד שיפנה לכתוב, די בכך.

וזה טופס הכתובה⁷:

בכך בשבת בכך ימים לחדש פלוני שנת פלונית לבריאת העולם למנין שאנו מונין כאן בפלוני מתא, איך פלוני בן פלוני אמר לה לפלונית בת רכי פלוני בתולתא, או ארמלתא, או גרושה, או שבויה: הוה לי לאנתו כדת משה וישראל, ואנא אפלת ואוקיר ואזון ואפרנס יתיכי כהלכות גוברין יהודאין דפלחין ומוקרין וזגין ומפרנסין לנשיהון

23 מחזור ויטרי שם. ראה תוספות ברכות לא, א ד"ה אייתי.

24 תהלים קלז, ו. 25 ראה ארחות חיים שם, עמ' 64.

26 מחזור ויטרי שם; תוספות ברכות נ, ב ד"ה ולא.

27 ראה כתובות טז, ב.

1 רמב"ם, הלכות אישות, פרקים י—יא.

2 צ"ל עליפי הרמב"ם (פרק י, הלכה ח): צ"ו.

3 בכתב־היד נמחקה תיבה זו עליידי קהים ונכתב עליה: דין. ברמב"ם (שם הלכה ז): ודין התוספת ודין העיקר אחד הוא... כל מקום שנאמר בו כתבה סתם הוא העיקר והתוספת כאחד.

4 שמות כב, טז.

5 ראה אוצר הגאונים, כתובות, חלק התשובות, עמ' 38, הערה ד.

6 כתובות י, ב.

7 מחזור ויטרי, עמ' 791. והשוה נוסח הרמב"ם, הלכות יבום וחליצה פרק ד, הלכה לג. ראה פריימאן, שיעורי הכתובה באשכנז וצרפת בימי הביניים, ספר היובל לאלכסנדר מארכס, עמ' שעז—שעח.

בקושטא ויהיבנא ליכי מהר בתוליכי כסף וזוי מאתן, או מאה, דיחזו ליכי מדאורייתא ומזוניכי וכסותיכי וספוקיכי ומיעל לותיכי כארח כל ארעא. וצביאת פלוניתא בתולתא, או ארמלתא וכו', דא והות ליה לאינתו. ודא נדוניא דהנעלת ליה מבית אבוהא בין בכסף בין בדהב בין בתכשיטין בין [בשימושי דידה⁸ בין בשימושי ערסא וסך הכל קבל עליו ר' פלוני החתן בחמשים או במאה ליטרי ממטבע טורנויש, או מיטש טובים⁹ יוצאים בהוצאה שיש בכל דינר ודינר ששה פשוטים מכסף צרוף למשקלן. וצבין ר"פ חתן דנן והוסיף לה מדיליה חמשים ליטרי אחרות כנגדן כיוצא בהן דלהוון לה מאה ליטרי בכתבתה. וכך אמר ר"פ חתן דנן: אחריות שטר כתבתא דא קבילית עלאי ועל ירתאי בתראי להתפרעא מן כל שפר ארג נכסין וקניינין דאית לי תחות כל שמיא דקנאי ודעתיד אנא למקני, נכסין דאית להון אחריות ודלית להון אחריות, כלהון יהון אחראין וערבאין למפרע מנהון שטר כתבתא דא בחיי ובמותא, ואפילו מן גלימא דעל כתפאי. ואחריות וחומר שטר כתבתא דא קבילית עלאי ועל ירתי בתראי באחריות וכחומר כל שטרי כתבות דנהיגין בבנן ישראל מן יומא דנן ולעולם דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי. וקנינא מן ר"פ ב"ר פלוני החתן לפ' בת פ' בתולתא דא ככל מה דכתיב ומפרש לעיל במנא דכשר למקניא ביה.

וחותם החתן ואחר כך שני עדים. והא¹⁰ שאנו נוהגין לכתבה ביום ולחתמה בלילה אנו סומכין על הקניין שהיה ביום. ורשב"ם¹¹ היה מקפיד בדבר לחותמה ביום הכתיבה.

המוכרת כתובתה לאחרים בטובת הנאה, הואיל וחייב לפרוע הלוקח אין צריך לכתוב אחרת, שאין קלה בעיניו להוציאה. אבל אם מכרה או מחלה לבעלה או כתב ואבדה חוזר וכותב לה עיקר כתבה.

וזה טופס כתובה דארכסא¹².

בכך בשבת בכך ימים לחדש פלוני שנת פלונית לבריאת עולם למניין שאנו מונין כאן בפלונית מתא, איך בא לפנינו ר' פלוני ב"ר פלוני ואמר לנו: הו עילי עדים וקנו ממני בכל לשון של זכות וקניין ותנו לה לאנתתי פלונית בת ר' פלוני כתבה דא חלף כתבתה דהות לה מקדמת דנא וארכסא ואודקיקנא למכתב לה אחריתי בהריקא, כמה דאמרו חכמים דאסור לאדם לשהות עם אשתו בלא כתובה שעה אחת, ואמר ר' פלוני למ"פ בת ר' פלוני דאיתנסיבא ליה מקדמת דנא הוי לי לאנתו כדת משה וישראל, ואנא אפלה ואוקיר ואזון ואפרנס יתייכי כהלכות גוברין יהודאין דפלחין ומוקרין וזנין כו'.

ויכתוב כמו שכתוב לעיל בכתובה ראשונה ויחתמו העדים.

הנושא בתולה שנתארמלה ונתגרשה ונחלצה מן הארוסין כתבתה מאתים, מן הנשואין כתבתה מנה, שנשואה כבעולה. נשא בתולה משוחררת, גיורת, ושבויה, שנשתחררה

8 „בשמושי דירה כצ"ל" — ר' שמעון הלוי הורוויץ, מחזור ויטרי שם.

9 שם: ממטבע אטונין מפשיטין טובים.

10 סמ"ג, עשין צד. וראה תוספות גיטין יח, א ד"ה אף כתובה; מחזור ויטרי, עמ' 588. ועיין רמב"ם, הלכות מלה ולוה פרק כג, הלכה ג, ובהגהות מיימוניות שם ס"ו ד.

11 ראה רשב"ם, בבא בתרא קעב, א ד"ה להנך.

12 ראה מחזור ויטרי, עמ' 792; טור אבן העזר, ס"ו סו, ובבית יוסף שם.

ונפדית ונתגיירה פחות מבת שלש שנים ויום אחד כתבתן מאתים, בנות ג' שנים ¹³ ומעלה אע"פ שהן בתולות, יען שחזקת שפחה ונכרית ושבוייה ליבעל כתבתן מנה אפילו ידוע שהן בתולות.

מצא אשתו מפת עץ אפילו נשאת על מנת שהיא בתולה שלימה כתבתה מנה. גדול הבא על הקטנה פחותה מבת ג' שנה ויום אחד, הואיל ובתוליה חזרין, וגדולה שנבעלה מבן ט' שנים ויום אחד ¹⁴ ולמטה הואיל ואין ביאתו ביאה, ובתולה שהיא בוגרת או סומא או איילונית, כתבת כל אלו מאתים.

שוטה הואיל ואין לה נשואין, וחרשת אע"פ שיש לה נשואין שלא ימנעו לישאנה, אין להם כתבה ולא מזונות ולא שאר תנאי כתובה. נתפקחה החרשת כתובתה מנה. כתב לשוטה וחרשת כתבה מנה ¹⁵ יש להם שרצה להזיק נכסיו.

חרש או שוטה שנשאו פקחות אע"פ שנתפקח ונשתפה אין להם כלום. רצו לקיימם משהבריאו יש להן כתבת מנה. בית דין שהשיאו החרש וכתבו כתובה על נכסיו יש לה מה שכתבו, אבל שוטה אין בית דין משיאין.

אין משיאין הקטן עד שבודקין שהביא סימנים, שהרי סופו לבא לנשואין גמורין, אבל קטנה משיאין, שלא ינהגו בה מנהג הפקר.

בן ט' שנים ¹⁶ שנשא אין לה כתבה, הגדיל וקיים יש לה עיקר כתבה. גר שנתגייר הוא ואשתו כתבתה מנה.

כל בתולתא שכתבתה מאתים יש לו טענת בתולים, לומר לא מצאתי בתוליה על פי שני סימנים שהן לבתולה, אחד שדמים ששותתין ממנה סוף ביאה ראשונה, ושני דוחק שימצא בה בביאה ראשונה בשעת תשמיש. כל שכתבתה מנה, או לא תקנו כלל, אין לו טענת בתולים. נתייחד עם ארוסתו קודם נשואין אין לו טענת בתולים.

אמר: לא מצאתיה בתולה, והיא אומרת: אמת הוא מפני שהכני עץ או נפלתי בקרקע, אע"פ שטוען שמא איש בא עליך ואין לך כלום, נאמנת ותקח מנה. ויכול להחרים סתם שלא בא עליה, שאין הדבר לו ודאי. אמרה: אמת ובא עלי איש באונס אחר שנתארסתי לו, נאמנת וכתבתה מאתים טען ואמר: שמא קודם שארסתיך ומקחי טעות, או אחר ¹⁷ ונבעלת ברצון, מחרים סתם על מי שטוען שקר לחייבני ממון.

טען ואמר: לא מצאתיה בתולה, ואומרת: לא בא עלי ועדיין בתולה אני, בודקין אותה או חוזר ובעלה בפני עדים. אמרה: בא עלי ובתולה מצאני ושקר טוען, שואלין אותו: מפני מה אמרת שאינה בתולה. אמר: שלא מצאתי דם, בודקים במשפחתה שאם נמצאו כלן שאין להם דם לא של גדה ולא של בתולים הרי זו בחזקתה. לא נמצאו כך בודקין אם יש לה חולי גדול שיבש לחלוחיתה או שמתענה ברעב, ומאכילין ¹⁸ ומשקין אותה עד שתבריא ותבעל שנית. אין בה דברים אלו ובעל ולא הוציא דם אע"פ שמצא דוחק בשעת תשמיש אין כאן בתולים, שכל בתולה יש לה דם אפילו בוגרת, אם לא

13 צ"ל על"פי הרמב"ם (הלכות אישות, פרק יא, הלכה א): ג' שנים ויום אחד.

14 שתי התיבות האחרונות מיותרות ויש למחקן. ראה רמב"ם שם הלכה ג.

15 שם (הלכה ה): מאה מנה.

16 שם (הלכה ז): בן ט' שנים ויום אחד. וכצ"ל.

17 = אחר שארסתיך.

18 ברמב"ם (שם הלכה יב): מרטיבין אותה ומאכילין.

מפני חולי. אמר: מפני שלא מצאתי דוחק אך פתח פתוח מצאתי, אם בוגרת היא אין לו טענת בתולים, שרוב בוגרת אין להם דוחק שנתרפו אבריה וכלו בתוליה. לא בגרה, שואלין לו: שמא הטית או לא בעלת בנחת¹⁹ ולא הרגשת בדוחק. אמר לא כי אלא ודאי פתח פתוח היה, הרי טענת בתולים לכל בתולה שלא בגרה בין קטנה ונערה, בריאה וחולה, שכל בתולה נערה²⁰ פתחה סתום, ואע"פ שיצא הדם הואיל ומצא פתח פתוח אין כאן בתולים.

יש גאונים אומרים שהבוגרת [יש לה] טענת דמים ופתח פתוח²¹. ואומר המיימוני²², שבדק ומצא בספרים קדמונים, שאין לבוגרת רק טענת דמים בלבד. חכמים שתקנו כתבה לאשה תקנו שהטוען טענת בתולים ואשה מכחשתו נאמן ועליה להביא ראיה, שחזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה. והורו כל הגאונים שאינו נאמן כי אם להפסיד עיקר הכתבה ולא התוספת אם לא שיש עדים או הודתה שהיתה בעולה קודם שארסה. לפיכך ישיבעה בנקיטת חפץ כדין כל הנשבעים ונוטלים ותגבה תוספת. ואין לה להשביעו שלא מצאה בתולה, משום חזקה שאין טורח. ויכולה להחרים סתם על מי שטען עליה שקר.

ויכול לטעון טענת בתולים עד שלשים יום אם לא יחד עמה. יחד עמה עד לאלתר²³. רצה לקיימה אחר שהפסידה עקר כתבה חוזר וכותב לה מנה, שאסור לשהות עמה בלא כתובה.

פרק שני

הנושא בתולה או בעולה, גדולה או קטנה, גיורת ומשוחררת, חייב לה מן התורה שארה, פי': מזונותיה, וכסותה ועונתה, פי': תשמיש. ושבעה דברים מדברי סופרים וכלן תנאי בית דין. א' עקר כתבה, והששה הם תנאי כתבה. ואלו הן: לרפותה אם חלתה, ולפדותה אם נשבתה, לקבורה אם מתה, ולהיות ניוזנת בביתו כל זמן אלמנותה, ובנותיה ממנו ניוזנות אחר מותו עד שיתארסו, ובניה הזכרים ירשו כתובתה יותר על חלקם בירושה שעם אחיהם. וחייבת לו מעשה ידיה כנגד מזונותיה, ואוכל פירות נכסיה בחייה כנגד פדיתה, ואם מתה בחייו יירשנה וקודם לכל אדם בירושה כנגד קבורתה. ואם אמרה: איני ניוזנת ואיני עושה, אין כופין אותה. אמר הבעל: איני זנך ואיני איפשי במעשה ידיך, אין שומעין לו, שמא לא תספיק מעשה ידיה במזונותיה. וגם זכאי הבעל במציאתה.

דברים אלה אין צריכין לפרש לא בעל פה ולא בשטר אך כיון שנשאה סתם זוכה בדינו והיא בדינה.

19 ברמב"ם (שם) שלפנינו: או בעלתה בנחת. ראה מגיד משנה ולחם משנה שם.

20 צ"ל: נערה בתולה.

21 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה יג): אין לה טענת דמים ויש לה טענת פתח פתוח.

22 רמב"ם שם.

23 שתי התיבות האחרונות נמחקו ע"י קוים ונכתב בגליון: אין יכול לטעון. ברמב"ם (שם הלכה טו): נסתרה — מיה, ואם לא נסתרה — אפילו לאחר שלשים יום.

1 רמב"ם, הלכות אישות, פרקים יב-יד; סמ"ג, לאוין פא.

התנה הבעל או האשה שלא יזכה זה בדינו תנאים קיים, חוץ משלשה דברים: עונתה ועיקר כתבה וירושתה, שאם התנו לבטל דברים אלה חייבים בהם והתנאי בטל, שהעונה אין תנאי שבממון, והעיקר כתבה אסור לשהות לבדה, והירושה. אע"פ שהיא מדברי סופרים, שנאמר ²: לחקת משפט (לדורותיו), בשאר דברים תנאי קיים כגון שלא יאכל פירות בחייה שלא תיזון מנכסיו וכן כלם.

דין המזונות כך הוא, פוסקין לה בכל יום לחם שתי סעודות מסעודה בינונית מאדם שאינו לא חולה ולא גרגרן כמנהג העיר, אם לחם חטין יתן חטין, אם שעורים יתן שעורים, אם אורז אורז. ונותן לה פרפרת לאכול הפת, קטנית וירק ושמן לאכילה ולהדלקה ופירות, ואם מנהג נשי המקום לשתות יין נותן לה מעט יין לשתות. ושלש סעודות בשבת ובשר או דגים כמנהג מקומה. ונותן לה בכל שבת מעה כסף לצרכיה, כגון פרוטה לכבוס או למרחץ. וזה בעניי שבישראל, ואם היה עשיר הכל לפי עשרו. שאם ראוי לעשות כמה תבשילי בשר כופין אותו ליתן לה. ואם עני כל כך שלא יכול להספיק לה צרכיה כופין אותו להוציא וכתבתה חוב עליו עד שיכול לשלם.

בעל שלא רוצה לאכול עם אשתו אך מספיקה כראוי הרשות בידו ובלבד שיאכל עמה בלילי שבת.

פסקו לה מזונות והותירו המותר לבעל, בעלה כהן לא יתן לה רק מחצה ממזונותיה מתרומה ומחצה חולין, שטורה גדול לה מן התרומה לשומרה בטרה.

מי שהלך למדינת הים ותבעה אשתו מזונות לא יפסקו לה מג' חדשים מיום הליכתו, שחוקה שאין אדם מניח ביתו ריקן. ומוכרין בית דין נכסיו למזונותיה מג' חדשים ואילך, ואין מחשבין על מעשי ידיה עד יבא בעלה, כשיבא כל מה שעשתה הוי שלו. ואם יש לה בנים קטנים מחשבין ³. מכרה מעצמה בלא בית דין למזונות מכרה קיים ואין צריכה הכרזה ולא שבועה עד יבא בעלה ויטעון, או עד שתבא לגבות כתובתה אחר מותו ומגלגלין עליה שלא מכרה רק למזונותיה הצריכה.

ובין מכרה או מכרו ב"ד ובא בעל ואמר: הנחתי לה מזונות, נשבעת בנקיטת חפץ שלא הניח לה. לא תבעה ולא מכרה אך שהתה עד שבא בעלה ואמר: הנחתי, ואומרת: לא הנחת אך לויתי מזה ונתפרנסתי, נשבע היסת שהניח ונפטר ונשאר החוב עליה. מכרה מטלטלין ואמרה: למזונות מכרתי, ואומר: הנחתי לה, נשב' היסת שלא הניח. לא תבעה ולא לותה ולא מכרה, או ⁴ דחקה עצמה יום וליל ועשתה ואכלה אין לה כלום.

ויש גאונים אומרים שאין פוסקין לה מזונות כשהלך בעלה או מת עד שתוציא שטר כתבתה, דשמא מחלה כתבתה [או נפרעה]. ויש שפוסקין שהמזונות ⁵ בחוקת שלא נטלה ולא מחלה. והמיימוני ⁶ מכריע ואומר דפוסקין להלך [בעלה] שחיוב מזונותיה מדרבנן ⁷ [אבל לא למת בעלה] שגזונות ⁸ מנכסי יתומים, טוענין ליורש וצריכה להביא כתבתה.

2 במדבר כז, יא.

3 עיין רמב"ם שם פרק יח, הלכה כב, ותמוה הדבר איך גשתרבבו הדברים לכאן.

4 צ"ל: אלא.

5 ברמב"ם (שם פרק יב, הלכה יח): ויש מי שהורה שפוסקין לה מזונות.

6 שם. 7 צ"ל: מדאורייתא.

8 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים: מדרבנן, ועוד שנונת. ראה רמב"ם שם.

לותר ואכלה אפילו שלא בכ"ד כשיבא חייב לשלם, אמנם ר"ת⁹ מצריך שתלוה בבית דין, וזה אחד מדעתו משלו כשיבא בעלה פטור וזה אבד מעותיו, שהרי לא צוהו לזונה ולא לוותר.

אמר לאשתו בעת שהלך: צאי מעשה ידייך במזונתייך, אין לה מזונות, שודאי סמכה עליהם והיה לה לומר: אין מעשה ידי מספיקין לי.

חייב אדם לזון בניו ובנותיו עד בן שש מנכסיו, וב"ד מוכרין לזונם כשהלך או נשתטה. יותר על שש לא יזוננו מנכסיו שלא בפניו אע"פ שהוא עשיר. אבל תקנת חכמים לזון עד שיגדלו, ואם לא רצה מכלימין אותו ומכריזין עליו בצבור שהוא אכזרי מעוף טמא שזן אפרוחיו, אבל אין כופין אותו לזונן אחר שש. ואם היה שידוע שיש לו ממון הראוי ליתן צדקה שיספיק להם, כופין אותו לזונן משום צדקה עד שיגדלו.

דין הכסות כך הוא: חייב ליתן לה בגדים של חמשים זוז משנה לשנה ממטבע אותו הימים שנמצאות עולין לששה ורביע דינר כסף. ונותן לה חדשים בימות הגשמים ולובשת בלאותיה בימות החמה. והשחקים, ממותר הכסות. הן שלה שתתכסה בהן בימי גדתה. ונותן לה חגורה במתניה, כפה לראשה ומנעל ממועד למועד. וזה באותן הימים ובארץ ישראל, אבל בשאר זמנים ושאר המקומות אין הדמים [מן הבגדים] עיקר, שיש מקומות שנהגו שיהיו שם הבגדים ביוקר הרבה או בזול הרבה, אך הדין שיתן לה בגדים הראויים בימות החמה והראויים בימות הגשמים בפחות שלובשת בעלת [בית] שם באותה העיר.

ונותן לה כלי בית, מטה מצעת ומפץ או מחצלת לישב. וקדירה וקערה וכוס ובקבוק. ומדור, ששוכר לה בית של ד' אמות על ד' אמות ורחבה חוץ לה להשתמש בה, ובית הכסא חוץ לה. ונותן תכשיטיה, כגון בגדי צבעונין להקיף ראשה ופדחתה ופוך ושרק, שלא תתגנה עליו. וכלי¹⁰ זהב ומדור וכלי בית יפים מאד ורדיד יפה. [וזה עני, אבל בעשיר אם יכול לקנות לה משי ורקמה. מקום [ש]הדרך שלא תצא אשה לשוק בלא רדיד החופה גופה כמו טלית גותן לה בפחות שברדידים, שתצא לבית אבל ומשתה. שכל אשה יכולה לצאת לבית אביה לבקרו ולאכול ומשתה לגמול חסד לרעותיה וקרובותיה, כדי שיבאו הן לה. אבל גנאי לאשה להיות יוצאנית ברחובות. ויכול הבעל למנעה שלא תצא, אלא כמו פעם בחדש או פעמים כפי הצורך. שאין יופי לאשה אלא לישב בזוית ביתה, שנאמר¹¹: כבדה בת מלך פנימה] יכפוהו ליתן. ואם עני ביותר שלא יכול ליתן כופין אותו להוציא והכתובה עליו חוב עד תמצא ידו לשלמה.

ובית דין מוכרין לכסות וכלי בית ומדור ולמזונות אבל לא לתכשיטין, שאין לה בעל שתתקשט לו. נשתטה או נתחרש בעלה פוסקין לה תכשיטין. ודין הכסות והכלים והמדור כמזונות, לעניין אומר נתתי והיא אומרת לא נתת, הכל כמו שפי' במזונות. ואומר רבינו אליהו¹², שחייב אדם להשכיר עצמו לפרנס אשתו כמו שכתב בכתובה, ואנא אפלח ואוקיר ואיזון.

9 מובא בסמ"ג שם.

10 הדברים מסורסים וצ"ל: וזה עני, אבל בעשיר אם יכול לקנות לה משי ורקמה וכלי זהב ומדור וכלי בית יפים מאד ורדיד יפה יכפוהו ליתן. מקום שהדרך שלא תצא... פנימה. ואם עני ביותר.

11 תהלים מה, יד. ושם: כל כבודה.

12 מובא בסמ"ג שם ובתוספות כתובות סג, א ד"ה באומר.

וחייב ליתן לבניו ולבנותיו פחות משש כסות וכלים ומדור. ולא יותר מצרכם, אפילו היה עשיר לא יתן לפי עשרו.

דיני העונה אפרש בע"ה בהלכות פריה ורביה.

דין הרפואה, שחייב לרפואה עד שתבריא. ראה חלי ארוך ויפסיד כל קרנו לרפואתה. שאם ירצה יאמר: רפאי עצמך מכתובתך, או: הרני מגרשך, ונותן כתובה והולך, ואין זה דרך הארץ לעשות כן.

דין הפדיון, שחייב לפדותה אם נשבת ומחזירה לאשה כמו שהיתה מתחילה, ואם רצה אחרי כן מגרשה ונותן כל כתובתה. ואם הוא כהן, שאסורה עליו, פודה ומחזירה לבית אביה אפילו הוא בעיר אחרת ומיטפל בה עד אביה, ומגרשה ונותן כל כתובתה. אך האסורה על בעלה אפילו לישראל משום חייבי לאוין מגרשה ונותן כתובה ותפדה עצמה מכתבתה, הואיל והיתה אסורה עליו מקודם לכן.

ולא חייב הבעל לפדותה יותר על דמיה, כשאר השבויות. ואם דמיה יתר על כתבתה ואמר: הרני מגרשה ותפדה עצמה בכתבתה, כופין אותו לפדותה אפילו דמיה עד עשרה בכתבתה, ואפילו אין לו רק כדי פדיונה. וזה בפעם ראשונה, פדאה ונשבת שנית רצה מגרש ויתן כתובה ופודה עצמה בכתבתה.

מי שהלך לו ונשבת אשתו בית דין מוכרין נכסיו בהכרזה ופודין אותה כמו שהבעל פודה.

והשיב הר"ר מאיר מרוטאנבורק¹³, שפדיון האשה קדים לפדיון האיש ובית דין יורדין לנכסיו ופודין אותה קודם, דחיישינן דילמא עבדי בה איסורא. וכן איתא פרק בתרא דהוריות¹⁴, אשה קודמת לאיש להוציא מבית השבי. ומסקינן בהוריות¹⁵, דהיכא דחיישינן למשכב זכור האיש קודם, דקלקול גברא קשי מדאיתתא.

דין הקבורה, שחייב לקבורה כשמתה ולעשות לה הספד וקינים כדרך העיר. ואפילו עני לא יפחתו משני חלילים ומקוננות¹⁶. ואם עשיר הכל לפי כבודו. ואם כבודה יותר מכבודו קוברין אותה לפי כבודה, שעולה עם בעלה ולא יורדת ואפילו לאחר מיתה. לא רצה לקבורה ואחד בא וקברה מדעת עצמו, מוציאין מבעלה בעל כרחו לשלם לו, שלא תהיה זו מושלכת לכלבים, אפילו רצו לקבורה מן הצדקה¹⁷. וכן אירע מעשה בלונדרש, ואין דין זה במזונות. הלך לעיר אחרת בית דין מוכרים בלא הכרזה נכסיו לקברה לפי כבודו או כבודה.

פרק שלישי

דיני כתבה. דין התוספת כדין עיקרה. אין הכתבה נגבית עד לאחר מיתת הבעל או אם גרשה. ותקנת חכמים שנגבית מזבורת שדותיו. ולא תגבה משבח ששבחו נכסים לאחר מיתת הבעל, ולא משבח שהשביח הלוקח, אע"פ שבעל חוב גובה השבח. ואם

13 תשובות פסקים ומנהגים, מהדורת הרב פרופ' י"ז כהנא ז"ל, חלק ב (הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תש"ך), תשובה קלח, עמ' קל.

14 יג, א. 15 שם. 16 צ"ל: ומקוננת.

17 ראה דרכי משה, אבן העזר, סי' פט, אות ג.

1 רמב"ם, הלכות אישות, פרק טז: סמ"ג, עשין מה.

בכתבתה מעות סתם נוטלת מפחות שבמטבעות, שאם נשאה במקום אחד וגירשה במקום אחר ומעות מקום נשואין טובים יותר נותן מעות מקום גירושין. מקום גירושין טובים נותן במקום נשואין. אבל אם פירש בכתבתה מטבע ידוע בין בעיקר בין בתוספת הוי כדין המלוה חבירו ממטבע ידוע שנותן לו כמה שהלווהו. ולא תגבה רק מן הקרקע. אבל תקנת גאונים בכל הישיבות לגבות אחרי מות בעלה אף ממטלטלין. וכן כל שאר תנאי כתבה חוץ מכתבת בנין דכרין, שאומ' ² שאין יורשין כתבת אמן רק מן הקרקע. וטוב להוציא מספק ולכתוב בכתבתה ממקרקעי וממטלטלי ונמצאת אלמנה גובה ממטלטלי בלא תקנת הגאונים אם הם בעין, ודווקא לוקח מפקיע כתבה ממטלטלין אבל לא מקבל מתנת בריא לדברי ר"י ³ בר ברוך, אבל לדברי ר"י ⁴ מפקיע כמו מכה שהרי מקבל מתנת בריא אלים מירושה דאוריתא, דתנן ⁵: אין מוציאין למזון האשה והבנות מנכסים משועבדים, ומקבל מתנה בכלל משועבדים הוא, הילכך כי תקון גאונים לגבות כתבה ממטלטלי הני מילי מירושה, אבל לא ממקבל מתנת בריא. אבל מקבל מתנת שכיב רע שאינה אלא מדרבנן אינה מפקעת בק"ו מירושה דאוריתא.

ותקנו חכמים שכל נכסי הבעל אחראין וערבאין לכתבתה, אפילו לא שוה הכתובה רק מנה ונכסי הבעל שוה אלף זוז, כל מה שימכור משכתב הכתובה ולאחר מיתה ולא מצאה בני חורין גובה מהם, אע"פ שיכול הבעל למכור כל שירצה ומכירתו מכירה. וכשתטרוף או תגבה תקנו להשביעה בנקיטת חפץ חוץ לבית דין ולא בב"ד, שמא לא תדקדק בשבעתה. ותשבץ שלא הניח אצלה כלום ולא מכרה או מחלה לו כתבתה. ושמן אפילו כסות שעליה כל שיש לה ופוחתת מכתבתה. ואם ירצו יתומים ידירוה בב"ד כל מה שירצו שלא נפרעה ולא מחלה. מתה קודם שתשבץ אין יורשיה נוטלין כלום מכתובתה. נשאת קודם שתשבץ, נשבעת אחר הנשואין ונוטלת, אבל אינה נודרת שמא יפר לה הבעל. ואומר ר"י ⁶, כי נדר על דעת רבים יועיל בזה.

יחד לה קרקע בכתבתה בד' מצרים או במצר אחד, או יחד מטלטלין ונמכרו ונלקח בהם מטלטלין אחרים וידוע שהם מדמי ראשונים נוטלת בלא שבועה. התנה ⁷ שתגבה כתבתה בלא שבועה ⁸, לגבות מיורשין תשבץ ותטול. התנה ⁹ שתגבה מיורשין בלא שבועה, או שתהיה נאמנת על היורשין נוטלת בלא שבועה. אבל באה לטרוף ממשעבדי תשבץ, שאין מועיל תנאו להרע לאחרים.

במקום שכותבין כתובה, כל זמן שמוציאה כתובתה אפילו בבית אביה אפילו אחר מאה שנה נשבעת וגובה. אין מוציאה אפילו עיקר כתובה אין לה אפילו תבעה ביום מיתת בעלה, וכן הגרושה, אבל במקום שאין כותבין אך סומכין על תנאי בית דין אפילו אין מוציאה גובה עיקר כתובה, וגרושה כמו כך, אבל לגבות התוספת צריך ראייה ברורה בכל מקום.

והאלמנה אם היא בבית בעלה לעולם [לא מחלה כתובתה], בבית אביה עד עשרים וחמש שנה ולא יותר, שאלו לא מחלה לא שתקה. אבל אם היורשין מטפלין במזונותיה

2 רמב"ם, שם הלכה ז.

3 = ר' יצחק בר' ברוך, מובא בסמ"ג שם.

4 = ר' יצחק בר' שמואל, מובא שם. 5 גיטין מה, ב.

6 = ר' יצחק, מובא בסמ"ג שם. 7 צ"ל: התנית.

8 יש כאן השמטה עליי הדומות וצריך להשלים עליה הרמב"ם (שם הלכה יט): או שתהא נאמנת בכל מה שתטעון גובה ממנו בלא שבועה.

אפילו היא בבית אביה גובה אפילו לאחר כ"ה שנה, שזה שלא תבעה מפני שבושה מהיורשים. ופי' הש"ר⁹ בשם ר"י, שמה שאמר ר' יוחנן¹⁰ הטוען אחר מעשה בית דין לא אמר כלום, זה בין במנה בין במאתים, בין במזון האשה והבנות, בין במקום שכותבין בין במקום שאין כותבין, בין נקיטא כתבתה בין לא נקיטא, אי טעין ואמר פרעתין לא מהימן, ואזרזר¹¹ יוחנן לטעמא דאמר¹² כותבין שובר, ודווקא¹³ לענין מנה ומאתים, אבל מן התוספת נאמן, והשיב הר"מ מלונדרש, דהשתא דגבי ממטלטלין אין ליורשי בעלה כלום בהם בפני יורשי כתבתה, ולא כן פסקו הגאונים¹⁴ אם לא נשבעה דאין אדם מוריש שבועה (לנו) ליורשיו¹⁵.

גירשה¹⁶ משיביעין אותה אפילו בבית דין ולא סגי בנדר, שכתבת¹⁷ אלף זוז ובעל אומר שקבלה הכל. גירש אשתו לרצונו גובה בלא שבועה ואין שמין כסות [ש]עליה, שהרי לקחן לה וזכתה בה, והוא רוצה להוציאה ולא היא. הפוגמת כתובתה, כגון טוענת נתקבלתי מנה אפילו דקדקה לחשב חצי פרוטה, ואפילו יש לה עדים במקצת שנטלה, לא תפרע בלא שבועה, הוא אומר נתקבלת הכל והיא אומרת לא נתקבלתי כלום ועד מעיד שנתקבלה הכל או מקצת, לא תפרע כל כתבתה שלא בשבועה. וכן הנפרעת שלא בפניו כגון שגרשה והלך במקום רחוק לו¹⁸, אחר שתשבע בית דין מגבין כתבתה מנכסיו, הלך למקום קרוב שולחין ומודיעין אותו ואם לא יבא תשבע ותטול, מעשה בא לפני ר"ת¹⁹ באשה שהושיבה בעלה חנונית ומינה אפטרופוס והיתה נושאת ונותנת מהרבה מעות בבית ואומרת לבעלה שאינו שלו²⁰, ופסק שאין יכול הבעל להשביעה. בתשובות הגאונים²¹ יש, שאם לא הניח כדי כתבתה ואמרה אל תקברו בעלי משלו שומעין לה.

הפוחתת כתבתה, שהוציאה שטר כתובה מאלף זוז, [הוא] או': נתקבלה הכל, [והיא] אומרת: לא קבלתי כלום ואין לי רק חמש מאות זוז וזה שכתב אלף אמנה היה, נפרעת שלא בשבועה. אמרה: אין שטר בכתבתי²² רק חמש מאות זוז, הרי הודתה שהשטר שקר ונשבע שבועת היסט ונפטר מכלום.

היא אומרת: בתולה נשאתי וכתובתי מאתים, והוא או יורשיו אומרים: בעולה נשאת ואין לך אלא מנה. אם יש עדים שעשו לה מנהג בתולות, כגון מיני שמחה או

9 = ר"ש משנן. מובא בסמ"ג שם, וראה תוספות כתובות פה, ב ד"ה הוציאה.

10 בבא מציעא יז, א. 11 בבא בתרא קעא, ב.

12 תוספות, בבא מציעא שם ד"ה הטוען.

13 ראה אוצר הגאונים, כתובות, חלק התשובות, עמ' 161—163.

14 שבועות מח, א.

15 הדברים משובשים, הרי גרושה גובה בלא שבועה. ראה להלן.

16 הדברים מסורסים וצ"ל: גירש אשתו לרצונו... הפוגמת כתובתה כגון שכתבתה אלף זוז ובעל

אומר שקבלה הכל והיא טוענת נתקבלתי מנה...

17 צ"ל: והלך לו במקום רחוק.

18 מובא בסמ"ג ובתוספות כתובות פה, ב ד"ה לאפוקי.

19 בתוספות שם: שאינן שלה.

20 מובא בהגהות מיימוניות, הלכות אישות פרק יז, אות ד. ראה אוצר הגאונים, כתובות, חלק

התשובות, עמ' 128.

21 צ"ל: בשטר כתובתי.

מלבוש ידוע שאינו כי אם לבתולות נוטלת מאתים. ונאמן אדם להעיד: כשהייתי קטן זכורני שנעשית לפלונית מנהג בתולות. ואם אין עדים נוטלת מנהג. ואם הבעל קיים משביעתו שבועת התורה שכן הוא, שהוא כמודה מקצת. וכל זה במקום שאין כותבין כתבה.

אשה שהוציאה שטר כתבתה בלא גט ואמרה לבעלה: גרשתי ואבד גטי, שנאמנת כדפי' בהלכות גטין²², ואמרה תן לי כתובתי, ואומר: לא גרשתי, יתן עיקר כתבה ולא התוספת, עד שתוציא גטה. או תביא ראיה שנתגרשה.

אמר הבעל: גרשתיך וקבלת עיקר כתבתך ותוספת ושובר שכתבת לי אבה, תשבע בנקיטת חפץ [ו]נותן לה העיקר ונשבע הוא היסט על התוספת. ולא יפרע תוספת, מגו דאיבעי אמר לא גרשתיך ולא יתחייב בתוספת.

בידה גט ולא הכתבה ובמקום שאין כותבין גובה עיקר, במקום שכותבין נשבע הבעל היסט ונפטר אף מהעיקר עד שתוציא הכתבה. בידה שני גטין ושני כתובות גובה שתי כתובות. בידה שני כתובות וגט אחד אין גובה רק אחת. ואם שתי הכתובות שוות גובה מזמן האחרונה. אם באחת תוספת על חברתה גובה איזו שתרצה ותתן לבעל השנייה. בידה שני גטין וכתבה אחת, או גט וכתבה²³, והגט אחרון²⁴. אבל אם בידה גט וכתבה אחר מיתת הבעל במקום שאין כותבין, והגט ראשון גובה בגט עיקר כתבה ובכתבה כל שיש בה, שהרי זכתה בה במיתתו.

הבאה לבית דין אמרה: מת בעלי²⁵ תנו לי כתבתי, אף להנשא לא יתירוה שעל עסקי הכתובה באה והוי בחזקת חי. אמרה: מת בעלי התירוני ותנו לי כתבתי, יתירוה ויתנו לה כתבתה, שעיקר דבריה לנשואין. אמרה: מת בעלי תנו לי כתבתי והתירוני, יתירוה ולא יתנו לה כתבתה ואם תפשה אין מוציאין מידה.

פרק רביעי

מי שהיה נשוי נשים רבות ומת כל שנשאת תחלה קודמת ליטול כתבתה ואין לאחרונה רק שיור אותה שלפניה, וכולן נשבעות קודם שנוטלות. וכן אם עליו בעל חוב וכתבה, הקודם בשטר קודם לגבות והשייור לחבירו. ואם משנשא כולן או משלווה קנה הקרקע שרוצין לגבות ממנו, אין כאן דין קדימה וחולקות בשוה בין הנשים, בין אשה ובעל חוב, ששעבוד כלן בא כאחת בשעת קניית הקרקע. וכן אם זמן שטרותיהן ביום אחד או בשעה אחת במקום שכותבין שעות חולקין כאחד, ובין כך ובין כך כל הקודם וזכה במטלטלין (ו)זכה, שאין דין קדימה במטלטלין.

מי שגירש או מת ובא בעל חובו ואשתו אין² בהן דין קדימה יש לו מעות וקרקע

22 פרק ח, עמ' קצב. 23 אחר מיתת הבעל.

24 צריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ל): אין לה אלא כתובה אחת.

25 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה לא): התירוני להנשא ולא הזכירה שם כתובה מעולם מתירין אותה להנשא ומשביעין אותה ונותנין לה כתובתה. באה ואמרה מת בעלי.

1 רמב"ם, הלכות אישות, פרק יו.

2 הדברים מסורסים וצריך לומר על-פי הרמב"ם (שם הל' ד—ה): ובא בעל חובו ואשתו ויש לו מעות וקרקע כדי פריעת שתיהן... אין לו רק קרקע שאין בה לפרוע להם ואין בה דין קדימה בעל חוב יפרע ותטול האשה מה ששייר בעל חוב...

כדי פריעת שתיקה, בעל חוב נוטל מעות ואשה מקרקע, אין לו רק חוב קרקע שאין בה לפרוע להם, בעל חוב יפרע ותטול האשה שיורו בעל חוב [שבעל חוב] הפסיד מעותיו ואשה אין חסירה כלום, שיותר רוצה [להינשא] מן האיש. וכן מן הדין במטלטלין, אפילו קדם זמן זה לזה, כיון שאין דין קדימה במטלטלין לעולם נוטלת האשה שיור הבעל חוב. וכן השיב הר"מ מלונדרש, שבעל חוב לעולם קודם האשה במטלטלין, וכן השיב רב שררא גאון³. אפס מספרים השיר"ה זה"ר אברהם מבורגיל⁴ שדינ' כמקרקעי וכתבה קדים, שסומכת יותר העתה עלה משאר מטלטלין וכן מחובות הוי כמטלטלי ולא סמכא דעתא [ובעל חוב] קדים וכן הדין לעולם.

וכשהניח כל כך שכשיחלק הממון לפי המניין נשים יגיע לפחותה שבהן כדי כתבתה או פחות⁵. ואם הניח ח' מאות אם תחלוק בשוה יגיע לשתיים אחרונות יותר מכתבתה, לפיכך לוקחין הד' מאות וחולקות בשוה, נמצאת הרביעית נטלה כתבתה והלכה לה. נשאר ד' מאות עוד לחלוק בין הג' ולא תוכל לחלוק בין שלשתן בשוה, שאם כן יהיה שלישית מאתים ושלשים ושלש ושליש וזה יותר מכתבתה, לפיכך לא יחלקו בשוה רק הג' מאות, ונמצאת השלישית נטלה כל כתבתה והלכה לה, והמאה הנותרים יחלוק בין שתי ראשונות. ונמצא שיש לשתי ראשונות לכל אחת ר"ן, ולשלישית ר', ולרביעית ק'. וכן על דרך זה חולקות לעולם אפילו הן מאה.

הערב לאשה בכתבתה, שאמר: אני ערב כתבתה, או אפרענה, או אני חייב בה, אע"פ שקנו מידו אינו חייב לשלם, שמצוה עשה והרי לא חסרה כלום. ואם ערב של כתבת בנו וקנו מידו חייב לשלם, שהאב בגלל בנו משעבד עצמו. ואם ערב (של כתובת בנו או) קבלן הוא, שאמר לאשה: הנשאי לזה ואתן כתבה, חייב לשלם אפילו לא קנו מידו. ומ"מ לא תפרע לא מן הקבלן ולא מן אביו הערב ולא מן הפודה ההקדש כשהקד[ן]ש בעלה נכסיו וגרשה אם לא ידירנה בעלה המגרש הנאה, שמא יחזירנה ויעשו קנוניא על נכסיו של זה ועל ההקדש. אבל אין צריכה הדור הנאה לטרונף מלקוחות, שהרי הפסידו עצמן שלקחו דבר שעבודה. ואם⁶ חייב אדם אפילו מלוה על פיה⁷ לחבירו ונתן כל נכסיו לחבירו אחר להפקיע חובו, יש לנו לכופף הלוח שידור הנאה מנכסיו שנתן, דחיישינן לקנוניא כדהכא.

בעל שמכר נכסיו והסכימה אשתו וכתבה ללוקח אין לי דין ודברים עמך, אפילו קנו ממנה טורפת, שיכולה לומר נחת רוח עשיתי לבעלי. אך קנו תחלה מהאשה (שדה אחרת) ואחר מכר הבעל, או שמכר תחלה ולא רצתה להסכים וכשמכר שדה אחרת הסכימה, אינה טורפת, שלא יכול[ה] לומר נחת רוח עשיתי לבעלי, שהרי לא רצתה לעשות לו נחת רוח במכר ראשון.

3 ברי"ף, כתובות, פרק ט רמז שמא, מובאת דעה זו משם רב האי גאון. ראה אוצר הגאונים, כתובות, עמ' 267.

4 צ"ל: השיב הר" אברהם מבורגיל. מקור הדברים לא מצאנו.

5 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ח): חולקות בשוה ואם היה הממון יותר על זה חולקים ממנו כדי שיגיע לפחותה שבהן כשעור כתובתה וחזרות וחולקות את המותר בין הנזירות... כיצד, מי שהיה נשוי ארבע נשים, כתובתה של ראשונה ארבע מאות ושל שניה שלש מאות ושל שלישית מאתים ושל רביעית מאה... אם הניח ארבע מאות או פחות חולקות בשוה וכל אחת נוטלת מאה או פחות.

6 מרדכי, בבא בתרא, פרק גט פשוט, רמז תרמח. 7 צ"ל: פה.

יש לו שתי נשים ומכר שדהו והסכימה ראשונה הסכמה טובה, שאין יכולה לומר נחת רוח עשיתי ואינה טורפת, ושנייה לא הסכימה, שנייה תוציא מיד הלוקח, שהרי לקח שעבודתה, וראשונה משנייה, שהרי לא מחלה רק ללוקח והיא קודמת, וחוזר הלוקח וגובה מראשונה, וכן חוזר חלילה, עד שיעשו פשרה ביניהם.

אלמנת ארוסין ונשואין כשנפרעת מכתבתה אחר שבועתה, מוכרת קרקע בעלה ליפרע אפילו שלא בבית דין מומחין, רק שיהיו שלשה אנשים נאמנים היודעים שומת קרקע, ואחריות המכר על גכסי היתומים. אך הגרושה צריכה מומחין, והמוכר[ת] בבית דין צריכה הכרזה, שלא בבית דין אין צריכה הכרזה רק שלשה אנשים נאמנים ויודעים שומא.

אלמנה שמכרה קרקע בכתובתה לאחר בינה לעצמה, שוה בשוה נשבעת שבועת אלמנה ומכרה קיים, שמה לעצמה לא עשתה כלום אפילו הכרזה. כתבתה מאתים ומכרה שוה מאה במאתים נתקבלה כתבתה ולא תמכור יותר⁸ כתבתה מאה ומכרה שוה מאה ודינר במאה, אפילו אמרה אחזיר הדינר ליורשין מכרה בטל. כתבתה ארבע מאות ומכרה לזה במאה שוה בשוה ולאחרון שוה מאה ודינר במאה, של אחרון בטל ושל כלן קיים.

המוכרת כתבתה, אם מת בעלה או גרשה יטול הלוקח, מתה קודם שנשבעה וכל שכן בחיי בעלה אין לו כלום. מכרה או משכנה או נתנה מקצת כתבתה, מוכרת מקרקע בעלה לגבות השאר אפילו בג' נאמנין ויודעין (או) שומת קרקע.

המוכרת כתבתה לבעלה או לאחר לא אבדה שאר תנאי כתבה, ואם לה בן זכר יורש מגכסי אביו כפי הכתבה יתר על חלקו עם אחיו. המוחלת כתבתה אין צריכה קניין ועדים, רק דברים כנים ולא דברי שחוק והתול, ואין לה אפילו מזונות עליו.

אשה⁹ אחת שנתארמלה ונשאת והביאה כתבתה לפני בית דין מבעלה הראשון ותבעה על הקרקעות שמכר בעלה בעודה תחתיו, ואותו הלוקח מכר לאיש אחר ומת הלוקח השני והניח יתומים גדולים וקטנים, וטוענת האשה בעלי מכרם בלא רשותי ולא חתמתי בשטר המכר ועתה אני תובעת כתבתי מאותן קרקעות שמכר בעלי בלא רשותי, והשיב הר"ר מאיר מרוטאנבורק¹⁰ דגובה כתובתה כיון שאין שובר.

פרק חמישי

היורשים חייבים ליתן לאלמנה עד שתתארס, או תבעה לינשא וגיפייס² לדעת ר"י³, או שתתבע בבית דין כתבתה, (או תנו לנו) או תמכר או תמשכן כלה, או תעשה אותה אפותיקי, כלומר פה תהא⁴ חובך, אפילו שלא בבית דין אפילו עשתה כך בחיי בעלה

8 ברמב"ם (שם הלכה טו): שוה מאה במאתים או שוה מאתים במאה נתקבלה כתובתה ואין לה כלום.

9 תשובות מיימוניות השייכות להלכות אישות, סי' ה.

10 ראה שם.

1 רמב"ם, הלכות אישות, פרקים יח—יט. 2 צ"ל: ונתפייסה.

3 מובא בסמ"ג, לאוין פא. וראה תוספות כתובות נד, א ד"ה לית הלכתא.

4 ברמב"ם (פרק ית, הלכה א): תגבה. ראה ערוך, ערך אפתק.

אבדה מזונותיה, אבל מכרה מקצתה יש לה מזונות. ודין תוספת כתובה כעיקרה. נפל המדור לא תבנו אפילו משלה. ולא תחזק בדקו ולא טחה אותה, אך תשב בו כמה [שהוא] או תצא. ואם מכרו היורשין המדור לא עשו כלום. ואם לא היה לבעל המדור רק בשכר, או היה לו ונפל, נותנין לה מדור לפי כבודה. וכן מזונות וכסות לפי כבודה. ואם כבוד הבעל גדול מכבודה נותנין לפי כבודו, שעולה עמו ולא יורדת אפילו לאחר מיתה.

יכולין היורשין לעכב עליה שלא תאכל רק עמהם ולא לבדה, שיותר מעט מספיק לשנים מלאחד שברכת הבית ברובה⁵ פר"ח⁶ נר [ל]אחד נר למאה⁷, אם לא טוענת אמתלא טובה, שאז יתנו לה לבדה. ומותר מזונותיה וכסותה ליורשים. חלתה, אם לרפואתה קצבה מתרפאת מכתבתה, אין קצבה הוי כמזונות שעל היורשים. אם נשבת אפילו בחיי בעלה אין חייבין לפדותה, אך נפדית מכתבתה ומשל עצמה. מתה חייבין היורשין⁸ לקבורה, נשבעה שבועת כתובתה קודם שמתה, יורשי כתבתה יקברוה ולא יורשי בעלה.

הניח בעלה קרקע יכולה לעכב שלא תמכר, שתאמר אני רוצה שיהיה נכון למזונותי, ואפילו הכי אם מכרו אין מוציאה מן הלוקה, שאין מוציאין למזונות אשה ובנותיה רק מבני חורין. הניח מטלטלין, אפילו התנ[ת]ה בפירוש שתזון מן המטלטלין, לא תוכל לומר הניחום בבית דין שאזון מהם ולא יאבדו, אך נוטלין היורשי' אותן ומעלין לה מזונות. תפשה המטלטלין אפילו ככר זהב אפילו אחר מותו, תגבה כתובתה⁹ בהן ואין מוציאין אותן מידן¹⁰ כדי לזונה, אך בית דין כותבין כמה נטלה ומחשבין עמה כמה צריכה למזונות ויהיו המטלטלין בידה עד מותה או עד שפטורין ממזונותיה. הניח כמה נשים אפילו נשאן זו אחר זו ניונות בשוה, שאין דין קדימה במזונות¹¹. אלמנה כשבאה לתבוע מזונות בבית דין משיעין אותה ומוכרין בלא הכרזה כדי שתזון ששה חדשים או¹² יתר על מנת שיתן לה הלוקה מזונות שלשים יום, וחזרה ומוכרת לששה חדשים. וכן לעולם עד שלא ישאר מן הנכסים רק כדי כתבתה וגובה כתובתה והולכת לה. ויכולה למכור למזונות בשלשה אנשים נאמנין שאינן מומחין בלא הכרזה. מכרה למזונות בינה לבינה שוה בשוה מכרה קיים וכשיבאו יורשים ישיבועה. אין מחשבין לה כשפסקו לזונה על מעשה ידיה עד יבאו היורשין ויתבעוה. שאם לא מצאו מעשה ידיה כשבאו, ילכו להם. ואומר המיימוני¹³, שאם היורשים קטנים כית דין יחשבו מעשה ידיה.

מעשה באשה שאמרה לבנה במתנת שכיב מרע תמכר בגדי ותקברוה מן המעות והמותר תתן לבת בנו לנדונייתה ונתרצה ולאחר זמן ירד הבן מנכסיו וחזר ורצה להוציא מן הבת מתנת זקינתה, והשיב הר"י בר"א, שלא יכול לחזור, דדברים ככתובין וכמסרין

5 כן בכתובות קג, א. ברמב"ם (שם הלכה ד): מרובה.

6 ראה אוצר הגאונים, כתובות, לקוטי פירוש רבינו חננאל, עמ' 80.

7 שבת קכב, א. 8 יורשי הבעל.

9 ראה רמב"ם שם ה' י—א. 10 צ"ל: מידה.

11 ברמב"ם (שם הלכה יד) שלפנינו: כמו שאין דין קדימה במטלטלין, בדפוסים ראשונים כנוסח

מחברנו. ראה בית יוסף, אבן העזר, סי' צג.

12 צ"ל: לא. 13 רמב"ם שם הלכה כב.

דמו ואף אפילו היה מתנת בריא דבריו קיימין, שמצוה לקיים דברי המת, אך הקטנים לא נכוף.

אלמנה שנפלה לפני יבם, כל שלשה חדשים ראשונים ניוזנת משל בעל, מכאן ואילך משל יבם ¹⁴ אם לא הכר העובר ¹⁵, הניחה מעוברת ניוזנת עד שתלד. ילדה בן קיימא ניוזנת כל ימי אלמנותה כשאר הנשים. לא נמצאת מעברת אחר שלשה חדשים או שהפילה לא ניוזנת לא משל בעל ולא משל יבם, אך תתבע יבמה לכנוס או לחלוץ. ואם ברח כשתבעתו ועמד בדין, או שחלה או היה היבם במדינת הים, ניוזנת משל יבם בלא שבועה. נפלה לפני יבם קטן אין לה מזונות עד שיגדיל.

מי שיחד קרקע למזונות אשתו בשעת מיתה ואמר: יהיה מקום פלוני למזונותיה, ריבה לה מזונות, ואם היה שכרו פחות ממזונותיה נוטלת משאר נכסים השאר, היה יתר הכל שלה. אמ' לה: יהיה מקום פלוני במזונות, ושתקה, אין לה אלא פירות אותו מקום.

אלמנה שבאה לבית דין לתבוע מזונות שפסקו לה בית דין אין משביעין אותה ¹⁶. אבל נראה למיימוני ¹⁷ כפי' רבותיו להצריכה שבועה, הואיל ובאה ליפרע מנכסי יתומים.

אלמנה שאין כתבתה בידה אין לה מזונות, שמא מחלה או מכרה או משכנה אותה, ואנו טוענין בשביל היורש הביא[ן] כתבתה או השבעי ¹⁸ וטלי מזונות אלא אם ¹⁹ דרכן לכתוב כתובה.

אשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים ובאה ואמרה מת בעלי, רצתה ניוזנת כדין כל האלמנות, רצתה נוטלת כתובה. אמרה גרשני בעלי, אינה נאמנת וניזונת מנכסיו עד כדי כתבתה, שאם עדיין היא אשתו יש לה מזונות ואם גרשה כמו שאמרה יש לה כתבה, שהרי כתבתה בידה.

אשה שיש לה ספק גירושין ומת בעלה אין ניוזנת מנכסיו, שאין מוציאין מיד היורש מספק, אך בחיי בעלה יש לה מזונות.

אלמנה שאמרה לא נוטלי מזונות ויורשים אומרים נתננו, כל זמן שלא נשאת על היורשין להביא ראייה ותשבע ²⁰ הסת ותטול, משנשאת עליה להביא ראייה או ישבעו היורשין היסת שנתנו לה.

מתנאי כתבה שיתנו היורשים לבנות מזונות וכסות ומדור די סיפוקן בלא שבועה — אם שטר הכתבה (לא) בעין במקום שכותבין — עד שיתארו או עד שיבגרו ואין

14 התיבות „מכאן — יבם“ נשתרבו לכאן בטעות, כי לאחר שלשה חדשים אינה ניוזנת לא משל בעל ולא משל יבם. ראה להלן.

15 ברמב"ם (שם הלכה טו) שלפנינו: ניוזנת משל בעל, ואם הוכר העובר וכן אם הניחה. בכתב־יד אברבנאל, מובא בספר „שינויי נוסחאות וגרסאות“ (פראנקפורט א. מ. תר"ן): ואם לא הוכר העובר ואם הניחה. והוא כנוסח מחברנו.

16 ברמב"ם (שם הלכה יט): לתבוע מזונות יש מי שהורה שפוסקין לה מזונות ואין משביעין אותה. 17 שם.

18 ברמב"ם (שם הלכה כג) שלפנינו: הביאי כתובתך והשבעי. בדפוסים הראשונים כנוסח מחברנו. ראה כסף משנה שם.

19 צ"ל: אם אין. 20 ברמב"ם (שם הלכה כז): או תשבע.

צריך לפי כבודו וכבודו. מוכרין לכך בלא הכרזה ומעשה ידיהן ומציאתן לעצמן ולא לאחר.

בת הממאנת יש לה (ה) מזונות; בת היבמה והשניה והארוסה והאנוסה אין להם מזונות אחר מיתת אביהם.

המאנס בת הניזונת מן האחין חייב לזונה משעת אירוסין, שאין לה מזונות מאחין משנתארסה ואינה בוגרת כדי שתזון נפשה אלא או קטנה או נערה ואין אדם רוצה שתתבזה ארוסתו לשאול על הפתחים.

נשאת הבת ומאנה או נתגרשה או נתאלמנה אפילו היא שומרת יבם, כיון שחזרת לבית אביה ועוד לא בגרה ניזונת מנכסי אביה עד שתתארס או שתבגר.

מי²¹ שמת והניח בנים ובנות ונכסים מרובים ממקרקעי שיש לזון כלם ואפילו נתמעטו משמת או אם היו מועטין ונתרבו. אם היו מועטין ועמדו במעוטן אם כבר מכרו הנכסים או אם עמדו במיעוטן ולא כבר מכרו. אבל הנכסים [ה]מטלטלין הבנים ירשו הנכסים ויזונו אחיותיהם עד בגרותן. אין בנכסים המקרקעי לזון כולם מוציאין מזונות לבנות עד בגרותן והשאר יטלו הבנים ואם אין שאר, הבנים ישאלו על הפתחים. ואין חוב שעליו או מה שקבל לזון בת אשתו ממעטין בנכסים.

הניח אלמנה ובת ממנה או מאשה אחרת ואין בנכסים שיזונו שתייהן, האלמנה ניזונת והבת תשאל על הפתחים. הניח בנות גדולות וקטנות ולא הניח בן אין אומרים יזונו הקטנות עד שיבגרו ויחלקו הנכסים בשוה אלא כלן חולקין²² בשוה.

פרק ששי

מתנאי כתבה שירשו בנים זכרים כתבת אמן שמתה בחיי בעלה ונדונייתה בנכסי צאן ברזל, ואפילו לקמ' מהו², ואחר כך חולקין שאר הירושה עם אחיהם³ בשוה. ואם אין שם מותר דינר יתר על כתבתן יחלקו הכל בשוה, שלא לבטל ירושה דאורייתא בעבור כתבת בנין דכרין דרבנן. והבנים לא יוכלו להרבות נכסי אביהם מדינ'⁴ כדי לירש כתבת אמן יתר על אחיהם, אך יהיו הנכסים בחזקת שהיו בשעת מיתת אביהם בין נתרבו בין נתמעטו. ואם יש מותר דינר אבל חייב לאדם אותו דינר לא ממעט בנכסים.

מי שנשוי שתי נשים ומתה אחת בחייו ואחת אחר מותו ויש לו בנים משניהם⁵, אפילו לא הניח יתר על כדי שתי הכתבות דינר, אם נשבעה שנייה שבועת אלמנה קודם שתמות בניה קודמין לירש כתבתה, שיוורשים כתבת אמם מירושה של תורה ולא מתנאי כתבה. לאחר⁶, יורשין בני ראשונה כתבת אמן בתנאי כתבה. ואם נשאר שם כלום חולקין בשוה. ואם מתה קודם שנשבעת, בני ראשונה יורשים כתבת אמם בלבד

21 פיסקה זו מקוטעת ומסורסת ויש לתקנה על-פי הרמב"ם (פרק יט, הל' יז—כ).

22 צ"ל: חולקות.

1 רמב"ם, הלכות אישות, פרקים יט—כ; סמ"ג, עשין מח; לאוין פא.

2 לא ידענו פירושם של שלש התיבות האחרונות.

3 שנולדו לאביהם מנשים אחרות.

4 צ"ל: בדינר. 5 צ"ל: משתיהן. 6 צ"ל: ואחר כך.

והשאר חולקין בשוה. פר"ח⁷: דווקא אחת בחייו ואחת במותו שמתה גם [זו] שנשארה בחיים שהוא⁸ דיש ביניהם כתבת בנין דכרין, אבל אם השנייה בחיים לא אשכחן. וכתב ר' יהודה מפריש בשם ר"י⁹ ו"ל: ומיהו אומר ר"י, דהשתא למסקנא [לא] קאי האי דיוקא דמעיקרא ש"מ אחת בחייו [ו]אחת במותו¹⁰ כו' מדקתני שנייה ויורשיה קודמין ליורשין] ראשונה הא איכא שקלי אפילו במקום שנייה עצמה.

נשוי שתי נשים ולו מהן בנים ומת ואחר מתו הנשים ונשבעו קודם מיתתן, כל אחד יורש כתבת אמו בירושת תורה ואין להבחין אם יש מותר דינר או לא, ויורשי ראשונה קודמין ליורשי שנייה. לא נשבעו חולקין בשוה ואין שם ירושת כתובה, שאין לאלמנה כתבה עד שתשבע. אחת נשבעה ואחת לא נשבעה, בני הנשבעת יורשין כתבתן תחילה ושאר חולקין בשוה. וכל יורש כתובת אמו שמתה בחייו אביו לא יטרופו רק מבני חורין ככל היורשין. בה"ג¹¹: הא דקתני שנייה ויורשיה קודמין ליורשי ראשונה מיירי שנשבעה ומתה, אבל מתה ולא נשבעה אין יורשיה של שנייה נוטלין כתובתה, שאין אדם מוריש שבועה לבניו. אבל בני הראשונה גובין כתבת בנין דכרין, שאין עליהם שבועה דלא ניתנה כתבה ליגבות מחיים, והנשאר אחריהם בין מקרקעות בין מטלטלי יחלקו יחד יורשי ראשונה ויורשי שנייה איש ואיש חלקו.

מי שצוה בשעת מיתתו לעקור אחד מתנאי כתבה, שלא יזונו בנותיו ואלמנתו ולא ירשו בגיו כתבת אמן אין שומעין לו. נתן כל נכסיו במתנה לאחר, כיון שמתנת שכיב מרע אינה קונה אלא לאחר מיתה הרי המתנה ותנאי כתבה באין כאחד ולפיכך אלמנתו ובנותיו ניזונות¹² ונראו למימוני¹³, שאם אין נכסים רק לכתבת בנין דכרין או למזונות הבת, מזונות קודמת, כיון שירושת תורה נדחית מפני מזונות הבת כדפרי' ¹³ כ"ש כתבת בנין דכרין שהן תנאי דרבנן. והשיב הר"ר מאיר מרוטאנבורק¹⁴, דלא נהגא כתבת בני דכרין רק במטלטלין.

תקנו חכמים, מלבד תנאי כתבה, ליתן לבתו פרנסה זה ממון שתוכל להנשא בו. ואם מת אומדין כמה היה דעתו לתת לפרנסתה על פי משא ומתנו או על פי בת אחרת אם השיא בחייו. ואם בית דין אין יכולין למוד דעתו נותנין לה עשור נכסיו. הניח כמה בנות ובאות לינשא זו אחר זו, ראשונה נוטלת עשור ושנייה עשור ממה ששיירה ושלישית עשור שייור שנייה וכן כלן. באו להנשא כאחת, אחר שנתנו להן העשורין כסדר הזה חולקות בשוה כל העשורין ושאר הנכסים לאחים. יש שתי בנות וכן וראשונה נטלה עשור ומת הבן קודם שנטלה שנייה והרי יורשות הכל, חולקות בשוה וראשונה תזכה בעשורה ולא תטול הקטנה עישור. וכן השיא בנות גדולות קודם שמת ונשארו קטנות בלא בן, אין נוטלין לקטנות, עשור קודם שיחלקו אך חולקות הכל בשוה.

7 מובא בסמ"ג עשין מת. ראה אוצר הגאונים, כתובות, לקוטי פירוש רבינו חננאל, עמ' 72—71.

8 צ"ל: הוא. 9 סמ"ג שם. 10 כתובות צ, ב.

11 = בהלכות גדולות, הלכות כתובות, מהדורת ווארשא, עמ' 144. מובא בסמ"ג שם.

12 שם פרק יט, הלכה כא. 13 לעיל, סוף פרק ה.

14 תשובות מיימוניות השייכות להלכות אישות, סי' כו (=רא"ש, כתובות, פרק ד, סי' כד).

וצ"ל: רק בקרקע.

פרנסה זו אפילו בתקנת אחרונים אינה נגבית כי אם מקרקע ושכירות. (בשוה). ואם ירצו אחים לחלף לה מעות בקרקע עישורה יכולין. וכן פר"ח¹⁵. אפס הש"ר¹⁶ פסק שנגבית אף ממטלטלין. ונגבית מבינונית כבעל חוב ובלא שבועה. מתו אחים נגבית מבניהם מזיבורית ובשבועה כדין הנפרע מיתומים. ונגבית מלקוחות אם מכרו או משכנו האחין קרקע אביהם.

מזונות אלמנה קודמין לפרנסת הבת. מתה הבת אחר שנשאת אין הבעל יורש פרנסה הראויה לה. שהנכסים בחזקת מזונות האלמנה.

קטנה יתומה שהשיאתה אמה או אחיה לדעתה ונתנו לה מנה. יכולה כשתגדיל ליטול מידם פרנסתה הראויה לה. אפילו לא היו אחיה זנין אותה שאין לומר שלא מחתה בעבור שזנין אותה ואפילו לא מחתה בשעת נשואין. שאין קטנה בת מחאה. אבל נשאת משגדלה. אפילו בוגרת. ומחתה בשעת נשואין מוציאה פרנסתה. לא תבעה פרנסתה אבדה אותה. בגרה ועודה בבית אביה. אפילו בגרה אחר מות אביה. ופסקו אחין מזונותיה. שהרי אין לה מזונות. ושתקה ולא תבעה פרנסתה אבדה. תבעה לא אבדה. לא פסקו מזונותיה וזונה בבגר אע"פ שלא מחתה לא אבדה פרנסתה. שבעבור שזונה לא תבעה. המצוה בשעת מיתה: אל תפרנסו בנותי(ו). שומעין לו. שאין זה תנאי כתבה. בריא או שכיב מרע שצוה ליתן כך מעות לפרנסת בתו ליקח קרקע ומת והמעות ביד שליח. ואמרה הבת: תנו לבעלי כל שירצה יעשה בהם. אם גדולה היא ונשאת הרשות בידה. אם ארוסה אם קטנה אפילו נשאת יעשה השליש צואת (שכיב מרע) האב.

המשיא בתו סתם לא יפחות מכסות שפוסקין לאשת עני. ואם עשיר יתן לפי עשרו. פירש לבעל שלא יתן כלום אין לה כלום. ולא יאמר הבעל: כשתבא לביתי אכסנה. אך מכסה בבית אביה.

הנושא¹⁷ האשה ופסקה שיוון בתה חמש שנים חייב לזונה כך אם התנו בשעת קדושין. אבל כשמת הפוסק לא תטרוף ממעבדי. אבל אפילו שלא בשעת קדושין וקנו מידו או כתב טרפ' ממעבדי. כיון שכתב או הקנה. נתגרשה בתוך הזמן ונשאת לאחר ופסק' עם אחר לזונה. צריך לזונה¹⁸ במקום ששם אמה. ולא יאמרו מזונה כאחת. אך אחד זונה ואחד נותן דמי מזונות. נשאת הבת בתוך הזמן הבעל יזינה ושניהם בעלי אמה יתנו לה דמי מזונות.

פרק שביעי¹

המדיר אשתו מלהנות לה² עד זמן פלוני או סתם אם לא התיר נדרו או לא תם זמנו תוך שלשים יוציא ויתן כתבה. ובתוך השלשים יום תהיה עושה ואוכלת ואחד מחבריו יתנו³ לה המותר שלא תספיק במעשה ידיה. הדירה אפילו שלא תאכל מין אחד שלא

15 מובא בסמ"ג, לאוין פא. ראה אוצר הגאונים שם, עמ' 54.

16 = ר"ש משנץ. מובא בסמ"ג שם ושם.

17 רמב"ם שם פרק כג, הל' יז—יח.

18 הראשון.

1 רמב"ם, הלכות אישות, פרקים יב—יד, כא, כה.

2 צ"ל: לו. 3 צ"ל: יתן.

אכלה מימיה, אחר שלשים יום יוציא ויתן כתבה (אם עמד הנדר). אבל נדרה מעצמה שלא תאכל מין אחד או שתהיה נזירה וקיים לה אם ירצה תשב אצלו, ואם אמר: אי איפשי באשה נדרנית, כיון שהיה בידו להפר יוציא ויתן כתבה.

הדירה שלא תתקשט באחד מכל המינין, בעניות יתר משנה ובעשירות יתר מל' יו"כ⁴. שלא תלך לבית המרחץ, בכרכים שבת אחת, בכפרים שתי שבתות. שלא תנעול מנעל, בכפרים שלשה ימים, בכרכים מעת לעת. יתר, יוציא ויתן כתובה. שלא תשאל ולא תשאיל כלי הראוי להשאיל, כנפה וכברה רחים ותנור, יוציא ויתן כתובה, שמשיאה שם רע בשכנותיה. נדרה מעצמה כן או שלא תארוג בגדים נאים לבנים שדרך לארוג לבנים תצא בלא כתבה.

הדירה שלא תלך לבית אביה, בזמן שהוא עמה בעיר ממתינין לו חדש, שנים יוציא ויתן כתובה⁵. שלא תלך לבית האבל והמשתה, או יתיר נדרו או יוציא ויתן כתובה אם לא שטוען שמניח⁶ בעבור שיש פריצים באותו בית אבל ומשתה.

איש שהתרה אשתו מקרובותיה, כגון אביה ואמה [ואחיה], או אשה שהתרת[ה] בעלה מקרוביו, כאחיו ואביו ואמו שלא ינסו לביתם, שומעין להם, דכשיצטרך הקרובים מהאיש או מהאשה ילכו האיש או האשה אצל הקרובים ולא יבאו אצלם, שאין כופין אדם להכניס אחרים ברשותו.

הבעל או אשתו שאמר: לא אדור פה, שהשכנים רעים, אפילו לא הוחזקו בפריצות שומעין להם ואפילו הבית של הרוצה לדור שם.

הנושא אשה בארץ זו והוא מארץ אחרת, אפילו לא פירש, אם לא תלך עמו לארצו תצא בלא כתובה. אבל אם הוא מארץ שנשאה אינו כופה רק להוציאה ממדינה למדינה ומכפר לכפר באותה הארץ, אבל לא מכפר למדינה, שיש דברים קשים דירת המדינה מהכפר, ולא ממדינה לכפר. ולא מנוה יפה לרע ולא מרע ליפה, שצריכה להזהר שם ביותר שלא תהא כעורה. ולא ממקום רוב ישראל לרוב גוים, אבל כופה להוציאה מרוב גוים לרוב ישראל. אבל מחוצה לארץ לארץ ישראל כופה אפילו מנוה יפה ורוב ישראל לנוה רע ורוב גוים. ולא מארץ ישראל לחוצה לארץ אפילו מנוה רע ורוב גוים לנוה יפה ורוב ישראל. אמר⁷ האשה לעלות לארץ ישראל ולא רוצה האשה⁸ יוציא ויתן כתובה.

המדיר אשתו מתשמיש המטה שאמר: הנאת תשמישך אסורה עלי, יתר משבת אחת, אפילו היה מאותן שעונתן ששה חדשים, כמו שאפרש בהלכות פריה ורביה, יוציא ויתן כתובה אם לא יפר אחר שבת אחד. אמר: תשמישי אסור עליך, או נשבע שלא ישמש, אינו נדר, שהרי משועבד לה.

הדירה שתאמר לאחרים דברי שחוק וקלות שמדבר עם אשתו על עסקי תשמיש

4 = יוציא ויתן כתובה.

5 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק יג, הלכה יב): ובזמן שהוא בעיר אחרת רגל אחד ממתינין לו, שנים יוציא ויתן כתובה.

6 צ"ל: שמדירה.

7 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה כ): האיש לעלות לארץ ישראל והיא אינה רוצה תצא בלא כתובה. אמר.

8 תיבה זו מיותרת ויש למחקה.

או שתהיה מתהפכת⁹ בשעת תשמיש או⁸ שלא תתעבר או שתעשה שטויות ודברים שאין בהם ממש יוציא ויתן כתובה.

המדיר אשתו נדר שחייב לגרשה וליתן כתובה ונשבית אחר שהדירה אינו חייב לפדותה, שמעת שהדירה מתחייב לגרשה.

המדיר אשתו שלא תעשה מלאכה כלל יוציא ויתן כתובה, שבטלה מביא לידי זמה. נדרה שלא תניק בנה כופה להניקה¹⁰ עד כ"ד חדש, בין זכר בין נקיבה.

הכונס אשתו סתם ונמצאו עליה נדרים, שלא תאכל בשר ולא תשת יין ולא תתקשט, תצא בלא כתבה, בלא עקר בלא תוספת. אבל שאר נדרים חוץ משלשה אלו לא הפסיד[ה] כלום. נמצאו בה מומין של נשים, כאשר פי' בהלכות (גטין) קדושין¹¹, אם היה מרחץ בעיר וקרובותיו, על דעת המיימוני¹², שסומך עליהן, ועל דעת הגאונים¹³ אפילו רחוקות וגירות¹⁴ שיוכלו להודיעו מומיה אפילו של סתר הרי שמע ונתרצה ולא יטעון. אין מרחץ בעיר ולא קרובות, על דעת המיימוני, לא¹⁵ טוען במומי סתר, ונכפה בעתים ידועים כמומי סתר, אבל לא במומי גלוי אם אין דרך המקום לילך בראש ופנים מכסות ולא מתבכרת, שאז טוען אפילו במומי גלוי¹⁶, שאין מכירין מי היא בעבור צניעותה. ואפילו יש מרחץ וקרובות ודרכה לרחוץ לבדה עד שלא יראה שום בריה שלא¹⁵ יטעון אפילו מומי גלוי.

נמצאו בה מומין שודאי היו קודם אירוסין, כאצבע יתירה, על האב להביא ראיה שידע בה הבעל או שחזקתו שידע או תצא בלא כתבה. מומין שאיפשר שנולדו אחר ארוסין ונמצאו אחר שכנסה לבית הבעל, על הבעל להביא ראיה שהיו קודם הארוסין ומקחו טעות. נמצאו ועדיין היא בבית אביה על האב להביא ראיה שאחר הארוסין נולדו. הביא בעל ראיה שקודם ארוסין נולדו או הודתה לו בכך והביא האב ראיה שידע ושתק ונתפייס חייב בכתבתה.

בא על אשתו ושהה כמה ימים וטען: מום זה לא ידעתי מעולם ועד עתה, אפילו היה בתוך קמטים או בתוך כף הרגל, אין שומעין לו, חזקה אין אדם שותה בכוס אם לא בודקו.

נמצאת אשתו שאין לה וסת קבוע לנדתה ולא תרגיש עד שתראה, ואין לה תקנה אפילו בבדיקה, כשבדקה ומצאתה טהורה ואחר ביאה בדקה ומצתה דם ואירע כך בבעילה ראשונה שבעלה וג' פעמים¹⁷ זה אחר זה תצא בלא כתבה, עיקר ותוספת ולא שום תנאי כתבה ולא יחזיר לעולם, שמא תתרפא ונמצא שלא גמר לגרשה בשעת גרושין ותנשא לאחר בטעות. ואם אירע כך אחר בעילה ראשונה יוציא ויתן כתובה ולא יקימנה, שהרי אסורה לשמש.

9 ברמב"ם (פרק יד, הלכה ה) שלפנינו: שתהיה פועלת. בדפוס רומי ר"מ ובכתבייד תימנים כנוסח מחברנו.

10 צ"ל: ומניקתו. 11 פרק ה, עמ' רלב.

12 רמב"ם שם פרק כה, הלכה ב. 13 מובאים שם הלכה ג.

14 תיבה זו אינה מובנת. שם: אפילו מיודעו ואפילו היה גר בעיר שאין לו קרוב כלל.

15 תיבה זו מיותרת ויש למחקה.

16 והוא שלא היה שם מרחץ ושלא היתה לו קרובה לבדוק בה — רמב"ם שם הלכה ב.

17 כולל בעילה ראשונה.

וכן כל אשה שנולדו מומיה אחר שנשאת, אפילו מוכת שחין, אם לא רצה לקיימה יוציא ויתן כתובה.

איש שנולדו בו מומין אחר שנשא, אפילו נקטעה ידו וגסמית עינו, אם רצתה לישב עמו תשב ואם לא רצתה תצא בלא כתבה. אך מומי ריח הפה וריח החוטם או חזר ללקט צואת הכלבים או לחצוב נחשת מעקרו אם לא רצתה לישב עמו יוציא ויתן כתבה. ואם מת (נפלה) ונפלה לפני אחיו ליבום שיש לו מומין אלו יכולה לומר: לאחייך הייתי יכולה לקבל ולא לך, ויחלוץ ויתן כתבה. ומוכה שחין, אפילו רצתה לישב עמו, יוציא ויתן כתובה, שהיא ממקתו. אם לא שאמרה: אשב עמו בעדים שלא יבא עלי, שאז תשב עמו.

פרק שמיני

הנה פי' מה שהאשה זוכה מבעלה ועתה אפרש מה שהאשה מזכה לב(ו)עלה. מציאת אשה ומעשה ידה לבעלה. וזה מעשה ידיה: מקום שדרכן לארוג אורגת, לרקום רוקמת, לטוות צמר או פשתים טוה. אין מנהג ממלאכות אלו אינו כופה רק לטוות הצמר ולא הפשתן, שמזיק הפה והשפתיים. וטויה היא מלאכה המיוחדת לנשים, שנאמר¹: וכל אשה חכמת לב בידיה טוה.

דחקה עצמה ועשתה יותר מראוי לה המותר לבעל. לפי הממון והשפחות ממעטת המלאכה אך לא כלכל וכל², שבטלה מביאה לידי זמה.

בזמן שהן עניים אופה הפת בתנור, ועזרא תקן להשכים ולאפות, שתהיה הפת מצויה לעניים. מבשלת התבשיל ומכבסת הבגדים ומניקה בנה ונותנת תבן לפני בהמתו, ולא לפני בקרו, ומשמרת הקמח בריחים בעת הטחינה. ואם דרכן לטחון בריחים יד טוחנתו. הכניסה לו שפחה או נכסים ראויין לקנותה או יש לו שפחה או ממון הראוי לקנותה לא מטחנת ולא אופה ולא מכבסת ולא נותנת תבן לפני בהמתו. יכולה להיות לה שתי שפחות, לא תבשל ולא תניק בנה. אבל אפילו היו לה אלף שפחות חמש מלאכות עושה: טוה ורוחצת פניו ידיו ורגליו ומוזגת הכוס ומצעת המטה ועומדת לשמש בפני³ אביו או בנו.

ואם מנעה האשה לעשות מלאכות שחייבת יכפוה אפילו בשוט. אמר: לא עושה. ואומרת שעושה, מושיבין אשה או שכנים ביניהם. שברה כלים בעת שעושה מלאכותיה בתוך ביתה תקנו שפטורה. שאם לא כן תמנע לעשות ויבא קטטה ביניהם.

פוחתין לה כל זמן שמניקה בנה ממעשה ידיה ומוסיפין במזונותיה יין ודברים שיפין לחלב. אם מתאוה מאכל רע אחר שפסקו לה מזונות הראויין לה אוכלת משלה, שחולי תאות בטנה קודם לסכנת הולד אם תאכל מאכל רע.

ילדה תאומים לא יכפוה להניק שתיהן, אך שוכר הבעל מניקה לאחד. והבעל יכול לעכבה שלא להניק בן אחר עם בנה. אמר שלא תניק בנה ורוצה להניק, הואיל וקשה לה לפרוש מבנה שומעין לה. היתה ענייה שחייבת להניק והוא עשיר (ו)שוכר מניקה. היא אומרת ראוי לשכור והוא אומר אינו ראוי, עליה להביא ראיה ואין כאן מקום

1 רמב"ם, הלכות אישות, פרקים יח, כא—כב.

2 שמות לה, כה. 3 אולי צ"ל: מכל וכל.

4 צ"ל על-פי הרמב"ם (פרק כא, הלכה ג): לשמש בפניו אבל לא בפני.

לשבועה. גרשה צריך לשוכרה להניק בנה. ואם לא רצתה נותנת לו בנו ומטפל בו. ואם הוולד מכיר אמו, אפילו היה סומא, יכפוה להניקו בשכר עד כ"ד חדש, ואחר כך אם תרצה כופין אביו להמציאנו מזונות בבית אמו עד יהיה בן שש שנים. אחר שש יכול האב לומר תנהו לי ואזונהו. והבת לעולם תהיה עם אמה אם תרצה. ויספוק לה האב, ואפילו נשאת האם, עד שימות האב בתקון⁵ מנכסיו מתנאי כתבה. ואם לא תרצה האם שיהא אצלה בן או בת אחר שגעלתו⁶, יכולה ליתנו לאביה או מ(ו)שלכת לקהל ומטפלין בו אם אין לו אב.

גרשה לא יתן לה מזונות, אפילו מניקה בנה, אך נותן יתר על שכרה דבר שהקטן צריך בכסות, מאכל ומשקה וסיכה. אבל מעברת אין לה כלום.

כל מלאכות שאשה עושה לבעלה אלמנה עושה ליתומים, חוץ ממזיגת הכוס והצעת המטה והרחצת פניו ידיו ורגליו. מציאתה לעצמה ומעשי ידיה ליורשים. ואם אמרו לה: טלי מעשה ידיך במזונותיך אין שומעין לה⁷ אך אם רצתה שומעין לה.

הבעל קודם לכל אדם לירש אשתו. משנתארסה ומסרה אביה או שלוחיו לבעל או לשלוחיו, אפילו מתה בדרך קודם שתכנס לחופה, אע"פ שכתבתה עדיין בבית אביה, יורשה בעלה. וכן אם הלך האב או שלוחיו עם הבעל⁸, ואפילו נכנס הבעל עמה ללון בדרך בפונדוק, הואיל והאב או שלוחיו עמה ולא נתייחד עמה עדיין לשם נשואין, אם מתה יירשנה אביה אפילו כתבתה בבית בעלה. וכן בוגרת או יתומה או אלמנה והלכה היא [בעצמה] מבית אביה לבית בעלה ואין עמה לא בעלה ולא שלוחה⁹ אין בעלה יורשה.

אשה שאסורה לו, הואיל ויש לה בה קדושין, וקטנה אע"פ שאין קדושה גמורין, וחרש שנשא פקחת ומתה תחתיו ירשנה. אבל פקח שנשא חרשת לא יירשנה, שאינה בת דעת להזכות לו.

הורו הגאונים¹⁰, שאשה שחלתה ובקשה מבעלה שיגרשנה בלא כתבה שלא יירשנה, אפילו אמרה: אני שונאתו ולא יכולה לעמוד עמו, אין שומעין לה ואין דנין לה כמורדת.

קטנה שנתקדשה לדעת אביה ונשאת שלא לדעת אביה, אפילו בפניו, יכול למחות. ואפילו שתק אין הבעל יורשה אלא אם כן רצה האב בנשואיה.

פרק תשיעי

כל נכסים, קרקע או מטלטלין ועבדים, שמכנסת אשה לבעלה, אע"פ שנכתבים בכתבה, אין נקראין כתבה אלא נדוניא. ואם קבלם הבעל באחריות ואם פחתו פחתו לו והותירו הותירו לו נקראין נכסי צאן ברזל. ואם לא קבלם באחריות או שלא הכניסם לו או

5 צ"ל: ותזון. 6 צ"ל: שגמלתו. 7 צ"ל: להן.

8 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עלפי הרמב"ם (פרק כב, הלכה ב): ונכנס עמה בעלה בדרך לחצר ונתייחד עמה שם לשם נשואין ומתה הרי זה יירשנה בעלה. אבל אם עדיין האב עם הבעל להוליכה לבית בעלה או שהלכו שלוחי האב עם שלוחי הבעל או עם הבעל.

9 צ"ל: שלוחיו. 10 מובאים ברמב"ם שם הלכה ו.

1 רמב"ם, הלכות אישות, פרקים טו, כב.

נפלו לה בירושה משנתארסה, אם פחתו והותירו פחתו והותירו לה, הכל נקראין בכסי מלוג.

וכל נכסים אלו, בין נכסי צאן ברזל בין נכסי מלוג, הבעל אוכל פירותיה בחייה ומוציאם מיד הלקוחות, אפילו מנכסים שנפלו לה קודם אירוסין, כשמכרתם אחר שנשאה, אבל לא גוף נכסי מלוג, ואם מתה בחיי בעלה יורש הכל ומוציא גוף הקרקע מן הלקוחות בלא דמים, ואם הדמים שלקחה בעבורם קיימים יחזיר ללקוחות ולא יכול לומר שמא מציאה הם, וכל זה בנכסים הידועים לבעל, אבל נפלו לה נכסים במדינה אחרת ולא ידע שהם לבעל² ומכרה אותן מכרה קיים, וכן ארוסה שמכרה קודם נשואין מכרה קיים, שאין לבעל בנכסי ארוסתו כלום עד שיכנס.

אשה שכתבה כל נכסיה לאחר, קרוב או רחוק, קודם שתנשא, אפילו אמרה קנה מהיום ולכשארצה דהשתא לא קנה קנין גמור עד שתרצה, אפילו הכי לא ירשנה בעלה לא פירות ולא גוף, כיון שנתנה קודם נשואיה.

מכרה או נתנה משנשאת בנכסי צאן ברזל³ או מלוג לא עשו כלום, אבל מכר הבעל מטלטלי צאן ברזל, [אעפ"י] שאין רשאי, ממכרו קיים, מכרו שניהם נכסי מלוג אפילו לקח מן האיש תחלה או אם עשיתי לבעלי⁴, אבל בנצ"ב⁵ שמכרה ונתנה לבעלה קרקע או מטלטלין או שדה שכתב לה או שייחד לה בכתבתה או שדה שהכניסה⁶ לה שום משלו, אפילו קנו מיד האשה ברצונה, לא קנה בעלה וחזרת כשתרצה, שלא מכרה רק מפני שלום ביתה, ואין לבעל ראייה כלל בנכסי אשתו רק בנכסי מלוג.

נכסי צאן ברזל שאבדו או נגנבו ומחלתם האשה בקניין בעדים, נראה למיימוני⁷, שאין יכולה לומר נחת רוח, עשיתי לבעלי, שהרי אין הבעל מביא ראיה ליטול כלום רק להפטר, אבל אם נתנה לו מתנה מטלטלי נכסי צאן ברזל לא קנה, שתאמר נחת רוח עשיתי לבעלי.

בעל שמכר קרקע לפירות לא עשה כלום, שלא תקנו לו פירות רק להרויח בני ביתו⁸, לפיכך אם לקח מהמעות ממכירת הפירות ועשה סחורה שומעין לו, כספים שנתנו לאשה או ירשתן ודמי חבלתה שנתן החובל ונ"מ⁹ ימכרו וילקח קרקע בהן והוא אוכל פירותיהן, נפלו לה עבדים, אע"פ שהן זקנים, זתים וגפנים¹⁰ ועושין כדי טפולם לא ימכרו, מפני שבח בית אביה, לא עושין כדי טפולן ימכרו לעצים וילקח הקרקע ואוכל פירותיה.

נפלו לה פירות מחברין הוי של בעל, תלושין הוי שלה וימכרו וילקח בהן קרקע ואוכל פירות, מחברין בשעת גירושין הוי שלה, תלושין הוי שלו.

עבדים, בהמות נכסי מלוג הבעל יזונם, יפרנסם ועושין לו ואוכל פירותיהם, לפיכך

2 צ"ל : בהם הבעל.

3 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על"פי הרמב"ם (פרק כב, הלכה טו) : בין לבעלה בין לאחרים וכן בעל שמכר קרקע בנכסי אשתו בין נכסי צאן ברזל.

4 הדברים מקוטעים ויש לתקנם על"פי הרמב"ם (שם הל' טז—יז) : מן האיש תחלה מכרם קיים וכן האשה שמכרה או נתנה נכסי מלוג לבעלה ממכרה ומתנתה קימין ואינה יכולה לומר בנכסי מלוג נחת רוח עשיתי לבעלי.

5 = בנכסי צאן ברזל. 6 צ"ל : שהכניס. 7 רמב"ם, שם הלכה יט.

8 שם (הלכה כ) : להרויח בהוצאת הבית. 9 = והם נכסי מלוג.

10 ולא היה לה בגוף הקרקע שהאילנות בה כלום — רמב"ם, שם הלכה כג.

וולד בהמת ושפחת נכסי מלוג לבעל. גרשה ורצתה ליטול ולד(ה) השפחה מפני שבח בית אביה וליתן דמים שומעין לה.

הכניסה לו שני כלים או שתי שפחות מנכסי צאן ברזל ושמאום עליו באלף זוז והוקרו ועמדו באלפים וגרשה, נוטלת אחד באלף שלה, והשני יכולה ליטול בדמים משום שבח בית אביה.

הנותן לאשתו קרקע או מעות ולקחה בהן קרקע אין לבעל פירות במתנה זו. וכן הנותן לאשה על מנת שלא יהיה הבעל אוכל פירותיה רק יהיו לאשה, או מוכרת כתבתה בטובת הנאה (ו)הדמים לאשה ואין בעל אוכל פירותיה.

וולד בהמת נכסי מלוג שנגנב ונמצא הגנב, הכפל לאשה שאין פרי זה¹¹ שתקנו לו חכמים. החובל באשתו, נזק וצער ובשת שלה ואינו אוכל פירות.

אשה שלקחה מבעלה קרקע ממעות ידועים ל(י)בעל, קנתה ובעל אוכל פירות אותה קרקע. טמונים המעות מבעלה לא קנתה. שיאמר הבעל: מכרתי כדי שתראה מעות הטמונים. ומאותם המעות תלקח קרקע ובעל אוכל פירות.

מעות או מטלטלין ביד אשה היא אומרת במתנה נתנה¹² לי והוא אומר ממעשה ידיה שהן שלי, נאמנת. ומחרים סתם על הטוען עליו דבר שאינו כן, וילקח בהן קרקע ואוכל פירות. ואם אמרה: על מנת כן נתנו לי שלא יהיה רשות בעלי עליהם, עליה להביא ראיה. שכל ממון הנמצא ביד אשה בחזקת הבעל ואוכל פירות עד תביא ראיה. אמרה: אתה נתת לי במתנה, נשבעת שבועת היסט שנתן לה הבעל ולא אוכל פירות. אין מקבלין פקדונות מנשים ועבדים¹³. קבל מאשה יחזיר לה. מתה יחזיר לבעלה. קבל מעבד יחזיר לו, מת יחזיר לרבו. קבל מקטן יקנה לו ספר תורה או דבר שאוכל פירותיו. וכלן שאמרו בשעת מיתתן: פיקדון זה של פלוני הוא, אם הם בחזקת נאמנים הנפקד יעשה¹⁴ כמו שצוואם [ואם] לאו יתן ליורשיה.

אשה שיש לה כספים שהבעל ראוי לאכול פירותיהן, הוא אומר: כך וכך היו והיא אומרת לא לקחתי רק כך וכך¹⁵, לוקחין דבר שפירותיו מרובין ויצאתיו מעטין, בין הדבר כרצונו בין כרצונה. ואין לוקחין רק דבר שגזעו מחליף, שמא יאכל הכל ונמצא הקרן אבד.

אשה שהכניסה לבעלה עז לחלבה ורחל לגזתה ודקל לפירותיו, אע"פ שאין לה אלא פירות אלו בלבד, אוכל והולך עד שתכלה הקרן. וכן מכלי תשמיש משתמש ולובש עד שיכלה הקרן וכשיגרש לא חייב לשלם בלאות של נכסי מלוג.

הורו הגאונים¹⁶, שנכסי צאן ברזל אם בלאות קיימין ועושין מעין מלאכתן נוטלת כמו שהם ואינו משלם הפחת ולא יטול השבח אם הותירו. ואם לא עושין מעין מלאכתן הוי כנגנבו או אבדו [וחייב לשלם כמו ששמאום עליו בשעת נשואין. יכול הבעל לכופ עבדי אשתו, בין נכסי צאן ברזל בין נכסי מלוג, לשמשנו בבית אשה אחרת אבל לא בעיר אחרת שלא מדעת אשתו.

11 צ"ל: זה פרי. 12 צ"ל: נתנו.

13 צריך להשלים עלפי הרמב"ם (שם הלכה לב): ולא מן הקטנים.

14 שם: נאמנין אצל זה שהפקדון אצלו יעשה.

15 שם (הלכה לג): כך וכך ילקח בהם, והיא אומרת איני לוקחת בהם אלא כך וכך.

16 מובאים שם הלכה לה.

אלמנה¹⁷ נוטלת פירות נכסיה ולא תטול¹⁸ יורשיה בעבור מזונותיה. והנכסים עצמן נוטלת בלא שבועה. נכסי צאן ברזל שהותירו, שהמותר לבעל, ליורשי הבעל המותר. מתה האלמנה בלא שבועה, יורשיה יורשיה¹⁹ נכסיה ואפילו נכסי צאן ברזל, ואם בהם מותר המותר ליורשי הבעל.

נכסים שנפלו לשומרת יבם מוכרת ונותנת ואין ליבם פירות ואפילו בנכסי צאן ברזל, עד שיכנסו. מתה קודם יבום יורשיה מאביה יורשין נכסי מלוג שלה וחצי נכסי צאן ברזל²⁰, ויורשי הבעל חייבין בקבורתה. כתבתה על נכסי בעלה ואין היבם יכול למכור בנכסי אחיו אפילו לאחר יבום. שאם²¹ מכר לא כלום, שנתחייבו נכסי אחיו לכתובת זו. כנס יבמתו, פירות אחיו המחברין ימכרו וילקח בהן קרקע ויבם אוכל פירות²² ומשתמש בהן לרצונו, שמטלטלין המשעבדים לכתבה מתקנת גאונים ואין כח בתקנה זו לבטל משאו ומתנו. יבמה שמחלה כתבתה או לא היתה לה, מוכר היבם כחפצו בנכסי אחיו וזכה בהם. וכשיכנסו יכתוב לה כתובה מנה באחריות כל נכסיו.

פרק עשרי

המתנה לאשתו בעודה ארוסה שלא יהיה לו דין ודברים בנכסיה, אם מכרה ונתנה קיים, אבל אוכל פירותיהן כל זמן שהן ברשותה. קנו מידו, אפילו ערער על הקניין לומר לא היה בדעתי רק לסלקני מהפירות, הרי הוא מסלק² מן גוף הקרקע והפירות. התנה שלא יאכל פירות נכסיה, לא אוכל פירות אך מוכר הפירות ולוקח קרקע ואוכל פירותיה, שלא סלק עצמו רק מפירות נכסים אלו בלבד. התנה שלא יאכל אפילו פירות³, מוכרין הפירות שניים הבאין מקרקע שנלקח בפירות ראשונים ולוקח קרקע ואוכל פירותיה. אמר שלא יאכל פירות פירותיהן עד לעולם, לא יהיו לו פירות בחייה, אבל אם מתה יירש הכל.

התנה שלא יירשנה לא יירשנה, אבל אוכל פירות בחייה. וכן אם התנה שיירש מקצת נכסיה או שאם מתה בלא בנים יחזרו נכסים לבית אביה, הכל קיים. אבל אם התנה כך אחר נשואין תנאו בטל, שמתנה על שכתוב בתורה להעביר ירשה דאוריתא. התנה אחר נשואין שלא יהיה לו דין ודברים בנכסיה ולא פירות ולא פירותיהן⁴ עד עולם אינו אוכל פירותיהן כלל, אבל אם מתה יירשנה.

17 רמב"ם, פרק יח, הל' ח—ט.

18 צ"ל: יטלו. 19 צ"ל: יורשים.

20 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק כב, הלכה י'): ויורשי הבעל יורשים כתובתה וחצי נכסי צאן ברזל.

21 צ"ל: ואם.

22 צריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה יג): הניח פירות תלושין מן הקרקע וכן אם הניח מעות ומטלטלין הכל של יבם.

1 רמב"ם, הלכות אישות, פרקים כג—כד; סמ"ג, עשין מה.

2 הדברים משובשים וצ"ל על-פי הרמב"ם (פרק כג, הלכה ב): לא עלה בדעתי שאין לי פירות מפני קנין זה אלא שאם מכרה מכרה קיים... אין שומעין לו אלא כבר סלק עצמו.

3 צ"ל: פירות פירותיהם. 4 צ"ל: ולא בפירות פירותיהם.

בעל שהוציא על נכסי מלוג מעט ואכל פירות הרבה או הוציא הרבה ואכל מעט, אפילו רק גרוגרת אחת דרך כבוד או אכל דינר אחד אפילו שלא כדרך כבוד, אפילו לא לקח בפירות ממה שהוציא רק חבלה של זמורות (או שהוציא רק חבלה של זמורות) או שהוציא הרבה להביא כספה ממקום רחוק אצלה ולקח בהן קרקע ואכל פירותיה, מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל. הוציא ולא אכל או אכל פחות מכשיעור שמין כמה השביח, אם השבח יותר על היצאה ישבע בנקיטת חפץ כמה הוציא ונוטל היצאה, ואם היצאה יתירה על שבח אין לו מן היצאה רק כשיעור שבח ובשבועה. בד"א במגרש, אך האשה שמרדה על בעלה, אפילו אכל הרבה, שמין לו כמה אכל ופוחתין ממה שראוי ליתן לו מן היצאה אחר שישבע ונוטלו. הוציא על נכסי אשתו קטנה ומאנה בו רואין כמה אכל וכמה הוציא וכמה השביח ושמין לו כאריס, שברשות ירד.

איילונית הרי היא ככל הנשים ויש לה כתבה ותנאי כתבה, ומזכה הבעל כשאר נשים⁵, אע"פ שכופין אותו להוציא שלא קיים פריה ורביה ואין לו אשה אחרת. אבל לא הכיר בה כשנשאה ונמצאת איילונית או חייבי לאוין והנושא שניה, אפילו הכיר בה, הואיל ומדברי סופרים היא ועשו חזוק, אין לה עיקר כתבה ולא תנאי כתבה. אבל תוספת יש לה, שאין תוספת תקנת חכמים אך חייב עצמו בה כל זמן שתעמד לפניו והרי כן עשתה, אבל התורה אסרה ומה יכולה לעשות, שאין מעשיהן גורמין להאסר אחר נשואין שהרי היתה אסורה מקודם. ויש לה⁶ מזונות ואפילו לאחר מותו. וכשמוציא הבעל לא יוציאו ממנו פירות שאכל (תוספת). אבל זנתה אפילו לה שהרי גרמו⁷. אבל נשא מחייבי לאוין והכיר בה או מחייבי עשה ואפילו לא הכיר בה יש לה כתבה, שחייבי⁸ עשה אסורין קל. ויש לשתייהן מזונות לאחר מיתה. ואם לוותה ואכלה⁹, וכשכופין אותו להוציא יוציאו ממנו כל¹⁰.

ממאנת אין לה עיקר כתבה אבל תוספת יש לה. ואין (פירות שאכל) מוציאין מן הבעל פירות שאכל. ואם לוותה כשהיתה תחתיו (מנכסיה) ואכלה ואחר מאנה מוציאין¹¹ המזונות מן הבעל. בירושלמי דאלמנה ניוזנת¹²: אין מעשין אלא לפסולות, פ"י: כגון אלמנה לכהן גדול שכופין אותו להוציא, ומקשה: תנינן המדיר אשתו יוציא ויתן כתבה, ומתרץ: שמענו שמוציא שמענו שכופין בתמיה. משמע שאין כופין אלא במקום ששונה כופין, אבל או: חייבין חכמים להוציא ואם תעבור יקראוך עבריין. וכך דין גדונייתם. כל אשה, ואפילו זנתה, שנדונייתה קיימת נוטלת שלה והולכת לה.

5 צ"ל על-פי הרמב"ם (פרק כד, הלכה א): וזוכה הבעל במה שזכה בשאר הנשים.

6 צ"ל: ואין לה.

7 הדברים מקוטעים ויש לתקנם על-פי הרמב"ם (שם הלכה ו): מי שזנתה תחת בעלה אין לה כתובה, לא עיקר ולא תוספת ולא אחז מתנאי כתובה, שהרי מעשיה גרמו לה להאסר על בעלה.

8 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ד): לאוין שהכיר בה רצה לזון בנכסיו וחייב.

9 צריך להשלים על-פי שם: חייב לשלם.

10 צריך להשלים על-פי שם: פירות שאכל מכל נכסיה.

11 צ"ל: אין מוציאין.

12 כתובות פרק יא, הלכה ז. ושם: שמואל אמר, אין מעשין אלא כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט. ומחברנו העתיק לשון הסמ"ג. והשווה תוספות, יבמות סד, א ד"ה יוציא (הראשון).

שנייה וחייבי עשה אפילו לא הכיר בה, או היתה איילונית או ¹³ נגנבו נגנבו אבדו אבדו. איילונית או חייבי לאוין ולא הכיר בה כל שאבד מנכסי צאן ברזל הבעל פטור, שהרי נתנה לו רשות להיותן אצלו. כל שאבד מנכסי מלוג חייב לשלם, להפך מכל הנשים, מפני שאין שם אישות גמורה לא זכה בנכסי מלוג. והממאנת אין מוציאת מהבעל מה שאבד, בין נכסי מלוג בין מנכסי צאן ברזל, אך נוטלת הנמצא ויוצאה.

מי שזנתה אין מוציאת מן בעלה נדונייתה כשאבדה לא נכסי צאן ברזל ולא נכסי מלוג. וכדין המזנה כן דין העוברת על דת משה. כגון שיוצאה בשוק ושער ראשה גלוי, או נודרת או נשבעת ולא מקיימת, או משמשת נדה, או לא קוצה חלה, או מאכלת לבעלה איסור, כגון, דבר שאינו מתקן וכל שכן שקצים ורמשים ונבילות, ויודע הדבר, כגון שאמרה: פלוני טיהר לי הכתם, פלוני הפריש חלתי ושאל בעלה לאותו פלוני ומכחישה, או הוחזקה נדה בשכנותיה ואמרה טהורה אני. וכדין המזנה כן דין העוברת על דת יהודית, כלומר מנהג הצנועות שבישראל. כגון שיוצאה לשוק או למבוי מפלש וראשה פרוץ ואין עליה רביד ¹⁴ כשאר נשים, אע"פ ששערה מכוסה, או טווה בשוק ומראה זרועותיה ¹⁵ כנגד פניה על פדחתה או על לחיה כמו שעושים גויות הפרוצות ¹⁶ או תובעת תשמיש מבעלה בקול רם עד ששכינותיה שומעות אותה מדברת על עסקי תשמיש, או מקללת אבי בעלה בפני בעלה. בירושלמי ¹⁷: חצר שדרים ¹⁸ בוקעין הוי כמבוי, מבוי שאין רבים בוקעין הוי כחצר.

אבל אם לא חגרה בסינר, כמו שתיקן עזרא משום צניעות, אם ¹⁹ יוצאה וראשה פרוץ מחצר לחצר בתוך המבוי, הואיל ושערה מכוסה במטפחתה לא היא עוברת על דת הפסידה ²⁰ כתבתה.

העוברת על דת צריכה התראה [ו]עדים ואחר תפסיד כתבתה. עברה בינו לבניה והתרה בה בלא עדים וחזרה ועברה, הוא טוען: עברה אחר התראה, והיא אומרת: לא עברתי, אם רצה להוציא יתן כתבה אחר שתשבע שלא עברה אחר ההתראה. ואם הודתה שעברה לא נוטלת כלום.

וכדין המזנה כן דין היוצאה משום שם רע, כגון שעשתה דבר מכווער ביותר שמוכיח שעברה, אפילו אין שם עדות ברורה בזנות. כגון שהיא בחצר לבדה וראו רוכל יוצא ונכנס מיד בעת יציאתו ומצאה עומדת מעל המטה ²¹, או שניהם יוצאין ממקום אפילה או מ(ו)עלין זה את זה מן הבור או שראה מנשקין זה את זה והגיפו ²² דלתות, ואם רצה בעלה להוציאה תצא בלא כתובה ואין צריכה התראה.

עוברת דת משה ויהודית וכן זו שעשתה דבר מכווער לא יכפו הבעל להוציא אבל

13 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הל' ז—ח): מחייבי לאוין והכיר בה הרי היא בנדונייתה ככל הנשים. נכסי צאן ברזל חייב באחריותם ונכסי מלוג.

14 צ"ל: ררדי.

15 צריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה יב): או שהיתה טווה בשוק ורד וכיוצא בו.

16 שם נוסף: או שהיתה משחקת עם הבחורים.

17 כתובות פרק ז, הלכה ו. 18 צ"ל: שרבים.

19 צ"ל: וכן אם. 20 צ"ל: ולא הפסידה.

21 הרמב"ם (שם הלכה טו) מוסיף: והיא לובשת המכנסים או חוגרת אזור או שמצאו רוק לח למעלה מן הכילה.

22 או הגיפו.

אם רצה לא יוציא. ואע"פ שלא הוציא אין להם כתבה, שתקנו חכמים שלא תהא קלה בעיניו להוציאה ובאלו תהיה קלה וקלה.

בנדוניא הולכין אחר המנהג להגבותה. מקום שכותבין שליש או מחצה יתר ממה שהכניסה להרבות בפני העם, לא תגבה רק שליש או מחצה. פחות מהכתב, מקום שכותבין שליש פחות, כשהגבה תגבה שליש יתר מהכתב. מקום שכותבין דבר קצוב ²³. אפילו נשא סתם, כותב ונותן והכל כמנהג מדינה אם המנהג פשוט בכל המדינה.

איש ואשה שביניהם שדוכין ואמר לה: כמה את מכנסת לי, כך וכך, ואמרה לו: וכמה תתן לי, כך וכך, ואם ²⁴ שפסק על ידי בנו ובתו: כמה תתן לבנך, כך וכך. עמדו וקדשו, אע"פ שאין ביניהם קניין, קנו. ואלו הן הדברים הנקנין באמירה ואין צריך כתיבה. ור' יוסף טוב עלם כתב ²⁵, דצריך לכתב, דהלכה כרבינא לגבי רב אשי, דפליגי בזה פרק הנושא ²⁶ לפי' רבינו מאיר ²⁷, אבל ר"י ²⁸ פוסק כרב אשי ואין צריך לכתב. וא"כ נדוניא חתנים שאינה כתובה נגבית. ואומר רשב"ם ²⁹: דווקא עמדו וקדשו מיד. ואומר ר"י שאין צריך, שדרך התלמוד לומר בלשון עמדו, כמו עמדה ונשאת ³⁰.

וזה כשפסק האב לבתו בין גדולה בין קטנה ופסק האב האחד ³¹ לבנו בנשואין ³² הראשונים, שדעתו של אדם קרובה אצל בנו ומרוב שמחתו בנשואין הראשונים גמר ומקנה לזה באמירה. אבל אח שפסק לאחותו, או אשה לבתה או לבנה וכן שאר קרובים, או אב שפסק לבנו או לבתו בנשואין שניים, לא קנו עד שיקנו מידי הפוסק שיתן כך וכך.

האב שפסק על ידי בתו לא קנתה הבת אותה המתנה עד שיכניסנה הבעל, וכן הבת ³³ לא קנה עד שיכנס, שכל הפוסק אינו פוסק רק על מנת לכנס. וא"כ הפוסק מעות לחתנו ומת קודם שיכנס ונפלה ליבם, יכול האב לומר ליבם: לאחיך הייתי רוצה ליתן ולא לך. ואפילו ראשון עם הארץ וזה תלמיד חכם ואע"פ שהבת רוצה בו.

הפוסק מעות לחתנו והלך לו האב למדינה אחרת, יכולה לומר לבעל: אני לא פסקתי מה אני יכולה לעשות, או כנוס בלא נדוניא או פוטריני בגט. אבל פסקה היא ולא הגיעה ידה יושבת עד תמצא ידה מה שפסקה או תמות. ולא תפטור עצמה כמורדת, שהמורדת כשהיא ארוסה הבעל רוצה לכונסה ולא רוצה היא. אבל [זו] אין הבעל חפץ בה עד נתנה נדוניא שפסקה והיא רוצה בו, שהרי אומרת כנוס או פטור. וזה בגדולה, אבל קטנה שפסקת על ידי עצמה כופין אותו ליתן גט או יכנס בלא נדוניא. פסק ר"ת ³⁴, שחתן שמתה אשתו בתוך שנתו אם לא ילדה בן קיימא ואחר שנה נמי אם אינו מודחק אפילו ילדה לא יתבע. ומוזה יש חרם קדמונית אפילו זכה בנדונייתו לשלם הכל אע"פ שכתב משמע שכיון שזכה לא חייב לשלם.

23 ברמב"ם (פרק כג, הלכה יא): דבר קצוב שתתקשט בו הכלה ותקנה בו בשמים וכיוצא בהן.

24 צ"ל: וכן האב. 25 מובא בסמ"ג שם. 26 כתובות קב, ב.

27 מובא בסמ"ג. 28 = ר' יצחק, מובא שם.

29 מובא שם ובתוספות קידושין ט, ב ד"ה הן הן; כתובות קט, א ד"ה תשב.

30 יבמות קח, א.

31 תיבה זו אינה ברמב"ם (שם הלכה יד). בסמ"ג כנוסח מחברנו.

32 צ"ל: ובנשואין. 33 צ"ל: הבן.

34 ספר הישר, סי' תקעט (=שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, סדילקאב תקצ"ה, סי' תתקלג—תתקלד). וראה תוספות, כתובות מז, א ד"ה כתב.

הלכות פריה ורביה

פרק ראשון¹

מצות עשה מן התורה על האיש לפרות ולרבות, שנאמר²: פרו ורבו, אבל לא על האשה, וכבשה³, ואין האשה דרכה לכבש⁴.

ונתחייב האיש במצוה זו מבן י"ח⁵ שנה, עבר עשרים ולא נשא אשה בטל העשה. אבל המתאחר שמתירא מפני בטול תורה, שצריך לחזור אחר מזונות, מותר, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה וכ"ש בתלמוד תורה.

מי שחשקה נפשו בתורה כל ימיו ושוגה בה כבן עזאי ולא נשא אשה אין בידו עון. אבל אם יצרו מתגבר עליו חייב לישא ואפילו קיים פריה ורביה. שיעור קיום מצוה זו: זכר ונקבה, שנאמר⁶: זכר ונקבה בראם, ואם הבן סריס והבת איילונית לא קיים.

מתו בניו והניחו בנים זכר ונקבה, אע"פ שהזכר בן הנקבה, והנקבה בת הזכר, קיים, שבני בנים כבנים. אבל אם לא היו הזכר והנקבה רק מבן או מבת אחד לא קיים.

יש לו בנים בגיותו ונתגייר הוא והם קיים. אבל עבד וגשתחרר הוא והם לא קיים עד שיוליד משנשתחרר, שהעבד אין לו יחס.

לא ישא אדם עקרה, וקנה, איילונית, קטנה שאין ראויה לילד אם לא שקיים פריה ורביה, או היתה לו אשה אחרת לפרות ולרבות. נשא אשה ושהתה עמו עשר שנים בלא לידה יוציא ויתן כתבה, או ישא אחרת היולדת. ואם לא רצה להוציא כופין אותו ויכוהו בשוט עד שיוציא. ואפילו אמר הוא או היא: אשכון עמה בעדים שלא אתיחד ולא אבעול, אין שומעין להם אך יוציא או ישא אחרת.

וישיבת חוצה לארץ אינה מן המניין לפיכך לא נהגינן להוציא בחוצה לארץ⁷. שהתה עשר ולא ילדה ויורה השכתב זרע כחץ, החולי ממנה ותצא שלא בכתבה ויש לה תוספת. לא יורה כחץ החולי ממנו, יוציא ויתן כתבה.

הוא אומר: ממנה גמנע הולד, והיא אומרת: ממנו שאינו יורה כחץ, נאמנת, שהרי מרגשת אם ירה כחץ והוא לא מרגיש. ומחרים סתם על מי שטוענת דבר שאינה יודעת בודאי ואחר יתן כתבתה. אמרה: איני יודעת אם ממנו או ממני, העמד הממון בחזקתו ואין לה עיקר כתבה עד שתטעון בודאי אינו יורה כחץ.

אשה שתבעה אחר עשר שלא ילדה לצאת שאינו יורה כחץ, אע"פ שאינה מצווה על פריה ורביה יוציא, שתאמר: בעינא בנים לסמוך זקנותי, ויתן עיקר כתבה אבל לא תוספת, ולא⁸ כתב כדי שתצא לרצונה ותטול.

הלך בסחורה בתוך העשר שנים, או חלה או חלתה או היו חבושין, לא עולה אותו זמן מן המניין.

1 רמב"ם, הלכות אישות, פרק טו; סמ"ג, עשין מט.

2 בראשית א, כח. 3 יבמות סה, ב.

4 ברמב"ם (שם הלכה ב) שלפנינו: יז. וראה מגיד משנה, שמביא שתי הנוסחאות וקובע שהנוסחה האמיתית היא: ית.

5 בראשית ה, ב. 6 סמ"ק, סי' רפד. 7 צ"ל: שלא.

הלכות פריה ורביה

הפילה מונה מיום שהפילה. אם הפילה וחזרה והפילה שלש פעמים, הוחזקה לנפלים ויוציא ויתן כתבה.

הוא אומר: הפילה תוך עשר, כדי שתשהא עמו, והיא אומרת: לא הפלתי, נאמנת שאינה מחזקת עצמה בעקרות. הוא אומר: הפילה שנים, והיא אומרת: שלש, נאמנת שאינה מחזקת עצמה במפלות. ומשביעה בכל זה היסת שהפילה או שהפילה שלש ויוציא ויתן כתבה.

נשאת לאחד ושהתה עמו עשר שנים ולא ילדה והוציאה, מותר⁸ להנשא לשני. שהתה עם השני עשר ולא ילדה לא תנשא לשלישי. נשאת תצא בלא כתבה אם לא שקיים פריה ורביה או יש לו אחרת.

אשה שבאה ואמרה בבית דין: בעלי לא יכול לשמש כדרך כל הארץ שמוש שמוליד, או אינו יורה כחץ, יעשו הדיינים פשרה ואומרים לה ראו⁹ שתתנהגי עם בעלך עד שתשהי עשר שנים. ואין כופין לישב ומגלגלין עמה בדבר ולא ידינוה דין מורדת, אך מאריכין בדבר עד שיעשו פשרה.

אע"פ שקיים אדם פריה ורביה מצווה מדברי סופרים שלא יבטל מלפרות ומלרבות כל זמן שיש בו כח, שכל המוסיף נפש אחת מישראל כאלו קיים העולם מלא¹⁰, ולא ישב אדם בלא אשה, שלא יבא לידי הרהור, ולא תשב אשה בלא איש, שלא תחשד.

פרק שני¹

כל המונע אשתו מעונתה כדי לצערה עובר בלאו, שנאמר²: ועונתה לא יגרע, ולא לוקה שאין בו מעשה.

וצריך לשמש בקירוב בשר, שאם אמר: אי איפשי אלא כל אחד בבגדיו, יוציא ויתן כתבה. ואפילו³ היא מעוברת מצוה לשמחה אם סבור שמתאוה.

וכך משפטי העונות איש ואיש כפי מלאכתו. הטיילים שאין להם מלאכה כלל שמכשלת כחם, עונתיהם בלל⁴ לילה. הפועלים, כגון החייטין והאורגים והבונים ודוגמתן, אם מלאכתן בעיר עונתם שתי פעמים בשבת, אם מלאכתן בעיר אחרת פעם אחת בשבת. החמרים אחד בשבת, הגמלים אחד לשלשים יום. הספנים אחד לששה חדשים. תלמידי חכמים פעם אחת בשבת, שתורתן מתשת כחן.

ויכולה אשה לעכב בעלה שלא יצא לסחורה רק למקום קרוב, אם לא ברשותה, ושלא יקח אומנות שעונתה רחוקה יותר מאמנותו שמלפנים. כגון חמר לעשות גמל, גמל לעשות ספן. אבל לעשות תלמיד חכם אין יכולה לעכב ויוצא בלא רשותה שלש שנים ללמוד תורה. ותקן ר"ת⁵ י"ח חדשים.

נושא אדם נשים הרבה, אם יכול ליתן שאר כסות ועונה כראוי לכל אחת. ולא ישא יותר מארבע, כדי שיגיע לכל אחת עונה לחדש. אינו יכול לכוף נשיו לדור בחצר

8 צ"ל: מותרת. 9 צ"ל: ראוי לך.

10 ברמב"ם (שם הלכה טו): כאלו בנה עולם. ראה סנהדרין לו, א: כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא.

1 רמב"ם, הלכות אישות, פרקים יד—טו; סמ"ג, לאוין פא.

2 שמות כא, י. 3 סמ"ק, סי' רפה. 4 צ"ל: בכל. 5 מובא בסמ"ק שם.

אחת, אך כל אחת לעצמה. ואיש איש כפי שהוא מחלק עונותיו כפי נשיו שוה בשוה, שאם היה ספן ויש לו ארבע נשים כל אחת עונתה בשתי נשים. התש כחו או חלה ימתין ששה חדשים, עונת הרחוק שבכל אדם, עד שיבריא ואחר כך אם לא נתנה לו רשות יוציא ויתן כתובה.

המורדת על בעלה, שלא רוצה לשמש, אם אמרה: מאסתיו ולא יכולתי ליבעל לו, כופין אותו לשנאותה⁶ ותצא בלא כתבה ותטול בלאותיה קיימין בין מנכסי מלוג בין מנכסי צאן ברזל ולא תטול משל בעלה כלום ואפילו מנעל שברגליה ומטפחת שבראשה פושטת ונותנת וכל שנתן לה מחזירתו לו, שלא נתן כדי שתטול ותצא. וכן פרש"י⁷, אבל ר"ת⁸ ור"ח⁹ פי', שלא יגרשנה בעל כרחו, כדאמ' פרק חרש¹⁰: האיך אינו מוציא אלא לרצונו. אבל אמרה: איני משמש עמו כדי לצערו שכעס עלי, ועשה לי כך וכך, שומעין לה ואומרים לה: הוי יודעת שאם את עומדת במרדך תפסיד כתובתך אפילו ק' מנה, ואחר מכריון עליה בבתי כנסיות ומדרשות בכל יום ארבע שבתות רצופין. אבל בתוס'¹¹ משמע שאין מכריון בכל יום רק פעם אחת בשבת, ואומרים, פלוני מרדה על בעלה, ואחר ההכרזה אומרים לה עוד: אם תעמוד במרדך, תפסיד כתבתך, וכן פסק ר"ת¹² שיוכיחוה שני פעמים. עמדה עוד במרדה לא יהיה לה כתבה כלל. ולא יתן לה גט כל י"ב חדש ואין לה מזונות כל הי"ב חדש. מתה קודם הגט בעלה יורשה, אבל רב שרירא¹³ גאון כתב, דלא משהינן המורדת אגטא כלל פן תצא לתרבות רעה, אך נותן לה גט מיד אחר ד' שבתות. וכן יבמה שלא רצה¹⁴ להתבסם כדי לצערו כסדר הזה עושין לה. וכשתצא אחר י"ב חדש לדעת המימוני¹⁵ תחזיר כל דבר שהוא של בעל, ובלאות נכסי מלוג הקיימין אם תפסה אין מוציאין מידה, תפסן בעל לא תוציא מידו ולא ישלם כלום, אפילו מנכסי צאן ברזל אם אבד. וגאונים אמרו מנהגים אחרים במורדת ולא פשוטו, אך אומר המימוני¹⁶, שדין זה ראוי לילך כדין התלמוד.

המורד על אשתו ואמר: הריני זן ומפרנס אבל איני בא עליה ששנאתיה, מוסיפין על כתבתה משקל שש ושלשים שעורה של כסף בכל שבת ושבת. וישב ולא ישמש כל זמן שתמצא לישב. ואע"פ שמוסיף כך, עובר בלא יגרע¹⁷, שאם שנאה ישלחנה, אבל לענות אסור.

איש ואשתו שבאו לדין, הוא אומר: מורדת, והיא אומרת לא כי, או היא אומרת: מורה, והוא אומר: לא כי, מחרימין בתחלה כל שהוא מורד ולא יודה בבית דין. ואם לא הודו אומרים להם: התיחדו בפני עדים. נתיחדו ועדיין טוענין, מבקשין מן הנטען

6 ברמב"ם (פרק יד, הלכה ח): כופין אותו לשעתו לגרשה, לפי שאינה כשבויה שתבעל לשנוא לה.

7 כתובות סג, ב ד"ה לא כייפינן לה. מובא בסמ"ג שם.

8 מובא בסמ"ג ובתוספות שם ד"ה אצל.

9 מובא שם ושם וראה אוצר הגאונים, כתובות, לקוטי פירוש רבנו חננאל, עמ' 48.

10 יבמות קיג, ב.

11 = בתוספתא, כתובות ה, ו. וראה תוספות כתובות סג, ב ד"ה דיקא נמי.

12 מובא בסמ"ג ובתוספות כתובות שם ד"ה ואינהו.

13 מובא בסמ"ג. וראה אוצר הגאונים שם, חלק התשובות, עמ' 191.

14 צ"ל: רצתה. 15 רמב"ם, שם הלכה יג.

16 שם הלכה יד. 17 שמות כא, י.

יעושי¹⁸ כפי כח הדין. אבל לבעול בפני אדם אי אפשר, שאסור לבעול בפני כל בריה.
אשה שהרשת בעלה למנוע מעונתה מותר אם קיים פריה ורביה, אבל אם לא קיים חייב לבעול בכל עונה עד שיהיו לו בנים.

פרק שלישי

שאר דברים התלויים באשתו להנהיג עמה בקדושה וטהרה כך הוא. אע"פ שכל מה שירצה אדם לעשות באשתו עושה, שבוועל בכל עת שירצה ומנשק בכל אבר שירצה, ובא עליה אפילו שלא כדרכה, ואפילו דרך אברים² ובלבד שלא יוציא זרע לבטלה, אפילו הכי מדת חסידות שלא יקל אדם ראשו לכך, ושיקדש עצמו בשעת תשמיש כמו שפי' בהלכות דרך ארץ³.

ואסור לשמש מטתו לאור הנר, ואם שבת ולא היה לו בית אחר והנר דולק לא ישמש כלל, ועזות פנים לשמש ביום. ואם הוא תלמיד חכם שאינו בא להמשך בכך, מאפל בטלתו ומשמש ודווקא מפני צורך גדול, ודרך קדושה לשמש באמצע הלילה, הממעט בתשמיש⁴, ואין דעת חכמים נוחה במי שמרבה, שזה מעשה בורים ופגום הוא עד מאד. אבל לא יבטל⁵ עונה, רק מדעת אשתו.

ואסור לשמש ולבו מחשב באשה אחרת, ולא יבעול מתוך שכרות, מריבה ושנאה. ולא יבעול בעל כרחו והיא יראה ממנו, ולא כשאחד מהם מנודה, ולא יבעול אחר שגמר בלבו לגרשה. ואם עשה כן הבנים אינן הגונים אלא מהם עזי פנים ומורדים ופושעים.

וכן אשה חצופה שהיא תובעת תשמיש בפיה, או המפתה אשה לשם נשואין, או המתכוין לבא על רחל אשתו ובעל לאה אשתו, ומי שלא שהתה אחר בעלה שלשה חדשים והרי הבן ספק, כל אלו היולדים הם הפושעים והמורדים שיסורי גלות בוררין אותם.

ואסור לאדם לבעול אשתו בגנות ופרדסים, רק בבית דירה, שלא יראה כזנות. והבועל כך מכין אותו מדרות.

אכסנאי אסור בתשמיש המטה עד שיחזור בביתו.
אסור להוציא שכבת זרע לבטלה, לפיכך לא יהיה אדם דש מבפנים וזורה מבחוץ. ולא ישא קטנה שאינה ראויה לילד, והמנאפין ביד ומוציאין שכבת זרע לבטלה, העושה זה יהא בנדוי יושב, ועליו נאמר⁶: "ידיכם דמים מלאו, וכאלו הרגו נפש".
ואסור לאדם שיקשה עצמו לדעת (או יביא עצמו לדעת) או יביא עצמו לידי הרהור,

18 צ"ל: ועושי פשרה.

1 רמב"ם, הלכות איסורי ביאה, פרק כא; סמ"ג, לאוין קכו.

2 "ואפילו דרך אברים" חסר ברמב"ם (שם הלכה ט) שלפנינו. בדפוס רומי ר"מ ובכתבייד תימנים: בין דרך אברים, כנוסח מחברנו.

3 כך א, עמ' יב.

4 יש להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה יא): הרי זה משובת.

5 המגיה הגיה בטעות: יבעול. 6 ישעיה א, טו.

ואם יבא לידי הרהור יסיע דעתו לדברי תורה. לפיכך אסור לאדם לישן על ערפו ופניו למעלה, עד שיטה מעט כדי שלא יבוא לידי קושי. ונראה שאם אשתו עמו מותר.⁷ ולא יסתכל בבהמה חיה ועוף בזמן שמזדווגין זכר ונקיבה. ומותר למרביעי בהמה להכניס המכחל בשפופרת. שהן עסוקין במלאכתם לא יבאו לידי הרהור.

ואסור למי שאינו נשוי לשלוח ידיו במבושיו, שלא יבא להרהור. ואפילו תחת טבורו לא יכניס אדם ידו. ופי' רב הי גאון⁸, שזה שלא בשעת בדיקת נקביו ואז מותר עם בגד. ואם השתין מים לא יאחז באמה שלא יבא לידי הרהור ואם היה נשוי מותר. ואפילו נשוי לא יושיט אדם ידו לאמה כלל רק בשעת שנצרך לנקביו. כמה גדולים מהם התפארו, שמעולם לא נסתכל⁹ במילה שלו. ומהם התפארו, שלא התבוננו מעולם בצורת אשתו, מפני כי לבו פונה מדברי הבאי לדברי האמת שהן אוחות לבב הקדושים.

ומצות חכמים להשיא בניו ובנותיו סמוך לפרקן, שאם יניחם יבאו לידי זנות או הרהור ועל זה נאמר¹⁰: ופקדת בורך ולא תחטא. ואסור להשיא אשה לקטן, שכמו זנות הוא.

לא ישא אדם עקרה וזקנה שאינה ראויה לילד. ורשות לאשה שלא תנשא לעולם או שתנשא לסריס. ולא ישא בחור זקנה ולא ישא זקן ילדה, שדבר זה גורם לזנות. אסור לישא אשה ודעתו לגרשה, שנאמר¹¹: אל תחרוש על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך. ואם הודיעה בתחלה שהוא נושא אותה לימים ידועים מותר. לא ישא אדם ממשפחת מצורעים וממשפחת נכפים, והוא שהוחזקו שלש פעמים שיבאו ביניהם¹².

וכן אשה שנשאת לשני בני אדם, לשלישי לא תנשא. ואם נשאת לא תצא ואפילו נתקדשה יכנס.

לא ישא ישראל עם הארץ כהנת, שזה כמו חלל לזרעו של אהרן. ואם נשא אין זוגן עולה יפה, אך מת בלא בנים או מתה¹³ הוא או היא במהרה, או קטטה ביניהם. אבל תלמיד חכם שנשא כהנת נאה ומשובת, שהרי תורה וכהונה במקום אחד.

לא ישא אדם בת עם הארץ, שאם מת או גולה בניו עמי הארץ, שאין אמו יודעת כתר התורה. ולא ישיא בתו לעם הארץ, שהנותן בתו לעם הארץ ככופתה לפני ארי, מכה ובוועל ואין לו בשת פנים. ולעולם ימכור כל שיש לו וישא בת תלמיד חכם, שאם מת או גולה בניו תלמידי חכמים. וכן ישיא בתו לתלמידי חכמים, שאין דבר מגונה ולא מריבה בבית תלמיד חכם.

ועם הארץ הוא אפילו קרא ושנה ולא שמש תלמידי חכמים דהלכה כחכמים פ' היה נוטל¹⁴. ופי' הערוך¹⁵: עם הארץ תרגום כהה עמיא, כמו גחלים עוממות, כלומר כהוי מתורה.

7 חילוק זה בין אשתו עמו לאינה עמו אנו מוצאים בענין אחר המובא בפסקה הבאה, שנשוי מותר לאחוז באמה. ראה חכמת בצלאל לר' בצלאל דנשבורג (הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשי"ז), עמ' קעא.

8 ראה ערוך השלם, ערך אם 4, חלק א, עמ' קיא.

9 צ"ל: ונסתכלו. כרמב"ם (שם הלכה כד): התפאר אחד מהם, שמעולם לא נסתכל.

10 איוב ה, כד. 11 משלי ג, כט. 12 צ"ל: שיבואו ביניהם כן.

13 צ"ל: מת. 14 סוטה כב, א. 15 ערך עם. עיין שם.

הלכות סוטה וקנס

פרק ראשון¹

חייב כל אדם לקנות אשתו, שהמקנא נכנסה בו רוח טהרה². וזה הקנוי שיאמר לה בפני עדים: אל תסתרי עם פלוני, אפילו הוא אביה או גוי³ או שחוף, איש שאינו מתקשה ולא מוליד. ופירש ר"ח⁴: שחוף שבוועל כדרכו ולא מזריע.

הסתירה הוא שתסתתר עם אותו שקנא לה בעלה בפני שני עדים, ואם⁵ שהתה עמו כדי טומאה, שהוא כדי לצלות ביצה ולגומעה. או שאמר: אל תסתרי עם פלוני ופלוני ונסתרה עם שניהם כאחד כדי טומאה, אפילו הם שני אחים או אחיה או אביה⁶ אסורה על בעלה עד תשתה מי המרים ויבדק הדבר.

מת קודם שישקנה אין לה כתבה. ובזמן הזה שאין סם⁷ מי סוטה אסורה עליו לעולם ותצא בלא כתבה, לא עיקר ולא תוספת, שמעשיה הרעים גרמו לה.

וכך סדר השקאתה. הבעל בא לבית דין שבעירו ואומר: אשתי זו קנאתי לה עם פלוני ונסתרה עמו ואלו עדיי, ואומרת שהיא טהורה, ואני רוצה להשקותה לבדוק הדבר. ובית דין שומעין דברי העדים ומוסרין לו שני תלמידי חכמים⁸ שמא יבא עליה קודם שתיה, שאסורה עליו עד שתשתה. ומשלחין אותו לירושלים, שאין משקין הסוטה אלא ב"ד של שבעים במקדש.

הגיעו לירושלים, ב"ד מושיבין אותה ביניהן ומאיימין אותה שלא בפני בעלה שלא תשתה, ואומרים לה: בתי, הרבה יין עושה, הרבה שחוק עושה, הרבה ילדות עושה, הרבה שכנים רעים עושין, אל תגרמי לשם הגדול הנכתב בקדושה שימחה על המים, והרבה גדולים נכשלו, ואומרים לה מעשה יהודה ותמר ומעשה ראובן בפלגש אביו על פשטו ומעשה אמנון ותמר אחותו, להקל עליה שתודה. אמרה: הן נטמאתי, או איני שותה, יוצאה בלא כתבה והולכת לה.

עמדה בדבורה שהיא טהורה, מביאין אותה לשער מזרחי של עזרה, שהוא כנגד בית קדשי הקדשים, ומעלין אותה ממקום למקום ומקיפין בה כדי ליגעה עד שתקצר נפשה אולי תודה.

עמדה בדבורה יביאנה כנגד שער המזרח מבחוץ ויעמידוה שם. היתה מתכסה בלבנים מתכסה בשחורים, ואם השחורים יפין לה מתכסה בבגדים שאין להם גוי, ומסירין כל חלי כסף זהב שעליה. ומקבצין נשים רבות עליה, שכל הנשים ששם חייבין לראותה, שנאמר⁹: ונוסרו כל הנשים. וכל איש שיחפוץ לראותה יבא ויראה. ועומדת בפניהם בלא רדיד ומטפחת רק בבגדיה, וכופה אותם על ראשה¹⁰. ואין

1 רמב"ם, הלכות סוטה, פרקים א—ד.

2 רמב"ם, הלכות אישות, פרק טו, הלכה יז.

3 ברמב"ם (סוטה פרק א, הלכה א): אביה או אחיה או גוי או עבד.

4 מובא בערוך, ערך שחף, ובתוספות סוטה כו, ב ד"ה שחוף.

5 ברמב"ם (שם הלכה ב) דפוסים מאוחרים בטעות: או.

6 צ"ל: אפילו הם שני אחיה או אביה ואחיה.

7 צ"ל: שם. 8 לשמרו. 9 יחזקאל כג, מת.

10 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה ה): וכיפה שעל ראשה.

מניחין שם לא עבדיה ולא שפחתיה, שהיא מכרת אותן ודעתה מתיישבת בהן. ואחר משביעה הכהן בלשון שמכרת ומודיעה בלשונה שלא גרם לה אלא קינוי וסתירה שקנא לה בעלה ונסתרה. ואומר בלשון שמכרת: אם¹¹ לא שכב איש אותך ואם לא שטית, טומאה תחת אישך¹² וכי בטמאת, ויתן איש בך את שכבתו מבלעדי אישך. יתן יי אותך לאלה ולשבועה בתוך עמך בתת יי את ירכך נפלת ואת בטנך צבה, ובאו המים המאירים האלה במעיך לצבת בטן ולנפל ירך. והיא אומרת אמן אמן בלשון שמכרת. ומודיעה שהבטן תלקה תחלה מהירך¹³, שלא תוציא לעז על המים. ואחר כותב בלשון הקדש כל הדבר שהשביעה אות באות, והשם בכתיבתו בלא אמן אמן על מגלה מעור טהור כספר תורה בדיו שאין בו קנקנתום, ארמינט לפרש"י¹⁴, ווריאול לפר"ת¹⁵, וכותב לשמה של אשה כמו גט.

כתבה [בלילה פסולה, שנאמר¹⁶: וכתב, והשקה, והקריב, כמו שהקרבן ביום¹⁷. כתבה] קודם שתקבל השבועה פסולה, שנאמר¹⁸: והשביע, וכתב. כתבה אגרת שני האלה בסדר פסולה שנאמר בספר. למפרע פסולה¹⁹. כתבה על נייר ועל הדיפתרא, בקומוס ובקנקנתום, בדבר שרשומו עומד פסולה, שנאמר: ומחה, כתב שיכול לימחות. ומזה הטעם אומר ר"ת²⁰, דקנקנתום אינו ארמינט דהא יכול לימחות. כתבה ישראל או כהן קטן פסולה.

ואחר מביא כלי חרש שלא נעשה בו²¹ מעולם, ולא יראה ככלי בלה מארך הזמן. ואם החזירו לתוך הכבשן עד שנתחדש כשר. ונותן לתוכו חצי לוג מים מן הכיור, ובחצי לוג שהיה במקדש היה מודד ונכנס להיכל.

ומקום היה שם אמה על אמה לימין הנכנס ובו טבלא של שייש וטבעת הקבועה בה. ומגביה הטבלא ולוקח עפר מקרקע המשכן ונותנו על פני המים, ונותן לתוכו דבר מר, כגון לענה, שנאמר²²: מי המרים. ומוחק לתוכו המגלה לשמה, וימחק יפה יפה עד שלא ישאר במגלה רושם הניכר.

כתב אות אחת ומחקה, וחזר וכתב אות שנייה ומחקה, עד שהשלים פסולה, עד שתהיה כולה כתובה. מחקה שלא לשמה פסולה. כתב שתי מגלות לשתי שוטות ומחקן לתוך כוס אחד, או לתוך שתי כוסות וערבן בתוך כוס אחד והשקה לשתייהן פסולה, שכל אחת לא שתתה מגלתה. מחקן בשתי כוסות וערבן וחזר וחלקן לשתי הכוסות לא ישקה

11 במדבר ה, יט—כב.

12 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ז): הנקי ממי המרים המאירים האלה. ואת כי שטית טומאה תחת אישך.

13 וצ"ל: והירך בסוף.

14 גיטין יט, א ד"ה חרתא דאושכפי. אבל בסוטה יז, ב ד"ה קנקנתום, פירש גם כר"ת.

15 תוספות עירובין יג, א; גיטין שם ד"ה קנקנתום. 16 במדבר ה, כג—כה.

17 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם פרק ד, הלכה ז): כך כתיבת המגילה כיום יהשקיתה ביום.

18 שם שם, כא—כג.

19 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הל' ז—ח): כתבה אגרת פסולה, שנאמר: בספר. כתבה למפרע פסולה, שנאמר: האלה, על הסדר.

20 ראה תוספות מגילה יח, ב ד"ה קנקנתום.

21 צ"ל: בו מלאכה. 22 שם שם, כג.

אותן, ואם השקה אותן כשירה. ואם נשפכו המים כותב מגלה אחרת ומביא מים אחרים. נשפכו ונשתייר לא ישקה השאר ואם השקה כשר.

מי השוטה שלנו נפסלו בלינה. הקדים עפר למים פסל. לא היה בהיכל עפר מביא מבחוץ עפר ומניחו בהיכל ולוקח ממנו ונותן על פני המים. ואינו מביא אפר, אבל מביא רקבביות שהוא כעפר. ולא יחפור בקרדום בהיכל ויוציא עפר, שנאמר ²³: אשר יהיה בקרקע המשכן. ואם חפר והוציא עפר כשר.

ואחר מחקו המגלה יבא אליה אחד מכהני העזרה ואוחז בבגדיה מכנגד פניה וקורע עד שהוא מגלה לבה ושערה וסותר מחלפות ראשה כדי לנולה. ומביא חבל המצרי להזכירה מעשה מצרים. ואם לא מצאו מצרי, מביא חבל אחר וקושרו למעלה מדדיה שלא יפלו הבגדים ונמצאת ערומה שהרי נקרעו.

ואחר מביא עשרון קמח שעורין משל בעל ונותנו בכפיפת מצרית, והחבל והכפיפה באין משירי לשכה, ונותנו על ידיה כדי ליגעה. ואחר כך לוקח המנחה מן הכפיפה ונותנה לכלי שרת ולא נותן עליה שמן ולא לבונה. נתן לקה שתיים, שנאמר ²⁴: לא יצוק עליה שמן ולא יתן עליו לבונה. ובכל זמן שפורע ראשה ונותן עשרון על ידיה יהיו המים בכלי ביד הכהן, ויראה אותה את המים שנאמר ²⁵: וביד הכהן יהיו מי המרים המאירים.

ואחר משקה אותה, ואחר שתשתה לוקח כלי השרת שיש בו המנחה ונותנו על ידיה. וכהן מניח ידו תחתיה ומניפה במזרח כשאר כל התנופת, ומוליך ²⁶ ומביא ומעלה ומוריד. ואחר שמניף מגיש המנחה לקרן דרומית מערבית של מזבח, כשאר מנחות של יחיד, וקומץ ומקטיר הקומץ והשאר נאכל לכהנים.

אם טהורה היא יוצאה והולכת לה ומותרת לבעלה, ואם טמאה היא מיד פניה מוריקות ועיניה בולטות והיא מתמלאת גידים גידים והם אומרים: הוציאוה, שלא תפרוס נדה, פן יטמא עזרת נשים, ומוציאים אותה מעזרת נשים שהיא בה. ובטנה צבה בתחלה. ואחר תפול ²⁷ ותמות.

ובאותה שעה שתמות ימות הנואף שהשקה על ידו בכל מקום שהוא וכל מאורעותיה יארעו לו, לצבות בטן ולנפיל ירך. וכל הדברים האלה בשלא חטא הבעל מעולם, אבל אם בעל בעילה של איסור משהגדיל אין המים בודקין אשתו, ואפילו בעל ארוסתו בבית חמיו, שהיא מדברי סופרים, שנאמר ²⁸: ונקה האיש מעון והאשה ההיא תשא את עונה, בזמן שהאיש מנקה מעון המים בודקין אשתו, אינו מנוקה אינן בודקין.

ואם עבר והשקה אותה מוסיף על חטאתו פשע, שגורם לשם המפורש שימחה במים לבטלה ומוציא לעז על מי שוטה, שאשתו אומרת לאחרת שזנתה ולא בדקה מים, והיא לא תדע שמעשי הבעל גרמו. לפיכך משרבו מנאפין בגלוי בבית שני בטלו הסנהדרין את מי המרים וסמכו על שכתוב ²⁹: לא אפקד על בנותיכם כי תזנינה, ועל כלותיכם כי תנאפנה.

ואם אשתו אסורה עליו מחייבי לאוין או עשה ואפילו שנייה לא שותה אך תצא

23 שם שם, יז.

24 שם שם, טו. ושם: עליו שמן.

25 שם שם, יח. 26 צ"ל: מוליך. 27 צ"ל: תפול ירכה.

28 במדבר ה, לא. 29 הושע ה, יד.

בלא כתבה ואסורה על בעלה אף משום זה. עבר ונשא מעוברת ומניקת חבירו שותה, שאין כאן עבירה.

מי שאין לו אשה הראויה לילד ולא בנים ונשא עקרה או זקינה או איילונית לא שותה ולא נוטלת כתבה. היו לו בנים או אשה אחרת הראויה לילד משקה אותה אע"פ שהיא זקינה או עקרה או איילונית שאינה ראויה לילד, שלא נאמר בתורה³⁰ ונזרעה זרע רק בראויה לילד, שאם יולדת בצער יולדת בריות.

היו לו אשה ובנים ומתו בין קנוי לסתירה כבר נראית לשתות ומשקה אותה. לא היו לו בנים ולא אשה הראויה לילד אלא זו איילונית ודוגמתה ונולד לו בן מגרושתו בין קנוי לסתירה כבר נדחית האיילונית מלשתות.

שוטה [שיש לה זכות תלמוד תורה, אע"פ שאין מצווה על תלמוד תורה, הרי הוא תולה לה ואינה מתה בשעתה אלא נימוקת והולכת וחלאים רבים באים עליה שתמות, עד שנה זו או שנתיים או שלש לפי זכותה, ומתה בצבית בטן ונפילת אברים.

שוטה ששתת מי המרים ולא מתה מיד מותרת לבעלה ואפילו היה כהן. ואע"פ שהתחילו שאר החלאים לבא עליה וחלו שאר אברים מותרת, אבל התחילו בטנה לצבות וירכה לנפול אסורה ודאית.

שוטה ששתת והיתה טהורה הרי זו מתחזקת ופניה מזהירות, ואם היה לה³¹ דרכה לילד בקושי תלד במהירות, דרכה לילד נקבות תלד זכרים.

באו עידי טומאה אחר ששותה תצא בלא כתבה ואסורה לבעלה, שאין המים בודקין רק מי שאין לה עדים. ועוד שמא בעלה אינו נקי מעון ולפיכך לא בדקה המים. אבל אם בא עד אחד שנטמאה, תשב תחת בעלה, שהרי שתתה.

אין המים בודקין מי שזנתה בשוגג, שנאמר³² : ותמעל מעל. ולא באונס, שנאמר³³ : והיא לא נתפשה. ולא שזנתה דרך אברים, שנאמר³² : ושכב איש אותה שכבת זרע.

פרק שני

האומר לאשתו: אל תדברי עם פלוני, אע"פ שנסתרה בעדים כדי טומאה, או אמר: אל תסתרי, ודברה עמו, או לא קנא לה אבל העידו שנסתרה כדי טומאה, או קנא לה מקטן פחות מבן תשע ויום אחד או מבהמה, הואיל וכת'²: איש, או אם מחל על קנוי קודם סתירה, דלאחר סתירה לא יועיל, או אם גרשה קודם סתירה, בכל אלו לא נאסרה עליו ולא שותה. החזיר גרושתו צריך לקנות לה קנוי אחר.

קנא בפני שנים וראה שנסתרה כדי טומאה, או שמע רבון אפילו מנשים קטנות³ לאור הלבנה שנושאות ונותנות שזנתה עם האיש שקנא לה, או העיד אחד שדעתו סומכת שהוא נאמן שנסתרה כדי טומאה אחר קנוי אסור לקיימה ויוציא ויתן כתבה

30 במדבר ה, כט.

31 יש להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ג, הלכה כב): חולי יסור ותתעבר ותלד זכר. ואם היה.

32 במדבר ה, כז.

33 שם שם, יג.

1 רמב"ם, הלכות סוטה, פרקים א—ב, ד; הלכות אישות, פרק כד.

2 במדבר ה, יג. 3 צ"ל: הסוות.

שאינו יכול להשקותה על פי עצמו, ולא על פי עד אחד. אין דעתו סומכת שהוא נאמן, מותר לקיימה.

מי שראה שזנתה אשתו או אמרו לו אחד מקרובותיה או קרובותיו שמאמינם, אפילו בלא קנוי חייב להוציא ואסור לבא עליה ויתן כתבתה. הודתה שזנתה תצא בלא כתבה. לפיכך משביעה בנקיטת חפץ שלא זנתה תחתיו, אם ראה בעצמו, ואחר תגבה כתבתה, אבל בדבר אחר לא יכול להשביעה רק על ידי גלגול. כגון שקנא עם איש אחד משביעה ממנו ומאיש אחר שחושדה ממנו שלא קנא לה, וכן מגלגל שלא זנתה משארסה קודם שתנשא ולא אחר שתנשא, אבל לא יגלגל שלא זנתה קודם אירוסין, ולא אחר שגרשה אם גרשה והחזירה, שאם זנתה בעת ההיא לא תאסר עליה⁴ וכל שתבעל ולא תהיה אסורה לו אינו מתנה עמה. לפיכך אם כנס יבמתו לא יגלגל, עליה שלא זנתה כשהיתה שומרת יבם, אבל יגלגל שלא זנתה תחת אחיו. וכן אם גרשה מגלגל שלא זנתה תחתיו בנשואין ראשונים, וכן יכול לגלגל שלא זנתה תחתיו, שלא תזנה אחר שיחזירה אם יגרש ויחזיר. לפיכך כשתזנה להבא מים יבדקוה ויארעו לה מאורעות אלו לכך נאמר⁵: אמן אמן, אמן מאיש זה או מאחר⁶ לשעבר או להבא.

מי שאמרה לו אשתו: זניתי ברצוני, אבדה כתבה עיקר ותוספת ובלאות, אבל לא יוציא, שמא עיניה נתנה באחר. ואם סומך על דבריה חייב להוציאה. הורה הר"ר יוסף⁷: האומר אשתו זנתה אינה אסורה עליו, אחרי תקנת רבינו גרשום שלא לישא שתי נשים חיישינן שמא עיניו באחרת, ויש לנדותו⁸ דאוסר אשתו עליו, דסוף סוף מבטל תקנת הגאון. ואשה אחת באת לשאול כפרה על שזנתה בפני הר' רבינו מנחם מלונדרש והשיב כיון שבא הבעל לצאת ידי שמים יחרימוהו וישביעוהו בנדוי ושמתא שלא נתן עינו באחר⁹ ויוציאנה כיון שבאת בעלילת כפרה ואין לה כתבה. ואין בית דין כופין האיש לגרש בדברים אלו עד יבאו שנים עדים שזנתה בפניהם ברצונה ואז יכפוהו להוציא.

אשה שזנתה תחת בעלה בשוגג או באונס מותרת לבעלה, שנאמר¹⁰: והיא לא נתפשה, הא נתפשה מותרת, בין שאנסה גוי בין שאנסה ישראל. וכל שתחלת ביאתה באונס אע"פ שסופה ברצון ואע"פ שאמרה: הניחו לו שאם לא אנס הייתי שוכרתו, מותרת, שיצרה מלבשה אחר שהיה מתחלתה באונס.

נשים שגנבו לסטים הן כשביות שהן אנוסות ומותרות לבעליהן, ואם הלכו ללסטים מעצמן הרי אלו ברצון ואסורות לבעליהן. ואשת כהן שנאנסה או שגגה אסורה לבעלה, שנעשית זונה מכל מקום והוא אסור בזונה אבל יכפוהו ליתן לה עיקר ותוספת. אשת כהן שאמרה לבעלה: נאנסתי, או שגגתי ונבעלתי לאחר, לא יחוש לדבריה, שמא עיניה נתנה לאחר. ואם סומך על דבריה או אמר לו אדם שסומך על דבריו יוציא ויתן כתבה.

4 צ"ל: עליו. 5 במדבר ה, כב.

6 ברמב"ם (סוטה, פרק ד, הלכה יז) נוסף: אמן נשואה, אמן ארוסה.

7 מובא בהגהות מיימוניות, הלכות אישות שם, אות י.

8 ראה תוספות נדרים צ, ב ד"ה חזרו לומר אינה נאמנת.

9 צ"ל: באחרת. 10 במדבר ה, יב.

השיב הש"ר משנץ¹¹, שאיש ואשתו שנשתמדו וחזרו בהן מותר בה, כרב דימי דנשייהו ודאי לא מפקרן פ' הנשרפין¹². אם נשתמדה לבדה בלא בעלה וחזרה בה אסורה לחזור לו דודאי זנתה.

כל אשה שאסורה על בעלה על עיסקי חשד בין בקנוי¹³ (בעל) אסורה על זה שגתייחד עמה. ואם עבר ונשאה מוציאין אותה מתחתיו בגט ואפילו היו לה בנים ממנו, שבשם שאסורה לבעל כך אסורה לבועל. אבל אם לא קדם קנוי ובאו עדים שנסתרה עם זה ומצאו דבר מכוער, שנכנסו אחריה ומצאוה חוגרת חגורה או מצאו רוק למעלה מן הכילה, והוציאה בעלה בזה לא תנשא לנטען. עבר ונשאה והיו לה בנים ממנו לא תצא, לא היו לה בנים ממנו תצא. וזה בשלא פסק הקול שזנתה עם פלוני יום ומחצה או יותר, ולא היו להם אויבים, אך אם פסק הקול שלא מחמת יראה, אם נשאת לנטען אפילו אין לה בנים ואפילו בא עד אחד שזנתה עמו לא תצא.

מי שהוציאה בעלה בעידי דבר מכוער ונשאת לאחר וגרשה אסורה להנשא לנטען, נשאת לא תצא אע"פ שאין לה בנים.

כל אשה שהעידו שני עדים שזנתה עם זה כשהיתה תחת בעלה הראשון תצא מזה, ואע"פ שיש לה ממנו כמה בנים. וכל מקום שאמרנו תצא, תצא בלא כתבה.

אלו שבית דין מקנין להם: מי שבעלה נתחרש או נשתטה או היה במדינה אחרת או היה חבוש בבית האסורין, לא להשקותה רק לפוסלה מכתובתה. כיצד, שמעו בית דין שהעם מרגנין אחריה קוראין לה ואומרים לה: אל תסתרי עם פלוני. באו עדים אחר כך שנסתרה עמו ושהתה כדי טומאה בית דין אוסרין אותה על בעלה לעולם [ו]קורעין כתבתה, וכשיבא בעלה או יבריא או יותר מתפישו נותן לה גט. לא יכול להשקותה שלא קנא לה.

שתתה מי המרים ונקתה מהם וחזר וקנא לה מן האיש שהשקה על ידו ונסתרה עליו¹⁴ אין משקה על ידו פעם שנייה, אלא תאסר עליו לעולם ותצא בלא כתבה. אבל אם קנא לה עם אחר ונסתרה עם אחר בעדים משקה אותה פעם שנייה ואפילו כמה פעמים, והוא שישקה כל פעם בגלל איש אחר.

השקה אותה וגרשה ונשאת לאחר. וקנא לה עם האיש שהשקה אותה הבעל הראשון בגללו ונסתרה עמו בעדים, הבעל השני משקה אותה על ידו, שהוא בעל שני, ואפילו מאה ונשאת לזה אחר זה משקין אותה על ידי איש אחר. ואין אומרים: ודאי הוחזקה לזה וטמאה היא, עד שיהיה שם עד.

אשה שקנא לה ונסתרה אחר קנוי עמו בעדים והרי עומדת לשותת, ובא אחר והעיד עליה שנבעלה בפניו עם זה שקנא לה עמו, אסורה עליו לעולם, לא שותה ויוצאה בלא כתבה. ואפילו היה עד טומאה זה אחד מעידי סתירה, שנאמר¹⁵: ועד אין בה, והרי עד.

11 = ר"ש משנץ. מובא בהגהות מיימוניות, הלכות איסורי ביאה, פרק יח, מהדורת קושטא רס"ט. וראה שולחן ערוך אבן העזר, סי' ז ס"ק יא בהגהה.

12 סנהדרין פב, א.

13 יש להשלים על-פי הרמב"ם (הלכות סוטה פרק ב, הלכה יב): בין שלא רצה בעלה להשקותה, בין שלא רצתה היא ובין שבא לה עד טומאה או הודת, או היתה מאלו הנשים שאינן ראויות לשתות או שקנאו לה בית דין, הואיל ונאסרה על בעלה.

14 צ"ל: עמו. 15 במדבר ה, יג.

ואפילו חמש נשים ששונאות זו את זו ¹⁶ שנטמאת, ונאמנת עליה לאוסרה על בעלה ושלל להשקותה, ולא פוסלה מכתובתה אך נוטלת כתבתה ויוצאה. בא עד אחד כשר ואמר נטמאת אינה שותה. בא אחר והכחישו ואמר לא נטמאת אין שומעין לו, שעד אחד בטומאת סוטה כשנים ואין דבריו של אחרון דוחין דבריו של ראשון שהוא כשנים.

באו שנים כאחת, זה אומר נטמאת וזה אומר לא נטמאת, או שאמר אחד נטמאת ובאו שנים ואמרו לא נטמאת, שותה.

בא עד אחד כשר ונשים רבות או פסולין כאחד, העד או ¹⁷ נטמאת והנשים והפסולין ¹⁸, לא נטמאת שותה, שעד אחד ופסולין רבים כמחצה על מחצה. היו כלם פסולין הולכין אחר הרוב. כגון שתי נשים אומרות נטמאת, ושלש אומרות לא נטמאת שותה. שלש אומרות נטמאת ¹⁹ וארבע אומרות נטמאת אינה שותה. היו מחצה על מחצה אפילו אשה ועבד ושפחה ²⁰, ופסול לעדות בעבירה מדרבנן, ואפילו קרוב נאמן להעיד עדות שוטה ושזינתה, ושאסר ²¹ על בעלה ואינה שותה. ותצא בלא כתבה הואיל וקדם הקנוי והסתירה בעדים כשרים. והתורה האמינה עד אחד בטומאה הרי כולן כשרים לעדות טומאה.

כל שוטה שאינה שותה מפני עדות טומאה אסורה על בעלה לעולם ותצא בלא כתבה, שהרי נאסרה מפני קנוי וסתירה, ושותיה שתתירה נמנעה, שהרי יש בה עד.

פרק שלישי

אשה שקנא לה ונסתרה אין כופין אותה לשתות, אלא אם רצתה [ו]אמרה: הן נטמאתי, תצא בלא כתבה ונאסרה על בעלה לעולם ואינה שותה. וכן אם אמרה: איני טמאה ואיני שותה, אין כופין אותה לשתות ותצא בלא כתבה. וכן אם אמר בעלה: איני רוצה להשקותה, או שבעלה בעלה אחר שנסתרה, אינה שותה ונוטלת כתובתה ויוצאה ואסורה על בעלה לעולם.

וט"ו נשים לא שותות, אע"פ שהיא והוא רוצין, ולא נוטלות כתבה ונאסרות על בעליהן משיבאו עדי סתירה אחר עידי קינוי. ארוסה ושומרת יבם, שנאמר ²: תחת אישה, אינן תחת אישה. וקטנה אשת הגדול וגדולה אשת קטן, ואשת אנדרוגינוס, שנאמר אשה, ואשה פרט לאלו ³. ואשת סומא, שנאמר ⁴: ונעלם מעיני האשה. וחגרת, שנאמר ⁵: והעמיד הכהן האשה. ואלמת, שנאמר ⁶: ואמרה האשה. וכרות כף של ⁷ או

16 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליהי הרמב"ם (שם פרק א, הלכה טו): מעידות זו על זו.

17 צ"ל: אומר. 18 יש להשלים: אומרים. 19 צ"ל: לא נטמאת.

20 ראה רמב"ם שם הל' טו, יט. 21 צ"ל: ותאסר.

1 רמב"ם, הלכות סוטה, פרקים ב, ד; הלכות אישות, פרק טו.

2 במדבר ה, כט.

3 ברמב"ם (סוטה פרק ב, הלכה ג): אשה, פרט לקטנה, תחת אישה, פרט לאשת קטן ואשת אנדרוגינוס שאינו איש.

4 שם שם, יג. ושם: אישה. 5 שם שם, יח. ושם: את האשה.

6 שם שם, כב. 7 צ"ל: שלה.

שהיתה עקומה או יבשה שאינה יכולה ליקח בה, ואפילו כפה אחת, שנאמר⁵: ונתן על כפיה. ושאונה שומעת, שנאמר⁶: ואמר לאשה. ואשת חגר, ואלם וחרש וכרות יד, שנאמר⁷: אשר תשטה אשה תחת אישה, עד שתהיה היא עלימה כמותו והוא שלם כמותה, שכל דבר המעכבה מלשנות מעכבו מלהשקות וכל המעכבו מלהשקות מעכבה מלשנות.

קטנה שהשיאה אביה, אם זנתה ברצונה אסורה על בעלה. לפיכך מקנין לה לפוסלה מכתבתה ולא להשקותה. אבל קטנה בת מיאון אין מקנין לה, שאין לה רצון להאסר על בעלה, ואפילו היה כהן לא נאסרה עליו.

קנא לארוסתו ולזקוקתו ונסתרה אחר שנשאה שותה כשאר כל הנשים. נשואה שקינא לה ונסתרה קודם שיבעול אותה בעלה אינה שותה ויוצאה בלא כתבה ואסורה עליו לעולם, שנאמר⁸: ויתן איש בכ את שכבתו מבלעדי אישך, שקדמה שכיבת בעל לבעול.

גירות ומשוחררת ואשת גר ואשת עבד משוחרר וממזרת ואשת ממזר ואשת סריס חמה או סריס אדם הן כשאר כל הנשים ושותות. מעובר(ו)ת ומניקה מקנא לה ומשקה אותה כמות שהיא. ואשה העומדת לשתות ומת בעלה קודם שתשתה לא שותה ולא נוטלת כתבה.

בחמשה עשר באדר בית דין נפנין לצרכין הרבים ובודקין על הראויה לשתות להשקות ועל הראויה לקנא לה ולהוציאה בלא כתובה לעשות כך, ובכל זמן משקין השוטות, וכל היום כשר להשקות. ולא משקין בלילה. ולא משקין שתי סוטות כאחד, שנאמר⁹: והעמי' אותה.

שוטה שאמרה איני שותה מחמת פחד יכולה לחזור ולומר הריני שותה, אבל אמרה איני שותה והיא בריאה ולא יריאה ומפוחדת לא יכולה לחזור ולומר הריני שותה. אמרה איני שותה קודם שתמחק המגלה מגלתה בגנות ואין כשירה להשקות בה סוטה אחרת, ומנחתה מתפזרת על הדשן. אמרה איני שותה אחר שנמחקה המגלה מערערין ומשקין אותה על כרחיה. ומאיימין עליה שתשתה ואומרים לה: בתי, אם ברור לך שטהורה את עמדי על בוריך ושתי ואל תפחדי, שאין המים דומין רק לסם יבש מונח על בשר חי, יש שם מכה מתלחל ויזרר, אין שם מכה אינו עושה כלום. אמרה טמאה אני, אע"פ שנמחקה המגלה המים נשפכין שהן¹⁰ קדושים ומנחתה מתפזרת על הדשן.

הקריב מנחתה ואחר השקה כשירה. נטמאת מנחתה קודם שיניחנה בכלי שרת תפדה ויביא מנחה אחרת. נטמאת המנחה אחר שקדשה בכלי שרת תשרף. ואם אמרה טמאה אני קודם שתקמץ המנחה, או שאמרה איני שותה או שלא רצה בעלה להשקותה או שבאו עדי(ם) טמאה או שמת הוא או שמתה היא, כל המנחה נשרפת. ואם אירע אחד מאלו אחר שקירב הקומץ אין השירים נאכלין.

8 שם שם, יט. ושם: אל האשה. 9 שם שם, כ.

10 ברמב"ם (שם פרק ד, הלכה ב): שנאמר: והעמיד אותה הכהן. ואין פסוק כזה בתורה. בתוספתא סוטה פרק א, הלכה ו: משום שנאמר: והקריב אותה הכהן, אותה מקריב ואין מקריב שתיים.

11 צ"ל: שאינם.

היה בעלה כהן אין שירי מנחתה נאכלין, שיש לבעל חלק¹² בה, אך הקומץ קרב לעצמו והשיריים מתפוררין על בית הדשן. נמצאו עדיה זוממין מנחתה תצא לחולין. המקנא לאשתו על ידי אנשים הרבה, ונסתרה עם כל אחד מהם מביא מנחה אחת על ידי כלן כשמשקה אותה, שנאמר¹³: מנחת קנאות היא, מנחה אחת לקנויך הרבה. אין ראוי לאדם לקפוץ ולקנות בפני עדים תחלה, אלא בינו לבינה בנחת ובדרך סתרה. ולא יקנא לה מתוך שחוק ושיחה וקלות ראש ומריבה ולא להטיל עליה אימה, ואם עבר וקנא מתוך כך הוי קנוי, וכל שאינו מקפיד על אשתו ובני ביתו להזהירם ולפוקדם שיהיו שלמים מכל חטא חוטא, שנאמר¹⁴: וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא.

ולא יקנא לה יותר מדאי. ויכבדה יותר מגופו ואוהבה כגופו. ואם יש לו ממון הרבה ירבה בטובתה כפי הממון. ולא יטיל עליה אימה יתירה וידבר עמה בנחת, ולא יהיה עצב ורגז. ולא יבעלנה בעל כרחא אלא מדעתה ומתוך שמחה ושיחה. וכן צוו חכמים לאשה שתהיה צנועה בתוך ביתו ולא תרבה בשחוק וקלות ראש בפני בעלה, ולא תתבע תשמיש המטה בפיה, ולא תמנע מבעלה כדי לצערו עד שקשור באהבתה, אך נשמעת לו בכל עת שירצה. ותזהר מקרוביו ובני ביתו כדי שלא יעבר רוח קנאה ותתרחק מן הכיעור ומן הדומה לכיעור. ותכבד בעלה יותר מדאי, ויהיה לו עליה מורא ותעשה כל מעשיה על פיו. ויהיה בעיניה כמו שר ומלך, מהלכת בתאות לבו ומרחקת כל שישנא, וזה דרך בנות ישראל ובני ישראל הקדושים והטהורים בזוגן.

פרק רביעי¹

דיני קנסות פ"א

המוציא שם רע על בת ישראל ונמצא הדבר שקר לוקה, שנאמר²: ויסרו אותו. ואזהרה מלא תלך רכיל³. ונותן לאביה משקל מאה סלעים כסף מזוקק. ואם היתה יתומה של עצמה.

וכך הוצאת שם רע, שיבא לבית דין ויאמר: נערה זו בעלתי ולא מצאתי לה בתולים וכשבקשתי על הדבר גודע לי שזנתה אחר שארסתיה ואלה הם עדי שזנתה בפניהם. וב"ד שומעין דברי העדים [ו]חוקרין דבריהם, נמצא הדבר אמת נסקלת, ואם הביא האב עדים והזימו עידי הבעל יסקלו וילקה הוא ויתן ק' סלעים. ועל זה נאמר⁴: ואלה בתולי בתי, אלו העדים שזימו עדי הבעל. חזר הבעל והביא עדים אחרים והזים

12 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עלפי הרמב"ם (שם הלכה טו): בהם ואינה עולה כולה לאשים כמנחת זכרי כהונה, מפני שיש לה חלק.

13 במדבר ה, טו. ושם: מנחת קנאות הוא.

14 איוב ה, כד.

1 רמב"ם, הלכות נערה בתולה, פרקים א, ג.

2 דברים כב, יח. 3 ויקרא יט, טז.

4 דברים שם, יז.

ע ידי האב הנערה ועידי האב נסקלין. ועל זה נאמר ⁵: ואם אמת היה הדבר הזה. זה שנאמר ⁴: ופרשו השמלה, לשון כבוד שישא[ן] ויתנו בדבר תסתר ⁶. זה שנאמר: אם אמת, תהרג כשזנתה אחר הארוסין בעדים, שנאמר ⁷: לזנות בית אביה. אבל קודם הארוסין כבר דנה תורה בה שהיא פטורה מכלום וב[ן]עלה חייב בתשלומי ממון בלבד, בין פתה בין אנס, כמו שאפרש.

אינו חייב עד שיבעול כדרכה ויוציא שם רע בכדרכה. בעלה שלא כדרכה ואמר לא מצאתי בתולים פטור ומכין אותו מדרות. וכן אם אמר לא מצאתי בתולה ולא אמר שזנתה תחתי, או שאמר שזנתה תחתי ולא הביא עדים אלא באו מאליהן פטור, אע"פ שהעדים נהרגין אם הוזמו.

הוציא שם רע על בוגרת, אע"פ שהעידו שזנתה תחתיו כשהיתה נערה (תחתיו) פטור ממלקות וקנס. שנאמר ⁸: והוציאו בתולי הנערה, נערה מלא דבר הכתוב. ואם היתה הדבר אמת תסקל, אע"פ שהיא בוגרת, כיון שנערה היתה בעת שזנתה.

כל נערה שאין לה קנס, כמו שאבאר, הוציא עליה שם רע פטור ממלקות וק' כסף. וכן נכרית שנתגיירה ושפחה שנשתחררה פחותה מבת שלש שנים, אפילו לידתה בקדושה, פטור המוציא עליה שם רע ממלקות וקנס. שנאמר ⁹: כי הוציא שם רע על בתולת ישראל, עד שתהיה הורתה ולידתה בקדושה.

קדש נערה וגרשה וחזר וקדשה והוציא עליה שם רע והביא עדים שזנתה תחתיו בקדושתין ראשונים ונמצאו זוממין, וכן אם היתה יבמתו שכנסה והוציא עליה שם רע והביא עדים שזנתה תחת קדושי אחיו ונמצאו זוממין, פטור ממלקות ומתשלומין. וכל הפטור אם רצה לגרש יגרש.

אין דיין דין זה רק בפני הבית ובב"ד של כ"ג, שיש בדין זה דיני נפשות, שאם נמצא הדבר אמת תהרג.

ומצות עשה שתשב אשת המוציא שם רע תחתיו לעולם, שנאמר ¹⁰: ולו תהיה לאשה, כמו האונס כמו שאבאר.

ובכל זמן בשלשה דיינין. מצות עשה מן התורה לקנוס האונס ומפתה עד ¹¹ ששכב עם נערה. בתולה משקל חמשים סלעים של כסף מוקק, בין יש לה אב או אין לה, אם בא עליה כדרכה, ואין צריך התראה. ואם בעלה תוך שלש שנים, כיון שאין ביאתה ביאה, או משבגרה או בעל ממאנת ואיילונית, שוטה וחרשת [ו]מי שיצא שם רע עליה ¹² והעידו שתבעה לזנות עמה ומתגרשת מן הנשואין, אפילו ¹³ היא נערה בתולה, וגירות ושוביה ומשחררת שנתגייירו ונשתחררו ונפדו מבת שלש שנים ויום אחד ומעלה שהן כבעולות, או היא מחייבי מיתות בית דין עליו, כגון בתו וכלתו, אפילו לא התרו בו, הואיל וכל חייבי מיתות בית דין פטורים מתשלומין אפילו שוגג כדנפקא לן ¹⁴ ממכה בהמה שלא חלק בין שוגג למזיד, או בעל ומתה קודם העמדה בדין, הואיל ובענן לאבי

5 שם שם, כ.

6 צ"ל עליפי הרמב"ם (פרק ג, הלכה יב): בסתרי הדבר.

7 שם שם, כא. 8 שם שם, טו.

9 שם שם, יט. 10 צ"ל: על.

11 ברמב"ם (פרק א, הלכה ט): עליה שם רע בילדותה.

12 צ"ל עליפי שם: ועדיין.

13 כתובות לה, א.

הנערה וליכא כי אם לאבי המתה, או היא מחייבי כרתות עליו כאחותו או נדה, מחייבי לאוין והתרו בו ד[ה]שתא לוקה ואין אדם לוקה ומשלם, בכל אלה פטור מקנס. והמתגרשת מהארוסין, נאנסה יש לה קנס ולעצמה, נתפתתה אין לה קנס. וגירות ושבויה ומשוחזרת שנתגירה ונפדית ונשתחררה מבעת¹⁴ שלש שנים ולמטה, או היתה חייבי לאוין וכרתות ולא התרו בו דלא לוקה, או היא חייבי עשה או שניה שאסורה מדרבנן ואפילו התרו בכל אלה משלם קנס.

מצות עשה לאונס לישא אנוסתו ולמוציא שם רע לישא אשתו¹⁵ וליתן קנס אם תרצה היא או אביה ויכפוהו לכך, ואפילו היא חגרת וסומא ומצורעת. ואין לה כתבה דבלאו הכי לא קלה בעיניו להוציאה, שהרי אסור לגרשה. ואם מגרשה מרצונו לעולם עובר בלאו דלא יוכל לשלחה כל ימיו¹⁶, משום דנתק לעשה להחזירה, שנאמר: ולו תהיה לאשה, לא לוקה. אבל יכפוהו להחזיר, אבל אם הוא כהן שאסור בגרושה או נשאת לאחר משגרשה שאסור להחזירה או לא הוי בעמוד והחזר, לוקה. לא רצתה היא או אביה לינשא לו נותן קנס והולך לו. היתה אסורה עליו, אפילו אסור עשה ושנייה, לא ישאנה. ולא יבא עשה דולו תהיה לאשה לדחות הלאו, כיון שאיפשר שלא תרצה היא לישב ויקיימו הלאו והעשה. נמצא בה דבר זמה משכנסה יגרשנה.

כל הנבעלת בשדה בחזקת אנוסה ודנין דין אונס עד יעידו עדים שברצונה נבעלת. נבעלת בעיר בחזקת מפותה עד שיעידו שבאונס נבעלה, שלקח חרב ואמר: אם תצעקי אהרגך. המפתה אין כופין אותו לכנוס אך יתן קנס וילך לו. גתרצו לכנוס יש לה כתבה כשאר בתולות ופטור מקנס. אומר ר"י¹⁷, כי מאונס ומפתה למדנו שהנטען מן הפנויה מצוה לכונסה.

פרק חמישי

המאנס חייב לשלם עם הקנס שהוא דמי השכיבה דמי הצער, שנאמר²: תחת אשר ענת, ודמי בשתה ופגמה. אבל המפתה חייב בבשת ופגם ולא בצער, שמפותה אין לה צער. הקנס שוה בכל, בין הבא על בת כהן גדול בין בא על בת גר או ממזרת קנויה³ חמשים כסף. אך הבשת אינו דומה מבייש נערה חשובה ומשפחת מיוחסת למבייש קטנה עניה ובזויה. ואין דומה המתבייש מאדם גדול וחשוב למתבייש [מ]נבל וקל שבקלים. ולפי זה שמין הדיינין הבשת וכמה היה אביה או משפחתה ראוי ליתן שלא יארע להם דבר זה מאדם זה.

הפגם שמין לפי יופיה, רואין אותה כאלו היא שפחה נמכרת לשוק, כמה היא שוה בעולה וכמה שוה בתולה ליתן לעבדו שהוא רוצה להנאתו ולטובתו, ורואין כמה פחתה וישלם. צער לפי קטנותה ובניין גופה ולפי שניו וגופו. אומדין כמה האב רוצה ליתן ולא תצטער בתו מזה ויתן.

14 צ"ל: מבת.

15 לשבת עם אשתו. ודבר זה כבר נשנה לעיל.

16 דברים כב, כט. ושם: שלחה.

17 מובא בסמ"ג, עשין נז, ובתוספות יבמות כז, ב ד"ה משום.

1 רמב"ם, הלכות נערה בתולה, פרק ב.

2 דברים כב, כט. 3 צ"ל: קנסה.

המפתה נותן בשת ופגם מיד ולא נותן הקנס אלא א"כ לא נשאה, שנאמר 4: ואם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקל. אבל האונס נותן הארבעה דברים מיד וכונס, לפיכך כשתרצה להתגרש או אם מת אין לה כלום.

באו עליה שנים, אחד כדרכה ואחד שלא כדרכה, את 5 הבא כדרכה ראשון חייב בבשת ופגם, אם הוא אחרון חייב בבשת בלבד, שכבר נפגמה. וזה שבא שלא כדרכה בין ראשון בין אחרון חייב בקנס ובשאר הדברים. אבל אין בשת ופגם של בת שלא נבעלה כלל כבשת ופגם זו שנבעלה שלא כדרכה.

כל בת שאין לה קנס, כגון האיילונית כאשר כתבתי 6, אין לה בשת ופגם וצער, חוץ מבוגרת וממאנת וחרשת ושוטה. שהאונס בוגרת וממאנת יש להן בשת ופגם וצער, והאונס השוטה והחרשת (ו)משלם צער בלבד, אבל המפתה כלן פטור מכלום.

האומר: אנסתי, פתיתי בת פלוני אין משלם קנס, שמודה בקנס פטור. אבל משלם בשת ופגם על פי עצמו וצער לאונס. אמרה לו: אנסתי. והוא אומר: לא כי אך פתיתי, נשבע שבועת התורה על דמי הצער ומשלם בשת ופגם, שהרי הודה במקצת. שלשה דברים של מפתה וארבעה של אונס של אב, שכל שבח נעורים לאב, ואם אין לה אב הרי הן של עצמה.

מפותה ואנוסה שלא תבעה עד שבגרה או עד שנשאת או עד שמת האב הכל שלה. תבעתו בדין ואחר בגרה או נשאת, של אב. מת האב של אחים, שהן יורשי האב, שמעת עמדה בדין זכה בהן האב. הבת שנתארסה ונתגרשה קנסה לבדו לעצמה. גאנסה או נתפתתה ואחר נתקדשה לאחר, קנסה ושאר הדברים לאביה, שאין ארוסין מוציאין מרשות האב.

אומר המיימוני 7, שזה שנאמר 8: אל תחלל בתך להזנותה, אזהרה לאב שלא יאמר האב: הואיל והממון שלו אמחלנו לזה ויבא על בתי או אשכור בתי לכך. שהמכין בתו לכך הרי היא קדשה ולוקה היא ובוועלה משום לא תהיה קדשה 9. ואין קונסין אותה, שלא חייבה תורה רק אונס ומפתה, פרט לזאת שהכינה עצמה לכך. ולהכי מי שיצאה עליה שם רע 10 אין לה קנס, שהרי הפקירה עצמה לרצונה וגורמת שאח נושא אחותו ואב נושא בתו שמא תלד ולא יודע בן מי הוא.

הלכות נדה ושאר עריות

פרק ראשון 1

כל החייב על ביאתו כרת והם הכתובים באחרי 2, כגון אם ואחות ובת, כל אחת נקראת ערוה. כל שאין חייב על ביאתו כרת וכתוב בתורה נקראין אסורי לאוין. ועוד אסורי

4 שמות כב, טז.

5 צ"ל: אם. 6 בפרק הקודם. 7 רמב"ם, שם הלכה יז.

8 ויקרא יט, כט. ושם: את בתך. 9 דברים כג, יח.

10 ברמב"ם (שם): שם רע בילדותה. וראה בפרק הקודם, הערה 11.

1 רמב"ם, הלכות אישות, פרק א; הלכות אסורי ביאה, פרקים א—ב; סמ"ג, לאוין קג; קי.

2 = פרשת אחרי מות (ויקרא יח, ו—כג).

קדושה, ואלו הן: אלמנה לכהן גדול, גרושה זונה וחללה אפילו לכהן הדיוט, ממזרת לישראל, בת ישראל לממזר או לעמוני ומואבי או לפצוע דכא וכרות שפכה, וכן גרושתו משנשאת לאחר, יבמה שנשאת לזר ועדיין זקוקה ליבם. יש אסורי עשה שלשה: מצרי ואדומי דור ראשון ודור שני בין זכר בין נקבה, ובעולה לכהן גדול, שכל אלה לאו הבא מכלל עשה.

ואלו אסורים מדברי סופרים: חלוצה לכהן ונתינים לישראל. ואלו נקראין שניות לעריות ואסורות מדברי סופרים: אם אמו בלא הפסק, אם אב אמו³, והיא בירושלמי⁴. אם אביו בלא הפסק למעלה אפילו אם אם עד למעלה. אם אבי אביו בלבד, והיא בירושלמי⁵. אשת אבי אביו בלא הפסק אפילו אשת יעקב אבינו אסורה עלינו. אשת אבי אמו בלבד. אשת אחי אביו מן האם. אשת אחי האם בין מן האם בין מן האב. כלת בנו ואין לה הפסק ואפילו כלת בן בנו עד סוף העולם שאחת ממנו⁶ שנייה על יעקב אבינו. כלת בתו בלבד. בת בת⁷ בן אשתו בלבד. בת בת אשתו בלבד. אם אם אבי אשתו בלבד. בת בנו בלבד. אשתו בלבד. אם אם אשתו בלבד. אם אבי אשתו בלבד⁸. בת בן בנו בלבד. בת בת בתו בלבד. בת בן בתו בלבד. בת בת בנו בלבד. וכן פסק ר"ח⁹. אבל יש גדולים שאומרים¹⁰ באבות אבות אשתו ובבת בתו או בנו ובבת בת בתה או בנה, שאין להן הפסק, דעלתה בעיא מאלו בתיקו¹¹, וכל תיקו דאיסורא לחומרא.

כל הבא על הערוה בעדים והתראה במזיד חייבין הבעל והנבעל מיתה האמור בהן, כמו שאפרש בהלכות דיני נפשות. ואם בלא התראה ואפילו העובר תלמיד חכם, או אם הערוה מאלו שאין בהן מיתה ב"ד חייבין כרת, שנאמר¹²: ונכרתו הנפשות העושות, הבעל והנבעל. ואם הותרו לוקין, שכל חייבי כריתות לוקין. ואם שוגגין, חייבין חטאת קבועה.

כל הבא על אסורי לאוין והותרו במזיד לוקין הוא והיא. בשוגג פטורין מכלום. כל הבא על השניות במזיד לוקין מכת מרדות. אבל חייבי עשה אין לוקין והרשות ביד בית דין להכותם מרדות להרחיק מן העבירה.

בכל אלה, בין הערה שהכניס ראש העטרה בלבד, בין גמר ביאתו, שהכניס כל האבר אפילו לא הוציא שכבת זרע ואע"פ שפירש ולא גמר, בין הערה שלא כדרכה, בין שוכבין בין עומדין, בין בא כמתעסק שאין כוונתם לכך, בין האשה או בהמה שרבע טרפה, ואע"פ ששחט בה שני סמנין ועדיין מפרכסת, חייב בדין האמור בו, מיתה או כרת או קרבן או מרדות.

הבא על המתה פטור מכלום. הבא בלא קושי, שאבר שלו מדולדל כאבר מת, כמו חולה, או שנולד כך, או סריס חמה, אע"פ שהכניס האבר בידו, אין זו ביאה ופטור. אך פוסל מן התרומה ובית דין מכין שניהם מרדות.

הבועל באונס חייב בדינו, שאין קשוי אלא לדעת. אבל הנבעלת באונס אע"פ שסוף

3 צ"ל על"פי הרמב"ם (אישות שם הלכה ו): בלבד.

4 יבמות פרק ב, הלכה ד. 5 שם.

6 ברמב"ם (שם): עד שתהיה אשת אחד ממנו.

7 כן בסמ"ג (לאוין ק). ברמב"ם (שם): בן.

8 צריך להשלים על"פי הרמב"ם והסמ"ג (שם): אם אב אבי אשתו בלבד.

9 מובא בסמ"ג שם. ראה אוצר הגאונים, יבמות, נספחים לאוצר הגאונים — פיר"ח, עמ' 300.

10 לשון הסמ"ג שם. 11 יבמות כב, א. 12 ויקרא יח, כט.

ביאתה ברצון, יצרה אלבשה ופטורה מכלום, שנאמר ¹³: ולגעה לא תעשה דבר. הבעל אשה א(י)סורה מבית שלש שנים ויום אחד ומעלה חייב והיא פטורה מכלום עד שתהיה גדולה, פחותה מזה אף הוא פטור, שאין ביאתו ¹⁴ ביאה. אבל גדולה הנבעלת מקטן בן תשע שנים ויום אחד חייבת והוא פטור עד שיגדיל, פחות מבן תשע אף היא פטורה.

גדול הבא על הזכור גדול או הביאו עליו, או רבע או הביא עליו בהמה, אפילו בת יום אחד, אפילו שלא כדרכה, או על אנדרוגינוס דרך זכרותו, ואפילו הערה בם בלבד, נסקלין הוא והם, שנאמר ¹⁵: ואת זכר לא תשכב משכבי אשה, ונאמר ¹⁶: ובכל בהמה לא תתן שכבתך, ומשמע כל בהמה אפילו בת יומא ואפילו חיה ועוף. אבל בקטן שנרבע או רבע פטור וחבירו חייב. ואם אחד מהן בן תשע שנים ולמטה אפילו חבירו הגדול פטור, אך בית דין יכו הגדול מרדות, הואיל ושכב עם זכר. וכן קטן שרבע או נרבע מבהמה פטור, ונסקלת הבהמה אפילו בת יומא. ואם הוא גדול, אף הוא חייב. ואם הוא מבן תשע שנים ולמטה אף הבהמה פטורה. וכן קטנה שהביאה בהמה אפילו בת יומא עליה אפילו שלא כדרכה, כיון שהערת בה נסקלת הבהמה והיא פטורה. ואם גדולה אף היא חייבת. מבית שלש שנים ולמטה אף הבהמה פטורה.

השוכב עם בהמה בשוגג, או אשה שהביאה בהמה עליה בשוגג אפילו גדולים, אין הבהמה נסקלת.

הבא על אנדרוגינוס דרך נקבותו או על הטומטום פטור, אבל ילקה מרדות. ואנדרוגינוס מותר לישא אשה.

כל העריות כלן אחד ער ואחד ישן, הישן פטור. אחד השוגג ואחד מזיד, השוגג מביא קרבן והמזיד חייב. אחד ברצון ואחד באונס, האנוס פטור אם הוא נבעל. משיראו העדים המנאפין דבוקין זה בזה בדרך הבעולין חזקתן שהערו ונהרגין בכך, ואין צריכין לראות שהערו כמכחול בשפופרת. אין צריך ראייה ברורה שזה ערוה לזה, אך אם הוחזקה זאת שראו נבעלת לזה בפני עדים שהיא אחותו או אמו ובתו, נהרגין בכך. וכן עשו לאשה שבאתה עם תינוק לירושלים והגדילתו בחזקת בנה ובא עליה ונסקלו. וראיה ממקלל ומכה אביו שממיתין אותו אע"פ שאין לנו ראייה ברורה שהוא בנו.

איש שבא עם אשה ואמר: זה אשתו ¹⁷, ואמרה: זה בעלי, אם הוחזקה בתוך העיר שלשים יום שהיא אשתו, הורגין עליה. אבל תוך שלשים יום אין הורגין משום אשת איש.

אשה שהוחזקה נדה בשכנותיה בעלה לוקה עליה משום נדה. כהן שקנא לאשתו ונסתרה ובא עד אחד שנטמאת אם בא עליה אחר כך הרי הוחזקה בזונה ולוקה עליה. מי שאמר: בתי זו מקודשת לזה, אע"פ שתנשא לו, אם זנתה אינה נסקלת על פיו. או אשה שאמרה: מקודשת אני, אינה נסקלת על פיה, שצריך שני עדים או חזקה. הבא על אשת אביו ואשת בנו ואשת אחיו, בין מאביו בין מאמו אפילו בזנות, שהנתי זרע, ואשת אחי אביו, אפילו ארוסות, אפילו אחר מיתת בעליהן, חייב משום ערוה.

15 ויקרא יח, כב.

14 צ"ל: ביאתה.

13 דברים כב, כו.

17 צ"ל: ואת אשת.

16 שם שם, כג.

ואם בא על אחת בחיי בעליהן חייב שתים, משום שאר ומשום אשת איש, שהרי האסורין באין יחד.

בא על אמו שהיא אשת אביו, אפילו אחר מיתת אביו, חייב שתים, משום אמו ומשום אשת אביו. אחותו בין מאביו בין מאמו אפילו מזנות, כגון שזנתה אמו או אביו עם אשה אחרת, ערוה עליו, שנאמר ¹⁸: מולדת בית או חוץ.

הבא על אחותו בת נשואת אביו, אם היא מולדת אביו חייב שתים, אחת משום אחותו, ואחת משום ערות בת אשת אביו ¹⁹. נשא אביו אשה שהיתה לה בת מאיש אחר הבת מותרת לו שאינה מולדת אביו. אביו שאנס או פתה אשה והוליד בת חייב משום אחתו בלבד, שאין בת אנוסה בת אשת אביו.

אחות אמו או אביו בין מאב בין מאם, אפילו בזנות, ערוה עליו משום אחות אם ואחות אב. הבא על בתו מנשואתו, חייב שתים, משום בתו ומשום ערות אשה ובתה. אבל בתו מאנוסתו חייב משום בת בלבד, אע"פ שלא כתוב ערות בתך לא תגלה, כיון שאסר בת בתו.

מיד שקדש אדם אשה אפילו גרשה אחר כך או מתה ובא על אמה ואם אמה ואם אביה ובתה ובת אב, בנה, נהרגין ²⁰.

וכן אחות ²⁰ בין מאביה או מאמה אפילו בזנות, ערוה עליו בחיי אשתו עד שתמות. עבר ונאף עם שבע נשים אלו אפילו בזדון לא נאסרה אשתו עליו, חוץ מאחות ארוסתו, שהיא אוסרת אשתו עליו.

הבועל אשה דרך זנות לא נאסרו עליו שבע נשים אלו קרובותיה, אבל אסרו חכמים שלא ישאם כל זמן שהזונה קיימת, כי הזונה באה לקרובותיה לבקרו והוא מתייחד עמה ולבו גס בה ויבא לידי עבירה שיבעול הערוה. ואפילו נטען על אשה לא ישא אחת מקרובותיה עד שתמות הנטענת. ואם כנס קרובת זונתו, לא יוציא.

הנטען על הערוה או יצא עליו שם רע לא ידור עמה במבוי אחד ולא יראה באותה השכונה. ומעשה והכו חכמים מרדות לאיש שהיו מרגנין אחריו עם חמותו מפני שעבר על פתח ביתה.

הבא על אשה ובתה או אשה ואחותה דרך זנות אין נעשות ערוה זו עם זו רק בנשואין ולא בזנות.

אביו או בנו שנשא אשה מותר לישא בתה או אמה. ומותר אדם לישא אשת בן אחיו. ונושא אשה ובת אחותה או בת אחיה כאחות. מותר אדם באשת חמיו. והירושלמי ²¹ אוסר משום מראית העין ולא משום דבר אחר, שהרי דוד נשא רצפה בת איה שהיתה אשת שאול חמיו, שנאמר ²²: ואתנה לך נשי אדונך בחיקך. ומעשה באחד שהיה טבחו טבוח ויינו מזוג לישא אשת חמיו, ור"ת ²³ הפסיד סעודתו ואסרה לו. ומצות חכמים שישא אדם בת אחותו והוא הדין לבת אחיו שנאמר ²⁴: ומבשרך לא תתעלם.

18 שם שם, ט. ושם: או מולדת חוץ. 18 * שם שם, יא.

19 דעת הרמב"ם (איסורי ביאה, פרק ב, הל' ז-ח), שרק אם בא עליה בחיי אשתו שניהם נשרפים, אבל לאחר מיתתה הרי הם בכרת ולא במיתת בית דין.

20 צ"ל: אחות אשתו. 21 יבמות פרק ב, הלכה ד.

22 שמואל"ב יב, ח.

23 מובא בסמ"ג, לאוין קג, ובתוספות יבמות כא, א ד"ה ומותר.

24 ישעיה נח, ז.

פרק שני¹

הבא על אשת קטן אפילו היא יבמה שבא עליה בת² תשע שנים ויום אחד, וכן הבא על אשת חרש ושוטה וטומטום ואנדרוגינוס, ועל החרשת ועל השוטה אשת הפקח, ועל אשה שהיא מקודשת בספק, כלם פטורין, ואם מזידין מכין אותן³ מרדות.

הבא על הקטנה אשת גדול, אם קדשה אביה הוי בחנק והיא פטורה מכלום ונאסרה על בעלה. ואם היא בת מיאון מכין אותו מרדות והיא מותרת לבעלה, ואפילו היה כהן. בת כהן שזנתה כשהיא אשת איש, בין שהיה בעלה כהן או ישראל, ואפילו היה ממזר או נתין או שאר מחייבי לאוין, הוי בשריפה, שנאמר⁴: ובת כהן כי תחל לזנות, ובוועלה בחנק. וכן בת ישראל אשת כהן, כדין כל אשת איש.

הבא על נערה המאורסה שניהם בסקילה. ואין חייב בסקילה עד שתהיה נערה בתולה מאורשה והיא בבית אביה. היתה בוגרת, או שנכנסה לחופה אע"פ שלא נבעלה, אפילו מסר האב לשלוחי הבעל וזנתה בדרך, הוי חנק. והבא על קטנה מאורשה בבית אביה הוא בסקילה והיא פטורה. ונערה מאורסה בת כהן שזנתה בסקילה.

באו עליה עשרה בני אדם והיא בתולה ברשות אביה בזה אחר זה, הראשון בסקילה וכולן בחנק. וזה כשבאו עליה כדרכה, אבל אם באו עליה שלא כדרכה ועדיין היא בתולה כלן בסקילה.

נערה המאורסה שהיתה משוחררת או גיורת, אע"פ שנשתחררה ונתגירה והיא פחותה מבת שלש שנים ויום אחד, הוי בחנק ככל אשת איש.

מוציא שם רע שבאו עדים שזנתה כשהיה נערה מאורסה, אע"פ שזנתה אחר שיצאה מבית אביה ואפילו אחר שכנסה לחופה קודם שבעלה הבעל, סוקלין אותה על פתח בית אביה, וזה חדוש המוציא שם רע. אבל שאר נערות המאורסות שלא היה להן דין הוצאת שם רע שזנו אחר שיצאו מבית האב הוו בחנק.

מקום סקילת הנערה מאורסה, אם זנתה בבית אביה, אע"פ שלא העידו עליה עדים אלא אחר שבאה לבית חמיה, נסקלת על פתח בית אביה. ואם אין לה אב או היה לה אב ואין לו בית, נסקלת בבית הסקילה. ולא נאמר פתח בית אביה רק למצוה. וזנתה בבית חמיה קודם שימסור אותה האב, אע"פ שהעידו עליה אחר שחזרה לבית אביה נסקלת על פתח שער העיר. ואם היתה עיר שרובה גוים נסקלת על פתח בית דין. באו עדים אחר שבגרה או אחר שבעלה בעלה, אע"פ שהעידו שזנתה בבית אביה כשהיתה נערה, נסקלת בבית סקילה. ואם הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה נסקלת על פתח שער העיר או על פתח בית דין בעיר שרובה גוים.

הבא ביאות הרבה בעריות, או ביאה אחת שחייב הרבה עליה משום כמה שמות, חייב כרת או מיתת בית דין או מלקות על כל ביאה וביאה או על כל שם ושם, ואם שוגג מביא קרבן על כל ביאה וביאה או על כל שם ושם, ואע"פ שאין יכול ליהרג בשתי מיתות נחשבת לו כעבירות הרבה. ונפקא מינה לקוברו בין רשעים חמורים. ביאת שפחת חרופה, והיא חציה שפחה וחציה בת חורין ומקודשת לעבד עברי,

1 רמב"ם, הלכות איסורי ביאה, פרק ג.

2 צ"ל: בן. 3 צ"ל: אותן.

4 ויקרא כא, ט. ושם: ובת איש כהן.

משונה מכל אסורי ביאה, שהרי לוקה היא⁵ והוא חייב קרבן, שנאמר⁶: והביא אשמו. ובין שוגג ובין מזיד מביא אשם אחד, ואפילו על כמה ביאות, אבל היא חייבת מלקות על כל ביאה וביאה אם היתה מזידה.

המערה בשפחה חרופה פטור עד שיגמור, ולא חייב אלא על הגדולה הבעולה המזידה וברצונה. אבל היתה קטנה או לא היתה בעולה או שוגגת או אנוסה או ישינה פטור. בא עליה שלא כדרכה פטור, שנאמר⁷: שכבת זרע, אבל שאר ביאות לא חלק בין ביאה כדרכה ובין ביאה שלא כדרכה, שנאמר⁸: משכבי אשה, שמגיד ששני משכבות באשה. כל מקום שפטור מקרבנו או פטורה ממלקות, אם מזדיין שניהם וגדולים, מכין אותן מרדות.

בן תשע שנים ויום אחד שבא על שפחה חרופה היא לוקה והוא מביא קרבן אם היא גדולה ובעולה וברצונה, שאין האיש חייב קרבן עד שתתחייב היא מלקות, שנאמר: בקורת תהיה והביא אשמו.

נשתחררה שפחה חרופה כלה נעשית אשת איש גמורה וחייבין עליה מיתות בית דין, שנאמר⁹: לא יומתו כי לא חופשה, הא אם נשתחררה כלה הויא כאשת איש.

פרק שלישי¹

דיני הנדה

כל הבא, אפילו מערה, על הנדה, אפילו שלא כדרכה אפילו קטנה בת שלש שנים ויום אחד, כל שבעת ימי גידותה ואפילו לא ראתה רק יום ראשון, וכל שבעה ליולדת זכר וכל ארבעה עשר לנקבה ולזבה כל ימי זובה וספירתה, אפילו טבלה במי מקוה קודם זמנים אלו, או אפילו אחר כמה שנים אחר זמנים אלו כל כמה שלא טבלה, בין היא שפחה בין משוחררת הכל בנדת², שנאמר בנדה³: שבעת ימים תהיה בנדתה, ובזבה⁴: כל ימי זוב טומאתה כימי טומאתה תהיה, וביולדת זכר⁵: כימי נדת דוותה תטמא, וביולדת נקיבה⁶: וטמאה שבועים כנדתה. ונאמר⁷: ורחצו במים, בנין אב לכל טמא שהוא בטומאתו עד שיטבול. ורב היי גאון⁸ פי', שלמדנו טבילה לנדה ממגעה⁹, שנאמר¹⁰: והנוגע במשכבה ורחץ במים. ור"ת¹¹ פי', שלמדנו מכלי מדין, שנאמר¹²: אך במי נדה יתחטא, פי' מים שהנדה טובלת בהן.

5 ברמב"ם (שם הלכה יד) נוסף: שנאמר: בקרת תהיה (ויקרא יט, כ).

6 שם שם, כא. ושם: את אשמו. 7 שם שם, כ.

8 שם יח, כב. 9 שם יט, כ.

1 רמב"ם, הלכות איסורי ביאה, פרקים ד—ה; סמ"ג, לאוין קא.

2 צ"ל: בכרת. 3 ויקרא טו, יט. 4 שם שם, כה.

5 שם יב, ב. 6 שם שם, ה. 7 שם טו, ח.

8 מובא בסמ"ג שם. ראה אוצר הגאונים, חגיגה, עמ' 9, ובהערה ד.

9 בסמ"ג: בקל וחומר ממגעה. וכצ"ל.

10 ויקרא טו, כא. ושם: והנוגע במשכבה יכבס בגדיו.

11 מובא בסמ"ג שם ובתוספות יומא עח, א ד"ה מאכן; יבמות מז, ב ד"ה במקום.

12 במדבר לא, כג.

הבת אפילו ביום לידתה אם ראתה מטמאה בנדה, ואין מטמאה בזיבה עד עשרה ימים, שהרי צריך שבעה ימי נדה ושלשה לזיבה, כאשר אבאר בע"ה. גוים אין בהן משום נדה וזכר¹³ ויולדת, אך גזרו חכמים עליהם, בין זכר בין נקבה אפילו לא ראו, שיהיו כזבים תמיד לעניין טומאה וטהרה. יולדת טובלת אחר שבעה של זכר ואחר י"ד של נקיבה, ומשמשת מטתה אע"פ שהדם שותת, שהוא דם טוהר, עד ל"ג לזכר וס"ו לנקבה.

האשה מתטמאה אפילו באונס בין לגדה בין לזיבות, כגון שקפצה ממקום למקום, או ראתה בהמה ועוף נזקקין זה לזה וחדדה וראתה דם. ומתטמאה אפילו בטפת דם כחרדל. ומתטמאה בבית החיצון, ואע"פ שלא יצא הדם לחוץ אלא נעקר מן הרחם ולא שתת, הואיל ויצא מבין השניים טמאה ואע"פ שהדם עדיין בבשר, שנאמר¹⁴: דם יהיה זובה בבשרה. ובין השניים הוא עד מקום שיגיע אליו האבר בשעת גמר ביאה. ובין השנים עצמו כלפנים.

הרחם שבו נוצר הולד, והוא הנקרא מקור והוא שדם זיבה ונדה יוצא(י) ממנה, קראוהו חכמים חדר, שהוא לפני ולפנים. צואר הרחם כלו, והוא המקום הארוך שמתקבץ ראשו בשעת העיבור כדי שלא יפול הוולד ונפתח הרבה בשעת לידה, קראוהו פרוסדור¹⁵, כלומר: שהוא שער לרחם. ובשעת גמר ביאה האבר הנכנס בפרוסדור ואינו מגיע עד ראשו שמבפנים אלא רחוק ממנו מעט כפי שתי אצבעות¹⁶. למעלה מן החדר ומן הפרוסדור בין החדר לפרוסדור והוא המקום שבו שתי בצים של אשה והשבילין שבהן מתבשלות שכבת זרע שלה, קראוהו עליה. כמו נקב קטן יש פתות מן העליה לגג הפרוסדור, קראוהו לול. ובאבר¹⁷ נכנס לפנים מן הלול בשעת גמר ביאה.

דם הבא מן החדר אם לח הוא דם טוהר דם קושי כמו שיתבאר כולו טמא¹⁸. דם העליה כולו טהור, שהוא כמו דם מכה שבמעיו או בכבד או בכוליא. דם הנמצא בפרוסדור מן הלול ולפנים טמא, שחזקתו מן החדר. וחייבין עליו על ביאת מקדש ושורפין עליו תרומה וקדשים. דם הנמצא מפרוסדור מן הלול ולחוץ, טומאתו בספק, שמא מן החדר בא או מן העליה שתת דרך הלול, לפיכך אין שורפין עליו תרומה וקדשים ואין חייבין עליו על ביאת מקדש.

לובן או משקה ירוק ששתת אפילו מן החדר, טהור. וחמשה מיני דמים טמאים יש באשה והאשר טהור: א' אדום, שעינו כעמוד שיצא ראשון מדם הקזה של בני אדם ונותן הדם בכוס ומקיף לו ורואה. ב' שחור, הוא כעין דיו יבש. ג' כקרן כרכום, וכך ידמה: יביא כרכום לח בגוש אדמה, ולוקח מן הברור שבו קנה אמצעי שלו שכולו כמו קנה הוא ובכל אחד שלשה קנים ובכל אחד שלשה עלים ומקיף הדם לעלה אמצעי שבקנה אמצעי ורואה בו. ד' כמימי אדמה, וכך ידמה: יביא אדמה מבקעת סכני

13 צ"ל: וזבה. 14 ויקרא טו, יט.

15 ברמב"ם (פרק ה, הלכה ג): פרוסדור. ראה ערוך השלם, ערך פרוסדור, חלק ששי, עמ' 418, הערה 7.

16 ברמב"ם (שם הלכה ד): לפי האצבעות.

17 צ"ל: והאבר.

18 הדברים משובשים. ברמב"ם (שם הלכה ה): דם הבא מן החדר כולו טמא, חוץ מדם טוהר שהתזרז טהרתו ודם קושי, כמו שיתבאר.

וכיוצא בה, שהיא אדומה, ונותן עליה מים בכלי עד שיעלה המים על העפר כקליפת השום, ואין שיעור למים ולעפר. ומעכרן בכלי ומשער בהן לשעתן ובמקומן כשהן עכורין ואם צללו חוזר ומעכרן. ואם מראה הדם כמראה אחד מארבעה מראות אלו או עמוק מהם, כגון שהיה שחור יותר מן הדיו, טמא. היה דוהה כמראה טהור¹⁹, כגון שהיה פתוך²⁰ מן הדיו, שהיה מראהו כעין זית שחור או זפת או עורב, טהור, וכן בשאר שלשה מראות. ה' כיון המזוג, חלק אחד יין מן השרוני של ארץ ישראל חי וחדש ושני חלקים מים, אבל היה מראהו עמוק ממנו או דיהה ממנו טהור.

סדר בדיקת הדם כך הוא: לוקח מטלית שיש בו הדם בידו, וצריך שיהא המטלית לבנה ועומד בחמה ועושה צל בידו על הדם, ומביט בו ובדמיונו, כגון הדיו ודם הקזה שפי', וצורך²¹ כפי מה שהוא ומטמא או מטהר, ויביט במשקה בכוס ולא מבחוץ. ויהיה הכוס רחב משקלו מנה ומחזיק שני לוגין, שתכנס בו האורה ולא יהיה אפל. ואין צריך לחכם לעשות כך רק כשיסתפק במראה, אך אם יש לו טביעות עין טוב עליו שהוא טמא או טהור, יטמא מיד או יטהר. נאמנת אשה לומר כמראה הזה היה הדם ואבד, והחכם יטמא לה או יטהר.

המפלת חתיכה, אע"פ שהיא אדומה ואפילו נקרעה החתיכה ונמצאת מליאה דם, אין דם נדה רק דם החתיכה וטהורה. ואם הפילה דם עם החתיכה, או הפילה חתיכה קרועה ודם אגור בתוכה טמאה. הפילה כמין קליפה, או שעורה²² או עפר או יבחושין ומראהו אדום, תטיל למים הפושרים, אם נמוחו טמאה, שדם הוא וקפא כל²³ הרואה דם יבש טמאה. ואם שהה בפשוטין מעת לעת ואחר נימוחו, ספק טמאה. ואם לא נמוחו מעת²⁴, ממכה הוא וטהורה. הפילה כמין חגבים, דגים, שקצים ורמשים, אם יש עמהם דם טמאה ואם לאו טהורה.

האשה שהכניסה שפופרת בפרחודור וראתה דם בתוך השפופרת טהורה, שנאמר²⁵: דם יהיה זובה בבשרה, עד שתראה בבשרה כדרך נשים, ואין דרכן לראות בשפופרת, אשה שהשתינה ויצא דם עם השתן, בין שהשתינה והיא²⁶ יושבת טהורה, ואפילו הרגיש גופה וגזעו, הרגשת השתן הוא והדם הוא דם מכה שיש לה בחלחולת או בכוליא.

פרק רביעי¹

כל אשה שאינה מרגשת בעצמה עד שיצא הדם ואין לה יום קבוע לראייתה נקראת אשה שאין לה ווסת. וכל אשה שיש לה יום קבוע: או מכ' יום לכ' יום, או מכ"ד יום לכ"ד יום, או פחות או יותר, קודם שיבא הדם תרגיש מפהקת ומעטשת וחוששת פי כריסה ושיפולי מעיה ויסתמר שערות בשרה או יחם בשרה וכיוצא בזה, נקראת שיש לה וסת.

19 ברמב"ם (שם הלכה ט): היה דהה ממנו הרי זה טהור.

20 צ"ל: פחות. 21 צ"ל: ועורך. 22 ברמב"ם (שם הלכה יד): שעה.

23 צ"ל: וכל. 24 צ"ל: מעת לעת. 25 ויקרא טו, יט.

26 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עלפי הרמב"ם (שם הלכה יז): עומדת בין שהשתינה והיא.

1 רמב"ם, הלכות איסורי ביאה, פרקים ז, ח: סמ"ג, לאוין קיא.

צריכה האשה להזהר בוסתה עד שתדע היום והשעה שנקבע בה וסתה. כל אשה שאין לה וסת אסורה לשמש עד שתבדוק תחלה² עצמה. וצריכה שני עדים אחד בפני² תשמיש ואחר תשמיש ושלישי לבטלה³ לאחר תשמיש. ואלו הן העדים: בגדי פשתן שחקים ולבנים שתקנח בהן האשה ותראה אם ראתה דם, והאיש יקנח עצמו כמו כן, ובגד שמקנח בו נקרא עד שלו. ובגד שמקנחת בו נקרא עד שלה. ויכולה לקנח עצמה בעד שלו. מתוך שנאמנת על שלה נאמנת על שלו.

אשה שיש לה וסת אין צריכה בדיקה לפני תשמיש ואם בודקת משובחת, שאיפשר שיבא הדם בלא שעת הוסת. ומכל מקום אחר תשמיש צריכה שני עדים, אחד לו ואחד לה, אפילו מעוברת עקרה⁴ וזקינה וקטנה.

ואסור לבא עליה כל עונת הוסת, שאם דרכה לראות ביום יזהר לשמש מתחלת יום. דרכה בלילה יזהר מתחלת הלילה. ומכל מקום מתחלת יום הוסת תתחיל לספור ימי נדתה וזיבתה כמו שאבאר.

עבר וסתה ולא ראתה מותרת לשמש אחר שתעבור עונת הוסת, שאם דרכה לראות בשש שעות ביום ולא ראתה אסורה לשמש עד לערב, דרכה לראות בשש שעות בלילה ולא ראתה אסורה לשמש עד זריחת שמש.

דרכה לראות ביום כ' ולא ראתה בו, וכשבא כ"ג ראתה, יום כ' ויום כ"ג שניהן אסורין. ואפילו ראתה שנית ביום כ"ג ולא ראתה ביום כ' ⁵ הרי געקר וסת הכ' ובא כ"ג וכ"ג אסור ויום כ' מותר. ואין אשה קובעת וסת, עד קבעתו ג' פעמים ואין עוקרתו עד ג' פעמים.

המשמש פעמים רבות מטתו אין צריכין לבדוק שני עדים שלהן על כל ביאה וביאה⁶, כל הלילה ולמחר יבדקו העדים. נמצא הדם על עד שלו או על עד שלה טמאה. שמשו וקנחה ואבד העד לא תשמש שנית עד שתבדוק עצמה בעד אחר תחלה, שמא היה הדם על עד שאבד.

הניחה העד תחת הכר או תחת הכסת ונמצא עליו דם, אם משוך טמאה שחזקתו מן הקנוח ואם היה עגול טהורה, שאין זה רק דם מאכולת שנהרגה תחת הכר. קנחה עצמה בעד הבדוק וטחתו ביריכה ולמחר נמצא עליו דם טמאה, ואין אומרין שמא כשטחתו ביריכה נהרגה מאכולת. קנחה עצמה בעד שאינו בדוק, ולא ידעה אם היה עליו דם קודם קנחו ונמצא עליו דם כגריס ועוד, הרי זו נדה, פחות מיכן טהורה, שאינו אלא מן המאכולת.

הרואה דם בשעת תשמיש, אפילו שתי פעמים, מותרת לשמש כשתטהר. ראתה שלש פעמים אם יש שום דבר לתלות בו, כגון ששמשה סמוך לוסתה תולה בוסתה, או יש בה מכה תולה במכה, אם לא שדם מכתה משונה מדם שראתה בשעת תשמיש ואז לא תולה במכה. ונאמנת לומר: מכה יש לי במקור שממנה הדם יוצא, אפילו הדם

2 צ"ל: לפני. 3 צ"ל: לבעלה.

4 ברמב"ם (פרק ד, הלכה טז): ומניקה.

5 יש כאן השמטה עליי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ה, הלכה ד): עדיין שניהם אסורין. ראתה פעם שלישית ביום כ"ג ולא ראתה ביום כ'.

6 גם כאן חלה השמטה כנ"ל ויש להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ה, הלכה יז): אלא מקנח הוא בעד שלו והיא בעד שלה אחר כל ביאה וביאה של.

יוצא בשעת תשמיש ומותרת לבעלה. ואם אין לה במה לתלות אסורה לשמש עם בעלה זה לעולם ומגרשה ומותרת להנשא לשני. עשתה כך לשני יגרשנה ותנשא לשלישי. עשתה כך לשלישי וראתה דם בשעת תשמיש שלש פעמים יגרשנה ואסורה להנשא עד שתבריא ותבדוק.⁷

אבל לבעלה הראשון אומר רש"י⁸, שאסורה לו אפילו בבדיקה מאחר שהוחזקה לו שלש פעמים וגם יכולה למצא היתר לעצמה להתגרש ולינשא לשני בלא בדיקה. ואומר ר"י⁹, דמותרת אף לראשון בבדיקה, דאם לא כן לבו של בעל שני ושלישי נוקפו ופורש, ואם בדקה לראשון ומצאה שבא מן המקור תעגן כל ימיה ואסורה לכל העולם. אבל עצה טובה לה שלא תבדוק ותנשא לשני דשמא לא יבא לשני דאין כל האצבעות שוות. ואם יש רופא שיוכל לעצור הדם טוב לנסות הרפואה פעם ראשונה ושניה. אבל לאחר פעם שלישית שכבר הוחזקה אפילו הרופא מומחה בדבר צריך להתישב אם תוכל לסמוך עליו לשמש פעם רביעית.

וכך תבדוק אם הבריא, תקח שפופרת אבר ופיה רצוף לתוכה ומכניסה השפופרת¹⁰ מכחול ומוך בראשו ודופקתו עד שמגיע המוך לצואר הרחם ותוציא המוך. אם נמצא דם על ראש המוך בידוע שהדם שרואה בשעת תשמיש מן המקור, ואם לא נמצא על המוך כלום בידוע שהדם שרואה מדותק הצדדין וטהורה היא ומותרת להנשא לאחרים. אשה שיש לה וסת, בחזקת טהרה עד שתאמר טמאה אני או עד שתחזק נדה בשכנותיה. הלך למדינה אחרת והניחה טהורה, כשיבא אפילו מצאה ישינה מותר לבא עליה שלא בשעת וסתה ואין צריך לשואלה.

בירושלמי¹¹: הדא אמרת אסור לאשה לעמוד בימי טומאתה אך טובלת מיד וכן היה מנהיג הש"ר מקוצי¹² לבתו אף בחורף להטבילה ואע"פ שאין בעלה בעיר. ואם הבא מן הדרך הניחה נדה אסורה לו עד שתאמר טהורה אני.

אשה שאמרה לבעלה: טמאה אני, וחזרה ואמרה: טהורה אני ודרך שחוק אמרתי לך תחלה, אינה נאמנת. ואם נתנה אמתלא לדבריה, שאמרה: אמרתי כך כשתבעתני בשביל אחותך או אמך שהיא פה שלא תראה אותנו, או לא היה בי כח, נאמנת, וכל כיוצא בזה. וכן איתא בירושלמי¹³: שמואל רצה להזקק, אמרה לו: טמאה אני. למחר אמרה לו: טהורה אני. אמר לה: אתמול טמאה שמירון¹⁴ טהורה, בתמיה פי' אחר המתנה מועטת¹⁵ כמו ושמר הדבר¹⁶, אמ' לך¹⁷: לא היה בי כח.

7 ברמב"ם (שם הלכה כא): עד שתבריא מתולי זה ("ותבדוק" ליתא). בסמ"ג שם וכ"ה בנדה טו, א: ועד שתבדוק עצמה.

8 נדה שם ד"ה ותבדוק עצמה בביאה שלישית. מובא בסמ"ג שם.

9 = ר' יצחק. מובא בסמ"ג שם. עיין תוספות נדה שם, ד"ה ותבדוק, שמביאים דבר זה בשם רבינו תם.

10 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה כב): עד מקום שהיא יכולה, ומכנסת בתוך השפופרת.

11 נדה פרק ב, הלכה ד.

12 = ר' שמשון ב"ר שמשון מקוצי. מובא בסמ"ג שם.

13 כתובות פרק ב, הלכה ה. והדברים לקוחים מהסמ"ג שם.

14 בירושלמי שלפנינו הגיהו: יומא דין.

15 הערוך, ערך שמירון, פירש: שמירון' בלשון יוני — היום.

16 בסמ"ג: כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית לו, יא).

17 צ"ל: לו.

המשמש מטתו ואמרה לו נטמאתי, לא יפרוש מיד והוא בקשיו, שהנאה לו ביציאתו כביאתו. ואם פירש בקשיו חייב כרת כבועל נדה, והוא הדין לשאר עריות. אלא יעשה כך, נועץ צפורני רגליו בקרקע ושוהה ולא יודעו עד שימות האבר ואחר נשמת ממנה.

פרק חמישי

כל וסת שנקבע מחמת אונס, אפילו ראתה בו כמה פעמים, אינו וסת, שמפני האונס ראתה. קפצה וראתה, קפצה וראתה קבעה לה וסת לימים בלא קפיצות. כיצד, קפצה באחד בשבת וראתה דם, ולאחר עשרים יום קפצה באחד בשבת וראתה, ולאחר תשעה עשר יום קפצה ביום שבת ולא ראתה ולאחר שבת ראתה בלא קפיצה, הרי נקבע לה וסת אחד בשבת אחר עשרים, שכבר נקבע יום זה שלש פעמים ולא מחמת הקפיצה. ראתה ביום ט"ו בחדש זה ויום י"ו בחדש של אחריו ויום י"ז בחדש של אחריו ויום י"ח בחדש של אחריו קבעה וסת לדילוג. ואם ראתה בחדש רביעי ב"ח³ בו עדיין לא נקבע לה וסת, וכל יום שראתה (כל שראתה) בו חוששת לו להבא. כיון שהגיע אותו היום ולא תראה בו טהור אותו היום מן הוסת, שאין צריך עקירת שלשה פעמים אלא יום שנקבע שלש פעמים.

דרכה לראות יום ט"ו ושינת ליום י"ו שניהם אסורין. שינת ל"ז הותר י"ו וגאסר י"ז וט"ו באיסורו עומד. שינת ל"ח נאסר י"ח והותרו כלן. דרכה לראות בט"ו⁴ ושנת ליום כ"ב אסורין. הגיע יום כ' ולא ראתה, כ"ב וראתה שניהם אסורין. בא יום כ' וראתה טהור יום כ"ב, שהרי נעקר כ"ב שלא נקבע שלש פעמים וחזרה לוסתה הקבועה. אין אשה קובעת וסת בתוך ימי נדתה שראתה בהן, אפילו יום אחד. ולא בימי זיבתה שהן אחד עשר יום, כמו שאפרש בע"ה. וקובעת וסת בימי נדתה שלא ראתה בהן. ואם נקבע ווסת בימי זיבתה חוששת לוסת, שאם תראה וסת זו אפילו יום אחד תשב לנדה מספק ואסורה לשמש באותו היום, ואפילו לא ראתה בשאר ימי הוסתות. ואם ראתה בשאר שלשה ימים הרי זו זבה. וכל וסת שנקבע בימי זיבתה אין צריך ליעקר שלש פעמים, שאפילו בפעם אחת הוי עקור, שחזקת דמים מסולקים בימים אלו. אע"פ שדם נדה זבה ויולדת ודמי טהרה ממעיין אחד מן המקור בא, משתנה הוא בזמנים לחלוקים אלו. כיצד, כל דם שתראה אשה בשעת וסתה או בתחלת ראייתה מימיה עד יום ח' היא נדה כל ז' ימים, ואפילו לא ראתה כל שבעה ואפילו לא ראתה רק טפה כחרדל בתחלה. כל דם שתראה ביום ח' לראייתה ראשונה או לוסתה עד י"א יום, היא זבה, שהלכה למשה מסיני שכל ימי האשה משתתחיל לראות ותקבע לה וסת תמנה לעולם ז' ימים, והן קרוין ימי נדתה, אפילו לא ראתה, ותמנה י"א יום אחר הז' ימים והן קרוין ימי זיבתה, ואפילו לא ראתה, ואחר כך חזר חלילה עוד ז' ימים לימי נדתה וי"א יום לימי זיבתה. וכן לעולם עד שתעקור וסתה ליום אחר, כמו שפי', או שתפסיק לידתה, כמו שאפרש, או עד שתמות.

1 הלכות איסורי ביאה, פרקים ו, ח.

2 צ"ל : ויום י"ו ... ויום י"ז ... ויום י"ח.

3 צ"ל : ב"ח. 4 צ"ל : בכ'.

הרואה דם בימי זיבתה יום אחד או שנים רצופין נקראת זבה קטנה, ושומרת יום כנגד יום, שאם ראתה בין בתחלת לילה בין בסוף היום, אותו היום כולו טמא וכאלו לא פסק הדם מעת שראת עד שתשקע החמה ומשמרת כל הלילה. ואם לא ראתה כלום בלילה תשכים ותטבול אחר שתנץ החמה ומשמרת כל היום, ואם לא ראתה תשמש לערב. ואם ראתה בשני בלילה או ביום⁵ הרי יום השני טמא ומשמרת כל ליל שלישי. ואם לא ראתה משמרת⁶ למחר ותטבול אחר שתנץ החמה, ומשמרת כל היום, ואם לא ראתה כלום הרי יום אחד טהור כנגד שנים הטמאים ומשמשת לערב.

ראתה בשלשה ימים רצופין ביום או בלילה נקראת זבה גדולה וזבה סתם, וצריכה לספור ז' ימים נקיים בלא דם, שנאמר ז': וספרה לה שבעת ימים ואחר תטהר, וטובלת ביום השביעי אחר הנץ החמה ותשמש לערב. וביום השביעי⁸ מביאה קרבנה שתי תורים או שני בני יונה. ושתי זבות אלו בפסוק זה⁹: ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים, מיעוט ימים שנים, רבים שלשה.

הבא על זבה גדולה ביום השביעי של ספירה, ועל זבה קטנה ביום השימור אחר שטבול, בזמן הראוי לטבילה פטור מכרת, אבל לא יבא לספק זה, שהרי אם היתה רואה ביום השימור או ז' של ספירה, הוא והיא חייבין קרבן, וכל שנגעה בו למפרע טמא.

טבלה זבה גדולה בליל שביעי, והקטנה בליל השימור, הוו כנדה שטבלה תוך שבעה והבא עליהן בכרת.

זבה גדולה שראתה אפילו סמוך לשקיעת חמה משביעי מספירתה, סותרת הכל וחוזרת למנות כל ז' ימים נקיים.

פעם¹⁰ פלטה שכבת זרע בתוך ימי הספירה סותרת יום אחד, שזה כזב שראה קרי שסותר יום אחד. מי שרא[ת]ה בעשירי מימי זיבתה ובי"א ובי"ב שהוא יום ראשון מימי נדתה, אינה זבה גדולה אך יוצאה מזיבות קטנה לנדה. והא שכתוב¹¹: כי תזוב על נדתה, שאם ראתה ג' ימים סמוך לנדתה, כגון בח' לנדתה וט' וי', שהן ג' ימים ראשונים מימי זיבתה, הויא זבה. ראתה בי"א מימי זיבתה וטבלה לערב שהוא ליל(י) י"ב, ושמש¹² אע"פ שהיא ובועלה עושין משכב פטורין מכרת, שאין יום י"ב מצטרף ליום י"א לעשותה זבה, ופטורה מקרבן הואיל וטבלה.

טבלה ביום י"ב אחר שתתנץ חמה אסורה לבעלה כדין זבה קטנה. עבר ובעלה שניהם פטורין מכלום, אפילו ראתה אחר שבא עליה ביום י"ב, שזה דם נדה ולא מצטרף ליום שלפניו.

ראתה בין השמשות של יום ז' לנדתה וראתה בט' וי' ספק זבה היא, שמא ראייה ראשונה בליל ח' ונמצאת שראתה ג' ימים רצופין בימי זיבתה. וכן אם ראתה בח' וי' מימי זיבתה (וכן אם ראתה בח' וי' מימי זיבתה) וראתה בסוף יום י"א בין השמשות, הוי ספק זבה, שמא ראייה אחרונה ביום י"א היתה וראתה ג' ימים רצופין בימי זיבתה.

נדה שבדקה בימי נדתה ומצאה שפסקה דם¹², ואפילו פסק בשני לנדתה, ושגגה

5 אחר שטבלה.	6 צ"ל : משכמת.	7 ויקרא טו, כח.	8 צ"ל : השמיני.
9 שם שם, כה.	10 תיבה זו מיותרת ויש למחקה.	10 * ברמב"ם (פ"ו, ה"י): ושמש מסתה.	
11 צ"ל : בט'.	12 צ"ל : שפסק הדם.		

או הזידה ולא בדקה עד לאחר נדתה בימים רבים, וכשבדקה מצאה טהור, כל ימים שלא בדקה היא בחזקת טהורה¹³. מצאה ביום שבדקה טמאה, אפילו בדקה בשביעי לנדתה, ובין השמשות לא בדקה עצמה והמתינה ימים רבים ואחר בדקה ומצתה טהור ספק זבה. ואם מצתה טמאה היא זבה ודאית, שכיון שבתחלה ובסוף טמאה היא בחזקת שלא פסק. ויום ראשון של נדה אע"פ שמצתה טהור היא כמי שמצאה טמאה, שיום ראשון כלו הוחזק המעיין פתוח.

זבה שבדקה עצמה בראשון של ימי הספירה ומצתה טהור ולא בדקה עד יום השביעי ומצתה טהור היא בחזקת טהורה וכל שבעה¹⁴.

וכן בדקה ביום ראשון מספירתה ומצתה טהורה וביום השמיני ומצתה טהור, היא בחזקת טהורה. בדקה בשלישי לזיבתה ומצתה שפסקה דם ולא בדקה ביום ראשון מספירה, ובשביעי מצתה טהור היא בחזקת טהורה. והוא הדין לזב לכל אלו הבדיקות שהוא טהור ועלו לו לימי ספירה.

כל אשה ספק נדה ספק זבה צריכה לישב ז' ימי נקיים מספק וטובלת בליל שמיני ומשמשת ומביאה קרבן זבה ואינו נאכל.

פרק ששי

דם קושי והוא שיוצא ממנה משאחזו למעוברת חבליה ונצטערה י"ד יום או פחות קודם ללידתה, אם בא בימי נדתה טמאה נדה, בימי זיבתה טהורה, שנאמר²: זובה בבשרה, מחמת עצמה ולא מחמת וולד.

ואפילו ראתה היום ראשון ושני בלא קושי ושלישי בקושי, או יום בקושי ויום לא בקושי ויום בקושי, ואפילו שלישי לראייתה ביום לידתה והיתה כל היום בשופי, כיון שהקושי סמוך ליום הלידה טהורה מכל ימים.

אם התחיל הדם קודם הלידה ט"ו יום או יותר או אפילו התחיל תוך י"ד יום והפילה (או אפילו התחיל תוך י"ד והפילה) או אפילו ילדה אבל פסק הקושי והצער כ"ד שעות בין הלידה ושלושת ימי ראייתה, אע"פ שלא פסק הקושי³. אבל ראתה יום אחד בקושי ושנים בלא קושי, או שנים בקושי ואחד בלא קושי, או יום בלא קושי ויום בקושי ויום בלא קושי וילדה, שאז אין הקושי סמוך ללידה היא בכל אלה יולדת בזוב.

ודינה אם ילדה זכר, אם⁴ פסק הדם ביום הלידה לישב ז' ימים נקיים וטובלת לערב ותשמש, ואחר כך יהיה לה דם טהור ותביא קרבן זבה ויולדת. ספרה ז' נקיים

13 הדברים משובשים ויש לתקנם על"פי הרמב"ם (שם, הלכה כ): מצאה טמאה, אין אומרים שמא כל אותם הימים היתה טמאה ותהיה זבה, אלא כל אותם הימים שלא בדקה בחזקת טהרה.

14 ברמב"ם (שם הלכה כא): וכאילו בדקה כל שבעה ומצאה טהור.

1 רמב"ם, הלכות איסורי ביאה, פרקים ז-ח, י.

2 ויקרא טו, יט. 3 צ"ל: הדם.

4 ברמב"ם (פרק ז, הלכה ה): אפילו.

ולא טבלה, ואחר ראתה דם⁵ מטמא עד שתטבל אבל אם רצתה תטבול מיד ותשמש דכל ימי טוהר אין ראויין לנדה ולא לזיבה.

וכל דין זה שפירש בזכר, כן הדין ביולדת נקיבה, ושלמו ז' ימי נקיותה עם י"ד של לידה או אחריהן. ואין צריך ליולדת בזוב לספור ז' נקיים אחר ימי טומאת זכר או נקיבה, שימי לידה וימי נדה שאינה רואה עולה לה לספירת ז' נקיים. ואם שלמו בתוך נקיותה בתוך הי"ד יום, כגון שראתה ג' ימים וספרה ז' ימים נקיים הרי עשרה, תאסר לבעלה עד חמשה עשר, שכל י"ד של נקבה היא כנדה. יולדת בזוב שלא פסק דמה אין לה דם טוהר וכל שתראה זיבות הוא.

נתעברה יולדת נקיבה אחר י"ד שלה והתחיל דם קושי לבא תוך שמונים, אע"פ שאין קושי לנפלים דם טוהר הוא, עד שתפיל הולד ואז תטמא. אם הפילה זכר טומאת זכר, הפילה נקבה טומאת נקיבה. ומונה ימי טומאה וימי מלאת מולד שני. אפילו היו תאומים והפילה היום אחד, והפילה האחר אחר כמה ימים מונה לשני ימי טומאה וימי מלאת.

ראתה מקשה שני ימים ובשלישי הפילה ואין ידוע מה הפילה ספק זבה ספק יולדת.

המקשה וילדה דרך דופן הרי דם הקושי הבא דרך הרחם זיבות או נדה, ודם היוצא דרך דופן טמא. ואם לא יצא דם דרך הרחם האשה טהורה, אע"פ שהדם יוצא מדפנה טמא, שאין אשה טמאה עד שיצא מדוה דרך ערותה.

זבה שבא לה דם קושי משהתחילה למנות ז' נקיותה לא סותרת ועולין לה ימי הקושי למניין שבעה וכן אם ילדה תוך ז' נקיותה ימי לידתה אע"פ שטמאה בהן עולין לימי נקיותה, שנאמר⁶: ואם טהרה מזובה, כיון שטהרה מזובה אע"פ שטמאה טומאה אחרת כנדה ולידה וצרעת סופרת בהן ולא סותרת.

ימי לידה או ימי נדה שראתה בהן אין עולין לימי ראייתה ולא סותרין כל הימים, אך משלימין על הימים שספרה כשיפסוק הדם, אין סותר הכל אלא ראייה של זב אבל אלו סותרין יומן בלבד.

על פי דברים האלה תוכל אשה לראות קי"ד ימים רצופין ולא תהיה זבה, כגון שגים לפני נדתה וז' ימי נדתה ושנים לאחר ימי נדתה וי"ד קושי ופ' טוהר של נקבה וז' נדה ושנים אחר ימי נדתה. מיד אחר מלאת בראיה ראשונה הוא תחלת נדתה ואין משגיחין על וסתה שהיה מקודם. ואם ראתה בין השמשות בסוף יום מלאת ספק נדה, שמא בלילה ראתה שהוא תחלת ימי נידותה.

כיון שנדה שראתה כל ז' מותרת לשמש בליל שמיני אחר שתטבול, וזבה קטנה משמרת יום טוהר כנגד זובה ומשמשת לערב וזבה גדולה סופרת ז' נקיים ומשמשת בליל ח', ובי"א יום שבין נדה לנדה הויין ימי זיבות. א"כ אשה שהוחזקה כל ימיה לראות יום אחד, ושלא לראות יום שיגי, בתחלה תשמש בליל שמיני וביומו שהוא יום אחד אחר ימי נידותה. ומשמשת בכל י"ח יום ד' לילות דווקא ולא תשמש בימים,

5 הקטע משובש והמגיה הוסיף כאן: עצמו של. ואינו מובן, ברמב"ם (שם הלכה ח): ספרה ז' ימים נקיים ולא טבלה ואחר כך ראתה דם, הרי זו טובלת ומותרת לבעלה מיד, שכל ימי טוהר אינן ראויים לא לנידה ולא לזיבה, אבל עצמו של דם טמא ומטמא כדן דם הנדה עד שתטבול.

6 ויקרא טו, כח.

שהיום הטהור הוא שמור ליום הטמא. לפיכך אם היתה רואה הדם בכל יום טמא מתחלת הלילה, אינה משמשת רק בשמיני בלבד שהוא יום אחד אחר נדתה. ראתה שני ימים טמאים ושני ימים טהורים משמשת בשמיני ובשנים עשר ובי"ו וביום כ'. ראתה שלשה ימים טמאים ושלשה ימים טהורים משמשת שני ימים משלשה הטהורים שאחר נדתה, שהאחד מהם שמור לשנים הטמאים הסמוכין לנדתה, ושוב לא תשמש לעולם, שהרי הוחזקה זבה גדולה ואין לה ז' ימי נקיים. ראתה ארבעה ימים טמאים וארבעה טהורים משמשת יום אחד שאחר נדתה ושוב לא תשמש לעולם. ראתה חמשה ימים טמאים וחמשה ימים טהורים משמשת שלשה הסמוכין לנדתה ושוב לא תשמש. ראתה ששה ימים טמאים וששה ימים טהורים תשמש חמשה ימים הסמוכים לנדתה תחלה ושוב לא תשמש.

ראתה שבעה ימים טמאים ושבעה ימים טהורים, משמשת שבוע ראשון הטהור הסמוך לנדתה ויבא אחריו שבוע טמא ותקבע בו זבה, ובשבוע הטהור שיבא אחריו לספירה ואסורה לשמש בו, וגמצאת שלא שמה בארבעה שבועות רק שבוע אחד. וכל ימיה משמשת שבוע אחד בד' שבועות, י"ח ימים בכל י"ח שבועות. כיצד, שבוע חמשי היא זבה, שבוע ששי שהיא טהורה בו לספירה, שבוע שביעי זבה, שבוע שמיני לספירה, שבוע תשיעי שהיא רואה בו חמשה ימים ממנו מימי נדה ושנים מתחלת זיבה. משמרת יום אחד מן השבוע העשירי הטהור ומשמשת ששה. שבוע אחד עשר שהיא רואה בו שנים מסוף ימי זיבה וחמשה מתחלת ימי נדה, ומשמשת חמשה ימים משבוע שנים עשר הטהור. שבוע שלשה עשר זבה ושבוע ארבעה עשרה לספירה. וכן שבוע חמשה עשר זבה. ושבוע ששה עשר לספירה. ושבוע שבעה עשר זבה ושבוע שמונה עשר לספירה. וסופרת כך לעולם. ואם לא היתה חולה בכך והיתה שבוע נדה ואחד עשר טהורה, היתה משמשת בכל י"ח שבועות ע"ז יום שהן י"א שבועות, מה שאין משמשת כשחולה כך רק י"ח ימים. ובזמן שהיא רואה שבוע טמא ושבוע טהור משמשת כשאינה חולה כך, י"ח יום שהן כמו רביע הימים. וזה שאמרו חכמים: משמשת רביע ימיה.

ראתה שמונה ימים טמאים ושמונה ימים טהורים משמשת ט"ו ימים מתוך מ"ח ימים. כיצד, שמונה ימים טמאים שבתחלה שבעה ימים מהם ימי נדתה ויום אחד זיבות סמוך לנידתה משמרת לו יום אחד מן השמונה הטהורים ומשמשת שבעה, ואחר לה⁸ שמונה טמאים⁹, ארבעה תשלום זיבתה וארבעה מימי נדתה, גמצאת זבה גדולה וצריכה ספירת שבעה באו לה שמונה טהורים, סופרת מהם שבעה ומשמשת יום אחד, הרי משמשת ט"ו יום תוך מ"ח.

ראתה תשעה ימים טמאים ותשעה ימים טהורים תשמש שמונה ימים תוך י"ח יום. כיצד, תשעה הטמאים שבעה מהם לנדתה ושנים זיבות הסמוך לנדתה משמרת להם יום אחד מן התשעה טהורים ומשמשת שמונה וכן לעולם.

7 שלש התיבות האחרונות אינם ברמב"ם (פרק י, הלכה כא).

8 צ"ל: ואחר כך יבואו לה.

9 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ז, הלכה כב): שנים תשלום ימי זיבתה וששה מימי נדתה. ויבואו שמונה טהורים, יום אחד מהם תשלום ימי נדתה ומשמשת שבעה שניות. ואחר כך יבואו לה שמונה טמאים.

ראתה עשרה ימים טמאים ועשרה ימים טהורים, מעשרה ולמעלה אפילו אלף יום טמאים ואלף יום טהורים יהיו ימי שימוש כימי זיבתה. כיצד, עשרה טמאים מהן שבעה נדה ושלשה זבה. ועשרה טהורין מהן סופרת שבעה ומשמשת שלשה. וכן מאה יום טמאים ומאה יום טהורים, מאה הטמאים שבעה מהן לנדה ותשעים ושלשה לזיבות. ומאה הטהורים שבעה לספירה וצ"ג לשימוש. וכן אלף וכן כל מניין על דרך זו.

כל י"א ימי זיבה הרי הן בחזקת טהרה ואין צריכה בדיקה, אבל אחר ימי זיבתה צריכה לבדוק. ישבה ¹⁰ ולא בדקה בין באונס בין ברצון הוי בחזקת טהורה עד שתבדוק ותמצא טמאה.

אשה שלא בדקה עצמה בשעת וסתה ולאחר ימים בדקה ומצתה טמא, אע"פ שטמאה למפרע עד שעת וסתה אין מטמאה בועלה, ולא מונה רק משעה שראתה דם, ואם מצתה עצמה טהורה הוי בחזקת טהורה.

אשה שראתה מחמת מכה שיש במקור, אע"פ שראתה בשעת וסתה, היא טהורה והדם טהור, שהוסתות מדבריהם.

סומא בודקת לעצמה ומראה לחברתה. חרשת ושוטה צריכות פקחות לבדקן ולקבוע להן וסתות ואחר יהיו מותרות לבעליהן.

אשה שטעתה ולא ידעה עת וסתה וראתה דם חוששת לזיבות. ואם ראת יום או יומים יושבת תשלום שבעה, שמא דם זה בימי נדתה היא. ואם ראתה שלשה ימים סופרת שבעה ימים, שמא בימי זיבתה היא.

וכך תתקן עצמה לדעת וסתה. כיצד, ראתה יום אחד או שנים משלמת עליהם ותתחיל למנות הי"א מאחר השבעה. ראתה שלשה ימים הרי זו ספק זבה. שמא יום אחד קודם נדתה ושנים מתחלת הנדה. ראתה ארבעה ימים שמא שנים קודם הנדה ושנים מתחלת הנדה, ויושבת חמשה תשלום ימי נדה ¹¹ וז' של נדה ומתחלת קודם ¹² יום אחד עשר יום מאחר התשעה שפסק הדם. ראתה י"א יום ספק זבה, שמא שנים קודם נדה ושבעה של נדה ושנים אחר הנדה ונשאר לה מימי זיבתה תשעה.

ראתה י"ב ימים, זבה ודאית, שאפילו היו מהם שנים לפני הנדה ושבעה של נדה הרי שלשה לאחר הנדה וישאר לה מימי זיבתה שמונה. ראתה י"ג יום ישאר מימי זיבתה שבעה והן ימי הספירה.

משכה בראיית דם אפילו ראתה אלף יום, כשיפסוק הדם סופרת שבעה נקיים ואחר השבעה יתחילו ימי הנדה לזו שטעתה. וא"כ כל הטועה לא מונה משפסק הדם פחות משבעה ולא יותר על י"ז ויבאו ימי נדתה. כיצד, ראתה יום אחד ופסק הדם מונה י"ז, ששה לתשלום נדתה ואחד עשר לימי זיבתה ויבאו ימי נדתה ¹³.

10 ברמב"ם (פרק ה, הלכה יב) שלפנינו : שכחה. בדפוס רומי ר"מ ובכתבייד תימנים כנוסח מחברנו.

11 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה יח—ט) : ואחד עשר ימי זיבה אחר החמשה. וכן אם ראתה תשעה ימים הרי זו ספק זבה, שמא שנים קודם ימי נדה.

12 צ"ל : ומתחלת למנות אחד עשר יום.

13 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה כב) : ואם ראתה שלשה עשר או יתר מונה שבעה משפסוק הדם ויבאו ימי נדתה.

פרק שביעי

אע"פ שאין אשה מטמאה מן התורה בגדה וזיבה עד תרגיש ותראה דם ויצא בבשרה, מכל מקום מדברי סופרים הרואה כתם על בשרה או על בגדיה אע"פ שלא הרגישה וגם בדקה ולא מצאה דם טמאה בספק, שמא כתם זה מדם החדר בא. וכל הרואה דם בלא עת וסתה ורואה כתם טמאה למפרע עד כ"ד שעות. בדקה בתוך זמן זה ומצאת טהור טמאה למפרע תוך ² זמן בדיקה. ולא מטמאה רק ³ בועלה למפרע, ולא מונה לנדתה או לכתמה רק מעת שראתה הדם והכתם. וכל הרואה כתם מקולקלת, שמא מהחדר בא ונתקלקלה וסתה.

הרואה דם בשעת וסתה לא מטמאה למפרע רק בשעתה בלבד, וכן מעוברת משיוכר עוברת שלשה חדשים, וכן מגיקה כ"ד חדש אפילו מת בנה או גמלתו או נתנתו למגיקה, וכן בתולה שלא ראתה דם מימיה, אע"פ שראתה מחמת נשואין או מחמת לידה, וכן זקינה שעברו עליה צ' יום סמוך לזקנתה, ואיזו היא זקינה כל שקוראין לה זקינה ואינה מקפדת. מעוברת ומגיקה וזקינה כתמן כראיתן ולא מטמאה למפרע. בתולה שלא ראתה מימיה ועדיין קטנה כתמה טהור עד שתראה דם שלש וסתות.

כתם הנמצא על בשרה אין לה שיעור, ושנמצא על הבגד לא מטמא עד שיהא כגריס הקלקי שהוא מרובע שיש בו כדי תשע עדשות שהן שלש על שלש, היה פחות מכשיעור זה טהור. וטפין טפין אין מצטרפות, היה ארוך מצטרף, ואומר ר"י ⁴, שזה דווקא אם נמצא על עד שבדקה בו, אבל בכתם הנמצא בחלוק ובסדין אפילו ר' אליעזר ב"ר צדוק דאמר ⁵ משוך בכל שהו טמא, מודה שטהור עד כגריס בחלוק וסדין, מדקאמר בתוספתא ⁶: ר' אליעזר ב"ר צדוק אומר, משוך טמא בכל שהו מפני שהוא דם הקנוח משמע דווקא הכתם שמקנחת בו.

כתם הנמצא על דבר שאינו מקבל טמאה טהור ואינה חוששת לו. כגון שישבה על גבי כלי אבנים או על כלי אדמה וכלי גללים או על עור הדג או כלי חרס מגבו או על בגד שאין בו שלש על שלש, ונמצא עליהם דם טהור אפילו בו(ו)דקה הקרקע וישבה עליה ונמצא כתם על הקרקע שעמדה טהורה. כלי שאינו לבן, כגון בגדי צבעונין, אין חוששין לכתם הנמצא בהם, לפיכך תקנו לאשה שתלבש בגדי צבעונין להצילה מדין הכתמים.

כתם שנמצא על בשרה אינו מטמא עד שימצא כנגד בית תורפה, כגון על עקיבה, שאיפשר שנגע בבית תורפה בעת ישיבתה, וכן על שוקה ועל פרסותיה מבפנים ועל גודל רגלה וכן כל מקום שאיפשר שנתן ⁷ עליו דם נדתה כשתהלך ונמצא שם טמאה. וכן נמצא על ידיה אפילו על קשרי אצבעות ידיה טמאה, שהידים עסקניות הן. אבל נמצא דם על שוקה ועל פרסותיה או מן הצדדין וכ"ש מן הירכים למעלה טהורה, שאין זה אלא דם שנתו ממקום אחר.

1 רמב"ם, הלכות איסורי ביאה, פרק ט; סמ"ג, לארין קיא.

2 צ"ל: עד. 3 צ"ל: את.

4 = ר' יצחק, מובא בסמ"ג שם ובספר התרומה, הלכות נדה, סי' צב.

5 נדה נח, ב. 6 שם פרק ז, הלכה ד.

7 ברמב"ם (שם הלכה ח): שינתו.

כתם שנמצא על בשרה שהוא ארוך כרצועה או שהיה עגול או שהיה טפין טפין או שהיה ארך הכתם על רוחב הירך או שהיה נראה כאלו הוא ממטה למעלה, הואיל והוא כנגד בית תורפה טמאה. ואין אומרים אלו היה מן הגוף לא היה כזה, שמחמירין בו אע"פ שהוא ספק כיון שנמצא במקומות אלו.

כתם הנמצא על חלוקה מחגור ולמטה טמאה, מחגור ולמעלה טהורה. על בית ידה, אם מגיע כנגד בית התרפה טמאה ואם לאו טהורה.

היתה פושטתו ומתכסה בו בלילה, כל מקום שימצא בו הדם טמאה. וכן אזורת כל מקום שימצא בו הדם טמאה. היתה לובשת חלוק אחד ושהה עליה שלשה ימים או יתר בלא עת נדתה ומצאה בו שלשה כתמים או כתם אחד גדול שיש בו שיעור שלשה כתמים ספק זבה, שמא כתם נטף ממנה בכל יום. וכן לבשה ג' בגדים בדוקים, ושהו ג' ימים עליה בימי זיבתה, ומצאה כתם בכל אחד מהם אע"פ שזה כנגד זה ספק זבה⁸.

מצאה כתם ואין בו כדי שלשה כתמים, אם בדקה עצמה כל בין השמשות של יום ראשון ומצתה טהורה ולא בדקה חלוקה, ומצאה⁹ זה הכתם לא תחוש לזיבות, לא בדקה בין השמשות הואיל ושהה חלוקה עליה שלשה ימי זיבה בלא בדיקה תחוש ואע"פ שאין הכתם כדי שלשה כתמים.

מצאה כתם על חלוקה היום וראתה דם שני ימים רצופין, או שראתה שני ימים ובשלישי ראתה כתם ספק זבה.

הרואה כתם ואחר ראתה דם תולה כתמה בראייתה כל מעת לעת, אפילו בדקה עצמה בעת שמצאה הכתם ומצאה טהור. אבל הרואה כתם אחר כתם תוך כ"ד שעות לא תתלה כתם בכתם, אם לא שבדקה ביניהן, שאם הפסיקה טהרה בין הכתמים אין מצטרפין למניין זיבות. כיצד, ראתה כתם ערב שבת בשעה ראשונה מן היום, אע"פ שלא בדקה עצמה ולא יודעת אם טהורה היא או לא, וראתה דם (ו)אחר כך עד שעה ראשונה מיום השבת לא מונה לכתם, אך תולה הכתם בראייה. ואם ראתה באחד בשבת ובשני בשבת תהיה זבה. ראתה כתם¹⁰ יום שבת בשעה שנייה טמאה שני ימים ער בשבת¹¹ שמצאה בו הכתם ובשבת שראתה הדם, שהרי שניהם¹² בתוך מעת לעת. ואם ראתה דם באחד בשבת חוששת לזיבות.

לא ראתה דם בשבת, אבל ראתה כתם אחר בשעה ראשונה מיום השבת, אם בדקה עצמה בערב שבת ומצתה טהור לא מונה רק לכתם אחד שהוא ביום השבת, הואיל ושניהם בתוך מעת לעת, ואם לא בדקה ולא ידעה אם הפסיקה טהרה מביניהם, מונה לערב שבת ואם ראתה באחד בשבת חוששת לזיבות. (לא ראתה בשבת דם אבל ראתה כתם אחד בשעה ראשונה מיום שבת אם בדקה עצמה בערב שבת ומצתה טהור לא מונה רק לכתם אחד שהוא ביום השבת הואיל ושניהם בתוך מעת לעת ואם לא בדקה ולא ידעה אם הפסיקה טהרה פניהם מונה לערב שבת ואם ראתה באחד בשבת תחוש לזיבות).

8 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה יב): שמא כתם נטף ממנה בכל יום. וכן אם לבשה שלשה בגדים בדוקים ושהו עליה שלשה ימים בימי זיבתה ומצאה כתם בכל אחד מהם, אע"פ שזה כנגד זה הרי זו ספק זבה.

9 צ"ל: וביום השלישי מצאה. 10 צ"ל: דם. 11 צ"ל: ערב שבת.

12 צ"ל: אין שניהם.

ראתה כתם שיני בשעה שנייה ביום השבת, בין בדקה בין לא בדקה טמאה שני ימים, שהרי אין שניהן בתוך מעת לעת, ואם ראתה באחד בשבת אחר מעת לעת תחוש לזיבות. ראתה בשעה ראשונה מאחד בשבת כתם (אם הפסיקה ב) שלישי מיום שלישי, אם הפסיקה ביניהן טהרה לא יצטרפו ולא תחוש לזיבות, אבל אם לא בדקה תחוש.

כל כתם הנמצא על הבגד שיש לתלות בשום דבר, כגון ששחטה בהמה חיה ועוף, או שנתעסקה בכתמים, או שישבה בצד העוסקין בהן, או שעברה בשוק של טבחים או עיר(ה) שיש בה חזירים ובאין לה תמיד, שלבשה¹³ שלשה חלוקין ונמצא הכתם על התחתון תולה באלה וטהורה, אין לה במה לתלות אפילו נמצא הכתם בעליון ולא בחלוקין תחתונים טמאה. ספק עברה או אפילו גויה¹⁴ ספק נתעסקה בדבר שיש לתלות אינה תולה.

השאלה חלוקה לנדה¹⁵ או לזבה קטנה ביום טמא שלה, או ליושבת על דם טהור, או לבתוליה שדמיה טהורים וחזרה ולבשתו קודם בדיקה ומצאה כתם תולה בהם. אבל השאלה לזבה קטנה ביום השמור או לזבה גדולה בין¹⁶ נקיים שלה, השואלת והמשאלת מקולקלת, שמא מזו או מזו. השאלה ליושבת על הכתם לא תולה בה, שאין תולין כתם בכתם.

מי שבדקה חלוקה ועצמה ומצתה טהור והשאלה לחבירתה ולבשתו וכשהחזירתו לבשתו ונמצא בו כתם, השואלת טמאה.

ארוכה שלבשה חלוקה של קצרה ונמצא בו כתם אם מגיע כנגד התרפה טמאה ואם לאו טהורה, שכתם זה של קצרה הוא.

שלוש נשים שלבשו חלוק אחד זו אחר זו ונמצא עליו כתם, וכן ישנו במטה אחת ונמצא דם תחת אחת מהן כלן טמאות. ואם בדקה אחת עצמה ומצאתה טהורה היא טהורה וחברותיה טמאות שלא בדקו¹⁷.

אע"פ שאין לתלות הכתם בשום דבר לא יטמא עד שיודע שהוא דם. נסתפק שמא צבע הוא מעביר עליו שבעה סממנין על הסדר: א' רוק תפל, והוא מי שלא טעם כלום מתחלת הלילה והוא ישן כל חצי הלילה האחרון, למחר קודם שאכל אם לא יצא רוב דבורו עד שלש שעות ביום, נקרא רוק תפל. אבל השכים ושנה פרקו, כיון שהדבור מבטל חוזה הרוק ומחזירו כמים, אין זה רוק תפל. ב' לעיסת גריסין של פול, והוא שילעוס גריסין עד שיתערב עם הפול לרוק הרבה מפיו. ג' מי רגלים שהחמיצו אחר שלשה ימים או יותר. ד' נתר. ה' בורית¹⁸. ו' קמוניא. ז' אשלג. וצריך לכסס שלש פעמים על כל סם ומוליך ומביא בכל כסכוס. העבירן שלא כסדר או

13 ראה רמב"ם שם הל' יט, כו.

14 התיבות „או אפילו גויה“ נשתרבו לכאן בטעות ומקומן בפסקה הבאה.

15 כאן יש להעביר את התיבות „או אפילו לגויה“. ראה הערה הקודמת.

16 צ"ל: בז'.

17 ברמב"ם (שם הלכה לב): ומצאה עצמה טמאה, הרי השתים טהורות. עיין במגיד משנה שם, שכתב: ותפס לו ז'ל דרך המשנה דקתני ברישא בדקה אחת מהן ומצאה טמאה, ובסיפא בדקה אחת מהן ומצאה טהורה, וכל חזא מינהו ה"ה לאידך.

18 אבל ברמב"ם (שם הלכה לו) שלפנינו: בורית ואח"כ נתר. בכתבייד תימנים כנוסח מחברנו. ראה חכמת בצלאל לר' בצלאל רגשבורג (הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשי"ז) עמ' תרס.

העבירן כאחת לא עשה כלום. הקדים אחרונים לראשונים, אלו שהעביר באחרונה שהן הראשונים עליו לו ומעביר עליהן האחרונים שהקדים עד שיעברו השבעה על הסדר.

כתם הנמצא על בשרה, אפילו מחגור ולמעלה ספיקו טמא¹⁹, אם לא שנמצא אף בבגד, ואפילו עסקה בדברים שכתבתי שיכולה לתלות בכתם בגדה, שאם היה מאותן דברים היה נמצא על בגדיה וכיון שנמצא על בשר ולא על בגדיה טמאה. היתה בה מכה אע"פ שחיתה, אם יכולה להתגלע ולהוציא דם תולה בה, ואם המכה על כתפה והכתם בשוקה, אין אומרים נגעה במכה ונגעה במקום זה, שאין מחזיקין דם ממקום למקום, בין בגופה בין בבגדה, ולא תולה בכל כיוצא בזה. ותולה במאכולת²⁰, שתאמר דם מאכולת הוא עד כגריס, ואם הכתם יותר כגריס²¹, אפילו המאכולת רצוצה בכתם לא תולה בו.

ותולה בבנה ובעלה שעסקו בדם או שיש בם מכה ואומרת: הן נגעו בה ולא ידעה. שתי נשים שעסקו בצפור אחד, ואין בו אלא כסלע דם ונמצא על כל אחת כתם כסלע שתייהן טמאות. עסקה בדם שלא יכול להיות ממנו כתם יותר כגריס ונמצא עליה כתם כשני גריסים תולה בו כגריס וכגריס אחד במאכולת. נמצא הכתם יותר משני גריסין טמאה.

נתעסקה באדום לא תולה בשחור, נתעסקה בעוף שיש בה מיני דם הרבה ונמצא עליה מראה אחד מהן תולה בו.

כל הטמאה משום כתם, אם מצאה הכתם בימי נדתה ספק נדה ויושבת שבעה וטובלת בליל שמיני ותשמש. מצאה בימי זיבתה ספק זבה גדולה או קטנה ויושבת יום אחד אם היתה קטנה או שבעה נקיים אם היתה גדולה. והכל מדברי סופרים. לפיכך הבא עליה במזיד מכין אותו מרדות ופטור מקרבן.

פרק שמיני¹

כל היולדת, חי או מת ואפילו נפל שנגמר צורתו וזה בארבעים יום ולא בפחות, אפילו לא ראתה דם טמאה כנדה. אם זכר טומאת זכר ואם נקבה טומאת נקבה. זה המפלת אפילו ביום ארבעים אינה טמאה לידה, וכ"ש קודם ארבעים. הפילה ביום ארבעים ואחד מאחר התשמיש, ספק יולדת ותשב לזכר ולנקבה ולנדה.

שפיר מרוקם הוא תחלת בריאתו של אדם, שגופו כעדשה ושתי עיניו כשתי טיפי זבוב מרוחקין זה מזה, ושני חוטמיו כשני טפי זבוב מקורבין זה לזה, ופיו פתוח כחוט השערה, ותתוך ידים ורגלים אין לו. אם הפילה כך תשב לזכר ולנקבה.

נתבארה צורתו יותר מזה ועוד לא ניכר בין זכר לנקבה אין בודקין אותו במים רק בשמן, שהשמן מצחצחו. ומביא קיסם שראשו חלק ומגענע באותו מקום ממטה למעלה,

19 ברמב"ם (שם הלכה כא) שלפנינו: נמצא הכתם על בשרה בלבד, אם הכתם מחגור ולמטה טמאה, ואם נתהפכה וקפצה אפילו מחגור ולמעלה טמאה. וגוסס מחברנו היה גם לפני הראב"ד והמגיד משנה. ראה כסף משנה שם.

20 אם נמצא הכתם על בגדיה ובשרה. 21 צ"ל: מגריס.

1 רמב"ם, הלכות איסורי ביאה, פרקים ה, י.

אם מסכסך בידוע שהוא זכר ואם ראה באותו מקום כשעורה סדוקה נקבה היא ואין צריך בדיקה. ובכל אלו נפלים אין נותנין לה ימי טוהר עד שישעיר הוולד. המפלת חתיכה לבנה, אם נקרעה ונמצא בה עצם טמאה. המפלת שפיר מלא מים, מלא דם, מלא בשר, הואיל ואינו מרוקם אין חוששת לולד.

נחתך הולד במעיה ויצא אבר אבר, אפילו יצאו האברים כסדרן, רגל ושוק ואחר ירך אין טמא הלידה עד שיצא רובו. יצא ראשו כלו כאחת הוי כרובו. ואם לא נחתך ויצא כדרכו, משתצא רוב פדחתו הוי כילוד ואע"פ שנחתך (ו)אחר כן. הוציא העובר ידו והחזירה אמו טמאה לידה מדברי סופרים ואין לה ימי טוהר עד שיצא הולד רובו.

יוצא דופן אין אמו טמאה לידה, וכ"ש שאין לה ימי טוהר, שנאמר ²: כי תזריע וילדה, עד שתלד ממקום שמזרעת.

המפלת כמין בהמה חיה ועוף ופניו כמו המצח והגבינם והעינים והלסתות וגבות הזקן כפני ³, אע"פ שהפה והאזנים והאף ושאר הגוף דומה לבהמה וחיה ועוף, הוי ולד. ותשב לזכר כזכר ולנקבה כנקבה. ואם אין ידוע בין זכר לנקבה תשב לשניהם. ואם אין פניו כפני אדם אע"פ ששאר גופו דומה לאדם בידיו ורגליו אינו ולד ואין אמו טמאה לידה.

המפלת דמות נחש, הואיל וגלגל עינו עגול כשל אדם, או דמות שיש לו כנפים של בשר טמאה לידה. המפלת דבר שנברא בעין אחת ויד אחת מן הצד, הוי כחצי אדם וטמאה לידה. ואם היו באמצע טהורה לידה, שזה כבריה אחרת. נברא ועינו ⁴ אטום או היה חסר מטבורו ולמטה והרי הוא אטום, או גלגלתו אטומה או פניו טוחות ואין בהן היכר פנים, או שיש לו שני גבין ושתי שדראות או הפילה ⁵ יד חתוכה ורגל חתוכה, חזקתה מולד שלם ומצטרפין רוב אבריו.

סנדל שדברו חכמים הוא שפעמים יקפה משאר הדמים שנוצר מהן האדם חתיכה כמו לשון השור ותהיה כרוכה על מקצת הוולד, שאם נוצרה חתיכה לבדה בלא וולד אין זה סנדל. ופעמים יכה המעוברת דבר על בטנה ויעשה העובר כסנדל ופעמים יהיה לו היכר פנים ופעמים ייבש הוולד וישתנה ויקפאו עליו דמים שלא ישאר בו היכר פנים. שליא שדברו חכמים היא כמו חמת שבתוכו הוולד נוצר ומקיפתו עם הסנדל אם יש עמו סנדל, וכשיגיע זמנו לצאת קורעה ויוצא, ובתחלת בריאתה דומה לחוט של ערב וחלולה כחצוצרת ועבה כקורקבן תרנגולין ואין פחותה מטפח. המפלת זכר וסנדל עמו אע"פ שאין בסנדל היכר פנים תשב לזכר ולנקיבה, שמא סנדל זו נקיבה. המפלת שליא, אע"פ שאינה עצמה ולד, תשב לזכר ולנקבה שאין שליא בלא ולד. הפילה נפל ואחר הפילה שליא, חוששין לשליא והוי כולד אחר, שאין תולין השליא רק בולד של קיימא. ילדה ולד קיימא והפילה שליא אחר ⁵ כ"ג ימים תולין אותה בולד ואין חוששין לולד אחר, שהוולד קרע השליא ויצא. הפילה שליא תחללי ⁶ ואחר ילדה ולד קיימא חוששין לשליא שהיא ולד אחר ולא

2 ויקרא יב, ב. 3 צ"ל : כפני אדם.

4 ברמב"ם (פרק י, הלכה יא) : ושט.

5 יש כאן השמטה על-ידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם) : בריית ראש שאינו חתוך או יד שאינו חתוך, כל נפל מאלו אינו ולד ואין אמו טמאה לידה. אבל אם הפילה.

5 ברמב"ם (שם הלכה יד) : אפילו אחר. 6 צ"ל : תחילה.

יתלול בולד הבא, שאין דרך שליא לצאת לפני הולד. יצא מקצת שליא ביום ראשון ומקצתה ביום שני מונין לה מיום ראשון ואין נותנין לה ימי טהרה רק מיום שני להחמיר.

הפילה דמות בהמה חיה ועוף ושליא קשורה בו אין חוששין לולד, אינה קשורה מטילין עליה חומר שני ולדות, שאני אומר: שמא נימוח שפיר מרוקם שהיה בשליא זו ושמא נימוחה שליא של שפיר זה שהוא דמות בהמה חיה ועוף. כל אלו שחוששין לשליא אין נותנין לה ימי טהרה. וכל שהפילה דבר שאינו ולד או שפיר תוך ארבעים יום שלא נגמרה צורתו ואם יצא עמהן דם הוי נדה או זבה ואם יצא יבש בלא דם הוי טהורה.

מי שילדה זכר ונקבה תאומים תשב לנקבה. טומטום ואנדרוגינוס תשב לזכר ולנקבה. ילדה תאומים, אחד זכר ושני טומטום או אנדרוגינוס, תשב לזכר ולנקבה. האחד נקבה והשני טומטום או אנדרוגינוס, תשב לנקבה בלבד, שטומטום ואנדרוגינוס ספק הם זכר או נקבה.

מעוברת שאין ידוע מה ילדה, כגון שעברה בנהר והפילה⁷ וגררתו חיה תשב לזכר ולנקבה ולא⁸ הוחזקה מעוברת והפילה ולא ידעה מה, ספק יולדת היא ותשב לזכר ולנקבה ולנדה.

כל מקום שאמרנו תשב לזכר ולנקבה כך דינה, אסורה לבעלה שבעה ימים ודאי ואחר כך שבעה ימים בספק, ולא יהיו לה ימי טהרה רק עד ארבעים יום כיולדת זכר, ומכאן ואילך דמה ספק נדה או זיבות אם בימי זיבה הוא. ראתה ביום פ"א ספק נדה ותשב שבעת ימי נדה, שמא נקבה ילדה שאין וסת נדות עד לאחר מלאת.

כל מקום שבארנו תשב לזכר ולנקבה ולנדה כך דינה, אסורה לבעלה י"ד יום כיולדת נקיבה, ואם ראתה בפ"א או בע"ד או במ"א אע"פ שראתה ביום ל"ד ספק נדה ואסורה לבעלה עד ליל מ"ח ביום כיולדת זכר. ואין לה ימי טהרה כלל, כנדה שלא ילדה. וכל דם שתראה מיום שהפילה עד פ' יום, בימי נדה ספק נדה⁹, בימי זיבה ספק זבה, שכל ימי מלאת אין בהן וסת. וכן אם ראתה ביום פ"א הוי ספק נדה, אע"פ שלא ראתה רק יום אחד, וכשיקבע וסתה אחר השמונים יסור קלקולה ותחזור להיות נדה ודאית או זבה ודאית. וכן מיום שהפילה עד שבעה ימים תהיה נדה ודאית אם הפילה בתוך ימי נדה.

דם בתולים כדם חבורה, שאינו לא דם נדות וזיבות ושאני מן המקור. וכך הדין, נשאת קטנה בין ראתה דם בבית אביה בין לא ראתה מימיה מותרת לבעלה¹⁰ ארבעה ימים ביום ובלילה אע"פ שהדם שותת והוא שלא חיתה המכה. ואם ראתה דם בבית אביה ואחר נשאת אין לבא עליה רק בעילה ראשונה ובוועל בעילת מצוה ופורש. ויהיה

7 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה יט): שם או שהפילה לבור או שהפילה.

8 צ"ל: ואם לא.

9 ברמב"ם (שם הלכה כא): ספק נדה מאחר השבעה מיום שהפילה.

10 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ה, הל' יח—יט): עד שתחיה המכה... ואם ראתה דם אחר שתחיה המכה הרי זו נדה. נשאת כשהיא נערה אם לא ראתה מימיה דם הרי זו מותרת לבעלה.

דם בתולים זה כאלו הוא תחלת גדה. בוגרת שלא ראתה מימיה נותנין לה כל לילה הראשון.

ארבעה לילות שנותנין לנערה שלא ראתה דם אע"פ שהן בסירוגין, בועל לילה וממתין אפילו שנים או שלשה חדשים ובוועל לילה שנייה והוא שלא חיתה המכה. וכן קטנה שנותנין לה עד שתחיה המכה אפילו לא חיתה שנה בועל כל השנה בין בסרוגין בין יום אחר יום.

קטנה שנשא ונעשית נערה תחת בעלה ועדיין הדם שותת מחמת המכה, כל שבעל כשהיא קטנה נחשב כלילה אחת ומשלים ארבעה ימים בימי הנערות. ואפילו השלשה ימים שנותנין לה בימי הנערות בסרוגין ובעל בכל שני חדשים לילה אחת מותר אם לא תחיה המכה. וכך אירע אם חיתה, אם רואה הדם בעת שתעמד, או שתשב על קרקע¹¹, אבל כשתשב על כרים וכסתות לא תראה, עדיין לא חיתה המכה. פסק הדם ולא ראתה כלל אפילו עומדת ויושבת על גבי קרקע¹², חיתה המכה, ראתה¹³ אפילו יושבת על כרים וכסתות אין דם זה מכה רק דם גדה.

היתה רואה בעת תשמיש הוי מחמת המכה. שמשה ולא ראתה ואחר כך ראתה שלא מחמת תשמיש הוי דם גדה.

הבועל בתולה ולא יצא ממנה דם וחזר ובעלה ויצא דם אפילו היתה קטנה הוי דם גדה, שאלו היה דם בתולים היה בא בתחלה. הבועל פחותה מבת שלש שנים ויום אחד ויצא דם הוי דם בתולים.

פרק תשיעי¹

כל דיני גדה וזבה² שבארנו דין תורה הוא והיו דנין כך בימי בית דין הגדול, שנאמר³: כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין, פי' בין דם גדה לדם זיבה, והיו⁴ משמרות וסתותיהן וסופרות תמיד ימי גדה וזיבה. והיה טורח גדול בדבר, ובימי חכמי התלמוד נסתפקו בראיות הדמים ונתקלקלו הוסתות, שלא היה כח בכל הנשים לספור כהוגן וגזרו שיהיו כל ימי האשה כימי זיבה.

ועוד החמירו ונהגו כלן בכל מקום שיש ישראל, שכל בת שתראה אפילו טפת דם כחרדל, דהשתא ליכא לספוקי שמא ראתה אמש ואתמל והוי זבה דא"כ היתה רואה יותר אבל החידוש אינו מטפת דם שפשיטא דמטמאה בכל שהו⁵, כיון שפסק הדם סופרת ז' ימי נקיים אפילו ראתה בימי גדה, בין ראתה יום אחד או שנים או שבעה כלן או יותר, משיפסוק הדם סופרת שבעת ימים נקיים כזבה גדולה וטובלת בליל שמיני, אע"פ שהיא ספק זבה, או ביום השמיני אם היה שם דוחק, כמו שפי' בהלכות

11 שם (הלכה כג): בעת שתעמוד וכשתשב לא תראה ובעת שתשב על הקרקע תראה.

12 שם: כר.

13 שם: וכן אם לא פסק כלל אלא תראה הדם ואפילו.

1 רמב"ם, הלכות איסורי ביאה, פרק יא; סמ"ג, לאוין קיא.

2 צ"ל עליפי הרמב"ם (שם הלכה א): וזבה ויולדת.

3 דברים יז, ח. 4 צ"ל: והיו.

5 ספר התרומה, הלכות גדה, סוף סי' פו.

מקוה⁶, ואחר כך תהיה מותרת לבעלה. ואם טבלה בו ימי נקיים, אע"פ שהן ספק, כאלו לא טבלה. ואם טבלה בשביעי, אע"פ שאסור לעשות כן לכתחלה שמא יבא לבעול בשביעי אחר הטבילה, הואיל וטבלה בזמנה אפילו היתה זבה ודאית עלתה לה טבילה.

וזה לשון רבינו ברוך ז': ממנהגינו בזמן הזה אפילו רואה טפת דם כחרדל או כתם דם בחלוק או בסדין סופרת שבעה נקיים מלבד יום שפסקה בו, ולערב יום שפסקה תבדוק עצמה להפריש בטהרה ולמחרת תתחיל לספור שבעה נקיים רצופין. ולכתחלה בודקת עצמה ערב כשהולכת לבית הכנסת קודם שיהא לילה ובקר שיש מדת⁸ ממטתה כל ימי ז' ספירה. וכך תבדוק: תקח בגד פשתן נקי ולבן או מוך ומכניסה באותו מקום בעומק לחורין ולסדקין ובלילה תשים סדינן לבנין במטתה ותלבש חלוק לבן בכל שבעת ימי נקיים, ואם מצאה שום כתם במטלית שבודקת בו או בחלוקה או בסדינה אפילו יום שביעי, סותרת כל מה שספרה וצריכה להתחיל לספור מיום המחרת. ואם שכחה ולא בדקה רק יום ראשון ויום שביעי מותר. ואם לא בדקה בשביעי עד השמיני מחלוקת רב ור' יוחנן⁹. וצריך לכל הפחות שלא יהא יותר מחמשה ימים בין בדיקה ראשונה לבדיקה אחרונה. ואשה טהורה אין צריכה לבדוק עצמה בשום פעם אפילו אין לה ווסת, דכל לבעלה לא בעיא בדיקה. אשה ששמשה ואחר כך תוך שלשה ימים ראתה דם או כתם צריכה לרחוץ בחמין ולקנח עצמה יפה במטלית או במוך שתכניס באותו מקום להסיר שכבת זרע, ואז תוכל להתחיל לספור למחרת. ואם לא תעשה כך לא תתחיל לספור עד אחר שלשה ימים אחר יום התשמיש, ואחר תתחיל לספור דהיינו יום חמשי עם יום שימושה דהלכה כרבנן¹⁰ דבענן שש עונות לפליטה וכל יום ויום איכא למיחש שמא תפלוט והרי סותר יום הפליטה. ודין נושא בתולה כך הוא, בין קטנה בין נערה בין גדולה בועל בעילת מצוה ופורש, אם רואה בשעת תשמיש, אע"פ שהוא דם בתולים וצריך כמו כן להמתין שלשה ימים אחר התשמיש ואחר כך תתחיל לספור שבעה נקיים או תרחץ בחמין ותקנח עצמה ותספור למחרת. דין יולדת, בין וולד בין נפל חשובה כילדה בזוב, שאי אפשר לפתיחת הקבר בלא דם וצריכה לישב שבעה נקיים ומותרת לבעלה אחרי כן אפילו רואה, דדם טוהר הוא עד מלאת ארבעים לזכר ושמונים לנקבה. וצריכה לפרוש ליל מ"א לזכר וליל פ"א לנקבה, ואפילו אינה רואה אותה לילה אסורה לשמש, כדאיתא פרק ערבי פסחים¹¹: היושבת על דם טוהר אסורה לשמש, ואמר רבא¹²: עונה, ופרש"י¹³ לילה ויום. ואין נראה לרבינו ברוך¹⁴ ולרשב"ם¹⁵ דבכל התלמוד עונה הוי לילה או יום, לכך פי' דסגי בלילה אחת.

ואומר המיימוני¹⁶, שמנהג פשוט בשנער ובארץ הצבי ובספרד ובמערב, שהיא מרוק¹⁷,

6 חלק א, עמ' קנב.

7 ספר התרומה, שם ס"י פז—פח, צד—צז. והדברים, ברובם, לקוחים ממפתחות הספר.

8 צ"ל: כשעומדת. 9 נדה סט, א. וצ"ל: חנינא.

10 שבת פו, ב. 11 פסחים קיג, ב.

12 וכן בספר התרומה, ס"י צז. בגמרא שלפנינו: רב, ראה נדה סג, ב.

13 שם ד"ה עונה. ושם: יום ולילה.

14 ספר התרומה, סוף ס"י צז. 15 פסחים שם.

16 שם, הלכה ה. 17 = מרוקו.

שאינן נותנין לילדת (ארץ) בזמן הזה לא דם טוהר ולא דם קושי, אך אם ראתה בתוך ימי טוהר אע"פ שראתה אחר שספרה שבעה נקיים וטבלה סופרת שבעה ימי נקיים אחר שיפסוק הדם. אבל בצרפת בועלין על דם טוהר אחר ספירה וטבילה מטומאת יולדת בזוב, וכן בארץ האי¹⁸, ודבר זה תלוי במנהג, כך לשון המיימון.

ועוד כתב רבינו ברוך¹⁹, שאשה יולדת שספרה שבעה נקיים וקודם שטבלה ראתה אין כאן חשש, ובשביל כך לא סתרה מניינה אם עדיין לא מלאו ארבעים לזכר או שמונים לנקבה וטובלת לערב ליל שמיני ומשמשת. ופי' ר' סעדיה גאון²⁰ ושאלתות דרב אחאי²¹ וה"ג²² דרב יהודאי גאון ור"א²³ ור"ח²⁴ ורש"י²⁵ ורשב"ם²⁶, שימי לידתה שאינה רואה בהן עולין לספירת זיבתה, דאין הלכה כאביי לגבי רבא, רק בי"ע²⁷ קג"ם²⁸, וכן פי' לעיל בשם המיימוני. וחולק עליהם ר"ת²⁹ ואומר דאין עולין ולמ"ד של יע"ל קג"ם היא ימי לידה. והא שלא הזכיר יו"ד מימי לידה, שהרי כבר הזכיר יו"ד ביאוש שלא מדעת³⁰. ולפי דבריו נראה להצריך לכל יולדת שתי טבילות קודם שתהא מותרת לבעלה, אחת לאחר ז' לזכר וי"ד לנקבה להשלים ימי לידה שתוכל אחרי כן לספור ז' נקיים בשביל חשש של יולדת בזוב, ואחר ספירת ז' נקיים תטבול ומותרת לבעלה, דאם לא טבלה קודם הספירה א"כ לרב³¹ דאמר מעין אחד הוא והלכה כמותו, כל הימים קרויין ימי לידה עד שתטבול, שהרי ב"ה סברי³² דם יולדת שלא טבלה מטמא לח ויבש כדם נדה, וטעמא משום דסברי ביומי טבילה³³ תלא רחמנא, שעד הטבילה קרויין ימי לידה והרי הן³⁴ עולין לספירה זיבה, דסתמא כמו שקרויין ימי לידה אפילו לאחר ז' לזכר לטמא הדם מן התורה עד שתטבול, למה לא קרויין נמי לידה לענין בעילה עד שתטבול. ואע"פ שכל הגאונים והקדמונים וסדר התנאים ואמוראים³⁵ אומרים שלמ"ד מי"ע³⁶ קג"ם היא לחי העומד מאליו, מ"מ בצרפת נוהגין איסור כר"ת, הואיל ויצא מפיו.

דין³⁵ שהאשה שהשתינה ומצתה דם בתוך המי רגלים טהורה אף בזמן הזה. ואשה³⁶ שחל שביעי שלה ליל ט' באב אסורה לטבול עד לילה שאחרי כן, כר'

18 = אנגליה. סמ"ג שם. 19 ספר התרומה, שם סי' צח—צט.

20 מובא שם ובתיספות נדה לו, א ד"ה אביי. בסמ"ג שם: וכן פסק רב סעדיה גאון בחיבור טומאה וטהרה. ראה ש' אסף, תקופת הגאונים וספרותה, עמ' קצב.

21 ויקרא, שאילתא פו.

22 = הלכות גדולות, הלכות יולדת, סי' מב, מהדורת ווארשא, עמ' 171.

23 = רב אלפס, הלכות נדה, סוף רמז אלף פת.

24 מובא בסמ"ג שם. בספר התרומה שם, לא הוזכר.

25 מובא בתוספות נדה לו, א ד"ה אביי.

26 מובא בספר התרומה. בסמ"ג לא הוזכר.

27 קידושין נב, א.

28 מובא שם ושם ובתוספות נדה לו, א ד"ה אביי.

29 בסמ"ג: ולפי שכבר קדם סימן היו"ד לא אמר: יע"י, יאוש עד ימי, שתיבת יע"ל נוחה יותר להזכיר בגירסא.

30 נדה לו, ב. 31 שם לד, א. 32 צ"ל: וטבילה.

33 צ"ל: אין. 34 מובא בסמ"ג שם.

35 ספר התרומה שם סי' קו. והדברים לקוחים ממפתחות הספר. ראה לעיל, סוף פרק שלישי.

36 ספר התרומה, שם סי' קח.

חגיגה סגן הכהנים דאמר³⁷: כדי הוא בית אלהינו לאבד טבילה אחת בשנה ופ"ק דביצה הורה ר' לוי כותיה בירושלמי³⁸. ובלא הירושלמי נראה לרבינו ברוך³⁹ כן, דדווקא בין התנאים שעסוקין בטהרות ואפילו בט' באב מגו שצריכה לטהר ולטבול בעבור טהרות טובלת נמי לבעלה, אבל עתה לא נהגו בטהרות. אבל יכולה לכוף⁴⁰ במוצאי ט' באב בלילה ולטבול, ואם אין לה פנאי בלילה תוכל לרחוץ מערב ט' באב ולחוף כדי שיהא נקל לה עדיין לחוף קצת ליל מוצאי ט' באב ולטבול.

כל⁴¹ אשה, אפילו קטנה, בתולה או בעולה, אלמנה או גרושה, הרוצה להנשא צריכה לבדוק עצמה ז' נקיים קודם שתבעל לחתן, אע"פ שלא ראתה עדיין מעולם, שמא תראה דם מחמת חימוד. ואם ראתה ואין פנאי להמתין הנשואין יותר החתן אסור לישן בחדר שהכלה שם אלא א"כ יש עמהן אחד בחדר, דכיון שעדיין לא בא מעולם אל אשה זאת, אסור להתייחד עמה שמא יתקפנו יצרו ויבא עליה באיסור. וכתב המיימוני⁴², שכל אשה לא תנשא עד שתספור ז' נקיים וטבול. ואם החתן תלמיד חכם מותר לישא, שיוהר שלא ייגע אליה קודם שתטבול. דין הכתמים בזמן הזה כאשר פי' לעיל⁴³.

וכתב רבינו ברוך⁴⁴, שאם מצאה דם בראייה וספרה שלשה ימים נקיים ומצאה כתם כשר, אבל ימים (של) ראשונים של ספירה נראה שבענן נקיים בלא ספק, שתדע שפסק דם המקור, אבל אם בודקת עצמה באותו מקום ומצאה דם או מרגשת שהדם יוצא מן הרחם טמא ואין לתלות במכה. אבל אם היא פקחת לידע שדם יוצא מאותה מכה, גם דם שבשעת בדיקה טהור, כדחניא⁴⁵: נאמנת אשה לומר מכה יש לי באותו מקום שממנה יוצא דם, אלמ' דווקא כשיודעת שדם יוצא מן המכה נאמנת וטהור דם של בדיקה, אבל אם ספק לאשה אינה תולה דם של בדיקה, אבל כתם של בגד תולה בה. ואפילו כשיודעת בודאי שהמכה מוציאה דם אינה תולה בשעת וסתה, דא"כ לא תהא טמאה לעולם.

וכתב המיימוני⁴⁶, שאשה שראתה לובן או דם ירוק או השליכה חתיכה אדומה שאין בה דם טהורה אף בזמן הזה, וכן היתה לה מכה ודמה שותת טהורה אף בזמן הזה, שצריך מראות הדמים הטמאים אף בזמן הזה. ויש טועים להצריך בזמן הזה לרואה יום אחד להמתין ז' ימים קודם שתספור ז' נקיים. וכתב המיימוני⁴⁷, שטעות הוא ואין ראוי להורות כך, רק כל גדה תוכל להתחיל ממחרת יום ראייתה ז' ימי נקיותה וטבול בליל שמיני כאשר בארתי. יש גדות שאין רוצות לבא לבית הכנסת לפי שהן טמאות וכתב⁴⁸: ואל המקדש לא תבא, ואומר ר' שמעיה⁴⁹, שטעות הוא בידם, שהרי אנו זבים ובעלי קריים ונכנסין שם והוא הדין לנדות.

37 תענית יג, א.

38 צ"ל: ואמר עלה בירושלמי פרק שני דביצה (הלכה ב): הורה ר' לוי כותיה.

39 ספר התרומה שם. וראה תוספות ביצה ית, ב ד"ה כל.

40 צ"ל: לחוף. 41 ספר התרומה שם סי' קט.

42 איסורי ביאה פרק יא, הלכה י. 43 פרקים ג, ז.

44 ספר התרומה שם סי' צב. והדברים לקוחים ממפתחות הספר.

45 גדה סו, א. 46 שם הל' יב—ג. 47 שם הלכה יד.

48 ויקרא יב, ד. 49 ראה מחזור ויטרי, עמ' 606.

אסור ליגע באשמו כל ימי נדתה אפילו באצבע קטנה ואפילו להושיט לה מידו ידה לא מעות ולא מפתח. וכן היה מקפיד רש"י⁵⁰. אך ר"י⁵¹ אומר, שאין להקפיד רק בהושטת כוס של יין שהוא דבר חיבה, והמחמיר⁵² מכל דבר תבא עליו ברכה. וכן בימי לבונה. ואסורה לישן עם בעלה אפילו הוא בבגדו והיא בבגדה ואפילו בימי ליבונה. ואסורין לאכול על שלחן אחד סמוכין זה אצל זה אלא אם כן יש שינוי שם להיכירה על השולחן או קנקן או ככר או דבר אחר בין קערה שלה לשלו.

כל מלאכות⁵³ שאשה עושה לבעלה גדה עושה לבעלה, חוץ מהרחצת פניו ידיו ורגליו, ואפילו בשפיכת מים שאינה נוגעת בו ומזיגת הכוס, ואומר ר"י⁵⁴, ודווקא להושיט לה⁵⁵ הכוס אבל למזוג הכוס ולשים על השולחן והוא לוקח מן השולחן מותר, וכן פסק המיימוני⁵⁶.

וכן הצעת המטה אינה עושה לו ואומר ר"י⁵⁷: דווקא הצעת שתי הסדיגין שזה קירוב חיבה, אבל לסדר הכרים והכסתות מותר. ובימי ליבונה כן כל זה הדין. ומותר לאשה להתקשט בימי נדתה שלא תתגנה על בעלה. ומותר⁵⁸ להביט בפניה, אפילו בימי נידותה, אע"פ שיש לו הנאת לב ממנה לראותה, דכיון שמוותרת לו לאחר זמן לא בא לידי מכשול, אבל לא יצחק ולא יקל ראש עמה, שמא ירגיל עבירה. ומותר⁵⁹ להתייחד עמה אם לא חתן שפרצה⁶⁰ אשתו גדה ולא בעל, כאשר פירשתי⁶¹. ואם בא עליה ביאה ראשונה ואחר כך גיטמאת מותר להתייחד עמה.

פרק עשרי

כל ישראל הבא דרך אישות וחתנות על גויה מכל שאר האומות, שבעה עממים או אחרים, או ישראלית שנבעלה לגוי באישות לוקה משום לא תתחתן בם בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך². בא דרך זנות באקראי עליה לוקה מרדות, שמא יבא להתחתן. ייחד הגויה לו לזנות חייב עליה משום גדה, שפחה, גויה, זונה. ועון³ אע"פ שאין בו מיתת ב"ד חמור מכל העריות, שהרי גורם להדבק בגוים שהרחיקנו הקב"ה מהם ולשוב מאחר יי ולמעול בו, ולהסיר זרעו ממנו וליקרות על שם הגוי, שנאמר⁴: כי יסיר בנך מאחרי, שבנו מן הגויה קרוי בנה ולא בנו, מה שאין כן בשאר עריות. ומפורש בקבלה שהוא נכרת, שנאמר⁵: כי חלל יהודה את

50 שם, עמ' 608; ספר התרומה שם סי' פט; סמ"ג שם; תוספות שבת יג, ב ד"ה בימי; כתובות סא, א ד"ה מחלפא.

51 מובא בספר התרומה שם והשוה תוספות שם ושם.

52 ספר התרומה שם.

53 שם סי' צ. והדברים לקוחים ממפתחות הספר.

54 ראה הערה 51. 55 צ"ל: לו.

56 הלכות אישות, פרק כא, הלכה ת.

57 תוספות כתובות ד, ב ד"ה והצעת.

58 רמב"ם, שם, הלכה ד.

59 שם פרק כב, הלכה א. 60 צ"ל: שפירסה. 61 בפרק זה, בעמוד הקורם.

1 רמב"ם, הלכות איסורי ביאה, פרק יב; סמ"ג, לאוין קיג—קיד, קטז.

2 דברים ז, ג. 3 צ"ל: ועון זה. 4 שם ז, ד. ושם: את בנך.

5 מלאכי ב, יא—יב. ושם: כי חלל יהודה קדש ה' אשר אהב ובעל בת... יעשנה ער ועונה.

קודש יי ובא על בת אל נכר, יכרת יי לאיש אשר יעשינה, לא יהיה לו⁶ ער בחכמים ועונה בתלמידים, ואם כהן הוא, לא יהא לו מגיש מנחה ליי. וגם הוא כאלו נתחתן לע"ז. שנאמר: ובא על בת אל נכר. ונקרא: מחלל קודש⁷. ועוד פרק עושין פסין⁸ איתא, דלעתיד לבא אברהם יכיר כל ישראל להוציאם מגיהנם בר מבא על הגויה שימשך ערלתו, ולא יכירנו.

ואם בא ישראל על הגויה בפני עשרה מישראל או יותר, משהיה קנאי לשם יהרגנו כמו שעשה פנחס לזמרי. ואין רשאי להורגו רק בשעת מעשה, כמו שנאמר⁹: אל קבתה. אבל אם פירש אם הרגו נהרג הקנאי עליו. ואפילו בשעת המעשה אם בא לשאול הוראה מבית דין לא יורו לו להרגו. וגם אם עמד הבועל להציל נפשו והרג הקנאי פטור. והבועל בת גר תושב הקנאי לא יהרגנו.

כהן הבא על הגויה אפילו באקראי בזנות לוקה משום זונה, ואם בא דרך חתנות אף משום גויה.

גויה אפילו קטנה בת ג' שנים ויום אחד, פנויה או אשת איש, כיון שבא עליה אפילו קטן בן ט' שנים ויום אחד, במזיד נהרגת, הואיל ובא לישראל תקלה על ידה כבהמה, שנאמר¹⁰: וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרוגו.

כל בן חורין הבא על השפחה שטבלה לשם עבדות וקבלה מצות שהעבד חייב בה, בין שפחתו או של חברו, הואיל ועדיין לכלל ישראל לא באתה לוקה מדרות. שגם זה גורם להסיר זרעו ממנו ליקרות על שם השפחה להיות עבד, ותר' אונקל' בעילת עבד ושפחה בכלל לא יהיה קדש ולא תהיה קדשה¹¹. וקנאי לא יהרגו כבא על הגויה וגם לא לוקה משום חתנות על השפחה, הואיל ויצאה מכלל הגוי, שהרי טבלה לשם קצת מצות.

אדון מוסר שפחה לעבדו העברי, שנאמר¹²: אם אדוניו יתן לו אשה, ולא חייבה תורה מלקות בשפחה אם לא שהיתה נחרפת לאיש.

וולד ישראל שנתערב בולד שפחה, כל אחד ספק עבד, וכופין בעל השפחה ומשחרר שניהם. ואם הבן אדון של עבד כשיגדלו ישחררו זה את זה ויותרו לבא בקהל. ואם התערבות בנות הבא על אחת מהן הולד ספק עבד. וכן נתערב ולד גויה בולד ישראלית יטבילו שניהם לשום גירות וכל אחד ספק גר.

כל גירי הצדק מכל האומות ועבדים שנשתחררו הן כישראל לכל דבר ומותרין לבא בקהל לישא ישראלית ולישא מהם, שנאמר¹³: הקהל הזה אחת לכם. אבל עמון ומואב ומצרים ואדום, הגר צדק מהם כישראל לכל דבר רק¹⁴ לענין ביאתן בקהל.

ודיניהם חלוקין: עמון ומואב, הזכרים אסורין לבא בקהל לעולם, שנאמר¹⁵: לא יבא עמוני ומואבי בקהל יי. ואפילו בן בנו עד סוף כל הדורות, אבל הלכה למשה מסיני שהנקיבות מותרות מיד כשאר האומות. והטעם שלא דרכן לקדם בלחם ובמים,

6 צ"ל: אם ישראל הוא לא יהיה לו.

7 ברמב"ם (שם הלכה ו): מחלל קודש ה'.

8 עירובין יט. א. 9 במדבר כב. ח. 10 שם לא. יז.

11 דברים כג. יח. 12 שמות כא. ד.

13 במדבר טו. טו. וצ"ל: הקהל חקה אחת לכם.

14 חוץ. 15 דברים כג. ד.

ותלה הכתוב הטעם בעבור שלא קדמו. ואף לפירוש הרב ר' יוס' מקרטס¹⁶ טעם דמואב בעבור ששכר בלעם, שהרי המואבים קדמו, שנאמר¹⁷: אכל בכסף תשבירני, כאשר עשו לי וכו' ובני מואב היושבים בער, אבל אין דרך נשים לשבור. מצרי ואדומי אפילו נקבות עד שני דורות אסורין, ודור שלישי מותרין, שנאמר¹⁸: ובנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל יי.

מצרית מעוברת שנתגיירה, בנה מצרי שני. מצרי שני שנשא מצרית ראשונה, או מצרי ראשון שנשא מצרית שנייה הוולד שני, שנאמר: בנים אשר יולדו להם דור שלישי, תלה הכתוב בלידה.

גר עמוני שנשא מצרית, הולד עמוני. מצרי שנשא עמונית הוולד מצרי. שבאומות הלך אחר הזכר נתגיירו הלך אחר הפגום¹⁹.

גירי שבועה עממים מותרין מן התורה מיד, ולא נתגייר מהם רק הגבעונים, ונקראו נתינים על שם שנתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים, וגור עליהם לאסורם אפילו בנקיבות. ותלה איסורם במקדש, שנאמר²⁰: בבית אלהים. ובא דוד ואסרם אפילו אחר חורבן הבית, לפי שהיו עזים ואכזריים, שהרי לא חמלו על שאול ובניו והרגום. ואומר ר"ת²¹, דאפילו אם היה אחד מהם רחמן וביישן היה אסור, שכבר אסרם הק'²². וכן כתוב בעזרא²³: ומן הנתינים אשר נתן דוד והשרים לעבודת הלויים, הרי שלא תלה איסורם במקדש. עתה שבלבל סנחריב כל העולם כולו והדרים במצרים עתה אינה מצריים, והדרים באדום אינה אדומים, ואפילו אם תמצא לומר שבני המלכים לא נתבלבלו, מכל מקום שאר העם נתבלבלו. וכן בכל הארצות הכל מעורב ומבלבל, ורוב הגוים הן מותרים מיד, א"כ הלך אחר הרוב דכל דפריש מרובה פריש, ומיד שנתגייר אחד מכל האומות מותר מיד לבא בקהל וכן איתא בתוספתא דידים²⁴, ואפילו אדומי ומצרי עמוני ומואבי זכר ונקבה.

הנושא²⁵ גיורת ובתה הגיורת, או שתי אחיות מן האם, יושב עם אחר²⁶ מהם ומגרש השנייה. נשא גיורת ומתה מותר לישא אמה או בתה, שלא גזרו אלא בחייהם. ומותר לאדם לישא שתי אחיות גיורות מן האב, שלא גזרו בשאר האב. ונושא אדם גיורת ואם אמה או בת בתה וכן שאר השניות. ודיני הגרים אפרש בהלכות ע"ז וגרים.

16 מובא בסמ"ג, לאוין קיג—קיד. ראה מנחת יהודה לר' יהודה ב"ר אליעזר, דברים ב, כח—כט; מושב זקנים על התורה, מהדורת סלימאן ששון (לונדון תשי"ט), דברים שם.

17 דברים שם. ושם: ... והמואבים הישבים בער.

18 שם כג, ט. 19 ברמב"ם (שם הלכה כא): הפחות.

20 יהושע ט, כג: וחטבי עצים ושואבי מים לבית אלהי.

21 מובא בסמ"ג, לאוין קטז, ובתוספות יבמות עט, א ד"ה נתינים.

22 צ"ל: הכתוב. 23 ח, כ. ושם: ומן הנתינים שנתן דוד.

24 פרק ב, הלכה ח.

25 רמב"ם, שם פרק יד, הלכה טו. 26 צ"ל: אחת.

פרק אחד עשר¹

ישראל שנשא ממזרת או ישראלית שנשאת לממזרת, כיון שבעלו אחר הקדושין לוקין משום לא יבא ממזר בקהל יי². אסרו הכתוב זכר ונקבה ולעולם, שנאמר³: גם דור עשירי, כלומר לעולם. בעלו בלא קדושין או קדשו בלא בעילה אין לוקין משום ממזרות. ואין בכל חייבי לאוין שלוקין בבעילה בלא קדושין, רק כהן גדול באלמנה. ועתה אפרש איזהו ממזר. הבא על אחת מהעריות, אפילו חייבי כרת, באונס או ברצון, בשוגג או במזיד הולד ממזר. אבל הבא על הנדה הולד פגום ואינו ממזר.

גוי ועבד הבא על בת ישראל פנויה או אשת איש, שוגג או מזיד. והמחזיר גרושתו משנשאת וכן כל חייבי לאוין, הואיל ואינה ערוה הולד כשר. גוי ועבד הבא על הממזרת הולד ממזר. ממזר הבא על הגויה הולד גוי. נתגייר כשר כשאר גרים. ואם בא על השפחה הולד עבד. שחררו הולד כשר כשאר משוחררין, ומותרין בבת ישראל. זה הכלל, וולד עבד או שפחה, גוי גויה⁴, הרי הוא כאמו, ואין משגיחין על האב. תקנו חכמים שמותר ממזר לישא שפחה לטהר בניה, שהרי ישחררם ויהיו בני חורין. חציו עבד וחציו בן חורין הבא על אשת איש, הבן אין לו תקנה, שממזרות ועבדות מעורבין. בן גוי הבא על שפחה שטבלה הולד עבד, ועבד שטבל שבא על הגויה הולד גוי. אבל גוי הבא על שפחה גויה, או עבד גוי שבא על גויה בת חורין הלך אחר הזכר. ממזר מותר לישא גיורת וממזרת מותרת לגר ובני שניהם ממזרים, שהולד הולך אחר הפגום, שנאמר: בקהל יי, וקהל גוים⁵ אינו קרוי קהל יי.

גיורת שנשאת לגר, והוליד⁶ בן, אע"פ שהורתו ולידתו בקדושה מותר בממזרות, וכן בן בנו עד שישתקע שם גיותו⁷ ממנו, ולא יודע שהוא גר ואז אסור בממזרות. וכן הדין בעבד משוחרר.

וולד הבא מגר וישראלית או מגיורת וישראל אסור בממזרות, שהוא כישראל לכל דבר.

ספק ממזר אע"פ שמן התורה מותר לבא בקהל, שנאמר: לא יבא ממזר, דווקא ממזר ודאי ולא ספק, מכל מקום חכמים עשו מעלה ביחסין ואסרו כל הספקות לבא בקהל. ועתה אפרש מהו ספק ממזר: הבא מספק ערוה, כגון שבא על אשה ספק מקדשת או ספק מגורשת. וכן שתוקי שמכיר אמו, ולא מכיר אביו ודאי, כגון בן פנויה שלא נבדקה אמו עד שמתה, או שהיתה חרשת או אלמת או שוטה או שאמרה לפלוני הממזר נבעלתי או לפלוני הנתיק, אפילו אותו פלוני מודה שהוא ממנו, והוי הולד ספק ממזר, כשם שזנתה עם זה שהודה, כך זנתה עם אחר.

וכן האסופי והוא בן הנמצא בשוק ואין אנו יודעין מי הוא הוי ספק ממזר. נאסף מן השוק ואביו ואמו באו ואמרו בננו הוא אין נאמנין, הואיל ויצא עליו שם אסופי, ובשני רעבון נאמנין, שמפני הרעב השליכהו, ולפיכך שתקו עד שנאסף. נמצא מהול או הוחתל או הומלה או כחול⁸ בעיניו או קמיע בצוארו או נמצא תחת האילן מסובך

1 רמב"ם, הלכות איסורי ביאה, פרקים טו—טז; סמ"ג, לאוין קיו—קיס.

2 דברים כג, ג. 3 צ"ל: או גויה. 4 צ"ל: גרים.

5 צ"ל: והולידו. 6 צ"ל: גירותו.

7 ברמב"ם (פרק טו, הלכה לא): הכוחל.

או נמצא בבית הכנסת הסמוך או בצדי רשות הרבים, בחזקת כשר הוא. אבל נמצא מושלך באמצע הדרך או רחוק מן העיר תחת אילן או בבית הכנסת או נמצא תלוי באלן מקום שחיה מגעת לו הוי אסופי.

אע"פ שממזר ודאי מותר בממזרת ודאית, ממזר ספק או שתוקי או אסופי אסור לישא בת ישראל וממזרת, ואפילו ספק ממזרת, שמא אחד אינו ממזר והאחד ממזר. וכן שתוקים ואסופים וספק ממזרים אם נשאו זה לזה יוציאו בגט והולד ספק כאבותיו. ואין לספקות תקנה רק לישא מן הגוים⁸ והולד הולך אחר הפגום. כגון שתוקי או אסופי שנשא גיורת או משוחררת, או גר או משוחרר שנשא שתוקית או אסופית הולד שתוקי או אסופי.

אסופי שנמצא בעיר שיש בה גוים, בין שהיה רוב גוים או רוב ישראל, הוי ספק גוי לענין יחסין, קדש אשה צריכה גט⁹. מי שהרגו אינו נהרג עליו¹⁰. הטבילוהו בית דין לשם גירות, או טבל משהגדיל הוי כשאר אסופים הנמצאים בערי ישראל. היה רוב העיר גוים מותר להאכילו נבילות, רובן ישראל מחזירין לו אבידתו כישראל, מחצה על מחצה מותר¹¹ להחיותו היה¹² כישראל ומפקחין עליו הגל בשבת, והרי הוא לענין נזקין ככל ספק ממון, המוציא מחבירו עליו הראייה.

ונראה למיימוני¹³, שבכל מדינה שיש בה שפחה או גויה הראויה לילד, הואיל והאסופי הנמצא שם ספק גוי ספק עבד, ושישא הגיורת הרי זו ספק אשת איש והבא עליה פטור, שאין הורגין מספק. וכן נראה לו, שהשתוקי שנשא אשה שאיפשר שהיא ערוה לו, כמו כל אשה שהיה אביה או אחיה קיים¹⁴ כשנתעברה אמו וכל אשה שנתגרשה או נתארמלה, שמא אשת אביו או אחי אביו היא. הרי היא ספק אשת איש, שאין קדושין תופסין בעריות.

ולא נאסר השתוקי על כל אשה שאיפשר שתהיה עליו ערוה, שאין אוסרין עריות עד שידוע בודאי שזו ערוה עליו, דאל"כ כל יתומים שבעולם שלא הכירו אבותיהם היו אוסרין להנשא בכל מקום, שמא יפגעו בערוה (שמא).

היה מושלך בדרך ובא אחד ואמר: בני הוא ואני השלכתי¹⁵, וכן אמו נאמנת. פנויה שנתעברה מזנות, ואמרה: בן כשר הוא ולישראל נבעלתי, אע"פ שרוב העיר שזנתה בה פסולין לה נאמנת, והבן כשר. אמרה: בן פלוני הוא, אם אותו פלוני כשר. ואין נאמנת להיות זה בן של פלוני. ונראה למיימוני¹⁶, שחוששין לדבריה ואותו הבן אסור בקרובות אותו פלוני מספק, ואם אותו פלוני ממזר אינה נאמנת להיות הבן ממזר על פיה, אך יהיה ספק ממזר. אבל האב שהוחזק שזה בנו ואמר: בני זה ממזר הוא, נאמן, ואם יש לבן בנים אינו נאמן, שלא האמינה תורה אותו רק על בנו, שנאמר¹⁷: כי הבכור בן השנואה יכיר, יכירנו לאחרים. וכשם שנאמן לומר זה בני בכור, כך נאמן לומר זה בני ממזר או בן גרושה או בן חלוצה. וכן פוסק ר"י¹⁸.

8 צ"ל: הגרים.

9 ברמב"ם (שם הלכה כה): גט מספק.

10 „מי—עליו“ נשמת בדפוסים המאוחרים של הרמב"ם (שם).

11 שם (הלכה כו): מצוה. 12 יש למחוק תיבה זו.

13 שם הלכה כז. 14 צריך להשלים: נאמן. 15 שם הלכה יד.

16 דברים כא, יז. ושם: כי את הבכור.

17 ר' יצחק, מובא בסמ"ג, לאוין קיו, ובתוספות בבא בתרא כז, ב ד"ה כך.

בשאל. אבל ה"ג¹⁸ פסקו שאינו נאמן לפסול בניו רק במקום הכרת בכורה, כגון תינוק בין הבנים שהוא בכור.

וכן אם היתה אשתו מעוברת, נאמן לומר: עובר זה אינו בני וממזר הוא, ויהיה ממזר ודאי. והאומר על עצמו שהוא ממזר נאמן לאסור עצמו בבת ישראל ואסור בממזרת עד שיודע שהוא ממזר ובנו כמהו. ואם יש לו בני בנים אינו נאמן לפסול בני בניו ולא יפסול רק עצמו.

ארוסה שנתעברה והיא בבית אביה הולד בחזקת ממזר ואסור בבת ישראל ואסור בממזרת. ואם אמרה: מארוסי נתעברתי, נאמנת והולד כשר. ואם הכחישה הארוס ואמר: מעולם לא באתי עליה, הולד ממזר, שאפילו היה בחזקת בנו, ואמר בני זה ממזר נאמן. והאשה אינה בחזקת זונה, אלא נאמנת לומר: לארוסי נבעלתי, ואינה זונה. ואם נשאת לכהן לא תצא וולדה ממנו כשר.

ואם העם מרנננים אחריה וגנוה עם ארוסה ועם אנשים הרבה, אע"פ שבא עליה ארוסה בבית חמיה הוי ספק ממזר, שמא הפקירה עצמה לאחרים, ואם נבדקה ואמרה: עובר זה מארוסי הוא, הבן כשר.

אשת איש מעוברת שאמרה: עובר זה אינו מבעלי, אין נאמנת לפסולו. הרי הכן בחזקת כשרות, שלא האמינה תורה רק האב. אמר האב: אינו בני, או שהיה בעלה במדינת הים, הוי בחזקת ממזר. ואם אמרה מגוי ועבד נתעברתי הולד כשר, שאין הבעל יכול להכחיש בדבר זה, ואין העובר משתאה במעי אמו יותר מ"ב חדשים.

אשת איש החשודה מזנות, אין חוששין לבניה שמא ממזרים, שרוב בעילות אצל הבעל, ומותר לישא בתה לכתחלה, אבל היא עצמה חוששין משום זונה. ואם פרוצה יותר מדאי שמפקרת עצמה לכל בפרהסיא אף לבניה חוששין.

נאמנת חיה לומר: זה בן כהן או לוי או נתין או ממזר, מפני שלא הוחזק ואין אנו יודעין יחסו. ואם ערער עליה אדם ואפי'¹⁹ בשקר מעידה אינה נאמנת, והבן בחזקת כשר ואין לו יחס.

ממזר ודאי ונתניני מותרין לבא זה בזה, והולד ממזר. ושתוקי ואסופי מותרין בנתינים והולד ספק ממזר.

ממזר מדברי סופרים, כגון אשה ששמעה שמת בעלה ונשאת ובעלה קיים, ובא עליה הראשון היא תחת השני, הבן ממזר מדברי סופרים וממזר כזה מותר לישא ממזרת כזה מדרבנן.

פצוע דכא והוא שנפצעו בציו וכרות שפכה, והוא שנכרת או נידך גידו באחד משלשה איברים שאיפשר שיולד²⁰ הזכר, בגיד או בבצים או בחוטי בצים שבהן תתבשל השכבת זרע, או שנכרתה העטרה או למעלה מהעטרה, אם נשאו אלה בת ישראל ובעלו לוקין, שנאמר²¹: לא יבא פצוע דכא וכרות שפכה בקהל יי. ואסורין בממזרת ודאית, שהרי אסורה מן התורה. ומותרין בגירות ומשחררת ונתינה וכל הספיקות. ואפילו היו כהנים, שאינן בקדושתן.

18 = הלכות גדולות, סוף הלכות עריות, סי' כט; מהדורת ווארשא, עמ' 114. מובא שם ושם.

19 ברמב"ם (שם הלכה לב): אם ערער עליה אפילו אחד ואמר.

20 ברמב"ם (פרק טז, הלכה ג) שלפנינו: שיפסל. בדפוסים הראשונים כנוסח מחברנו.

21 דברים כג, ב.

מי שנכרת בראש העטרה ונשאר ממנו אפילו כחוט השערה מוקף לכל הגיד או שנכרת הגיד למעלה מעטרה כקולמוס או כמרזב או שניקב למעלה מעטרה כשר. נקבה העטרה עצמה, אם כשיראה קרי תצא שכבת זרע מן הנקב פסול. נסתם הנקב חזר להכשירו. ופי' ה"ר אליעזר ממיץ²², שפי' פסול הוא הולד הנולד מאשתו, שהרי הוא ממזר כיון שבעל אשה זו אינו מוליד, אבל הבעל עצמו כשר לבא בקהל, דהוי כמו עקור ולא ככרות שפכה, דאם היה ככרות שפכה לא היה לעולם חוזר להכשירו, כדאיתא בספרי²³ כמו שאפרש²⁴, ואמרינן בזה נסתם כשר אם כן לא הוי כי אם עקור. ניקב למעלה מעטרה שכנגדו²⁵ בתוך העטרה פסול, שכל העטרה מעכבת. נסתם שביל של שכבת [זרע]^{25*} וחזר לראות שכבת זרע משביל שמשתיין בו פסול. נכרתו הבצים או חוטי הבצים או שנפצעה או נידוכה או חסרה או ניקבה אחד מהן פסול. ניקב החוט מחוטי הבצים לשביל של מימי רגלים והרי מטיל מים משני מקומות, משביל מים ומשביל של שכבת זרע כשר.

כל פסולין אלו, שלא היו בידי שמים, כגון שכרתו אדם או כלב או הכהו קוץ. אבל אם נולד כך, א ונולד בלא בצים או חלה מחמת גופו ובטלו אברים אלו או נולד בה שחין והמסה אותו או כרתו²⁶ כשר לבא בקהל, שכל אלו בידי שמים. כתב רבינו ברוך²⁷, שסומכין העולם להכשיר בני אדם הנתיקין שכורתין מהן ביצה אחת על מה שנשונה בכרם ביבנה²⁸ שכל מי שאין לו אלא ביצה אחת הוי כסריס חמה וכשר. אבל מפרש בה"ג²⁹, שזה דווקא באדם שנולד כך אבל כרתו ממנו ביצה אחת פסול, ופי' ³⁰ בכרם על שם שהיו שורות של תלמידי חכמים רבים לכך נקרא כרם. בירושלמי³¹ ובסיפרי³² פצוץ דכא יש לו רפואה, וחוזר להכשירו אבל כרות שפכה אינו חוזר.

פרק שנים עשר

כל הבא על אחת מכל העריות דרך איברים, שחבק ונשק דרך תאוה בקירוב בשר לוקה, שנאמר²: ולא תעשו מכל התועבות האלה, שנאמר³: ולא תקרבו לגלות ערוה,

22 יראים, סי' ר; השלם, סי' כט. מובא בסמ"ג, לאוין קיח—קיס.

23 כי תצא, פיסקא רמו. 24 בסוף הפרק.

25 צ"ל עלי' הרמב"ם (שם הלכה ה): ניקב למטה מעטרה שכנגדו למעלה.

25* הוספנו עלי' הרמב"ם (שם הלכה ו).

26 שם (הלכה ט): שגולד בהם שחין והמסה אותם או כרתם.

27 ספר התרומה, הלכות חליצה, סי' קלג. מובא בסמ"ג שם.

28 יבמות עה, א.

29 = הלכות גדולות, הלכות מיאון, סי' לב, מהדורת ווארשא, עמ' 129.

30 סמ"ג שם. ראה רש"י יבמות שם ד"ה בכרם.

31 יבמות פרק ח, הלכה ב. 32 ראה הערות 23—24.

1 רמב"ם, הלכות איסורי ביאה, פרק כא; סמ"ג, לאוין קכו.

2 ויקרא יח, כו. וכ"ה בסמ"ג. ברמב"ם (שם הלכה א): שנאמר לבלתי עשות מחקות התועבת (שם שם, ל).

3 שם שם, ו. וצ"ל: ונאמר.

כלומר לא תקריבו לדברים המביאים לידי גלוי ערוה. וכל העושה כך חשוד על העריות. ואסור לקרוץ בידיו ורגליו ולרמוזו בעיניו לערוה, או לחייבי לאוין, ולשחוק או להקל ראש עמה ואפילו להריח ריח בשמים שעליה או להביט ביופיה. והמסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ונתכוון ליהנות ממסתכל באותו מקום. ואפילו לשמוע קול ערוה או לראות שערה אסור. וכל המתכוין לדברים אלו מכין אותו מדרות, ואסור להסתכל בנשים שעומדות על הכביסה, ואפילו להסתכל בבגדי צבע ישנים קצת⁴ של אשה שהוא מכירה אסור.

ומותר להסתכל בפני פנויה ולבדקה, בין פנויה בעולה, בין בתולה, כדי שיראה אם היא נאה בעיניו ישאנה, ואין בזה צד איסור. ולא עוד אלא ראוי לעשות כן, אבל לא יסתכל דרך זנות, והרי אומ'⁵ ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה. ואסור להשתמש באשה כלל, קטנה או גדולה, שפחה או משוחררת, שמא יבא הרהור עבירה. ושמוש שאסור, כגון רחיצת פניו ידיו ורגליו והצעת המטה בפניו⁶ ומזיגת הכוס, שלא יעשה לו כך, רק אשתו בלבד. ואין שואלין בשלום אשה כלל ואפילו על ידי שליח.

מי שפגע באשה בשוק אסור להלך אחריה אלא רץ ומסלקה לצדדין או לאחוריו, וכל המהלך אחרי אשה בשוק הרי זה מקלי עמי הארץ. ולא יעבר אדם על פתח אשה זונה עד שירחק ארבע אמות, שנאמר⁷ : לא תקרב אל פתח ביתה.

מותר לאב לחבק בתו ולישן עמה בקירוב בשר. וכן האם עם בנה כל זמן שהן קטנים. נעשו הבן והבת גדולים ששדים נכוננו ושער צמח, זה ישן בכסותה וזה ישן בכסותו⁸, ואם הבת בושה לעמוד ערומה בפני אביה או שנשאת, וכן אם האם בושה לעמוד ערומה בפני בנה, אע"פ שהם קטנים, אין ישנין יחד כי אם בכסותן.

המחבק אחת מן העריות שלכו⁹ של אדם נוקפו עליהן, או שנשק אחד מהם¹⁰, כגון אחותו הגדולה ואחות אמו וכיוצא בהן, אע"פ שאין שם תאוה וקנאה¹¹ כלל מגונה ואסור ומעשה טפשים הוא, שאין קריבן לערוה כלל אפילו לקטנה, חוץ מאם לבנה ואב לבתו כאשר פי'.

נשים המסוללות זו בזו אסור ומעשה מצרים הוא שהוזהרנו, שנאמר¹² : כמעשה ארץ מצרים לא תעשו(ו). וכן מנהגם, איש נושא איש ואשה נושאת אשה ואשה נושאת לשני אנשים. ואע"פ שאין מלקות בלאו זה שאין בו לאו מיוחד, ראוי להכותם מדרות, ולא תאסר על בעלה בזה ולא לכהן משום זנות. ויש לאיש הקפיד¹³ על אשתו בדבר זה ולמנוע הנשים הידועות לכך להכנס לה ולצאת והוא אליהן¹⁴.

אסור לדור בבית חמיו, שזו עזות פנים. אבל אנן לא קיימא לן הכי, מדשביק תלמודא

4 כן בסמ"ג. ברמב"ם (שם הלכה כא) שלפנינו : בבגדי צמר. בכתבייד תימנים : בבגדי צבע. וכן היה הנוסח לפני בעל מגדל עוז.

5 איוב לא, א.

6 ברמב"ם (שם הלכה ה) שלפנינו : לפניו. בכתבייד תימנים כנוסח מחברנו.

7 משלי ה, ה. ושם : ואל תקרב. 8 צ"ל בכסותו, והיא ישנה בכסותה.

9 צ"ל : שאין לבו. 10 צ"ל : אחת מהן. 11 צ"ל : והנאה.

12 ויקרא יח, ג. 13 צ"ל : להקפיד. 14 צ"ל : ומלצאת היא אליהן.

כל הני פ"ק¹⁵. לא יכנס אדם עם חמיו ואביו ובעל אחותו למרחץ ולא עם תלמידו. אם לא שצריך לתלמידו. ויש מקומות שנהגו שלא יכנסו שני אחים כאחד למרחץ. לא יהלכו בנות ישראל פרועות ראש בשוק, פנויה או אשת איש. ולא תהלך אשה בשוק ובנה אחריה, גזירה שמא יתפש בנה ותלך אחריה להתחזקו ויתעוללו בה הרשעים שתפשוהו דרך שחוק.

מי שגירש אשתו מן הנישואין לא תדור עמו בחצר, שלא יבאו לידי זנות. ואם היה כהן לא תדור עמו במבוי. וכפר קטן נדון כמבוי. היה לה מלוה אצלו עושה שליח לתובעו. וגרושה שבאה עם המגרש לדין מנדין או מכין אותן מרדות. ואם נתגרשה מהארוסין מותרת לתובעו לדין ולדור עמו בחצר. ואם לבו גס בה אף מן הארוסין אסור. ופירש"י¹⁶, שכל אלה בכהן, ואין לנו ראייה בישראל שיאסר לדור עמה. והיא¹⁷ נדחית מפניו, ואם החצר שלה הוא נדחה מפניה.

לא ישא אדם אשה במדינה זו ואשה במדינה אחרת, שמא לא¹⁸ יארכו ימים ונמצא בן¹⁹ נושא אחותו ואחות אמו ואחות אביו ולא ידע. ואם היה אדם גדול ששמו ידוע וזרעו מפורסמין מותר.

אך רבינו גרשום מאור הגולה תקן²⁰ בכל עניין לכל אדם שלא ישא אדם שתי נשים. גם לא יגרש אדם אשתו בעל כרחו. ושם חרם מזה ואמר, שאין להתיר כי אם בק' אנשים מג' ארצות כגון פייטו ואונגו וגורמינדיאה²¹, ותהיה הכתובה צרורה ומונחת. ועוד תקן שחרם שמקבל איש ואשה לאחר תשומת יד, צריך ק' להתיר ממדינה אחת. ותשומת יד בלא חרם, יש חרם קדמונית לקיים התשומת יד, ויכול להתירה בששים²² איש אם ימצאו טעם מבורר.

ועוד תקן שמקום שיש חרם מבית דין ואיש עובר לשם, ואיש מזמינו לדין בפני עדים ואף בשוק בלא עדים אם מזמינו על פי החרם חל עליו החרם ואחרי טענותם ילך הנתבע לדרכו אם ירצה ולא ימתין אחר הפסק.

וכשאדם קובל בבית הכנסת להזמין חבירו לא יבטל שום תפילה עד ג' פעמים יסרב, ואחר ג' פעמים יכול לבטל כל תפלות העיר, ואפילו יש כמה בתי כנסיות. ולא יכול לבטל בשבת ויום טוב תפלה אם לא ביטל ג' תפלות קודם רצופות, ואם בשביל תקנת הקהל אפילו לכתחלה יכול לבטל.

ואדם המשאיל מקום להתפלל לרבים ואין²³ יכול לאסור המקום למי שיש לו ריב ומצה, אבל יכול לאסור לכל הבאים לשם אם ירצה.

15 אולי צ"ל: פ"ק וקדושין (יב, ב), וכונתו למה שאמרו שם נהרדעי: בכולהו לא מנגיד רב אלא על דמקדש בביאה... והשוה סמ"ג עשין מח; תוספות, יבמות נב, א ד"ה הדר; קדושין שם ד"ה בכולהו.

16 כתובות כז, ב ד"ה בגרושה; כח, א ד"ה לא תדור. מובא בסמ"ג לאוין שם.

17 רמב"ם, שם הלכה כז.

18 תיבה זו מיותרת ויש למחקה. 19 צ"ל: את.

20 השוה מחזור ויטרי, עמ' 799—797; כלבו, סי' קיו; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (סדילקאב תקצ"ה), סי' תתרכב. ועיין: ש' אידלברג, מבוא לתשובות רבנו גרשם מאור הגולה (ניו יארק תשט"ז), מעמ' 16 ואילך.

21 בויתרי: אניוב גורמדיאה צרפת. בכלבו: ארגון, למברדיאה וצרפת. בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג: אוניואה וגומברדיאה וצרפת.

22 בכל המקורות: שלשים. 23 צ"ל: אין.

וכן מי שאבדה לו אבידה יכול להכריח הקהל ליכנס בחרם היודעים ממנה, ואין יכול הנתבע לומר לא אכנס בחרם אכן אני מזומן לבא לבית דין. ואם בני העיר עשו תקנה בהסכמת רוב הגו' העיר, אין המיעוט רשאי לומר נעשה בית דין, כי אין להושיב בית דין על כך, שהכל לפי ראות טובי העיר. ואין יכול הנפקד לעכב ספרים הנפקדים אצלו בשביל תביעתו. ור"ת הוסיף אף על כל פקדונות שאין לעכבם על תביעה שיש להם על המפקיד, רק המלמד אם עבר זמנו יכול לעכב הספר שלומד בו ולא דבר אחר.

ומי שהטילו עליו מתנה ובאו לגבותה ממנו על ידי פקידים, אין לו כח להזמין המטיל לב"ד עד שיפרע המוטל עליו, ואז יכול להזמין כל מי שעשה לו שלא כדין. ואם ראות עיני הקהל שעשה לו שלא כדין, אף קודם שפרע יכול להזמין, שאם לא כן יגבה ממנו כרצונו על ידי פקידים ויאמר, כי בשביל מתנתו לוקחים. ובני הכפרים המביאים נרותיהן בצום כפור בבית הכנסת יניחם לשם, ואם עשה שנים יביאו האחד עמו להדליק במקום שמתפלל²⁴ ביחיד בשובו. אבל²⁵ אחד מן העיר אף אם עשה שנים, אחד גדול מדאי ולא דלק כי אם מעט, מכל מקום יניחנו הכל.

וכל נדרים שנדר בבית הכנסת ישלם באותו העיר כפי מנהג העיר אם יש שם מניין קבוע. והעובר בעיר שיש מניין קבוע, משנכנס אדר יפרע מעות פורים לחלק לעניי העיר, אם יתבעו לו אנשי העיר ואם לאו פטור מן החרם. ואם יש מניין בעיר בצמצום אינו רשאי לצאת עד שיגמור החזן תפלתו ואם יצא אומר רבינו נסים אפילו באמצע קדושה יגמור כל תפלתו בלא מניין. ועוד תקן שלא לבייש בעל תשובה להזכיר פשעם. ושלא לשכור בית ישראל לגוי בלא רשותו כל השנה כולה²⁶. ומכל אלה שם חרם חמורה לקיים כל אלה התקנות.

פרק שלשה עשר¹

כל המתייחד עם הערוה וקנה או ילדה, או פנויה כגזירת דוד, או גויה כגזירת שמאי והלל², חוץ מהאם עם בנה והאב עם בתו ובעל עם אשתו נדה, מכין האיש והאשה מרדות ומכריזין עליהם, חוץ מאשת איש שאע"פ שאסור להתייחד לא מלקין, שלא להוציא לעז שוינתה ושהבנים ממזרים. וכל אשה שאסור להתייחד עמה אם אשתו עמו מותר להתייחד, שאשתו משמרתו. אבל לא תתייחד ישראלית עם הגוי אע"פ שאשתו עמו, שאין אשתו משמרתו ואין להם בושת.

24 צ"ל: ואם עשה שנים האחד יניח והאחר ידליק במקום שמתפלל.

25 פרט זה לא נזכר במקורות הנ"ל.

26 בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג: שלא לשכור בית עובד כוכבים שדר בו חברו ישראל עד מלאת שנה אחר שיצא היהודי מן הבית...

1 רמב"ם, הלכות איסורי ביאה, פרק כב; סמ"ג, לאוין קכו.

2 עבודה זרה לו, ב.

אע"פ שמותר להתיחד עם אדם ובהמה שלא נחשדו ישראל על משכב זכור ובהמה, המתרחק אפילו מייחוד בהמה משובח, וכן המתרחק מייחוד אמו ואחותו ובתו משובח. אין מוסרין תינוק ישראל לגוי ללמדו ספר וללמדו אומנות, ואין מעמידין בהמה בפונדקאות של גוים אפילו זכרים אצל זכרים או נקבות אצל נקבות, שאין מוסרין בהמה וחיה [ועוף] לרועה גוי ואפילו זכרים לגוי ונקבות לגויה, שכולם חשודים למשכב זכור והרבעת בהמה והן אסורין בזה, וכתוב ³: ולפני עור לא תתן מכשול. אבל השתא כתב רבנו ברוך ⁴, שאין חשודין הגוים על [הרביעה] לפיכך מוסרין אנו להם כל בהמה, ועוד דהלכה כרבנן ולא חיישי ארביעה פרק ב' דעבודה זרה ⁵. והטעם שאין מוסרין נקבה לגויה, שכולם בחזקת נואפים וכשיבא הנואף לשכב עם הגויה ימצא הבהמה וירבענה.

לא תתיחד אשה עם אנשים הרבה עד שתהיה שם אשתו של אחד מהם, וכן לא יתיחד איש אחד עם שתי נשים, אבל עם שלש מותר ⁶. אך כל שעסקו עם הנשים לא יתיחד אפילו עם נשים הרבה. ונשים הרבה עם אנשים הרבה אין חוששין להם. אנשים מבחין ונשים מבפנים, או אנשים מבפנים ונשים מבחוץ ופירסה אשה לבין האנשים, או איש לבין הנשים אסורין משום ייחוד. איש שעסקו ומלאכתו עם הנשים אסור לו להתיחד עם הנשים ⁷. כיצד יעשה, יתעסק עמהם ואשתו עמו או יפנה למלאכה אחרת.

מותר להתיחד עם שתי יבמות, או עם שתי צרות, או עם אשה וחמותה, או עם אשה ובת בעלה, או עם אשה ובת חמותה, ששונאות זו את זו ואין מחפות זו את זו. ומותר להתיחד עם אשה שיש עמה תינוקת קטנה שידועת טעם ביאה ואינה מוסרת עצמה לביאה ואין האשה מזנה לפניה, שהרי זו מגלה סודה.

מותר להתיחד עם תינוקת בת שלש ולמטה ותינוק מבן תשע ולמטה, שלא אסרו רק ייחוד מראו ⁸ לביאה. אנדרוגינוס לא יתיחד עם הנשים, נתייחד אין מכין אותו כלל, שהוא ספק. מתיחד אדם טומטום ⁹ ואנדרוגינוס.

אשה שבעלה בעיר מותר להתיחד עמה, שאימת הבעל עליה. ואם המתיחד גס בה אסור אפילו בעלה בעיר, כגון שהיה קרובה או נתגדל עמה. המתיחד עם אשה והפתח פתוח לרבים אין חששא.

מי שאין לו אשה לא ילמוד תינוקות, מפני שאימותיהן באות שם ונמצא מתגרה בה. ואשה לא תלמוד תינוקות, שאבותיהן באין בגלל בניהן ומתייחדין עמה. ואין המלמד צריך שתהא אשתו שרויה עמו בבית הספר, אלא היא בביתה והוא מלמד במקומו, אע"פ שאין אדם רשאי לישב בלא אשה ¹⁰.

תקנו חכמים שיהיו נשים מספרות זו עם זו בבית הכסא, כדי שלא יכנס שם איש משום ייחוד.

3 ויקרא יט, יד.

4 ספר התרומה, הלכות עכו"ם, סי' קמט.

5 כב, ב.

6 זו היא שיטת הסמ"ג שם, אבל דעת הרמב"ם (שם הלכה ח) היא, שלא יתיחד איש אחד אפילו עם נשים הרבה.

7 אלה הם דברי הרמב"ם (שם) וכבר הביאם מחברנו לעיל מתוך הסמ"ג.

8 צ"ל: הראוי. 9 צ"ל: עם טומטום.

10 משפס זה, שלא נמצא ברמב"ם ובסמ"ג אינו מובן.

הלכות עבודה זרה וגרים

אין ממנין אפילו כשר ונאמן להיות שומר חצר שיש בה נשים, אע"פ שעומד בחוץ, שאין אפיטרופוס בעריות. ואסור לאדם למנות אפיטרופוס על ביתו, שלא ינהיג אשתו לדבר עבירה.

אסור לתלמיד חכם לשכון בחצר שיש בה אלמנה, אע"פ שלא מתיחד עמה, מפני החשד לא ¹¹ אשתו עמו. אלמנה אסורה לגדל כלב, מפני החשד. ולא תקנה אשה עבדים זכרים ואפילו קטנים, מפני החשד.

אין דורשין סתרי עריות בשלשה, מפני שאחד טרוד בשאלת הרב והשנים נושאים ונותנים זה עם זה ואין דעתן פנויה לשמוע. ולפי שדעת האדם קרובה אצל עריות, אם נסתפק לו דבר ששמע מורה להקל, לפיכך אין דורשין אלא לשנים, שיהיה האחד השומע מפנה לבו ויודע מה שישמע מן הרב.

ראוי לאדם לכופ יצרו ולהרגיל עצמו בקדושה יתירה ובמחשבה טהורה, ויזהר מן העריות והיחוד, כאשר אמרו חסידים הראשונים: הזהרו בי מפני בתי, מפני כלתי, כדי ללמד לתלמידיהם שלא יתביישו מדבר זה ויתרחקו ¹², שאין לך בכל האסורין שקשה לפרוש יותר מן העריות, ובשעה שנצטוו ישראל על העריות בכו וקבלו בתרעומת ובכיה, שנאמר ¹³: בוכה למשפחתיו, על עסקי משפחתיו. וגזל ועריות נפש האדם מתאוה להם. ואין אתה מוצא קהל בכל זמן וזמן שאין בהן פרוצים בעריות ובביאות אסורות. אמרו חכמים: רוב בגזל ומיעוט בעריות והכל באבק לשון הרע.

מדה הטובה להתרחק משחוק ושכרות, שהם גרם לעריות. ולא ישב בלא אשה, ויפנה מחשבתו לדברי תורה, וירחיב דעתו בחכמה, שאין מחשבת עריות ¹⁴ כי אם בלב פנוי מחכמה. ואמרו חכמים ¹⁵: אם פגעה ¹⁶ מנוול זה, פי' יצר הרע, משכחו לבית המדרש ואם אבן הוא גימז ¹⁷, שנאמר ¹⁸: הלא כה דברי כאש נאום יי וכפטיש יפוצץ סלע. ברוך קוני שעזרני.

הלכות עבודה זרה וגרים

פרק ראשון¹

כל העובד עבודה זרה ברצונו בזדון או שום בריא ², מלאך או כוכב וכרוב, ואפילו יודע שיי הוא אלהים ועובד הנברא כמו שעשו דור אנוש וסבור שרצון האל הוא, או אם קבל עליו אחד מכל הנבראים ואפילו לבינה ³ ואמר לה אלי אתה וכיוצא בדבור

11 ז"ל: אם לא. 12 ברמב"ם (הלכה כ) נוסף: מן היחוד.

13 במדבר יא, י. 14 ז"ל: עריות מתגברת.

15 קידושין ל, ב. 16 ז"ל: פגע בך.

17 בקידושין שם נוסף: ואם ברזל הוא מתפוצץ.

18 ירמיה מג, כט.

1 רמב"ם, הלכות עבודה זרה, פרקים ב—ג.

2 ז"ל: נברא. 3 ז"ל: הגביה לבינה.

זה אפילו חזר בתוך כדי דבור ואמר אין זה אלי עובר בלא תעבדם⁴ וחייב כרת, הותרה בעדים נסקל ואחר כך נתלה, בשוגג חייב חטאת קבועה. העובד דרך עבודת העבודה זרה שעובד אפילו דרך בזיון, כגון פוער לפעור כדי לבזותו וזורק אבן למרקוליס שזה עבודתה, או עובדה באחד מארבע עבודות פנים אפילו שלא כדרך עבודתה, כגון זבח וקטר נסך וזרק, שהכל אחד, והשתחוה בכל אלה חייב, שנאמר⁵: זובח לאלהים יחרם יצתה מכלל שאר עבודות להקיש אליה ולומר, מה זביחה שהיא לשם וחייב בה בעבודה זרה אפילו שאין דרך עבודתה בכך, אף כל שאר עבודות⁶ שאין דרך עבודתה בכך, כגון שפער למרקוליס או זרק אבן לפעור פטור. ולפיכך צריכין בית דין לידע דרכי העבודות, שלא יסקלוהו עד שידעו אם עבדה דרך עבודתה.

ספת לה צואה או שניסך עביט של מימי רגלים חייב, שחט לה חגב פטור, אלא אם כן היה דרך עבודתה בכך. עבודה זרה שעבודתה במקל, שבר לפניה מקל חייב ונאסרת, זורק מקל לפניה פטור⁷ ואינה נאסרת, שאין זריקת מקל שהוא כמו שהוא דומה לזריקת דם שמתפזר.

העובד עבודה זרה מאהבתה, שחשק בה שהיא נאה ביותר או מיראתה, שסמך שמטיבה ומריעה, אם קבלה עליו באלוה חייב סקילה ואם עבדה דרך עבודתה או באחת מארבע עבודות מאהבה או מיראה פטור. המגפף עבודה זרה ומנשקה ומכבד ומרבץ לפניה ומרחיצה וסכה ומלבישה ומנעילה וכל כיוצא בדברי כבוד אלו עובר בלא תעבדם, ואע"פ שאינו לוקה דהוי לאו שבכללות, אם היה דרך עבודתה באחד מכל הדברים ועשה לעובדה חייב.

ישב לו קוץ ברגלו בפני עבודה זרה או נתפזרו לו מעות בפניה לא ישחה ליטלם, שנראה כמשתחוה, אלא ישב ואחר⁸ יטלם. פרצוף המקלח מים בפני עבודה זרה לא יניח פיו על פיו לשמות, שנראה כמנשק לעבודה זרה.

כל העושה עבודה זרה לעצמו, אע"פ שלא עשאה בידו ואע"פ שלא עבדה, לוקה⁹ שתיים משום לא תעשה לך פסל¹¹, ומשום ואלהי מסכה לא תעשו לכם¹².

כל העושה צורות כסף וזהב לגוי מצורת אדם או חמה ולבנה ושאר דברים ככוכבים המשמשים במרום, עובר משום לא תעשו אתי אלהי כסף ואלהי זהב¹³, ואע"פ שאינן ע"ז, מכל מקום ידמו הטועים שהן לעבוד. ושאר צורות, כבהמות ועופות ואילנות ואפילו בולטת הצורה מותר. הצר בעץ או באבן או בסיד צורת אדם בולטת לוקה, אבל צורה משוקעת או צורה סמנין¹⁴ או צורות שמרקמין באריגה מותרות.

טבעת חותמת¹⁵ מצורת אדם, אם בולטת אסור להניח ומותר לחתום בה. ואם שוקעת מותר להניחה ואסור לחתום, שהנחתם תיעשה בולטת.

4 שמות כ, ה; דברים ה, ט. 5 שמות כב, יט.

6 הדברים משובשים ואולי צ"ל: אפילו שאין דרך עבודתה בכך אף כל עבודה שהיא לשם אם עבד בה לאל אחר אפילו שאין דרך עבודתה בכך חייב. אבל כל שאר עבודות, ראה רמב"ם פ"ג, ה"ב—ג.

7 צ"ל: זרק. 8 ברמב"ם (שם הלכה ד); חייב. 9 = ואחר כך.

10 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ט): וכן העושה עבודה זרה בידו לאחרים, אפילו עשאה לגוי, לוקה. לפיכך העושה עבודה זרה בידו לעצמו לוקה.

11 שמות כ, ד. 12 ויקרא יט, ד. 13 שמות כ, כג. ושם: לא תעשון. 14 צ"ל: של סמנין.

15 צ"ל: שיש עליה חותמת.

הלכות עבודה זרה וגרים

אסור לקרות בספרי עבודה זרה, שהם לבאר משפטיה ועבודותיה וחוקותיה. ואסור להרהר בעבודה זרה ולדבר בדבריה ואפילו להסתכל בדמות הצורה אסור, שנאמר ¹⁶: אל תפנו אל האלילים. ולא לשאול כיצד עבודתה, שנאמר ¹⁷: ופן תדרוש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו.

וכל הנפנה אחר עבודה זרה בדרך שהוא עושה ¹⁸ לוקה. ולא עבודה זרה בלבד אסור להפנות במחשבה, אלא כל מחשבה שהיא ¹⁹ להיות עוקר מעיקר התורה, כגון לחשוב בייחוד הבורא, שמא הוא שמא אינו, מה למעלה ומה למטה, מה לפנים מה לאחור, או נבואה זו אמת היא או לאו, אסור. שדעתו של אדם קצרה ולא יכול להשיג האמת על בוריו ואם ימשוך אחר מחשבתו גורם למינות ועובר ²⁰ לא תתורו אחרי לבבכם ²¹, ולא לוקה. אמרו חכמים ²²: אחרי לבבכם זו מינות, ואחרי עיניכם זו זנות.

והמינים שעושים כך עד שעוברים גופי התורה להכעיס ואומרים שאין בזה עון, אסור לדבר עמם ולהשיב להם תשובה כלל, שנאמר ²³: לא תקרב אל פתח ביתה, זו מחשבת מין לע"ז. ואין מקבלין אותם בתשובה לעולם שנאמר ²⁴: כל באיה לא ישובן לא ישיגנו ארחות חיים. כתוב בתורה ²⁵: השמרו לכם פן יפתה לבבכם, שלא תתעו בהרהור הלב לעבוד שום דבר בריה להיות סרסור ביניכם וב[ין] הבורא, כמו שעשו דור אנוש.

ישראל שעבד עבודה זרה כגוי לכל דבריו ומשומד הוא לכל התורה, ולא כאדם שעבר עבירה שיש בה סקילה. וכל המודה בה הוי מחרף ומגדף השם והוי ככופר בכל התורה כולה שנצטוו ישראל ²⁶ מאדם הראשון עד סוף כל הנביאים ²⁷, שנאמר בע"ז ²⁸: וכי תשגו ולא תעשו [את] כל המצות האלה, ונאמר ²⁹: למן היום אשר צוה יי והלאה לדרויתכם, ונאמר ³⁰: והנפש אשר תעשה ביד רמה את יי הוא מגדף, ומלמד ששקולה עבודה זרה כנגד כל המצות וכל הכופר בה כמודה בכל התורה כולה.

פרק שני

כל הנהנה מהעבודה זרה ומשמשיה ותקרובתה וכל הנעשה בשבילה, ובהמה שהקריבות לעבודה זרה, אפילו מפרשה ועצמותיה וקרניה וטלפיה ועורה, חייב שתים, משום לא תביא תועבה אל ביתיך ¹. ומשום, לא ידבק בך מאומה מן החרם ². ומצות עשה

16 ויקרא יט, ד.

17 דברים יב, ל. 18 צ"ל: שהוא עושה בו מעשה.

19 צ"ל: שהיא גורמת לאדם. 20 צ"ל: ועובר על.

21 במדבר טו, לט.

22 ספרי, שלה, פיסקא קטו; ברכות יב, ב.

23 משלי ה, ח. ושם: ואל תקרב.

24 שם ב, יט. ושם: ולא ישיגו. 25 דברים יא, טז.

26 ברמב"ם (פרק ב, הלכה ד): הנביאים.

27 שם: ועד סוף העולם. 28 במדבר טו, כב.

29 שם שם, כג. ושם: מן היום.

30 שם שם, ל. ושם: ביד רמה מן האזרח ומן הגר את...

1 רמב"ם, הלכות עבודה זרה, פרק ז. 2 דברים ז, כו.

3 שם יג, יח. ושם: ולא ידבק בידך.

בארץ ישראל לרדוף אחר כל זה ולאבד הכל, שנאמר⁴: אבד תאבדון את כל המקומות, ונאמר⁵: ואבדתם שמם מן המקום ההוא, אבל בחוצה לארץ אין חייב לרדוף לאבדם, אך במקום שיכבוש שם יאבדם.

ויש חלוק בין עבודה זרה של גוי לשל ישראל, דשל ישראל אינה אסורה בהנאה עד שתעבד, שנאמר⁶: ושם בסתר, עד שיעשה עבודתה שזה דבר שבסתר. אבל של גוי מיד אסורה בהנאה, שנאמר⁷: פסילי אלהיהם תשרפון באש, משפסלו נעשה לו אלוה. ומשמשי עבודה זרה אפילו של גוי אין אסורין עד שיעבדו בהן לעבודה זרה. העושה עבודה זרה אפילו לגוי שאסורה מיד, אע"פ שלוקה שכרו מותר, שאין אסורה עד שתגמר, ומכוש אחרון שגומר אין בו שום פרוטה.

הלוקה מיני מתכות שבורין מגוים ומצא בהן עבודה זרה, אם נתן מעות ולא משך יחזיק⁸ לגוי, ואם משך אע"פ שלא נתן מעות יוליכם לים המלח⁹. וכן גר וגוי שירשו אביהם, גר יכול לומר לגוי: טול אתה עבודה זרה ואני מעות, יין בסך ואני פירות. ואם משבאו לרשותו אסור.

צורות שעשו גוים לגוי מותרין בהנאה, לעבודה זרה אסורין בהנאה. לפיכך, כל הצורות הנמצאות בכפרים אסורין בהנאה, שחזקתן לעבודה זרה. הנמצא במדינה, אם היו עומדין על פתח המדינה וביד הצורה מקל או צפור או כדור או סייף או עטרה וטבעת חזקתו לעבודה זרה ואסורין בהנאה, אם לאו חזקתן לגוי ומותרין.

צלמים הנמצאין בשווקים או בתוך גרוטאות מותרין, וכל שכן שברי צלמים. אבל המוצא יד עבודה זרה או אחד מאיבריה מושלכין (אלא דין)¹⁰ שודאי זה האבר הוא מצורה נעבדת והוא באיסור עד שיודע לך שבטלוה גוים¹¹.

המוצא כלים ועליהם צורת חמה או לבנה ודקוק, או¹² היה בכלי כסף וזהב או בבגדי שני או שהיו חקוקים הצלמים על הטבעות אסורין ועל שאר הכלים חזקתן לגוי ומותרין.

עבודה זרה שנתערבה בצורות של גוי, אפילו אחד בכמה אלפים, או כוס עבודה זרה שנתערב בכמה כוסות, או עורות לבובין שנתערב בכמה עורות הכל אסור בהנאה, שעבודה זרה ומשמשיה ותקרובתה אסורין בכל שהו. עבר ומכר עבודה זרה ומשמשיה ותקרובתה הדמין אסורין בהנאה, ואסורין¹³ בכל שהו, שנאמר¹⁴: והיית חרם כמהו, וכל שאתה מביא מעבודה זרה ומשמשיה ותקרובתה כמוה.

4 שם יב, ב.

5 שם שם, ג. ושם: ואבדתם את שמם. 6 שם כז, טו.

7 שם ז, כה. 8 צ"ל: יחזיר.

9 ברמב"ם (שם הלכה ה) שלפנינו: וכן אם משך ולא נתן מעות, אע"פ שמשיכה בעובד כוכבים קונה, כמקח טעות הוא. נתן מעות ומשך יוליכם לים המלח. וכנוסה מחברנו נמצא בהרבה כתבי יד של הרמב"ם. ראה משנה תורה, ספר המדע, מהדורת כהן—קצולנבוגן (הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשכ"ד), הלכות עבודה זרה, פרק ז, שורות 22—23.

10 צ"ל: אסור בהנאה הואיל וידע.

11 ברמב"ם (שם הלכה ז) שלפנינו: שהעובדי כוכבים עובדיה בטלוה. ראה משנה תורה, מהדורה הנ"ל, שם, שורות 33—34.

12 צ"ל: אם.

13 ברמב"ם (שם הלכה ט) ואסורין. בדפוסים ראשונים כנוסה מחברנו.

14 דברים ה, כו.

אפר שריפת עבודה זרה ואשירה אסור בהנאה, גחלתה אסורה ושלהבתה מותרת, שאין בה ממש.

כוס עבודה זרה שנפל באוצר מלא כוסות כלן אסורות, פירש כוס מהתערובת ונפל לכוסות שניים¹⁵ מתריין, שספק עבודה זרה¹⁶ וספק ספיקה מותר. טבעת עבודה זרה שנפלה במאה¹⁷ טבעת, ונפלו שנים מהם לים הותרו כלן, שאני אומר: האסורה נפלה, נתערבה במאה ונחלקו ארבעים לכאן, וששים לכאן ונפלו כל הארבעים לטבעות אחרות כלן מותרות, שאני אומר: הטבעת אסורה בטילה ברוב¹⁸. ואם יפלו הששים לטבעות אחרות כלן אסורות.

אשירה בין נעבדת בין עבודה זרה מונח תחתיה אסור לישיב בצל קומתה, ומותר לישיב בצל השריגים והעלים שלה. ואם יש לו דרך אחרת אסור לעבור תחתיה, אין לו דרך אחרת עובר תחתיה רץ.

אפרוחים שקננו בם¹⁹ ואין צריכין לאמן מתריין, והבצים והאפרוחים שצריכין לאמן אסורין, שהרי האשרה כמו בסיס לה. והקן עצמו שבראשה מותר, שהעוף מביא עציו ממקום אחר.

נטל ממנה כרכר וארג בה הבגד אסור בהנאה, נתערב בבגדים אחרים יוליך דמי אותן בגדים לים המלח, ושאר הבגדים מותרין, ומותר ליטע תחתיה(ו) ירקות אפילו בימות החמה שצריכין לצל, שצל האשירה שאסור עם הקרקע שאינה נאסרת גורמין צמיחת ירקות אלו, וכל דבר שאיסור והיתר גורמין לו מותר בכל מקום. ואם כן, שדה שזבלה בזבל עבודה זרה מותר לזורעה, או פרה שפטמה בככר²⁰ של עבודה זרה תאכל וכל כיוצא בזה.

בשר או יין ופירות שהכניס²¹ להקריב לעבודה זרה לא נאסרו בהנאה, עד שיקריבום לפניה ואז אסורין בהנאה אפילו חזרו והוציאום. כל הנמצא בבית עבודה זרה, אפילו מים ומלח, אסורין מן התורה בהנאה. והאוכל מהם כל שהו לוקה. המוצא כסות או כלים או מעות בראש עבודה זרה דרך בזיון, כגון כיס תלוי בצוארו ומעות בו, וכסות מקפלת מונחת על ראשו, כלי כפול על ראשו מותר אם מצא חוץ ממקום עבודתו. ואם מצא דרך כבוד או שמצא בראשו דבר שכיוצא בו קרב על המזבח אסור. ואם מצא בפנים אפילו דרך בזיון ואפילו דבר שאין ראוי למזבח אסור כל הנמצא בפנים ואפילו מים ומלח. ופעור ומרקוליס כל הנמצא אפילו בחוץ אסור בהנאה. וכל אבן שנראה עם המרקוליס אסור בהנאה.

עבודה זרה שיש לה מרחץ או גנה נהנין מהן שלא בטובה, ואין נהנין מהם בטובה. היה לה ולאחרים נהנין מהם ואפילו בטובת הכומרים ובלבד שלא יתן שכר. מרחץ שיש בה עבודה זרה מותר לרחוץ בה, שנעשית לשם נוי ולא לעבודה. ואם דרך עבודתה בכך אסור ליכנס בו.

15 ברמב"ם (שם הלכה י) שלפנינו : שנים. וראה משנה תורה, מהדורה הני"ל, שם, שורה 48.
16 יש להשלים : אסור.

17 לפנינו שם : בכמה. ראה משנה תורה מהדורה הני"ל, שם, שורה 49.

18 ברמב"ם (שם) : הטבעת האסורה ברוב היא.

19 צ"ל : בה. 20 צ"ל : בכרשיני.

21 ברמב"ם (שם הלכה טו) : שהכניסם.

סכין של עבודה זרה ששחט בה מותר, מפני שהוא מקלקל. ואם היתה מסכנת אסורה, מפני שמתקן ממשמשי עבודה זרה. וכן אסור לחתוך בה בשר, מפני שמתקן. ואם חתך דרך הפסד והשחתה מותר.

פרק שלישי

כל שאין בו תפיסת יד אדם ולא עשהו, כהרים וגבעות ואילנות הנטועים מתחלת לפירות ומעיינות הנובעים לרבים ובהמה, אם נעבדו מותרין בהנאה, ומותר לאכול הפירות שנעבדו במקום גדילתן. וכל שכן בהמה שהוקצת לעבודה זרה, שהיא מותרת באכילה, בין הקצוה לאכילה¹ בין הקצוה להקרבה מותרת. שאין הבהמה נאסרת כשלא נעשה בה מעשה לשם עבודה זרה, אבל נעשה בה מעשה כל שהו לשם עבודה זרה אסורה. כיצד כגון ששחט בה סימן לשם עבודה זרה. עשה אותו חליפין לעבודה זרה אסורה, וכן חליפי חליפיו, מפני שנעשית כדמי² עבודה זרה. וזה בבהמת עצמו, אבל אם שחט בהמת חבירו לעבודה זרה או החליפה לא נאסרה, שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו.

המשתחוה לקרקע לא אסרה, חפר בה בורות שיחין ומערות לשם עבודה זרה אסרה. מים שעקרן הגל והשתחוה להם לא אסרן. נטלן בידו והשתחוה להן אסרן. אבני הר שנתדלדלו ועבדן במקומן מותרות, שהרי אין בהם תפיסת יד אדם.

ישראל שזקף לבינה להשתחוה לה ולא השתחוה ובא גוי והשתחוה לה אסרה. וכן אם זקף ביצה ובא גוי והשתחוה לה אסרה. חתך דלעת וכיוצא בה והשתחוה לה אסרה. השתחוה לחצי הדלעת [וחצי אחר מעורה בו אסור מספק, שמא זה החצי כמו יד לחצי דלעת] הנעבד.

אלן שנטעו מתחלה שהיה³ נעבד אסור בהנאה וזהו אשירה הכתובה בתורה. היה אילן נטוע וגדעו ופסלו לעבודה זרה אפילו הבריק והרכיב בגופו של אילן והוצא שריגים, בציצורות⁴ השריגים והן אסורין בהנאה, ושאר האלן מותר. וכן המשתחוה לאלן, אע"פ שלא נאסר גופו, כל השריגים העלין והלולבין והפירות שיוציא כל זמן שהוא נעבד אסורין בהנאה. אילן שהיו גוים משמרין פירותיו ואומרים שהם מוכנים לעשות מהם שכר לעבודה זרה פלונית, ועושין מהן שכר ושותין אותו ביום אידם, האילן אסור בהנאה, שסתמו אשירה, לפיכך עושין בפירותיו כך שזו היא חקה של אשירה.

אילן שמעמידין תחתיו עבודה זרה, וכן המשתחוה לבית בנוי אסור בהנאה. סיידו וכיירו לשם עבודה זרה עד שנתחדש נוטל מה שחידש והחידוש אסור בהנאה, מפני שעשה לעבדו ושאר הבית מותר. הכניס עבודה זרה לתוך הבית, כל זמן שהיא שם הבית אסור בהנאה, הוציאה, הבית מותר. וכן אבן שחצבה לשם עבודה זרה מתחלה

1 רמב"ם, הלכות עבודה זרה, פרקים ה, ו, ח; סמ"ג, לאוין מה.

2 צ"ל: לעבודה.

3 ברמב"ם (פרק ח, הלכה א): דמי. בכתביהיד כנוסח מחברנו.

4 צ"ל: שיהיה. 5 צ"ל: כורת את.

אסורה בהנאה. חצבה וסיידה וכיירה כדי שתיעבד. אפילו סייד וכייר בגוף האבן וכל שכן אם סייד עליה⁶, נוטל מה שסייד והוא אסור בהנאה, הואיל ונעשה בשביל שיעבד, ושאר האבן מותר.

אבן שהעמיד עליה עבודה זרה אסורה כל זמן שהיא עליה. סילק העבודה זרה מעליה האבן מותרת. מי שביתו סמוך לעבודה זרה ונפל, אסור לבנותו. כיצד עושה, כונס לתוך שלו ובונה, ואותו הריח ממלא קוצים או צואה, שלא ירחיב בית לעבודה זרה⁷. היה בית⁸ שלו ושל עבודה זרה, מחצה על מחצה, שלו מותר ושל עבודה זרה אסור. אבניו ועציו ועפריו הכל אסור.

כיצד מאבד עבודה זרה ושאר הדברים אסורין בגללה, כגון משמשיה ותקרובתה, שוחק וזורה לרוח או שורף ומטיל לים המלח.

ולצפוי הנעבד, אפילו מדבר שאין בו תפיסת אדם, הנהנה ממנו כל שהו לוקה, שנאמר⁹: לא תחמד כסף וזהב ולקחת לך. וכל צפוי עבודה זרה הוי בכלל משמשיה. עבודה זרה של גוים¹⁰ קודם ביאתה ליד ישראל מותרת בהנאה, שנאמר⁹: פסילי אלהיהם תשרפון באש, לזה כשבאו לידינו. ואומר הר"ר אליעזר ממין¹¹, דבמשמשי עבודה זרה וגוייה אם באו ליד ישראל ואחר כך בטלם הגוי מותרין, שאין להחמיר בהן על ידי גזירה זאת כמו בעבודה זרה עצמה.

ואין ישראל מבטל עבודה זרה רק¹² ברשות הגוי. גוי קטן או שוטה או שאינו עובד עבודה זרה אינו מבטל עבודה זרה. גוי שבטל עבודה זרה, בין שלו בין של גוי אחר, אפילו אנסו ישראל על כך ובטלה בעל כרחו בטלה. המבטל עבודה זרה בטל משמשיה, בטל משמשיה מותרין והיא אסורה עד שיבטלנה. ותקרובת עבודה זרה אין בטלה לעולם.

וכך ביטול העבודה זרה, קוטע ראש חוטמה או ראש אצבעה או פוחת¹³ בפניה אע"פ שלא חסרה. מכרה לצורף ישראל בטילה. משכנה או מסרה¹⁴ לגוי או לישראל שאינו צורף או נפלה עליה מפולת ולא פינה, גנבוה לסטים ולא תבעה, רקק או השרין¹⁵ בפניה או זרק בה צואה אינה בטלה.

עבודה זרה שהניחוה עובדיה, בשעת שלום מותרת בהנאה, שהרי בטלוה. בשעת מלחמה אסורה, שמה שהניחוה זה בעבור המלחמה. עבודה זרה שנשברה מאליה שבריה אסורין בהנאה עד שיבטלוה. והמוצא שברי עבודה זרה אסורין, שמא לא בטלוה גוים. היתה של פרקים והדיוט יכול להחזירם צריך לבטל כל פרק ופרק. לא יכול להחזירם, כיון שביטל אבר אחד בטל כל הפרקים.

6 ברמב"ם (שם הלכה ד) שלפנינו: אפילו צייר וזיכיר... אם כייר עליה. בכמה כתבירי כנוסח מחברנו.

7 לפנינו שם (הלכה ה): לבית עבודה זרה. בדפוסים ראשונים: בבית עבודה זרה.

8 צ"ל: הכותל. 9 דברים ז, כה. וצ"ל: כסף וזהב עליהם.

10 צריך להשלים: שבטלוה גוים.

11 יראים השלם, סי' קב (ראה בתועפות ראם שם, אות ט), מובא בסמ"ג שם.

12 צ"ל עלפי הרמב"ם (שם הלכה ט): אפילו.

13 שם (הלכה י): ראש חטמה ראש אונה ראש אצבעה, פחסה.

14 שם: מכרה. 15 צ"ל: השתיק.

וצריך לזוהר שלא יקח במשכון, ולא יהנה מממששי עבודה זרה ונוייה, כמו גביעיה מחתותיה ומעילה ומטרוניות שלובשין בעת עבודתה.
מזבח עבודה זרה שנפגם אסור בהנאה עד שינתן רובו ביד גוים. ובימוס שנפגם מותר. בימוס הוא אבן אחת, מזבח הוא אבנים הרבה. וכך מבטל אבני מרקולים, בונה מהן בניין או חופה בהן הדרכים. כשמבטל האשירה אם קצץ ממנה עלה, מקל, שרביט, או שפה שלא לצרכה כטילה, שפה לצרכה אסורה, ושפאיה מותרין. ואם היא של ישראל אפילו לצרכו שפוייה (מותרין) אסורין, שעבודה זרה של ישראל אין בטילה לעולם.

הנודר או הנשבע בשם עבודה זרה, לעצמו או לגוי, לוקה, שנאמר ¹⁶: "ושם אלהים אחרים לא תזכירו. ואסור להשביע לגוי ביראתו, ואפילו להזכיר שם עבודה זרה שלא דרך שבועה אסור, שנאמר: לא תזכירו. לא יאמר: שמר לי בצד עבודה זרה פלונית. וכל עבודה זרה הכתובה בכתבי הקדש מותר להזכיר שמה, כמו פעור, בעל ¹⁷, גר, גבו ודוגמתן. אסור לגרום לאחרים שידרו ויקיימו בשם עבודה זרה. ולא לוקה רק נודר בשמה ומקיים או נשבע בשמה ¹⁸.

כל המשתחוה, אפילו לשם, בפשוט ידים ורגלים על אבן משכית, או הקים מצבה והוא בניין שהכל מתקבצין אצלה, ואפילו לעבוד יי, לוקה, שנאמר ¹⁹: "לא תקים לך מצבה אשר שגא יי אלהיך, ונאמר ²⁰: "ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה. ובלא פשוט ידים ורגלים אם השתחוה על אבנים מפוצלות מכין אותו מדרות. ועל כן נהגו כל ישראל להניח מחצלות או קש ותבן בבתי כנסיות המצופות באבנים, להבדיל בין פניהם ובין האבנים. לא מצא דבר מבדיל בינו ובין האבן הולך למקום אחר ומשתחוה או שוחה על צדו ומטה, שלא ידביק פניו באבן. והמשתחוה לעבודה זרה אפילו בלא פשוט ידים ורגלים, משעה שיכבוש פניו בקרקע נסקל. ומותר להשתחות במקדש על אבנים המפוצלות, שנאמר: בארצכם, למעוטי מקדש.

כל הנוטע אילן מאכל או סרק אפילו לגוי למקדש בצד המזבח או בכל העזרה לוקה, שנאמר ²¹: "לא תטע אשרה כל עץ אצל מזבח, והוא דרך עבודה זרה ליטע כך לקבץ שם העם.

ואסור לעשות אכסדרה של עץ במקדש כמו שעושין בחצירות, שנאמר: כל עץ, ואעפ"י שעץ דקרא הוא במחובר וזה בבניין, ופר"ת שכל זה דוקא הרחקה לעבודה זרה בחנם ²² אבל ברבית שרי שהרי מצטער בדבר ואומר רבינו ברוך שאפילו בחנם מותר מטעם דקים ליה בגויה דלא אזיל ומודה. וכל האכסדראות והסבכות היוצאות מהכתלים במקדש היו של אבנים ולא של עץ.

16 שמות כג, יג.

17 ברמב"ם (פרק ה, הלכה יא): בל.

18 שם: אלא הנודר בשמה והמקיים בשמה והוא הנשבע בשמה.

19 דברים טז, כב. 20 ויקרא כו, א.

21 דברים טז, כא. ושם: לא תטע לך... אצל מזבח ה' אלקיך.

22 הדברים משובשים וצ"ל: "וזה בבנין, שכל זה הרחקה לעבודה זרה וכל האכסדראות..." (ראה רמב"ם, פרק ו הלכה י). ודבריהם של רבינו תם ורבינו ברוך נשתרבו לכאן בטעות ומקומם להלן בתחילת הפרק הבא. ראה שם הערה 2.

פרק רביעי

שלשה ימים לפני אידי הגוים בארץ ישראל אסור ללות(ם) מהם ולהלותם, ופר"ת דווקא² ליקח מהם וליפרע מהם, אם לא מלוה על פה או חובות ואפילו בחותם³, שפעמים אינן משתלם בטוב, ואפילו חובות שיודע שיבאו לו היטב מותר, שהוא כמציל מידם. ואסור למכור להם דבר המתקיים, אבל דבר שאינו מתקיים עד יום אידם, כירק ותבשיל מותר. ואם היה אידיהן חמשה ימים או ששה הוי כיום אחד ואסור לשאת ולתת להם ג' ימים לפניהם. עבר ונשא ונתן באותן שלשה ימים, המשא והמתן מותר בהנאה, אבל משא ומתן של יום האיד עצמו אסור בהנאה.

ונוצריים שיום אידם יום ראשון, אסור לשאת ולתת עמהם בארץ ישראל יום ה' ויום ו' שבכל שבת, וכל שכן יום א' עצמו. ובחוצה לארץ אין אסור לשאת ולתת רק ביום אידם בלבד.

פרשב"ם⁴ בשם ר"י: דווקא נואל⁵ וקסח שהם בשם התלוי, ואפילו אותן יש להתיר משום דקים ליה בגויה דלא אויל ומודה, ואין כאן משום לפני עור, ואפילו⁶ גודר תקרובת לגלח ממעות אילו. מכל מקום אינו נותן כל כך שלא היה הגלח מוצא מקום אחר. והא שמושיט כוס יין לגזיר עובר משום לא תתן מכשול, מוקי לה ר"ת⁷ בתרי עברי דנהרא שאינו יכול ליקח אם לא יתן לו הישראל. ועוד פר"ת⁸, שכל מקח וממכר שרי לגוים ביום אידם ולא אסרה במתני' רק מידי דתקרובת שהרי אינו בטוח שירויח מסחורה זו.

יום הקמת מלכיהם, שמקלסין לאלהיהם ומקריבין הוי כשאר אידיהן. ודווקא לעובדים אותו יום, אבל הגוים ששמחים ואוכלים ומשמרים המנהג מפני כבוד המלך ואין מודים בו מותר לשאת ולתת עמהם.

גוי שעשה איד לעצמו ומודה ומקלס לעבודה זרה ביום לידתו או מיתת בנו, תגלחת זקנו ובלוריתו, ביום יציאתו מן הים או מן תפיסה, רק אותו היום ולא אותו איש בלבד. כל מיתה ששורפין בה כלים ומקטרין קטרת בידוע שיש שם עבודה זרה.

אסור לשלוח או לקבל דורון מן הגוי אם לא יודע שאינו עובד עבודה זרה ולא מודה בה. ואם חושש לאיבה אם לא יקבל ממנו, יקבל [ו]לא יתנה ממנו עד יודע לו שאינו עובד ומודה לעבודה זרה.

דברים המיוחדים לעבודה זרה אסור למכור לעולם לעובדיה, כלבונה ושעוה יום

1 רמב"ם, הלכות עבודה זרה, פרק ט; סמ"ג, לאוין מה.

2 צ"ל: ופר"ת (תוספות עבודה זרה ב, א ד"ה להלותם. מובא בספר התרומה, הלכות עכו"ם, סי' קלד) דוקא בחנם, אבל ברבית שרי, שהרי מצטער בדבר. ואומר רבינו ברוך (ספר התרומה שם. עיין שם), שאפילו בחנם מותר מטעם דקים ליה בגויה דלא אויל ומודה (ראה לעיל, פרק ג, הערה 22).

3 ראה ספר התרומה שם; תוספות שם ד"ה ולפרוע.

4 מובא בסמ"ג שם, וצ"ל: בשם רש"י. והשווה ספר התרומה שם (בדפוסים הראשונים).

5 צ"ל: ניטל. 6 ספר התרומה שם.

7 צ"ל: מוקי לה בתלמוד (עבודה זרה ו, ב).

8 ספר התרומה שם ותוספות שם ד"ה אסור.

לפני הקונדלור⁹. וספרים פסולין שהגלח מזמר בהם לעבודה זרה, ואפילו לגוי שאינו גלח אסור דפשיטא שהגוי ימכרנו לגלח, והוי כמו עצים שאסור למכור לכומרים לשרוף תקרובת שלהם. וכן גביעים שפגם הגוי וביטלן וקנאן הישראל אסור למוכרן לגוי לפי שהגלח יעשה תפלה בהם לעבודה זרה, ועובר¹⁰ לפני עור לא תתן מכשול. ודברים שאין מיוחדין לעבודה זרה אפילו מעורבין עם מיוחדין, כגון לבונה זכה בלבונה שחורה, מוכר סתם ואין לחוש שיברר המיוחד לבדו לעבודה זרה, ואם פירש הגוי שקונה אותו לעבודה זרה לא ימכור אם לא שפסלו להקריבו לעבודה זרה, שאין מקריבין חסר לעבודה זרה.

אין מוכרין לגוים או לליסטים ישראלים דבר נזק לרבים, כגון דובים ואריות וכלי זיין וכבלים ושלשלאות, אם לא לגייסות המלך לתור על צרי המדינה, שהרי מגינין עלינו, שהרי אנו שרוין בתוכם. ואומר רבינו ברוך¹¹: ומהאי טעמא מותר למכור להם שריוני וכובעים. כל שאסור למכור להם אסור למכור לישראל החשוד למכור להם.

מותר להלך מחוץ לעיר שיש בה עבודה זרה אבל לא בתוכה. [ה]מהלך ממקום למקום, אסור לעבור בעיר שיש בה עבודה זרה, אם דרך מיוחדת באותו מקום, אבל אם יש דרך אחר ונקרא¹² לו אותו דרך והלך בה מותר.

אסור לבנות עם הגוי כפה שמעמידין בה עבודה זרה. עבר ובנה שכרה מותר. אבל הוא בונה לכתחלה טרקלין או חצר שיש בה אותה כפה.

עיר שיש בה עבודה זרה, חנויות המעוטרות אסור ליהנות בהן, שמסתמא בגלל עבודה זרה, שמהג' עבודה זרה¹³, מכר ביתו לעבודה זרה דמיו יוליך לים המלח. אנסוהו גוים למכור מותרין וכותב ומעלה בערכאותם.

חיללי עבודה זרה אסור לספוד בהן. הולך ליריד של גוים ולוקח בהמות עבדים ושפחות בגיותן ובתים שדות וכרמים וכותב ומעלה בערכאות, שהוא כמציל מידם. ואם לוקח מתגר שצריך ליתן מכס אסור, שמהנה לעבודה זרה מהמכס שנותן. עבר ולקח מן התגר, אם בהמה נושר פרסותיה מהארכובה ולמטה, כסות וכלים ירקבו, מעות וכלי מתכות יוליך לים המלח. לקח עבד לא מעלה ולא מורידין.

לפי שכתוב¹⁴: וקרא לך ואכלת מזבחך ולקחת מבנותיו לבניך וזנו בנותיו אחרי אלהיהן והזנו את בניך, אסרו חכמים ליהנות מסעודה שעשה גוי למשתה בנו או בתו ואפילו שיאכל הישראל משל עצמו, כיון שבמסיבת הגוי הוא אסור. ומשיתחיל הכנה [ל]סעודה וכל ימי המשתה ואחר המשתה שלשים יום אסור לאכול עם הגוי. ואם עשה סעודה מחמת נשואין אפילו עד י"ב חדש אסור.

9 בסמ"ג: אסור למכור לבונה לגלח ולכומר, דמידי דתקרובת הוא, וכן שעוה אסור למכור לגוי ביום איד קנדליר שלהם, אבל שעוה בשאר ימים ולבונה לשאר גוים מותר למכור.

10 צ"ל: ועובר משום.

11 ספר התרומה, שם סי' קמב. והדברים לקוחים ממפתחות הספר לסי' קמא.

12 ברמב"ם (שם הלכה י') שלפנינו: ונקרה. בכמה כתב"יד תימנים כנוסח מחברנו.

13 שם (הלכה יב): מפני שחזקתן שבגלל עבודה זרה נתעטרו.

14 שמות לה, טו—סז.

בת ישראל לא תינק בן נכרית, שמגדלתו לעבודה זרה. ולא תיילד הנכרית אם לא בשכר מפני איבה. ונכרית מילדת בת ישראל ומניקה בנה ברשותה, שלא תהרגנו. יגראה לרבינו ברוך ¹⁵, דאפילו אין ישראל בבית (דאפילו אין ישראל בבית) אם יש בעיר בית ישראל או יצא ונכנס מותר, אבל אם הלכו כל היהודים חוץ לעיר אסור. מותר לשאת ולתת עם הבאין מתרפות אם לא קשורין זה בזה שאז דעתו לחזור ואסור. ועם ההולכין לתרפות ¹⁶ מותר, שמא יחזור בו, ועם הבא אסור. ועם ישראל משומד אפילו עם הליכתו אסור לשאת ולתת עמו. ועם ישראל שהלך ליריד גוים בחזרתו אסור, שמא מכר להם עבודה זרה ודמי העבודה זרה אסורין בהנאה בידו של ישראל, אבל ביד גוי מותרין. לפיכך גושאין וגותנין עם הגוי הבא מתרפות ולא עם המשומד בין בהליכה בין בחזרה. וכתב רבינו ברוך ¹⁷, שאם כן מותר לקבל חובות מן הכומרים אע"פ שמכרו עבודה זרה כדי לשלם החוב. ויריד שקבעו הכומרים וישראל מוכרין ולוקחין שם בהמות ובגדים, גותנין מכס ממה שלקחו או מכרו, ור' יוחנן אמר ¹⁸ מהנה אסור, היינו כשהמוכס עשוי לקנות תשמישי עבודה זרה ופועמים כשהגוי קונה או מוכר חפץ בשוק או ביריד שאומר כך וכך יהיה לך ועוד פשוט לבניין (פשוט לבניין) עבודה זרה של קדש פלוני, ואז הישראל אסור, ואם אינו אומר רק סתמא ועוד פשוט, ואפילו אמר ועוד פשוט לאלוהו מותר דשמא יתננו לעניי גוים. בתוספתא ¹⁹ איתא שואלין שלום לגוים ביום אידם, בכובד ראש מפני דרכי שלום, ולא יקל עמהם ביום אידם.

פרק חמישי

כל איש או אשה, הדיוט או נביא, שהסית אחד מישראל, איש או אשה, לעבודה זרה, אפילו לא עבד המוסת, בין אמר עבודה זרה זו, עבודה ² או שאמר בלשון נביא: אמר לי הקב"ה עבדו עבודה זרה, בין בלשון יחיד, שאמר: אעבוד עבודה זרה, אלך ואעבוד, בין בלשון רבים, שאמר: נלך נעבוד בעבודה שהעובדה חייב, כגון אזבח, אקטר, אנסך, אשתחווה, אם יש עדים, או שהסית לשנים אפילו בלא עדים, מביאים אותו לבית דין ונסקל ואין צריך התראה.

ואם הסית לאחד, יערים המוסת עליו ויאמר: יש לי חבירים הרוצים בכך, כדי שיסית לשנים שייעידו עליו להרגו, ואם לא רצה להסית לשנים, אע"פ שאין ממניין בשאר חייבי מיתות, מצוה להכמין לו, כך מעמידין שנים במקום אפל שלא יראם המסית, ויאמר המוסת: אמור לי מה שאמרת לי, והוא אומר, והמוסת ישיב: איך

15 ספר התרומה שם סי' קנב, והדברים לקוחים ממפתחות הספר לסי' הנ"ל.

16 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה יז): אסור לשאת ולתת עמהם. ישראל ההולך לתרפות.

17 ספר התרומה, שם סי' קלז, והדברים לקוחים ממפתחות הספר לסי' הנ"ל, השוה סמ"ג שם; תוספות עבודה זרה יג, א ד"ה קל וחומר.

18 עבודה זרה שם. 19 שם פרק א, הלכה ב, ע"ש.

1 רמב"ם, הלכות עבודה זרה, פרקים ד—ה.

2 שם (פרק ה, הלכה ב): אמרה לי עבודת כוכבים: עבודה.

נניח אלהים חיים ונעבוד עצים ואבנים, אם חזר בו או ששתק פטור, אמר: כך יפה עידי ההכמנה יביאוהו לבית דין ויסקל.

ומצוה למוסת להרגו, שנאמר³: ירך תהיה בו בראשונה להמיתו. ואסור לאהבו, שנאמר⁴: ולא תאבה לו. ואע"פ שכתוב בשו"א⁵: עזב תעזב עמו, אסור לעזרו. שנאמר⁶: ולא תשמע אליו, ואע"פ שכתוב⁷: לא תעמד על דם רעך, עומד על זה, שנאמר⁸: לא תחוס עינך. ולא ילמד עליו זכות, שנאמר⁹: לא תחמל. ידע לו חובה לא ישתוק שנאמר¹⁰: לא תכסה עליו. ואזהרת מסית שנאמר¹¹: וכל ישראל ישמעו ויראו ולא יוסיפו לעשות.

המסית שאמר: עבדוני, אם עבדוהו נסקל. קבלוהו ולא עבדוהו לא נסקל, עד שיסית לעבוד איש אחד או שום עבודה זרה ואז בקבלת הן אפילו בלא עבודה נסקלין מסית ומוסת, שנאמר לא תאבה ולא תשמע, אבל אבה ושמע חייב.

נביא בשם עבודה זרה שאמר: אמרה לי עבודה זרה פלוני שמצוה⁸ משום, ושם אלהים לא תזכירו⁹. ואסור להתוכח עמו ולשאול ממנו אות. עשה אות מעצמו אסור לחשב אם אמת או שקר, שאם מחשב עובר בלא תשמע אל דברי הנביא ההוא¹⁰. ואם התירוהו בפני שנים יחנק, שנאמר¹¹: ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ומת הנביא ההוא.

נביא שקר, בין התנבא מה שלא שמע בנבואה, או מה ששמע דברי נביא חבירו, ואמר שדבר זה לו נאמר והוא מתנבא בו, אע"פ שהתנבא בשם יי ולא הוסיף, לא גרע, יחנק, שנאמר¹²: אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי אשר לא צויתי ומת הנביא ההוא.

וכל המונע ללמד עליו חובה או ירא מדבריו מפני שהלך בדרכי הנבואה עובר בלא תגורו ממנו¹³, ואין דנין אותו כי אם בבית דין של שבעים ואחד.

שנים שהדיחו עיר מישראל אע"פ שלא עבדו ולא שקבלו באלוה בין הודחה רובה או כלה נסקלין ואזהרתם מלא ישמע על פיך¹⁴. אין העיר נעשית נדחת עד שיהיו המדיחים שנים אנשים, שנאמר¹⁵: יצאו אנשים, פרט לקטנים ונשים ויחיד, ויהיו מאותו שבט, שנאמר¹⁵: מקרבך, ומאותה העיר, שנאמר¹⁵: יושבי עירם. ויהיו המודחים מאה או יותר ולא רובו של שבט, שנאמר¹⁶: יושבי העיר, לא כפר קטן בפחות ממאה ולא כרך גדול ברובו של שבט, ולא תהיה מערי מקלט, ולא ירושלים, כיון שלא נתחלקה לשבטים, שנאמר¹⁷: באחת שערך. ולא תהיה בספר, שלא יכנסו גוים

3 דברים יג, י. 4 שם שם, ט. 5 שמות כג, ה.

6 ויקרא יט, טז. 7 דברים יג, יב. ושם: ויראון.

8 יש כאן השמטה ויש להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ו): לע"פ כך וכך או שלא לעשות, אפילו כיון את ההלכה לסמא את הטמא ולטהר את הטהור... וא"ל שלו.

9 שמות כג, יג. ושם: ושם אלהים אחרים.

10 דברים יג, ד. 11 שם יח, כ.

12 שם. ושם: את אשר לא צויתי... 13 שם שם, כב. ושם: יגור.

14 שמות כג, יג. 15 דברים יג, יד. 16 שם שם, טז.

17 ברמב"ם (פרק ה, הלכה ד): מערי מקלט... שנאמר: באחת שערך. דברים יג, יג. ושם: עי ולא ירושלים...

להחרים¹⁸ ארץ ישראל. ודווקא שידיחו בלשון רבים, כמו גלך נעבוד נקטיר נשתחוה נזבה, ושומעין ועובדין¹⁹ באחד מד' עבודות, או שקבלו באלוה. ואם לא נתקיימו בה כל דינים אלו, מתרין ומעידין בכל אחד מהם שעבד עבודה זרה ויסקלום כיחידים, וממונם ליורשים כשאר הרוגי בית דין.

וכך סדר עיר הנדחת. בית דין שולחין שני תלמידי חכמים²⁰ ודורשין וחוקרין עד שידעו בראיה ברורה שנדחת כל העיר או רובה וחזרו לעבודה זרה. ואחר עושין²¹ שני תלמידי חכמים להזהירם ולהחזירם, אם חזרו מוטב, עמדו בטעותם בית דין מצוין לכל ישראל לצור על העיר במלחמה עד שתבקע העיר. ומיד שתבקע בית דין מרבים עליהם בתי דינים וידונום. כל מי שבאו עדים שעבד עבודה זרה, משהותרה מפרישין אותו. נמצאו כל העובדים מועטין יסקלום, ו(ה)שאר העיר ינצלו. נמצאו רובם מעלין אותם לבית דין של ע"א וגומרין שם דינם שאין נדחת נידונת כי אם בע"א, שנאמר²²: והוצאת האיש אל שעריך, דווקא האיש אל שעריך ולא מרובים. ואחר הורגין כל אלו שעבדו בסיף הם וטפם ונשיהם, ואם נמצאו כלם מודחין מכין לפי חרב כל נפש אדם שבעיר טף ונשים. ואחר מקבצין כל שללה אל תוך רחבה. ואם אין לה רחוב עושין לה. ואם רחובה מחוץ לעיר בונין חומה חוץ ממנו שתכנס לתוכה, שנאמר²³: אל תוך רחבה. והורגין כל נפש חיה. ומצות עשה לשרוף כל שללה, אפילו נכסי צדיקים שלא הודחו עמה, שהם בתוכה הואיל וישבו עמם, שנאמר²³: ושרפת את כל שללה באש.

וכל הנהנה ממנה כל שהו לוקה, שנאמר²⁴: לא ידבק בידך מאומה מן החרם. אבל נכסי עיר אחרת המופקדים בה, אע"פ שקבלו עליהם אחריות יחזרו לבעלים ואין נשרפין, דשללה כתיב ולא שלל חברתה. ונכסי רשעים מהנדחת המופקדים בעיר אחרת, אם נקבצו עמה נשרפין בכללה²⁵, אבל עסה הואיל ויכול לחלוק מותרת. בהמה נדחת שנשחטה אסורה בהנאה כשור הנסקל שנשחט. פירות דקל²⁶ שבה וכל שכן אילנותיה ושער ראש איש [ואשה שבה מותרין ליורשין, שנאמר²⁷: תקבוצ ושרפת, יצאו אלו שמחוסרין תלישה קבוצ ושריפה]. ושער פיאה נכרית בכלל שללה ואסור.

[ועיר הנדחת שהוזמו עידיה כל המחזיק מנכסיה זכה], שכל אחד כבר הפקיר ממונו. מותר ליהנות, הואיל והוזמו.

18 שם: ויחריבו.

19 צריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ה): אותה דרך עבודתה או.

20 ברמב"ם (שם הלכה ו) לא נזכר כאן שני תלמידי חכמים. ראה מגדל עוז שם.

21 צ"ל: שולחין.

22 דברים יז, ה. וצ"ל: והוצאת את האיש וגו' אל שעריך.

23 שם יג, יז. ושם: ושרפת באש את העיר ואת כל שללה.

24 שם שם, יח.

25 יש כאן השמטה וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הל' י"א): ואם לאו אין מאבדים אותם אלא ינתנו ליורשיהם. בהמה חציה של עיר הנדחת וחציה של עיר אחרת שהיתה בתוכה הרי זו אסורה.

26 ברמב"ם (שם הלכה יג) שלפנינו: פירות המחזירים. בכתביהיד כנוסח מחברנו.

27 דברים יג, יז.

שיירא שעוברת ממקום למקום והודתו עמה, אם שהתה בעיר שלשים יום יוכו לפי חרב וממונן אבד, ואם לאו יסקלו וממונן פלט ליורשיהם.
קדשי מזבח מנדחת ימותו, זבח רשעים תועבה.²⁸ קדשי בדק הבית יפדו, ואחר ישרפו, שנאמר: שללה, ולא שלל שמים. בכור ומעשר שבה, תמימים כקדשי מזבח וימותו, בעלי מומין הוי בכלל בהמתם ויהרגו. תרומותיה שהגיעו ליד כהן ירקבו, שהם נכסיו, לא הגיעו ליד כהן ינתנו לכהן עיר אחרת, שהן קדושין קדושת הגוף והן נכסי שמים. מעשר שני וכסף מעשר שני וכתבי הקדש יגנוזו.
כל שיבנה אותה לוקה, שנאמר²⁷: לא תבנה עוד²⁹, מדינה כמו שהיתה.
אין בית דין אחד עושין שלש עיירות מנודחות זו בצד זו, ואם מרוחקין עושין, כל העושה דין בעיר הנדחת מקריב עולה כליל, שנאמר²⁷: כליל ליי אלהיך, ומסלק חרון הק'³⁰ מישראל, שנאמר³¹: למען ישוב יי מחרון אפוי ומביא עליהם ברכה ורחמים, שנאמר³¹: ונתן לך רחמי ורחמך והרבך מאבותיך.

פרק ששי

כל המגדף שיפרש שם המיוחד של ד' אותיות מאלף דלית נון יוד, וברכו בשם אחר שאינו נמחר בפני עדים, אפילו חזר בו בתוך כדי דבור, עובר² באלהים לא תקלל. ונסקל, שנאמר³: ונוקב שם יי יומת רגום ירגמו. ונתלה, שנאמר⁴: כי קללת אלהים תלוין. ויש אומרים⁵ דאין נסקל עד שיפרש שם בן ד' אותיות בכתיבתו מיוחד הא ויו הא, ואומר המיימוני⁶, שעל שניהם נסקל. ואם ברכו השאר כנויין שאין נמחקין לא נסקל ועובר הלאו.

בכל יום דנין העדים בכנוי: יכה יוסה את יוסה⁸, נגמר הדין מוציאין כל אדם לחוץ ושואלין לגדול העדים: אמור מה ששמעת בפירוש, והוא אומר והדיינין עומדין על רגליהן וקורעין ולא מאחיין, והעד שני אומר: אף אני שמעתי כמותו. וכל העדים והדיינין סומכין יחד אחד אחד על המגדף ואומרים לו: דבר זה יהיה בראשך⁹ שאתה גרמת לך, וכל חייבי מיתות אין נסמכין לבד המגדף, שנאמר¹⁰: וסמכו כל השומעים.

28 משלי כא, כז.

29 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ח): ומותר לעשותה גנות ופרדסים, שנאמר: לא תבנה עוד.

30 ברמב"ם (שם הלכה טז): חרון אף. 31 וברים יג, יח. וצ"ל: הרבך כאשר נשבע לאבתך.

1 רמב"ם, הלכות עבודה זרה, פרקים ב, ז, יא; סמ"ג, לאוין לט—מ, זא—גב, גר.

2 שמות כב, כז. 3 ויקרא כד, טז. ושם: ... מות יומת.

4 דברים כא, כג. 5 מובאים ברמב"ם (פרק ב, הלכה ז). 6 שם.

7 ברמב"ם (שם הלכה ח) שלפניו: בודקים. בכתיב היד כנוסח מחברנו.

8 שם: יוסה. בתלמוד כתב יד מינכן (סנהדרין גז, א) כנוסח שלפנינו. ייין דקדוקי סופרים שם הערה ג.

9 ברמב"ם (שם הלכה י): ואומר לו דמך בראשך.

10 ויקרא כד, יד.

מי שגידף השם בשם עבודה זרה קנאין הורגין אותו, לא הרגוהו אינו נסקל.
כל השומע מישראל ברכת השם אפילו מכנויין או שומע מפי השומע חייב לקרוע,
ואם שמע מן הגוי אינו חייב לקרוע, ולא קרעו אליקים ושבנה רק מפני שרבו שקה
ישראל משומד היה.

כל הנותן מזרעו, אפילו זרע פסול, בן או בת, זרע בנו או בתו או כל יוצאי יריכו,
למולך מרצונו בזדון והותרה בעדים, נסקל. לא הותרה חייב כרת. בשוגג, חייב חטאת
קבועה, שנאמר ¹¹: כי מזרעו נתן למולך עם הארץ ירגמוהו. ואזהרתו משום ומזרעך
לא תתן להעביר למולך ¹², ונאמר ¹³: לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש.

וכך היו עושים: מדליק אש גדול ולוקח מקצת זרעו ומוסרו לכומרים עובדי האש,
ואותן הכומרים מוסרין אותו לאביו אחר שנמסר בידו ¹⁴ להעבירו באש ברשותו, ואבי
הבן שמעביר ¹⁵ בנו על האש ברשות הכומרים. ומעביר אותו ברגלו מצד לצד בתוך
השלהבת כי משוורתא דפוריא ¹⁶ פי' כמו שמדלגים בפורים על האש במהירות מצד
זה לצד זה, ולא שיהו שורפו ¹⁷ למולך כמו ששורפין בניהן ובנותיהן לעבודה זרה,
אלא בהעברה בלבד היתה עבודה זו ששמה מולך. לפיכך העושה עבודה זו לעבודה
זרה אחרת חוץ ממולך פטור.

מסר ולא העביר, העביר ולא מסר או מסר והעביר שלא כדרך העברה או שלא
בקפיצה, פטור אפילו מכרת, שימסור ¹⁸ למולך ויעבירו למולך ובאש דרך העברה.
העביר [כל זרעו פטור, שנאמר ¹⁹: מזרעו, ולא כל זרעו. והטעם, שאין אנו יודעים
כפרתו לפי שחטא ביותר ²⁰. ודווקא העביר זרעו, אבל העביר אחיו] או שום קרוביו
או אבותיו (אך העביר עצמו) או העביר עצמו או העביר זרעו והוא יושב ²¹ או סומא
פטור.

כל העושה אוב או ידעוני ברצונו במזיד והותרה בעדים נסקל. לא הותרה חייב
כרת. שוגג חייב חטאת קבועה. ואזהרתם מאל תפנו אל האבות ואל הידעונים ²².
מעשה האוב כך הוא: עומד ומקטיר קטרת ידועה ואוחז שרביט של הדס בידו
ומניפו והוא מדבר בלש בדברים ידועים אצלם עד שישמע השואל כאלו הוא מדבר
עם אחר ואחר עמו ²³, ומשיבו על מה שהוא משיבו ²⁴, בדברים מתחת הארץ, בקול
נמוך עד מאד, וכאלו אינו ניכר לאוזן אלא במחשבה מרגיש בו. וכן הלוקח גלגלת
המת ומקטיר לה ומנחש בה עד שישמע כאלו קול יוצא מתחת שיחיו, שפל ומשיבו.
מעשה הידעני כך הוא: מניח עצם ששמו ידוע בפיו, ומקטיר ועושה מעשיות אחרות

11 שם כ, ב—ג. ושם: אשר יתן מזרעו למלך מות יומת עם הארץ ירגמוהו באבן... כל מזרעו
נתן למלך.

12 שם יח, כא. 13 דברים יח, י.

14 ברמב"ם (פרק ו, הלכה ג): בידם. 15 צ"ל: הוא שמעביר.

16 סנהדרין סד, ב. 17 צ"ל: שורפין.

18 צ"ל: עד שימסור. 19 ויקרא כ, ג.

20 בסמ"ג לאוין מ: ויש טעם בזה לתשובת המינים מפני שבמיתת בית דין מתכפרין המומתין וזה
עשה כל כך עבירה גדולה שאין הקב"ה רוצה שיהא לו שום כפרה.

21 צ"ל: ישן. 22 ויקרא יט, לא.

23 ברמב"ם (פרק ו, הלכה א): כאילו אחד מדבר עמו. 24 צ"ל: שואל.

עד שיפול כנכפה וידבר בפיו דברים שעתידין להיות. וכל אלו מיני עבודה זרה הם. כתב הש"ר משנץ²⁵ בשם הר"ר מאיר ב"ר קלונימוס מאשפירא, שידוע היא חיה וכמין חבל גדול יוצא משורש (בא') שבארץ שם גדילה אותה חיה, כעין אותן קשואין ודלועין, אלא שהידוע צורתו כצורת אדם לכל דבר בצורת פנים בגוף וידיים ורגלים, ומטבורו מחובר לחבל היוצא מן השורש, ואין כל בריה רשאה לקרב כמלא החבל, שטורפת כל סביבותיה וכשצדין אותה מורים בחצים מרחוק אל החבל עד שהוא נפסק, והיא מתה מיד. וכן בירושלמי²⁶ דכלאים, גבי אבני השדה, בר נש דטור הוא והוא חיי מן טבוריה, איפסיק טבוריה לא חיי.

כל השואל באוב וידעוני וכיון מעשה ועשה כפי מאמרו לוקה משום לא ימצא בכ מעביר ושואל אוב וידעוני²⁷, ואם לא כיון מעשה מכין אותו מדרות. כל המכשף שעשה מעשה כשפים בסקילה, אבל האוחז העינים, והוא שיראה שעשה והוא לא עשה, לוקה מכת מדרות, שלא דמכשף בכלל לא ימצא בכ, ולאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין אין לוקין עליו, לפיכך אין לוקין בלאו דמכשפה לא תחיה²⁸.

כל המנחש ועושה מעשה מפני הניחוש, כגון שאמר: נפלה פתי מפי, ומקלי מידי, עבר שועל בימיני לא אלך למקום פלוני, ואם אלך לא אצליח ואפגע אדם רמאי, כמו השועל, ונמנע ולא הלך הוי מנחש, ולוקה משום לא תנחשו²⁹. וכן השומעין צפצוף העופות ולא יהיה כך, או טוב לעשות דבר פלוני³⁰, או האומר: שחוט תרנגולת זו שקראה עורבית³¹, שקראה כמו תרנגול. מן³² המשים לעצמו סימנים, אם יארע לו כך וכך לא אעשה, כאליעזר עבד אברהם, וכל כיוצא בזה הוי ניחוש. ואליעזר עבד אברהם, פירש ר"י³³, שלא סמך על הדבר ולא נתן הנזמים תחלה ואחר שאל בת מי את, אלא שאל ואחר נתן.

אבל מי שאמר: דירה זו שבנתי סימן טוב עלי, אשה שנשאתי ובהמה שקנתי מבורכת, שמעת שקנתי העשרתי, וכן השואל לתינוק איזה פסוק למד, אם אמר לו פסוק מן הברכות, ישמח ויאמר: זה סימן טוב³⁴, הואיל ולא כיון מעשיו ולא נמנע מלעשות אלא עשה סימן זה לעצמו.

בתוספתא דשבת³⁵ מצאתי כמה דברים מדרכי האמורי: המגוררת בנה לבין המתים, המספק והמטפח והמרקד לשלהבת. מי שניטלה פת ממנו ואמר החזיר לי שלא תאבד ברכתי³⁶, נפלו ממנו ניצוצות ואמר אורחים לנו היום. כשמתחיל מלאכה אומר יבא

25 = ר"ש משנץ, בפירושו למשנה, כלאים ה. ה. מובא בסמ"ג, לאוין לט.

26 כלאים פרק ח, הלכה ה. 27 דברים יח, יא.

28 שמות כב, יז. 29 ויקרא יט, כו.

30 ברמב"ם (פרק יא, הלכה ד): ואומרים יהיה כך ולא יהיה כך, טוב לעשות דבר פלוני ורע לעשות דבר פלוני.

31 ברמב"ם (שם): ערבית. ראה תוספתא כפשוטה, שבת, עמ' 85, הערה 43.

32 צ"ל: וכן.

33 מובא בסמ"ג, לאוין נא. השוה תוספות, חולין צה, ב ד"ה כאליעזר.

34 צריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה ה): כל אלו וכיוצא בהן מותר.

35 פרקים ז—ח; מהדורת צוקרמנדל, פרקים ו—ז.

36 צריך להשלים על-פי התוספתא (פרק ז, הלכה ב): הנותן גר על הארץ כדי שיצטערו המתים, אל תניחו על הארץ שלא יצטערו המתים.

פלוגי שידיו קלות, ויתחיל, שרגליו קלות ויעבור לפנינו. נושק בארון המת לראותו בלילה. הופך חלוקו לראות חלומות. או לא הופך שלא יראה. או האומר אל תפסיל ידיך לאחוריק שלא תאסור עלינו מלאכה. נפל נחש על המטה ואמר שיעשיר, ואם עברה היא א' תם³⁷ זכר, בתולה היא לאדם גדול נישאת. אלו דברים מותרין. מתחיל במלאכה נותן שבח לבורא, בחבית או בעיסה מתפלל שתכנס בהן ברכה. עמד עצם בגרונו נותן על ראשו מאותו המין. לוחשין על העין ועל הנחש ועל העקרב. ואין לוחשין בדבר שדים. ממשיכין יין ושמן בצינורות לפני חתנים וכלות. אל תשב על המחרישה בשביל שלא תשבר³⁸ מותר.

כל הקוסם ועשה מעשה משאר המעשים כדי שישים³⁹ ויתפנה מחשבתו מכל הדברים עד שיאמר דברים העתידיים להיות, או דבר זה ראוי לעשות והזהרו מכך לוקה, שנאמר⁴⁰: לא ימצא בך קוסם קסמים.

יש קוסם שמשמש בחול ואבן, ויש גוהר לארץ וצוועק, ויש מביט בעששית או מראה ברזל, ויש אוהז מקל בידו ונשען עליו ומכה בו עד שתפנה מחשבתו ומדבר, וזהו שכתוב⁴¹: עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו. וכל השואל לקוסם מכין אותו מדרות.

ובארץ אשקלונא, עושין קסמים שלוקחין עץ ומקלפו מצד אחד ומשליכו אם נופל מחשוף לבן למטה הרי איש⁴². הרי אשה ואחר איש ונמנע מעשות מה שחשב, ואם איפכא הוי טוב.

כל המעונן ועושה מעשה וקבע ענייניו על פי הוברי השמים שאומר באיצטגנונית: יום פלוגי רע, יום פלוגי טוב לעשות בו מלאכה פלוגית, ושנה פלוגית וחדש פלוגי רע או טוב לדבר זה, לוקה, שנאמר⁴³: לא תעוננו. ואסור לעונן אע"פ שלא עושה מעשה, אלא הודיע אותם והשוטים סוברים שדבריו אמת וחכמה. וכל האוהז העינים שמראה לעם שעשה דבר והוא לא עשה הוי בכלל מעונן ולוקה.

כל החובר, כגון שמרבה בדברים שאינן לשון עם ואין להם ענין וסבור שזה מועיל, כגון אמר, שהאומר כך על הנחש או על העקרב אינו מזיק, והאומר כך על האיש אינו ניזוק מהן, ואוהז בידו בעת שמדבר מפתח או סלע או שום דבר, או אפילו הראה באצבעו לוקה, שנאמר⁴⁴: לא ימצא בך חובר חבר. אבל אם אמר דברים

37 צ"ל: יולדת.

38 בתוספתא (ז, ה; צוקרמנדל ו, ח): שלא תשבר ודאי.

39 צ"ל: שישום.

40 דברים יח, י. וצ"ל: בך וגו' קוסם קסמים.

41 הושע ד, יב.

42 הדברים מקוטעים וז"ל הסמ"ג לאוין נב: ... אם כשנפל נמצאת הקליפה למעלה זהו איש ואחר כך זורק קיסם אחר אם מחשוף הלבן עולה למעלה אומר זו היא אשה, הרי איש ואחר כך אשה זהו סימן טוב. והולך לדרכו או עושה המעשה שחפץ לעשות. ואם מחשוף הלבן נראה תחילה ואח"כ הקליפה אומר הרי אשה ואח"כ איש ונמנע. ואם הקליפה למעלה בשניהם או מחשוף הלבן למעלה בשניהם הרי איש אחר איש או אשה אחר אשה ודרכו בינונית.

43 ויקרא יט, כו.

44 דברים יח, יא. וצ"ל: בך וגו' וחובר חבר.

ולא הניד ולא⁴⁵ אצבע ולא ראש אין⁴⁶ בידו כלום, וכן אדם שאמר עליו החובר אלו הקולות ויושב לפניו וסבור שיש לו הנייה מכין אותו מדרות, שהרי נשתתף בשטות החובר.

עוד פירש הר"ם מקוצי⁴⁷, שמצרף ומחבר נחשים ועקרבים או שאר חיות יחד על ידי ניוחש⁴⁸.

מי שנשכו נחש או עקרב מותר ללחוש על מקום הנשיכה ואפילו בשבת. ואע"פ שאין הדבר המועיל כלום, הואיל ומסוכן הוא התירו לישב דעתו שלא תטרף. הלוחש על המכה וקורא פסוק מן התורה, וכן הקורא על התינוק שלא יבעת, והמנחם ספר תורה או תפלין על הקטן בשביל שישן, לא די שהוא בכלל חברים ומנחשים, אלא הוא בכלל הכופרים התורה⁴⁹, והם עושים דברי תורה רפואות הגוף ואינן אלא רפואות נפשות, שנאמר⁵⁰: ויהיו חיים לנפשך. אבל הבריא שקורא פסוקים או מזמור מתלים שתגן עליו זכות קריאתם וינצל מצרה ונוק מותר.

כל הדורש אל המתים, כגון שהרעיב עצמו ולן בבית הקברות, כדי שיבא המת אליו בחלום ויודיעו שאלותיו, או כגון שלובש מלבוש ידוע ומקטיר קטרת ויושב⁵¹ לבדו שיבא פלוני מת וידבר לו בחלום, וכל העושה מעשה כדי שיבא המת ויודיעו לוקה, שנאמר⁵²: לא ימצא בך דורש אל המתים.

כל המאמין בדברים אלו ומחשב בלבו שהוא אמת, אך אסרתם התורה, סכל וחסר דעת הוא, שכל בעל חכמה ודעת יש לו להבין, שכל שאסרה תורה⁵³ ועניינים אלה תהו ובהו ודברי שקר וכזב הן, והן שהטעו בהן עובדי עבודה זרה הקדמונים לגויי הארץ, כדי שיגזרו אחריהם, ואין ראוי לישראל להמשך בדברים אלה, ולא יעלה בלבו שיש בהם תועלת, שנאמר⁵⁴: כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל, ונאמר⁵⁵: כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך יי אלהיך, ועל כל אלה הדברים הזהירה תורה⁵⁶: תמים תהיה עם יי אלהיך.

כל⁵⁷ הקוצץ אילן מאכל דרך השחתה, אם ראוי לטרוח בו, כגון זית שעושה רבע קב וזתים ודקל שעושה רבע קב תמרים, לוקה בלא תשחית עצה⁵⁸. אבל עושה דבר מועט שאין ראוי לטרוח בו, או מזיק אלנות אחרים, או שדה אחר, או דמיו יקרים, או אילן סרק אפילו בלא צורך מותר להשחית, שלא אסרה תורה רק דרך השחתה בעץ מאכל. והמשבר כלים או קורע בגדים או הורס בניין וסותם מעיין ומאבד מאכלות דרך השחתה, מכין אותו מדרות מדבריהם.

כל המסרס ומפסיד אברי הזרע, באדם או בהמה חיה ועוף אפילו טמאים, ואפילו

45 צ"ל: לא. 46 צ"ל: ואין. 47 סמ"ג, לאוין נד.

48 שם: לחש. 49 צ"ל: בתורה. 50 משלי ג, כב.

51 ברמב"ם (שם הלכה יג): וישנים.

52 דברים יח, יא. וצ"ל: בך וגו' ודורש.

53 צריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם הלכה טז): אינם דברי חכמה.

54 במדבר כג, כג. 55 דברים יח, יד. 56 שם שם, יג.

57 שתי הפסקאות הבאות לקוחות מרמב"ם, הלכות מלכים, פרק ו, הל' ח—י; איסורי ביאה, פרק טז, הל' י—ג. ולא ידענו למצוא את הקשר בין עניינים אלו להלכות עבודה זרה בהן דן מחברנו.

58 דברים כ, יט. ושם: את עצה.

מסרס אחר מסרס, כגון שאחד כרת הגיד ואחר בא וכרת חוטי הבצים, אם סרסו בידיהם, בין בארץ בין בחוצה לארץ, לוקה, שנאמר⁵⁹: ובארצכם לא תעשו, והא שנאמר ובארצכם, כלומר דבר זה לא יעשה בישראל בין בגופו בין בגוף אחרים. השקה להן עיקרין לסרסן, או שכפת אדם ושסה בו כלב או שאר חיות עד שעשאו כרות שפכה, או הושיבו במים או בשלג עד שבטלו ממנו אברי התשמיש אינו לוקה אבל ילקה מדרות. המסרס נקבה בכל המינים פטור. ואשה מותרת לשותות עיקרין כדי לסרסה שלא תלד. אסור לומר לגוי לסרס בהמה שלנו ואם לקחה הגוי מעצמו לסרסה מותר. ואם הערים ישראל בדבר זה קונסין אותו, ומוכרה לישראל אחר ואפילו לבנו הגדול מותר למוכרה, אבל לבנו הקטן לא מוכרה ולא נותנה לו. אבל בשאלתות⁶⁰ מותר ואפילו מוטל בעריסה שרי כר' אשי⁶¹.

פרק שביעי¹

כל ההולך בחוקות הגוים ללבוש מלבוש המיוחד להם ולגדל ציצתו כציצת ראשם, או שמגלח מן הצדדין ויניח שער באמצע כמו שעושין, וזה נקרא בלורית, או שמגלח השער מכנגד פניו מאזן לאזן ויניח הפרע מאחוריו, כמו שהם עושין, או שבונה מקומות כבנין היכלות של עבודה זרה כדי שיכנסו בהן רבים, כמו שעושין, אם עשה כך וכיוצא בזה, לוקה משום לא תלכו בחקות הגוים², ובחקותיהם לא תלכו³, ונאמר⁴: השמר לך פן תנקש אחריהם. הכל מזהיר שלא ידמה להם במלבושיו ובשאר מעשיו, אך יהיה מובדל מהם וכן כתוב⁵: ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי.

גוי שהיה מסתפר מישראל, כיון שהגיע קרוב לבלוריתו שומט ידו. ישראל קרוב למלכות ויש לו גנאי לישיב בפני מלכיהם שלא ידמה להם, מותר ללבוש במלבושיו⁶ ולגלח כנגד פניו כדרך שהן עושין.

כל המגלח פאת ראש כמו שעושין כומרים ועובדי עבודה זרה, אע"פ שלא גילח שיער כל הראש רק השיר השער, הואיל וגלח הפאות חייב על כל פיאה ופיאה, משום לא תקיפו פאת ראשכם⁷. לפיכך המגלח צדעיו אפילו בבת אחת והתראה אחת לוקה שתיים המגלח, אבל המתגלח לא לוקה אלא אם כן סייע למגלח והמגלח הקטן אינו לוקה⁸.

כל מצות לא תעשה אפילו גשים חייב, חוץ מלא תשחית ולא תקיף ולא יטמא למתים, שאם גלחה פאת ראש האיש או שנתגלחה פטורה, שנאמר: לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית פאת זקנך, כל שישנו בלא תשחית ישנו בלא תקיף, ואשה אינה

59 ויקרא כב, כד.

60 פרשת אמור, שאילתא קה. מובא בסמ"ג, לאוין קכ.

61 בבא מציעא צ, ב.

1 רמב"ם, הלכות עבודה זרה, פרקים יא—יב; סמ"ג, לאוין נז—נח, ס—סא.

2 ויקרא כ, כג. ושם: בחקות הגוי.

3 שם יח, ג. 4 דברים יב, ל. 5 ויקרא כ, כו.

6 צ"ל: במלבושיהם. 7 ויקרא יט, כז.

8 צ"ל על-פי הרמב"ם (פרק יב, הלכה א): והמגלח הקטן לוקה.

[ב]בל תשחית שאין לה זקן⁹. לפיכך, עבדים הואיל ויש להן זקן אסורין בהקפה. טומטום ואנדרוגינוס הוי ספק ונותנין עליהם חומרי האיש וחומרי האשה בכל מקום וחייבין בכל ואם עברו אין לוקין.

אע"פ שהאשה מותרת לגלח שער¹⁰ ראשה אסורה לגלח אפילו פאת ראש זכר קטן. אמנם שמואל ורב הונא משמע שמתירין פ' שני נזירים¹¹ (תחתון¹² רק ב' פאות השפת). ושיעור הנחת פיאה בצדע, שמע המיימוני¹³ מרבותיו שאין מניחין פחות משתי שערות¹⁴. וראיה מדא' בתוספתא¹⁵ יש תולש שערות¹⁶ וחייב משום מקיף. ומותר ללקוט הפאות במספרים ולא נאסר רק של תער.

כל המשחית בתער אחד מחמש פאות שיש בזקן לוקה. והן: לחי העליון ולחי התחתון ובימין¹⁷ וכן בשמאל ושפת הזקן, וזקן סנטר מנטון בלע"ז. ור"ח¹⁸ אינו מונה לחי התחתון רק שתי פאות השפם.

וכן הנשחת שסיע למשחית בכל לוקה על כל פיאה ופיאה, שנאמר¹⁹: ולא תשחית פאת זקנך, שזה דרך כומרי עבודה זרה להשחית זקנם. אם גטל כולם²⁰ חייב חמש מלקויות. וקבל הר"מ מקוצי²¹, שאסור להשחית הפאות אע"פ שאינו לוקה²². גלח זקנו במספרים פטור, שאין השחתה כי אם בתער. הנשחת פטור אם לא סייע. אשה מותרת להשחית זקנה אם יש לה שער בזקן, ואם השחיתה פיאת האיש פטורה. השפם, והוא שער שעל גבי שפה העליונה, ושער המדולדל מן השפה התחתונה, מותר לגלח בתער. ומ"מ לא נהגו ישראל להשחיתו רק לגלח קצתו שלא יעכב אכילה ושתייה.

כל איש שעדה עדי אשה שאין דרך המקום שילבשנו האיש בבגדי צבעונין וחלי זהב, או שליקט אפילו שער אחד לבן מתוך שער ראשו או זקנו השחור או שציבע אפילו שער אחד לבן משערה²³ שחור, או אשה שעדתה עדי איש, כגון ששמה עליה מצנפת או כובע או שריון או גלחה ראשה כאיש, לוקין, שנאמר²⁴: לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה. וטומטום ואנדרוגינוס לא עוטה כאשה ולא מגלח ראשו כאיש, עשה כן אינו לוקה.

ואיש המעביר שער מבית השיחי ובית הערוה במקום שאין מעבירין אותו רק נשים,

9 צריך להשלים: אינה בבל תקיף.

10 צ"ל: פאת. 11 נזיר נז, ב.

12 התיבות שבתוך הסוגריים מיותרות ונשתרבו לכאן בטעות.

13 שם הלכה ו.

14 ברמב"ם (שם) שלפנינו: מארבעים. בסמ"ג, לאוין נז (ובטור יורה דעה, סי' קפא): מארבע. ולשתי הנוסחאות הכונה לכל פיאה ופיאה, ועל זה אומר הסמ"ג, שיש להתישב מהתוספתא שלהלן, ראה ביאורי המהרש"ל שם. ומחברנו הביא, כנראה, ששיעורו של הרמב"ם הוא על שני הצדעים, כלומר, על כל פיאה שתיים, ולכן מסתייע מהתוספתא. וצ"ע.

15 מכות פרק ד, הלכה ד, בשנויים. 16 צ"ל: שתי שערות.

17 צ"ל: בימין. 18 מובא בסמ"ג, לאוין נח.

19 ויקרא יט, כז. 20 כאחת.

21 סמ"ג, לאוין נז. השווה תוספות, שבועות ג, א ד"ה ועל הזקן.

22 צ"ל: הפאות על ידי גוי אע"פ שאינו לוקה אלא במסייע.

23 צ"ל: משערו. 24 דברים כב, ה.

מכין אותו מרדות. אבל מקום שמעבירין אותו אנשים²⁵, וכל שער שבשאר אברים בכל מקום מותר להעבירו במספריים. פר"ת²⁶, דבמספריים כעין תער מותר אפילו בית שחי ובית הערות. ובה"ג דרב יהודאי²⁷ משמע דווקא בשאר אברים מתיר כי האי גוונא ולא של בית השחי ובית הערות, ובה"ג שלנו²⁸ משמע כפר"ת. ובתשובות הגאונים²⁹ כתוב, דבית השחי ובית הערות אם מגלח מראשו ועד רגליו מותר. פי' במספרים כעין תער, כדמשמע לשון רב³⁰ מיקל אדם כל גופו בתער. ובכלל לא ילבש גבר הוא שלא לראות במראה אם הוא נאה אם לא קרוב למלכות או עושה לרפואת עיניו או כשמספר מן הגוי³¹.

כל איש או אשה ששרט על בשרו וציבע מקום הסריטה בדיו וחול³² או שאר צבעים הרושמים לוקה, שנאמר³³: וכתבת קעקע לא תתנו בבשרכם. וזה כמנהג הגוים שרושמים בשרם כך, כלומר שהוא עבד מכור(ו) לעבודה זרה. כתב ולא רשם בצבע, או כתב בצבע או כתב ולא רשם בשריטה³⁴ פטור, עד שיכתוב ויקעקע. ואחר שכתבו וקעקעו אינו חייב עד שיסייע כדי שייעשה מעשה, לא עשה כלום אינו לוקה. וקימא לן כרב אשי³⁵ דאמר מותר ליתן אפר מקלה על גבי מכתו, דמכתו מוכחת עליו דשרי. כל כהן או ישראל השורט שריטה אחת על המת לוקה אחת בלבד, שנאמר³⁶: ושרט לגפשו לא תתנו בבשרכם. וכן הגודר. שרט שריטה אחת על חמשה מתים, או חמש שריטות על מת אחד לוקה חמש אם התרו בו על כל אחת. והחובל בעצמו לעבודה זרה לוקה, שנאמר³⁷: [לא] תתגודדו, אך על המת לוקה אפילו שרט ביד, ובעבודה זרה בכלי חייב ביד פטור. וכן היה חוקות הגוי, שנאמר³⁸: ויתגודדו כמשפטם.

ובכלל זה שלא יהיו שני בתי דינין בעיר אחת משונים במנהגם, שנאמר: לא תתגודדו, לא תעשו אגודות אגודות.

כל כהן או ישראל שקרח קרחה על המת שיעור קרחה, והוא כדי שיראה מראשו פנוי כגריס בלא שער, ביד או בכלי בין העינים או בראש לוקה, שנאמר³⁹: לא יקרחו קרחה בראשם. קרח חמש קריחות כשיעורן (או) על מת אחד לוקה כמניין

25 צריך להשלים: ונשים אין מכין אותו.

26 מובא בסמ"ג, לאוין ס ובתוספות יבמות מה, א ד"ה לא עשה.

27 בסמ"ג שם: מהלכות גדולות שכתב רבינו יוסף טוב עלם וכתוב בסופו: סליק סיפרא דרב יהודאי גאון והלכות נזיר אין בהן אבל כתוב בהלכות נדה. והכוונה להלכות גדולות של אספמיא, מהדורת הילדעסהיימר, ברלין תרמ"ח, עמ' 630. וראה תוספות נזיר נט, א ד"ה אמר.

28 הלכות נזיר, סי' לה, מהדורת ווארשא, עמ' 151.

29 סמ"ג שם. וראה אוצר הגאונים, נזיר, עמ' 199.

30 נזיר נח, ב.

31 ראה סמ"ג, לאוין מה; תוספות, עבודה זרה כט, א ד"ה המסתפר.

32 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם הלכה יא): וכחל.

33 ויקרא יט, כח.

34 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם): או רשם בצבע ולא כתב בשריטה.

35 מכות כא, א. 36 דברים יד, א. 37 מלכים א יח, כח.

38 ויקרא כא, ה.

הקרחות, אם התרו בו על כל קרחה וקרחה. השפיל ה' אצבעותיו³⁹ והניחם בחמשה מקומות בראשו בבת אחת, הואיל וקרח חמש קריחות, אע"פ שהיא התראה אחת, לוקה⁴⁰, שהרי כולן באין כאחת.

הקורח ראשו או שורט בשרו על ביתו שנפל פטור, ואין חייב כי אם על המת ועבודה זרה בלבד. הקורח או השורט או הכותב קעקע בחבירו וחבירו מסייעו, שניהם מזידין שניהם לוקין, אחד שוגג ואחד מזיד, מזיד לוקה ושוגג פטור.

פרק שמיני

דיני גרים

משה רבינו לא הנחיל תורה ומצות אלא לישראל, שנאמר²: מורשה קהלת יעקב, ולרוצה להתגייר משאר אומות, שנאמר³: ככם כגר. אבל מי שלא רצה אין כופין אותו לקבל תורה ומצות.

וכך סדר קבלת גירי צדק, כשיבא להתגייר יבדקו אם בשביל פחד או תאות אשה או עלילה⁴ אחרת בא להתגייר, שאם לא בא בשביל עלילה שואלין לו, מה ראית להדבק בעם שבזמן הזה דווים וטרופים בגלות ויסורים, אמר: אע"פ כן, מקבלין אותו. ויודיעוהו עקרי הדת שהוא ייחוד השם ואיסור עבודה זרה. ומאריכין בדבר זה. ויודיעוהו עון (ו)לקט שכחה ופיאה ומעשר עני⁵ וענשן של מצות. ואומרים לו: קודם שבאת לדת זו לא אתה ענוש מיתה בעברך מצות שבת וחלב וחמץ בפסח, ועתה תענש. ואין מרבין בכך ואין מדקדקין עליו, שמא יחזור לסורו. ויודיעוהו שכר המצות שיזכה בגלגל לעולם הבא. ואומרים לו: זה שישראל בגלות זה הטעם, שאם היו שרויין בטובה היו שכחי אלהים, כמו שנאמר⁶: וישמן ישורון ויבעט. ואין הקב"ה מביא עליהם רוב פורענות כדי שלא יאבדו, אלא כל האומות כלין והן עומדין. ומאריכין לו בדבר זה לחבבן. אם חזר בו הולך לו, ואם קבל אין משהין אותו אך מגיירין אותו מיד. כדרך שנכנסו אבותינו לברית במצרים, שנאמר⁷: וכל ערל לא יאכל בו. ומלתה אותו⁸, שכלם בטלו ברית מילה במצרים חוץ משבט לוי, שנאמר⁹: ובריתך ינצורו.

39 צ"ל: הטביל חמש אצבעותיו בסם. 40 צ"ל: לוקה חמש.

- 1 רמב"ם, הלכות עבודה זרה, פרק י; איסורי ביאה, פרקים יג—יד; הלכות מלכים, פרקים ה, ת, י; סמ"ג, לאוין מה, קטו.
- 2 דברים לג, ד. 3 במדבר טו, טו.
- 4 ברמב"ם (איסורי ביאה, פרק יג, הלכה יד): עילה.
- 5 שם (פרק יד, הלכה ב) שלפנינו: ומעשר שני. בכתיביד תימנים כנוסח מחברנו. וכ"ה ביבמות מז, א.
- 6 דברים לב, טו. 7 שמות יב, מת.
- 8 שם שם, מד. ברמב"ם (שם פרק יג, הלכה ב) וכן בסמ"ג (לאוין קטו): „וכל ערל לא יאכל בו, מל אותם משה רבינו". ופסוק זה לא נזכר שם.
- 9 דברים לג, ט.

וטבלו במדבר קודם מתן תורה, שנאמר ¹⁰: וכבסו שמלותם. והקריבו קרבנות, שנאמר ¹¹: וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות, על ידי כל ישראל הקריבום. וכן זה הגר יכנס ליהדות כך, שנאמר ¹²: ככם כגר. ומלין אותו. ואם היה מהול מטיפין ממנו דם ברית. וכן פסקו ה"ג ¹³ ור"ח ¹⁴.

וברכות המילה פירו' בהלכות מילה ¹⁵.

ואחר משהין אותו עד שיתרפא רפואה שלימה ואחר מטבילין אותו בפני שלשה ויודיעוהו שני' מצות קלות ומקצת מצות חמורות והוא עומד במים. ואם היתה אשה נשים מושיבות אותה במים עד צוארה, והדיינין מבחוץ ויודיעוהו מצות קלות וחמורות בעודה במים ואחר טובלת בפניהם, ויצאו, שלא יראוה כשתעלה מהמים.

ואין מטבילין אותו בשבת וי"ט ובלילה הואיל וצריך בית דין. ואם טבל הוי גר פסקו ¹⁶ שמטבילין בשבת.

וכשיבנה בית המקדש ¹⁷ יביא קרבנו עולת בהמה או שתי תורים או שני בני יונה ושניהם עולה.

גר שמל ולא טבל או טבל ולא מל אינו גר.

כך דינו בעריות, כל שאר בשר כשהיה לו כשהיה גוי אין חייב עליה משום ערוה כלל. ואסרו חכמים שישא אמו או אחותו מאמו שנתגיירו, שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה לקלה, שאמש היתה אסורה ועתה מותרת. הגר שהיה נשוי כשהיה גוי לאמו או לאחותו מאמו ונתגיירו יוציא. ואם נשוי לשאר עריות ונתגייר הוא ואשתו לא יוציא. גר אסור בשאר האם מדרבנן ומותר בשאר האב אע"פ שידע שזה שארו מאביו, כגון תאומים. ואם כן נושא הגר אשת אחיו מאביו ואשת אחי אביו ואשת אביו ואשת בנו, אע"פ שנשאת לאחיו או לאביו או לאחי אביו או לבנו אחר שנתגייר. וכן אחות אמו מאביה ואחותו מאביו, ובתו שנתגייר[ה] מותרת להנשא לו. אבל לא ישא לא אחותו מאמו ולא אחות אמו מאמה ולא אשת אחיו מאמו שנשאה אחיו אחר שנתגייר. אבל אם נשאה אחיו בגיותו מותרת לו. שני אחין תאומים שהיתה הורתן שלא בקדושה ולידתן בקדושה חייבין משום אשת אח. השניות כולן לא גזרו בגרים, לפיכך מותר הגר לישא אם אמו.

גר קטן מטבילין אותו על דעת בית דין, שזכות הוא לו. מעוברת שנתגיירה וטבלה אין בנה צריך טבילה. טבל בינו לבין עצמו ונתגייר בינו לבין עצמו, אפילו בפני שנים, אינו גר. בא ואמר: נתגיירתי בבית דין פלוני והטבילוני, אינו נאמן לבא בקהל אם לא יביא עדים. ואומר ר"ת ¹⁸: דווקא שאנו מכירין בו שהוא גוי מעיקרו אבל

10 שמות יט, י. 11 שם כד, ה. 12 במדבר טו, טו.

13 =הלכות גדולות, הלכות מילה, מהדורת ווארשא, עמ' 48. מובא בסמ"ג שם ובתוספות שבת קלה, א ד"ה לא נחלקו; יבמות מו, ב ד"ה דרבי יוסי.

14 צ"ל על-פי הסמ"ג: ור"ח פסק להיפך. ראה ר"ח שבת שם, עמ' ב: גר שנתגייר כשהוא מהול אין לו תקנה.

15 לעיל, עמ' יג.

16 צ"ל על-פי הסמ"ג (שם): ובה"ג (=ובהלכות גדולות, שם) פסקו.

17 צ"ל על-פי הרמב"ם (שם פרק יג, הלכה ה): ובזמן הזה שאין קרבן צריך מילה וטבילה וכשיבנה בית המקדש.

18 מובא בסמ"ג שם ובתוספות יבמות מז, א ד"ה במחזק.

אין אנו מכירין אותו נאמן במגו דאי בעי אמר ישראל אני. ומעשים בכל יום אין בודקין האורח שבא ושותין עמהן יין ואוכלין משחיתו.

היה נשוי הגר לישראלית או לגיורת ויש לו בנים ואמר: נתגיירתי ביני לבין עצמי, נאמן לפסול עצמו ולא לפסול בניו וחוזר וטובל בבית דין.

גר או גיורת שראינום בדרכי ישראל שטובלת לנדתה ומפרשת תרומה והוא טובל לקירוי ועושה כל המצות הרי הן בחזקת גירי צדק, אפילו אין עדים בפני מי שנתגיירו. ואין משיאין אותם לישראל עד יבאו עדים או יטבלו בפנינו, הואיל והחזקו גוים. מי שבא ואמר שהיה גוי ונתגייר בבית דין, הפה שאסר הוא שהתיר. ונאמן בארץ ישראל ובאותן הימים, שחזקת הכל שם ישראל, אבל בחוצה לארץ צריך להביא ראיה ואחר יקח ישראלית. ואומר המיימוני¹⁹, שזה מעלה ביוחסין.

גר שמל וטבל בפני שלשה הדיוטות ולא חקרו אם בשביל עלילה בא ואפילו נודע שבשביל עלילה בא, ואפילו חזר ועבד עבודה זרה הרי הוא כישראל משומד שקדושו קדושין. ומצוה להחזיר אבדתו, כיון שמל וטבל נעשה כישראל. ולפיכך²⁰ שמשון ושלמה נשותיהן הגיורות אע"פ שמעלה הכתוב עליהם כאלו נשאו נשים נכריות מן הגיורות שנתגיירו בימיו בעבור שנתגיירו בעבור עלילת המלכות והטובה שהיה בישראל, והוכיח סופן שעבדו עבודה זרה ובנו במות. ומפני זה קשים גרים לישראל כנגע צרעת שרובן נתגיירו בשביל עלילה וחזרין לסורן, וקשה לישראל לפרוש מהם ממדין²¹ ממעשיהם, כמו במעשה העגל ובקברות התאווה, וכן ברוב הנסיונות, האספסוף היו בהן תחלה. ופי' ר' אברהם הגר²², שקשים לישראל בעבור שאע"פ שלא היו בסניי ולא ראו הקול והלפידים א"ה²³ מתגיירים, כל שכן ישראל, ואם כן אם חטא ישראל נענש יותר בשביל הגר.

מלין ומטבילין עבדים הנלקחים מן הגוים לשם עבדות. הלוקח עבד מן הגוי וקדם העבד וטבל לשם בן חורין, שאמר בעת טבילה: הריני טובל בפניכם לשם גירות, או שטבל בפני רבו, אפילו לא פירש, נשתחרר. לפיכך צריך רבו לתקפו במים עד שיעלה והוא תחב²⁴ שעבודו. ומודיעו בפני הדייגין שלשם עבדות מטבילו. ואין העבד טובל רק בפני שלשה וביום, שמקצת גירות הוא.

העבד מותר לישא אמו כשהוא עבד, וכל שכן בתו ואחותו, ואין עריות הגוים אסורין עליו ולא עריות ישראל, שיצא מכלל גוי ולכלל ישראל לא בא.

כשישתחרר העבד צריך טבילה אחרת בפני שלשה שבה תגמר גירותו ויהיה כישראל. ואין צריך לקבל עליו מצות ולהודיעו עיקר הדת, שכבר הודיעוהו כשטבל לשם עבדות. וכל דין גירי צדק בעריות כן דינו. במקוה הכשר לטבילת נדה מטבילין הגרים והעבדים והמשוחררין. והחוצץ בנדה חוצץ בהם.

עבד הנלקח מן הגוים אין אומרים לו: מה ראית שבאתה להתגייר, אך אומרים לו: רצונך שתכנס בכלל עבדי ישראל הכשירים. ואם רצה מודיעין אותו מקצת מצות

19 שם הלכה י. 20 צ"ל: ולפיכך קימו. 21 צ"ל: ולומדין.

22 נזכר בתוספות קידושין ע, ב ד"ה קשים. ראה סמ"ג שם.

23 = אפילו הכי. 24 צ"ל: תחת.

קלות וחמורות ועונשן ושכרן, כמו שמודיעים²⁵ אותו כשהוא במים. ואם לא רצה מגלגלין עמו כל שנים עשר חדש ומוכרו לגוים. ואסור לקיימו יתר על כן. ואם התנה עליו מתחלה שלא ימול ולא יטבול רק יהיה כגר תושב, בזמן היובל מותר לקיימו.

וגר תושב הוא שקבל עליו בפני שלשה חברים לקיים שבע מצות שנצטוו לבני נח, ומקבלין אותו בלא מילה ובלא טבילה והוא מחסידי האומות, יש לו חלק לעולם הבא, אם קיים השבע מצוות מפני צויו של הק' שצוה מקדם לבני נח, אך²⁶ קיימם מפני הכרע דעת אינו גר תושב ולא מחסידי אומות כי אם מחכמיהם²⁷.

ונקרא שמו של מקיימם לשמה גר תושב, לפי שמותר לנו להושיבו בינינו בארץ ישראל, מה שאין כן בגוי אחר כשידינו תקיפה על האומות שאסור לנו להניח עובד עבודה זרה בינינו, ואפילו ישיבת עראי או עובר ממקום למקום בסחורה לא יעבר בארצנו, שנאמר²⁸: לא ישבו בארצך. אבל בזמן שגלו ישראל בבין האומות או יד גוים תקיפה מותר למכור להם בתים ושדות בחוצה לארץ שאינה ארצינו, אע"פ שאין כרתין ברית לעובדי עבודה זרה²⁹ בארץ ישראל לעשות שלום עמהם ולהניח לעובדה, אך יהרגום, שנאמר³⁰: לא תכרות להם ולא להם ברית. ואין מוכרין להם שדות ובתים ולא משכירין שדות בארץ ישראל, אבל משכירין בתים ובלבד שלא יעשם שכונה, ואין שכונה פחותה משלשה. והחמירו בשדות מבבתים, הואיל ומפקיען ממעשרות ועוד נותן להם חגייה בקרקע. אבל בסוריא משכירין אפילו שדות, ומוכרין בתים ולא שדות. והא שמותר להשכיר אפילו בחוצה לארץ זה לעשות אוצר ולא לבית דירה, מפני שמכניס לתוכו עבודה זרה, שנאמר³¹: לא תביא תועבה אל ביתך. אבל עתה מנהג להשכיר לגוים אף לדירה. ומביא ר"ח כהן³² ראיא דאמרינן בירושלמי³³ במקום שאמרו למכור כגון בח"ל מותר למכור אפי' לדירה וכן להשכיר. אע"פ שגבי סוריא הניא בתוספתא³⁴, שמותר למכור ואסור להשכיר.

ואין מוכרין לגוים פירות ותבואה במחובר לקרקע, שנאמר³⁵: לא תחנם, לא תתן להם חגייה בקרקע, שאם לא היה להם קרקע ישיבתן ישיבת עראי. אבל מוכר על מנת לקוץ וקוצץ, וכל שכן שמוכר משיקוץ.

וכן מצוה להחיות גר תושב ומרפא אותו בחנם, מה שאין כן עובד עבודה זרה.

25 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עלפי הרמב"ם (שם פרק יד, הלכה ט): את הגר, ומטבילין אותו כגר ומודיעין.

26 צ"ל: אך אם.

27 ברמב"ם (הלכות מלכים פרק ה, הלכה יא) שלפנינו: ולא מחכמיהם. בכתבייד תימנים כנוסח מחברנו. וכן הנוסח בתשובות מהר"ם אלשקר, סי' קיז.

28 שמות כג, לג.

29 ברמב"ם (עבודה זרה פרק י, הלכה א): לשבעה עממים. בדפוסים ראשונים כנוסח מחברנו.

30 שמות כג, לב. יצ"ל: ולא להיהם. הרמב"ם מביא את הפסוק: לא תכרות להם ברית (דברים ז, ב).

31 דברים ז, כו.

32 = ר' חיים כהן. מובא בסמ"ג, לאוין מה, ובתוספות: עבודה זרה כא, א ד"ה אף.

33 עבודה זרה פרק א, הלכה י.

34 שם ב, ג. ולשון הסמ"ג הוא. ושם מעתיק את נוסח התוספתא. ולפנינו שם נוסח אחר. ראה ר"ש ליברמן, תוספת ראשונים, חלק ב, עמ' 189.

35 דברים ז, ב.

שאסור לרחם עליו ואין מרפא אותו אפילו בשכר. ואם היה מתירא או חושש ממנו מרפא בשכר אבל לא בחנם, שנאמר: לא תחנם. ואם ראהו טובע בנהר או לקוח למות לא יצילנו, אבל לאבדו ביד ולדוחפו לבור אסור. אבל מוסרי ישראל ומינין ואפיקורוסין מצווה לאבדן ביד, שהם מצירים לישראל ומסירין אותם מאחרי יי, כגון עשו המצרי³⁶ ותלמידיו וצדוק וביתוס ותלמידהם, שם רשעים ירקב.

וכן אסור לספר בשבח הגוי לומר כמה נאה גוי זה בצורתו, וקל וחומר בשבח מעשיו או לחבב דבר מדבריהם, שנאמר: לא תחנם, לא יהיה להם חן בעיניך, שגורם להדבק עמו וללמד ממעשיו הרעים.

וכן יכול ליתן לגר תושב מתנת חנם, שנאמר³⁷: לגר אשר בשעריך תתננה, מה שאין כן לגוי שאסור, שנאמר³⁸: או מכור לגכרי, במכירה ולא בנתינה, אבל מפרנסים עניי גוים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום, ואין ממחין ביד ענייהם בלקט שכחה ופיאה, ושואלין בשלומם אפילו ביום אידם מפני דרכי שלום כשמצאו בשוק בשפה רפה ובכובד ראש, ואין כופלין להם שלום לעולם, אבל לגר תושב כופלין, ונראה למימוני³⁹, שנוהגים עמו בדרך ארץ וגמילות חסדים כישראל.

אין מקבלין גר תושב רק בזמן שהיובל נוהג, אבל שלא בזמן היובל אפילו קבל כל התורה חוץ מדקדוק אחד אין מקבלין אותו. ושמעתי⁴⁰ רמז אחד על זה, שנאמר⁴¹: יי שומר את גרים, כלומר שיקבל כל התורה מא' ועד ת' ומפני זה כתוב את גבי גרים מה שאין כן בכפופים וצדיקים⁴² וכולם.

ומצות עשה לאבד זכר עמלק⁴³, ומצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים, שנאמר⁴⁴: זכור אשר עשה לך עמלק, וזכור הוא בפה ולא תשכח בלב, שאסור לשכח איבתו ושנאתו. וכל מי שבא לידו אחד משבעה עממים ולא הרגו עובר בלא תחיה כל נשמה⁴⁵. וכבר אבד זכרם.

הלכות בן נח

פרק ראשון

צוה משה רבינו מפי הק', לכוף כל באי עולם לקבל שבע מצות בני נח ואם לא יקבל יהרג.

36 צ"ל: ישו הנוצרי. בדפוס הרמב"ם (עבודה זרה שם) נשמטו תיבות אלו עלידי הצנזורה.

37 דברים יד, כא. 38 שם.

39 הלכות מלכים פרק י, הלכה יב.

40 השווה כלבו, סי' קכב, דין גימטריאות ונוטריקון.

41 תהלים קמו, ט.

42 שם שם, ח: ה' זקף כפופים, ה' אוהב צדיקים.

43 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (שם פרק ה, הלכה ה): שנאמר:

תמחה את זכר עמלק (דברים כה, יט).

44 שם שם, יז. 45 שם כ, טז.

1 רמב"ם, הלכות מלכים, פרקים ח—י.

ואלו הן השבע מצות: עבודה זרה, ברכת השם, ושפיכות דמים, גלוי עריות, גזל, ודינין, אלו שש נצטוו אדם, ועוד הוסיף להם² אבר מן החי, שנאמר³: אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו.

בן נח שעבד עבודה זרה שבית דין של ישראל ממיתין עליה נהרג עליה, עבודה זרה שאין בית דין ממיתין אין בן נח נהרג, ומכל מקום אסור בכלל, ואין מניחין אותו להקים⁴, ליטע אשרה, ולא לעשות צורה לנוי⁵.

בן נח שבירך השם, אפילו בכנוי בכל לשון, או שהרג אפילו עובר שבמעי אמו, או טריפה, או כפתו ונתנו בפני הארי, או שהניחו ברעב, או הרג רודף שיכול להציל באחד מאבריו נהרג, מה שאין כן בישראל⁶.

ודיני עריותיו כך הוא: חייב על אמו, אשת אביו אפילו אנוסתו ואפילו לאחר מיתת אביו, ועל אשת חבירו משנבעלה לבעלה אם בא עליה כדרכה, אבל בא עליה הבן נח משנכנסה לחפה ועדיין לא נבעלה אינו חייב, שנאמר⁷: והיא בעולת בעל, ואם היא בת ישראל אפילו שלא כדרכה חייב, ואם היא נערה מאורסה נסקל, נכנסה לחפה ולא נבעלה בחנק, נבעלה בסיף.

בן נח שיחד שפחה לעבדו⁸ נהרג עליה משום אשת חבירו, ואינו חייב עליה עד שיפשוט הדבר ויאמרו לה: זו אשת פלוני, ומאימתי תחזור להיתירה, משיפרישנה מעבדו ויפרע ראשה בשוק, ואשת חבירו היא כגרושה, משיוציאנה מביתו וישלחנה לעצמה, או משתצא היא תחת רשותו ותלך לה, שאין לה גירושין בכתב, וכל זמן שרוצה הוא או היא לפרוש זה מזה פורשין.

בן נח חייב על הזכור בין קטן בין גדול, ועל הבהמה גדולה וקטנה, והוא נהרג לבדו ואין הורגין הבהמה, שלא נצטוו להריגת הבהמה רק ישראל.

וכל שאר העריות מותרות לו, ועריותיו נרמזים בפסוק זה⁹ על כן יעזוב איש אביו, זה אשת אביו, אמו כמשמעו, ודבק באשתו, ולא באשת חבירו ולא בזכור, לבשר אחד, פרט לבהמה חיה ועוף, שאינה בשר אחד, ונאמר¹⁰: אחותי בת אבי אך לא בת אמי. בן נח שגזל גוי או ישראל, או גנב ממון או נפש, או כבש שכר שכיר, ואפילו אכל שלא בשעת מלאכה אם היה פועל, אפילו פחות משהו פרוטה, מכל אלה נהרג, מה שאין כן בישראל. גזל פחות משהו פרוטה ובא בן נח אחר וגזלה ממנו שניהם נהרגים עליה.

אכל אבר או בשר מן החי כל שהו, בין בהמה וחיה בין טמאין בין טהורין, בין פירש מן המפרכסת, אע"פ ששחט בה שני סימנין, נהרג, ומותר הוא בדם מן החי, ונראה למימוני¹¹, שאין נהרג על אבר מן העוף החי.

2 שם (פרק ט, הלכה א): לנת.

3 בראשית ט, ד. 4 צ"ל: להקים מצבה.

5 ברמב"ם (שם הלכה ב): צורות וכיוצא בהן לנוי.

6 שהרג את הרודף אין בית דין ממיתין אותו.

7 בראשית כ, ג. 8 ובא עליה.

9 בראשית ב, כד. ושם: את אביו.

10 שם כ, יב. ושם: בת אביו היא.

11 שם הלכה יא.

וחייב להושיב דיינין ושופטים בכל פלך ופלך לדון בו¹² מצות אלו, ואם ראה אחד שעבר על אחת מאלו ולא דנהו ולא הרגו נהרג, ועל זה בעלי "שכם נתחייבו הריגה, שהרי ראו שכם שגזל ולא דנהו.

הריגת בן נח בסיף, אך בעל נערה המאורסה לישראל יסקל, בעלה משנכנסה לחופה קודם שתבעל יחנק¹³. ונהרג בעד אחד בדיק אחד בלא התראה על פי קרובים, אבל לא בעדות אשה ולא תדון אשה להם.

חרש שוטה קטן אינן בני מצות בני נח. בן נח שאנסו אנס אפילו לעבוד עבודה זרה מותר לו לעבוד, שאין מצווה על קדוש השם. עבר בשוגג על אחת מכל מצותיו בלא כונה, כגון שבעל אשת חבירו וסבור שהיא אשתו פטור מכלום. אך אם רצה בשגגה אע"פ שאינו נהרג, אם הרגו גואל הדם אינו נהרג עליו. ואין לו עיר מקלט. ואם עבר על אחת מכל מצותיו בשוגג שלא ידע שזה אסור לעשות, נהרג כמו שהיה מזיד, שהיה לו ללמוד ולא למד.

פרק שני

גר צדק שחזר בו משמל וטבל ורצה להיות גר תושב בלבד אין שומעין לו, אלא יהיה כישראל לכל דבר או יהרג. ואם היה קטן כשהטבילוהו בית דין יכול למחות בשעה שיגדל, ויהיה גר תושב, לא מיחה בשעה שהגדיל שוב אינו מוחה, אלא הרי הוא גר צדק. לפיכך כסף כתובת קטנה שהטבילוהו בית דין וקנסה מאונס ומפתה יהיה הכל תחת בית דין עד שתגדיל, שמא תטול ותגדל ותמחה ונמצאת אוכלת בגיותה מעות שאין לה זכות בהן אלא בדיני ישראל.

בן נח שבירך השם או עבד עבודה זרה, או בא על אשת חבירו, או הרג חבירו ונתגייר או הרג בן ישראל¹, או בא על אשת ישראל ונתגייר, הורגין אותו על בן ישראל שהרג, וחונקין אותו על אשת ישראל שבעל, שהרי נשתנה דינו. בן נח אסור בהרבעת בהמה ובהרכבת אילן בלבד, ולא נהרג עליהן. הכה ישראל אפילו חבלו אע"פ שחייב מיתה אינו נהרג.

אברהם שנצטוו על המילה לא נצטוו כי אם ישראל, שנאמר²: אתה וזרעך לדורותם, פרט לזרע ישמעאל, שנאמר³: ביצחק יקרא לך זרע, ופרט לזרע עשו, שהרי יצחק אמר ליעקב⁴: ויתן לך ברכת אברהם לך ולזרעך, מכלל שהוא לבדו זרע אברהם. אבל בני קטורה, שהם זרע אברהם שבאו אחר ישמעאל ויצחק, חייבין במילה. והואיל ונתערבו בני ישמעאל היום בבני קטורה הכל חייבין במילה בשמיני, ואין נהרגין עליה.

גוי שעוסק בתורה חייב מיתה. והא שאמרו חכמים⁵ הרי הוא ככהן גדול, זה בשבע

12 צ"ל: בשש.

13 אך — יחנק" מיותר, כי כבר כתבם מחברנו לעיל.

1 רמב"ם, הלכות מלכים, פרק י.

2 צ"ל: ונתגייר פטור, הרג בן ישראל.

3 בראשית יז, ט. ושם: אתה וזרעך אחריך לדורותם.

4 שם כא, יב. 5 שם כה, ד. ושם: את ברכת. 6 סנהדרין נט, א.

הלכות סופרים

מצותיו. וכן גוי ששבת אפילו ביום מימות החול, אם עשאו לעצמו כמו שבת חייב מיתה. וכל שכן אם עשאהו מועד לעצמו. כלל הדבר: אין מניחין אותו לחדש מצות יתר על שבע מצותיו. ואם עסק או שבת או חידש דבר מכין ועונשין אותו, ומודיעין אותו שחייב מיתה על זה, אבל אינו נהרג.

בן נח שרצה לעשות מצוה משאר מצות שבתורה כדי לקבל שכר, אין מונעין אותו מלעשותה כהלכתה. ואם הביא עולה מקבלין ממנו. נתן צדקה, נראה למימוני⁸ שנותנין לעניים גוים.

וחייבים בית דין ישראל להעמיד שופטים לאלו גרים התושבים לדון להם על פי משפטים אלו, כדי שלא ישחת העולם, או משופטיהם או מישראל, כפי שיראו. שני גוים שבאו לדין בדיני ישראל, אחד רוצה ואחד אינו רוצה לדון בדין תורה, אין כופין אותו לדון כי אם בדיניהם. היה ישראל וגוי אם יש לישראל זכות בדיניהם דנין לו בדיניהן, ואומרים לו⁹ כך דינינו. ונראה למימוני¹⁰, שאין עושין כך לגר תושב אך לעולם דנין לו בדיניהם.

הלכות סופרים

פרק ראשון¹

הרוצה לכתוב ספר תורה או תפלין או מזוזות יזהר בדיו ובעורות כמו שדין כל אחד חלוק מחבירו, וזה חילוקם, כמו שהלכה למשה מסיני, יכתוב ספר תורה בגויל במקום שיער, ותפלין בקלף במקום בשר, ומזוזת על דוכסוסטוס במקום שיער.

וזה לך פירוש שם העורות ותקונם, לוקחין עור הבהמה או החיה ומסיר השיער ואחר כך ימלחנו במלח ויעבדנו בקמח, ואחר כך בעפצא ודוגמתו מדברין שמקבצין העור ומחזקין אותו וזה נקרא גויל. ואומר רבינו ברוך², דעבוד שלנו שאינו בעפצים כי-אם בסיד ומים ומלח, עיבוד טוב הוא ואין צריך עפצא.

ואם חילק העור בעביו לשנים אחר שהעביר השער ונעשה שני עורות, אחד דק והוא שממול השער ואחד עב והוא שמול הבשר, ומעבדו במלח וקמח ועפצים, כמו

7 ברמב"ם (שם הלכה ט): לחדש דת ולעשות מצות.

8 שם הלכה י. ודעת הרמב"ם היא, שצדקה המתקבלת מן נח נותנים אותה לעניי ישראל, וזו שמתקבלת מגוי נותנים אותה לעניי גוים. ואולי נשמט בדברי מחברנו עלידי הדומות, נותנים נותנים.

9 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (שם הלכה יב): כך דיניכם, ואם יש זכות לישראל בדינינו דנין לו דין תורה ואומרים לו.

10 שם.

1 רמב"ם, הלכות תפלין, פרק א; ספר התרומה, הלכות ספר תורה; סמ"ג, עשין כב, כה.

2 ספר התרומה שם, סוף סי' קצג, בשם רבינו תם. השוה סמ"ג, עשין כה; תוספות, מנחות לא, ב ד"ה הא.

שכתבתי, או כיוצא בו. וחלק שמול השיער נקרא דוכסוסטוס וזה שממול הבשר נקרא קלף³.

כל הכותב על הקלף במקום שיער או בגויל ודוכסוסטוס במקום בשר פסול. כתב ספר תורה על הקלף כשר, על הדוכסוסטוס פסול. כתב מזוזה על קלף או גויל כשר, שדוכסוסטוס נאמר למצוה.

עורות ספר תורה ותפלין (ו) צריכין עבוד לשמן. ואומר רבינו ברוך⁴, שצריך לומר בפירוש כשנותנן בעבוד אני מעבדן לעשות מהן דבר קדושה, וכן כשיכתבם יאמר בפירוש בתחלת הכתיבה אני כותב לשם תורת ישראל ולשם קדושה כי שמא לא סגי במחשבה. ואם לא עיבד לשמן פסולין לדעת המימוני⁵ ור"ח⁶ ור"ת⁷ ולדעת רש"י⁸ כשרים.

עיבדן גוי, אע"פ שאמרנו לו לעבד לשמן, פסולין, שלדעת עצמו עושה ולא לדעת השוכרו. אבל⁹ מנהג להניח הגוי לעבד וישראל עומד על גביו ומסייעו, וכך התירו הגאונים¹⁰, ודי בכך, דלדעת ישראל עושה. וכן הגוי אפילו בלא ישראל יכול לתקן הקלף של ספר תורה תפלין ומזוזות ולשרטטו מעצמו ואין צריך לשמן. כתב המימוני¹¹, שמוזזה אין צריכה עיבוד לשמה. אבל לא מרבי¹² ברוך, דהא חמורה מתפלין מזוזה לעניין שרטוט ק"ו שתשוה להם לעניין עבוד.

ספר תורה תפלין ומזוזות שכתבם על עורות בהמה חיה ועוף טמאין או על עורות שאין עבודין פסולין. אבל כותבן על עור בהמה חיה ועוף טהורין אע"פ שהן נבילות וטרפות. ולא יכתוב על עור דג טהור מפני הוזהמא, שאין זוהמתו פוסקת בעיבוד. עור נקוב לא יכתוב על הנקב, וכל נקב שהאות¹³ עוברת עליו אינו נקב ומותר לכתוב עליו. לפיכך מותר לכתוב על עור העוף שנתעבד.

וזה תיקון הדיו שמצוה מן המובחר לכתוב ספר תורה ותפלין ומזוזות. יקבץ עשן

3 ברמב"ם (הלכה ז) שלפנינו: זה החלק שממול השיער נקרא קלף וזה שממול הבשר נקרא דוכסוסטוס. בכתביידי תימנים כנוסח מחברנו. ראה כסף משנה שם. ועיין תשובות הרמב"ם, פרימ, סי' ז.

4 ספר התרומה שם, סי' קצב, קצה.

5 רמב"ם שם הלכה יא.

6 סנהדרין מה, ב. מובא בספר התרומה שם סי' קצב, ובסמ"ג שם.

7 מובא בספר התרומה ובסמ"ג שם; בתוספות, סנהדרין שם ד"ה אע"פ שלא עבדן לשמן; גיטין מה, ב; מנחות מב, ב ד"ה עד.

8 סנהדרין שם ד"ה אע"ג שלא עבדן; מנחות שם ד"ה ונקחין מכל אדם. מובא בספר התרומה שם, ספר התרומה שם סי' קצ.

10 ראה אוצר הגאונים, גיטין, התשובות, סי' רלד.

11 רמב"ם שם הלכה יא. ראה תוספות מנחות שם ד"ה תפלין.

12 הדברים לקוחים ממפתחות ספר התרומה לסי' קצב (עיין קרית ספר להמאירי, מהדורת מ' הרשלה, ירושלים תשט"ו, עמ' יט). ושם: והרב רבינו משה ב"ר מימון אומר, דמזוזה אינה צריכה עבוד לשמה... ואומר הסעם, דמזוזה אינה לחובת גופו כי אם לשמרו מן המזיקין ואין לסמוך על דבר זה בלא ראיה, שהרי מזוזה חמורה להצריך שרטוט משא"כ בתפלין. עיין תשובות הרמב"ם, פרימ, סי' קכט.

13 צ"ל על"פי הרמב"ם (הלכה כ): שהדיו.

של שמנים ושל זפת או של שעוה וגובלין אותו בשרף האילן ובמעט דבש, ולותתין אותו הרבה ודכין אותו עד שיעשה רקיין, ומיבשין ומצניעין אותו. ובשעת כתיבה שורהו במי עפצים וכיוצא בו, שאם תמחקנו נמחק. כתב ספר תורה ותפלין מזוזות במי עפצים וקנקנתום שאינו נמחק כשר. אבל כתב אפילו אות אחת מספרים, תפלין ומזוזות בשאר צבעונים חוץ מדין, כגון אדום וירוק ושאר צבעים פסולין. ואומר ר"ת¹⁴, דיו של עפצים פסול, אבל דיו שלנו כשר ששורין קליפות עצים של פרוניר במים על האש ושולקן והמים קולטין לחלוחית הקליפות ומשחירין ומתייבשין לאחר זמן.

צריך ליוזהר בספר תורה ותפלין מזוזות מי הכותב, שאם כתבן גוי או ישראל משומד או מוסר או עבד או אשה או קטן פסולין ויגזזו, שנאמר וקשרתם וכתבתם¹⁵, כל שמוזהר על הקשירה ומאמין בה כותב. כתבן מין ישרפו. נמצאו ביד מין וספק אם כתבן יגזזו, נמצאו ביד גוי כשירים, ואין לוקחין ספר תורה ותפלין מזוזות מן הגוים יתר על כדי דמיהם, שלא להרגילן לגזולן ולגונבן.

הלכה למשה מסיני שאין כותבין ספר תורה ומזוזות בלא שרטוט, אבל תפלין אין צריכין שרטוט, לפי שהם מחופים. ומכל מקום¹⁶ צריך לשרטט ד' שרטוטין סביב הגליון. ואם לא יודע לכתוב בלא שרטוט ישרטט הכל. ואם יודע לכתוב בלא שרטוט דנקרא הדיוט אם משרטטם, כדאיתא בירושלמי פרק קמא דשבת¹⁷: ר' שמואל בר רב יצחק הוה אכיל, שמע צלותא וקם לצלויה, אמר ליה ר' מיישא: לא כן אלפן ר', אם התחילו אין מפסיקין וכל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט. והוא הדין בתפלין, כיון שפטור לשרטטן. אבל אומר ר"י¹⁸: כיון שאינו עושה לא משום חומרא שלא יכתוב בעיקום לא נקרא הדיוט. וספר תורה צריך לשרטט בין כל שטה ושטה. והוה קימית' דקאמר פרק קמא דמגלה¹⁹ דצריך שרטוט.

ומותר לכתוב תפלין מזוזות שלא מן הכתב, שהכל גורסין פרשיות תפלין, אבל ספר תורה אסור לכתוב בו אפילו אות אחת שלא מן הכתב, ולא יקרא אדם לסופר אם לא שחזור הסופר וקורא בפיו קודם שיכתוב שלא יטעה, כדאמר ר'י²⁰: הק' אומר ומשה אומר וכותב. והמחמיר אף בתפלי' תבא עליו ברכה. מי שכתב אפילו הזכרה אחת מספר תורה ותפלין ומזוזה שלא לשמן של אזכרות

14 מובא בסמ"ג שם ובתוספות גיטין יט, א ד"ה דיו.

15 דברים ו, ח—ט.

16 דברי רבינו תם הם ומובאים בספר התרומה שם סי' קצו; בסמ"ג שם; בתוספות, גיטין ו, ב ד"ה אמר ר' יצחק; מנחות לב, ב ד"ה הא. ולדעתו, אין משרטטין ספר תורה אלא משום, זה אלי ואנוהו, אבל תפלין, שהן מכוסין בבתיים אין משרטטין אותן בין שיטה לשיטה אלא אם אינו יודע לכתוב בלא שירטוט.

17 הלכה ב.

18 = ר' יצחק. מובא בספר התרומה שם. ולדעתו, אין הפטור מהדבר ועושהו נקרא הדיוט אלא כשעושה את הדבר מתוך חומרא, אבל אם ברצונו לייפות את כתיבת התפלין על ידי השירטוט, אף שיודע לכתוב בלעדה, אינו נקרא הדיוט. ואילו ספר תורה צריך לשרטט בין כל שיטה ושיטה.

19 סו, ב. וצ"ל: וזהו כאמיתה של תורה.

20 בבא בתרא סו, א; מנחות ל, א. ראה תוספות שם ד"ה ומשה.

פסולין. אבל שאר מילות אין צריך לשום המלה עצמה, שאפילו כתב בשם מילה אחרת כשר²¹. והכותב השם אפילו מלך בישראל שואל בשלומו לא ישיבנו. היה כותב שנים ושלשה שמות מפסיק ביניהם ומשיב.

הטובל הקולמוס לכתוב השם יתחיל משלפניו ולא יתחיל לכתוב בשם. טעה לכתוב השם תולו בין השמות, אבל מקצת השם בשיטה ומקצתו תלוי פסול. ובשאר התיבות אם שכחה כותב מקצת התיבה בשיטה ומקצ' למעלן. וזה בספר תורה, אבל בתפילין ומזוזות אין תולין אפילו אות אחת. ואם שכח אפילו אות אחת גזנו מה שכתב וכותב אחרת, דהוי ככתבן שלא כסדרן. ואם דילג אות אחת והניח ריוח בסדר השורה לא יכתוב שם אך פסולה היא. ומותר לכתוב השם על מקום הגרר ועל מקום המחק בכולן. גרר, פי' מדיו יבש. מחק, פי' מדיו לח. אם²² דילג השם טוב לגרר החול לאחר שייבש ויכתוב השם על אותו גרר והחול שמחק יכתוב בין השטין. ולא יכתוב השם בין השטים, דאסור לתלותו עד שיהא ג' תיבות ולכל הפחות אחד מהן חול, כגון אני יי' אלהיכם²³, כדאית' בירושלמי פ"ק דמגילה²⁴. מיהו בדיעבד אם תלה השם לחודיה שפיר דמי. ודינן אלו בחומש וכתובים ונביאים, דהא כת' אל אלהים יי' בנביאים²⁵ ובכתובי²⁶ במזמור יי' דבר ויקרא ארץ כת' : אל אלהים יי'.

כותבי ספרים אסורים להפוך יריעה על פניה אך פורש עליה בגד או כופלה. ספר תורה ותפלין ומזוזה שאמר הסופר אחר שיצאו מתחת ידו : לא כתבתי אזכרות לשמן, אינו נאמן לפוסלן, אבל נאמן להפסיד²⁷ הלוקח וסבור שלא יפסיד משכירותו רק שכר האזכרות. ואם אמר : ספר תורה זה או תפלין אלו עורותיהן מעובדות²⁸ לשמן נאמן אף לפוסלן, שהרי הכל יודעין כשאין העורות מעובדות לשמן שפסולין. מותר קלפי ספר תורה ותפלין ומזוזות מותר לכתוב בהם מה שירצה שאין בהזמנתם איסור²⁹ ומעלין בקדש ולא מורידין. אבל בגלגולם אסור לכתוב.

מותר³⁰ לתת ארמינט בתוך הדיו ואין זה קנקנתום שבתלמוד לפר"ת. אין כותבין ספר תורה ותפלין ומזוזות אלא בכתב אשורית ודווקא בימיהם הותר לכתוב ספר תורה כתב יווני. כל אות שאין מוקפת גויל מד' רוחותיה, או שאין תנוק שאינו לא חכם ולא סכל יכול לקרותה, כגון שדומה י' לו' וכ' לב' ור' לד' ולהפך וכל כיוצא בזה פסולה.

עור שניקב משנכתב, אם ניקב בתוך האות, כגון ה' או מ' וכן בשאר אותיות כשר.

21 ספר התרומה שם, סי' קץ ; מחזור ויטרי, עמ' 652.

22 ספר התרומה שם, סי' קצט. השווה סמ"ג שם ותוספות מנחות ל, ב ד"ה רבי יוסי.

23 במדבר טו, מא. 24 הלכה ט.

25 יהושע כב, כב. 26 תהלים ג, א.

27 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (הלכה יח) : כל שכרו. ולמה אינו נאמן לפסלם, שמא לא נתכוון אלא להפסיד.

28 צ"ל : אינן מעובדות.

29 עיין ספר התרומה שם, סי' קץ ; מחזור ויטרי, שם ; קרית ספר להמאירי, עמ' כא ; באור ר' מרדכי בנט למרדכי, הלכות תפלין, בדין ספר תורה.

30 ספר התרומה שם, סי' קצה ; תוספות, עירובין יג, א ; גיטין יט, א ד"ה קנקנתום ; מחזור ויטרי, עמ' 654. עיין לעיל הלכות סוטה וקנס, פרק א, עמ' רעד, הערות 14—15.

ניקב בירך של אות עד שנפסקה, אם נשתייר ממנה מלא אות קטנה כשר, אם לא תדמה אות אחרת, ואם לא נשתייר ממנה מלא אות אחת קטנה פסולה. ספר תורה ותפלין ומוזוות שחסר אפילו אות אחת פסול, אפילו קוצו של יו"ד מעכב. וצריך שיהיה ראשו כפוף³¹.

פרק שני¹

סדר כתיבת תפלין כך הוא: כותב ארבע פרשיות הכתובות בתורה: קדש, והיה כי יביאך, שמע, והיה אם שמע. וכותב בימינו ואטר בשמאלו; ושולט בשתי ידיו בימינו. וכתב בשמאל, אם לא הוא אטר, כתב רבינו ברוך² שפסולין. וכן בספר תורה ומוזוות. תפלין של ראש כותבן כל פרשה יחידה בעור אחד. וגולל כל אחד לבדה מסופן לתחילתן עד שתמצא כשתפתח הפרשה תקרא כל שטה³ מתחלתה לסופה. ויכרכם במטלית או בקלף ואחר כך כורכך בשער בהמה או חייה טהורה, ואפילו בנבילות וטריפות. ונהגו כל העם לכורכך בשער זנב העגלים, לכפר על מעשה העגל. וכן איתא בשימושה רבה. ובירושלמי⁴ משמע, שכורך תחילה השער על הפרשה ואחר כורך הקלף או המטלית עליו. כדאי': הלכה למשה מסיני שיהיו כתבין בעורות בדיו ומסרגלין בקנה וכורכך בשיער ותולין⁵ במטלית ודובקין בדבק ותופרין בגידין. והא דקאמ' מסרגלין בקנה, אומר ר"י⁶: לאו לאפוקי סכין אלא לאפוקי עופרת שסרגולו על ידי צבע. ויש מפרשים⁷: ודובק בדבק. בקרע ספר תורה אמצעית היריעה. ומנהג לתפור קרע אמצעי במשי.

וכתב רבינו ברוך⁸, שטוב לכתוב התפלין בקלף שליל, שהרי טהור הוא מאד ולא נשתמש בו לא זכר וגקבה וגם הוא רך ודק. וטוב לעשות נמי הבתים מהעור ואין שם בשר עליו דלא גרע מעור עוף וכשר.

אחר גוללן [ו]מניחן, כמו שאפרש בד' בתים מחוברין בעור אחד. כתבן בעור אחד בד' עמודים יצא.

תפלין של יד כותב פרשיותיה כמו של ראש. אך כותב כל הד' פרשיות בד' דפין של קלף אחד. כתבן בארבע עורות והכריחן⁹ בבית אחד יצא ואין צריך לדבקן. וגוללן כמין ספר תורה מסופן לתחילתן. וכורכך כמו שפי' בשל ראש ומניחן בבית אחד, כמו שאפרש.

ג' פרשיות ראשונות פתוחות ואחרונות¹⁰ שהיא והיה אם שמע סתומה. עשה

31 ראה להלן, פרק ב, עמ' שני.

1 רמב"ם, הלכות תפלין, פרקים ב—ג; ספר התרומה, הלכות תפלין; סמ"ג, עשין כב, כה.

2 ספר התרומה, שם סי' רה.

3 ברמב"ם (פרק ג, הלכה ז): כל פרשה ופרשה.

4 מגילה פרק א, הלכה ט. 5 צ"ל: וטולים.

6 = ר' יצחק. מובא בספר התרומה הלכות ספר תורה, סוף סי' קצו. בסמ"ג, עשין כה, משם ר' שמואל.

7 מובאים בסמ"ג, עשין כב.

8 ספר התרומה, הלכות תפלין, סי' רנ.

9 צ"ל: והכניסן. 10 צ"ל: ואחרונה.

סתומה פתוחה או פתוחה סתומה פסולה. וכן אם כתב חסר מלא פסול עד שימחקו היתר. כתב מלא חסר פסול ואין לו תקנה.

והא לך חסירות ויתירות. פרשה א': קדש לי כל בכור, מלא. זכור, מלא. בחוק, חסר. הוציא, מלא. יצאים, חסר וי"ו. יביאך, מלא. והאמר, חסר. והיבוס, מלא. לאבתיך, חסר. העבדה, חסר. מצת, חסר. השביעי, מלא. מצות, מלא. ולזכרון, מלא. עיניך, מלא. שאר, חסר. גבלך, חסר. בעבור, מלא. לאות, מלא¹¹. תורת, מלא. הוצאך, חסר וי"ר¹². ולאבתיך, חסר. חמר, חסר. בכור, מלא. בחוק, חסר. הוציאנו, מלא. ויהרג, חסר. בכור, מלא. מבכר, חסר. ועד בכור, מלא¹³. וכל בכור, מלא. לאות, מלא. ידכה¹⁴. ולטטפת, חסר וי"ו אחרונה. עיניך, מלא. בחוק, חסר. הוציאנו, מלא. פרשה שלישית: מאדך, חסר. לבניך, מלא. בביתך, חסר וי"ד שנייה. ובקומך, מלא. לאות, מלא. ידך, חסר. לטטפת, חסר שני ווין¹⁵. מזוות, חסר ויו ראשונה. ביתך, חסר וי"ד שנייה. ובשעריך, מלא.

פרשה רביעית: אם שמע, חסר. מצותי, ביוו אחת. יורה, מלא. ומלקוש, מלא. ותירשך, חסר. יבולה, מלא. והשתחיתם, מלא. הטבה, חסר¹⁶. אתם, חסר. לאות, מלא. לטטפת, חסר וי"ו שנייה. עיניכם, מלא¹⁷. לאבתיכם, חסר וי"ו. ויזהר בתגין של אותיות, והן כמו זייגין זקופות על האות. ויעשם כצורת זיין. ואותיות המתויגות שש עשרה. ואלו הן: פרשה ראשונה מם סתומה של מימים ועליה ג' זיוגין. פרשה שנייה יש בה חמש אותיות וכולן הא"ן ועל כל אחת ארבע זיוגין. ואלו הן: ה' מונתנה, ושני האי מכי הקשה, וה"א של ויהרג, וה"א של ידכה. פרשה שלישית יש בה חמש אותיות, ואלו הן: קו"ף של ובקומך, שלש זיוגין. קוף של וקשרתם, שלש זיוגין. ט"ט'פ' של לטטפת. כל אות משלשתן ארבע זיוגין. פרשה רביעית יש בה חמש אותיות, ואלו הן: פ"א [של] ואספת, שלש זיוגין. ותי"ו של ואספת, יש זיון אחד. וט"ט'פ' של לטטפת, על כל אחת ג' זיוגין. ואם לא עשה התגין והוסיף וגרע בהן לא פסל.

בפ' הקומץ איתא¹⁸: כל אחד משבע אותיות משעטנזגן צריכות שלש זיוגין. בראש שמאל. וכן זיינה רבינו גרשום²⁰ בסדר קד(ו)שים שכתב וכן רש"י²¹. כאדם שאוחז זיין ומניפו לימין ולשמאל ולפניו. ולעיי"ן ולטי"ת ולצד"י לראש שני²². ויש

11 צ"ל עלפי הרמב"ם (פרק ב, הלכה ד): מצות, מלא. שאר, חסר. ... לאות, מלא. ולזכרון, מלא. עיניך, מלא.

12 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עלפי הרמב"ם (שם הל' ד—ה): החקה, חסר. למועדה, מלא. פרשה שניה: והיה כי יביאך, חסר יוד.

13 שם (הלכה ה) נוסף: זבת, חסר. וא"ו.

14 עלפי שם צ"ל: ידכה כתוב בה"א.

15 שם (הלכה ו) נוסף: עיניך, מלא.

16 צ"ל: ותירשך, חסר. והשתחיתם, מלא. יבולה, מלא. הטובה, חסר. נתן, חסר. 17 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עלפי הרמב"ם (שם הלכה ז): אתם, חסר. בביתך, בלא יו"ד שניה. ובקומך, מלא. מזוות, מלא. ביתך, בלא יו"ד שניה. ובשעריך, מלא.

18 שם (הלכה ט): ארבע. 19 מנחות כט, ב. 20 מובא בסמ"ג, עשין כה.

21 מובא שם. ראה רש"י מנחות שם ד"ה שלשה זיוגין: תוספות שם ד"ה שעטנז גז.

22 ספר התרומה שם, סי' רא. ושם: לראש שני שני תגין.

שאינו עושה רק תג אחד גדול באמצע ראשי האות יש תגין קטנים ²³. בשימושה רבא ור"א ²⁴: אמר רבא, כל תפלין דלא בדיקי בהני אתותא פסולין. ואלו הן: פרש' קדש. חית דחמץ ד' תגין. י' דחמץ ה' תגין. וס' דהיבוס ג' תגין ²⁵. פ'ר' דפטר ג' ג' תגין. הום דהזכרים ג' ג' תגין. אך דישאלך ד' ד' תגין. ד דיה. ק דהקשה. ח דלשלחנו כה דידכה ג' ג' תגין. פרש' שמע ²⁶, טט דלטפת. נ דנפשך. ז' דמוזות. ג' ג' תגין. פרשת והיה אם שמע, ג דדגנך. י' דהארץ. ג' תגין. ובתלמוד שלנו לא מצינו כל זה. וכן כת' בשמושא רבא, דמותר לכתוב תפלין אגויל. וזה אינו [ד]רפ' המוציא ²⁷ קא': תפלין אגויל מי כתבינן. ותגין המפורשין היינו תגים גדולים, אבל תגים קטנים הם שעטנו גץ שבכל מקום, ונקראי' זיוני' ^{27*}. עוד בשמושא רבא: לא כשר להניח תפלי רק מאן דקרי בתורה בספר בראשית ובנביאים בספר שמואל ובכתובים בספר תלים. אמר רבא: והוא דידע לתרגומי בכולהו. שנאמר: ולמדתם ²⁸, ושמרתם ועשיתם ²⁹, וקשרתם ³⁰, אם אין למידה אין שמירה ואם אין שמירה אין עשייה ואם אין עשייה אין קשירה. אבל תלמודינו חולק ואו' ³¹, דאפילו קטן היודע לשומרם אביו לוקחם לצורכו, כאשר פי' בהלכות תפלין ³².

זוהי האלפ"א בית"א דר' עקיבא ³³: א מפני מה יו"ד ³⁴ של אלף זקוף למעלה מצדו. מפני שמעיד בו וצופה להקב"ה שהוא אמת. משמע שעשוי קצת כמין יו"ד. וגם צריך שלא יהא נמשך ושפל [לצד] (ל)מטה אלא זקוף כלפי מעלה. ומדקא' פ' הבונה ³⁵, שלא יעשה אלפין עינין, משמע שתדמה לו קצת מן הדין ויכתוב כך. אבל פרש"י ³⁶: אלפין עינין, שלא יכתוב במקום אלף עין ממש בעבור שמתחלפות, כמו ארבא ערבא. ב צריך שיהיה לה תג למעלה בצד שמאל, כדאית' בבב"ר ³⁷: למה מתחלת התורה בבית"א, מה בית"א יש לה שני עוקצין אחת מאחוריו למטה ואחת למעלה, אם אומר לבית"א: מי בראך, מראה להם בעוקצו של מעלה, כלומר, זה שלמעלה בראני. ומה שמו, ומראה להם בעוקצו של אחוריו והוא אומר: יי שמו. פי' לפי שהבית"א סמוכה לאל"ף יש ³⁸ בסדר א"ב והוא אחד.

ג פ' הבונה ³⁹: לא יעשה גמלין צדיקין, לפי שיש שני רגלים לגמ"ל למטה. ואם

- 23 שם: ראש האות יש תגין קטנים מן האות עצמה.
24 = ורב אלפס. וכ"ה בספר התרומה שם סי' ריא—ריג. והדברים אינם ברייף. השווה רא"ש, מנחות, קיצור וסדר הלכות תפלין. ועיין מחזור ויטרי, עמ' 644, הערה י.
25 צריך להשלים עלפי ספר התרומה שם: ש' דאשר ה' תגין. י' דלה' ג' תגין. למ"ע מן למען ד' ד' תגין. תי"ו דתורת ג' תגין. ב' של יביאך.
26 צ"ל: פרשת שמע ש"ע דשמע. 27 שבת עט, ב.
27* ראה ספר התרומה שם; מחזור ויטרי, עמ' 644, 655.
28 דברים יא, יט. 29 שם ז, יב. 30 שם ו, ח; יא, יח.
31 סוכה מב, א. 32 חלק א, עמ' קמ.
33 בתי מדרשות חלק ב, מהדורת מוסד הרב קוק, עמ' תד. מובא בספר התרומה שם.
34 באותיות דר' עקיבא: ידו.
35 שבת קג, ב. השווה סמ"ג, עשין כה.
36 שבת שם ד"ה אלפין.
37 בראשית רבה א, י. ראה בחדושי הרד"ל שם, אות יח.
38 תיבה זו מיותרת ויש למחקה. 39 שבת קג, ב.

היתה הפוכה דומה לצד"י פשוטה, לכך קאמ' שלא יעשנה שתהא נראית צד"י אם היתה הפוכה, כגון לעשות ראש עליון של ג' דק וראש תחתון עב כזה דאז נראית צד"י אם היתה הפוכה. וכן צד"י לא יעשה ראש העליון דק וראש תחתון עב, שאם תהיה הפוכה נראית גמ"ל. אך יש שנוי שזה יש בליטה לצד ימין וזה יש בליטה לצד שמאל. אי נמי קאמר, שרגל שמאל של גמ"ל ימשך ביושר ⁴⁰ ולא למשוכו למטה עד שיהא ראשו תחתון שזה לראשו שני, כמו שני ראשין עליונים של צד"י. וכן רגל ימין של צד"י לא ימשך ביושר ⁴⁰ כנגד חבורו, כעין שני רגלי הגמ"ל, אלא ⁴¹ ימשוך אותו לצד מעלה עד שיהא שוה לרגל שני.

וצריך לפשוט כרעיה דד' לגבי הג' ⁴², כגון זה.
ה' תולין רגלה כזה ה', שצריך להיות לה שני פתחי'. משל לבא לטהר מסייעין אותו ⁴³. ויש תגא לה"א לצד אותו פתח ⁴⁴, כלומר שאם יטהר השם יקשור לו כתר. ויש לה פתח גדול למטה, כלומר בא לטמא פותחי' לו ונופל לגהינם דרך פתח שלמטה ⁴⁵.

ח, אומר הר"ם מקוצי ⁴⁶, שסופרי' חטרי לגגו של חי"ת. פי', כעין חוטרא כזה, כלומר חי ברומו של עולם ⁴⁷. ור"ת ⁴⁸ פי': חוטרת הגמל גבוה באמצע גבו כזה. ונכון לעשות צורתו החוטרא על ירך שמאל ואינו נראה כמו כתר אלא כמו התחלת רגל שמאלי ⁴⁹, שהרי קא' באלפא ביתא דר' עקיבא ⁵⁰: ח מפני מה אינו קשור כתר, מפני שבעלי חטא יש להם גנאי ובשת.

ט, משמע שדמתה קצת לפה, מדקאמר פרק הבונה ⁵¹: טיתין לא יעשה פיפין ויכתוב כך.

י, פר"ת ⁵²: צריך ראש שמאל כפוף מעט, מפני שהצדיקים כפופים. וקוצו של יו"ד מעכב ⁵³, פרש"י ⁵⁴, זהו רגל ימין שכפוף למטה. וקשה לפי', שפשיטא דמעכב שהרי זה עיקר האות. לכך פר"ת, שזהו ראש שמאל של מעלה. וכן יש לה תג למטה לצד שמאל. וכך צורתה.

כ, צריך שתהא עגולה שלא תראה כבי"ת. וכ"ף פשוטה כמו כן עגולה למעלה וארוכה כנגד כפלות של כף כפופה. וכן נון ופה וצד"י פשוטות, צריכות להיות ארוכות כמו הכפופות, וגם כנגד הכפופות.

40 בספר התרומה: ביותר. 41 צ"ל על-פי ספר התרומה: ולא.

42 ראה שבת קד, א.

43 מנחות כט, ב. ראה רש"י שם ד"ה לא מסתייעא מילתא.

44 רש"י מנחות שם ד"ה אית ליה תגא. ראה תוספות שם ד"ה ומאי.

45 השוה ירושלמי חגיגה פרק ב, הלכה א; בראשית רבה יב, י.

46 סמ"ג שם. 47 מנחות שם.

48 מובא בספר התרומה שם; בתוספות שם ד"ה דחטריה; במחזור ויטרי, עמ' 655.

49 ראה ספר התרומה שם.

50 בתי מדרשות שם עמ' תה. 51 שבת קג, ב.

52 מובא בספר התרומה שם ובתוספות מנחות כט, א ד"ה קוצו. ראה בשיטה מקובצת שם.

53 מנחות שם. 54 שם ד"ה קוצו של יוד.

ס סתומה וסמ"ך, צריכות להיות סתומות מד' רוחות, שהרי קאמר⁵⁵: בנס היו עומדים בלוחות. וסמך עגולה ומ"ם מרובעת.
קו"ף יש לה תג קטן לצד שמאל למעלה, שאם חוזר הרשע הק' קושר לו כתר⁵⁶. ותולין⁵⁷ רגלו של קוף כזה, כלומר אין מעמד לשקר. ומשמע מדלא קחשיב אותיות תלויות רק ה"א וקו"ף משמע שצריך ליגע כל ירך אות לחבירו, כמו ראש אמצעי מן הש' לכתוב כך ש, וכן הע' וכן צ וכן ת יגע הירך למעלה.
מסכת סופרים⁵⁸: עי"ן דשמע ד' דאחד גדולות.
נפלה טפת דיו בחלל בי"ת או חי"ת או אות אחרת, ועתה אין שמה הראשון עליה, שם"ם פתוחה נעשי' סתומ' או רי"ש נעשי' דלת, לא יועיל תקון למחוק הטפה ולגרד בתעה, דהו כחק תוכות⁵⁹ ופסול בספר תורה ותפלין ומזוזות⁶⁰. ולא יועיל להעביר עליו קולמוס, דזה לא מועיל רק לעשות שלא לשמה כלשמה, אבל לשווי אות לא יועיל. ואם נגעה אות בחבירתה יועיל למחוק [ו] לא מיקרי חק תוכות. אומר רבינו ברוך⁶¹, שטוב להחמיר. אבל בירושלמי⁶² מכשיר נגיעה אות לאות למטה ופוסל נגיעה למעלה ומסופק בנגיעה באמצע. ואם יש נקב בקלף בחלל האות אפילו הנקב ממלא כל החלל כשרה. אבל בירושלמי⁶³ מצרי' גויל סביב האות מבפנים, וצריך להניח ריוח גליון למעלה ולמטה כמלא אטבא של סופרים⁶⁴ שקורין מורדונט⁶⁵. ושערו הגאונים⁶⁶ כחצי צפורן. ובימין, מעט יניח ולא כדי לגול (ל)היקף⁶⁷. והשטין לא תהא אחת ארוכה ואחת קצרה אלא שוות. ויכול לעשות האותיות ארוכות כדי לעשות השיטות שוות.
ושל ראש כותבן בד' שטין⁶⁸. וסימניך: והיה לארבעה ראשים⁶⁹. ושל יד בח' ⁷⁰ שיטין. וצריך לכותבן כסדר הכתובות בתורה⁷¹. אבל מסדר הנחתן בבתים נחלקו הגאונים כמו שאפרש.

- 55 שבת קד, א; מגילה ב, ב. 56 שבת שם.
57 שבת שם. השווה הגהות מיימוניות, הלכות תפלין, פרק א, אות צ.
58 גם בספר התרומה שם מובא דבר זה ממסכת סופרים ואין לפנינו (ראה מבוא למסכת סופרים, מהדורת היגער, עמ' 74). והשווה רמב"ם שם פרק ב, הלכה ו; מחזור ויטרי, עמ' 645.
59 גיטין כ, א.
60 בספר התרומה שם, סי' רה (השווה שם המפתחות לסי' זה), בסמ"ג, עשין כב, ובמחזור ויטרי, עמ' 639, נוסף; ובגט.
61 ספר התרומה שם.
62 מגילה פרק א, הלכה ט. הדברים לקוחים מהסמ"ג שם. השווה מפתחות ספר התרומה לסי' הנ"ל.
63 שם.
64 מנחות לב, א. ראה רש"י שם ד"ה אטבא דספרי.
65 בספר התרומה שם: מורדוניר. 66 מובאים בסמ"ג שם.
67 עיין מחזור ויטרי, שם הערה ב.
68 בספר התרומה, סי' ריא—ריג: מניין שיטין של ראש על פי הקבלה...
69 בראשית ב, י. 70 צ"ל: בז'.
71 ראה ספר התרומה שם סי' רו; תוספות מנחות לה, ב ד"ה והקורא; סמ"ק, סי' קנג.

וידבר יהוה אל משה לאמר קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם
ובבהמה לי הוא ויאמר משה אל העם זכור
את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק יד הוציא יהוה אתכם
מזה ולא יאכל חמץ היום אתם
יצאים בחדש האביב והיה כי יביאך יהוה אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי
והיבוסי אשר נשבע לאבתך
לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה שבעת ימים תאכל
מצת וביום השביעי
חג ליהוה מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל
גבלך והגדת לבנך ביום
ההוא לאמר בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים והיה לך לאות על ידך ולזכרון
בין עיניך למען תהיה
תורה יהוה בפיד כי ביד חזקה הוצאך יהוה ממצרים ושמרת את החקה הזאת למועדה
מימים ימימה פתוחה

והיה כי יבאך יהוה אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבתך ונתנה לך והעברת כל פטר
רחם ליהוה וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים ליהוה וכל פטר חמר תפדה
בשה ואם לא תפדה וערפתו וכל בכור אדם בבניך תפדה והיה כי ישאלך בנך מחר
לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יהוה ממצרים מבית עבדים והי
כי הקשת פרעה לשלחנו ויהרג יהוה כל בכור בארץ מצרים מבכר אדם ועד בכור
בהמה על כן אני זבח ליהוה כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה והיה
לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו יהוה ממצרים פתוחה

שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד ואהבת
את יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך
והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על
לבבך ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך
ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך וקשרתם לאות
על ידך והיו לטטפת בין עיניך וכתבתם על
מזוזות ביתך ובשעריך

פתוחה ושיעור הפתח כדי לכתוב ג' אשר

והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את יהוה
אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם
ובכל נפשכם ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך
ונתתי עשב בשדך לבהמתך
ואכלת ושבעת השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחיתם
להם וחרה אף
יהוה בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה
מעל הארץ הטבה

אשר יהוה נתן לכם ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יהוה לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ סתומה

זה טופס פרשיות של יד. אך טופס של ראש כמותם, בחסר ויתר, בתג וזיון; אך לא בראשי שיטים. כי ראשי שיטים של יד הם כמו זה הטופס בז' ז' שטים וסימ(י)ניך: חצבה עמודיה שבעה⁷². וראשי שיטים של ראש הם ד' לכל הפרשה. ואלו הן: וידבר. מזה. הזאת. זה. פרשה שניה: והיה. וכל פטר חמר. יי' ממצרים' מבי' עבדי'. כל פטר רחם הזכרים. פרשה שלישית: שמע. נפשך. לבניך. על. פרשה רביעית: והיה עשב. לא תתן. את בניכם.

ראשי שטין של יד: וידבר. את היום. יצאים. לתת. חג. ההוא. תורת. פרשה שניה: והיה. רחם. בשה. לאמר. כי הקשה. בהמה. לאות. פרשה שלישית: שמע. את. והיו. לבבך. ובלכתך. על ירך. מזוזות. פרשה רביעית: והיה. ובכל נפשכם. ואכלת. השם בכם. אשר יי' נתן. בין עיניכם. ביתך ובשעריך. ואין עיכובא בכל אלו ראשי שטין, דהא תפלין של ראש יוצא בהן לשל יד כשלא הונחו מעולם⁷³, כמו שאפרש.

פרק שלישי

סדר מעשה התפלין כך הוא. לעשות תפלין של ראש לוקחין עץ מרובע ארכו כרחבו ורחבו כגובהו. ואם גובהו יותר על רחבו או פחות אין בכך כלום. ואין מקפידין רק על ארכו שיהא כרחבו. וחופר בו שלשה חריצים, כדי שיעשה ארבעה ראשים כמו זה. ולוקח עור ומרטיבו במים וישים בו העץ ויכניס העור בין כל חריץ וחריץ ומכבש² אותו. והוא רטוב, מכאן ומכאן עד שעושה מן העור דמות שי"ן של שלש ראשין מימין המניח תפלין ודמות שי"ן שיש לה ארבעה ראשים משמאל המניח.

ויניח העור על העץ עד שייבש ואחר כך חולץ העור מעל גבי האימום של עץ ונמצא העור שיש בו ארבעה בתים פנויין. ויכניס פרשה אחת בכל בית ובית. מעומד³ ראש גליון עליון תחלה שיוכל לקרותם כסדרן כשיונחו בבתיהן.

72 משלי ט, א. 73 מנחות לד, ב.

1 רמב"ם, הלכות תפלין, פרק ג; ספר התרומה, הלכות תפלין; סמ"ג, עשין כב.

2 ברמב"ם (הלכה ב): ומכמשים. 3 ספר התרומה שם, סי' רו.

עץ חיים

וכך סדר הכנסתן: מכניס והיה אם שמע בבית ימין המניח, ושמע בבית הסמוך והיה כי יביאך בבית שלישי סמוך לשמע, וקדש בבית רביעי שהיא שמאל המניח, כדי שיהיה הקורא פניו כנגד פני המניח כגון זה.

ואחר, לוקח גידי בהמה או חיה טהורה, ואפי' מנבילות וטרפיות. וכך יקחם: לוקח הגידין שיש בעקב הבהמה או החיה והם לבנים, קשים וירככם⁴ באבנים וכיוצא

בהן עד שיעשו כפשתן ויטום וישזרם ויקחם, ויתפור העור שהחזיר למטה עם העור שלמעלה בגידין אלו, מארבע פנותיו ברבוע, בכל צד שלש תפירות, שיהיה בין הכל י"ב תפירות כנגד י"ב שבטים⁵. וכל התפירות יהיה החוט סובב משתי רוחות.

וצריך שיגיע חריץ של הבדלת הבתים עד התפר פי'⁶: עד בית מושבו. ואם החריץ ניכר כדי שיהיו ארבעה ראשין נראין לכלן, אע"פ שאין החריץ מגיע למקום התפר, כשירות. ואם אין החריץ ניכר פסולות. ואומר רבינו ברוך⁷, דצריך שיגיע החריץ עד מקום התפר דקאמר הספר⁸, זה הוא חריץ של שין, אבל יודיין שבתוך השי"ן אין צריך שיגיע, שטוב יותר להיות קצרות שיהא אז ניכר בטוב שי"ן.

אם⁸ פחת מן הי"ב תפירות ועשה י' כנגד י"ב שבטים בלא יהודה שהיה מלך ובלא לוי שהיה שמש, או הותיר ועשה י"ד כנגד י"ב שבטים ומנשה ואפרים אין בכך כלום.

וכך כתב ר"א⁹ סדר מניין התפירות: ד' לד' זויות וב' לשרשי השינין, וג' כנגד המעברת' במקום חריץ מכאן וג' כנגד מעברתא מכאן¹⁰. ולאחר שתפרם, יעביר עדיין המחט במקומות אלו שיהיו הבתים והתיתורות¹¹ מהודקין היטב. למעביר¹² בתוך כל חריץ וחריץ חוט או משיחה להבדיל בין בית לבית. ומנהג להעביר בגיד מגידי התפירה.

ואם נפסקה התפירה לאחר שהתחיל לתפור, שני פעמים¹³, כדא'¹⁴: ר' זעירא איפסיק גידא דרצועתא ושרו ליה, איפסיק זמן תניינות ושרו ליה דלא מן אולפן, פי': שלא מן הדין, דכיון שנפסקה, גנאי הוא. וכשיתפור יתחיל לצד חדש; והיכא שהתחיל שם יסיים תפירתו.

יש שקוצצין כל עור הד' בתים למטה ולוקחין עור ממקום אחר ועושין בראשו כמין ארובה ומכניס שם ד' הבתים [ה]שני כפול¹⁵ לעשות תיתורא ומעברתא כאשר פי'¹⁶: שינה סדר השינין שעשה של ד' ראשין מימין המניח ושל ג' ראשין משמאל אין בכך כלום.

4 צ"ל: ירככם. 5 שמושא רבא. מובא בסמ"ג שם.

6 רש"י, מנחות לה, א ד"ה צריך שיגיע חריץ.

7 ספר התרומה, שם סי' רת. 8 מנחות שם.

9 בספר התרומה, שם סי' רי: וזהו פירושו מוגה בשל רב אלפס.

10 שם: עד כאן מוגה. 11 צ"ל: והתיתורא.

12 צ"ל על-פי הרמב"ם (הלכה יא): ומעביר.

13 עיין רמב"ם הלכה יח; ספר התרומה וסמ"ג שם.

14 ירושלמי, מגילה פרק א, הלכה ט. ועיין בתורתן של ראשונים שם.

15 צ"ל על-פי הסמ"ג: וראש השני כופל למטה. 16 לשון הסמ"ג.

ואחר כך לוקח רצועה של עור רחבה כאורך השעורה ואם רחבה יתר מזה השיעור כשירה. והר"ם מקוצי¹⁷ כתב: יתר מחיטה ופחות משעורה שיעור הרחב לכתחלה. וארכה כדי שתקיף הראש ויקשור ממנה הקשר ותמתח רצועה אחת בימין עד הטבור ואחרת בשמאל עד החזה. וכן איתא בשימושא רבא. ואם ארוכות יותר אין בכך כלום. ומכניס הרצועה במעברתא ומקיף כמדת ראשו וקושר קשר מרובע כמין דל"ת. וצריך כל תלמיד חכם ללמדו.

ועתה אפרש עניינו כמו שיכולתי לפרשו. כי קשה הוא להבין בכתב רק בראיית עינים. וכך יעשה¹⁸: לוקח הרצועה שלישיתה. או פחות או יתר, אחד ביד ימין ושלישיתה, או יותר או פחות, אחד ביד שמאל. והמותר בין שתי ידיו וכופל השליש שביד ימין לשנים. ושליש אחר שביד שמאל לשנים; ומה שבין שתי ידיו בלא כפילות. ויהיו ראשי הרצועות לצד חוץ מגופו. ויהיה פני שחרות הרצועה לצד גופו. ואחר לוקח ראש כפילות שמאל ומכניס בחור ראש כפילות ימין עד כדי שתי אצבעות או יותר רחוק מכפל ימין. ונמצא עשוי כנגדו מן הרצועות כמו עיגול. ואחר לוקח ראש רצועות ימין של חוץ גופו ומכניס בתוך חור של כפילות שמאל שהוא בתוך כפילות לימין. ולוקח ראש רצועת שמאל ויכניס בתוך העיגול לצד גופו וירכיבנו דרך ימינו על כפילות ימין. ויקח ראש רצועת ימין ויקפנה עד שיכניסנה בתוך כפילות שמאל. ויהדק הכל יחד ונמצא עשוי כמין דלת. והיא דל"ת משד"י. והשי"ן היא בבתיים, והיוד היא בתפלין של יד¹⁹. שקושר בראש הרצועה ומניח מעט ודומה ליו"ד או חותכה כמין יו"ד בראשיתה²⁰. ויש עושין אותה ומין²¹ הראש שפעמים אינו מניח תפלין של יד שאינן מעכבין זה את זה. אבל אומר ר"י²², שאין זה נזכר בכל התלמוד לא דל"ת ולא יו"ד רק שי"ן בלבד, וכן פרק במה מדליקין²³ מוכיח כך מדקאמר: "לא נצרכה אלא לרצועות" שאין שם תורה, ואם היה ברצועות ד' ויו"ד אם כן היה שם תורה.

תפלין של יד כך מעשיהן: יקח עץ מרובע בארכו וברחבו ויהיה גובהו כאצבע או יתר על זה מעט או פחות מעט, ויחפהו בעור רטוב ויניח העור²⁴ מלמטה ותופרהו מארבע פנותיו. ומניח מן העור מעברתא מקום הרצועה. או עושה²⁵ התיאורא והמעברתא מעור אחד, כאשר פי' בתפלין של ראש²⁶. ואין חששא אם כבר כתבן בד' קלפין להכניסם בבית אחד כאשר פי' לעיל²⁷. שהרי אמרו²⁸: מי שיש לו שני תפלין

17 סמ"ג עיין שם.

18 עיין בית יוסף, אורח חיים, סוף סי' לב.

19 רש"י, מנחות לה, ב ד"ה קשר של תפלין.

20 עיין טור אורח חיים, שם; מעדני יום טוב, הלכות קטנות להרא"ש, סוף הלכות תפלין, אות ד.

21 תיבה זו אינה מובנת ואולי צ"ל: מן.

22 = רבינו יצחק. מובא בסמ"ג שם. השווה ספר התרומה שם, סי' ריא; תוספות, מנחות שם ד"ה אלו.

23 שבת כה, ב. עיין שם.

24 יש כאן השמטה עליידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם (הלכה ד): על האימום עד שייבש וחולץ את העור ומניח את ארבע הפרשיות במקום העץ ומחזיר מקצת העור.

25 צ"ל: ועושה. 26 ראה בתחילת הפרק.

27 תחלת הפרק השני. 28 מנחות לד, ב.

של ראש, — פי', שלא הונחו בראש מעולם ואין כאן קדושת ראש, — ישים עור על אחד מהן לכסות הבדלת בתים וכשרין לשל יד. ויכניס במעברתא הרצועה שארוכה כדי שתקיף הזרוע ויקשור ממנה הקשר ותמתח הרצועה על אצבע אמצעית ויכרוך ממנה על אצבעו שלש כריכות, ואם ארוכה יותר אין בכך כלום. ורחבה כמו שפי' בשל ראש. וזה צורת תפלין של יד.

תפלין ²⁹ של יד או של ראש צריכין להיות מרובעין ובתפרן ובאלכסונן שיהא נמי זוויות בתפירה ויהא כשיעור זה כל אמתא ³⁰ ותרי חומשי באלכסונן. ולא ארכן יתר על רחבן. וגם עור התיתורא והבתים היוצאין חוץ לתפלין ³¹ קוצצין ברבוע, וכן המעברתא מקצרין שיהא ניכר ריבוע עור התיתורא. טוב לתפור סמוך לבתים ממש ויהא יותר מהודק וישייר מעט מהעור סביב התפירה בריבוע. ורש"י ³² פי', שתופרן בשפת העור העליון והתחתון בלי שיור עור חוץ מן התפירה. וגם עור הבתים מוכיח בשימושא רבא שיהו מרובעין מתוך ארבעתן. ואו' שם, שרוחב הבתים שתי אצבעות. אבל בבית אחד לבדו וגם בגובה הבתים אין קפיידא בריבוע.

פרק רביעי

רצועותיהן של תפלין הלכה למשה מסיני לעשות פניהם החיצונים שחורים. אבל אחורי הרצועות, הואיל ומבפנים הם, אם היו ירוקות או לבנות כשירות. אדומות לא יעשה, שמא תהפך הרצועה וגנאי לו. ולא יהיה אחורי הרצועה לעולם אלא כעין הקציצה, אם ירוקה ירוקין, לבנה לבנים. אבל טוב שיהא הקציצה והרצועה כולם שחורים. ואומר רבינו ברוך ², דצריך שישחירם ישראל ולא גוי כמו צביעה דתכלת דבענן לשמה כשמואל פרק התכלת ³.

עור שמחפין התפלין ושעושין הרצועות יהיה מעור בהמה, חיה ועוף טהורין, ואפילו נבלות וטרפות. ואם עשה מעור טמאים או שחיפה תפלין בזהב פסולות. ועור הרצועות צריך עבוד לשמן. אבל עור שמחפין אין צריך עבוד כלל; ואפילו מצה כשר. וכן נוהגין בהרבה מקומות. אבל לא מרבינו ברוך ⁴, שצריך הכל עבוד לשמן.

שינה סדר כתיבת הפרשיות והנחתן בבתים פסולין. וסדר הנחתן שכתבתי ⁵ מפי המימוני כן הוא לדברי רש"י ⁶. וכן איתא בשימושא רבא, וגם במכילתא ⁷ איתא: כתבן

29 ספר התרומה שם סי' רט. והשווה שם מפתחות הספר לסי' זה, ומשם הובאו הדברים בסמ"ג שם.

30 צ"ל על-פי שם: כל אמתא ברבוע אמתא.

31 צ"ל: חוץ לתפירה. 32 עיין בספר התרומה שם.

1 רמב"ם, הלכות תפלין, פרקים ב—ג; ספר התרומה, הלכות ספר תורה ותפלין; סמ"ג, עשין כב.

2 ספר התרומה, הלכות ספר תורה, סי' קצא. והדברים לקוחים מפתחות הספר לסי' זה.

3 מנחות מב, ב. 4 ספר התרומה, שם סי' קצ.

5 בפרק הקודם. 6 מנחות לד, ב ד"ה והקורא.

7 מכילתא דר' ישמעאל, סוף פרשת בא.

שלא כסדרן יגנוזו. אבל ר"ת⁸ מפרש, דבית שלישי והיה אם שמע ובית רביעי שמע. וסימניך הויות להדדי, והיה כי יביאך והיה אם שמע סמוכין יחד. ועוד, שיניין שבבתיים כנגד שיין שבעור הדפוסין מבחוץ, שין דקדש מיכאן ושיין דשמע מכאן. ומ"מ צריך לכתבן כסדר הכתובין בתורה, כדתינא במכילתא. ובתפלין של זרוע שכותב בחתיכ(ו)ת קלף אחת בד' עמודים, אחר שכתב והיה כי יביאך בעמוד שיני, יניח חלק עמוד שלישי ויכתוב שמע ישראל בעמוד רביעי. ואחר יכתוב בעמוד שלישי והיה אם שמע, שזה סדר הכתוב בתורה. וראית ר"ת מלשון הבריתא⁹ שאו': קדש והיה כי יביאך מימין, שמע והיה אם משמאל. משמע שהויות יחד, שקדש בראש לצד ימין ושמע בראש לצד שמאל. ואמ' פרק הקומץ¹⁰: כל בית החצון שאינה רואה האויר פסול. וכן אמר רב שרירא ורב היי גאון¹¹ כר"ת. ובארץ אדום וישמעאל¹² נהגו כרש"י והמימוני. וכן נמצא תפלין¹³ מאוד על קבר יחזקאל כסדר המימוני ורש"י. וירא שמים יוצא ידי שניהם ויניח שני זוגות תפלין או¹⁴ כדברי שניהם, שהרי מקום יש בראש¹⁵ ובזרוע להניח שני תפלין. ואם לא יודע לכוין המקום יניח כדברי האחד של יד ושל ראש ויסלקם מיד, ויניח האחרים על סמך ברכה ראשונה. ואע"ג דמפסיק בין יד לשל יד¹⁶ תפלין של ראש טוב יותר משלא יניח כלל.

כל הפסול לכתיבת התפלין פסול לתופרן ולחפפן.

תפלין של ראש אין עושין של יד ושל יד עושין של ראש, שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה. וכן רצועה של תפלין של ראש אין עושין של יד. ואם לא לבש התפלין של ראש מעולם אם רצה לחזור לשל יד מותר, וטולה עור עליהם, כמו שפי' לעיל¹⁷, שיעשו הבתים כבית אחד וקושרן על ידו.

תפלין שנפסקו תפירותיו, אם יש כשתי תפירות זו בצד זו או שנפסקו שלש תפירות אפילו זה שלא כנגד זה פסולות. וזה בישנות, אבל בחדשות כל זמן שפני תפלין¹⁸ קיימין כשירות. ואלו החדשות: כל שאוחזין מקצת העור שנקרע תפרו ותולין בו התפלין והוא חזק ואינה נכרתת¹⁹ הן חדשות. ואם אין ראוי לתלות בו אלא נכרתת(ת) והוא נפסק הן ישנות.

רצועה שנפסקה אין קושרין אותה ואין תופרין, אלא מוציאה וגונזה ועושה אחרת. ושירי הרצועות פסולות עד שיהיה רחבה²⁰ כשיעור או יתר עליו. ואומר הר"ר משה מקוצי²¹ בשם הר"ר אליעזר ממץ²², שמותר לתפור רצועה שנפסקה.

8 מובא בספר התרומה, הלכות תפלין, סי' רו; בסמ"ג שם; ובתוספות מנחות שם ד"ה והקורא.
9 מנחות שם.

10 כן גם בספר התרומה במפתחות לסי' הנ"ל; במחזור ויטרי, עמ' 640; ובסמ"ג שם. והדברים אינם לפנינו בפרק הקומץ, ונמצאים בפרק אלו הן הנחנקין (סנהדרין פט, א).

11 מובאים בספר התרומה ובסמ"ג שם.

12 סמ"ג שם. 13 צ"ל על-פי שם: תפלין ישנים.

14 תיבה זו מיותרת ויש למחקה. 15 עירובין צה, ב.

16 צ"ל: ברכות תפלין. 17 בפרק הקודם, עמוד הקודם.

18 ברמב"ם (פרק ג, הלכה יח): שפני טבלין. 19 צ"ל: ואינו נכרת.

20 ברמב"ם (שם הלכה יט): ארכה ורחבה. 21 סמ"ג שם.

22 יראים, סי' טו; השלם סי' שצט (דף ריא, ב). עיין בתועפות ראם שם, אות טו.

הלוקח תפלין ממי שאינו מומחה צריך לבדקן. לקח ממנו מאה קציעות בודק מהם שלש קציעות, שתיים של ראש ואחד של יד או שתיים של יד ואחת של ראש. מצאן כשרין הוי מומחה והוי כולן כשרין ואין השאר צריך בדיקה. לקחן צבתיים צבתיים, כולן צריכות בדיקה, שחזקת הצבתיים מאנשים רבים לקוחין. הכותב תפלין בכתב ידו או שלקחן מן המומחה או משאר אדם ובדקן והחזירן לעורן אין צריך לבדקן פעם אחרת, אפילו אחר כמה שנים. כל זמן שחפויין שלם אין חוששין שמא נמחקה אות מתוכו או ניקבה. הלל הזקן אומר²³: תפלין משל אבי אימא.

פרק חמישי

סדר כתיבת המזוזה. כותב שתי פרשיות, שמע, והיה אם שמע על דף אחת ביריעה אחת ועושה לה ריווח מלמעלה וריווח מלמטה כמו חצי ציפורן. כתבה בשתיים או בשלש דפין כשירה. ואם עשאה כזנב או כמו עגול או נקובה² פסולה. כת(י)בה שלא על הסדר, כגון שהקדים פרשה לפרשה או בשני עורות אע"פ שתפרן פסולה. אין עושין מזוזה מספר תורה או תפלין שבלו, ולא כותבין אותה על גליוני ספר תורה שאין מורידין מקדושה חמורה לקלה.

ומצוה לעשות הריוח שבין פרשת שמע [ל]והיה אם שמע סתומה. עשה אותה פתוחה, הואיל ואינה סמוכה לה, כשירה. כתבה שלא בדקדוק מלא וחסר או שלא בשרטוט או הוסיף מבפנים אפילו אות אחת פסולה. ואלו שכותבין שמות מלאכים או פסוקים סביבה²⁴ או חותמות אין להם חלק לעולם הבא, שעושין מצות הקב"ה כקמיע. ומנהג פשוט לכתוב על המזוזה מבחוץ: "שדי", כנגד ריוח שבין פרשה לפרשה, ולעשות נקב קטן³ בקנה חלול שהמזוזה בתוכו ונקב כעין במזוזה הדלת⁴ כדי שיהא שם דשדי נראה מבחוץ. ויכתוב⁵ גגד יי' אלהינו יי': כו"ו במוכס(ו)"ו כו"ו מבחוץ. וכל אות משלש תיבות אלו היא אות שאחר אות מיי' אלהינו באלפ"א בית"א, כגון א' ה"א כ"ף שהרי אחרי היוד כף וכן כלם.

וכותב, על הארץ בשטה אחרונה או בראש השטה או באמצע. ומנהג לכותבה שתיים ועשרים שטין ועל הארץ בראש שיטה אחרונה. ויזהר בתגין [ש]בה. פרשה ראשונה, יש בה ז' אותיות על אות ז' מהן ג' זיינין. ואלו הן: ש' וע' של שמע, ונ' דגפשך, ושני זיינין של מזוזה, ושני טיתין של טטפת. ופרשה שנייה יש בה שש אותיות, על כל אות ג' זיינין. ואלו הן: ג' מדגנך, ושני

23 ירושלמי, עירובין פרק י, הלכה א. וצ"ל: תפלין אלו.

1 רמב"ם, הלכות מזוזה, פרק ה; סמ"ג, עשין כג.

2 צ"ל: כקובה. 2* ברמב"ם (הלכה ד): מבפנים.

3 ספר התרומה, הלכות תפלין, סי' רה; מרדכי, הלכות תפלין.

4 הדברים משובשים. בספר התרומה שם: ונקב יש בעץ כעין מדת הדל"ת. במרדכי חסרים דברים אלו.

5 סמ"ג שם, מחזור ויטרי, עמ' 649.

6 =אות. 7 צ"ל: על כל אות.

זיינען של מזוזות, ושני טיט"ן של טטפת, וצדיק של על הארץ. לא עשה תגין או הוסיף או גרע מהן לא פסל. ויש מזיינען שעטנ"ז ג"ץ. ושמעתי חלוק בין תגין לזיונין: שהתגין יותר עבין מן הזיונין שהזיונין דקין⁸. כל תקון האותיות ותקון סופרים שבתפלין הן במזוזה⁹.

וזה ראשי שטין המזוזה כ"ב. ואלו הן: שמע. יי, הדברים, לבניך, ובשכבך, בין, והיה, מצוה, בכל לבבכם, יורה, עשב, פן, והשתחיתם, השמים, ואבדתם, ושמתם, אתם, אתם, בדרך, ובשעריך, אשר, על הארץ.

וסדר הנחת המזוזה פי' בהלכות מזוזה¹⁰.

שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד ואהבת את יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך וקשרתם לאות על ירך והיו לטטפת בין עיניך וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך

והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את יהוה אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחיתם להם וחרה אף יהוה בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יכולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר יהוה נתן לכם ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יהוה לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ

8 השווה ספר התרומה, הלכות ספר תורה, סי' רא. ועיין קרית ספר להמאירי, מהדורת מ' הרשור (ירושלים תשס"ז), עמ' לט.

9 עיין טור יורה דעה, סי' רפח. 10 חלק א, עמ' קמב.

פרק ששי

מצות עשה על כל איש מישראל לכתוב ספר תורה לעצמו, אע"פ שהניחו לו אבתי ספר תורה, שנאמר²: ועתה כתבו לכם את חשירה הזאת, כתבו תורה שיש בה שירה זו, לפי שאין כותבין התורה פרשיות פרשיות, ואם כתבו כאלו קבלוה מהר סיני, לא יודע לכתוב אחרים כותבין לו, ואם הגיה בספר תורה, כאילו כתבו כולו, ואומר ר"י³ בזה, דווקא כשקנאו.

אלו עשרים דברים פוסלין בו להיות כמו חומש שאין בו קדושת ספר תורה ואין קורין בו ברבים, א אם נכתב על עור בהמה טמאה, ב שנכתב בעור טהורה שאינו מעובד, ג שמעובד שלא לשם ספר תורה, ד שנכתב שלא במקום כתיבה, על הגויל במקום בשר ועל הקלף במקום שיער, ה שנכתב מקצתו על הגויל ומקצתו על הקלף, ו שנכתב על דוכסוסטוס, ז שנכתב בלא שירטוט, ח שלא נכתב בשחור העומד, ט שנכתב בשאר לשונות, י שכתב גוי או שאר פסולין, יא שכתב אזכרות בלא כוונה, יב שחסר אפילו אות אחת, יג שהוסיף אפילו אות אחת, יד שטעה⁴ אות באות, טו שנפסדה צורת אות אחת שלא תקרא כל עיקר, או תדמה לאות אחרת, בין בעיקר הכתיבה, בין בנקב, בין בשרטוט⁵, יו שהרחיק או שהקריב בין אות לאות שתראה התיבה כשתי תיבות או שתי תיבות כתיבה אחת שלא נקרא לתינוק, יז ששינה צורת הפרשיות לעשות פתוחה סתומה ולהיפך, יח ששינה צורת השורות, יט שכתב בשאר הכתיבה כשירה, שכתב מלה כקריאתה ולא כסדר כתיבתה כגון טחורים [ב]מקום עפלים, ישכבנה במקום ישגלנה, כ שתפר היריעות שלא בגידי בהמה טהורה.

ואלו דברים שהם למצוה ולא פוסלין: כותב כתיבה נאה ביותר, יניח בין כל תיבה ותיבה כמלא אות קטנה, בין⁶ כל שיטה ושיטה כמלא שטה, אורך כל שטה כדי לכתוב למשפחותיכם למשפחותיכם למשפחותיכם, שהם שלשים אותיות, ואומר ר"ת⁷, שזה מכתובה דקה אבל מגסה הכל לפי הגוי ושיעורן טפח, ולא יעשה קצרה מזה, שלא יהא הדף כאגרת, ולא ארוכה יותר, שלא יהיו עיניו משוטטות בכתב. לא ימעט הכתב בשביל ריוח שבין הפרשיות, לא יכתוב שתי אותיות מתיבה בת חמש בתוך הדף ושלש חוץ לדף, אלא כותב שלש בתוך הדף ושתי מחוץ לדף, לא נשאר מהדף כדי לכתוב שלש אותיות מניח המקום פנוי ומתחיל מתחילת השטה, תיבה בת שתי אותיות לא יזקנה בין הדפין אלא יחזור לתחלת השטה, תיבה בת עשר אותיות או פחות או יתר [ו]לא נשאר מן השטה כדי לכתוב כלה בתוך הדף, אם יכול לכתוב חציה בתוך הדף וחציה לחוץ כותב, ואם לאו, מניח המקום פנוי ומתחיל

1 רמב"ם, הלכות ספר תורה, פרקים ז-ח, י; סמ"ג, עשין כד-כה.

2 דברים לא, יט.

3 = ר' יצחק, מובא בסמ"ג, עשין כד. השוה תוספות, מנחות ל, א ד"ה אם.

4 צ"ל: שנגעה.

5 צ"ל על-פי הרמב"ם (פרק י, הלכה א): בין בנקב בין בקרע בין בטשטוש.

6 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם (פרק ז, הלכה ד): אות לאות כמלוא חוט השערה, בין.

7 מובא בסמ"ג עשין כה, ובתוספות, מנחות שם ד"ה כגון.

מתחלת השטה. ואומר ר"ת⁸, דאם נזדמן לו שם בסוף השטה לא יכתוב חוץ לגליון אפילו אות אחת. וכל זה הדין בתפלין ומזוזות⁹.
ומניח בין חומש וחומש ד' שטין דווקא, חלק. ויתחיל החומש מתחלת שטה חמשית. וגמר התורה יהיה באמצע שטת סוף הדף. ואם נשאר שטין הרבה מן הדף מקצר¹⁰ ומתחיל מתחלת השטה¹¹ ולא מסיים השטה כדי שיהיה לעיני כל ישראל באמצע שטת סוף הדף.

יזהר באותיות הגדולות ואותיות קטנות, באותיות הנקודות, באותיות הנקודות¹², פיאין הלפופות, אותיות העקומות, בתגין ובמנינים.
במניין שטי הדף, ממ"ח¹³ ועד ס' לא פחות ולא יותר. יהיה ריוח שבין פרשה לפרשה ט אותיות, אשר אשר אשר. למעלה משירת הים כותב חמש שטין שראשיתם: הבאים, ביבשה, [השם], מת, במצרים, ואחר כך מתחיל השירה באו. וכותב עד ויאמרו. ומתחיל: לאמר, ויכתוב כל ל' שטין, שאחת מניח באמצע ריוח חלק אחד ואחת בשני מקומות. ונמצא השטה חלוקה לשלש וריוח כנגד הכתב וכתב כנגד הריוח. וצורתה כבר כתבתי בזמירות¹⁴. ושטה אחרונה כך:

ידיך	י"י ימלוך לעולם ועד	כי
בא סוס פרעה	ברכבו ובפרשיו בים	
וישב י"י עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים ¹⁵ .		
ואחריה יכתוב ה' שטין בראשיתן כך: ותקח, אחריה, סוס, ויצאו, ויבאו.		

צורת האזינו: כל שטה יש באמצע ריוח אחד כצורת פרשה סתומה. והיא ס"ז¹⁶ שיטות, וידקדק מז' ¹⁷ שטין למעלה ממנה עד ה' שטין למטה. ואלו הראשי שטין, ואעידה, אחרי, הדרך, באחרית, להכעיסו, קהל, האזינו, יערף, כשעירים, כי, הצור¹⁸, הלא, זכור¹⁹, בהנחל, יצב, כי, ימצאהו, יסובבנהו, כנשר²⁰, ירכיבהו, ויניקהו, חמאת, בני, ודם, שמנת, וינבל, בתועבות, אלהים, לא, ותשכת, מכעס, אראה, בנים, כעסוני,

- 8 מובא בסמ"ג שם ובתוספות שם עמ' ב ד"ה שלשה.
- 9 ראה בפרק הקודם, הערה 9.
- 10 ברמב"ם (שם הלכה ז): מקצר ועולה. במנחות ל, א: מקצר והולך.
- 11 כן ברמב"ם (שם) כתבייד תימנים. לפנינו: מתחלת השיטה שבסוף הדף.
- 12 צ"ל: המשונות. 13 ראה בפרק הבא, הערה 4.
- 14 חלק א, עמ' עח—עט.
- 15 ברמב"ם (סוף פרק ח) שלפנינו: בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים בראש השיטה; וישב ה' עליהם את מי בסוף השיטה; באמצע חלק; הים בראש השיטה; ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך באמצע; הים בסופה. עיין קרית ספר להמאירי, עמ' מ.
- 16 בפרטן אתה מוצא שבעים שיטין, כולל ששה שיטין שלמעלה ממנה. ברמב"ם (שם) שלפנינו: שבעים. בכתבייד: ס"ז (כנוסח מחברנו). וכן גם בקרית ספר, עמ' מא. עיין שם הערה קד. וששה שיטין שלמעלה ממנה לא נכללו במנין זה. ראה הערות הבאות.
- 17 צ"ל: מו.
- 18 צריך להשלים על-פי הרמב"ם: אל, שחת, הליי.
- 19 ברמב"ם שלפנינו נוסף: שאל. בכתבייד כנוסח מחברנו.
- 20 ברמב"ם שלפנינו נוסף: יפרוש, ה'. בכתבייד תימנים: ה'.

בגוי, ותיקד, ותלהט, חצי, וקטב, עם, ומחדרים, יונק, אשכית²¹, פן, ולא, ואין, יבינו, ושנים, והי, ואויביו, ומשדמות, אשכלות, וראש, חתום, לעת, וחש, ועל, ואפס, צור, ישותו, יהי, ואין, מחצתי, כי, אם, אשיב, אשכיר, מדם, הרנינו, ונקם. תיבות שבראש כל חצי שטה: ותשמע, תול, וכרביבים, הבו, כי, צדיק, דור, עם, הוא, שאל²², בהפרידו²², למספר, יעקב, ובתהו, י(נ)צרנהו, (ו)על, ישאהו, ואין²³, ויאכל, ושמן, עם²⁴, וישמן, ויטש, יקניאהו, יזבח, חדשים, צור, וירא, ויאמר, כי, הם, ואני²⁵, ותאכל, אספה, מזי, ושו, מחוץ²⁶, אמרתי, לולא, פן, כי, לא²⁷, איכה, אם, כי, כי, ענבימו, חמת, הלא, לי, כי, כי, ואמר, אשר, יקומו, ראו, אני, ואין, אמרתי, ותאחו, ולמשנאי, וחרבי, מראש, כי, וכפר²⁸.

צורת הפרשיות כך הן: רצה לעשות פתוחה גומר באמצע שטה ומניח²⁹ שאר השטה פנוי ומתחיל הפרשה שהיא פתוחה מתחלת שטה שנייה כגון זה. וזה כשהניח שיעור ריוח שזה תשע אותיות, אבל לא נשאר כך, מניח שנייה חלק ומתחיל בשטה שלישית כגון זה: שטה פנויה. וא"כ פתוחה לעולם בתחלת שטה. ואם רצה לעשות סתומה, אם גמר באמצע שטה מניח ריוח כשיעור, ולדע' רבינו יעקב³⁰ אין צריך כי אם שיעור שתי אותיות, ומתחיל לכתוב בסוף השיטה כגון זה: — ואם לא נשאר מן השטה להניח חלק כשיעור, למר כדאית ליה למר כדאית ליה, ולכתוב בסוף השטה תיבה אחת או [אם] גמר בסוף השטה, יניח מראש שטה שנייה כשיעור ריוח³¹ ויתחיל לכתוב פרשה הסתומה כגון זה. ואם מתחלת הפרשה ממש נגד סיום פרש' עליונה, נקראת סדורה³². כגון זה.

פרק שביעי

אורך ספר תורה בגויל, אמה שהיא ו' טפחים שהן כ"ד גודלים, שרוחב כל גודל, כמו ששיער המימוני², רוחב שבע שיעורות בינוניות זו בצד זו בדוחק או אורך שתי

21 בכתביהיד: עם, גם, אשכית.

22 כן גם בכתביהיד. לפנינו: עם, הוא, בינו, זקני, בהפרידו.

23 בכתביהיד: יצרנהו, יפרש, ואין.

24 צריך להשלים: עם. 25 צריך להשלים: כי.

26 כן גם בכתביהיד. ברמב"ם שלפנינו נוסף: גם.

27 צ"ל: לו.

28 ואלו הם חמש שיטין שלמטה ממנה, הנמנים ברמב"ם (פרק ז, הלכה י), שהזכירם מחברנו לעיל: ויבא, לדבר, אשר, הואת, אשר.

29 ברמב"ם (פרק ח, הלכה א): אם גמר באמצע השיטה מניח.

30 מובא בסמ"ג שם ובתוספות, מנחות לב, א ד"ה והאידנא.

31 להרמב"ם (שם הלכה ב), אם לא נשאר מן השיטה כדי להניח הרוח כשיעור תשע אותיות ולכתוב בסוף השיטה תיבה אחת — מניח שיטה זו פנויה ומניח מעט רווח מראש השיטה השניה. ואם גמר בסוף השיטה — מניח מתחילת השיטה השניה כשיעור הרוח, והיינו תשע אותיות.

32 ראה ספר התרומה, סי' ר; סמ"ג שם; תוספות, מנחות שם; מחזור ויטרי, עמ' 658. ועיין בית יוסף, יורה דעה, סי' רעה.

1 רמב"ם, הלכות ספר תורה, פרקים ז—ט; סמ"ג, עשין כה.

2 פרק ט, הלכה ט.

שעורות בריות. וכן בכל שאר שיעורי תורה. ואורך ספר תורה בקלף כפי שירצה. ובין בזה ובזה יהיה ארכו כהקפו ולא פחות ולא יותר. עשה ארכו כהקפו ופיחת או יתר שיעור הגויל אין בכך כלום.

והרוצה לעשות ארכו כהקיפו ידקדק כספר תורה שכתב המימוני³ ויבוא לו. וכך שיעורו: רוחב כל דף ודף ארבע אצבעות. ורוחב כל דף משירת הים והאזינו שש אצבעות. ומניין שטין שבכל דף אחד וחמשים. אבל במסכת סופרים איתא⁴: מניין השיטין ס' או מ"ח. אבל לעשות ארכו כהקפו יעשה נ"א. ומניין כל הדפין רכ"ז דפין. אורך כל הספר אלף ושס"ו אצבעות. וצא מהן ו' אצבעות לגליון תחלת הספר [ו]סופו. ועורות שכתב בו אילים.

שיעור גליון כל ספר תורה. ארבע אצבעות מלמטה ושלש למעלה ושתיים בין דף לדף. ואם כן יניח⁵ וסופו כדי לגול עמוד. ויתפור⁶ זה השניר על עמודים שאחד בראש ואחד בסוף בגידין וירחיק מעט בין העמודים והכתב שבדף. וכשתופר היריעות יניח בתחלתן ובסופן מעט שלא יתפור כל היריעות שלא יתקרע היריעה באמצעיתה. והתפירה⁷ תהיה מבחוץ ולא תהיה מבפנים. וגם כשתופר קרע של יריעה עצמה צריך לתפור מבחוץ ואף בגידין.

לא יעשה ביריעה פחות משלשה דפין ולא יתר משמנה דפין. נודמנה לו יריעה בת תשעה דפין חולקה ארבעה לכאן וחמשה לכאן. ובסוף הספר אפילו פסוק בדף אחד עושה אותו הדף לבדו ותופרו עם שאר היריעות בגיד בהמה טהורה. ואפילו גבילות וטריפות. תפר שלא בגידין או בגידי טמאה פסול עד שיתיר ויחזור ויתפור כהלכה. ספר תורה שנקרעה בו יריעה בתוך שני שטות יתפור. בתוך שלש [אם ספר תורה ישן הוא שאין עפצה ניכר] לא יתפור. ניכר הגויל שהוא עפוף תופר ואפילו קרע הבא בתוך שלש. בין כל דף ודף ובין כל תיבה ותיבה יתפור. וכל הקרעים יתפרם בגידים ויזהר שלא יחסר ולא ישנה אות אחת.

ספר תורה שאינו מוגה אסור לשהותו יתר על שלשים יום. אלא יתקן או יגנו. ספר תורה שיש בו טעות. שלש בכל דף ודף יתקן. ארבע. יגנו. ואם רוב הספר מוגה והשאר יש בו ארבע טעיות בכל דף ודף ונשאר אפילו דף מאותו השאר המשובש בכל⁸ ארבע טעיות יתקן. וזה כשכתב המלא חסר. שנמצא תולה האותיות ששכח ביני השטות. אבל אם כתב החסר מלא. אפילו בכל דף ודף כמה טעיות מתקן. מפני שהוא גורד ואינו תולה.

3 שם הלכה י.

4 פרק ב, הלכה ו. ולפנינו: „אבל בשיטין נתנו טעם, כמסעות ארבעים ושנים, וכרכבות של ישראל ששים, וכזקנים של ישראל שבעים ושנים, וכתוכחות של משנה תורה תשעים ושמונה, הכל לפי הכתוב. בטור יורה דעה, סי' רעה, ובהגהות מיימוניות, פרק ז שם אות ח (ראה רמב"ם שם הלכה י), כנוסח מחברנו. עיין מסכת סופרים מהדורת היגער, עמ' 116.

5 יש כאן השמטה וצריך להשלים עלפי הרמב"ם (פרק ט, הלכה ב): בתחלת כל יריעה ובסופה רוחב אצבע אחת וכדי תפירה, שנמצא כשיתפור היריעה יהיה בין כל דף ודף בכל הספר כולו שתי אצבעות ויניח מן העור בתחלת הספר.

6 ראה רמב"ם שם הלכה יד.

7 ספר התרומה, הלכות ספר תורה, סי' רג, בשם ספר פסיקתא של רבינו יעקב. מובא בסמ"ג שם.

8 צ"ל: בלא.

טעה בצורת הפרשיות, או עשה פרשה במקום שאינו, או לא הפסיק בריוח במקום הפרשה, או שינה צורות השירות, אין תקנה כי אם לסלק כל הדף שטעה בו. מותר לכתוב כל חומש וחומש בפני עצמו ואין בהן קדושת ספר תורה. אבל לא יכתוב מגלה בפני עצמה שיהיה בה פרשיות. ולא יכתוב מגלה לתינוק להתלמד בה. ואם דעתו להשלים עליה חומש מותר. כתב מגלה שלש שלש תיבות בשטה אחת מותר, או ששינה בה בכל דבר הפוסל בספר תורה מותר⁹.

מדבק תורה נביאים וכתובים יחד וקדושתו כחומש ולא כספר תורה. ומניח בין כל חומש ארבע שטין, בין כל נביא, כמו כן ובין נביא של תרי עשר, שלש שטין, שאם בא לחתוך חותך. סדר נביאים: יהושע, שפטים, שמואל, מלכים, ירמיה, יחזקאל, ישעיה, תרי עשר. סדר כתובים: רות, תילים, איוב, משלי, קהלת, שיר השירים, קינות, דניאל, מגילה, עזרא, דברי הימים.

כל כתבי הקדש אפילו על הניר לא יכתוב בלא שרטוט. וכותב שלש תיבות בלא שרטוט, יתר על זה אסור. אבל לא מרבי' ברוך¹⁰, שאין צריך לשרטט אם לא שכותבן לשום דרשה ולא לשום הדייטות.

אלו אותיות גדולות¹¹ וטעמיהם: א' דאדם שת אנוש בדברי הימים¹², לפי שאדם היה ראש לכל היצורים. ב' דבראשית ברא¹³, לפי שתחלת הבריאה. ג' והתגלח הנתק¹⁴, לפי שאותו גלוח היה מרגילו מטומאה לטהרה. ד' דאחד שבקריאת שמע¹⁵, נר' לי רמז לארבע רוחות שצריך להמליכו. ועוד, שהמאריך באחד מאריכין לו ימיו¹⁶. ה' דהליי' תגמלו זאת¹⁷, לפי שהוא שתי תיבות ואי איפשר להיות תיבה באות אחת¹⁸. ו' דהולך על גחון¹⁹, נר' לי לפי שבוה חצי אותיות התורה. ו' דלויזא²⁰, נר' לי לפי שהיו תלויים בזקיפה אחת. ז' דזכרו תורת משה²¹, נר' לי לפי שהוא סוף זכרון התורה וסוף זכרון כל הנביאים. ח' דחזר כרפס²², שלא היה כיוצא בו שנשבה מבית המקדש. ט' דיסר מעלי שבטו²³, לפי שמשונה מכתו מכל מכות. י' דועתה לגדל נא²⁴, לפי שהק' מגדיל כח בכל יום לכל באי עולם. כ' דוכנה אשר נטעה בתילים²⁵, לפי שישראל נקראו ע' שמות²⁶ והוסיף עליהם שם ונקראו כנה. ל' מוישליכם אל ארץ אחרת²⁷ לפי שאותה השלכה אינה עולמית אלא כדכת' חבי כמעט רגע²⁸. מ' דמשלי שלמה²⁹, לפי שכל דבר הספר תוכחות. נ' נוצר חסד לאלפים³⁰, לפי שהמדה משונה מכל המדות. וי"א ויקרב משה משפטן³¹, נר' לי, לפי שהנון משמש לנקיבות ובעבור

9 עיין תשובות הרמב"ם, פרימן, סי' ה.

10 ספר התרומה שם, סי' קצו.

11 מדרש רבי עקיבה בן יוסף על אותיות גדולות וטעמיהן (כתי מדרשות חלק ב, מהדורת מוסד הרב קוק, ירושלים תשי"ג, עמ' תפד) בשינויים. והשווה מחזור ויטרי, עמ' 683.

12 א א, א. 13 בראשית א, א. 14 ויקרא יג, לג. ושם: ואת הנתק.

15 דברים ו, ד. 16 ברכות יג, ב. 17 דברים לב, ו.

18 עיין קרית ספר להמאירי, מהדורת ירושלים תשס"ו, עמ' מא; מנחת שי, דברים שם.

19 ויקרא יא, מב. 20 אסתר ט, ט. 21 מלאכי ג, כב.

22 אסתר א, ו. 23 איוב ט, לד. 24 במדבר יד, יז. 25 פ, טז.

26 במדבר רבה יד, יב ובמקבילות. ראה מדרש הגדול ויגש, מהדורת מוסד הרב קוק, עמ' תשעד.

27 דברים כט, כז. 28 ישעיה כו, כ. 29 א, א.

30 שמות לד, ז. 31 במדבר כו, ה.

שחודש פרשה בתורה על ידן נעשו חשובות כאנשים. ס' דסוף דבר הכל נשמע³². נר' לי, לפי שקץ כל דבר הוא יראת שמים. ע' שמע שבק"ש, שכל המדקדק באותיותיה פותחין לו שערי גן עדן³³. פ' בשפרפרא³⁴ דנבוכדנצר, לפי שלא היה נוהג לקום עד שלש שעות ואותו היום קם בשחר^{34*}. צ' צופיו עורים בישעיה³⁵, לפי שלא היו עורים ממש כי עיניהם³⁶ מראות. ק' בקו תהו ואבני בהו בישעיה³⁷, לפי שאין תקומה במפלתן של רשעים. וי"א: ודרור קן לה³⁸. ר' לא תשתחוה לאל אחר³⁹, לפי שאין תקוה לעובדי אלהים אחרים. ש' דשיר השירים⁴⁰. נר' לי, לפי שזה השיר מעולה מכל השירים. ת' ותכתוב אסתר המלכה⁴¹, לפי שכתובת אסתר היתה של קיימא.

אלו אותיות קטנות⁴²: א' ויקרא אל משה^{42*}. וי"א: ויקרא יי' אלהים לצום ובכי בישעיה⁴³. ב' לעלוקה הבהב⁴⁴. ג' לבש בשרי רמה וגוש עפר⁴⁵. ד' דאום עשוק בדם נפש במשלי⁴⁶. ה' בהבראם בבראשית⁴⁷. ו' ונפשו אותה ויעש באיוב⁴⁸. וי"א: ונפשו לא חיה⁴⁹. ז' דויתא⁵⁰. ח' דהף אנכי לפשע באיוב⁵¹. ט' דיסר על שבטו⁵². י"א: ט דטבעו בארץ שעריה⁵³. י' דצור ילדך תשי⁵⁴. י"א: י' דיסר מעלי שבטו⁵⁵. כ' לשרה ולבכותה⁵⁶. ל' לא אליכם כל עובדי דרך⁵⁷. מ' ונרגן מפריד אלוף במשלי⁵⁸. וי"א: ממרים הייתם⁵⁹. וי"א: וטהרתם מכל נכר⁶⁰. נ' נטע אורן ויגדל גשם בישעיה⁶¹.

32 קהלת יב, יג.

33 עיין ברכות טו, ב: כל הקורא קריאת שמע ומדקדק באותיותיה מצננין לו גיהנם. במדרש ר' עקיבה בן יוסף: מכאן אמרו ז"ל (ברכות ט, ב): הקורא שמע ולא השמיע לאזנו יצא.

34 דניאל ו, כ.

34* במדרש ר' עקיבה (וכן גם במחזור ויטרי) נוסף: ה' ובהעטיפ הצאן בויצא (בראשית ל, מב).

35 נו, י. 36 צ"ל: סחו עיניהם.

37 שם לד, יא. ראה במדרש ר' עקיבה שם הערה לב.

38 תהלים פד, ד. 39 שמות לד, יד. 40 א, א. 41 אסתר ט, כט.

42 מדרש רבי עקיבה בן יוסף על אותיות קטנות וטעמיהן (בתי מדרשות שם, עמ' תעח). השוה מחזור ויטרי שם.

42* ויקרא א, א.

43 כב, יב. ושם: לבכי ולמספר. במדרש ר' עקיבה ובמחזור ויטרי ליתא.

44 משלי ל, טו. 45 איוב ז, ה. 46 כה, יז. 47 ב, ד.

48 כג, יג. במדרש ר' עקיבה ובמחזור ויטרי ליתא. עיין מנחת שי שם.

49 תהלים כב, ל. 50 אסתר ט, ט. 51 לג, ח.

52 איוב ט, לד. לעיל, נמנית אות ט' זו באותיות הגדולות. עיין במדרש ר' עקיבה שם, הערה יז.

53 איכה ב, ט. עיין הערה יז הנ"ל. 54 דברים לב, יח.

55 איוב ט, לד. במדרש ר' עקיבה ובמחזור ויטרי ליתא.

56 בראשית כג, ב. 57 איכה א, יב.

58 במקורות הנ"ל ליתא. במחזור ויטרי מובא פסוק זה באות נ', נרגן נ' זעירא. ראה מדרש רבי

עקיבה שם הערות כג—כד. ואולי נשתרבו לכאן בטעות.

59 דברים ט, ז. 60 נחמיה יג, ל.

61 מד, יד (ושם: וגשם יגדל). ראה הערה כג הנ"ל.

וי"א: ונבוש וכן בשמואל⁶². נ' נעו עורים⁶³. פ' ראשונה משפרפרא בדניאל⁶⁴ ושנייה גדולה וסימניך קטן וגדול שם. צ' בשצף קצף בישעיה⁶⁵. י"א וצוחת ירושלים⁶⁶. וי"א: יפרצני פרץ באיוב⁶⁷. ק' קצתי בחיי מפני בנות חת⁶⁸. ר' בן יעיר אורגים⁶⁹. וי"א כמנור אורגים⁷⁰. ש' פרשנדתא. ת' פרמשתא במגלת אסתר⁷¹.

שלשה פסוקין נפסקין בתורה; ויהי בשכון ישראל בוישלח⁷², ויהי אחרי המגפה בפנחס⁷³, ונעבר מאת אחינו בדברים⁷⁴.

במסכת סופרים⁷⁵: הכותב צריך לעשות שיפור⁷⁶ בפתחה של ויהי בנסוע הארון⁷⁷ מלמעלן ומלמטן שהוא ספר בפני עצמו. ויש אומרים, שמקומן בנסיעת דגלים.

עשר נקודות בתורה: ישפוט יי' ביני ובינ[י]⁷⁸ יוד שביניך נקוד⁷⁹. ויאמרו אליו איה [שרה] אשתך⁸⁰ נקוד. ולא ידע בשכבה ובקומה⁸¹ נקוד שבמקומה⁸². ויפול על צוארו וישקהו⁸³ כולו נקוד. וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם⁸⁴, את נקוד. פקודי הלויים אשר פקד משה ואהרן⁸⁵, אהרן נקוד. או בדרך רחוקה⁸⁶, ה' נקוד. ונשים עד נפח אשר⁸⁷, ריש נקוד. [ו]עשרון עשרון⁸⁸ שבחג ביום טוב הראשון, וי' שבעשרון השני נקוד. הנסתרות ליי' אלהינו... ולבנינו עד עולם⁸⁹, עד — ע' נקוד, ד' אינו נקוד.

הנה כבר פרשתי בהלכות יראה וקדוש השם⁹⁰ שמות שאין נמחקים. ועוד מצאתי במסכת סופרים⁹¹: אספרה אל חוק⁹² (ק') קודש, חכמים אומרים: חול⁹³. והשני קודש. להלוך אל אל במשפט⁹⁴, הראשון חול והשני קודש. עמנו אל⁹⁵, הראשון חול

62 צ"ל: ונבושונן בירמיה (לט, יג). עיין הערה הנ"ל.

63 איכה ד, יד. — במדרש ר' עקיבה נוסף כאן: 'ס' כי יצפנו בסכה (תהלים כו, ח) ... סופה ושערה (נחום א, ג. וצ"ל: בסופה), ע' לצות אדם בריבו (איכה ג, לו) ... שני האחרונים מובאים גם במחזור ויטרי.

64 דניאל ו, כ. 65 נד, ח. 66 ירמיה יד, ב.

67 טו, יד. וצ"ל: 'יפרצני פרץ על פני פרץ'. ובפרץ האחרון צ' ועירא.

68 בראשית כו, מו. 69 שמואל ב, כא. יט. ושם: בן יערי ארגים.

70 שמואל א, יז, ז.

71 ט, ז. ט. במחזור ויטרי: (ש') פרמשתא (ת') פרשנדתא. במדרש רבי עקיבה: שית' של פרשנדתא. ראה הערה לט שם.

72 בראשית לה, כב. 73 במדבר כה, יט. 74 דברים ב, ח. 75 פרק ו, הל' א—ג.

76 לפנינו: צריך לעשות שיעור. עיין מסכת סופרים מהדורת היגער, עמ' 166.

77 במדבר י, לה. 78 בראשית טו, ה.

79 במדרש חמש עשרה נקודות שבמקרא (בתי מדרשות שם עמ' תצ) ובמחזור ויטרי, עמ' 684: נקוד על יוד האחרון. עיין קרית ספר להמאירי, מהדורת הרשלה, עמ' לו. הערה מ.

80 בראשית יח, ט. 81 שם יט, לג.

82 בכל המקורות: ויין שבקומה נקוד. עיין מסכת סופרים מהדורת היגער, עמ' 167, בהערות.

83 בראשית לג, ד. 84 שם לו, יב. 85 במדבר ג, לט.

86 שם ט, י. 87 שם כא, ל. 88 שם כט, טו. 89 דברים כט, כח.

90 חלק א, עמ' ז. 91 פרק ד, הל' ח—ט. 92 תהלים ב, ז.

93 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי מסכת סופרים: אל אלקים בציון (תהלים פד, ח), הראשון חול.

94 איוב לד, כג.

95 צ"ל: עמנואל ועמנו אל (ישעיה ה, יד: ה, י).

והשני קודש: האחרון נחלק והראשון אינו נחלק. ויהי כי התעו אותי [אלהים] ⁹⁶ ומי אל כמוך ⁹⁷, הראשון חול והאחרון קודש. תאשם שמרון כי מרתה באלהיה ⁹⁸, הרי זה קודש. אלהים נצב בעדת אל, בקרב אלהים ישפט ⁹⁹, ממש ¹⁰⁰ קודש וחול. יסגירנה אל אל עויל ¹⁰¹, הראשון ¹⁰², כי אל אל האמ(ו)ר נשאתי ¹⁰³, הראשון חול והשני קודש. ואל יהי מקום לצעקתי ¹⁰⁴, חול. ואמר ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי, אל יהי מקום לצעקתי, יש לאל ידיך, אלו מתי ¹⁰⁵, כולם חול. ואלהים אמר ל(ה)בהלני ¹⁰⁶ קודש. חדל לך מאלהים אשר עמי ¹⁰⁷, קדש, כדברי ר' יוסי ב"ר יהודה. אלהים זדים כמו עלי ¹⁰⁸, קדש. אך שהקדש צריך להיות קורא ומפסיק אלהים. זדים כמו. הא לך פרשיות פתוחות וסתומות כמו שהעתיק המימוני ¹⁰⁹ מספר מדויק שהיה בארץ מצרים וממנו העתיק ספר תורה שלו ואלו הן (ספר בראשית, יהי רקיע יקוו המים יהי מארות ישרצו המים תוצא הארץ ויכולו אלה תולדות לך יי' אלהים).

ספר בראשית

יהי רקיע, יקוו המים, יהי מארת, ישרצו, ותוצא, ויכלו, אלה תולדות, כולן פתוחות. אל האשה אמר, ולאדם אמר, שתיהן סתומות. ויאמר יי' אלהים פתוחה. והאדם ידע, זה ספר, ויחי שת, ויחי אנוש, ויחי ¹¹⁰, כולן סתומות. וירא יי', אלה תולדות נח, שתיהן פתוחות. ויאמר אלהים לנח, אל נח, וידבר אלהים אל נח ¹¹¹, שלשתן סתומות. ויהיו בני נח, ואלה תולדת בני נח, שתיהן פתוחות. וכנען ילד, ולשם ילד, שתיהן סתומות. ויהי כל הארץ, אלה תולדות שם, סתומות. וארפכשד חי, ושלח חי, ויחי עבר, ויחי פלג, ויחי רעו, ויחי שרגו, ויחי נחור, ויחי תרח, סתומות והן שמונה. ויאמר יי' אל אברם, ויהי רעב, ויהי בימי אמרפל, פתוחות. אחר הדברים, ושרי אשת אברם, ויהי אברם, ויאמר אלהים אל אבר(ה)ם, סתומות. וירא אליו, פתוחה. ויסע משם, ויי' פקד, סתומות. ויהי בעת, ויהי אחר, ויהי אחרי, ויהיו חיי, פתוחות. ואברהם זקן, סתומה. ויוסף אברהם, ואלה תולדת ישמעאל, ואלה תולדת יצחק, ויהי רעב, סתומות ¹¹². ויהי עשו, ויהי כי זקן יצחק, ויצא יעקב, סתומות. וישלח יעקב, פתוחה. ויבא יעקב, ותצא דינה, סתומות. ויאמר אלהים, וירא אלהים, ויהיו בני יעקב, ואלה תולדת עשו.

96 בראשית כ, יג (ושם: כאשר התעו).

97 מיכה ז, יח. 98 הושע יד, א. 99 תהלים פב, א. 100 צ"ל: משמש.

101 איוב טז, יא. 102 צריך להשלים: קודש והשני חול. 103 איוב לד, לא.

104 שם טז, יח. ושם: לזעקתי. עיין מסכת סופרים שבמחזור ויטרי, עמ' 693, בהערה.

105 הדברים משובשים ויש לתקנם על-פי מסכת סופרים: יש לאל ידי (בראשית לא, כט), ואין לאל ידך (דברים כח, לב). אל מות (משלי ב, יח).

106 דברי הימים ב, לה, כא. 107 שם.

108 תהלים פו, יד. 109 שם פרק ת, הלכה ד.

110 צריך להשלים על-פי הרמב"ם: קינן, ויחי מהללאל, ויחי ירד, ויחי חנוך, ויחי מתושלת, ויחי למך, ויחי נח.

111 צ"ל: ויאמר אלקים לנח, וידבר אלקים אל נח, ויאמר אלקים אל נח.

112 ברמב"ם: פתוחות.

פתוחות. אלה בני שעיר, סתומה. ואלה המלכים, וישב יעקב, ויהי בעת ההיא, פתוחות. ויוסף הורד, סתומה. ויהי אחר הדברים, ויהי מקץ, פתוחות. ויגש, ואלה שמות, ואת יהודה, סתומות. ויהי אחרי, ויקרא יעקב, שמעון, יהודה, זבולן, יששכר, פתוחות. והן שש, דן, גד, מאשר, נפתלי, בן פרת, סתומות. בנימן, פתוחה.

ואלה שמות

ויקם מלך חדש, וילך איש מבית לוי, ויהי בימים הרבים, פתוחות. ומשה היה רעה, סתומה. וילך משה, ויאמר יי' אל אהרן, פתוחות. וידבר אלהים אל משה, סתומה. וידבר יי' אל משה, וידבר יי' אל משה ואל אהרן, פתוחות¹¹³, ויאמר יי' אל משה כבד, (ויאמר יי' אל משה כבד), ויאמר יי' אל משה אמר אל אהרן, סתומות. ויאמר יי' אל משה, פתוחה. ויאמר אמר, אהרן נטה ידך, ויאמר... אמר אל אהרן נטה... מטך, ויאמר השכם בבקר, סתומות. ויאמר בא אל פרעה¹¹⁴, ויאמר אל משה נטה את ידך, ויאמר בא אל פרעה, פתוחות. ויאמר אל משה נטה ידך בארבה, סת'. ויאמר יהי חשך, ויאמר עוד נגע אחד, פתוחות. ויאמר כחצות, ויאמר יי' אל משה לא ישמע אליכם, ויאמר אל משה ואל אהרן דהחודש, פתוחות. ויקרא משה, פתוחה. ויהי בחצי הלילה, סתומה. ויסעו בני ישראל, ויאמר יי' אל משה ואל אהרן¹¹⁵, פתו'. ויהי בעצם, סתומה. וידבר דקדש לי, והיה כי יביאך, פתוחות. ויהי בשלח, סתומה. וידבר יי' וישבו ויחנו, ויאמר מה תצעק, ויאמר יי' אל משה נטה את ידך, או ישיר משה, ותקח מרים, [פתוחות¹¹⁶ ויסע] משה, ויבאו אלימה, ויאמר יי' אל משה הנני ממטיר, סתו'. [וידבר ה' אל משה, פתוחה. ויאמר ה' אל משה, סתומה. ויסעו כל עדת, ויבא עמלק, ויאמר ה' אל משה כתב] זאת, וישמע יתרו, בחדש השלישי, פתו'. וידבר אלהים [את כל הדברים, אנכי, לא תשא, סתומות]. זכור, פתו'. כבד, לא תרצח, לא תנאף, לא תגנב, לא [תענה, לא תחמד], סתומ'. וכל העם פתו'. ויאמר יי' אל משה, סתו'. ואל[ה] המשפטים פתוחה [כי] ימכור, מכה איש, וכי יזיד, ומכה אביו, וגונב [איש ומכרו, ומקלל אביו, וכי ירבץ אנשים], וכי יכה איש, וכי ינצו, וכי יכה איש, סתומות. וכי יגח שור, פתוחה. וכי יפתח, וכי יגף, כי יגנב איש, כי יבער איש, כי תצא אש, כי [יתן, כי] יתן איש אל רעהו חמור, סתומות. וכי ישאל, פתוחה. [וכי יפתח, מכשפה, זבח] לאלהים, סתומות. אם כסף תלוה, פתוחה. אלהים לא תקלל, לא [תשא, כי תפגע, כי] תראה, לא תטה, סתומות. הנה אנכי, פתוחה. לא תהיה משכלה, [סתומה, ואל משה אמר], פתוחה. [ויאמר יי', סתומה]. וידבר יי' סתומה. ועשו ארון, פתוחה¹¹⁷. ועשית שולחן, [ועשית מגרת, פתוחות]. ואת המשכן, סתומה. ועשית את הקרשים, פתוחה.

113 צריך להשלים: אלה ראשי בית אבותם, וידבר יי' אל משה, שתיהן סתומות. ויאמר יי' אל משה ראה נתתיך, ויאמר יי' אל משה ואל אהרן, שתיהן פתוחות.

114 צריך להשלים: ויאמר יי' אל משה ואל אהרן, שתיהן פתוחות. ויאמר יי' אל משה השכם, סתומה. 115 צ"ל: ואהרן.

116 כתב-היד לקוי וכל המוקף בסוגריים מרובעים מכאן ואילך השלמנו על-פי הרמב"ם.

117 ברמב"ם שם: וידבר יי', פתוחה. ועשו ארון סתומה. וכצ"ל.

ועשית את הפרכ[ת, ועשית את המזבח], ועשית את חצר המשכן, ואתה תצוה, ואתה הקרב, סתומות. ועשו את האפד, פתוחה. ועשית המשבצת, ועשית חשן, ועשית מעיל, ועשו¹¹⁸ ציץ, וזה הדבר, וזה אשר תעשה, סתומות. ועשית מזבח, וידבר דכי תשא, וידבר דועשית כוור, וידבר דבשמים, פתוחות. ויאמר דקח לך סמים, וידבר דראה קראתי, סתומות. ויאמר ה', פתוחה. ויתן אל משה, סתומה. וידבר דלך רד, ויפן וירד, פתוחות. וידבר דלך עלה מזה, סתומות. ויאמר משה¹¹⁹, ויאמר יי' אל משה דפסל לך, ויאמר יי' אל, פתוחות. ויקהל משה, סתומה. ויאמר משה. ויאמר... אל בני ישראל, פתוחות. ויעשו כל חכם, סתומה. ויעש יריעות, פתוחה. ויעש את הקרשים, סתומה. ויעש בצלאל, ויעש את השולחן, ויעש את המנורה, ויעש את מזבח הקטרת, פתוחות. ויעש את מזבח העולה, ויעש את הכיור, ויעש את החצר, אלה פקודי, כל הזהב, סתומות. ויעש את האפוד, פתוחה. ויעשו [את] אבני השהם, סתומה. ויעש את החשן, ויעש את מעיל, פתוחות. ויעשו את הכתנת, ויעשו את ציץ, ותכל, סתומות. ויביאו את המשכן, וידבר דביום החדש, פתוחות. ויהי בחדש הראשון, ויקח ויתן, ויתן את השלחן, וישם את המנורה, וישם את המזבח, וישם את מסך, וישם את הכיור, ויקם את החצר, סתומות. ויכס [ה]ענן, פתוחה.

ויקרא

ואם מן הצאן, סתומה. ואם מן העוף, פתוחה. ונפש כי תקריב, וכי תקריב, ואם מנחת¹²⁰, ואם תקריב, סתומות. ואם זבח, ואם מן הצאן, ואם עז, וידבר, ואם כל עדת, (ו)אשר נשיא, ואם נפש, ואם כבש, ונפש כי תחטא, פתוחות. ואם לא תשיג, וידבר יי', סתומות. ואם נפש, וידבר דנפש, וידבר דצו, פתוחות. וזאת תורת, סתומה. וידבר דזה קרבן, [וידבר ד]דבר אל אהרן, וזאת תורת האשם, וזאת תורת זבח, וידבר דבר אל בני ישראל... וידבר דבר אל בני ישראל דכל חלב שור¹²¹, וידבר קח את אהרן, פתוחות. [ויהי ביום ה]שמיני, סתומה. וידבר יי' אל אהרן, וידבר משה, וידבר יי' אל משה, פתוחות. [וזה לכם, וכי ימון], סתומות. וידבר דאשה כי תזריע, וידבר דאדם כי יהיה, נגע צרעת, [ובשר, פתוחות]. או בשר, סתומה. ואיש או אשה¹²², כי יהיה בעור בשרם, ואיש [כי ימרט ראשו, והבגד, סתומות]. וידבר דזאת תהיה, פתוחה. ואם דל הוא, סתומה. וידבר דכי תבא, וידבר דדברו אל בני ישראל, פתוחות. ואיש כי תצא, סתומה. ואשה כי תהיה, פתוחה. ואשה כי יזוב, סתומה. וידבר דאחרי מות, וידבר דדבר אל אהרן, וידבר דדבר אל [בני ישראל, פתוחות. איש איש], ערות אביך¹²³, ערות אחותך, ערות בת בנך, ערות בת [אשת, ערות אחות אביך], ערות

118 צ"ל : ועשית. 119 צריך להשלים : ויאמר יי' אל משה.

120 צריך להשלים : ואם מנחת מרחשת.

121 צ"ל : וידבר דדבר אל בני ישראל דכל חלב שור, וידבר דדבר אל בני ישראל המקריב. וכן הנוסח ברמב"ם דפוסים ראשונים. בדפוסים מאוחרים מחקו פרשת, וידבר דכל חלב שור' על-פי הכסף משנה. עיין שם.

122 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים על-פי הרמב"ם : פתוחה. ואיש או אשה.

123 יש כאן השמטה כנ"ל וצריך להשלים על-פי שם : ערות אשת אביך.

אחות אמך, ערות אחי אביך, ערות כלתך, ערות [אשת אחיך, ערות אשה] ובתה, סתומות. וידבר דקדושים תהיו, וכי תבאו אל הארץ, [פתוחות. וכי יגור, סתומה. וידבר] דאשר יתן מזרעו למולך, ויאמר יי' אל משה אמר אל [הכהנים, פתוחות. והכהן] הגדול, וידבר דבר אל אהרן, סתומות. וידבר דוינורו, וידבר [דבר אל אהרן ואל] בניו ואל כל בני ישראל¹²⁴, אלה מועדי יי', וידבר דכי תבאו אל הארץ, [פתוחות]. וספרתם לכם, סתומה. וידבר דבחדש השביעי, פתוחה. וידבר דאך [בעשור, סתומה]. וידבר דבחמשה עשר יום, וידבר דצו את בני ישראל, ולקחת סלת, שלשתם פתוחות. ויצא בן אשה, סתומה. וידבר דהוצא [את] המקלל, וידבר דבהר סיני, שתייהן פתוחות. וספרת לך, כי ימוך, ואיש כי ימכר, וכי ימוך ומטה, וכי ימוך אחיך, וכי תשיג יד גר סתומות¹²⁵.

במדבר

ויהיו בני ראובן, סתומה. לבני שמעון, לבני גד, לבני יהודה, לבני יששכר, לבני זבולן, לבני יוסף, לבני מנשה, לבני בנימן, לבני דן, לבני אשר, (ל)בני נפתלי, אלה הפקודים, וידבר דאך [את] מטה לוי, וידבר דאיש על דגלו, פתוחות. דגל מחנה ראובן, ונסע אהל, דגל מחנה אפרים, דגל מחנה דן, סתומות. אלה פקודי, ואלה תולדות, וידבר דהקרב, וידבר¹²⁶ דפקודי, פתוחות. ולקחת, ויאמר דפקודי, סתומות. וידבר דקח, וידבר דנשא, וידבר דאל תכריתו, וידבר דנשא, פתוחות. בני מררי, ופקודי בני גרשום, סתומות. וידבר דצו, וידבר דאיש או אשה, וידבר דאיש (או אשה) כי תשטה, וידבר דאיש או אשה כי יפליא, וידבר דדבר אל אהרן, פתוחות. יברכך, יאר, [ישא], ושמך, ויהי ביום כלות, ויהי המקריב, סתומות. ביום השני, ביום השלישי, [ה]רבעי, החמשי, הששי, השביעי, השמיני, התשיעי, העשירי, ביום עשתי עשר, ביום שנים עשר, זאת חנוכת, וידבר דבהעלותך, וידבר דקח את הלויים, פתוחות. וידבר דזאת הלויים¹²⁷, סתומה. וידבר דויעשו, וידבר דכי יהיה טמא, פתוחות¹²⁸. ויאמר משה לחובב, ויהי בנוסע, סתומות. ויהי העם כמתאוננים, ויאמר דאספה לי, ויאמר היד יי' תקצר, ותדבר מרים, פתוחות. ויאמר יי' פתאום, סתומה. ויאמר דואביה, וידבר דשלח לך, ויאמר דעד אנה ינאצוני, וידבר דעד מתי, וידבר דכי תבאו, וידבר דבבואכם, פתוחות. וכי תשגו, ואם נפש אחת, סתומות. ויהיו בני ישראל במדבר, פתוחה. ויאמר דמות יומת, סתומה. ויאמר דו(י)עשו להם, ויקח קרח, פתוחות. וידבר דהבדלו, וידבר דהעלו (וידבר דוהעלו), וידבר דאמור [אל] אלעזר, סתומות. וילונו, פתוחה. וידבר דהרמו, סתומה. וידבר דוקח מאת(י)ם, ויאמר דו(ה)שב, ויאמרו בני ישראל, פתוחות.

124 יש כאן השמטה כנ"ל וצריך להשלים על-פי שם : פתוחות. וידבר דשור או כשב או עז, סתומה. וידבר דבר אל בני ישראל.

125 גם כאן נשמט כנ"ל וצריך להשלים על-פי שם : אם בחקתי, ואם לא תשמעו לי, פתוחות. ואם בזאת, סתומה. וידבר דאיש כי יפלא, פתוחה. ואם בהמה, סתומה.

126 השמטה כנ"ל וצריך להשלים : דואני, וידבר.

127 צ"ל : אשר ללויים.

128 השמטה כנ"ל וצריך להשלים : וביום הקים, סתומה. וידבר דעשה לך, ויהי בשנה השנית, שתייהן פתוחות.

ויאמר יי' אל אהרן, סתומה. וידבר יי' אל אהרן, פתוחה. ולבני לוי, סתומה. וידבר דואל הלויים, וידבר דחקת, ויבאו בני ישראל, וידבר קח את המטה, פתוחות. ויאמר דיען לא האמנתם, וישלח משה, סתומות. ויסעו מקדש, פתוחה. וישמע הכנעני, סתומה. ויסעו מהר ההר, פתוחה. אז ישיר, סתומה. וישלח ישראל, פתוחה. וירא בלק, סתומה. וישב ישראל, וידבר דפנחס, וידבר דצרור, ויאמר יי', פתוחות. בני שמעון, בני גד, בני יהודה, בני יששכר, בני זבולון, בני יוסף, אלה בני אפרים¹²⁹, דן, אשר, בני נפתלי, סתומות. וידבר יי', פתוחה. ואלה פקודי הלוי, ותקרבנה, סתומות. ויאמר דכן בנות צלפחד, ויאמר דעלה, פתוחות. וידבר משה, סתומה. וידבר דצו, וביום השבת, ובראשי חדשיכם, פתוחות. ובחדש הראשון, וביום הכפורים¹³⁰, סתומות. ובחדש השביעי, פתוחה. ובעשור, ובחמשה עשר, וביום השני, וביום השלישי, הרביעי, החמישי, הששי, השביעי, השמיני, סתומות. וידבר יי', פתוחות. ויבאו¹³¹ משה ואלעזר, ויאמר אלעזר, ויאמר דשא, סתומות. ומקנה רב, פתוחה. ויאמרו אם מצאנו, ויגשו אליו, סתומות. ויאמר אליהם משה, אלה מסעי, פתוחות. וישמע הכנעני, וידבר דבערבות¹³² מואב, וידבר דדבר אל בני ישראל, ויקרבו ראשי האבות, פתוחות.

אלה הדברים

ויאמר יי' אלי, ואפן¹³³ ונעבר, וידבר יי', ויאמר יי' אלי ראה, ואתחנן, סתומות. ועתה ישראל, כי תוליד בנים, אז יבדיל, ויקרא משה, פתוחות. אנכי, לא תשא, שמור, כבד, לא תרצה, [ו]לא תנאף, [ו]לא תגנוב, ולא תענה, ולא תחמוד, ולא תתאוה, את הדברים, סתומות. שמע ישראל, פתוחה¹³⁴. כי תאמר, סתומה. כל המצוה, והיה אם שכת, שמע ישראל, בעת ההיא, ועתה ישראל, פתוחות. כי הארץ, והיה אם שמע, כי אם שמר, ראה אנכי, כי יביאך, כי ירחיב, כי יכרית, סתומות. כי יקום, פתוחה. כי יסיתך, כי תשמע, בנים אתם, לא תאכלו, את זה (לא) תאכלו, כל צפור, סתומות. עשר תעשר, פתוחה. מקצה שלש שנים, מקץ שבע שנים, כי יהיה בך אביון, כי ימכר דך, סתומות. כל הבכור, שמור את (ה)חדש, פתוחות. שבעה שבועות, סתומה. חג הסוכות, פתוחה. שופטים ושוטרים, לא תטע לך, לא תזבח, כי ימצא בקרבך, סתומות. כי יפלא, פתוחה. כי תבא, לא יהיה לכהנים, וזה יהיה, וכי יבא [ה]לוי, כי אתה בא, כי יכרית, סתומות. וכי יהיה איש, פתוחה. לא תסיג, לא יקום עד, כי תצא, כי תקרב, כי תצור, סתומות. כי ימצא חלל, פתוחה. כי תצא למלחמה, כי תהיך [ל]איש, כי יהיה לאיש, וכי יהיה באיש, לא תראה את שור, לא תראה את חמור, לא יהיה כלי גבר, סתומות. כי יקח¹³⁵, פתוחה. כי תבנה, לא תחרוש, גדילים, כי יקח איש, ואם אמת

129 צריך להשלים : בנימין. 130 צ"ל : הבכורים. 131 צ"ל : ויצאו.

132 יש כאן השמטה כנ"ל וצריך להשלים : שתיהן סתומות. וידבר דצו את בני ישראל, וידבר דאלה שמות האנשים, וידבר דבערבות.

133 צ"ל : ונפן.

134 השמטה כנ"ל וצריך להשלים : והיה כי יביאך, לא תנסו, כי ישאלך בנך, כי יביאך, ארבעתם סתומות. והיה עקב, פתוחה. 135 צ"ל : יקרא.

היה, כי ימצא איש, כי תהיה ¹³⁶ נערה, ואם בשדה, כי ימצא איש נערה, לא יקח איש, לא יבא פצוע דכא, לא יבא ממזר, לא [יבא] עמוני, ולא תתעב אדומי, כי [תצא] מחנה, לא תסגיר, לא תהיה קדשה, לא תשיך, כי תדר, כי תבא בכרם, כי תבא בקמת, כי יקח איש אשה ובעלה, כי יקח איש אשה חדשה, כי ימצא איש, השמר בנגע [ה]צרעת, כי תשה, לא תעשק, לא יומתו, לא תטה, כי תקצר, כי תחבוט, כי יהיה ריב, כי ישבו אחים, כי ינצו אנשים, לא יהיה לך בכיסך, סתומות, זכור, והיה כי תבוא, פתוחות. (ו) כי תכלה, היום הזה, סתומות. ויצו משה וזקני ישראל, פתוחה. וידבר משה, ויצו משה, ארור האיש, ארור מקלה, ארור מסיג, ארור משגה, ארור מטה, ארור שוכב עם כל בהמה, ארור שוכב עם אחותו, ארור שוכב עם חותנתו, ארור מכה, ארור לוקח, ארור אשר לא יקים, סתומות. והיה אם שמע, והיה אם לא תשמע, פתוחות ¹³⁷. והיה כי יבאו, כי המצוה, ראה נתתי, סתומות. וילך משה, פתוחה. ויקרא משה, סתומה. ויאמר יי' אל משה הן קרבו ימיך, האזינו השמים, ויבא משה, וידבר יי' אל משה בעצם, וזאת הברכה, פתוחות. וזאת ליהודה, סתומה. וללוי, פתוחה. לבנימן, [ו]ליוסף, ולזבולן, ולגד, ולדן, ולאשר, ויעל משה, סתומות. מניין הפתוחות של כל התורה [מאתים ותשעים ומנין הסתומות שלש מאות ושבעים ותשע. הכל שש מאות וששים ותשע].

136 צ"ל : יהיה.

137 יש כאן השמטה עלידי הדומות וצריך להשלים עליפי הרמב"ם : אלה דברי הברית, סתומה. ויקרא משה, אתם נצבים, שתיהן פתוחות.

RABI JACOB BEN JEHUDA HAZAN OF LONDON

THE ETZ HAYYIM

edited with notes

by

ISRAEL BRODIE

Volume II

MOSAD HARAV KOOK . JERUSALEM